Laurence Bergreen

MARCO POLO

De la Veneția la Shangdu

meridiane

artă
istorie
mentalități

LAURENCE BERGREEN

MARCO POLO

De la Veneția la Shangdu

meridiane

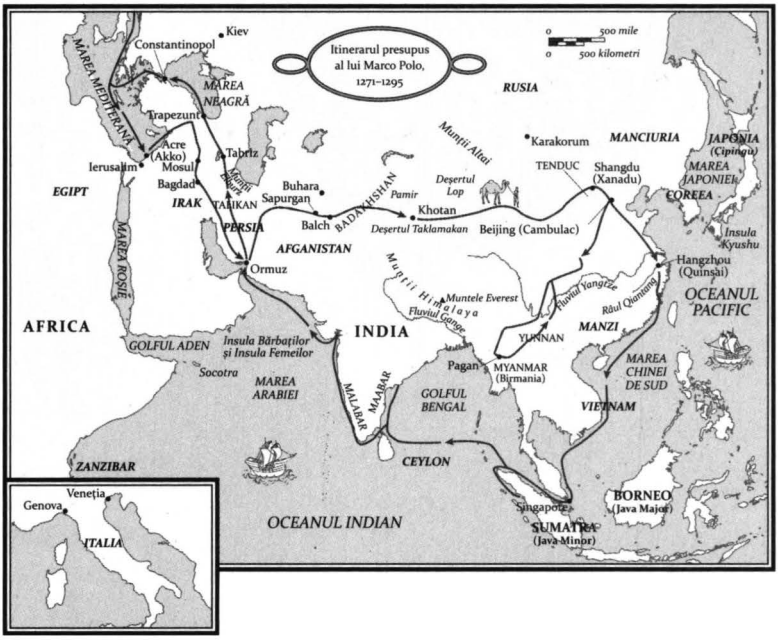
Itinerarul presupus al lui Marco Polo, 1271–1295
0 500 mile
0 500 kilometri
Kiev
Constantinopol
MAREA MEDITERANĂ
MAREA NEAGRĂ
RUSIA
Trapezunt
Acre (Akko)
Ierusalim
Mosul
Bagdad
Tabriz
Munții Zagros
EGIPT
IRAK
TADJIKAN
Buhara
Sapurgan
Balch
BADAKHSHAN
Pamir
Deșertul Lop
Munții Altai
Karakorum
MANCIURIA
JAPONIA (Cipingu)
TENDUC
Shangdu (Xanadu)
MAREA JAPONIEI
COREEA
Khotan
Deșertul Taklamakan
Beijing (Cambulac)
Insula Kyushu
PERSIA
AFGANISTAN
Ormuz
Munții Himalaya
Muntele Everest
Fluviul Gange
Fluviul Yangtze
Râul Qiantang
Hangzhou (Quinsai)
OCEANUL PACIFIC
MARE ROȘIE
AFRICA
GOLFUL ADEN
Insula Bărbaților și Insula Femeilor
Socotra
INDIA
YUNNAN
MANZI
Pagan
MYANMAR (Birmania)
MAREA CHINEI DE SUD
MAREA ARABIEI
MALABAR
GOLFUL BENGAL
VIETNAM
ZANZIBAR
CEYLON
Singapore
BORNEO (Java Major)
SUMATRA (Java Minor)
OCEANUL INDIAN
Veneția
Genova
ITALIA

LAURENCE BERGREEN

MARCO POLO

DE LA VENEȚIA LA SHANGDU

Traducere din engleză și note de
Laura Ciobanu

EDITURA
ART

Colecție coordonată de Radu Lilea
Redactor: Alina Bogdan
Tehnoredactor: Carmen Dumitrescu
Corector: Dana Pătrănoiu
Copertă: Alexandru Daș

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BERGREEN, LAURENCE
Marco Polo: de la Veneția la Shangdu / Laurence Bergreen; trad. din lb. engleză și note de Laura Ciobanu. - București: Art, 2022
ISBN 978-606-710-875-0
I. Ciobanu, Laura (trad.; note)
821.111

Marco Polo. From Venice to Xanadu © 2007 by Laurence Bergreen

This translation published by arrangement with Alfred A. Knopf, an imprint of The Knopf Doubleday Group, a division of Penguin Random House, LLC.

© Editura ART, 2022, pentru prezenta ediție

Mamei mele, Adele Gabel Bergreen

Kubilai îl întreabă pe Marco:

— Când te vei înturna în Apus, vei repeta alor tăi aceleași povești pe care mi le depeni mie?

— Eu vorbesc, vorbesc, spune Marco, dar cine mă ascultă reține numai cuvintele pe care le așteaptă. Una e descrierea lumii la care îți apleci urechea binevoitoare; alta e cea care se va răspândi printre hamalii și gondolierii de la poarta casei mele în ziua când mă voi întoarce și alta cea pe care aș putea-o dicta, la o vârstă înaintată, dacă aș fi făcut prizonier de pirați genovezi și prins în butuc în aceeași celulă cu un copist de romane de aventuri. Cine poruncește povestirii nu e vocea, e urechea.

— [...] Și ascult din glasul tău rațiunile invizibile care au făcut orașele să trăiască și care, poate, după moarte, le vor face să trăiască din nou.

Italo Calvino, *Orașele invizibile*[*]

[*] În traducerea Sandei Șora, Editura Univers, 1979.

DRAMATIS PERSONAE

APUS

Marco Polo, negustor veneţian
Niccolo Polo, tatăl lui Marco
Maffeo Polo, unchiul lui Marco
Teobaldo din Piacenza, legat papal; mai târziu, Papa Grigore al X-lea
Rustichello din Pisa, tovarăşul lui Marco în temniţa din Genova şi coautor

RĂSĂRIT

Cinghis (sau Ginghis) Han, fondatorul Imperiului Mongol
Ogodai Han, fiul şi succesorul lui Cinghis
Kubilai Han, unul dintre nepoţii lui Cinghis; Mare Han al Mongolilor
Möngke Han, unul dintre nepoţii lui Cinghis
Sorghaghtani Beki, mamă a lui Möngke, Hülegü şi Kubilai
Chabi, soţia principală a lui Kubilai, budistă
Ahmed, ministrul musulman de finanţe al lui Kubilai
Naian, rivalul creştin al lui Kubilai
Ârak Böke, fratele mai mic al lui Kubilai Han
Kaidu, unul dintre verii lui Kubilai
'Phags-pa, călugăr budist tibetan care a conceput o scriere mongolă uniformă
Baian O Sută de Ochi, generalul de încredere al lui Kubilai Han

PROLOG

Comandantul

În vara anului 1298, marina genoveză, una dintre cele mai puternice din Europa, și-a adunat forțele pentru un atac asupra flotei Serenissimei Republici a Veneției. În ciuda armistițiilor formale, cele două rivale se războiau de zeci de ani, disputându-și cele mai profitabile rute comerciale către Răsărit.

Vicleană și îndrăzneață, Genova ieșea de obicei învingătoare în aceste întreceri sângeroase. În 1294, genovezii câștigaseră o luptă pe mare legându-și toate vasele laolaltă și formând un pătrat imens. Când venețienii au pornit atacul, fortăreața plutitoare i-a strivit pe invadatori, punându-i pe fugă. În anul următor, genovezii se dovediseră din nou stăpânii mărilor, scufundând principala flotă comercială a Veneției, iar când au rămas fără ținte în larg, i-au urmărit pe venețieni pe uscat. În 1296, la Constantinopol, genovezii își masacraseră rivalii, devenind faimoși pentru cruzimea și lăcomia lor.

Treptat, Veneția reușise să se regrupeze. Sub ocârmuirea unor căpitani îndrăzneți, rapidele galere venețiene îi urmăreau pe genovezi pretutindeni, pregătind scena pentru Bătălia de la Curzola, numită astfel după o insulă de lângă coasta stâncoasă a Dalmației, revendicată de ambele orașe-stat în nesfârșitele lor bătălii pentru supremația comercială pe mare.

Imensa flotă genoveză, însumând 88 de corăbii, naviga încrezătoare sub comanda proaspăt numitului amiral Lamba Doria, care a aplicat o strategie de expectativă, adăpostindu-se îndărătul insulelor și apoi navigând către apele mai calde ale Tunisiei, în speranța că-i va atrage în cursă pe venețienii nerăbdători. Aceștia nu au mușcat momeala, iar flotele genoveze au fost silite să se mulțumească doar cu dispute locale. În cele din urmă, amiralul Doria nu a mai putut aștepta și a poruncit flotei sale să pornească spre nord, către Golful Veneției. Corăbiile nu au întâmpinat o rezistență prea mare cât timp au navigat pe lângă castele și orașe aflate oficial sub control venețian. În lipsa dușmanului, au aruncat ancora în largul coastei Curzolei, cu aproximativ 643 de kilometri mai la sud-est de Veneția. În acel moment a izbucnit o furtună violentă, care a scufundat șase dintre cele 88 de vase ale flotei; când cerul s-a înseninat, supraviețuitorii s-au apucat să prade insula, oferindu-le venețienilor invizibili ceea ce presupuneau că va fi o provocare irezistibilă.

În dimineața zilei de 6 septembrie 1298, pe o căldură și o umiditate tot mai mare, flota venețiană s-a ivit brusc din ceață: 96 de galere sub comanda lui Andrea Dandolo, descendentul unei dinastii de seamă. Galerele venețiene, faimoase pentru viteza lor, erau suple și elegante ca niște gondole uriașe, puse în mișcare de perechi de vâslași greu încercați. Galerele puteau lua valurile pieptiș pentru ca apoi, la fel de încrezătoare, să se răsucească și să înfigă în corabia adversară un pinten ieșit de la prova. În clipa în care acesta era fixat, trupele venețiene se năpusteau la bord, asediindu-și inamicii.

Pentru că vâslele sunt cu atât mai eficiente cu cât pătrund în apă într-un unghi mai mic, corăbiile nu-și expuneau mai mult de un metru din coca deasupra apei. (Galerele puteau călători și cu ajutorul pânzelor, deși erau mai slab echipate pentru asta.) Viața la bordul unei galere venețiene era mizerabilă. Echipaje de până la o sută de oameni se înghesuiau într-un spațiu strâmt, iar mâncarea și apa erau insuficiente.

Galerele nu aveau provizii decât pentru o săptămână: raţiile reduse pentru vâslaşii epuizaţi erau mai degrabă norma decât excepţia. Pentru a face faţă acestor limitări, galerele veneţiene acostau în port noaptea şi aveau grijă ca misiunile lor să fie scurte, de maximum trei-patru zile. Cu pescajul lor redus, se ţineau aproape de ţărm; erau corăbii periculoase, dar surprinzător de vulnerabile, aşteptând să treacă la atac.

Una dintre aceste corăbii era comandată de Marco Polo, un negustor reîntors din China cu trei ani în urmă. La 44 de ani, era unul dintre cei mai vârstnici participanţi la luptă şi de departe cel care călătorise cel mai mult prin lume. Marco intra în bătălie purtând titlul de „nobil" veneţian, finanţându-şi propria corabie şi bazându-se pe cârmacii experimentaţi, care se ocupau de navigaţia propriu-zisă. Călătorind prin toată lumea de la vârsta de 17 ani, se simţea cel mai bine când era plecat de acasă. Sub asediu, Marco Polo era în elementul lui, încrezător şi calm. Participarea la Bătălia de la Curzola era pentru el un prilej de a obţine glorie în ochii compatrioţilor săi veneţieni, care îi priveau cu scepticism poveştile despre China.

Andrea Dandolo i-a condus pe Marco şi pe ceilalţi veneţieni pe partea opusă a Curzolei, unde oamenii lui au debarcat şi s-au ascuns imediat. În acest răgaz, Lamba Doria cântărise flota duşmană şi ajunsese la concluzia eronată că veneţienii întârziau să se angajeze în luptă pur şi simplu de frică. Dar în dimineaţa următoare – duminică, 8 septembrie –, veneţienii s-au repezit la atac, de-a curmezişul insulei, către tabăra genoveză.

Nerăbdător să lupte în sfârşit cu veneţienii, Doria şi-a condus oamenii într-o bătălie amfibie. Pe uscat, săgeţile întunecau cerul. Pe mare, galerele se repezeau una într-alta sau se incendiau reciproc.

În timp ce Doria urmărea bătălia aflată în toi alături de fiul său, Ottavio, o săgeată veneţiană l-a nimerit pe tânăr în piept.

Ottavio s-a prăbuşit fără viaţă la picioarele tatălui său. Cei de la bordul navei au încercat să-l compătimească pe Doria, dar acesta a refuzat mila lor. „Aruncaţi-l pe fiul meu în adâncurile mării", a poruncit el. „Ce loc mai bun de odihnă îi putem oferi, dacă nu acesta?"

Cu vântul în spate, veneţienii, conduşi de Dandolo, au preluat iniţiativa şi au capturat zece galere genoveze, dar, în entuziasmul lor, şi-au pus corăbiile pe uscat. După nouă ore de luptă, veneţienii s-au pomenit copleşiţi. Genovezii au capturat 84 de galere veneţiene, pe unele scufundându-le şi pe altele arzându-le până la linia de plutire. Numai o mână de corăbii ale flotei, cândva atât de mândre, au scăpat. Costul în vieţi omeneşti s-a dovedit a fi mai mare. În total, forţele genoveze au capturat 8000 de oameni, un număr şocant pentru vremurile acelea, când întreaga populaţie a Veneţiei ajungea abia la 100 000 de persoane. Înfrângerea a fost cea mai rea lovitură suferită de Veneţia în timpul deceniilor de lupte cu Genova.

Aflat în dizgraţie, Andrea Dandolo s-a legat de catargul navei-amiral şi s-a lovit cu capul de el până şi-a fracturat craniul şi a murit; astfel, i-a lipsit pe genovezi de satisfacţia de a-l executa.

Proporţiile victoriei i-au uluit pe genovezi, cărora nu le venea să-şi creadă norocul în timp ce conduceau galerele capturate către răfuiala sumbră ce se anunţa la Genova.

Printre miile de captivi nefericiţi se afla şi nobilul veneţian Marco Polo.

În următoarele patru săptămâni, flota genoveză şi vasele captive au înaintat către sud, apoi au cârmit spre vest, pe sub „călcâiul" Italiei, şi, în cele din urmă, către nord şi către Genova, unde au ajuns pe 6 octombrie 1298. Galera lui Marco Polo a fost remorcată în port cu pupa înainte, cu pânzele fluturând în vânt, cu pavilioanele atârnând strâmbe şi căpitanul aflat în lanţuri.

O umilință și mai mare îl aștepta pe Marco Polo pe uscat, unde, conform relatărilor, a fost închis imediat în Palazzo di San Giorgio. În ciuda numelui măreț, construcția avea conotații sumbre pentru venețieni, căci fusese ridicată (în 1260) din pietre pe care genovezii le furaseră fără rușine de la consulatul venețian din Constantinopol. Rezultatul era un monument vulgar al superiorității militare genoveze, completat cu lei ornamentali de piatră luați din clădirea originală – leul, simbolul puterii Veneției, fiind acum îmblânzit de principala ei rivală.

Scandalizați de această infamie, venețienii pretindeau că prizonierii de aici mureau de foame, în timp ce genovezii susțineau că erau bine hrăniți și îngrijiți. Adevărul era probabil la mijloc. Deținuții umblau de capul lor prin *palazzo* și chiar trimiteau acasă după articole de lux. Prizonierii de seamă, ca Marco Polo, ocupau apartamente cu paturi înconjurate de baldachine din țesături de preț. E posibil chiar să fi avut servitori. Viața în captivitate era mai degrabă plicticoasă decât plină de cruzime, dar putea dura ani de zile.

Chiar și în aceste circumstanțe degradante, Marco Polo nu își pierdu cumpătul. În calitatea sa de căpetenie venețiană, era tratat cu respect. S-a făcut cunoscut, mai întâi în închisoare și apoi în Genova, ca povestitor al unor istorisiri senzaționale despre călătoriile sale prin Asia, așa cum făcuse și în Veneția înainte să fie capturat. A reușit să atragă atenția asupra sa și să-și îmbunătățească situația, până când a ajuns să fie considerat un fenomen. Folosindu-se de aceleași talente care îl ajutaseră să supraviețuiască în Imperiul Mongol și în India, i-a fermecat pe străini și le-a intrat în grații. În cele din urmă, genovezii, inamicii lui înnăscuți, au ajuns să-l prețuiască nespus pe distinsul și amuzantul venețian. „Tot orașul se aduna să-l vadă și să-i vorbească, tratându-l nu ca pe un prizonier, ci ca pe un prieten drag și un gentilom foarte onorat și arătându-i atâta cinstire și afecțiune, că nu era ceas al zilei în care să nu fie vizitat de cei mai nobili gentilomi ai cetății, care-i

ofereau cele trebuincioase pentru traiul său zilnic", scria Giambattista Ramusio, savant renascentist și autor al uneia dintre primele relatări despre cariera lui Marco Polo.

Eliberat de constrângerile obișnuite ale meseriei sale de negustor, Marco nu numai că a supraviețuit, dar chiar a prosperat în închisoare, transformându-se într-o Șeherezadă masculină, de vârstă mijlocie, care își câștiga traiul povestindu-și aventurile, mai ales pe cele din perioada petrecută la curtea conducătorului mongol Kubilai Han. Venețianul susținea că îl văzuse cu ochii lui. „Messer Marco", a scris Ramusio, „stăpânit de dorința ca toți să afle despre țara Cataiului și despre Marele Han și fiind silit, spre osteneala sa, să reia povestea de la capăt în fiecare zi, a fost sfătuit să o scrie."

În timp ce lâncezea în Palazzo di San Giorgio, Marco a întâlnit un scriitor prolific de romane cavalerești arthuriene pe nume Rustichello din Pisa, un favorit al regelui Eduard I al Angliei. Genovezii îl capturaseră pe scriitor cu mulți ani în urmă, pe 6 august 1284, în bătălia de la Meloria, când îi dăduseră o lovitură decisivă rivalei lor, Pisa. La fel ca alți deținuți din *palazzo*, Rustichello căuta ceva cu care să-și omoare timpul, iar Marco i l-a oferit. Elocvent și entuziast ori de câte ori venea vorba despre călătoriile sale, venețianul povestea volubil despre șederea sa la curtea celui mai puternic conducător din lume, Kubilai Han.

În acea perioadă, pentru majoritatea europenilor, Kubilai Han era o figură pe jumătate reală, pe jumătate legendară, iar imperiul său era considerat cel mai periculos și mai sălbatic ținut din lume. Dar aici, lângă Rustichello, se afla un om care nu numai că îl văzuse pe Kubilai Han, dar părea să-l și cunoască bine și care călătorise în serviciul acestuia de la un capăt la altul al Asiei și dincolo de aceasta.

După cum spunea Rustichello, „messer Marco rămas-a pe lângă Marele Han șaptesprezece ani și în toată vremea numai cu solii a umblat. Căci Marele Han, văzând că Marco îi aducea

veşti din fiece ţară şi îi îndeplinea toate trebile cu pricepere, îl mâna adesea în cele mai însemnate şi mai îndepărtate solii". Impresionat, Rustichello a continuat: „Mulţumit fiind, Marele Han a prins tot mai mare drag de el şi multă cinstire îi arăta. Şi atât de aproape îl ţinea de dânsul, că destui nobili îl pizmuiau. Şi aşa s-a făcut că Marco a văzut mai multe ţinuturi ale lumii aceleia ca oricare altul, căci a călcat acele meleaguri în sus şi-n jos mai mult ca orişicine, dară şi mare osârdie-şi da să ia aminte la cele ce vedea."

Deţinuţii mai învăţaţi din *palazzo* compuneau poezii sau născoceau istorisiri cavalereşti complicate pentru amuzament. Uneori închisoarea părea o colonie literară bine păzită, populată cu scriitori şi ucenici de-ai lor de rang nobil. În mijlocul lor se afla Rustichello, un scriitor isteţ, priceput la linguşiri şi mereu în căutarea unei poveşti – o aventură, o istorie de amor, o luptă – cu care să-şi captiveze publicul aristocratic.

Auzind poveştile fabuloase pe care le spunea Marco Polo despre Răsărit, Rustichello a înţeles imediat că dăduse peste povestea vieţii lui, una dintre cele mai remarcabile spuse vreodată. Era inevitabil ca autorul de romane cavalereşti să-i sugereze călătorului să colaboreze pentru a întocmi o relatare despre aventurile lui Marco. Încercând să dea un aer nonşalant împrejurărilor sumbre care au dus la crearea acestei capodopere, Rustichello a explicat: „Aflându-se în închisoare la Genova din pricina războiului şi nedorind să stea cu mâinile în sân, gânditu-s-a să alcătuiască această carte întru desfătarea cititorilor."

Marco ştia prea bine cum să profite de circumstanţele nefavorabile, pe care, pe parcursul vieţii lui extraordinare, le întorsese mereu în avantajul său. Aceasta era şansa lui de a-şi imortaliza aventurile. A trimis după însemnările sale de călătorie ca să-şi împrospăteze memoria, iar cei doi colaboratori s-au pus pe lucru la o „Descriere a lumii" aşa cum o văzuse Marco Polo. Avea să fie cunoscută, mai simplu, sub numele de „Cartea lui Marco Polo".

CARTEA ÎNTÂI

EUROPA

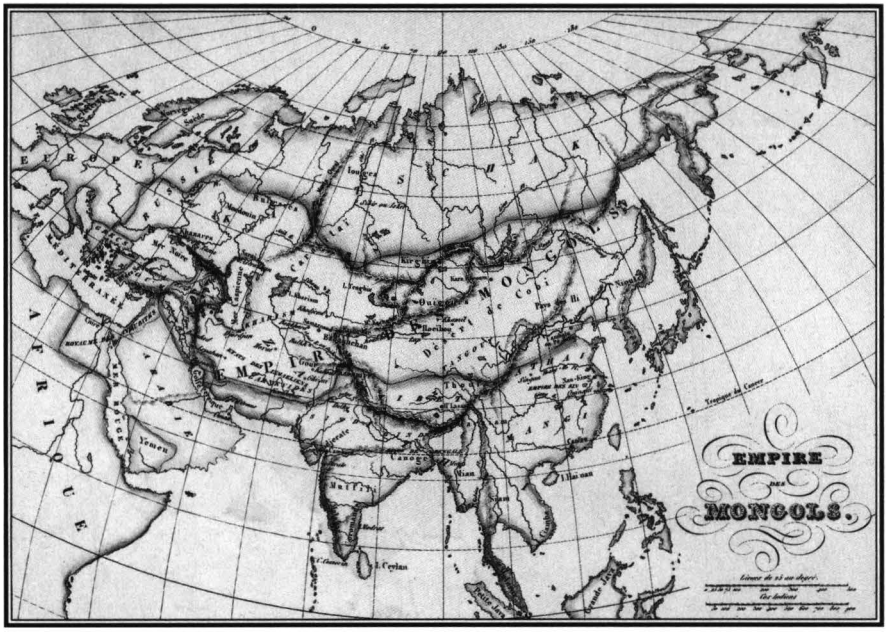

1

Negustătorii din Veneția

[...] Și vraja toată
Se frânge – mândra lume de fantome
Se spulberă și mii de cerculețe...[*]

Se ascundea de dușmanii ei în mijlocul unui arhipelag seducător de insulițe, 118 în total. Jilavă, întunecoasă, retrasă și aglomerată, se cuibărea pe stânci și aluviuni. Fortificații și locuințe spectaculoase se înălțau pe fundații cu piloni din lemn de pin și piatră de Istria. În Veneția lui Marco Polo, puține clădiri – cu excepția unei bazilici bizantine uriașe și a altor biserici mari – se țineau perfect drepte. Majoritatea păreau să răsară din apă într-un echilibru precar.

Marco Polo a crescut într-un oraș în care noaptea părea să se îngâne mereu cu zorii: opac, secretos și colcăind de nelegiuiri și superstiții. Până și cei care își trăiseră întreaga viață în Veneția se pomeneau dezorientați când nimereau în fundături strâmte ce deveneau, pe neașteptate, din cunoscute – sinistre. Șoaptele conspiratorilor și râsetele îndrăgostiților răsunau prin pasajele înguste, venind nu se știe de unde. Dincolo de ferestrele slab luminate, pâlpâiau discret lumânări și torțe. Seara, ceața ca o pânză de păianjen se ridica din canale, aducând cu sine tăcerea și izolarea; estompa lumina

[*] Samuel Taylor Coleridge, *Chipul sau Hotărârea îndrăgostitului*. În traducerea lui Leon Levițchi. *Antologie de poezie engleză de la începuturi până azi*, volumul II, ediție întocmită de Leon Levițchi și Tudor Dorin, Biblioteca pentru toți, Editura Minerva, București, 1981, pag. 144.

felinarelor de pe străzi sau din ferestrele ce dădeau spre canalele cu apă clipocind leneșă. Șobolanii erau pretutindeni, ieșind din canale, alergând de-a lungul cheiurilor și străzilor, rozând infrastructura fragilă a orașului și aducând ciuma.

Străzile și pasajele înguste, unele abia cât un lat de umăr, coteau și șerpuiau amețitor, până când, fără veste, se deschideau dinaintea întinderii vaste a Gran Canale, care tăia orașul în două înainte să pătrundă în lagună și, dincolo de ea, în întinsa Mare Adriatică.

Iarna, orașul găzduia Carnavalul (care însemna literalmente „să-ți iei la revedere de la carne" înainte de Postul Paștelui). Carnavalul era prilejul unor orgii care se desfășurau departe de ochii lumii, dincolo de pereții înalți ai curților și în spatele draperiilor de nepătruns. Atmosfera veselă și senzuală a Republicii abunda de zvonuri despre tot soiul de mârșăvii. Venețienii cu aplecare spre rău preferau mijloacele discrete de a aduce moartea, cum ar fi otrăvirea sau sugrumarea, și de obicei scăpau nepedepsiți.

Într-o lume nesigură, venețienii secolului al XIII-lea aveau totuși câteva certitudini. Cu 200 de ani înainte de Copernic și cu 300 înainte de Galileo, era o dogmă de necontestat faptul că Soarele făcea ocolul Pământului, că sferele cerești erau perfect netede, iar Creația avusese loc cu exact 4484 de ani înainte de întemeierea Romei. Ierusalimul era considerat „buricul lumii". Intrările în Rai și în Iad existau și ele pe undeva.

Pentru majoritatea oamenilor, ziua era împărțită în orele de rugăciune: miezonoptica, ceasul I, care este trei ore mai târziu, utrenia la răsăritul soarelui, terța (ceasul al treilea) la jumătatea dimineții, sexta (ceasul al șaselea) la prânz, nona (ceasul al nouălea) la jumătatea după-amiezii, vecernia la apus și pavecernița înainte de culcare. În Epoca Credinței, știința consta în principal, dar nu în totalitate, din îndeletniciri ilogice precum alchimia – efortul de a transforma așa-numitele metale de bază în aur – și astrologia, care mergea mână în mână cu astronomia.

Oamenii depindeau de vânt, apă și animale dacă voiau un surplus de forță. În Europa apuseană, cărbunele nu începuse încă să fie exploatat ca sursă de energie. Banii de hârtie și tiparul se aflau la mai bine de 200 de ani în viitor. Cea mai avansată tehnologie o reprezentau corăbiile, considerate o minune a transporturilor, deși se dovedeau foarte periculoase.

În întreaga Europă, călătoriile decurgeau extraordinar de lent și erau pline de pericole. De pildă, traversarea Canalului Mânecii era o aventură de care toți se temeau. Cei care o duceau până la capăt susțineau că efortul i-a costat sănătatea. Pe uscat, oamenii se deplasau numai cu iuțeala cu care era capabil să-i poarte un cal: o călătorie obișnuită pe uscat însemna să parcurgi între 12 și 16 kilometri pe zi sau, în cazuri speciale și pe durate scurte, între 24 și 32. Superstițiile îi făceau pe cei care se aventurau în aceste călătorii să se adăpostească la căderea nopții în hanuri primitive pline de paraziți, unde doi sau trei călători erau siliți să împartă un singur pat. Ca să ajungi cu trăsura de la Paris la Veneția era nevoie de cinci săptămâni de chin.

Dar în Veneția condițiile erau foarte diferite. Măruntă ca dimensiuni, dar globală ca viziune, Veneția intra în Evul Mediu Târziu, o perioadă de expansiune economică, realizări culturale și împuținare a barierelor comerțului. Călătoria nu era excepția, era regula. Se părea că toți locuitorii Veneției erau călători sau negustători sau aspirau să devină. În Europa, puterea politică, mai înainte împărțită între imperii dezorganizate și fărâmițate ce duceau înapoi în timp până în vremea romanilor, se coagulase luând forma unor orașe-stat bine înarmate și organizate, așa cum era Veneția. Dezvoltarea comerțului între orașele-stat europene a dus la progresul rapid al artelor, tehnologiei, explorării și finanțelor. Au fost inventate busola și ceasul, moara de vânt și moara de apă, toate vitale bunei funcționări a economiilor europene, și au fost fondate mari universități care există și astăzi. Ca rezultat

al acestor progrese, Veneţia – şi întreaga Europă aşa cum o ştim – a început să prindă cheag.

Seducătoarea şi bizantina Veneţie – oraş al apelor – era unul dintre cele mai importante centre comerciale şi culturale ale Europei secolului al XIII-lea, un oraş-stat înfloritor care trăia de pe urma comerţului. Economia era prosperă mulţumită marinei agresive, care apăra vitejeşte oraşul de repetatele atacuri ale rivalilor genovezi lacomi şi ale piraţilor arabi. Spre deosebire de alte oraşe medievale, Veneţia nu avea ziduri sau porţi. Nu erau necesare. Laguna şi mlaştinile o apărau de invadatorii veniţi pe mare sau pe uscat.

Fiind poarta către bogăţiile Orientului, Veneţia a dat naştere unei aristocraţii negustoreşti sofisticate, incluzând aici familia Polo, cunoscută pentru frecventele călătorii spre Est şi mai ales către Constantinopol, după nestemate, mătăsuri şi mirodenii. Veneţia avea o structură complexă, o independenţă apărată feroce, dublată de un simţ acut al afacerilor, şi se baza pe o combinaţie unică de sistem feudal şi viziune globală.

Pentru că Veneţia nu avea o întindere foarte mare, fiind înghesuită între lagună şi duşmanii ei, locuitorii aveau un sentiment foarte puternic al cauzei comune. „Înghesuindu-i practic pe veneţieni într-un spaţiu redus", spunea istoricul John Julius Norwich, „s-a creat în ei un spirit unic al coeziunii şi al cooperării [...], nu numai în momentele de criză naţională, ci şi, încă mai impresionant, în felul în care îşi conduceau viaţa de zi cu zi. În rândurile negustorilor bogaţi ce alcătuiau aristocraţia veneţiană, toată lumea cunoştea pe toată lumea şi relaţiile strânse aduceau acel grad de respect reciproc, care în alte oraşe arareori se vede dincolo de cercul familial."

Drept rezultat, veneţienii dobândiseră reputaţia unor oameni de afaceri eficienţi şi conştiincioşi, cei mai progresişti din Europa. „O întreprindere comercială", scria Norwich, „chiar şi una care presupunea cheltuieli iniţiale imense,

o durată de câțiva ani și riscuri considerabile, putea fi aranjată în Rialto în câteva ore. Putea lua forma unui simplu parteneriat între doi negustori sau a unei cooperative mai largi, necesare pentru finanțarea unei întregi flote sau a unei caravane transasiatice." În ambele cazuri, conchidea Norwich, „se baza pe încredere și era inviolabilă".

Aproape toți locuitorii Veneției se îndeletniceau cu comerțul. Văduvele investeau în operațiuni negustorești și orice tânăr fără mijloace se putea descrie ca „neguțător", pur și simplu lansându-se în afaceri. Deși riscurile erau imense, bogățiile nemărginite îi momeau pe cei aventuroși, ambițioși sau nesăbuiți. Averile se făceau și se pierdeau peste noapte, iar bogăția multor familii venețiene fusese clădită pe reușita unei singure expediții comerciale la Constantinopol.

Negustorii venețieni elaboraseră tot soiul de strategii ca să facă față capriciilor comerțului global din care își câștigau existența. În lipsa unor rate standard de schimb, numeroasele soiuri de monede folosite făceau din conversie un coșmar. Imperiul Bizantin avea bezanții, țările arabe – drahmele, Florența – florinii. Veneția, bazându-se pe proporția de aur și argint dintr-o monedă pentru a-i determina valoarea, încerca să le primească pe toate. Negustori precum cei din familia Polo încercau să ocolească sistemul monetar atât de complicat, cu confuziile și devalorizarea inevitabilă, folosind ca monede de schimb perle sau pietre prețioase, precum safirele și rubinele.

Pentru a satisface toate aceste nevoi financiare sofisticate și exotice, Veneția și-a dezvoltat cel mai avansat sistem bancar din toată Europa Apuseană. Băncile de depozite de pe Bătrânul Continent își au originea aici. În 1156, Republica Veneția a devenit primul stat de după Antichitate care a recurs la un împrumut public. A promulgat totodată primele legi bancare din Europa, pentru a reglementa sectorul bancar care abia

se forma. Ca rezultat al acestor inovații, Veneția oferea cele mai avansate practici comerciale din Europa.

Veneția a adaptat contractele romane la nevoile negustorilor care făceau afaceri cu Orientul. Contracte sofisticate de împrumut maritim și de conversie maritimă* stabileau obligațiile pe care și le asumau proprietarii de corăbii și negustorii și chiar ofereau asigurări, obligatorii în Veneția începând din 1253. Cel mai răspândit tip de acord printre venețieni era *commenda* sau, în dialectul venețian, *collegantia*, un contract bazat pe modelele antice. În traducere liberă, termenul însemna „afacere" și reflecta mai degrabă obiceiurile predominante decât un set de principii legale solide. Deși aceste contracte din secolele al XII-lea și al XIII-lea par străvechi, sunt surprinzător de moderne când vine vorba de evidența lor contabilă precisă. Contracte ca acestea reflectau și susțineau o formă rudimentară de capitalism cu mult înainte ca acest concept să apară.

Universul venețienilor era surprinzător de modern și într-o altă privință: era „plat", adică legat de restul lumii, dincolo de orice granițe, fie ele naturale sau artificiale. Vedeau lumea ca pe o rețea de rute comerciale și de oportunități în continuă schimbare, ce acoperea uscatul și marea. Negustorii venețieni călătoreau cu corăbiile sau cu caravanele către cele patru colțuri ale lumii, în căutare de mirodenii, nestemate și stofe. Prin inițiativa lor, minerale, sare, ceară, medicamente, camfor, cauciuc, mirt, santal, scorțișoară, nucșoară, struguri, smochine, rodii, țesături (mai ales mătase), piei, arme, fildeș, lână, pene de struț și papagal, perle, fier, cupru, praf și lingouri de aur, lingouri de argint și sclavi din Asia se revărsau în

* Contracte prin care cel ce împrumuta bani se angaja să îi restituie la întoarcerea corabiei. În cazul în care împrumutul era pentru o călătorie numai dus și plata se făcea în altă țară și în moneda acesteia se încheiau contracte de conversie maritimă.

Veneția urmând rute comerciale complexe dinspre Africa, Orientul Mijlociu și Europa Occidentală.

La bordul galerelor străine, pătrundeau în oraș mărfuri și mai exotice. Coloane uriașe, piedestaluri, panouri și blocuri de marmură se îngrămădeau pe docuri, luate din nu se știe ce templu sau edificiu public ruinat din Constantinopol sau din alte orașe grecești ori egiptene. Aceste rămășițe ale Antichității, pietrele de mormânt ale unor civilizații duse sau muribunde, sfârșeau în cine știe ce colț din Piazza San Marco sau pe fațada unui *palazzo* ostentativ locuit de un duce sau de un negustor venețian bogat.

Varietatea de bunuri l-a făcut pe Shakespeare să remarce, prin vocea personajului Antonio din *Negustătorul din Veneția*, că „Statul propășește / Făcând negoț cu națiile toate"*. Comerțul venețian era sinonim cu globalizarea, un alt concept aflat în fază embrionară în acea epocă. Pentru a ajunge cât mai departe, venețienii încheiau parteneriate cu guverne și negustori din țări îndepărtate, depășind diferențele rasiale și religioase. Arabii, evreii, turcii, grecii și, în cele din urmă, mongolii au devenit parteneri comerciali ai Veneției, chiar și atunci când păreau să fie inamici politici. Cei din familia Polo nu au fost primii negustători care au călătorit de la Veneția în Asia, dar, mulțumită isprăvilor lui Marco Polo, au devenit cei mai faimoși.

Oriunde se duceau, venețienii se trădau prin accentul lor specific și prin dialectul *veneto***. Limba aceasta se bazează pe latină, încorporând elemente de vocabular, sintaxă și pronunție din alte limbi: unele din germană și spaniolă (*s*-ul pronunțat în stil castilian) și altele de la locuitorii teritoriilor care astăzi aparțin Croației. Era amestecată și puțină franceză. Limba

---

* William Shakespeare, *Negustătorul din Veneția*, Actul III, Scena 3, în traducerea lui Petre Solomon, Editura Univers, 1984.

** Limba venețiană este, uneori, socotită drept un dialect al limbii italiene.

venețiană are o mulțime de *x*-uri și *z*-uri, dar aproape niciun *l*. Lordul Byron, care pretindea că se bucurase de favorurile a peste 200 de venețience în tot atâtea seri, numea veneta „o dulce latină corcită". Ca să complice lucrurile și mai mult, veneta avea numeroase variante. Familia Polo din Veneția trebuie să fi făcut eforturi ca să înțeleagă dialectul vorbit în alte părți ale regiunii de către locuitorii din Padua, Treviso sau Verona.

Unele cuvinte specifice din lumea lui Marco Polo au trecut din venetă în engleză. Pe vremea lui, venețienii se salutau unii pe alții cu „ciao" sau, ca să fim mai precișii, „sciavo" sau „sciao vostro", ceea ce înseamnă practic „sunt sclavul dumneavoastră". (Cuvântul a pătruns în limbajul venețienilor din croată.) *Gondola* e un alt cuvânt venețian, deși nu e clar când anume au început să fie folosite ambarcațiunile acestea lungi și elegante de culoare neagră. Cel mai probabil, în zilele lui Marco Polo, pe canalele șerpuitoare se lua la întrecere o întreagă gamă de ambarcațiuni de mici dimensiuni, inclusiv bărci cu pânze, bărci cu vâsle și galere.

Și *arsenal*, locul unde sunt fabricate și depozitate armele, a pătruns în venețiană prin intermediul termenului arab *dar al sina'ah* care înseamnă „atelier". Când europenii din vremea lui Marco Polo foloseau cuvântul, se refereau la Arsenalul din Veneția, renumit șantier naval. Aici marangozii* lucrau la un soi de precursor al liniilor moderne de montaj, asamblând cu repeziciune galere din componente standard, prefabricate, cum ar fi chilele și catargele. Un călător spaniol pe nume Pero Tafur a descris coordonarea perfectă a activităților care se încheiau cu lansarea galerelor: „S-a ivit o galeră trasă de o barcă și ei au ieșit la ferestre și au început să-i pună de la una tachelajul, de la alta brațele ancorelor și de pe alta balistele și lansatoarele și tot așa din toate părțile, cu toate cele

* Dulgheri specializați în prelucrarea lemnăriei navelor.

trebuincioase. Şi când galera a ajuns la capătul căii, toţi oamenii erau la bord, laolaltă cu vâslele, şi corabia era echipată de la un capăt la altul."

Tafur a numărat zece galere „complet înarmate" lansate într-un interval de şase ore: o navă de război nou-nouţă la fiecare 36 de minute. Nu e de mirare că întreaga Europă admira iuţeala cu care Arsenalul din Veneţia putea transforma o chilă goală într-o ambarcaţiune complet echipată. Şi comandanţii puteau avea galere de orice culoare voiau – câtă vreme le voiau negre.

Succesul Veneţiei provenea în parte din credinţa ei fermă în destinul civic şi spiritual. Mitologia veneţiană era o puternică sursă de inspiraţie. Tizul lui Marco, Sfântul Marcu, era ocrotitorul oraşului. În 828, un grup de negustori veneţieni furase trupul Sfântului Marcu din locul său de odihnă veşnică din Alexandria, aducându-i-l apoi în triumf dogelui Veneţiei.

Ca să-şi justifice fapta, negustorii susţinuseră că voiau să apere trupul de planurile diabolice ale musulmanilor şi născociseră istoria înşelătoare conform căreia, în timp ce naviga pe Adriatica, Marcu ar fi nimerit într-o furtună care îi împinsese ambarcaţiunea până în laguna unde avea să se înalţe Veneţia mai târziu şi că barca rămăsese peste noapte în locul unde avea să fie construit Palatul Dogilor. În punctul culminant al povestirii, un înger al Domnului ar fi apărut în visul lui Marcu rostindu-i cuvintele liniştitoare: „Aici află-ţi odihna." Cu timpul, aceste cuvinte au ajuns să însemne nu numai că Marcu avea să fie la adăpost de furtună în lagună, ci că locul lui de drept era – unde altundeva? – în Veneţia. Aducerea trupului lui Marcu la Veneţia a devenit probabil cel mai important furt de relicve din istoria creştinătăţii.

Trupul lui Marcu a rămas în Veneţia până în zilele lui Marco Polo şi după, adăpostit în capela privată a dogelui. Reşedinţa dogelui era singura clădire din Veneţia numită

palat. Toate celelalte locuințe, indiferent cât de mari sau de bine situate, chiar și cele aflate de-a lungul lui Gran Canale, erau cunoscute drept *casa* – cămine adică –, nume abreviat de obicei prin Ca'. Locuința familiei Polo era deci cunoscută drept Ca' Polo și așa i se spune până astăzi.

Veneția era o oligarhie condusă de 150 de familii care alcătuiau aristocrația negustorească a orașului. Mai puțin de 1% din populație controla destinele celorlalți 99%. Uneori, câte o familie reușea să pătrundă în această castă, devenind noi aristocrați, dar în 1297 s-a pus capăt acestei practici. Conciliul Veneției permitea însă clasei mijlocii a orașului să formeze bresle care să încurajeze comerțul. Aceste asociații și școli pregăteau lucrători și marangozi și ajutau săracii, plătind chiar pentru construirea spitalelor. E posibil ca familia Polo să fi făcut parte dintr-una sau mai multe bresle ca să-și promoveze mai bine interesele comerciale. Erau recunoscuți ca negustători prosperi, dar nu erau capi ai comunității. Cel mai probabil amintirea lor nu ar fi dăinuit dacă nu ar fi existat aventurile fantastice ale lui Marco și zelul său de a se face cunoscut.

„Doge" este un cuvânt venețian, un concept tipic venețian. Vine de la latinescul *dux*, căpetenie. Cei dintâi dogi au fost comandanți militari numiți de împăratul Bizanțului. Odată ce Veneția a început să se ridice din obscuritate, s-a simțit nevoia unui conducător propriu, iar conceptul de doge a prins rădăcini și a făcut istorie.

Dogele lumesc păstra o legătură apropiată cu sfântul adus aici și era de datoria lui să apere relicva sacră care-i fusese dată în grijă. În schimb, se credea că Sfântul Marcu îi oferea Veneției binecuvântarea și protecția sa. Natura stranie a acestui aranjament a făcut ca Veneția să păstreze caracteristicile creștinismului occidental, în loc să se ralieze sectelor orientale ai căror sfinți, în panteonul venețian, îi cedaseră locul lui

Marcu. De atunci înainte, Sfântul Marcu și dogele au controlat împreună destinul Veneției.

Combinația dintre puterea dogelui și autoritatea spirituală a lui Marcu îi conferise Republicii un sentiment al destinului ei politic – dar, în ciuda a toate, un destin laic.

Dogele era o figură mistică, rareori zărită în public, care veghea îndelungata și religioasa relație a Veneției cu marea, înfățișată adesea ca o căsătorie. Veneția duceau acest concept până la asemenea extreme, încât în fiecare primăvară dogele arunca un inel de aur în apele Adriaticii, în cadrul unei ceremonii menite să reînnoiască uniunea, oarecum similar înțelegerii încheiate cu Sfântul Marcu privind protecția reciprocă.

Cultul dogelui era reafirmat în fiecare an în ziua de Înălțare, sărbătoarea cea mai importantă din calendarul venețian. Data marca ocuparea Dalmației de către venețieni, în anul 1000 d.H., sub conducerea dogelui Pietro Orseolo al II-lea. De atunci, întreaga Veneție – dogele, cetățenii și preoțimea – avea să sărbătorească evenimentul binecuvântând Marea Adriatică. Venețienii erau ahtiați după culoare și spectacol și nimic nu depășea ceremoniile din Ziua Înălțării.

Ceremonia începea când oficialitățile, ducând apă, sare și ramuri de măslin – toate binecuvântate pentru acest prilej –, se urcau la bordul unui convoi de galere cunoscute sub numele de *mude*. Pe parcurs li se alătura și dogele, într-o ambarcațiune împodobită. În timp ce înaintau către Lido*, preoții cântau imnuri și episcopul se ruga lui Dumnezeu să „ne dăruiască nouă această mare".

Evoluând până la forma unei căsătorii simbolice a dogelui cu Adriatica, *Sposalizio del Mare*, ceremonia a devenit din ce în ce mai complexă, oglindind spiritul venețian. În 1177,

* Banc de nisip lung de 11 kilometri din gura lagunei, unde în prezent se desfășoară Festivalul de Film de la Veneția.

Papa Alexandru al III-lea a mers până la a-i dărui dogelui un inel, declarând: „Primește acesta ca pe un zălog al suveranității pe care tu și urmașii tăi o veți avea de-a pururi asupra mării." Ridicându-se cu fală de pe tron, dogele a aruncat inelul sfințit în Adriatica, intonând: „Ne însoțim cu tine, mare, în semn al adevăratei și veșnicei stăpâniri a Serenisimei Republici a Veneției."

După ce participa la slujbă, dogele dădea un banchet somptuos pentru cler și demnitari. Piața San Marco devenea scena a opt zile de ospețe care culminau cu un târg faimos în întreaga Europă, pentru că scotea pe piață bunuri aduse în Veneția din toate colțurile lumii. Până și Biserica se implica în festivități, oferind indulgențe tuturor participanților.

În 1268, când Marco avea 14 ani, festivitățile legate de instalarea noului doge, Lorenzo Tiepolo, au depășit în fast chiar și ritualul anual al căsătoriei cu marea.

Ceremonia a început într-o notă îndatoritoare, dogele întâlnindu-se în cadru oficial cu toți rivalii săi politici și personali ca să stabilească un nou ton de încredere și bunăvoință.

După încheierea acestei ceremonii, căpitanul flotei Republicii și-a condus corăbiile pe lângă Palatul Dogilor, în timp ce rostea rugăciuni pentru doge și pentru Veneția, încheind cu urarea: „Fie ca Sfântul Marcu să vă ajute!" Apoi galerele s-au împrăștiat pe canalele orașului, urmate de ambarcațiuni de toate soiurile de pe insulele înconjurătoare.

Mai târziu, spectacolul s-a mutat pe uscat, unde membrii breslelor au defilat pe străduțele înguste ale Veneției doi câte doi, în costume splendide, reprezentative pentru meseria lor, trecând cu toții pe dinaintea noului doge și a soției sale, dogaressa. Erau marinari în veșminte albe cu stele roșii. Blănari ce ieșeau în evidență prin mantiile lor tivite cu blană de hermină. Țesători purtând ramuri și cununi de măslin. Maeștri marangozi în haine de purpură și aur. Chiar și plăpumari, cu mantiile împodobite cu flori de crin și cu ghirlande

de mărgele pe cap. Pantofari, bărbieri, sticlari cu mantii stacojii tivite cu blană. Bogăția și rafinamentul Veneției erau scoase la paradă.

Dincolo de sărbători, viața în Veneția se dovedea grea. Femeile erau considerate cetățeni de rangul al doilea și tratate ca proprietatea bărbaților. Sclavia era răspândită, mai ales posesia (și abuzul) sclavelor de către stăpâni care, însurați sau nu, le foloseau pentru servicii sexuale. Statutul inferior al femeii era consolidat de obiceiuri adânc înrădăcinate. Un sfat adesea oferit viitorilor soți venețieni cu privire la soțiile lor spunea cam așa: „Soțul nu trebuie să se lase călăuzit de vorba nevestei, căci ea judecată temeinică n-are, iar asta-i pe potriva firii sale, care temeinică nu-i, ci slabă și nepricepută."

Dar, în mijlocul acestui mediu social mohorât, căminul familiei Polo, cu tot cu armata sa de copii din flori și robi, era stabil și sigur – într-un oraș atât de turbulent, rămânând relativ ferit de scandaluri.

La mai puțin de 200 de ani de când sosirea trupului Sfântului Marcu binecuvântase Veneția, Republica era pe cale să cucerească Adriatica și regiunea înconjurătoare.

Flotele venețiene deveniseră tot mai pricepute în a face față unor invadatori precum normanzii conduși de Robert Guiscard, a cărui armată amenința să taie accesul Veneției la Mediterana. Într-o încăierare cumplită cu vasele lui Guiscard pe Adriatica, la vest de orașul albanez Durazzo, navele venețiene împiedicate să intre în port s-au legat una de alta, formând o insulă plutitoare care a blocat intrarea. Când navele inamice s-au apropiat, marinarii venețieni, cocoțați în bărci suspendate de „insulele" lor plutitoare, au lansat torpile rudimentare, constând în bușteni, către corăbiile care se apropiau, scufundându-le sau vătămându-le grav. În ciuda acestui fapt, normanzii au cucerit în cele din urmă Durazzo, chiar în timp ce navele venețiene de mărfuri sau de război colindau pe Mediterana în căutarea profitului. Poate că în niciun alt

oraș-stat comerțul nu se împletea cu arta războiului așa cum o făcea în Veneția, unde cele două deveniseră practic sinonime. Republica era într-o stare aproape perpetuă de război, uneori luând forma unor lupte de gherilă îndepărtate, alteori a unui război rece gândit să îi respingă pe rivali și uneori a unor bătălii sângeroase împotriva unor dușmani clari. Veneția nu câștiga de fiecare dată, dar era datoria soldaților și a marinarilor de aici să lupte pentru afacerile lor.

Niciun alt oraș-stat nu egala abilitatea și îndrăzneala Veneției pe mare. Dacă Republica era glorificată pentru negustorii ei, în mod egal era temută din pricina războinicilor ei maritimi lipsiți de scrupule. Cu timpul, Marco Polo va avea prilejul să joace ambele roluri, de negustor pe timp de pace și de comandant în bătălie.

În 1204, Veneția a sărbătorit o victorie majoră: capturarea Constantinopolului de către forțele europene unite, ca punct culminant al celei de-a Patra Cruciade.

În vremea lui Marco Polo, triumful creștinătății nu era garantat. Biserica Catolică se lupta pentru un loc în lume împotriva mai multor dușmani: Islamul, mongolii, Biserica Ortodoxă și chiar ea însăși. Epoca Credinței era totodată o vreme a pericolelor, a frământărilor și a războiului.

Cruciadele au început cu un țel simplu: să le permită creștinilor să-și poată continua pelerinajele la Sfântul Mormânt, locul din Ierusalim unde se crede că a fost înmormântat trupul lui Iisus. Pelerinii vizitau acest loc, cel mai sfânt dintre altarele creștinătății, încă din secolul al VIII-lea d.H. Situația s-a schimbat dramatic în 1009, când califul Hakim din dinastia Fatimizilor, conducătorul musulman al orașului Cairo, a cerut distrugerea Sfântului Mormânt. După aceea, creștinii și evreii ghinioniști aflați în Ierusalim s-au pomenit expuși persecuțiilor, iar zona creștină a orașului a fost înconjurată de un zid înalt care controla accesul. În următorii cinci ani, mii de biserici au fost arse sau jefuite.

Aceste violențe nu au făcut decât să sporească dorința creștinilor de a merge în pelerinaj la Ierusalim, iar Biserica a lansat o serie de Cruciade, opt în total, cu scopul declarat de a elibera din robia musulmanilor locurile sacre pentru creștini. Concepute ca niște războaie religioase împotriva Islamului aflat într-o bruscă ascensiune, Cruciadele au devenit rapid doar niște bătălii al căror scop erau câștigurile politice și prada de război. În perioada celei de-a Patra Cruciade (1202 – 1204), papalitatea începuse să piardă controlul asupra demersului, pe măsură ce căpetenii laice din întreaga Europă dobândeau tot mai multă putere și influență. În cele din urmă, unii regi au ajuns să lanseze propriile lor Cruciade.

Planul inițial al celei de-a Patra Cruciade era simplu: papa Inocențiu al III-lea și predicatorul Foulques din Neuilly-sur-Marne au propus să-i învingă pe războinicii musulmani. Cruciații aveau de gând să ocupe Ierusalimul apropiindu-se prin Egipt și aveau nevoie de ajutorul Veneției.

Veneția, devotați agendei lor comerciale, menținuseră o relație prudentă față de Cruciade. Dar, în acest caz, autoritățile veneției și-au dat seama că se puteau face bani frumoși dintr-un război religios. Din punctul lor de vedere, aveau de-a face cu o campanie militară cu obiective politice și financiare, iar asta era ceva ce Veneția putea înțelege și susține. După niște negocieri încrâncenate care au durat opt zile, Republica a acceptat să ofere 35 000 de cavaleri, scutieri și pedestrași, 4500 de cai, corăbii construite special pentru acest scop – totul la un preț piperat. Ideea de a atrage în slujba cauzei lor faimoasa iscusință nautică a veneției s-a dovedit irezistibilă pentru căpeteniile franceze ale Cruciadei, indiferent de costuri, dar acestea nu s-au grăbit cu plata și, ca rezultat, mii de potențiali cruciați s-au adunat la periferia Veneției, pe terenul cunoscut azi ca Lido, așteptând ordine și omorându-și timpul cu jocuri de noroc și desfrâu.

Înțelegând că Franța nu își va putea onora obligațiile, reprezentanții Veneției au propus un nou târg. Aveau să o scutească de datorie dacă acei cruciați fără ocupație urmau să-i ajute în atingerea unui țel oarecum diferit: cucerirea Zarei, un oraș rebel aflat de cealaltă parte a Adriaticii. Francezii au acceptat. Zara a fost cucerită și cele două părți și-au distribuit prada în mod egal. Aranjamentul acesta a completat procesul de transformare a Cruciadei dintr-o campanie religioasă într-o aventură comercială.

Deveniți mai îndrăzneți, cruciații au pornit către Constantinopol, capitala Imperiului Bizantin, succesorul Imperiului Roman de Răsărit. Numit după împăratul roman Constantin cel Mare, care domnise în secolul al IV-lea d.H., Constantinopolul era un oraș cu multe credințe, dar unde predomina creștinismul ortodox. În mintea cruciaților, Biserica Ortodoxă ajunsese să fie considerată aproape la fel de nefastă precum Islamul și, drept urmare, s-au simțit îndreptățiți să se răzbune. Orice justificare, oricât de forțată, era de ajuns, întrucât Constantinopolul era un trofeu extrem de bogat și de vulnerabil.

Constantinopolul nu se fălea cu puterea armatelor sale, ci cu biblioteci, opere de artă și monumente publice la o scară mult mai largă decât cele din Europa Occidentală. Stilul arhitectural al majorității clădirilor se baza pe principiile arhitectonice romane: arcele, coloanele și ornamentele – laolaltă cu elemente răsăritene – deveniseră baza arhitecturii bizantine. Populația era imensă, ajungând până la un milion de locuitori, de zece ori mai mulți decât Veneția. Și orașul era gata să fie cucerit.

Prădarea Constantinopolului în aprilie 1204 a însemnat trei zile de distrugere și moarte. Mireni și preoți, femei, copii, toți au căzut sub spadele cruciaților. Când violența s-a mai domolit, gloata a năvălit în biserici, a distrus altarele și a furat vasele sfinte. Soldații beți au șterpelit veșminte preoțești și le-au folosit ca valtrapuri pentru cai. O prostituată beată

a dansat pe tronul patriarhului, fredonând cântece obscene. Pietre funerare și statui datând din Antichitate au fost sparte sau furate. Ulterior, multe dintre operele de artă, manuscrisele și obiectele de cult ale orașului au fost scoase pe furiș și ascunse în siguranța relativă a satelor, târgurilor și mânăstirilor din împrejurimi. Chiar și după plecarea cruciaților, jaful a continuat ani la rând.

Adevărați prădători, veneții știau cel mai bine ce obiecte de cult, nestemate prețioase și statui să aleagă și să ia cu ei. Ca un simbol vizibil al cuceririi, patru cai de bronz au fost luați din Constantinopol pentru a împodobi fațada Bazilicii San Marco. Reprezentau cea mai aleasă captură din imperiu, o altă comoară furată care și-a aflat sălașul în Veneția.

Cei mai buni meșteșugari din Constantinopol și-au găsit și ei drumul către Veneția. Legiuni de sticlari, argintari și aurari, iconografi, artiști și sculptori au fost aduși la Veneția, unde au practicat meserii ce au ajuns cu timpul să fie sinonime mai degrabă cu orașul care îi adoptase, decât cu patria lor.

Când i-a ajuns la urechi vestea despre jefuirea Constantinopolului și despre atrocitățile comise în numele creștinătății, papa Inocențiu al III-lea s-a declarat oripilat. A excomunicat sute de cruciați, înainte să-și dea seama că aceștia fuseseră absolviți în avans de toate păcatele și că poziția lui ar fi putut slăbi papalitatea în fața dușmanilor ei. După care a amuțit, neintervenind când bogățiile Constantinopolului și-au găsit drumul către bisericile și catedralele catolice.

Biserica Ortodoxă nu a iertat niciodată Veneția pentru rolul jucat în acest jaf, iar Constantinopolul nu și-a mai recăpătat nicicând gloria deplină. Cucerirea a răsturnat balanța puterii și a făcut în așa fel încât părți importante ale Imperiului Bizantin să cadă sub controlul veneților. În cele din urmă, Constantinopolul și-a reluat rolul de centru comercial important și poartă către Răsărit pentru negustori ca Marco Polo, dar și-a pierdut coeziunea și strălucirea. Cu o populație constând din

greci, veneţieni, egipteni şi turci, printre altele, se remarca mai mult pentru dezordinea, decât pentru splendoarea sa.

Prin comparaţie, Veneţia oferea lumii o faţadă a unităţii, a unei societăţi dominate de o mână de familii puternice. Strămoşii lui Marco Polo, deşi aveau o oarecare importanţă, nu au fost cel mai bogat sau cel mai mare clan din Veneţia. Această onoare le revenea familiilor Zeno, Querini şi Dandolo, care îi oferiseră oraşului dogi şi amirali care să-l apere. În această societate extrem de stratificată, familia Polo era cu câteva trepte mai jos decât aceşti capi ai urbei. Erau o familie respectată şi cu greutate, dar care le datora continua ei prosperitate conducătorilor Veneţiei.

Deşi istoricii nu se pot pune de acord cu privire la originile familiei, una dintre legende susţine că aceasta a emigrat în laguna veneţiană venind din oraşul dalmat Sebenico* în 1033. Sebenico fusese când sub stăpânire croată, când ungară şi avea să se alăture mai târziu imperiului veneţian. Altă legendă susţine că Marco Polo s-ar fi născut în Curzola, insula unde avea să fie capturat mai târziu de genovezi, în timp ce o a treia afirmă că familia Polo era deja adânc înrădăcinată în laguna veneţiană cu mult înaintea acestor întâmplări. Indiferent care i-au fost originile, Marco era cu un picior în civilizaţiile Antichităţii, care se stingeau, şi cu altul în îndrăzneaţa Renaştere, care începea să se ivească în întreaga Europă.

Numele Polo – varianta veneţiană derivată din latinescul Paulus – apare frecvent în registrele oraşului începând din 971, când un veneţian pe nume Domenico Polo a semnat o petiţie pentru interzicerea comerţului cu arabii, iar alte însemnări mai târzii arată că diverşi Polo deţineau terenuri şi mine de sare şi serveau ca juzi în întreg ţinutul. Această activitate pare să indice că strămoşii lui Marco Polo pendulau între Veneţia şi satelitul ei mereu asediat, Dalmaţia.

* Aştăzi, oraşul croat Sibenik.

Ambițiile comerciale ale familiei Polo au făcut ca o ramură a acesteia să ajungă la Constantinopol. În 1168, când Imperiul Bizantin se afla încă în culmea gloriei, registrele arată că străunchiul lui Marco Polo, care purta același nume ca el, se afla la Constantinopol, împrumutând bani și comandând o corabie, așa cum avea să facă mai târziu și tânărul Marco în Bătălia de la Curzola.

Alți membri ai familiei au continuat să se lupte pentru avere și onoruri în Veneția. Bunicul lui Marco Polo, Andrea Polo din parohia San Felice, a avut trei fii, pe Maffeo, încă un Marco și pe Niccolo, tatăl călătorului nostru, și probabil toți erau socotiți ca făcând parte din nobilimea venețiană, chiar dacă nu aparțineau straturilor superioare. Arhivele venețiene se referă la tânărul Marco ca fiind *nobilis vir*, adică nobil. Titlul acesta a fost foarte important pentru Marco Polo, care se considera un membru al nobilimii, deținător al unui rang ce îi conferea importanță oriunde ar fi mers. În mintea lui, titlul de nobil venețian constituia un pașaport pentru întreaga lume. A pornit întotdeauna de la premisa că originea lui nobilă îl va proteja de ticăloșiile hoților și escrocilor care profitau de muritorii de rând. Oricât de departe de casă s-a aventurat, a avut grijă ca gazdele lui, oricât de ciudate sau de ilustre erau, să înțeleagă că el era un nobil venețian și se aștepta să fie tratat ca atare.

Niccolo, tatăl lui Marco Polo, și unchiul acestuia, Maffeo, conduceau cu succes o afacere de familie în Veneția. În 1253, cei doi frați au plecat într-o călătorie mai lungă prin Orient, în scop comercial. E posibil ca Niccolo să nu fi știut că soția pe care o lăsa în urmă era însărcinată. În anul următor, în 1254, s-a născut Marco Polo.

În acel moment, tatăl și unchiul bebelușului se aflau în Constantinopol, trecut de mult de vremea gloriei sale și aflat încă sub control venețian după jaful din 1204. Excursia lor, în aparență una de rutină de la un centru al comerțului la altul,

era, după standardele vremii, excesiv de aventuroasă. Corăbiile erau echipate și operate de Republica Veneția. Pasagerii își aduceau cu ei cufere, așternuturi, apă și biscuiți. Și trebuiau să fie gata să îndure rigorile bătăliei. Corăbiile erau capabile să facă față oricărui dușman care le ataca și era de așteptat ca pasagerii să ia parte la bătălie.

Chiar și o călătorie pașnică era deosebit de neplăcută, inconfortabilă și periculoasă. Corăbiile umede și aglomerate duhneau din pricina hranei stricate și a dejecțiilor umane. Paraziții colcăiau, așa că frații Polo au fost nevoiți să coexiste cu șobolani, gândaci și păduchi. După o lună sau mai bine în care au îndurat aceste condiții, la care, pentru ca tabloul să fie complet, se adăugau răul de mare și lipsa somnului, cei doi frați au sosit teferi în Constantinopol. Deloc grăbiți să riște chinurile unui alt voiaj, au rămas acolo timp de șase ani, conducând un avanpost al micului lor imperiu și făcând negoț cu comercianți din toate colțurile lumii, mai ales din Orient.

Pe durata șederii lor, Constantinopolul s-a înfundat și mai tare în datorii. Balduin al II-lea, ultimul din șirul împăraților catolici, a fost nevoit să vândă Veneției niște relicve neprețuite pentru a-și lichida datoriile și pentru a se mai agăța de putere. Situația a devenit atât de critică, încât le-a oferit ca zălog o relicvă presupusă a fi fost cununa de spini a lui Iisus bancherilor venețieni dispuși să o accepte ca ipotecă a împrumutului lor. Și-a ipotecat și fiul către venețieni. În cele din urmă, Ludovic al IX-lea al Franței a sărit în ajutorul lui Balduin, în timp ce un rival, Mihail al VIII-lea Paleologul, descendent al fostului împărat grec, a încheiat un pact cu Genova pentru a smulge Constantinopolul din ghearele venețienilor. Climatul politic agitat a dus la lupte de stradă între venețieni, genovezi, greci și alte grupări etnice care conviețuiseră într-un climat tensionat după căderea orașului.

Niccolo și Maffeo Polo au decis să plece din orașul instabil în Soldaia (astăzi, Sudak), unde familia Polo avea un alt

avanpost. Acesta era un oraș fortificat din Peninsula Crimeea, cu o vedere spectaculoasă la Marea Neagră. (Denumirea de Marea Neagră era o noutate în epoca fraților Polo. Până atunci, această imensă mare interioară fusese cunoscută tuturor celor care îi străbăteau apele drept „Marea".) Puținele informații care se cunosc despre timpul petrecut de frații Polo în Soldaia indică faptul că nu le-a mers bine.

Relatările vremii arată că aceștia nu-și doreau nimic mai mult decât să se întoarcă acasă, în Veneția, dar călătoria era prea nesigură. Pe uscat, drumurile erau patrulate de bande de tâlhari și criminali. Pe mare, piratii nimiceau toate corăbiile pe care le zăreau. Având în vedere aceste condiții neprielnice, frații Polo nu aveau să revină prea curând în Veneția.

Către răsărit, condițiile de călătorie și comerț erau ceva mai bune, mulțumită celei mai neașteptate cauze: mongolii, care supuseseră prin violență cea mai mare parte a Asiei și o parte importantă a Europei, până pe țărmul estic al Dunării. (Mongolilor li se mai spunea uneori tătari, dar de fapt tătarii reprezentau doar unul dintre triburile ce aparțineau Imperiului Mongol. La început, rușii au folosit acest nume ca să-i descrie pe mongoli, dar și pe ceilalți năvălitori veniți dinspre est, iar europenii le-au urmat exemplul.)

Oricum li se va fi zis, mongolii erau considerați copiii Satanei, unul dintre cele mai păcătoase, nelegiuite și violente popoare de pe fața pământului. În 1260, papa Alexandru al IV-lea a emis o bulă, *Clamat in auribus* (titlul, în latină, fiind identic cu primele ei cuvinte), avertizând creștinătatea cu privire la pericolul mongol: „Răsune în auzul tuturor, trezind vigilența celor ce nu-și lasă mințile pradă toropelii, trompeta cumplită a avertismentului care, alături de dovada faptelor proclamă, în sunetul de neconfundat al războiului și distrugerii lumii, felul cum blestemul mâniei Cerești, în mâinile inumanilor tătari, năvălind ca din cotloanele ascunse ale Iadului, subjugă și strivește pământul." Papa continua

denunțând Imperiul Mongol ca pe un „pericol apropiat și inevitabil".

În timp ce papa era preocupat să vestească pericolul mongol, ținta furiei lui se transformase. Expedițiilor de cucerire ale lui Cinghis Han, menite să extindă la nesfârșit Imperiul Mongol, le luase locul un regim relativ stabil, sub domnia luminată a nepotului său, Kubilai Han. „Kubilai nu era un barbar" remarcă istoricul venețian Alvise Zorzi. Era mai degrabă „un monarh cu niște standarde înalte ale ocârmuirii, decis să deprindă și să aplice mijloacele care-i puteau servi cel mai eficient scopurile", ceea ce însemna că „era în permanență în căutarea unor metode mai bune de a guverna și de a exercita presiuni spirituale care să servească consolidării autorității sale mai bine decât forța".

Cea mai puternică armă a lui Kubilai nu era spada sau sulița, nici focul sau otrava, ci comerțul cu lumea de dincolo de granițele imperiului său. Într-adevăr, mongolii aveau nevoie de bunuri și tehnologii europene, persane și arabe ca să supraviețuiască în noua ordine mondială pe care o creaseră. Din acest motiv, au redeschis o serie de rute comerciale care, mult mai târziu, în secolul al XIX-lea, au ajuns să fie cunoscute ca Drumul Mătăsii. Pe aceste drumuri circulau tot felul de mărfuri – nestemate, țesături, mirodenii, metale prețioase, arme –, dar și idei și religii. Călugării budiști și misionarii creștini s-au folosit de ele, la fel și negustorii venețieni, genovezi, arabi și evrei.

Pentru ca acest schimb de idei și religii să devină posibil, Kubilai a fost silit să impună peste ținuturile lui nesupuse o Pax Mongolica obținută cu prețul celei mai aspre opresiuni. După Zorzi, Pax Mongolica a fost „o pace a ruinelor fumegânde". Dar, ca o consecință directă a tiraniei mongolilor, Drumul Mătăsii a devenit sigur pentru comerț, atât de sigur, încât un călător a pretins că „o tânără femeie ar fi putut călători pe el cu o tavă de aur pe cap fără să aibă a se teme". Și era suficient de sigur pentru ca negustori de soiul fraților Polo

să-l străbată până la capăt, pătrunzând în inima Asiei și a Imperiului Mongol.

Și mongolii, și venețienii făcuseră lumea „plată", venețienii – călătorind pe apă cu corăbiile lor, iar mongolii – pe uscat, revigorând Drumul Mătăsii. Și, într-o lume plată și interconectată, bunurile și ideile se amestecau în moduri neașteptate, iar imperiile prosperau.

Niccolo și Maffeo Polo au înaintat către răsărit de-a lungul ramurii nordice a Drumului Mătăsii, pătrunzând și mai adânc în Imperiul Mongol. În cartea lui, Marco oferă prea puține detalii despre călătoria întreprinsă de tatăl și unchiul lui, dar cel mai probabil au mers călare sau în căruțe.

În timp ce traversau Irakul de astăzi, spune Marco, tatăl și unchiul său au pătruns pe teritoriul lui Berke Han – încă unul dintre numeroșii nepoți ai lui Cinghis Han – „ce avea faima de a fi unul dintre cei mai generoși și mai civilizați dintre prinții Imperiului Mongol". Cunoscut uneori ca Hanul Tătarilor din Apus*, Berke i-a primit pe cei doi „cu mare cinste", care i-a fost întoarsă cu egală măsură. „Și ei de bunăvoie i-au dăruit toate giuvaierurile aduse de la Constantinopol, iar el le-a primit bucuros." Nedorind ca generozitatea vizitatorilor s-o depășească pe a lui, Berke „le-a plătit îndoit pe cât făceau". Negustorii din Veneția găsiseră un adăpost sigur în Imperiul Mongol.

Pe teritoriul lui Berke, cei doi frați și-au urmărit scopul inițial: să profite de stocul lor de nestemate, monede și țesături ca să se îmbogățească făcând comerț cu alți neguțători. Pot fi comparați cu un centru comercial ambulant, gata să vândă și să cumpere orice le putea oferi un profit. Marco consemnează adesea diferitele soiuri de țesături – muselină, damasc și, firește, mătase – și e rezonabil să presupunem că

* Adică Hoarda de Aur, acel trib al tătarilor cu care a avut de a face Europa cel mai adesea.

și tatăl și unchiul său au făcut afaceri frumoase cu materialele respective cu ceilalți negustori: musulmani, arabi, evrei și în special genovezi, mai bine reprezentați în Asia decât venețienii. E posibil să fi făcut comerț cu sclavi la un nivel restrâns și au revenit la Veneția cu un arab aflat în robia lor.

După un an, frații se săturaseră de ospitalitatea mongolă și voiau să revină acasă. Dar în acea perioadă Berke era încleștat într-un război civil cu un alt nepot al lui Cinghis Han, Hülegü*, care stăpânea peste teritoriile răsăritene. „Și s-a dat o bătălie sângeroasă", povestea Marco, „și Alau a ieșit biruitor, iară drumurile fiind nesigure, frații nu s-au putut înturna pe unde veniseră." Li s-a spus că cel mai bun mod de a ajunge la Constantinopol era „ocoliș, pe la marginea ținutului lui Abarca"** și, urmând acest sfat, s-au lovit de greutăți considerabile. Au ajuns la un deșert „lung de șaisprezece zile, unde nici cetate, nici așezare, nici casă mai trainică n-au aflat, ci numai tătari răzleți, trăitori în corturi pe lângă turmele lor".

Pe durata călătoriei au făcut cunoștință cu iurtele, corturile circulare de pâslă în care trăiau mongolii, și au descoperit cumâsul, laptele fermentat de iapă pe care îl beau aceștia. Cumâsul are un gust acru pronunțat, pe care, la început, frații nici n-au vrut să-l încerce. (Când au acceptat în sfârșit să bea, mongolul care li-l oferise i-a tras violent de urechi ca să se asigure că iau o gură zdravănă.) În același spirit al acomodării, frații s-au obișnuit și cu aversiunea pe care o simțeau mongolii pentru baie. E adevărat că și venețienii acelei ere făceau baie destul de rar, dar oroarea mongolilor față de apă, combinată cu traiul lor la comun cu animalele, făcea ca ei și mirosurile lor să le fie extrem de dezagreabile occidentalilor care

* Fratele mai mic al lui Kubilai Han.

** Alau, Abarca, felul în care Marco Polo – sau mai degrabă Rustichello din Pisa – scrie numele lui Hülegü și al lui Berke. În perioada respectivă numele se scriau după ureche, fără o preocupare prea mare pentru corectitudine.

nimereau printre ei. Cu timpul, fraţii Polo şi-au putut stăpâni scârba şi au început să se simtă ca acasă printre gazdele lor necioplite. Mai important, au învăţat să discute cu mongolii şi acest fapt, mai mult decât orice cantitate de cumâs băută, a stabilit o legătură între neguţători şi gazdele lor.

Fraţii Polo au ajuns la Buhara, aflat în Uzbekistanul de astăzi şi capitală a mai multor imperii din secolul al IX-lea până în secolul al XIII-lea. Cei doi au găsit Buhara şi diversele neamuri care o locuiau a fi ospitaliere. Cetatea era de mult timp o răspântie unde se întâlneau neguţătorii din Occident şi Orient pentru a face comerţ cu mătase, porţelan, mirodenii, fildeş şi covoare. Dar dincolo de meterezele Buharei, domnea haosul. Luptele dintre diversele triburi făceau ca Drumul Mătăsii să fie impracticabil şi, spre descumpănirea lor, fraţii Polo au aflat că nu puteau spera să revină prea curând acasă. Marco Polo a comentat succint: „Nefiind chip nici înainte să meargă, nici cale întoarsă să facă, fost-au nevoiţi să rămână trei ani în cetatea Bocara."

Pe durata şederii lor prelungite în Buhara, Niccolo şi Maffeo au cunoscut „un om de vază şi dăruit cu multe talente". Din întâmplare, aceasta era un sol de-al lui Hülegü trimis către răsărit, la Kubilai Han, „împăratul tuturor tătarilor din lume", care locuia la marginea estică a continentului. Dacă fraţii Polo se pricepeau să negocieze, ambasadorul putea să le deschidă calea către întreg Imperiul Mongol.

2

Pașaportul de aur

Frânturi de bănuită frumusețe
Revin, tremurătoare, se îngeamăn
Și iar se face-oglindă eleșteul...[*]

Niccolo și Maffeo Polo au petrecut zile în șir în conversații cu ambasadorul mongol, câștigându-i încrederea și respectul. „Nemaivăzând până atunci vreun latin în țara lui", relata Marco, „a fost peste măsură de fericit a sta de vorbă cu cei doi frați, ce deprinseseră bine limba tătărească." Veneții beneficiau acum din plin de pe urma zilelor trudnice de pe Drumul Mătăsii, în timpul cărora se chinuiseră să învețe dialectele mongole. După cum speraseră, ambasadorul – al cărui nume nu e pomenit niciodată – s-a oferit să-i prezinte Marelui Han. Pentru ca perspectiva să fie și mai atrăgătoare, ambasadorul „a chezășuit că vor fi primiți cu multă cinstire și cu alese daruri".

Niccolo și Maffeo credeau că nu au de ales, căci întoarcerea la Veneția „i-ar fi supus la multe primejdii și riscuri". Prin contrast, ambasadorul le-a promis că aveau să fie în siguranță, dacă îi însoțea el. Așa se face că au acceptat să se aventureze mai spre răsărit decât se așteptaseră vreodată, pentru a-l întâlni pe

[*] Samuel Taylor Coleridge, *Chipul sau Hotărârea îndrăgostitului*. În traducerea lui Leon Levițchi. *Antologie de poezie engleză de la începuturi până azi*, volumul II, ediție întocmită de Leon Levițchi și Tudor Dorin, Biblioteca pentru toți, Editura Minerva, București, 1981, pag. 144.

conducătorul cel mai temut și mai urât de întreaga Europă și mai ales de papă.

Călătoria către curtea lui Kubilai Han le-a luat un an întreg. Deși locul întâlnirii lor nu e specificat, a fost cel mai probabil capitala mongolă Cambulac, către care gravitau călătorii veniți de departe. Nerăbdători să facă negoț cu străinii și să învețe de la ei, mongolii rezervaseră o regiune a capitalei special pentru găzduirea dregătorilor străini și a negustorilor care se aventurau până în inima Imperiului Mongol ca să facă schimb de mărfuri și idei sau să stabilească relații diplomatice.

Depășiți numeric de supușii lor, mongolii deveniseră extrem de dependenți de străini în domenii importante ale administrării imperiului și, mai ales, în colectarea taxelor. Străinii soseau din toată Asia și Europa, iar printre ei se numărau genovezi și venețieni, evrei și musulmani, uiguri, ruși și persani. Pentru a reduce corupția și a-și conserva identitatea în mijlocul numărului copleșitor de chinezi, mongolii impuneau segregarea. Chinezii peste care stăpâneau nu aveau voie să învețe mongola, nici să poarte arme sau să se căsătorească cu mongoli.

Natura potrivnică transforma călătoria pe Drumul Mătăsii într-un chin. Printre piedicile care au încetinit expediția, Marco enumeră zăpezile, râurile gata să iasă din matcă și inundațiile. Dar frații Polo și-au redobândit îndrăzneala și hotărârea când au ajuns dinaintea conducătorului mongol.

Tot ce era legat de Kubilai Han i-a luat prin surprindere: curtoazia lui complicată, atât de depărtată de barbaria pentru care erau faimoși mongolii; curiozitatea lui în privința Italiei și a creștinismului; receptivitatea sa când venea vorba despre afaceri. În ceea ce-l privește, Kubilai Han a fost mulțumit că doi reprezentanți ai unei culturi atât de diferite erau capabili să-i vorbească limba.

Marco insistă că tatăl și unchiul său au fost „cei dintâi latini" – cu alte cuvinte, creștini – „ce puneau piciorul pe acele meleaguri" și că, în această calitate, „au fost ospătați și li

s-a arătat multă cinstire". Însă această afirmație este pusă de mult timp sub semnul întrebării. O mână de călători europeni, inclusiv misionari și cavaleri, îi precedaseră la curtea mongolă, iar unii dintre ei au lăsat relatări amănunțite ale acestor călătorii. Frații Polo, rupți ani la rândul de fluxul principal al comerțului, nu știau cel mai probabil nimic despre cei care veniseră înaintea lor și chiar vor fi crezut că erau primii europeni care îl întâlneau pe cel mai puternic cârmuitor în viață.

În timpul ospețelor, Kubilai Han i-a tras de limbă pe vizitatorii săi exotici ca să obțină informații despre „ținuturile apusene, Împăratul Romanilor și alți regi și prinți creștini". Conducătorul tuturor mongolilor voia să știe mai ales despre acești cârmuitori „câtă le e puterea și ce bogății au, cum împart dreptatea pe moșia și în țara lor și cum se duc la bătălie. Și apoi i-a întrebat despre Sfinția Sa Papa și despre Biserică și despre credința creștinilor și toate cele ce țin de ea." Cei doi negustori nu erau deloc experți în subiecte atât de complexe, dar, după spusele lui Marco „i-au răspuns bine și cu rânduială pe limba tătărească, ce o știau vorbi bine". Kubilai Han a fost atât de satisfăcut, că i-a chemat adesea la discuții despre starea creștinătății.

Odată ce îi storsese de informații pe Niccolo și Maffeo și își strânsese legăturile cu ei, Kubilai Han a decis să-i folosească ca agenți dubli. Prin urmare, a luat hotărârea de a-i trimite ca ambasadori ai săi în Occident și în special pe lângă papă. Diplomat abil, Marele Han și-a ascuns planul sub un puhoi de laude sau, cum spunea Marco, „i-a rugat cu multă bunătate să îl însoțească pe unul dintre nobilii lui pe nume Cogatal în misiune la papă".

Frații au șovăit înainte să accepte o misiune care îi copleșea. „Mult trecut-a de când am părăsit acele meleaguri", i-au amintit ei Hanului, „și nu știm ce se va fi petrecut sau făptuit, căci multe pot a se fi schimbat și ne temem că nu vom putea îndeplini porunca". Cu toate acestea, au acceptat. Ori au fost siliți s-o facă.

Într-un mesaj oficial către papă, Kubilai Han cerea să i se trimită „o sută de cărturari de legea* noastră creştinească, ştiitori ai celor şapte arte, care să poată da învăţătură oamenilor săi, ştiind cum să vorbească". Trebuiau de asemenea să fie pregătiţi să predice printre mongoli sau, altfel zis, „să dovedească limpede idolatrilor şi celorlalte neamuri adunate sub sceptrul său că toate celelalte legi sunt mincinoase, iar idolii ce îi ţin în casele lor sunt de la Cel Necurat". Emisarii papei „trebuiau să ştie a arăta prin forţa cugetării că legea lui Hristos şi credinţa creştină sunt mai bune şi mai adevărate decât toate celelalte". Pentru un papă convins că Hanul era sămânţa Satanei, o asemenea solicitare ar fi venit ca un şoc, dar ea se potrivea cu firea curioasă şi cercetătoare a lui Kubilai. Dacă papa sau trimişii săi aveau să fie convingători, „el şi toţi nobilii săi se vor creştina". Însă prin asta nu voia să spună că aveau să renunţe la celelalte religii ale lor.

Marele Han mai avea o solicitare: „untdelemn din candela ce arde la Ierusalim, la mormântul Domnului, pentru care simţea o mare dragoste, căci credea că Iisus se număra printre zeii cei binecuvântaţi". Kubilai Han nu se oferea să înlocuiască alte divinităţi cu Iisus, aşa cum s-ar fi putut aştepta papa de la nişte necredincioşi oarecare, ci să-l adauge panteonului mongol. O asemenea cerere nu ar fi primit niciodată aprobarea Romei, desigur, dar fraţii Polo erau prea preocupaţi de soarta lor ca să-l contrazică pe cârmuitorul mongolilor în probleme de teologie. În schimb, au jurat să se întoarcă într-o bună zi la Kubilai Han cu o sută de cărturari, ulei de la Sfântul Mormânt şi orice le mai cerea, în schimbul unei călătorii sigure de întoarcere la Veneţia. Nu există niciun indiciu că Niccolo şi Maffeo se gândeau serios să-şi îndeplinească jurământul *ad litteram*. Să aducă o sută de înţelepţi la întoarcere ar fi fost ceva fantastic. Uleiul din candela de la Sfântul Mormânt, despre care se credea că exercită o mare putere tămăduitoare asupra trupului şi a minţii, era o altă discuţie.

* Lege are aici sensul de credinţă.

La momentul acela, clerul armean făcea afaceri frumoase cu el. Cel mai probabil, fraţii Polo şi-au zis că era posibil să facă rost de ulei, la un preţ exorbitant.

Garanţia unei călătorii sigure a luat forma unei măreţe „tăbliţe de aur" oferite de Kubilai Han oaspeţilor săi veneţieni, care era „gravată cu pecetea domnească şi iscălită după cum îi erau obiceiul şi rangul". Era faimoasa *paiza*, paşaportul regal mongol ce părea să ofere o protecţie aproape magică. (Numele era de fapt derivat din chineză; mongolii îi ziceau *gerega*.) Preţiosul obiect certifica faptul că Niccolo, Maffeo şi baronul mongol Cogatal erau trimişii lui Kubilai Han şi că toate căpeteniile locale de pe cuprinsul Imperiului Mongol trebuiau să le asigure cazare, cai şi escortă ca pentru însuşi împăratul, fiind ameninţaţi cu dizgraţia dacă nu respectau edictul.

La numai 20 de zile de la plecarea fraţilor Polo, tovarăşul lor mongol, Cogatal, s-a îmbolnăvit grav şi a fost silit să rămână în urmă. Chiar dacă nu mai beneficiau de prezenţa lui, *paiza* le-a asigurat celor doi fraţi liberă trecere şi un tratament respectuos oriunde s-au dus.

Cei doi au ajuns teferi în micul port Laiazzo*, în ceea ce ei cunoşteau sub numele de Armenia Inferioară sau Mică, un teritoriu aflat la vest de Eufrat. Aici au urcat pe o corabie, începând astfel cea mai periculoasă parte a călătoriei lor. Pe uscat nu trebuiau să se teamă decât de duşmani, dar călătoriile pe mare erau privite cu groază; numai cei mai disperaţi, cutezători sau nesăbuiţi călători îşi încredinţau vieţile capriciilor apei şi vântului.

De data asta, norocul a fost de partea lor. În 1269 au sosit în siguranţă la destinaţie, în Acra (sau Akko), un port străvechi aflat pe coasta nordică a Israelului de astăzi, la sud de Liban.

* Astăzi, oraşul Yumurtalik din Turcia.

Fiind una dintre cele mai străvechi așezări din lume, Acra își schimbase stăpânii de nenumărate ori de-a lungul istoriei. În 1191, Filip al II-lea al Franței și Richard Inimă de Leu al Angliei o smulseseră din mâinile sultanului Saladin și servise drept capitală a Regatului Ierusalimului și, pe moment, drept fortăreață a cruciaților.

În 1350, clericul german Ludolph von Suchem a descris „glorioasa cetate a Acrei". Era construită din „pietre pătrate, cioplite", cu „turnuri semețe și zdravene". Înăuntru, străzile erau „peste măsură de ordonate, zidurile tuturor caselor fiind de aceeași înălțime și construite toate din piatră cioplită și minunat împodobite cu ferestre de sticlă și picturi [...]. Străzile orașului erau umbrite de pânze de mătase sau alte umbrare frumoase ca să le apere de razele soarelui."

Acra servea ca punct de plecare pentru călători asemenea fraților Polo, care se amestecau cu populația ei de 50 000 de oameni, incluzând cruciați creștini, războinici musulmani și negustători evrei. Spre uimirea sa, Ludolph a descoperit că nobilii veniți să viziteze orașul „umblau pe străzi cu mare alai, cu diademe aurite pe cap, fiecare fălos ca un rege, împresurat de cavaleri și tovarăși, mercenari și servitori, cu veșmintele și valtrapurile cailor împodobite cu aur și argint, întrecându-se care mai de care în frumusețe și noutate, fiecare gătindu-se cu cea mai mare grijă".

Frații Polo s-au pomenit surclasați de ceilalți negustători din Acra, „cei mai bogați de sub soare", după cum scria Ludolph. „Tot ce se afla pe lume mai minunat sau mai ciudat era adus aici, spre încântarea nobililor și prinților ce sălășluiau în aceste locuri."

Planurile fraților s-au destrămat încă o dată când au aflat, cu câteva luni întârziere, că papa Clement al IV-lea murise pe 23 noiembrie 1268, la Viterbo. Se părea că ghinionul nu avea de gând să le dea pace celor doi. Disperați, scria Marco, s-au dus la „un cleric învățat, legatul" – adică emisarul – „papei și

al Bisericii Romei peste întreg regatul Egiptului. Avea mari puteri și se numea Teobaldo din Piacenza". Frații Polo au îngenuncheat și i-au povestit legatului papal fantastica poveste a misiunii pe care Marele Han le-o încredințase.

Legatul „tare s-a minunat" la auzul acesteia. Spre lauda lui, a fost convins că această solie „poate fi de mare folos și mare cinste" pentru întreaga creștinătate. I-a sfătuit pe cei doi venețieni îngrijorați să mai aștepte. „Și, când va fi ales un papă, vă veți putea îndeplini solia", i-a asigurat el. Dar așteptarea alegerii s-a tot prelungit, fără a promite că se va rezolva curând. Negăsindu-și astâmpărul, Niccolo și Maffeo au decis să revină la Veneția și apoi să se întoarcă la Acra pentru a-și îndeplini misiunea pe lângă succesorul lui Clement al IV-lea. Într-o mișcare de data asta norocoasă, au părăsit Acra îndreptându-se către Insula Negroponte din Marea Egee (acum Euboia), de unde au luat o corabie și au ajuns în sfârșit la Veneția.

Trecuseră mai bine de 16 ani de când Niccolo și Maffeo Polo își văzuseră ultima oară căminul, 16 ani petrecuți traversând cel mai mare dintre continente nu o dată, ci de două ori, 16 ani în care supraviețuiseră grație inteligenței lor și ajunseseră să se bucure de protecția celui mai temut și mai puternic conducător din lume. În călătoria lor avuseseră parte de aventuri suficiente pentru o viață, dar, în ciuda îndrăznelii și a realizărilor lor, nu făcuseră decât să pregătească terenul pentru faimoasa expediție în care aveau să pornească în cele din urmă alături de tânărul Marco.

La întoarcere îi așteptau surprize majore. Niccolo a aflat că soția lui murise. Poate și mai șocant, îi lăsase un „băietan de cincisprezece ani căruia îi pusese numele de Marco". Acesta era Marco Polo, un băiat care își petrecuse întreaga viață la Veneția, care nu-și cunoscuse tatăl și care, până la întoarcerea lui Niccolo, avusese toate motivele să se creadă orfan.

Timp de doi ani, Niccolo și Maffeo au lenevit în Veneția, așteptând să afle cine va fi noul papă. Ar fi fost frumos

să ne închipuim că Niccolo, acum văduv, și-a petrecut timpul cunoscându-și „băietanul" despre existența căruia nu știuse nimic, dar registrele ne spun altceva. În scurt timp, Niccolo s-a recăsătorit și noua lui soție a rămas însărcinată.

Deși Marco nu știa nimic despre tatăl și unchiul său, aventurile lor au avut o influență puternică asupra minții lui, determinându-i viitorul. Le-a ascultat poveștile despre Drumul Mătăsii și despre mongoli, cu iurtele și cumâsul lor. Mai presus de toate, i-a ascultat povestind despre întâlnirea cu extraordinarul Kubilai Han, pe lângă care până și dogele părea un ins neînsemnat. La fel ca rudele sale mai vârstnice, Marco avea să fie un călător, un hoinar prin Occident.

În cele din urmă, Niccolo și Maffeo au decis că sosise timpul să revină la Acra și să aștepte alegerea următorului papă. De data asta aveau să-l ia cu ei și pe Marco, în vârstă de 17 ani. Și, odată ce noul papă avea să fie ales, urmau să facă aranjamente ca să-i ducă lui Kubilai Han documente din partea acestuia. Nu s-a pomenit nici măcar o dată despre cei o sută de cărturari pe care îi promiseseră sau despre untdelemnul de la Sfântul Mormânt. Nu îl aveau de oferit Hanului decât pe tânărul Marco.

Dacă prima lor călătorie în Imperiul Mongol survenise ca urmare a unei serii de ghinioane, pe măsură ce soarta îi mâna pe Niccolo și pe Maffeo de la un centru al comerțului la altul, cea de-a doua călătorie, întreprinsă cu scopul de a respecta un legământ, promitea să fie mai bine organizată. Nu aveau să pornească la drum ca trimiși ai Republicii Veneția sau ai papei, ci ai Imperiului Mongol. Și, de data asta, aveau să fie mai siguri pe ei înșiși. Aveau *paiza* care le garanta siguranța pe durata traversării întinderilor pline de pericole ale Asiei și cunoșteau limba mongolă.

Marco a părăsit Veneția în primăvara lui 1271, începând lungul și capriciosul pelerinaj către o capitală îndepărtată, unde urma să întâlnească un cârmuitor incredibil de puternic, în compania tatălui și a unchiului său, pe care îi întâlnise pentru prima oară cu numai doi ani în urmă.

Cei trei Polo s-au alăturat unei flotile de corăbii venețiene cunoscute drept *muda*, care și-a croit cu încetineală drum de-a lungul coastei estice a Adriaticii, fără să piardă din vedere țărmul și oprindu-se pentru aprovizionare în porturi cunoscute. Urmând un curs în general orientat către sud-est, *muda* s-a împărțit în cinci convoaie, fiecare cu o destinație diferită.

Convoiul care îi transporta pe membrii familiei Polo s-a îndreptat către Acra. Călătorii erau în majoritate pelerini, aflați în drum spre Țara Sfântă și Ierusalim, acum în compania celor trei, doi călători hârșiți, porniți să îndeplinească o promisiune, și un tânăr impresionabil, aflat în pragul maturității și departe de casă.

Fortăreața cunoscută drept Acra se înălța ca o amintire amară a fostului regat al Ierusalimului, controlat în secolul al XIII-lea de musulmani și de alte grupări etnice. Acra însăși era împărțită în districte, fiecare găzduind reprezentanți ai unor state rivale, ca Veneția și Genova. Micul port era atât de aglomerat, încât multe corăbii erau nevoite să ancoreze departe în larg. Pelerinii creștini se revărsau aici în drumul lor către Ierusalim.

În ciuda dimensiunilor sale reduse, Acra se mândrea la acel moment cu două personalități de vază. Aici putea fi găsit, împreună cu suita lui de cavaleri englezi, prințul Eduard al Angliei*, aliat cu mongolii și aflat în propria lui cruciadă împotriva musulmanilor. Cealaltă prezență notabilă era Teobaldo din Piacenza. În mica lume a Acrei, Eduard și Teobaldo se cunoșteau și este posibil ca Eduard să-i fi cunoscut și pe frații Polo.

Reîntorși la Acra, frații Polo s-au dus țintă la vechiul lor prieten, pentru a-și reînnoi cunoștința după doi ani de absență. Când s-au întâlnit, cei doi și-au exprimat dorința de a obține untdelemn de la Sfântul Mormânt ca să-și îndeplinească

* Devenit mai târziu regele Eduard I al Angliei.

jurământul către Kubilai Han. Teobaldo le-a dat permisiunea să pornească spre Ierusalim ca să se târguiască pentru neprețuita substanță.

Aici pusese Regele Solomon să i se construiască templul și aici fusese crucificat Iisus. Și tot de aici urcase la ceruri profetul Mahomed. (Musulmanii se referă la Ierusalim ca la Al-Quds, „cetatea sfântă".) La momentul sosirii bărbaților Polo, orașul trăise de două mii de ani sub asediu, cuceritorii urmând unii după alții, de la romani la musulmani. Fiecare credință – și fiecare armată – pretindea că orașul i se cuvine de drept. În Ierusalim, vrajba și rugăciunea nu încetau niciodată, iar incertitudinea era un mod de viață.

În tot acest timp, pelerini conduși de ghizi roiau de la un sfânt lăcaș la altul, în timp ce musulmanii și creștinii se luptau pentru stăpânirea și accesul în locurile și la relicvele sfinte. Cei trei Polo erau doar alți pelerini pierduți în mulțime, dar misiunea lor era una cum nu se poate mai neobișnuită. Ca să obțină untdelemnul pe care i-l promiseseră lui Kubilai Han, s-au dus la Sfântul Mormânt, aflat la poala Muntelui Măslinilor.

În ciuda avertismentelor din partea experților în studii biblice, care ridică posibilitatea ca Sfântul Mormânt să nu fie de fapt locul unde a fost înmormântat Iisus, acesta continuă să fie venerat ca atare, iar cei trei aflați în căutarea untdelemnului nu aveau niciun motiv să se îndoiască de autenticitatea sa.

Decorul (a ceea ce este acum Ierusalimul Vechi) a fost descris astfel de Ludolph von Suchem: „În Biserica Sfântului Mormânt trăiesc georgieni bătrâni care au cheia Capelei Sfântului Mormânt, iar pelerinii le înmânează mâncare, pomeni, lumânări și ulei pentru lămpile ce ard de jur împrejurul Sfântului Mormânt printr-o mică ferestruică din ușa dinspre sud a bisericii." Laolaltă cu alți pelerini veniți la cel mai sfânt dintre altare, cei trei Polo și-au primit untdelemnul, pentru care probabil au făcut o donație generoasă. Au revenit în Acra cât de repede au putut.

În lipsa lor, puține se schimbaseră. Teobaldo i-a înștiințat că, în ciuda deliberărilor care au durat mai bine de doi ani, cardinalii nu reușiseră să aleagă un nou papă. Pierzându-și răbdarea și încurajați de faptul că aveau untdelemnul sfințit, călătorii au decis să pornească imediat către curtea lui Kubilai Han, în loc să aștepte la nesfârșit alegerea unui nou papă.

L-au implorat pe Teobaldo, care era, totuși, legatul papal, să le ofere documente oficiale prin care să-l mulțumească pe conducătorul mongol și să-i explice că moartea papei Clement și lipsa unui succesor îi împiedicaseră să-și îndeplinească misiunea. „Deoarece nu avem un Apostol al Creștinătății", își amintea Marco că i-au spus ei lui Teobaldo, „dorim să facem cale întoarsă la măritul domnitor" – acesta fiind titlul pe care li-l dădeau venețienii cârmuitorului mongol – „căci știm că, fără vrerea noastră, zăbovit-am prea mult și îndeajuns am așteptat. Așa încât, cu binecuvântarea domniei voastre, am voi să ne înturnăm. O singură rugăminte vă facem, de veți avea bunătatea să ne dați cărți* și documente adeverind că noi am venit să ne îndeplinim solia pe lângă papă, ci, aflându-l mort, am așteptat să fie ales un altul, dar, trecând atâta timp și niciunul nefiind ales, voi, ca legat, vă puneți chezaș că ați văzut acestea."

După cum o demonstrează acest discurs, frații Polo știau cum să negocieze cu puternicii zilei și au primit răspunsul dorit. „Dacă voiți să vă întoarceți la măritul domnitor, dorința voastră e plăcerea mea." Deși este îndoielnic că Teobaldo s-ar fi referit la Kubilai Han ca la „măritul domnitor", legatul era dornic să se folosească de frații Polo pentru a stabili relații diplomatice cu marea căpetenie a mongolilor. Mai mult decât atât, Teobaldo a promis să-i dea de veste lui Kubilai Han când va fi ales un nou papă.

Frații Polo erau convinși că aveau, în sfârșit, tot ce le trebuia ca să revină în siguranță la cârmuitorul mongolilor, așa

* Scrisori (*arh.*).

că au pornit către punctul de plecare, portul armean Laiazzo, prin care trecuseră cu trei ani înainte în drum spre casă. În ciuda micimii lui, portul, după cum relata Marco, era plin de „negustători din Veneția, Pisa, Genova și de pe tot uscatul, care vin să-și vândă mărfurile și-și au magaziile în oraș".

Chiar când condițiile erau aproape ideale, a izbucnit o rebeliune, după cum explica Marco: „Un nepot al Marelui Han [...] s-a pus să strice toate drumurile prin deșert, săpând mari șanțuri și gropi. Și a făcut astfel pentru ca armatele să nu-i poată lua urma."

Revolta i-a blocat pe membrii familiei Polo în Laiazzo. În timp ce așteptau neajutorați să se domolească rebeliunea, a sosit un mesager aducând vești uimitoare: pe 1 septembrie 1271, după 34 de luni de deliberare (cea mai lungă din istoria papalității), cardinalii aleseseră în cele din urmă un nou papă. Iar acesta nu era nimeni altul decât mentorul și prietenul lor Teobaldo din Piacenza sau Teobaldo Visconti. „Și cei doi frați s-au veselit mult auzind acestea", scria Marco.

Alegerea implica însă o nouă amânare, căci mesagerul le adusese o convocare de la nou-alesul papă. Frații Polo s-au întors încă o dată la Acra, de data asta însoțiți de o escortă armată. Călătoria a meritat toată osteneala. Teobaldo, acum principalul cârmuitor al creștinătății, i-a întâmpinat cu entuziasm și i-a onorat cu binecuvântări și banchete. În timpul scurs, pontiful ales se gândise la misiunea propusă de Kubilai Han și ajunsese la concluzia că avea să fie prilejul ideal de a răspândi creștinătatea în Imperiul Mongol și mai ales în China. Cu acest scop, le-a oferit serviciile a doi călugări „care erau cu adevărat cei mai învățați și mai merituoși în toate privințele", potrivit lui Marco. „Pe unul îl chema fratele Nicolau din Vicenza, iar pe celălalt fratele Guilielme din Tripule." Aceștia porneau la drum înarmați cu puteri speciale, atât ecleziastice, cât și materiale: „privilegii, drepturi și cărți de autoritate deplină ca să poată făptui totul prin părțile

acelea cu deplină libertate, ca papa însuși, să poată numi episcopi și preoți și să dea iertare păcatelor și să lege prin căsătorie la fel ca el și le-a dat multe nestemate de cleștar și alte daruri pentru Marele Han." În concluzie, ridicarea prietenului și protectorului lor la rangul de papă părea un noroc nesperat pentru frații Polo, care plecau către Răsărit în condiții cum nu se poate mai propice.

Acestea însă s-au spulberat în curând. În timp ce traversau Armenia, frații Polo și-au atras mânia unui suveran local, sultanul Bibara, care i-a amenințat cu închisoarea și chiar mai rău. Temându-se pentru viețile lor, călugării au refuzat să-și continue drumul. Dar familia Polo nu ajunsese atât de departe și nu așteptase atât ca să se întoarcă din drum după primul obstacol. Încrezători că puteau negocia cu triburile locale care aveau să le iasă în cale, cel mai probabil mituindu-le cu pietre prețioase, Niccolo, Maffeo și Marco s-au încăpățânat să-și continue drumul fără escorta lor papală.

Pe 27 martie 1272, la Roma, Teobaldo din Piacenza a fost înscăunat la Roma ca papa Grigore al X-lea. În acel moment, protejații lui venețieni se lansaseră într-o aventură uimitoare pentru lungimea și complexitatea ei și pentru consecințele pe care le-a avut pentru Biserică, pentru Imperiul Mongol și pentru relația delicată și instabilă dintre Orient și Occident.

Decizia lor de a-și continua drumul în ciuda tuturor obstacolelor însemna că se îmbarcaseră în ceea ce mulți creștini ar fi socotit, fără doar și poate, o călătorie către moarte și damnare. Minților raționale li se părea imposibil ca ei să reușească în misiunea lor sau măcar să supraviețuiască grelei încercări.

Dar frații Polo priveau altfel problema. Înclinau să creadă că Estul abunda în oportunități comerciale și că aceia care erau suficient de abili puteau culege profituri frumoase. Nu se considerau apărători ai credinței creștine sau diplomați, ci negustori. După părerea lor, comerțul avea să se dovedească,

în cele din urmă, mai puternic decât iminenta ciocnire a civilizațiilor. Acum teoria lor avea să fie pusă la încercare. Dacă aveau dreptate, într-o zi aveau să se întoarcă în Veneția putred de bogați. Dacă se înșelaseră, probabil că nu avea să se mai audă niciodată despre ei.

3

Ucenicul

Și codrii vechi, de când e lumea poate,
Vrând, parcă, pajiști să mângâie.[*]

Nu mai era cale de întoarcere. Lăsând în urmă amânările frustrante îndurate în Veneția, Acra și Ierusalim, familia Polo a ajuns în Armenia, unde, în viziunea lui Marco, a început cu adevărat călătoria către inima Imperiului Mongol. Contrar așteptărilor lor, au descoperit că le era mai ușor să călătorească fără o escortă de-a papei, care să atragă atenția și care să-i facă să-și piardă timpul cu formalități.

În scurt timp au fost copleșiți de îndoială. În această fază incipientă, Niccolo și Maffeo erau mai pricepuți la negocieri și diplomație decât la călătoriile pe distanțe lungi. Încâlceala de drumuri și poteci care li se întindea dinainte îi punea în încurcătură. Chiar și în Epoca Credinței, succesul unei expediții depindea de pregătire și de cunoștințe, asezonate cu un dram de noroc care se manifesta prin sincronizare. În lunile care au urmat, cei trei aveau să eșueze adesea.

Plănuiseră să pornească din Armenia spre sud, pe cămile sau bivoli sau, dacă era nevoie, să străbată pe jos cei 160 de

[*] Versurile acestea și cele citate în următoarele capitole fac parte din poemul lui Samuel Taylor Coleridge, *Hanul Kubla. Viziune dintr-un vis*, în traducerea lui Tudor Dorin. *Antologie de poezie engleză de la începuturi până azi*, volumul II, ediție întocmită de Leon Levițchi și Tudor Dorin, Biblioteca pentru toți, Editura Minerva, București, 1981, pp. 138-139.

kilometri de cărări muntoase nesigure până ajungeau în orașul-port Ormuz, strategic amplasat în Golful Persic. De acolo aveau să-și aranjeze traversarea pe o barcă cu pânze, trecând în Oceanul Indian prin Strâmtoarea Ormuz. Marco nu dezvăluie dacă se gândiseră la un loc anume unde să debarce. Poate aveau de gând să ia o decizie după ce ajungeau în Ormuz și evaluau situația de la fața locului. Orașele-port importante răspândite pe coasta vestică a Indiei constituiau destinația favorită a negustorilor care navigau pe Oceanul Indian. De acolo, familia Polo putea să traverseze uscatul către capitala mongolă.

Acest plan vag avea să-i pună în multe primejdii. Marco și-a dat seama repede că Armenia era una dintre cele mai disputate regiuni pe care plănuiau ei să le traverseze. Numai dacă ar fi stat lucrurile ca pe vremea lui Alexandru cel Mare – cel puțin așa dă de înțeles Marco prin desele sale referiri pline de admirație la tânărul general care a aruncat o umbră uriașă asupra acelor meleaguri. În anul 330 î.H., Armenia fusese baza operațiunilor militare ale lui Alexandru și pretutindeni erau răspândiți nenumărați urmași de-ai săi; cel puțin așa credea Marco. Alexandru este singura personalitate a Antichității de care Marco pare să fi auzit, probabil ca urmare a contactului cu romanele eroice despre acesta, acele relatări îndoielnice, dar palpitante, ale faptelor cuceritorului. Asemenea povești erau răspândite și în această parte a lumii, căci mongolii aveau propriile lor legende despre Alexandru.

Oștilor lui Alexandru le-au urmat, într-o succesiune sângeroasă, valuri de musulmani, supuși bizantini, turci, mameluci egipteni* și, în cele din urmă, cruciați europeni, fiecare pretinzând să stăpânească Armenia. Când au ajuns în Armenia, frații Polo au găsit-o „vasală Seniorului Han" – adică lui Kubilai Han –, dar cu unele dedesubturi. „Deși creștini", scria Marco, „locuitorii ei nu împărtășesc adevărata noastră

* Soldat de cavalerie din garda personală a sultanilor din Egipt.

credință" – cu alte cuvinte erau eretici – „și asta din lipsă de învățători, căci mai înainte au fost buni creștini." Îi preocupa numai să se amuze în „țara desfătărilor depline". În vremurile de demult, armenii fuseseră renumiți pentru curtenia lor și pentru priceperea într-ale mânuirii armelor, „dar acum sunt răutăcioși și slugarnici și nu au altă însușire decât că sunt peste măsură de lacomi", sau cel puțin așa i-au apărut ei tânărului venețian neliniștit și nepriceput. Poate că această stare a lucrurilor s-a dovedit spre binele călătorilor, căci grupul vulnerabil a supraviețuit călătoriei prin Armenia fără niciun incident.

Precauția pe care Armenia i-a inspirat-o tânărului Marco s-a transformat în repulsie când a ajuns în „ținutul turcomanilor", adică în Turcia de astăzi. Mai întâi pentru că, spunea el, locuitorii „i se închină lui Mahomed și îi cinstesc credința", fapt care l-a descumpănit. Mai mult, aceștia „au legi prostești și trăiesc ca dobitoacele în toate cele, sunt un neam neștiutor și au o limbă barbară". Era un alt fel de a spune că locuitorii acestei regiuni erau atât de diferiți de tot ce mai întâlnise el până atunci, atât de greu de cuprins cu mintea, încât nu putea să-i privească altfel decât cu disprețul specific europenilor. Și-a depășit neplăcerea suficient cât să comenteze despre viața lor nomadă: „Uneori locuiesc în munți și alteori se duc în stepă, unde află iarbă bună de păscut pentru turme, căci ei nu ară pământul, ci numai de pe urma turmelor trăiesc. Și acești turcomani arareori locuiesc altundeva decât pe câmp cu turmele lor și au haine din piei și case tocmite din piei sau pâslă."

Pe de altă parte, covoarele lor i-au atras ochiul de negustător deprins deja să remarce o lucrare măiestrită. „Cele mai frumoase covoare din lume și în cele mai frumoase culori", nota el de parcă le-ar fi făcut reclamă. Prețuia și „pânzeturile de mătase stacojie și de felurite culori și cu fir de aur, foarte frumoase și grele, peste măsură de multe". Aprecierea lui entuziastă sugerează că investise în ele și că toate culorile lor

„frumoase și vii" îi asiguraseră afacerii profituri frumoase. Cei trei erau la fel de fericiți făcând negoț pe cât erau călătorind.

Încercând să se adapteze la viața pe drumuri, Marco s-a pomenit năucit de amestecul de tradiții culturale și spirituale, ca să nu mai pomenim de limbi, mâncăruri și haine. „Mongolilor nu le pasă ce zeu e cinstit pe pământurile lor", spunea el. „Dacă toți arată credință Seniorului Han și sunt supuși și plătesc tributul cuvenit și țin legea cu dreptate, pot face ce găsesc de cuviință cu sufletul lor." Cei care trăiau sub conducerea mongolilor puteau face ce voiau, indiferent dacă erau „iudei, păgâni sau sarazini" – adică musulmani – „sau creștini".

Libertatea religioasă era o sursă de uimire pentru tânărul Marco, dar cel mai tare îl năucea atitudinea mongolilor față de Iisus. „Mărturisesc că Iisus este Dumnezeu, dar spun că e un Dumnezeu mândru, căci nu vrea să stea la un loc cu ceilalți zei, ci să fie mai-marele peste toți zeii din toată lumea. Așa se face că în unele locuri au un Hrist de aur și argint pe care îl țin ascuns prin vreun cufăr și spun că el e zeul cel mare al creștinilor."

Marco avea să fie silit să se adapteze. Drumul Mătăsii nu era locul potrivit pentru puritani și inflexibili.

În Turcia, Marco a cules povești despre Arca lui Noe, despre care se spunea că s-ar fi aflat în vârful Muntelui Ararat, cel mai înalt din țară. Chiar dacă devenise conștient de multitudinea religiilor din jurul său, așteptase cu nerăbdare să dea cu ochii de această dovadă a întâmplărilor biblice legate de „corabia lumii". Din câte își amintea el, în Cartea Facerii scria că „în luna a șaptea, în ziua a douăzeci și șaptea a lunii acesteia, s-a oprit corabia pe Munții Ararat"*.

Inspirat de credința cea mai sinceră, Marco a căutat dovezi, dar nu s-a ales decât cu o frustrare. În locul ei de popas puțin

* Vechiul Testament, *Facerea*, 8:4.

probabil, „arca numai de departe se zărește, căci muntele unde odihnește ea e foarte înalt și tot anul îl acoperă ninsorile și într-un loc este [...] o formă neagră ce poate fi văzută de departe printre zăpezi, dar de aproape nu se mai vede nimic". Obiectul acela amăgitor nu era o corabie, ci, după cum se părea, un câmp de lavă răcită întrezărit de departe, când dezvăluit, când ascuns de capriciile zăpezii.

Relatând povestea locului de odihnă al Arcei lui Noe, lui Marco i-a pierit entuziasmul față de ea. Chiar recunoaște că nu exista nici urmă de arcă pe Muntele Ararat sau nu una pe care să o fi putut vedea el, dar că ar fi fost minunat să existe.

Marco a revenit cu picioarele pe pământ când a ajuns în Mosul, prosperul centru al comerțului de pe Fluviul Tigru. A dat pentru prima oară cu ochii de un imperiu al deșertului, cu bazarurile lui agitate și cu abundența lor de mărfuri. Mosul se aflase sub controlul strict al musulmanilor până când mongolii îl cuceriseră în 1182, iar la sosirea celor trei Polo era deschis mai multor religii, inclusiv celei creștine. Mormântul profetului Iona din Vechiul Testament putea fi găsit aici, deși Marco nu știa asta. Ca negustor aspirant, e mai probabil să fi făcut cunoștință cu muselina, pânză rezistentă, țesută strâns și nealbită care era de mult timp specificul acestui loc.

În Mosul, Marco a întâlnit adepți ai lui Nestorius, un patriarh care a trăit în Constantinopol în secolul al V-lea și care predica faptul că Iisus avea două naturi, una umană și una divină, legate între ele în ceea ce nestorienii numeau *synapheia* sau conjuncție. Potrivit istoricului Edward Gibbon, Nestorius învățase „să facă de minune distincția între umanitatea *stăpânului* său Hristos și divinitatea *Domnului* său Iisus". Dar pentru catolicii din timpul lui Marco o asemenea idee era erezie pură, deși problema era mai subtilă decât o sugerează remarca stângace a lui Gibbon. Conform învățăturilor nestoriene, Maria poate fi venerată numai ca mama omului Iisus, nu și ca Maica Domnului. Prin contrast, Roma insistă asupra

uniunii ipostatice sau fundamentale a celor două naturi ale lui Iisus. Intelectualii din ambele tabere au dezbătut la nesfârșit acest subiect și este cum nu se poate mai posibil ca distincția să se fi tras mai degrabă de la interpretările diferite ale termenilor filozofici grecești folosiți în discuție și nu de la niște diferențe radicale de opinie. Oricum însă, între nestorieni și Roma s-a creat o prăpastie de netrecut.

Nestorienii și-au stabilit patriarhia la Bagdad și influența lor s-a întins în Siria, Asia Mică, Irak, Persia și chiar China. În anul 735, i-au cerut împăratului dinastiei Tang să le permită să-și construiască o biserică în capitala imperiului, Ch'ang-an (acum Xi'an). Au primit permisiunea și au transformat orașul într-un centru al nestorianismului, unde le predau adepților lor Vechiul și Noul Testament și uneori converteau și chinezi sau membri ai altor naționalități. În ciuda eforturilor de a le suprima biserica, au prosperat aici până la finele dinastiei Tang, în 907, când s-au împrăștiat.

Majoritatea Europei Apusene privea perplexă strădaniile nestorienilor de a găsi un adăpost sigur în Asia, neștiind ce să creadă despre acești pioși „creștini răsăriteni", cum li se spunea uneori. Marco menționează adesea nestorienii pe care i-a întâlnit, dar îi consideră enigmatici și „inferiori", adică eretici.

Bagdadul, care în zilele lui Marco Polo era încă sediul Bisericii Nestoriene, se află la 354 de kilometri sud-est de Mosul. Marco vorbește foarte încrezător despre Bagdad, deși e puțin probabil să-l fi vizitat. Ca să-și acopere această lipsă, recurge la povești, începând cu relatarea detaliată a unui miracol: înfruntarea dintre cel de-al treizeci și șaptelea calif al Bagdadului și un umil cizmar creștin, al cărei rezultat fantastic ar fi fost convertirea secretă a califului la creștinism. În toată această relatare complicată și cam siropoasă se simte mâna lui Rustichello.

În aceeași manieră, Marco povestește cu îndrăzneală despre sfârșitul califatului confruntat cu invazia mongolilor. În acest caz, povestirea lui respectă ceea ce se știe că s-a petrecut în realitate. El și-a plasat povestea în 1255 – de fapt 1258 – când Hülegü, unul dintre nepoții lui Cinghis Han, a jurat să cucerească străvechiul califat, alipindu-l Imperiului Mongol aflat într-o expansiune rapidă. Bagdadul decăzuse față de zilele lui de glorie cunoscute sub Harun al-Rașid, cu mai bine de patru secole mai devreme, dar încă mai era o provocare formidabilă pentru cei care intenționau să-l cucerească. Pentru a împiedica un asalt, trimișii califului au venit la Hülegü și l-au prevenit: „De fi-va ucis califul, lumea toată se va cufunda în haos, soarele își va ascunde chipul, ploaia nu va mai cădea și plantele nu vor mai crește."

Neintimidat, ba poate chiar stârnit de acest avertisment, Hülegü „a hotărât să ia cetatea prin vicleșug, iară nu prin luptă. Având el o sută de mii de ostași călări, fără a socoti pedestrașii, a vrut a-i face pe calif și pe supușii săi să creadă că sunt numai o mână de oameni." Hülegü a atacat porțile cetății cu numai câțiva războinici și „califul, văzând o oaste atât de mică, nu s-a temut de ea", iar atunci Hülegü „s-a prefăcut a fugi, momindu-l în pădurile și hățișurile unde se ascundea armia sa. Aici și-a prins urmăritorii și pe toți i-a tăiat. Așa căzut-a prins califul și, odată cu el, și cetatea." Războinicii mongoli au ucis opt mii de locuitori ca urmare a atacului. Numai viețile creștinilor au fost cruțate, mulțumită intervenției soției lui Hülegü, care le împărtășea credința.

Marco descrie în termeni grotești sfârșitul vieții califului: Hülegü l-a închis pe cârmuitorul musulman în turnul în care acesta își ținea comoara și l-a lăsat să moară de foame înconjurat de avuția sa. În realitate, execuția califului a fost mult mai bizară.

În ciuda brutalității lor, mongolii respingeau ideea de a vărsa sângele cuiva. Printre metodele lor „nesângeroase" de execuție, figura sufocarea victimei îndesându-i în gură pietre

sau fecale. Califul a avut parte de o execuție mult mai demnă, dar și mai dureroasă. Pe 10 februarie 1258, a fost înfășurat într-un covor și călcat de copitele cailor până la moarte. Se spune că și familia sa a fost executată, cu excepția unei fiice care a devenit sclavă în haremul lui Hülegü.

După cucerirea mongolă, populația Bagdadului s-a redus la o zecime din ceea ce fusese înainte. Chiar și așa, capitala provinciei încă mai profita de pe urma reputației ei de centru al comerțului și al capetelor luminate, faimoasă pentru *madrasele** și bibliotecile ei, pentru șanțul ei imens de apărare și pentru băile publice, 27 000 în total, din câte se spune. Legendele gloriei trecute a Bagdadului și a curții lui Harun al-Rașid aveau în continuare puterea de a impresiona – până și pe Marco.

În relatarea sa, Marco își mută brusc atenția de la Bagdad la Tabriz, oraș despre care se spune că a fost clădit de una dintre soțiile lui Harun al-Rașid și ale cărui curți luxoase serveau ca decor pentru poveștile cunoscute ca *O mie și una de nopți*. În acest caz, venețianul chiar l-a vizitat și a fost impresionat de acest nod comercial prosper, numindu-l „cea mai măreață cetate din toată provincia", de parcă scria un ghid de călătorie. Cu „mărfuri din India și Bagdad, din Mosul și Ormuz și de prin multe alte locuri", Tabriz merită să călătorești până la el, spunea Marco, numai ca să vezi „grădinile frumoase, încărcate cu poame gustoase" ce înconjoară orașul.

Chiar în timp ce ridică în slăvi viața comercială a orașului, Marco își exprimă îndoielile cu privire la locuitori, care sunt „amestecați în fel și chip" și „nu se pricep la nimic". Varietatea de națiii – „armeni și nestorieni, iacobiți, georgieni și persani" – se afla într-o perpetuă competiție și, în ciuda prosperității sale, regiunea clocotea de violență religioasă. „Sarazinii de pe

* Școală organizată pe lângă o moschee, unde se preda teologie islamică, dar și alte discipline.

aici sunt cruzi și trădători", relata el. Se abate însă de la obiceiul său de a se grăbi să-i categorisească drept idolatri, pentru a relata unele aspecte ale legii lor, așa cum le înțelege. „Orice răutate săvârșesc asupra unuia ce nu le împărtășește legea și credința nu e socotită a fi păcat. Iară dacă mor sau sunt răniți de mână de creștin, sunt socotiți martiri." E de părere că „de aceea convertesc pe tătari și multe alte neamuri la legea lor, pentru că le dă voie să păcătuiască după pofta inimii".

Spre ușurarea lui, Marco a descoperit că, la Tabriz, exista și o mânăstire ce adăpostea un ordin de călugări cerșetori. Judecând după veșmintele lor, a ajuns la concluzia că erau carmeliți și a remarcat că își petreceau mult timp „țesând brâie de lână" pentru a le depune pe altar în timpul liturghiei și a le împărți „prietenilor lor și nobililor", cu convingerea că brâiele vindecau durerile. Marco relatează aceste aspecte de parcă ar fi fost nespus de firești.

Deși venețienii erau rar întâlniți pe acele meleaguri, negustătorii din Genova erau prezenți de mult timp în Tabriz și mult mai cunoscuți. Pentru ei și pentru toți negustătorii din Asia, Tabrizul era o piață importantă pentru comerțul cu perle, poate cea mai mare dintre toate, alimentată de rezervele bogate din Golful Persic. Frații Polo au descoperit că negoțul cu perle pe piața din Tabriz era o problemă serioasă, reglementată de legi ferme. Cumpărătorul și vânzătorul trebuiau să stea pe vine, față în față, cu mâinile înfășurate în țesătură. Se târguiau asupra prețului, dar nu cu glas tare, pentru ca nu cumva condițiile să fie auzite de alții, care să caute să profite, ci strângându-și unul altuia degetele și încheieturile ca să descrie sau să conteste calitatea mărfii și ca să transmită prețul oferit și acceptat. Această manieră neobișnuită de negociere însemna că privitorii habar nu aveau care erau termenii târgului încheiat, astfel că prețul rămânea flexibil de la o tranzacție la alta.

Din Tabriz, Marco a ajuns în Savah, din Persia, apoi în Kerman, cunoscut pentru covoarele sale persane. Aici, temerile lui privind Islamul s-au mai domolit și s-a pomenit bucurându-se de climă și râvnind la peruzelele ascunse în munții din apropiere. Își exprimă admirația pentru priceperea localnicilor de a produce „toate cele trebuincioase unui războinic călare – frâie, șei, pinteni, săbii, arcuri, tolbe și tot felul de armuri". Până și broderia lor măiastră i-a atras atenția, la fel și spectacolul de vânătoare cu șoimi.

Pe cerul senin de deasupra, Marco a privit pentru prima oară această activitate aristocratică ce avea să devină una dintre pasiunile lui în timpul călătoriilor prin Asia. Reprezenta una dintre puținele îndeletniciri comune atât Orientului, cât și Occidentului, iar pentru Marco, dar și pentru alți gentilomi, era întruchiparea puterii și a grației. „În munți sunt crescuți cei mai buni și mai iuți șoimi din lume", povestea el. „Au pieptul roșu, la fel și penele de sub coadă și dintre pulpe. Și pe cuvânt de onoare de nu zboară cu asemenea iuțeală, că nu se află pasăre să le scape." Așa că tânărul Marco stătea cu ochii în văzduh, studiind luptele aeriene rapide, ce oglindeau atât de bine comportamentul de prădător al oamenilor.

Povestind despre Persia, Marco nu se oprește să spună când sau măcar dacă a vizitat toate locurile pe care le descrie, dar uneori reface itinerarul acestor călătorii timpurii cu o precizie pe care numai experiența o poate da. Descrierea plecării din regatul persan Kerman, în care stătuse o vreme, transmite uimirea sa dinaintea peisajului vast ce i se întindea în fața ochilor. „Călătorul ce pleacă din cetatea Kerman călărește șapte zile întregi pe un podiș, întâlnind sate și cetăți fără număr. E plăcut să umbli prin ținut, căci afli mult vânat și mai ales păsăret." După aceasta, scrie despre un povârniș abrupt, „după care drumul te poartă două zile numai la vale printr-un ținut plin de fel de fel de poame. Au fost multe așezări, dar acum s-au pustiit, însă păstorii locuiesc aici cu turmele lor.

Între cetatea Creman şi acest povârniş, gerul iernii e atât de aprig, încât cu greu poate fi ţinut departe, oricâte haine şi blănuri ai îmbrăca".

În Persia, a fost martor la activitatea geologică intensă din regiune. Aici, falii şi vulcani activi provocaseră unele dintre cele mai mari calamităţi de pe planetă. Familia Polo a căutat siguranţa în plăcuta aşezare Rudbar, aflată pe vârful Munţilor Elburz din Persia. Rudbar era locul de adunare al negustorilor şi oferea păşuni abundente pentru vite. Priveliştea turmelor păscând l-a inspirat pe Marco să-şi încerce talentele descriptive care aveau să-l facă faimos cândva: „Vă voi povesti mai întâi despre boi", scria el. „Sunt mari şi dalbi ca neaua fără de prihană. Din pricina căldurii, blana le creşte scurtă şi netedă. Coarnele lor sunt groase, dar scurte şi neascuţite. Au între umeri o cocoaşă rotundă, mare de două palme. Sunt mai plăcut de privit ca orice pe lume. Când să-i încarci, se culcă pe pământ precum cămilele, iar când le-ai pus poverile în spinare, se aburcă cu tot cu ele şi le poartă fără preget, fiind tare puternici. Oile sunt cât măgarii de mari, cu cozi atât de groase şi pline de grăsime, încât cântăresc treizeci de livre. Sunt animale frumoase şi grase, foarte bune de mâncat."

Tocmai când Marco începea să se simtă în Persia ca acasă, încremeni auzind despre caraonaşi, „bande de nelegiuiţi care colcăie în ţară". Caraonaşii jefuiau turmele grase aflate la păscut. Mai înspăimântător încă, se vorbea că ar fi ştiut farmece diavoleşti care preschimbau ziua în noapte pe o distanţă de şapte nopţi şi şapte zile călare. „Cunosc bine locurile", scria Marco. „Când au adus întunericul, călăresc alăturea unii de alţii, până la zece mii, câteodată mai mulţi [...] de se-ntind pe tot ţinutul ce vor să-l prade. Nimic din ce găsesc neadăpostit, fie oameni, dobitoace sau mărfuri, nu scapă neluat."

Cei trei Polo s-au refugiat în portul Ormuz, dar nu înainte să aibă parte de câteva întâlniri faţă-n faţă cu tâlharii. „Adevăr grăiesc", spunea Marco cu emfază, „că însuşi messer

Marco Polo abia a scăpat să nu cadă prins la caraonași în bezna ce au adus-o cu ei. El a reușit să se refugieze într-o cetate numită Canosalmi, dar nu înainte ca mulți dintre însoțitorii săi să fie prinși și vânduți [ca robi] sau dați morții."

Marco nu insistă asupra acestui episod plin de pericole. Întâmplările petrecute la următorul lor popas au umbrit tot ce se mai petrecuse.

Ormuz se bucura de reputația unui adăpost prosper și sigur în Golful Persic. Aici frații Polo se așteptau să se îmbarce pe una dintre nenumăratele corăbii din port cu destinația India și apoi să se îndrepte spre China. Marco descrie „portul măreț" remarcând că „negustorii sosesc cu corăbiile din India, aducând felurite mirodenii, pietre scumpe și perle, mătăsuri și brocarturi, fildeși de elefant și multe altele. În această cetate le vând altora, care le răspândesc cumpărătorilor din lumea întreagă. E o mare cetate negustorească și are sub oblăduire multe orașe și târguri."

Celor trei Polo rătăcitori, vederea unei întinderi atât de mari de apă, după lunile petrecute în deșert, le-a adus aminte de Veneția și de Marea Adriatică. Dar, privit mai îndeaproape, Ormuzul nu era nestemata care părea. În primul rând, „dacă un negustător venetic moare aici, regele îi confiscă toate avuțiile". Clima era și ea periculoasă pentru călătorii neștiutori. Vânturile venite dinspre deșertul ce se întindea de jur împrejur se puteau dovedi „peste măsură de fierbinți, încât oamenilor li s-ar putea trage moartea de la ele dacă, simțindu-le apropierea, nu ar sări în apă până la gât, scăpând de arșiță".

În timpul ședерii în Ormuz, Marco a aflat cu groază că vântul cel ucigaș surprinsese în deșert nu mai puțin de 6000 de soldați (5000 de pedestrași și restul călări), „înăbușindu-i pe toți, de n-a mai trăit unul să-i ducă vestea seniorului lor". În cele din urmă, „oamenii din Ormuz" au aflat despre morțile acestora și au decis să îngroape cadavrele ca să prevină o molimă, dar „prinzându-i de brațe să-i târască spre morminte,

atât de uscate erau de la căldura cea cumplită, că li s-au desfăcut de trup, așa că au fost nevoiți să sape morminte lângă cadavre și să le dea brânci înăuntru".

Corăbiile, când în cele din urmă le-a cercetat, s-au dovedit a fi o dezamăgire. „Corăbiile lor sunt prost tocmite și multe se scufundă, nefiind legate cu cuie de fier, ci cu funie din coajă de nucă de cocos", spunea consternat Marco. Nici restul construcției lor nu inspira mai multă încredere. „Au un singur catarg, o pânză și o cârmă și nu au punți. După ce le-au încărcat, acoperă marfa cu piei și deasupra pieilor înghesuie caii pe care-i trimit la vânzare în India." Modelul corăbiilor era un motiv de îngrijorare: Marco prefera siguranța oferită de două catarge, două cârme și niște punți demne de acest nume. Vasele astea golașe păreau să promită necazuri la cea mai mică schimbare a vremii. Mai rău: „La ei neaflându-se cuie de fier, se folosesc de cepuri de lemn, legate cu sfoară. Așa că e primejdios peste măsură să călătorești în asemenea corăbii. Și, adevărat grăiesc că multe se scufundă, căci pe marea Indiei se iscă adesea furtuni." Ca și cum nu ar fi fost destul de rău, aceste corăbii nu erau nici măcar date cu catran cum se cuvine, ci „unse cu un fel de ulei de pește".

Cei trei Polo văzuseră destul. Au decis să nu se îmbarce către Indii. Obișnuiți să se călăuzească după istețimea lor și să-și câștige traiul în baza calculelor pe care le făceau, au apreciat că perspectiva era prea periculoasă.

Au părăsit Ormuzul la fel de repede pe cât sosiseră și au revenit la Kerman, unde și-au revizuit planul de a ajunge în China și la curtea lui Kubilai Han. În loc să-și încredințeze viețile unor corăbii șubrede, aveau să se deplaseze în pasul leneș al cămilelor, de-a lungul vechilor drumuri comerciale ce au ajuns să fie cunoscute ca Drumul Mătăsii.

În timp ce cămilele și măgarii lor se afundau în pustiu, Marco nota îngrijorat: „un deșert de șaizeci de leghe în care se întâmplă să nu afli un strop de apă". Cei trei își făceau griji atât pentru ei, cât și pentru animalele de povară de care depindeau

viețile și averile lor. La un moment dat, trecuseră trei zile fără să dea cu ochii de apă potabilă. „Câtă apă se găsește", comenta Marco, „e sălcie și verde ca iarba câmpurilor și așa-i de amară, că nimeni n-ar putea îndura s-o bea." Nu numai că era neplăcută la gust, dar era chiar periculoasă. „De-ar fi să sorbi o picătură, te va face să-ți deșerți măruntaiele înzecit. La fel și sarea care se scoate din ea. Dacă mănânci un singur grăunte, te alegi cu o pântecăraie cumplită." Înnebunite de sete, animalele beau apa și aveau și ele parte de suferințe teribile.

Astfel înainta caravana lor. Pentru transport – și chiar pentru supraviețuirea lor – cei trei Polo se bazau pe cămilele bactriene (*Camelus bactrianus*) care îi slujiseră încă din timpuri biblice pe călătorii de pe Drumul Mătăsii. Spre deosebire de dromaderii cu o singură cocoașă răspândiți în Africa de Nord, cămilele bactriene au două cocoașe înclinate într-o parte, în care depozitează grăsimea, un gât lung, urechi mici și dinți mari, unii dintre ei ascuțiți. Au o varietate de culori la fel de mare ca deșertul însuși, de la alb murdar la cafeniu închis.

Cămilele sunt ideale pentru traversarea deșertului. Tălpile lor late, cu degete, nu se afundă în nisipul moale, iar nările lor mari sunt căptușite cu perișori și se pot închide ca niște valve, împiedicându-le să respire nisipul dus de vânt. Sunt animale foarte rezistente, obișnuite să doarmă pe suprafețe tari, iar blana deasă și grea le protejează trupurile. Pot rezista câteva zile fără apă, chiar mai multe dacă găsesc plante cu care să se hrănească.

S-a remarcat de mult timp că, atunci când vine vorba de traversarea deșertului, cămilele posedă un al șaselea simț. În secolul al III-lea d.H, scriitorul chinez Kuo P'u remarca: „Cămila e un animal neobișnuit de blând. Are o șa de carne pe spate. Străbate iute nisipurile nesigure. Își dovedește meritele în locuri periculoase. Are cunoașterea secretă a izvoarelor și a pâraielor. Rafinate sunt cunoștințele ei!"

Marco, tatăl și unchiul său erau cum nu se poate mai conștienți de animalele lor de povară. Mirosul lor pătrunzător

le muta nasul. Cocoţaţi pe cămilele lor, nu păşeau, ci se clătinau. Dar o cămilă sănătoasă şi solidă poate căra mai bine de 200 de kilograme în spinare şi în condiţii prielnice poate străbate până la 48 de kilometri pe zi. Când vine vorba de călătoria prin deşert, nu există animal care să o concureze.

După câteva zile de mers pe cămile, călătorii epuizaţi şi însetaţi au ajuns la prima lor oază.

Salvarea lor purta numele de Sapurgan, „o aşezare frumoasă şi roditoare, plină din belşug cu toate cele de trebuinţă". Erau pâlcuri de copaci, probabil plopi, cu frunze viu colorate în aerul deşertului şi faimoşii pepeni din regiune, atât de copţi şi de dulci că păreau „cei mai buni din lume". Erau o sursă de hrană tot anul, mulţumită unor tehnici de conservare pe care Marco le-a remarcat. „Când s-au uscat sunt tăiate felii ca nişte fâşii de piele sau pânză şi se fac mai dulci ca mierea", spunea el.

Tot în munţii Persiei, Marco a căzut sub farmecul altei aşezări, Tunocain. Ajuns la maturitate, devenise nespus de conştient de farmecul femeilor şi, în descrierile pe care le face acestora, manifestă o admiraţie neprecupeţită şi o degajare, în totală contradicţie cu miracolele pioase pe care le-a strecurat Rustichello în povestire. Femeile din Tunocain i-au atras privirile şi, cucerit pe moment, le numeşte „cele mai mândre din lume". Erau femei musulmane, asemenea acelora pe care mai înainte le dispreţuise ca idolatre, dar acum nu-i mai stătea mintea decât la ele. Chiar dacă ţinem cont de înclinaţia lui de a exagera, această revelaţie ne dă de înţeles că experienţele trăite de Marco pe drum începeau să influenţeze felul în care privea lumea din jur.

Lângă Tunocain, Marco a luat seama unui alt obiect al veneraţiei: Arborele Sec. Deşi nu s-a ostenit să îi explice publicului său semnificaţia copacului, mulţi ştiau că Arborele Sec apărea în multe legende creştine şi poveşti despre Alexandru cel Mare, ca un fenomen străvechi, nemuritor, chiar posedând puteri magice. Respectul pentru Arborele Sec, o apariţie

neașteptată în această regiune montană aridă, pare revenirea la o formă primitivă de adorare a copacilor sau a naturii. Marco îl descrie suficient de amănunțit ca să credem că l-a văzut cu ochii lui. „E mare și foarte gros, iar frunzele le are verzi pe față și albe pe dos și face nuci asemenea castanelor, numai că înăuntrul lor sunt seci. Nu sunt bune de mâncat. Din lemnul lui se face un balsam. E un lemn zdravăn și foarte tare." Dar e posibil să se fi bazat și pe zvonuri pentru această relatare.

În timp ce Marco se afunda în mitologia ținutului, clanul său pătrundea pe teritoriul Asasinilor, un pericol pentru căpeteniile războinice și pentru capii statelor. Faima lor ajunsese în Europa Apuseană, ca rezultat al atacului unui asasin înarmat cu un pumnal asupra prințului Eduard (nu peste mult timp regele Eduard I) în Ierusalim, la numai un an după plecarea celor trei Polo. Grav rănit, Eduard a supraviețuit numeroaselor lovituri primite și s-a refugiat acasă, în Anglia. Dar asemenea incidente au construit în jurul Asasinilor un mit care-i înfățișa ca pe o frăție secretă de teroriști, capabili să lovească atunci când te așteptai mai puțin. Marco și colaboratorul său și-au dat seama că poveștile despre Asasini aveau să înfioare publicul, așa că au stors, cât au putut de mult, mitul sinistru din jurul cultului.

Bazându-se pe poveștile pe care i le spuseseră tatăl și unchiul său, Marco relata că acești faimoși tâlhari erau discipolii unei figuri legendare, dar reale, cunoscută ca Bătrânul din Munte, ce conducea dintr-o fortăreață numită Alamut, „Cuibul Vulturului". Numele asasinilor derivă dintr-o expresie arabă care înseamnă „cei ce mănâncă hașiș", un ritual pe care îl practicau ca să capete curaj înainte de misiuni. El povestește că Bătrânul își droga și își manipula discipolii ca să facă orice le cerea: „Când voia să ucidă un mare senior care îi declara război sau îi era dușman, Bătrânul punea să fie mânați în acest Paradis tineri, câte patru, sau câte zece, sau câte douăzeci, după cum îi era lui voia. Căci avea opiu [...] și cum le dădea, ei pe loc adormeau [...] și dormeau vreme de trei zile și trei

nopți. Apoi punea să fie luați și duși în grădină și acolo îi deștepta." În acel moment, ei dădeau cu ochii de femei ispititoare, care „cântau și dansau și le ofereau toate mângâierile și plăcerile pe care le-ar fi putut râvni, ospătându-i cu bucate și vinuri alese, până ce, îmbătați de atâtea plăceri și văzând râurile de lapte și de vin ce curgeau acolo", tinerii ajungeau să creadă că „au ajuns cu adevărat în Rai". Este posibil ca, invocând această imagine a răului, Marco să fi exagerat rolul jucat de haşiş în cadrul cultului Asasinilor. În regiune, folosirea acestui drog era o practică răspândită, nerezumându-se doar la Asasini, iar efectele lui ar fi putut mai degrabă să-i incapaciteze pe consumatori, nicidecum să le sporească îndrăzneala.

Asasinii zeloși inspirau groază în regatele învecinate. Povestește Marco: „Mulți regi și mulți seniori îi plăteau tribut [Bătrânului] și îi căutau prietenia, temându-se să nu abată moartea asupră-le. Asta pentru că, pe atunci, țările nu erau unite, ci învrăjbite de credințele și țelurile lor diferite."

Așa au stat lucrurile până în 1256, când fratele lui Kubilai Han, Hülegü, i-a gonit pe Asasini din Cuibul Vulturului.* Marco povestește despre un asediu lung de trei ani, care i-a flămânzit pe aceștia și care s-a sfârșit cu moartea lor. Și, scria el încrezător, „de atunci nu au mai apărut pe lume nici Bătrâni, nici asasini". Asta nu era întocmai adevărat, căci, pe vremea lui Marco, rămășițele ordinului Asasinilor încă se mai ascundeau în munți; amenințarea pe care o reprezentau pentru vecinii lor era mult redusă, deși faima lor cumplită persista.

Prin descrierea sa amăgitoare, Marco a perpetuat mitul Asasinilor infami în conștiința occidentalilor, deși, așa cum singur a recunoscut, relatarea sa se baza pe povestiri dramatice, nu pe propria experiență. În realitate, secta înființată de Hasan ibn al-Sabbah în 1090 era chiar mai complexă decât

* Motivul atacului a fost, cel puțin în parte, acela că Asasinii îl uciseseră pe Ceagatai, cel de-al doilea fiu al lui Cinghis Han și unchiul lui Kubilai și al lui Hülegü.

a înfățișat-o el. Membrii ei fanatizați ajunseseră să fie cunoscuți ca *nizari*, numiți astfel după califul lor, Nizar ibn al-Sabbah, sau ca ismailiteni (o ramură a șiiților). Chiar locuiau într-o fortăreață din munți numită Alamut, aflată la sud de Marea Caspică. Pe măsură ce s-a mărit, secta și-a înființat avanposturi în Persia și Siria, iar membrii ei erau împărțiți în mod strict pe clase; potențialii martiri și asasini aparțineau elitei. Tânărul venețian nu era conștient că și musulmanii se temeau și îi stigmatizau pe ismailiteni, pe care îi socoteau niște eretici periculoși.

Neliniștea lui Marco a persistat în timp ce coborau treptat dinspre castelul acela înspăimântător „prin văi și pante frumoase" până pe o câmpie roditoare cu „iarbă din belșug și pășuni bogate pentru dobitoace și poame după pofta inimii și multe alte lucruri bune de mâncat".

De aici, cei trei Polo au înaintat cu prudență spre răsărit, prin Afganistanul de astăzi, pivotul Asiei Centrale. Peste 700 de ani, legendara călătoare britanică Nancy Hatch Dupree avea să descrie astfel drumul către Balch în cartea cu același nume: „Aici, crengi noduroase și înnegrite de umezeală formează modele abstracte pe fundalul scânteietor al zăpezilor iernii. Acest tablou sumbru se îndulcește când primăvara își întinde pătura verde. Lalelele înfloresc și copiii le transformă în baghete trandafirii delicate pe care le oferă trecătorilor. Pe măsură ce primăvara se înstăpânește, cireși, caiși, peri și migdali înfloresc și ei, cu frumusețea conturându-li-se pe cerul senin sau pe fundalul norilor negri, grei de ploi. Vara, valea devine luxuriantă și e plină de activitate până când aerul rece al nopților de toamnă adaugă nuanțe stridente de galben, auriu și roșu, înainte ca iarna să se pogoare din nou peste ținut." Acesta era peisajul fermecat care i-a întâmpinat pe cei trei.

Au călărit vreme de șase zile prin aceste văi idilice, presărate cu sate și târguri pașnice, locuite de musulmani, un drum care marca adevăratul început al călătoriei lor spre China.

Următoarea lor oprire, cetatea Balch, era cea mai faimoasă și mai frământată metropolă din Afganistan. Era, scria Marco, „o cetate falnică și măreață", „cea mai mare de pe aceste meleaguri". Sau așa fusese cândva.

În îndepărtatele sale vremuri de glorie, Balch (sau Bactria, cum i se spunea pe atunci) fusese căminul profetului Zarathustra (sau Zoroastru), despre care se crede că s-ar fi născut în jurul anului 628 î.H. și care adusese o nouă religie în Persia. Zoroastrismul include adorarea focului, credința în ocult, multe zeități și, în formele sale mai târzii, o flacără eternă ce arde în Templul Focului. Mistica lui Zarathustra s-a răspândit peste mări și țări. Tradiția spune că profetul a fost ucis de nomazi la 77 de ani, în timp ce se ruga dinaintea focului din altarul său de la Balch. Mult mai târziu, arabii au sosit aducând cu ei islamul, desemnând Balchul drept Mama Orașelor. Și așa a rămas până când regiunea a fost cotropită de mongoli care, în cuvintele lui Marco, „au jefuit-o și cu cruzime au pustiit-o". Marco se referă la întâmplările din 1220, când Cinghis Han a condus 100 000 de călăreți prin Balch, făcându-l una cu pământul pentru totdeauna.

Metodele lui erau extraordinar de brutale. Istoricul persan Juvaini, din secolul al XIII-lea, scrie că Cinghis Han „a poruncit ca locuitorii din Balch, cu mic cu mare, bărbați și femei deopotrivă, să fie mânați în largul câmpiei și împărțiți după cum era obiceiul în grupuri de zeci sau sute care să fie trecuți prin sabie". Revenit în Balch, a poruncit ca „niște fugari ascunși prin cotloane [...] să fie uciși. Și orice zid rămas în picioare, mongolii l-au dărâmat și [...] au șters orice urmă a culturii de pe meleagurile acelea."

Pentru mongoli, aceste atrocități erau o acțiune necesară pentru construcția propriului imperiu. Pentru victimele lor, Războiul Agresiunii Mongole, cum ar putea fi numit, era o calamitate care nu se mai sfârșea. „Dintr-o lovitură", continua Juvaini, „aceste regiuni au devenit deșerturi și o mare parte dintre vii au ajuns morți și pielea și oasele li s-au făcut țărână

și cei măreți au fost umiliți." Un fort devastat din orașul musulman Bamiyan a devenit cunoscut ca Sharhr-i-Gholghola, „Cetatea Zgomotelor". Mai era cunoscut și drept Cetatea Tăcută, Cetatea Țipetelor sau chiar Cetatea Blestemată, în amintirea masacrului comis de mongoli, în care au exterminat fiecare bărbat, femeie, copil și animal. Nici măcar plantele nu au supraviețuit asaltului lor. Deși a rămas o poartă către Drumul Mătăsii și bogățiile Chinei, Balchul nu și-a mai revenit niciodată după acest măcel.

În Balch, Marco simțea pretutindeni suferința cuceririi. Cu o înțelegere tot mai mare, parcă auzea țipetele victimelor, în timp ce cuceritorii mongoli nimiceau această enclavă cândva prosperă, și avea un șoc dinaintea spectacolului unei civilizații reduse la cenușă de năvălitorii cei cruzi. Prefera reveriile copilărești care îl aveau ca subiect pe celălalt cuceritor, Alexandru cel Mare, și se minuna că umbla pe urmele oștii acestuia. Se spunea – și Marco credea – că locuitorii cu ochi albaștri din regiune erau urmașii soldaților lui Alexandru (deși nu toți soldații aveau ochii albaștri) și că oile și caii erau descendenți ai dobitoacelor care însoțiseră armata. Se povestea că mai mulți mânji ai căror descendenți încă mai goneau pe dealuri își aveau originile până la Bucefal, calul lui Alexandru.

Marco s-a simțit îmbărbătat de exemplul suprauman al lui Alexandru: dacă tânărul general putea supraviețui prin părțile astea periculoase de lume, putea și el. Desigur, cei din familia Polo erau negustori și comercianți, nu cuceritori, dar se confruntau cu aproximativ aceleași obstacole în goana lor după înavuțire. Navigând în siajul curenților periculoși ai istoriei, cei trei Polo reprezentau o armată comercială pornită în căutarea unor mari bogății naturale.

4

Mâncătorul de opiu

Aici: grădini, pâraie-ntortocheate
Și mulți arbuști mustind tămâie [...].

Familia Polo a găsit bogățiile pe care le căuta în Taican (astăzi, provincia afgană Talikan), unde a dat peste o marfă neprețuită: sarea. Erau munți de sare, ca să fim precișI, „cea mai bună din lume" și atât de dură că nu putea fi desprinsă decât cu ajutorul unui târnăcop imens de fier. Sarea era monedă de schimb (soldații romani fuseseră plătiți în sare), era conservant, era motorul economiilor antice și medievale. Mai erau multe altele care au atras interesul celor trei Polo, căci pieţele regiunii gemeau de migdale, fistic și cereale, recoltate de pe frumoasele ogoare și livezi din jur. Erau gata să se apuce de afaceri.

Marco nu-i putea suferi pe oamenii pe care îi întâlnise, „tâlhari, hoți și ucigași" ale căror nelegiuiri erau alimentate de alcool. „Petrec mult timp în cârciumi", povestea el, „și beau vin fermentat". Era însă fascinat de îndemânarea lor într-ale vânătorii, inclusiv corvoada sângeroasă de a vâna porci spinoși. „Când, vrând să-i prindă, vânătorii asmut pe ei niște câini mari și răi, porcii spinoși se adună la un loc și [...] se scutură vârtos și o iau din loc și apoi își aruncă țepii, care le sunt prinși nu foarte zdravăn de spinare [...] în câini și oameni, rănindu-i grav, adesea în mai multe locuri. Apoi vânătorii se reped la ei și-i prind."

Nu a trecut mult timp până când Marco, tatăl și unchiul lui au pornit încă o dată la drum.

Niciunul din grupul Polo sau nimeni altcineva din acele vremuri nu anunța că o lua pe Drumul Mătăsii. Nu exista așa ceva. Cei care făceau comerț cu pietre prețioase, mirodenii, mătăsuri sau alte țesături călătoreau pe o rețea accidentată, dar străveche, de drumuri, poteci și trecători muntoase ce șerpuiau de-a curmezișul Asiei Centrale și Chinei, întâlnind când și când câte un călugăr sau misionar. Drumul Mătăsii ca entitate distinctă nu și-a căpătat numele până în 1877, când baronul Ferdinand von Richtofen, un geograf german, a inventat termenul sugestiv, dar artificial de *Seidenstrasse*. Deși numele duce cu gândul la romantism, lux și senzualitate, călătoria pe această rută era una plină de greutăți și pericole, în care se aventurau numai cei în căutare de avere, cuceriri sau mântuire.

Drumurile sale secundare se întindeau din Asia Centrală – de unde începea cu exactitate „Drumul Mătăsii" era imposibil de spus – până pe țărmul răsăritean al Chinei. Părți din el coborau spre sud, pătrunzând adânc în India. Cei trei Polo au intrat pe el aproape de extremitatea sa vestică. La fel ca alți negustori, aceștia călătoreau ca parte a unei caravane mari (în persană, cuvântul *karvan* înseamnă „tovărășie") și, în curând, s-au pomenit dependenți de o rețea extraordinară de caravanseraiuri, o combinație de dormitoare și grajduri destinate negustorilor itineranți. Situate adesea lângă un pârâu, o oază sau un sat cu o moschee, caravanseraiurile aveau un aspect intimidant, iar masivitatea lor promitea siguranță: un zid abrupt care se ridica preț de câteva niveluri, cu răsuflători în partea de jos și ferestruici aproape de vârf. Călătorii dornici să intre trebuiau să treacă pe o poartă imensă pe care încăpeau cu tot cu cămile și care era ferecată noaptea cu lanțuri de fier. Înăuntru găseau o curte pavată cu lespezi pe care zeci de

cămile și măgari obosiți la maximum se ghemuiau în jurul unei fântâni centrale înconjurate de arcade și, dincolo de ea, dădeau de depozite și grajduri. Într-un colț al construcției pătrate, ardea un foc pentru gătit, iar mâncarea mirosea atât de frumos, că le lăsa gura apă. Un intendent postat la intrare oferea hrană și apă și păstra ordinea în interior. Niște scări duceau către cămăruțe austere, aflate deasupra grajdurilor. Între timp, animalele erau legate în *serai*, adică în grajdurile de dedesubt.

În Afganistan, caravanseraiurile erau cunoscute ca *robat*-uri, de la un vechi termen ce denumea funia cu care se prinonește calul. Familia Polo a întâlnit *robat*-uri în timpul călătoriilor sale pe Drumul Mătăsii din Afganistan. Erau situate aproape unele de altele, la o distanță mai mică de 32 de kilometri între ele (cam o zi de mers). Distanța se măsura în plan local în *parasange*, cinci *parasange* însemnând o zi de călătorie. De obicei, caravanele erau compuse din cămile și din măgari conduși de un *sareban* (sau „călăreț pe cămilă"), care mergea pe cămila din fruntea convoiului. Adesea cămila era precedată de un singur măgar cu pasul sigur, capul cămilei fiind legat de coada lui. Aceasta era maniera simplă, dar practică, prin care negustorii călătoreau preț de mii de kilometri de-a lungul Asiei.

Marco nu era cel dintâi care punea piciorul pe ceea ce avea să se numească Drumul Mătăsii. Fusese precedat de generații de mongoli, turci, arabi, mercenari și călugări. Nu era nici primul occidental care își descria peripețiile din Asia. Cu aproape o sută de ani mai devreme, Beniamin din Tudela, un rabin din Navara, avusese cam aceeași idee cu privire la călătoria lui. Drumurile lui îl aduseseră în contact cu dregători, personaje pitorești și alți neguțători. Relatarea lui descrie condițiile comerciale de la Barcelona la Constantinopol, Bagdad și apoi spre est.

Din sediul lui de la Bagdad, Beniamin a întocmit o *Carte de călătorie* care acoperă anii 1160 – 1173. Adunând informații de nădejde despre evreii din Palestina, Teba, Antiohia, Tyr și Muntele Parnas, a observat negustori, vopsitori, păstori, țărani și lucrători evrei. A consemnat practicile unor secte creștine obscure și a scris o relatare despre falsul Mesia evreu, misticul David Alrui din Persia, care devenise faimos cu puțin timp înainte de excursia lui Beniamin. În total, a adunat numele a 248 de comunități evreiești pe care le întâlnise în Diaspora.

Curiozitatea l-a condus către cultul Asasinilor, aceeași sectă care mai târziu avea să provoace îngrijorarea lui Marco Polo. „Îndeplinesc tot ce le poruncește, chiar când e vorba de viață și de moarte", a scris Beniamin despre căpetenia lor, în cuvinte care prefigurează relatarea venețianului.

Spre deosebire de alți negustori, Beniamin din Tudela nu a pătruns prea adânc în Asia. A înaintat spre est numai până la Bagdad și a revenit teafăr acasă, în Spania, prin Sicilia. Chiar și așa, a văzut o bună parte a lumii. În ciuda realizărilor sale, relatarea lui Beniamin din Tudela, scrisă în ebraică și cu ajutorul unui colaborator, a rămas necunoscută în Europa, cu excepția unui grup puțin numeros de evrei. Nu a fost publicată decât în 1543 și nu a fost tradusă în alte limbi până în secolul al XVII-lea.

Europa era fascinată de legenda Părintelui Ioan, un presupus cârmuitor creștin care ar fi condus un imperiu prosper undeva în Asia sau în Africa. Nimeni nu știa exact unde, dar teoriile abundau. Biserica își dorea să intre în legătură cu el ca să lupte cu necredincioșii care ocupau fâșia dintre Est și Vest.* Părintele

* Aici autorul se referă la musulmani. Înainte ca papalitatea să-i denunțe ca pe o plagă, mongolii erau priviți de către regii Europei Apusene ca potențiali aliați în cruciadele lor împotriva musulmanilor, în principal pentru că unii dintre hanii lor îmbrățișaseră credința creștină sau aveau soții creștine.

Ioan era o iluzie*, dar una puternică, inspirând misionarii creştini să pornească în pelerinaje către Est. Cu începere din 1235, o serie de bule papale le-au oferit călugărilor misionari puteri spirituale care le depăşeau pe cele ale episcopilor europeni. Puteau să se angajeze pe cont propriu în combaterea ereticilor, în convertirea necredincioşilor, în reconcilierea cu schismaticii, cu alte cuvinte să facă tot ce era nevoie pentru a răspândi un creştinism uniform şi recognoscibil în rândurile celor care nu ştiau mai nimic despre Roma sau care aparţineau unor secte străvechi, ce umblaseră vreme de secole pe drumul lor propriu.

Cel dintâi misionar despre care se ştie că a călătorit prin China, inaugurând ruta pe care avea să o urmeze clanul Polo, a fost Giovanni da Pian del Carpini, un franciscan din Cologne. Asemenea călugărilor budişti, franciscanii îmbinau un jurământ de sărăcie foarte strict cu nişte tendinţe evanghelice puternice şi erau adaptaţi, la fel de bine ca budiştii, rigorilor vieţii de pe Drumul Mătăsii. În 1245, înarmaţi cu documente din partea papei Inocenţiu al IV-lea, Carpini şi un alt călugăr franciscan cunoscut drept Benedict din Polonia au îndurat lipsuri cumplite pe durata călătoriei către un avanpost de pe malul fluviului Nipru, la marginea apuseană a Imperiului Mongol. Apoi, călătorind către un alt avanpost mongol de pe Volga inferioară, au îndurat umilinţa de a se supune sau de a fi siliţi să se supună unui ritual mongol de purificare implicând apropierea de ruguri.

* Unii istorici speculează că mitul Părintelui Ioan a luat naştere din traducerea eronată ca „Johannes" a titlului de Wang-han sau Ong-han purtat de Toghrul, căpetenia unuia dintre triburile mongole şi aliat până la un punct al lui Cinghis Han. Confuzia a fost alimentată şi de faptul că Toghrul era creştin. De altfel, Marco Polo relatează în cartea sa o poveste despre bătălia dintre „Părintele Ioan" şi Cinghis Han, care corespunde confruntării dintre acesta şi fostul său aliat Toghrul, în urma căreia acesta din urmă a fost învins şi şi-a aflat moartea.

Ajunseseră în pragul foametei aşteptând ca scrisorile papale să fie traduse din latină în rusă, arabă şi mongolă, supravieţuind doar cu o dietă de terci de mei preparat cu zăpadă topită. Având în vedere tratamentul pe care îl îndurase cei doi misionari greu încercaţi, este posibil să nu-şi fi dat seama că mongolii erau înclinaţi să-i trateze cu respect pe oamenii sfinţi, indiferent de credinţa lor. Odată ce identitatea lor a fost confirmată, misionarii au putut călători în deplină libertate către est.

Îi aştepta un drum de aproape 5000 de kilometri prin stepa şi deşertul Mongoliei. Călătorii au parcurs distanţa în 15 luni şi au ajuns în Karakorum, capitala mongolilor, chiar când un nou han, Güyük, era gata să-şi primească titlul. Güyük i-a primit bine pe cei doi misionari din Vest, le-a ascultat chemarea la creştinism şi le-a spus că se va supune, dar numai dacă papa şi toţi liderii seculari europeni vor veni la Karakorum şi-i vor jura credinţă. Sau, în cuvintele noului han: „Trebuie să veniţi voi înşivă în fruntea tuturor regilor voştri şi să Ne demonstraţi credinţă şi supunere. Şi de nu vă veţi supune poruncii zeilor şi cerinţelor Noastre, vă vom privi ca pe duşmanul Nostru. Oricine îl recunoaşte pe Fiul lui Dumnezeu şi i se supune [...] va fi ras de pe faţa pământului." A fost o încheiere dezamăgitoare a călătoriei lor anevoioase.

În noiembrie 1246, cei doi călugări au făcut cale întoarsă prin ninsori viscolite ca să-i aducă aceste veşti dezamăgitoare papei Inocenţiu al IV-lea. Deşi misiunea eşuase în scopul ei declarat, fusese o călătorie exploratorie remarcabilă. Se crede despre Carpini că a fost primul occidental după anul 900 d.H. care să călătorească la est de Bagdad şi să revină în siguranţă din acel imens tărâm al nimănui reprezentat de Asia.

Carpini a redactat prima descriere pătrunzătoare a vieţii mongolilor pentru publicul occidental, o carte numită *Historia Mongalorum* (sau *Istoria mongolilor*), cunoscută uneori şi ca *Liber Tartarorum* (*Cartea tătarilor*). Lipsită de dramatismul

relatării lui Marco, lucrarea lui Carpini are meritul limpezimii și simplității. Primele opt capitole descriu țara, clima, manierele, religia, caracterul, istoria, politicile și tacticile militare ale mongolilor, iar al nouălea este dedicat celorlalte regiuni vizitate de Carpini pe drumul său. Povestirea i-a umanizat pe mongoli în ochii publicului occidental, descriindu-i ca pe un popor remarcabil și inventiv.

Carpini a invocat aspectul ciudat, dar nobil al poporului ce părea destinat să conducă Asia și poate și Europa. „La înfățișare, tătarii sunt complet diferiți de alți oameni, având ochii mai depărtați și pometii mai lați. Obrajii le ies în afară deasupra fălcilor. Au nasul mic și turtit, ochii mici și pleoapele trase în sus până la sprâncene. Cu puține excepții, sunt subțiri la mijloc și mai toți mijlocii la stat. Mai niciunul nu-și lasă barbă, deși unii au câțiva perișori pe bărbie sau pe buza de sus, ce nu și-i tund."

Insistă de asemenea asupra celei mai distincte trăsături a portului mongol, tunsoarea: „Au în vârful capului o tonsură precum clericii și obișnuiesc a se rade pe lățimea a trei degete de la o ureche la alta, de jur împrejurul tonsurii. Le mai place să-și radă și părul de pe frunte cam de două degete, dar părul dintre această porțiune și tonsură îl lasă să crească până le ajunge la sprâncene și, tunzând părul de pe o parte și de alta a frunții mai mult decât la mijloc, fac părul [...] lung. Restul părului și-l lasă lung ca femeile și îl poartă împletit în cozi pe care și le leagă după urechi."

A descris și o rochie mongolă: „Femeile măritate au un caftan larg, lung până la pământ și despicat în față. Poartă pe cap o alcătuire rotundă din crenguțe sau scoarță de copac [...], în vârful căreia se află un betigaș lung și subțire de aur sau argint sau lemn sau chiar o pană și e cusut într-o pălărie care le ajunge până la umeri. Pălăria și alcătuirea aceea sunt acoperite cu pânză, catifea sau brocart și nu se înfățișează niciodată dinaintea bărbaților fără ea și prin ea se deosebesc de alte femei."

Deşi a remarcat faptul că unii mongoli aveau chiar 50 – 100 de neveste, Carpini a lăudat castitatea femeilor mongole şi poporul mongol în ansamblu pentru cinstea lui. Pare mai puţin sigur pe sine – dar la fel de curios – cu privire la şamanismul lor ardent. Păreau să le lipsească conceptele de damnare eternă şi de Iad, dar, spre uşurarea lui, credeau într-o Viaţă de Apoi, deşi aceasta semăna izbitor de tare cu cea lumească: mâncare, băutură, cumâs şi turme de care să aibă grijă.

A lansat un avertisment cu privire la climatul extrem care-i aştepta pe călători pe Drumul Mătăsii: „Vremea e uimitor de capricioasă, căci în toiul verii, când alte meleaguri se bucură de mari călduri, aici tună şi fulgeră cumplit, ducând la moartea multor oameni şi, în acelaşi timp, pe aici ninge din belşug." Ca şi cum toate acestea nu ar fi fost destul de rele, „suflă vânturi cumplit de reci, atât de puternice că uneori omul doar cu multă osteneală se poate ţine în şa". Aceasta era perspectiva deloc încurajatoare cu care se confrunta Marco în timp ce se îndrepta cu încetineală către Kubilai Han.

Informaţiile lui Carpini, bazate pe propriile observaţii, au circulat prin Europa în formă de manuscris şi au devenit parte dintr-o enciclopedie medievală populară, *Speculum historiale* de Vincent de Beauvais.

Ca structură, subiect şi acoperire, *Istoria* lui Carpini prefigura *Cartea lui Marco Polo*. Deşi nu citise relatarea lui Carpini înainte să pornească spre China, Marco pare să se fi familiarizat cu ea până a ajuns să scrie lucrarea lui mult mai dezvoltată şi s-a inspirat în mod semnificativ din ea. Asemenea lui Carpini, Marco şi-a împărţit relatarea în secţiuni tratând diverse aspecte ale vieţii mongolilor şi a vrut să umanizeze acest trib de sălbatici nobili. Dar Marco avea o fire mai extravagantă şi mai entuziastă decât modestul şi silitorul călugăr franciscan. Nu numai că i-a umanizat pe mongoli, ci i-a ridicat în slăvi. Nu s-a mulţumit să descrie felul de viaţă mongol, ci l-a trăit.

Inspirați de exemplul lui Carpini, alți călători au pornit și ei pe Drumul Mătăsii, scriind la întoarcere despre lucrurile fabuloase și șocante pe care le văzuseră.

Misionarul Willem van Rubroeck*, un călugăr franciscan, a plecat la drum cu un alt călugăr franciscan, Bartolomeu din Cremona, cu un sclav cumpărat din Constantinopol, un interpret și câteva căruțe trase de boi, adaptate pentru traversarea deșertului mongol. Relatarea sa necruțătoare a dezvăluit stranietatea și adversitatea cu care trebuia să se confrunte cel care îndrăznea să se aventureze către Răsărit. „Când am ajuns printre barbarii aceia, mi s-a părut că am pătruns într-o altă lume", a comentat Willem.

El și tovarășii săi s-au obișnuit cu foamea, setea și singurătatea porțiunilor pustii de pe Drumul Mătăsii, dar nu și, scria el, „cu infamiile pe care le-am îndurat când am ajuns pe meleagurile locuite. Cuvintele sunt neputincioase a descrie neplăcerile suferite când am ajuns în tabere".

În ochii lui Willem, mongolii erau mai interesați să bea și să petreacă decât să-i nimicească pe creștini. Erau – iar asta a fost o revelație pentru europenii predispuși să-i privească drept barbari – cum nu se poate mai umani. În pasaje ce prefigurează observațiile amănunțite ale lui Marco Polo, Willem a comentat înfățișarea femeilor. „Era atât de cârnă, de parc-ar fi fost scurtată de nas", a scris el despre soția unei căpetenii. „Își unsese această parte a feței cu o unsoare neagră, ce și-o dăduse și pe sprâncene, așa că ni s-a părut nespus de hidoasă." A relatat fără jenă aranjamentele matrimoniale ale mongolilor. Oamenii își luau „câte neveste voiau" și aveau și sclave drept concubine. Când o fecioară ajungea la vârsta măritișului, pețitorul o lua cu forța, adesea cu ajutorul tatălui tinerei femei.

* Flamand, mai cunoscut sub numele de Guillaume de Rubrouk, care fusese trimis printre mongoli de către regele Franței, Ludovic al IX-lea, zis cel Sfânt, cu scopul de a-i creștina.

Asemenea relatări au fascinat puținii cărturari, nobili și preoți care le puteau citi. Descrierile lui Willem le-au conferit mongolilor o față umană. Aveau grijă de ai lor, îi tolerau pe străini, respectau alte credințe religioase – cât de diferiți erau în această privință față de europenii mult mai „civilizați" – și trăiau într-o armonie spirituală cu natura, atât cu anotimpurile, cât și cu pământul. Se dovedea că mongolii erau mai complecși chiar decât îi înfățișase Carpini.

În căutarea Hanului creștin despre care auzise zvonuri, Willem van Rubroeck a străbătut diverse ramificații ale Drumului Mătăsii, îndurând lipsuri cumplite. A fost silit, precum Carpini mai înainte, să mănânce terci rece de mei, suplimentat uneori cu carne crudă, semiînghețată. În cele din urmă, Willem a ajuns la Karakorum, pe care l-a descris în termeni cum nu se poate mai realiști. Era un sătuc, nici pe departe la fel de mare ca așezarea Saint-Denis (reședința regilor Franței) de lângă Paris. În loc să fie o fortăreață monolitică a puterii mongole, Karakorum era un exemplu de diversitate. „Avea două mahalale. În cea a sarazinilor [musulmanilor], sunt bazarele și aici se adună mulți tătari, cu treburi ale Curții", a consemnat el. „Cealaltă e mahalaua catailor [chinezilor], care sunt toți meșteșugari [...]. Există douăsprezece temple cu idoli ai feluritelor neamuri, două moschei și [...] o biserică creștină chiar la marginea orașului." Karakorum era totodată un centru al diplomației, primind nu numai trimiși de-ai papei, ci delegații din partea împăraților, sultanilor și regilor din Asia și Europa de Est, toate sfidând frigul cumplit.

În ciuda atmosferei de diversitate religioasă și toleranță încurajată de mongoli, Willem van Rubroeck nu a oficiat decât șase botezuri. Pare să-și fi pierdut busola teologică pe aceste meleaguri îndepărtate, unde credințele religioase nu se încadrau în categoriile stricte cu care era el familiarizat. A scris că a întâlnit un bărbat cu „o cruce desenată cu cerneală pe mână", pe care l-a luat drept creștin, căci „a răspuns creștinește la

întrebările pe care i le-am pus". Dar simbolurile religioase arborate de acest bărbat și de alții ca el nu i s-au părut călugărului Willem a fi chiar creștinești. A ajuns la concluzia că erau creștini cărora le lipsea instruirea corespunzătoare în privința practicilor religioase.

Hoinărind prin Karakorum, Willem van Rubroeck a descoperit „un templu idolatru" ai cărui ocupanți „îi pofteau cu curtenie și îi tratau cu drag pe toți solii, pe fiecare după prioceperea și rangul său". Dăduse peste o mânăstire budistă a cărei aură sacră l-a sedus prin religiozitatea ei cu totul aparte: „Templele lor sunt clădite de la est la vest, iar în partea de nord se află o încăpere ca un soi de sacristie. Uneori, dacă templul e pătrat, sacristia sau locul corului e tocmit în centru. În această încăpere, se află un cufăr lung și lat ca o masă și îndărătul lui, cu fața către sud, se află idolul lor cel mai de soi [...]. Pun alți idoli de jur împrejurul lui, toți acoperiți cu cea mai frumoasă poleială de aur și pe cufărul acesta ca o masă așază lumânări și ofrande [...]. Și ei au clopote mari, ca ale noastre."

Preoții budiști l-au încântat pe călugărul Willem, așa cum îl vor fascina mai târziu pe Marco Polo. „Preoții lor se poartă toți cu bărbiile și capetele rase și au veșminte portocalii și, odată ce li s-a făcut tonsura, duc o viață de castitate, în grupuri de o sută sau două sute la un loc. În zilele când intră în templele lor, pun înăuntru două lavițe lungi. Pe acestea se așază ei, privindu-i pe cei care cântă în cor. Țin niște cărți în mâini, pe care uneori le pun pe lavițe și, cât timp rămân în templu, umblă cu capul gol", a remarcat el. „Citesc cu glas domol, pentru ei înșiși, abia scoțând vreun sunet. Nimerindu-mă între ei în momentul rugăciunii și descoperindu-i cum șed în tăcere, am încercat să-i fac să-mi vorbească, dar n-am reușit cu niciun chip."

Manuscrisele budiste s-au dovedit mai elocvente: „Încep a scrie din partea de sus a paginii, dar rândurile lor merg de sus în jos. Și ei așa citesc și își scriu rândurile, de la stânga la

dreapta. Folosesc anumite hârtii și semne în practicile lor magice, iar templele lor sunt pline de asemenea suluri mici, ce atârnă pretutindeni."

Willem era un observator suficient de fin ca să remarce și alte tipuri de comunicare scrisă. „Cataii scriu cu o pensulă din acelea pe care le folosesc pictorii și un desen al lor cuprinde mai multe litere și semnifică un întreg cuvânt. Cei din Tibet scriu la fel ca noi, de la stânga la dreapta, și au litere asemănătoare cu ale noastre. Cei din Tangut scriu de la dreapta la stânga, ca arabii, și rândurile lor sunt de jos în sus."

Cu câteva decenii înainte ca Marco Polo să apară în scenă, Willem a relatat existența unei monede imprimate pe „o hârtie de bumbac, lungă cât o palmă și la fel de lată", un sistem comercial cu mult avansat față de orice se practica în Occident și care i-a uimit pe europeni.

Willem s-a angajat în dispute teologice aprinse cu călugării budiști, numai pentru a descoperi că se înșelase în așteptările lui. Când s-a interesat „ce cred ei despre Dumnezeu", aceștia i-au răspuns, spre uluirea lui: „Noi credem că există un singur Dumnezeu." Nu acesta era răspunsul anticipat de Willem, care se aștepta să audă despre adorarea idolilor și alte practici păgâne ale acestor necreștini.

A încercat din nou: „Credeți că e un spirit sau o alcătuire trupească?" „Credem că e un spirit", a venit răspunsul.

Convins că îl duceau cu vorba, Willem s-a interesat care era motivul pentru care, dacă ei credeau că Dumnezeu e un spirit, au făcut atâtea imagini care să-l reprezinte. Și a adăugat: „Dacă nu credeți că s-a născut om, de ce îl faceți să semene mai mult a om decât a orice altă făptură?"

Călugării au răspuns că Willem se înșela. Imaginile la care se referea el nu-l reprezentau pe Dumnezeu, ci erau un tribut adus răposaților înstăriți, pentru care rudele lor plăteau. „Noi, în amintirea morților, ne prosternăm dinaintea lor."

Convins că această practică era una nelegiuită, Willem a zis disprețuitor: „Faceți asta numai ca să câștigați prietenia oamenilor și să-i lingușiți."

„Nu, o facem pentru amintirea lor." După care călugării au întors roata. „Unde e Dumnezeu?", l-au întrebat ei pe Willem.

„Unde se află sufletul?", a ripostat Willem. Gazdele lui au răspuns că sufletele erau în trupuri.

Willem s-a lansat într-o polemică. „Oare nu se află el în fiecare parte a trupului vostru, conducând și călăuzind întregul trup și fiind totuși invizibil? La fel și Dumnezeu se află în toate și conduce totul și totuși e invizibil, fiind înțelegerea și înțelepciunea însele."

Chiar când Willem începuse să se încălzească, interpretul său „a obosit", punând brusc capăt discuției.

Un dezgheț spiritual palpabil a ușurat asprimea iernii din Karakorum, când conducătorul ținutului, Möngke Han*, un nepot al lui Cinghis Han, i-a explicat lui Willem că, așa cum Dumnezeu le-a dat oamenilor cinci degete la fiecare mână, Ființa Supremă le-a oferit credințe diferite unor popoare diferite. Această viziune tolerantă, profund impregnată în conștiința mongolilor, contrazicea tot ce credea Willem în calitatea lui de misionar creștin. Nu putea însă să nege atracția pe care o aducea viziunea Hanului sau implicațiile că nu exista o abordare unică a credinței.

Ca urmare a acestui dialog incitant cu Willem, Möngke și-a exprimat pe ocolite dorința de a stabili relații diplomatice sau măcar un dialog cu Vestul creștin. „Dacă vă veți supune nouă, trimiteți-ne soli, ca să știm dacă doriți pace sau război."

Willem van Rubroeck nu a transmis mai departe acest mesaj, dar misiunea sa, care a durat din 1253 până în 1255, a reprezentat un succes parțial. De atunci, Imperiul Mongol

* Fratele cel mai mare al lui Kubilai.

avea să manifeste un interes sporit față de Apus, dacă nu în materie de religie, cel puțin în privința comerțului.

Cu fiecare călătorie făcută și fiecare relatare scrisă, lumea începea să le pară europenilor tot mai mare și mai haotică, nu mai mică și mai ușor de gestionat. Călătorii puneau accentul pe distanțele mari și pe greutățile inevitabile pe care le îndurau, dar și pe diferențele ireconciliabile dintre numeroasele țări, culturi, limbi, obiceiuri și religii peste care dădeau. Rapoartele unor emisari atât de diferiți ca Beniamin din Tudela, Giovanni da Pian del Carpini și Willem van Rubroeck povesteau că dincolo de Europa se întindea o lume complexă, frământată și amenințătoare, dar nu impenetrabilă.

O metodă de a aprecia amploarea realizărilor lui Marco Polo este să comparăm relatarea sa cu cele ale predecesorilor săi. Oricât de fascinante, descrierile mai timpurii au fost unidimensionale și pragmatice. Marco, prin contrast, a amestecat după bunul lui plac faptele cu fantezia, susținând eșafodajul cu aprecieri directe ale popoarelor și locurilor pe care le-a întâlnit, totul infuzat cu lăudăroșenia sa.

Înaintând prin Afganistan, Marco pare să se fi pierdut într-o serie de idile până a ajuns în îndepărtata provincie Badakhshan din nord-est. Aici, în ceea ce făcuse cândva parte din străvechiul regat Bactria, unde începea cu adevărat drumul comercial către Est, pare să-i fi revenit tenacitatea caracteristică.

Afganistanul se învecina atunci la nord cu Turkestan, la nord-est cu China ocupată de mongoli, la sud cu India și la vest cu Persia. O răspântie a culturilor, limbilor și religiilor, Afganistanul devenise un centru al comerțului și transportului. Câmpiile lui secetoase, văile roditoare și piscurile înzăpezite erau traversate în cruciș și-n curmeziș de cărări, drumuri bune de călărit și rute pentru caravane, potrivite pentru niște negustori ca frații Polo.

Această rețea străveche de drumuri atrăsese atenția cotropitorilor care, de-a lungul secolelor, transformaseră Afganistanul într-un imens câmp de bătălie. De-a lungul vremii căzuse în mâinile seleucizilor*, ale eftaliților** și apoi ale turcilor, care îl stăpâniseră din secolul al VI-lea și până la sosirea armatelor mongole conduse de Cinghis Han.

Niciun alt popor năvălitor nu a vătămat infrastructura fragilă a Afganistanului mai rău ca mongolii. Erau numeroși: o armată de 60 000 – 70 000 de războinici mongoli călare, ivită pe neașteptate, putea cuceri orice ținut dorea. Războinicii puteau trage până la șase săgeți pe minut din galop, cu fața înainte sau înapoi. Săgețile lor întunecau cerul și îi ajungeau pe dușmani oriunde s-ar fi ascuns. (În timpul unei campanii din 1220, Cinghis Han a pătruns călare într-o moschee și i-a măcelărit pe cei care se refugiaseră acolo căutând scăpare. Mai târziu, sipetele menite să adăpostească Coranul au fost umplute cu grăunțe pentru a hrăni caii invadatorilor.) Oștirile eficiente ale mongolilor distruseseră sistemul de irigații al regiunii și transformaseră ogoarele fertile în pustietățile peste care dădeau mai târziu călători precum familia Polo. Deși nu erau numeroși ca popor, mongolii deveniseră stăpânii ținutului prin forță brută și superioritate militară. Expansiunea lor rapidă și spectaculoasă în acele ținuturi îndepărtate i-au anunțat pe toți posibilii inamici că rezistența avea să fie urmată de anihilare. Noua ordine mongolă s-a dovedit într-adevăr înspăimântătoare.

Descrierile tânărului Marco despre călătoria pe Drumul Mătăsii sunt o mărturie a vulnerabilității micii lui familii.

---

* Imperiul seleucid (312 î.H. – 63 î.H.) a fost un stat elenistic rezultat după destrămarea imperiului creat de Alexandru cel Mare. Numele i se trage de la fondatorul său, Seleucus Nicator, general în oastea lui Alexandru.

** Popor războinic nomad care a trăit în Asia Centrală între secolele al V-lea și al VIII-lea.

Scrisorile care le asigurau protecția papală nu îi puteau apăra de tâlhari sau de fanatici religioși. Dacă Marco și tovarășii săi de călătorie aveau arme sau alte mijloace de autoapărare în afară de viclenia și înșelătoria lor, el nu pomenește niciodată. Nu face referire nici la măsurile extraordinare pe care e posibil să fi fost nevoiți să le ia ca să se apere de foamete, boli sau forțele naturii. O secetă, o furtună de nisip, o boală care aducea cu ea infirmitatea, o brigadă de soldați renegați deveniți tâlhari, niște rivali geloși, fiarele care prindeau mirosul călătorilor, indicațiile greșite, un izvor otrăvit, mușcătura ucigașă a unui șarpe, a unei insecte sau a unui scorpion, un parazit strecurat în mâncare sau sub picior, un viscol stârnit din senin sau un trăsnet – oricare dintre aceste întâmplări deloc rare putea provoca sfârșitul subit al expediției. Nimeni nu avea să vină să-i salveze și puțini din Veneția le-ar fi deplâns moartea.

În ciuda acestor pericole, familia Polo avea câteva avantaje. Mai întâi de toate, Niccolo și Maffeo trecuseră deja pe aici. Apoi, cei trei venețieni rareori umblau singuri. Oriunde se duceau pe rutele cunoscute ulterior ca Drumul Mătăsii, treceau pe lângă alți negustători sau pe lângă oameni sfinți de toate soiurile, de la creștini nestorieni la budiști. În realitate, pe Drumul Mătăsii se transportau multe altele pe lângă mătase. Și familia Polo a întâlnit numeroși comercianți și hangii foarte bine organizați, care, contra cost, le asigurau toate cele necesare călătorilor înainte ca aceștia să pornească la drum prin pustiul nesfârșit, în lumina slabă și rece a zorilor.

Marco și însoțitorii săi au călărit timp de trei zile pe cămile printr-un deșert unde „călătorul nu află cătune, nici de-ale gurii sau de băut în afară de apă, dar iarbă din belșug pentru cai". În cele din urmă, spre marea lor ușurare, au ajuns în Badakhshan, „un ținut mare", scria Marco, populat cu musulmani, „un regat măreț ce se întinde pe mai bine de douăsprezece zile de drum". Marco era convins că regii din Badakhshan erau urmașii direcți ai lui Alexandru cel Mare și „ai soției sale,

care a fost fiica lui Darius cel Mare, regele măreţului regat al Persiei".

Badakhshanul care l-a întâmpinat pe Marco era, la fel ca cel de astăzi, o oază luxuriantă în deşert. Pentru călătorul epuizat era o încântare să întâlnească un popas care îi promitea uşurare şi răsfăţ după ce călătorise săptămâni în şir pe cărări prăfuite şi întortocheate. Oraşul îşi datora bogăţia şi faima mai degrabă rubinelor sale decât moştenirii lui Alexandru, lucru care lui Marco nu i-a scăpat. Rubinele, explica el, „se găsesc în stânca munţilor şi, când doresc să le scoată, o fac cu multă caznă, căci, ca să le afle, scobesc galerii mari în munte, cu mare cheltuială şi multă trudă, la fel de adânci cum se sapă prin părţile acestea după vinele de aur sau argint". Potrivit lui Marco, regele săpa el însuşi după nestemate, le păstra pe cele mai preţioase şi ucidea pe oricine îndrăznea să le extragă fără acordul său. „Regele", spunea Marco, „face asta întru sporirea faimei sale, grijindu-se ca *balasci* [rubinele] să rămână preţuite şi la mare căutare cum sunt azi. Căci, de ar fi să lase pe alţii a le scoate şi a le răspândi prin lume, atâtea s-ar înstăina, încât ar umple toată lumea şi nu ar mai fi atât de iubite şi de preţioase, iar câştigul regelui s-ar împuţina sau ar pieri." Aceleaşi principii li se aplicau safirelor din munţii respectivi şi „azurului ultramarin" (lapislazuli), argintului, cuprului, aurului şi plumbului. Deşi Marco nu o spune, este foarte posibil ca tatăl şi unchiul său să se fi târguit pentru nişte pietre preţioase cu reprezentanţii regelui, dând aurul sau nestematele aduse cu ei pe rubine sau safire pe care le-au ascuns cosându-le în faldurile mantiilor, ca să le aibă aproape zi şi noapte. Pentru a supravieţui, cămilele aveau nevoie de apă şi iarbă, dar, ca să prospere, negustorii precum fraţii Polo aveau nevoie de nestemate.

Imaginaţia tinerească a lui Marco a fost fascinată de caii voinici crescuţi în regiune, care tropăiau pe pietre, fără potcoave. „Umblă mereu prin munţi şi pe drumuri proaste şi nu-şi rănesc picioarele, iar oamenii umblă cu ei în galop pe

pantele munților, unde alții n-ar răzbi și nici n-ar îndrăzni să galopeze", se minuna el. Marco povestea încântat că demult, toți caii din această regiune „se năștеau cu un corn, un însemn pe frunte ca al lui Ducipal", faimosul armăsar al lui Alexandru cel Mare, „pentru că iepele rămăseseră grele cu mânji ai acestuia. Dar apoi toată plămada lor s-a stins. Singurul stăpân peste această rasă era un unchi de-al regelui și, refuzând să-i dea fie și unul regelui, acesta din urmă a pus de-a fost omorât. Iar văduva lui, voind a-și răzbuna soțul, a prăpădit toată rasa aceasta, care de atunci a pierit."

În această regiune, Marco a văzut șoimi și ereți zburând pe deasupra și câmpuri cu grâne la picioare, toate părând mici pe lângă munții abrupți și colțuroși care adăposteau așezările ca niște fortărețe.

În mijlocul acestui decor spectaculos, tânărului Marco i s-a întâmplat ceva straniu, despre care oferă numai vagi indicii. „Aflându-se prin părțile acelea, căzut-a la pat vreme de aproape un an", povestea el despre sine, „și numai când a fost sfătuit" – nu spune de către cine – „să ia calea muntelui s-a întremat". Această relatare laconică sugerează un adevărat chin.

Slabe șanse să fi fost malarie, căci la asemenea înălțimi nu trăiau țânțari care să poarte parazitul. În schimb, e posibil să fi suferit de sifilis sau să fi avut probleme emoționale severe. Dar cel mai probabil a avut tuberculoză. Boala era foarte răspândită în Europa când era el copil. Dacă contractase tuberculoza atunci, rămânând în stare latentă, boala a devenit activă abia peste ani buni ca urmare a stresului călătoriei. Poate că făcuse febră și tușise și, cum opiul sau derivatele din opiu erau leacul cel mai comun, este posibil ca, în perioada convalescenței, să fi devenit dependent de acest remediu.

În acele vremuri, Badakhshan era principalul producător de mac opiaceu (*Papaver somniferum*) din Afganistan, iar Afganistanul era și rămâne principalul producător de opiu din

lume. Câmpurile viu colorate pe care le traversase Marco produceau cantități imense de maci, dar cel mai probabil că nu le considerase plantele diavolului. Florile viu colorate, legănându-se alene în bătaia vântului, păreau inofensive în ochii unui tânăr. La fel și multe dintre modalitățile în care erau folosite. Micile semințe negre erau folosite la gătit, oferindu-le plăcintelor aroma lor ca de nucă.

Dacă a devenit consumator de opiu din motive medicale sau pur și simplu ca să-i încerce efectele, probabil că Marco a început prin a mânca mac și a ajuns până la a-l fuma, mai precis a fumat rășina lui. (Pe vremea aceea, nu se inventaseră injecțiile.) O explicație pentru perioada neobișnuit de lungă în care a lâncezit în Badakhshan ar putea fi că, încercând să se refacă după o febră, a devenit dependent de opiu și a trebuit să se dezintoxice, un proces chinuitor și de durată. Simptomele sevrajului de care ar fi putut suferi includeau greață, transpirații, crampe, vomă, diaree, depresie, lipsa poftei de mâncare, anxietate și schimbări rapide de dispoziție. Probabil devenise mai irascibil, mai mohorât, mai sensibil la lumină și ușor influențabil. Acolo unde tatăl și unchiul său vedeau un pod, un drum sau o furtună, Marco ar fi putut întrezări lucrătura unor forțe cosmice impersonale, mânându-i către un destin inevitabil.

Din fericire, munții Afganistanului s-au dovedit benefici pentru sănătatea lui. „Pe culmi, aerul e atât de limpede și călătoria până acolo atât de dătătoare de sănătate, încât orice om trăitoriu în târg sau în casele de la câmpie, de face friguri [...], ia pe loc calea muntelui și, după două-trei zile de odihnă, se înzdrăvenește", se minuna Marco.

Încrederea sa e fundamentată din punct de vedere medical. Altitudinea ridicată și aerul proaspăt sunt cunoscute de mult ca tratamente eficiente ale tuberculozei. Aerul sărac în oxigen de pe munte inhibă dezvoltarea micobacteriilor, inclusiv a celor care provoacă tuberculoza. Iar expunerea la soare – care se găsește din belșug pe înălțimi – crește cantitatea de

vitamina D din trup, care, la rândul ei, distruge agenții patogeni. În concluzie, munții Afganistanului erau și buni, și răi, asigurându-i lui Marco vindecarea rapidă de tuberculoză (dacă de asta o fi suferit) chiar în timp ce îl prindeau pe tânăr în lanțurile dependenței.

Indiferent ce i s-a întâmplat lui Marco la Badashkhan, a plecat de acolo mai experimentat, capabil să facă față din plin greutăților și pericolelor vieții de pe Drumul Mătăsii.

5

Rătăcitori pe plai

Dar, ah! acel adânc abis romantic
Ce printre cedri năzuie spre deal!
Un loc sălbatec, fermecat, hieratic [...]

Șederea prelungită la Badakhshan i-a făcut pe cei trei Polo să-și devanseze socotelile cu un an. Era 1273, plecaseră la drum de doi ani și de fapt călătoria lor spre Răsărit de-abia începuse.

Odată ce Marco și-a revenit, au continuat să înainteze pe Drumul Mătăsii urcând tot mai sus, înconjurați de oi sălbatice – *Ovis ammon*. „Umblă în turme de câte patru, cinci sau chiar șase sute de dobitoace", spunea el. „Și nu se împuținează niciodată, oricât ar fi de vânate." Aceste ființe blânde au ajuns ulterior să fie cunoscute ca „oile lui Marco Polo" și erau neprețuite în ochii vânătorilor pricepuți și mânați de disperare din regiune. „Sunt arcași iscusiți", scria el despre aceștia, „și cei mai mulți umblă în piei de fiare pentru că veșmintele de stofă sunt fie greu de găsit, fie tare scumpe". Din acest motiv, „femeile de neam de pe aceste meleaguri se îmbracă în pânzeturi".

Femeile astfel îmbrăcate i-au atras dacă nu admirația, măcar atenția lui Marco, care ne oferă o descriere bazată pe o cercetare personală amănunțită: „Își înfășoară picioarele într-un soi de nădragi ca ai bărbaților, după cum vă voi povesti pe dată, pe care și-i fac din bumbac și din cea mai fină mătase, cu mosc pe dinăuntru. Și în nădragii aceștia intră multă

pânză. Sunt doamne care folosesc și o sută de coți" – echivalentul a 114 centimetri – „dintr-o pânză aleasă țesută din in și bumbac, înfășurată pe trup ca fețele și [...] o fac pliuri de jur împrejur."

Oile dolofane care se cățărau pe stânci le vor fi dat femeilor din regiune ideea de a-și accentua fizicul până la exagerare. „Fac aceasta ca să arate că au șolduri mari și să-și sporească frumusețea, căci bărbaților de pe aici le plac femeile grase și cea care apare mai dăruită în josul taliei li se pare cea mai frumoasă" și nu numai asta, dar și „cea mai mândră între femei". Explorarea erotismului de către Marco se ivește aici abia pentru a doua oară, căci el încă se reface după boala sa. E totuși timid prin comparație cu ceea ce va așterne pe hârtie mai târziu.

Marco și-a mutat privirea de la aceste femei, cu atracțiile lor bizare, către drumul chinuitor ce-i aștepta. Era o călătorie de douăsprezece zile în susul râului, pe lângă așezări însuflețite pline de musulmani, nestorieni și budiști ajunși până aici pe Drumul Mătăsii. În cele din urmă, grupul celor trei Polo, cu cămilele și măgarii ei, a ajuns într-un alt ținut mai puțin important, pe care Marco îl numește Vocan și care „se află sub sceptrul stăpânului din Balașian*". După un scurt popas, grupul a început din nou urcușul abrupt, „suind aproape întruna printre munți, până ajungi atât de sus, că vârful acelui munte e cel mai înalt sau unul dintre cei mai înalți din lume". De data asta, Marco nu exagera. Grupul lui ajunsese la trecătoarea Terak din Pamir, linia ce separa în mod tradițional Estul și Vestul, îndreptându-se către mai îndepărtata și mai sălbatica graniță de vest a Chinei.

În turcă, cuvântul *pamir* desemnează plaiurile ierboase aflate la altitudini mari. Culmile Pamirului puteau fi traversate numai în timpul verilor răcoroase și uscate. În acest

* Badakhshan.

anotimp, Pamirul avea pajişti întinse şi plăcute, nesemănând cu nimic din Europa Occidentală. Copacii erau o raritate şi la fel şi râurile, dar scurgerile din gheţarii topiţi ofereau suficientă apă. Lumina soarelui era necruţătoare şi părea cenuşie, abia filtrată de atmosfera rarefiată. Călătorii descopereau că simplul act de a respira era o corvoadă. Traversau o regiune care a ajuns să fie cunoscută ca „acoperişul lumii", la 8000 de metri deasupra nivelului mării, înconjuraţi de cele mai înalte vârfuri muntoase din lume, printre acestea numărându-se şi Everest. Atmosfera rarefiată a înălţimilor extreme făcea gătitul sau chiar fiertul apei neaşteptat de dificil. Marco nu putea calcula înălţimea Pamirului, dar a remarcat că „zburătoare nu se zăresc defel din pricina înălţimii şi a frigului şi pentru că nu găsesc hrană".

Pentru micul grup, drumul prin Pamir, care se aventura acolo unde nici păsările nu îndrăzneau să zboare, cerea răbdare şi curaj. Nu erau primii care să-şi încerce forţele împotriva acestor trecători străvechi. Nomazii traversaseră acest peisaj aspru vreme de secole şi pe această cărare îşi condusese cândva trupele puse pe jaf şi cucerire Cinghis, bunicul lui Kubilai Han.

Călătoria prin Pamir i-a purtat pe cei trei Polo de-a curmezişul unora dintre cele mai neobişnuite formaţiuni geologice de pe planetă. Munţii Pamir formează un pătrat cu laturi de aproape 240 de kilometri fiecare, marcate de piscuri înzăpezite. Cele mai înalte lanţuri muntoase din lume pornesc din Pamir: Hindu Kush se întinde către nord-vest, lanţul Tian Shan, „Munţii Cereşti", către nord-est, iar Karakorum şi Himalaya către sud-est.

Regiunea a început să se înalţe acum 40 de milioane de ani, când subcontinentul indian s-a ciocnit de Eurasia, o probă remarcabilă a tectonicii plăcilor, mişcarea uneori violentă a plăcilor geologice care alcătuiesc scoarţa Pământului sau litosfera. În cazul Pamirului, deformarea provocată de coliziunea aceea imensă s-a răspândit până în interiorul Eurasiei, făcând

să se ridice Tibetul și creând o falie chiar lângă granița Mongoliei. (Coliziunea și deformarea continuă până în zilele noastre.) Pentru geologi, Pamirul reprezintă o formă neobișnuită de tectonism pe orizontală, în care plăcile aflate în coliziune se deplasează și în lateral, nu doar în sus și în jos. În acest caz, este posibil ca mișcarea pe orizontală să fi fost provocată de răcirea și micșorarea plăcilor de-a lungul a milioane de ani.

Aici, pe acoperișul lumii, cei trei au descoperit un platou, o Shangri-la* uimitoare creată de aceste forțe geologice. Descrierea admirativă făcută de Marco acestui peisaj neschimbător este valabilă și astăzi: „Cine răzbate pe culmi dă de o câmpie mare așezată între doi munți, cu iarbă bună de păscut, și de un lac întins din care izvorăște un râu mare și frumos." Mai remarcabil încă, „aici sus sunt cele mai bogate și mai bune pășuni ce se află, căci, fie cât de slab un cal sau o vită sau orice alt dobitoc, adus aici la păscut, în zece zile pune osânză pe el". A mai scris despre „mulțimea de oi sălbatice", care se disting prin coarnele lor enorme, „unele lungi de șase șchioape", din care păstorii făceau castroane și alte vase, dar și garduri între care să înțărcuiască animalele. Însă în Pamir natura nu era atât de pașnică pe cât părea. Noaptea, lupii coborau de pe pante ca să „omoare și să mănânce multe oi".

Vreme de douăsprezece zile, călătorii au umblat călare prin acest paradis neîmblânzit, negăsind „nici colibe, nici hanuri, ci numai pustietate și nimic de-ale gurii". Sufereau și din pricina aerului tot mai rece și mai rarefiat. Lipsite de oxigen, focurile lor de tabără erau palide și ardeau cu flăcări mici, abia ajungându-le pentru gătit.

Ajunși la celălalt capăt al plaiului, au urmat cărarea vreme de alte 40 de zile, prin văi și pe pante, drumul lor fiind însemnat de grămezi de oase de animale lăsate de alți călători. La fel ca mai înainte, singurătatea lor era totală: „În aste 40 de

---

* Concept tiberan care desemnează un tărâm paradiziac. (*n.red.*)

zile nu afli cătune, nici hanuri și nici hrană, iar călărețul e nevoit să care cu el cele trebuincioase." Nu exista niciun caravanserai care să le ofere siguranță călătorilor singuratici, nici măcar tovărășiile trecătoare care se nasc pe drum.

Când Marco a întâlnit în sfârșit alți oameni, pe locuitorii muntelui, primitivismul lor nu a făcut decât să-i sporească temerile. „Sunt idolatri, mai de nepătruns chiar decât musulmanii", scria el, „și foarte sălbatici și trăiesc numai din vânatul animalelor." Ca dovadă a sălbăticiei lor, purtau numai piei de animale și erau „oameni cruzi și ticăloși". În ciuda frigului și a înălțimii, grupul Polo a iuțit pasul, străbătând zona fără incidente.

Cele mai mari greutăți în traversarea Pamirului au apărut când cei trei au ajuns în așezarea Khotan, un popas important pe Drumul Mătăsii, aflat în vestul Chinei, la marginea deșertului Taklamakan. Regiunea era extrem de neprimitoare. Numele de Taklamakan însemna „Deșertul Morții" sau „Locul fără Întoarcere", iar pe durata unei zile temperaturile puteau varia cu până la 20°C. Derutat și însetat, Marco trebuie să se fi crezut deja în mijlocul pustietății și într-un fel așa și era: Khotan este locul cel mai îndepărtat de ocean din întreaga lume.

Deși formal îi era loial lui Kubilai Han, Khotan fusese cândva un centru al budismului, iar budiștii rămași aici i-au prilejuit lui Marco cel dintâi contact serios cu sistemul de credințe și filozofia care mai întâi l-au atras, apoi l-au intrigat și, în cele din urmă, aveau să-i câștige admirația. Strămoșii localnicilor erau persani sau imigranți din triburile indice din vest și chinezi din est, care se instalaseră pe o fâșie fertilă de pământ de-a lungul unui râu ce curgea către nord, izvorând din munții Kunlun. China cucerise Khotanul în anul 73 d.H. Fusese urmată în scurt timp de imperiul Kushana din vest și mai târziu de oștile tibetane. Sub influența tibetanilor,

budismul sosise aici din Orient pe Drumul Mătăsii și prosperase, iar templele populate cu zeci de mii de călugări budiști abundaseră până în anul 1000 d.H., când Islamul îi alungase brusc pe budiști din reședința lor străveche. Chiar și așa, evidența impactului budismului asupra Khotanului era pretutindeni, în forma statuilor lui Buddha („idoli", cum le zicea Marco), și a mânăstirilor îndepărtate, cocoțate pe praguri stâncoase.

Dacă și-ar fi depășit repulsia față de „idolatrie" și s-ar fi ostenit să cunoască budismul cât de cât, Marco ar fi aflat că viața, conform învățăturii budiste, însemna suferință, provocată de atașamentul omului față de sine, de alți oameni și de lucruri, toate acestea fiind trecătoare, și de dorințele rezultate de aici și nicicând satisfăcute. Ar fi aflat că Buddha spusese că toate făpturile dăruite cu simțire, inclusiv animalele și insectele, sunt prizonierele unui ciclu al suferinței sau *samsara*, iar rezultatul acțiunilor lor, *karma*, creează pur și simplu mai mult atașament și mai multă suferință. Ar fi aflat că acest ciclu continuă chiar și după moarte, căci budismul consideră că orice făptură vie renaște. Apoi ar fi aflat cu ușurare că exista o cale de a scăpa din acest ciclu al suferinței și de a atinge iluminarea, cunoscută drept *nirvana*. Dacă și-ar fi ridicat privirea către mânăstirile din munți, ar fi văzut exemple de bărbați și femei care renunțaseră la atașamentele lor și deveniseră călugări și călugărițe, meditând și studiind zi și noapte scrierile sfinte budiste. Unui călător ca Marco toate astea nu i s-ar fi părut chiar atât de ciudate și poate ar fi regăsit o parte din făptura lui în schema generală a lucrurilor așa cum o vedeau budiștii. La fel ca ei, renunțase la căminul, confortul și bunurile sale pământești. Ca ei, ducea o viață plină de pericole și spaime, de singurătate, de suferințe provocate de căldura și frigul extrem, de sete și lipsuri. Viața sa era la fel de pustie ca drumul comercial pe care călătorea, plăcerile sale erau rare, iar viitorul de neghicit. Scopul său era îndepărtat și părea de neatins.

După privaţiunile îndurate cât traversase acoperişul lumii, Marco învăţase să aprecieze luxul pe care li-l oferea Khotanul călătorilor. Locuitorii, spunea el, sunt „nobili" – mai ales în comparaţie cu fiinţele bizare pe care le întâlnise în munţi – şi oraşul însuşi era „nobil", la fel şi împrejurimile. „Este rodnic şi are din abundenţă toate cele trebuincioase traiului omenesc", nota el. „Aici creşte bumbac din belşug, in, cânepă, iar ulei, grâu, ovăz, vie şi toate celelalte sunt tocmite cu aceeaşi bună rânduială ca în ţinuturile noastre." Dar pe urmă a adăugat cu aroganţă că localnicii „nu sunt războinici, ci cam săraci cu duhul şi tare fricoşi". Asta înseamnă că se simţea relativ în siguranţă printre ei.

Completându-şi proviziile în Khotan, Marco şi tovarăşii săi au pornit din nou spre curtea lui Kubilai Han, încercând să recupereze timpul pierdut.

Îndreptându-se către est, cei trei au avut de parcurs mai bine de şase mii de kilometri de câmpii ierboase, întrerupte când şi când de lanţuri muntoase. Acest teren era cunoscut după denumirea lui rusească, Stepa, şi era împărţit în două. Stepa apuseană se întindea de la fluviul Dunărea până în lanţul muntos Altai din Siberia. Descrisă adesea ca o mare de iarbă, era o regiune brăzdată de râuri şi pâraie. Vastele ei spaţii deschise le permiteau caravanelor şi călăreţilor să călătorească pe drumurile şi cărările care o străbăteau de-a lungul şi de-a latul.

Stepa răsăriteană, care pătrundea în Mongolia, era mai secetoasă şi mai aspră. Iarba de păscut era mai rară, iar locul râurilor era luat de oaze, şi acelea rare. Călătorul care îndrăznea să se aventureze în stepa răsăriteană trebuia să fie rezistent şi insensibil la capriciile naturii.

La cinci zile după plecarea din Khotan, cei trei au ajuns în provincia Pem, locuită de musulmani şi înfrumuseţată de un râu „ce curge prin ea şi în albiile căruia se află pietre preţioase

pe nume matostat şi calcedonie". Toate acestea erau foarte interesante de remarcat, deşi femeile primitoare din Pem i-au lăsat tânărului călător o impresie mult mai puternică. „Când un bărbat îşi lasă femeia şi porneşte la drum, întâmplându-se să lipsească mai bine de 20 – 30 de zile, de cum iese el pe uşă, femeia e liberă să-şi ia alt bărbat până la întoarcerea lui." Şi bărbaţii porniţi în călătorie îşi luau alte neveste pe drum. Era numai o chestiune de timp până când Marco avea să cedeze ispitei reprezentate de femeile singure de la câmpie.

Oriunde ajungea, oamenii erau în mişcare. În Ciarcian, mongolii prădau ţinutul aşa cum făcuseră din zilele lui Cinghis Han. „Când o armie de tătari, ce pot fi prieteni sau inamici, trece prin ţinutul Ciarcian, de vine cu duşmănie, ia toată avuţia omului, iară de vine cu prietenie, îi taie şi îi mănâncă dobitoacele." Aceşti oameni, care se considerau duşmanii mongolilor, s-au adaptat situaţiei fugind laolaltă cu nevestele, copiii, animalele şi bunurile şi afundându-se preţ de două-trei zile în deşert, „în locuri unde ştiu că află iarbă de păscut şi apă de băut". Acolo aşteptau până trecea armata. Descrierea lui Marco trădează o oarecare compătimire pentru sătenii aceia dezrădăcinaţi, dar, în acelaşi timp, vicleşugul găsit de ei ca să supravieţuiască i s-a părut jalnic şi laş. Însă nu avusese încă de a face cu mongolii, aşa că nu-şi putea decât imagina groaza pe care o inspira cruzimea lor.

Cei trei Polo au mai înaintat cinci zile prin deşert, oprindu-se uneori în oaze – unele plăcute, altele „foarte rele" –, până au ajuns în Lop, un nume sinonim cu graniţa necunoscutului. O albie imensă şi acoperită cu o crustă de sare a unui lac secat, care ocupa extremitatea dinspre nord-vest a Chinei, acest pustiu era vestit pentru pericolele lui cu totul deosebite, care seduceau până şi cel mai prudent călător, făcându-l să se rătăcească.

„Lop este o cetate mare aflată la marginea deșertului, după care pătrunzi într-un pustiu întins, numit Deșertul Lop", nota Marco, remarcând că stăpânirea lui Kubilai Han ajungea până și aici. „Toate cele trebuincioase călătorului ce vrea să traverseze deșertul se află în acest oraș. Adevărat grăiesc că acei care vor a-l străbate trebuie să zăbovească în această cetate măcar o săptămână, ca să-și refacă puterile lor și pe ale dobitoacelor. La sfârșitul săptămânii trebuie să ia hrană pentru o lună, pentru ei și pentru dobitoace, căci atâta le e trebuincios spre a-l străbate."

Dimensiunile deșertului sfidau imaginația, dar Marco a încercat să-și facă publicul european, obișnuit cu un peisaj dens și compact, să înțeleagă măcar în linii mari pustietatea aceea, scriind că numai să traversezi cea mai îngustă porțiune a sa însemna o lună de călărit cu dificultate. Să-l străbați de la un capăt la altul era ceva ce depășea puterea și priceperea umană. „Nu poate fi trecut de la un capăt la altul, fiind așa de întins, că nu se poate căra mâncare îndeajuns [...]. Călătorul poate umbla vreme de o lună fără să dea de nicio așezare. E tot o întindere de munți sterpi, văi și nisipuri unde nu se află nimic de-ale gurii." Exista apă dulce, e adevărat, „dar nu cât să îndestuleze o ceată numeroasă, ci numai cât ar sătura 50 – 100 de oameni, fără a socoti dobitoacele". I se părea că 50 era cel mai mare număr posibil de membri ai unei caravane, 50 de ostatici ai căldurii, furtunilor de nisip și resurselor insuficiente de apă. „Poți umbla călare o zi și o noapte până dai de un ochi de apă. Și în trei din patru locuri apa e sălcie și sărată." Nu sunt nici vite, nici păsări, scria el, „căci nu ar afla nimic de mâncat aici".

Caracterizarea sumbră făcută de Marco deșertului Lop era precisă. Regiunea, aflată la o altitudine de sub 1000 de metri față de nivelul mării, este aproape plată. Solul, un amestec de pietriș fin, galben sau gălbui-cenușiu și de nisip argilos, se întinde cât vezi cu ochii în toate direcțiile. Uneori, furtunile de nisip pe care le-au întâlnit cei trei Polo erau atât de

puternice, că măturau complet nisipul deșertului, biciuind stânca de dedesubt cu grăunțele purtate de vânt și croind șanțuri adânci de șase metri, creând o serie de dune unduioase, care exercitau un efect hipnotic asupra călătorilor. Marco nu spune în ce anotimp s-au aventurat în această traversare, dar, dacă el și ai lui au pătruns în deșert primăvara, aerul deșertului ar fi fost, în cuvintele altui călător, „atât de încărcat de praf, că acesta ar fi atârnat în aer ca un lințoliu al dezolării". În acest peisaj lunar temperaturile fluctuau foarte tare în decursul unei singure zile. Au îndurat maxime de peste 37°C ziua și minime sub limita înghețului noaptea.

În mijlocul peisajului dezolant al Deșertului Lop, Marco a descoperit frumusețea și un simț palpabil al supranaturalului. Ca un sfânt din vechime, a intrat în deșert și a avut viziuni, mai ales noaptea, când simțurile sunt alerte și spaimele se înmulțesc. „Aici sălășluiesc multe spirite ce scot în calea călătorilor mari și minunate născociri ca să-i ducă la pieire", spunea el. „Căci, umblând o caravană de negustători sau alți călători prin deșert [...], se întâmplă adesea să audă spirite răuvoitoare vorbind cu glasurile tovarășilor lor și uneori strigându-i pe nume și, de multe ori, făcându-i să urmeze acele voci, îi ademenesc să se abată de la drum, îndepărtându-se atât de tare, că tovarășii lor nu-i mai văd sau află și nici că se mai știe ceva de ei."

De teamă să nu fie considerat mincinos, Marco exagerează cu veracitatea descrierii lui. „Și adevărat vă zic că nu doar noaptea se petrec aceste, ci adesea vocile spiritelor se aud și la lumina zilei și adesea omului i se năzare că aude și muzică, mai cu seamă duruit de tobe, și zăngănit de arme." Călătorii păcăliți pornesc în direcția iluziei, sperând să ajungă din urmă „caravana", numai pentru a se pomeni pierduți fără speranță, amăgiți de spirite și „mulți ce nu aveau știință despre aceste spirite și-au aflat cumplitul sfârșit".

Călătorii care îndrăzneau să se aventureze pe această porțiune înspăimântătoare a Drumului Mătăsii își dezvoltaseră

tot felul de strategii pentru a se apăra de aceste iluzii periculoase: „Cei dornici să meargă într-acolo și să străbată deșertul trebuie să nu se lase cu niciun preț despărțiți de tovarășii lor și să înainteze cu luare-aminte. Trebuie să agațe clopoței de gâturile cailor și dobitoacelor, ca să le audă mereu, ca să nu ațipească și nici să se poată rătăci." Chiar și pe timpul zilei precauțiile se dovedeau necesare: „Uneori, ziua spiritele iau chipul unei caravane ca să vadă cine a rămas în urmă, abătându-l din cale pe călător și apoi lăsându-l să piară în deșert." În alte dăți, aceste spirite „iau chipul unei armii și se reped către călătorii care, luându-i drept tâlhari, o rup la fugă și, abătându-se de la drumul mare, nu mai știu să-și afle calea îndărăt, deșertul fiind întins, și pier de foame."

Dornic să se asigure că cititorii înțeleg că le povestește întâmplări adevărate, și nu basme, Marco repeta: „Sunt istorisiri cumplite și greu de crezut despre cele făptuite de aceste năluci, dar este chiar așa cum s-a spus și chiar mai mult de-atât."

Deși relatarea lui este greu de crezut, ca și cum ar fi fost rezultatul a prea mult soare și prea puțină apă, el relata de fapt un fenomen adesea observat, provocat de acțiunea vântului asupra dunelor: „Nisipurile Cântătoare". Zumzetul rezultat a fost asemuit fie cu acordurile unei harpe misterioase, fie cu un bubuit sau o incantație și a fost constatat în întreaga Mongolie, în China, unde e cunoscut sub denumirea de „nisipurile bubuitoare", și chiar și în America de Sud. În secolul al XIII-lea, savantul chinez Ma Duanlin a spus despre această regiune periculoasă: „Nu vezi nimic în nicio direcție, doar cerul și nisipul, nici cea mai mică urmă de drum, iar călătorii nu au după ce se călăuzi, afară de osemintele oamenilor și ale dobitoacelor și de balegile cămilelor. Străbătând această pustietate auzi sunete, uneori cântece, alteori vaiete și adesea s-a întâmplat ca, abătându-se să vadă ce erau aceste sunete, călătorii să rătăcească drumul și să se piardă, căci acele voci le aparțineau nălucilor și spiridușilor", exact ca în descrierea lui Marco Polo. În secolul al XIX-lea, Charles Darwin a descris

același fenomen în relatarea sa despre călătoria vasului *Beagle*. În deșertul Atacama din Chile se află un deal numit El Bramador, adică „Urlătorul" sau „Tunătorul". „Din câte am înțeles, dealul era acoperit de nisip și zgomotul se producea numai când oamenii, urcându-l, făceau nisipul să se miște", scria el.

Chiar și astăzi, Nisipurile Cântătoare se mișcă în bătaia vântului, dând drumul vaietului lor hipnotic.

La granița nordică a Chinei centrale, cei trei Polo au ieșit din deșertul periculos și au pătruns în îndepărtatul ținut Tangut, cunoscut ca Statul Apusean. Cu un secol mai devreme, regiunea își proclamase independența față de China și acum îi datora supunere îndepărtatului Kubilai Han. Marco a găsit dovezi ale prezenței creștinilor nestorieni până și aici, dar budismul, religia oficială din Tangut, predomina. Era, după cum remarca el, un loc al devoțiunii, înțesat cu numeroase „schituri și mânăstiri".

Pentru prima oară, Marco a acordat o atenție mai mult decât trecătoare „idolilor" budiști și, în ciuda tentativei lui reflexe de a-i disprețui, aceștia i-au lăsat o impresie de neșters. Unele statui erau „mari de zece pași". Erau din lemn, lut ars, piatră sau bronz și, mai impresionant, „erau acoperite din cap până-n picioare cu o lucrătură măiestrită de aur ". A găsit chiar câteva cuvinte de bine pentru acești „idolatri" – adică budiștii – care „trăiesc mai cuviincios decât alții, căci se înfrânează de la [...] plăcerile trupului și alte necuviințe". Și totuși, nota el, „dacă o femeie îi invită să se drăgostească, se pot culca cu ea fără a păcătui, dar dacă ei o invită primii asta se socoate un păcat. Iar dacă descoperă că un bărbat s-a împreunat în chip nefiresc cu o femeie, îl condamnă la moarte."

Cu cât Marco examina mai mult „idolatria", cu atât îi găsea mai multe asemănări cu creștinismul: „Fac serbări pentru idolii lor în momente diferite ale anului, cum facem noi cu sfinții noștri, și au un soi de calendar în care sărbătorile idolilor lor sunt trecute în zile anume."

Aprofundând etosul budist, a încercat să explice calendarul lor: „Au un calendar al lunii, așa cum și noi avem un calendar lunar, și așa țin ei socoteala trecerii anului. Și au anumite luni când călugării idolatrilor nu ar ucide pentru nimic în lume dobitoace sau zburătoare și nici nu ar vărsa sânge timp de cinci zile înșirate din săptămână, sau patru sau măcar trei, nici nu ar mânca din carne de animal ucis în acele zile, și respectă aceste zile precum respectă creștinii postul de fiecare vineri și toate priveghiurile."

Mai târziu a remarcat și alte asemănări între practicile budiste și cele creștine. „E adevărat că idolii au zilele lor în care se fac ceremonii cu închinăciuni și mari ospețe în numele lor în fiecare an, la fel cum sfinții noștri își au fiecare ziua lui." Sacrul și profanul păreau să se contopească, să fie interschimbabile. Pentru tânărul venețian, totul era năucitor și totuși antrenant.

Descriind dimensiunile mânăstirilor budiste, Marco avea să stârnească neîncrederea europenilor. Unele așezăminte adăposteau două mii de călugări „care slujesc idolilor după obiceiul lor și se îmbracă cu veșminte mai cuviincioase ca majoritatea lumii". Călugării „se poartă rași în creștet și pe bărbie", nota el, „nu ca mirenii. Fac serbări mari în cinstea idolilor lor, unde se cântă și sunt lumini frumoase cum nu s-au mai văzut."

Dincolo de pereții mânăstirii domnea anarhia. „Mirenii își pot lua până la 30 de neveste", povestea Marco. „Pe cea dintâi o țin la cea mai mare cinste dintre toate. Dacă vreunul vede că una dintre soțiile sale e bătrână și nu e bună de nimic și nu-l mai mulțumește, o poate alunga, luând de nevastă pe sora femeii de care s-a despărțit și făcând ce poftește cu ea și luându-și încă una, dacă vrea. Pot să-și ia de soții verișoarele și li se dă voie a se căsători cu nevestele taților lor, numai să nu le fie mame, și cu soțiile fraților lor și ale altor rude."

Cântărind această moralitate alternativă, conchide dezgustat: „Trăiesc în nelegiuire, asemenea animalelor."

În contrast cu această indulgență sexuală și anarhie se afla viața „deosebit de aspră și grea" a *sensinilor*, pe care Marco îi numește „oameni mult renunțători, cum le cere obiceiul lor". Aceștia făceau tot posibilul să evite plăcerea sub orice formă. Până și hrana pe care o mâncau trebuia să fie cât mai fără gust: „numai griș și tărâțe, și anume cojile de rămân după ce se cerne făina de grâu", a descoperit Polo. „O fac ca pe un terci cum dăm noi la porci, căci iau grișul acela, tărâțele și le pun în apă caldă până se înmoaie și le lasă până ce bobul de grâu iese din coajă și atunci îl iau de-l mănâncă așa, apos și fără niciun gust. Și asta e hrana lor." Iar disciplina lor în privința mâncării nu se oprea aici. „Postesc de multe ori pe an" – ceea ce nu era o mare pierdere, ținând cont de dieta lor severă – „și nu mănâncă altceva decât tărâțe cu apă și își petrec vremea în rugăciune și viață grea ca aceasta nu s-a mai pomenit." Flacăra vieții de familie nu licărea deasupra acestor existențe atât de pustii, bazate pe privațiuni și devoțiune, căci călugării „nu și-ar fi luat nevastă pentru nimic în lume". Până și hainele lor negre și albastre făcute din „cea mai proastă și aspră pânză de sac" păreau croite să provoace disconfort. După cum era de așteptat, „dormeau pe cele mai tari și mai ieftine rogojine".

„Duc o viață mai grea ca a oricărui om de pe lumea asta", remarca Marco, mai degrabă cu exasperare decât cu admirație.

După ce a examinat aceste practici, Marco și-a aplecat atenția asupra celei mai dezgustătoare dintre toate, după cum o considera el: incinerarea. În mod paradoxal, obiceiul, cu totul străin de firea sa, l-a făcut să-i privească pe practicanții lui cu ochi mai înțelegători. Își dăduse seama de credința lor fierbinte în suflet și în Viața de Apoi. Reușind să facă acest salt care îi permitea să se identifice cu ei, a pătruns în viața lor spirituală cât de mult i-a permis-o mintea. A remarcat dependența totală a îndoliaților de calculele astrologilor și

necromanților, care, povestea el, stabilesc momentul arderii și al înmormântării în funcție de data nașterii: „Când necromantul sau cititorul în stele prinde de veste, se pune pe ghicit cu științele sale drăcești și, după ce a încheiat și a aflat sub ce stea și zodie s-a născut omul, le spune rudelor ziua și ceasul când trebuie ars trupul." Acest lucru putea duce la amânarea înmormântării cu câteva săptămâni sau chiar luni, timp în care familia răposatului trebuia să țină cadavrul acasă, „așteptând planetele să fie favorabile și nu potrivnice, căci nu ar îndrăzni să-l ardă până ce ghicitorul nu le va spune că e bine".

Pentru a se supune cererilor astrologului – și ale stelelor –, membrii familiei confecționau un coșciug din scânduri groase, vopsite, „bine îmbinate", puneau trupul decedatului în el și sigilau bine coșciugul cu smoală și var nestins, apoi îl acopereau cu pânză de mătase și îl afumau cu camfor și alte mirodenii „care să-i apere pe cei ai casei de duhoare". În fiecare zi, aceștia puneau dinaintea coșciugului mese pline de „pâine, vin și carne, ca să se ospăteze și să bea de parcă ar fi fost viu". Nu puteau descotorosi casa de acest oaspete pretențios până nu le-o îngăduiau stelele. Oricine ar fi sfidat porunca astrologului ar fi „suferit mare necaz".

Grija familiei continua și după ce cadavrul era scos din casă. „Rudele mortului clădesc în mijlocul drumului o căsuță din trestie sau nuiele, cu verandă, îmbrăcată cu cea mai scumpă țesătură de mătase și fir aurit. Și când mortul este purtat pe dinaintea casei astfel împodobite, cortegiul se oprește și rudele pun trupul pe pământ, în fața pavilionului, și îi așază dinainte vin și carne, socotind că spiritul mortului mai prinde astfel puteri, căci trebuie a fi de față când se va arde trupul."

Un alt obicei, menit să-i asigure răposatului un statut în Viața de Apoi, i-a atras atenția lui Marco: „Când e dus la locul de ardere, rubedeniile lui au chipuri colorate de femei și bărbați tăiate din hârtie" – altă invenție tehnologică – „făcută din scoarță de copac și pe care sunt scrise numele rubedeniilor, ca și cum trupurile lor sunt arse, și cai și cămile și oi și alte

dobitoace și hârtii în formă de bani, mari cât bezanții" – monedă din Bizanț. „Și toate aceste le azvârl în foc să ardă laolaltă cu mortul, spunând că pe lumea cealaltă răposatul va avea tot atâția robi, slujnice, cai și monede și la fel de multe oi și vite câte au fost cele din hârtie, pe care le-au ars de dragul lui, ca să trăiască pe lumea cealaltă avut și respectat."

Până la acest punct din relatarea lui Marco Polo, a avut loc o schimbare subtilă de ton, dar semnificativă, ca și cum ar fi smuls pana din mâna lui Rustichello și s-ar fi apucat să-și scrie el aventurile cu propriile cuvinte, în loc să se lase la mâna altuia. Până acum, naratorul s-a ținut cuminte între granițele genului poveștilor despre pelerinaje. De acum, nici măcar mâna lui Rustichello nu îl va mai înfrâna pe Marco, care simțea că povestea și experiența lui aveau o profunzime și un potențial mai mare, ceva mai fantastic, mai cuprinzător și mai nuanțat, de ordinul *Istoriilor* lui Herodot, un compendiu al civilizațiilor pierdute și al imperiilor spulberate. Treptat, *Cartea lui Marco Polo* se deschide către peisaje mai vaste în spațiu și timp, sugerate de decorurile fascinante care i se așterneau dinainte și de locuitorii lor misterioși.

Cu cât și-a petrecut mai mult timp printre oamenii din Tangut, cu atât Marco și-a alungat sfiala și pudibonderia, vorbind liber despre viețile lor și dezvăluind astfel, fără să vrea, trezirea propriilor simțuri. Pe măsură ce povestirea sa a continuat, un alt Marco Polo s-a conturat treptat: mai puțin pios și mai puțin modest, mai dornic să afle și să participe la lumea nefamiliară, dar ispititoare din jur.

Femeile din Kamul (astăzi, Hami), care se învecina cu provincia Tangut, l-au făcut în sfârșit pe Marco să-și iasă din carapace. Locuitorii regiunii i s-au părut copilărești și plăcuți, gata să împartă cu generozitate hrana și băutura cu „călătorii trecători pe meleagurile lor". Bărbații, „mari iubitori de distracții", își petreceau timpul cântând, citind, scriind și luând parte

la „plăceri trupești", mai ales în compania unor călători ca Polo. Dar femeile sunt cele care l-au captivat complet pe Marco.

„Acești oameni au un obicei aparte", mărturisea el. „De vine un străin la el acasă cerând găzduire, bărbatul e peste măsură de încântat și, primindu-l cu mare bucurie, se străduiește a-i face toate voile", poruncind „fiicelor, surorilor și altor rude de parte femeiască să-i facă toate plăcerile străinului", ba chiar ajungând să plece de acasă vreme de câteva zile, timp în care „străinul rămâne cu soția aceluia și face tot ce-i place și împarte patul cu ea de parcă i-ar fi nevastă, desfătându-se amândoi. Astfel, toți bărbații din acea cetate și din ținut sunt încornorați de neveste, dar nu le este deloc spre rușine. Iar femeile sunt frumoase și vioaie și gata să facă oricui pe plac." Și, putem presupune, gata să-i facă pe plac tânărului Marco, abia ajuns la vârsta bărbăției.

Da, recunoștea el, se poate spune că asemenea purtări necuviincioase le dezonorau pe femeile și bărbații din Kamul, „dar vă asigur că așa se obișnuiește în tot ținutul, iară idolilor lor le e plăcut când ei îi primesc atât de bine pe călătorii dornici de odihnă". Chiar mai remarcabil, familia în sine rămânea intactă. „Toate femeile sunt chipeșe și vesele și ușuratice și arată foarte multă supunere poruncii bărbatului lor și se desfată mult cu această datină."

Deși descrierile sale par mai degrabă rodul imaginației decât al realității, mai mult parabolă ironică decât relatare credibilă, Marco discută o tradiție adânc înrădăcinată în regiune și o excepție de la politica de „endogamie locală", conform căreia oamenii aceleiași comunități se căsătoresc între ei ca să-și păstreze nealterate genealogia și averea. Endogamia aduce cu sine riscul incestului și al malformațiilor la naștere. Exogamia, căsătoria în afara clanului, reîmprospătează zestrea genetică sărăcită. Dacă străinii veniți din afară erau nomazi, așa cum sugera Marco, atunci reîmprospătarea rezervei genetice se putea face fără a periclita ordinea existentă. Călătorii singuratici ca el își dăruiau sămânța și își vedeau de drum.

Existau însă consecințe din partea lumii aflate departe de satele izolate prin care treceau Marco și alții asemenea. Mâna lungă a mongolilor sângeroși, despre care Marco auzise povești sumbre, ajungea până și în regiunea aceasta muntoasă izolată. El reproduce o poveste tulburătoare despre atitudinea fostului cârmuitor al acestei regiuni, Möngke Han, cu privire la exogamia care, pe aceste meleaguri, se manifesta poftind străinii să se culce cu soțiile localnicilor.

După cum le reamintește Marco cititorilor săi, Möngke Han, unul dintre nepoții lui Cinghis Han, a ajuns la putere în 1250, cu puțin peste 20 de ani înainte de momentul în care Marco punea piciorul pe tărâmurile controlate de mongoli. Pe durata scurtei lui domnii, Möngke a încercat să pună bazele unui sistem poștal funcțional, esențial în administrarea unui mare imperiu. A redus campaniile militare care făcuseră ravagii prin mii de kilometri de stepă și regiuni muntoase. Și a ținut cont de obiceiurile locale. În societatea mongolă care începuse să se cristalizeze, femeile se bucurau de mai multă independență decât semenele lor islamice sau occidentale. Se înrolau în armată, stând ascunse în timpul luptei, dar alăturându-se bătăliei în caz de nevoie. Sub Möngke, toți se închinau căror zei pofteau, iar variante de budism, islam și creștinism au înflorit.

Toleranța Hanului nu s-a extins însă și asupra femeilor din Kamul. Comportarea lor desfrânată i-a adus dezaprobarea, și nu incredulitatea amuzată pe care a manifestat-o Marco mai târziu. Aflând despre obiceiurile lor, Möngke a instituit „strașnică osândă" ca să le pună capăt. Călătorii ca Polo trebuiau să stea în „așezări publice", și nu în locuințe private, pentru a se preveni „pângărirea" nevestelor.

Și s-a făcut pe voia lui Möngke vreme de trei ani, deși locuitorii din Kamul i-au purtat pică. Situația s-a agravat când recoltele au fost proaste și boala a dat iama în casele lor, lucru pe care ei l-au interpretat ca pe un semn că trebuiau să-și reia vechile datini, dacă voiau ca prosperitatea și sănătatea

să se reîntoarcă. „Au trimis soli, care au luat cu ei un preafrumos dar ce i l-au înfățișat lui Möngke, rugându-l să nu se stăruie într-un rău atât de mare, care le adusese atâtea pagube și primejdii", povestea Marco.

Möngke a primit „bucuros" solii din Kamul. Le-a ascultat cu atenție ruga și a părut să-i compătimească pentru suferințele lor. Apoi Hanul a grăit: „Din partea mea, eu mi-am făcut datoria. Dacă însă voiți atât de tare să trăiți în ocară, atunci așa să fie. Mergeți și duceți-vă zilele după cum vă e datina și dăruiți-vă nevestele călătorilor." Apoi, acestea fiind zise, „și-a luat înapoi porunca", spunea Marco.

Ambasadorii au revenit în Kamul „spre marea bucurie a întregului norod, iar de atunci și până în zilele noastre au ținut și încă mai țin acest obicei".

Marco s-a ostenit să-l descrie pe Möngke Han ca pe un conducător înțelept și milos, dar izvoarele istorice îl înfățișează ca pe un zbir violent și impulsiv.

Odată, Möngke a decis să pedepsească 70 de ofițeri despre care credea că ar fi complotat împotriva lui. Metoda prin care i-a executat era cea tradițională printre mongoli: să le îndese pietre în gură. În 1252 a chemat la judecată un alt grup de complotiști. O prințesă, Ogul Gaimish, i-a atras în mod deosebit mânia fiindcă a refuzat să-i jure credință. El a poruncit ca mâinile și picioarele ei să fie cusute într-un sac de piele. Apoi a dezbrăcat-o în pielea goală ca să o interogheze, în timp ce ea protesta spunând că nimeni, în afara unui rege, nu o văzuse astfel*. Le-a declarat atât pe Ogul Gaimish, cât și pe mama acesteia vinovate că ar fi încercat să-l asasineze cu

* Ogul Gaimish fusese soția predecesorului lui Möngke, Güyük Han, despre care s-a vorbit în capitolul 4, și care era văr cu Möngke și Kubilai. După moartea lui Güyük, Ogul Gaimish a încercat să devină regentă în numele copiilor ei minori, dar în final nu a avut susținerea triburilor. Era, într-adevăr, preocupată de magia neagră, deci este posibil ca Möngke chiar să fi crezut acuzațiile.

ajutorul magiei negre. De îndată ce și-a pronunțat judecata, a poruncit ca femeile să fie înfășurate în covoare și înecate. A cerut de asemenea ca principalii doi sfetnici ai lui Ogul Gaimish să fie condamnați la moarte.

La șaisprezece zile de mers față de Kamul, după ce au traversat un „mic deșert", cei trei Polo au descoperit o minune naturală în forma azbestului, care, la fel ca multe alte lucruri din China, nu era foarte cunoscut în Occident. Astăzi se cunoaște legătura dintre fibrele de azbest purtate de vânt și o serie de boli respiratorii grave, inclusiv cancerul, dar în vremea lui Marco țesăturile din azbest erau la fel de prețuite ca aurul și folosite la confecționarea lințoliilor în care erau îngropați regii orientali. Respectând convențiile epocii sale, Marco numea substanța „salamandră", după micul animal asemănător șopârlei considerat ignifug. A intuit imediat posibilitățile militare ale unui material care nu lua foc.

„În munte există o vână din care se scoate salamandra, ce nu arde dacă e pusă pe foc", povestea el. Salamandra nu era nici animal, nici șarpe, mai explica el, și „nu e adevărat că pânza aceea ar fi din părul unui animal care trăiește în foc, cum se spune pe meleagurile noastre".

Marco încearcă să spulbere convingerea persistentă a europenilor că pânza de salamandră ar avea o origine atât de fantastică, explicând că a cunoscut un negustător turc pe nume Çulficar, care era „foarte știutor și demn de încredere" și care dirijase vreme de trei ani producția de salamandră – sau azbest – din minele acestor munți, pentru Hanul însuși. Pentru a demonstra ce departe este azbestul de a fi subprodusul unei făpturi supranaturale, Marco oferă o descriere precisă a modului în care e produs acesta. „Când s-a scos din munte o asemenea vână, ea e răsucită și formează un fir ca de lână. Și atunci vâna se lasă la soare, iară când s-a uscat se bate într-o piuă mare de aramă", se spală cu apă și „numai firele acelea ca o lână despre care v-am făcut zicere stau la suprafață, iar

țărâna ce atârnă de ele și nu prețuiește nimica se desprinde." Firul rezultat se țese în pânzeturi și ștergare. „Când sunt gata, ștergarele nu sunt dalbe, ci când le scoți de la război sunt cafenii. Dar, când vor să le albească, le vâră în foc, lăsându-le preț de un ceas, și, când le scot, ștergarul se face alb ca zăpada."

Așteptându-se să nu fie crezut, Marco insista: „Am văzut cu ochii mei cum a fost pus un ștergar pe foc de s-a înălbit." În proces nu era implicat niciun șarpe trăitor în flăcări și poveștile populare despre asta nu erau decât „basme și scorneli". Cu asemenea declarații, Marco demonstrează că putea demola vechi mituri cu aceeași ușurință cu care crea altele noi.

În Campçio, alt popas neidentificat de-a lungul Drumului Mătăsii, cei trei Polo s-au odihnit din nou. De obicei expansivul Marco nu ne oferă decât o remarcă misterioasă despre șederea lor prelungită: „Messer Niccolo, messer Maffeo și messer Marco au rămas vreme de un an în cetate pentru treburi ale lor, care nu-s demne a se pomeni."

Când au urcat din nou pe cămile și măgari, era anul 1274 după calendarul creștin. Marco împlinea douăzeci de ani. Familia Polo călătorea de trei ani pe „Superautostrada Sericiculturii" și totuși se afla la mai bine de 3000 de kilometri de destinația ei finală, curtea lui Kubilai Han.

6

Istoria secretă a mongolilor

La Xanadu vru Kubla Han
Un dom-al-poftelor, pe unde
Alf, râul sfânt, curgea avan
Prin peşterile mult afunde [...].

Cu fiecare kilometru parcurs pe Drumul Mătăsii, Marco Polo devenea tot mai conştient de măreţia Imperiului Mongol şi de miturile care-l înconjurau pe fondatorul dinastiei mongole, Cinghis Han, detestat de întreaga Europă. Dar iată ce a avut el de zis despre acest războinic nemilos: „Fost-a Cinghis Han un om dăruit cu multe virtuţi: priceput la vorbă, dârz, înţelept şi mare viteaz." Continuând cu îndrăzneală în acelaşi stil revizionist, Marco insista: „Fiind el înscăunat rege, a domnit cu atâta dreptate şi pricepere, încât era iubit de toţi şi cinstit nu ca un domn, ci ca un zeu şi, ducându-i-se faima, toţi tătarii din lume, ce trăiau împrăştiaţi prin toate ţările, i s-au închinat de bunăvoie şi i-au jurat supunere."

Marco văzuse cu ochii lui distrugerea pricinuită de oastea lui Cinghis în Badakhshan şi în alte locuri: cetăţile transformate în ruine, casele arse din temelie, populaţia alungată, trăind în bejenie în timp ce cuceritorii mongoli profitau de bogăţiile şi infrastructura lor. Dar, după cei trei ani petrecuţi pe Drumul Mătăsii, Marco trebuia să-şi exprime admiraţia greu câştigată faţă de fondatorul dinastiei mongole. Pentru tânărul venetian, numai Alexandru cel Mare se mai apropia de realizările lui Cinghis.

Temüjin – numele adevărat al lui Cinghis – s-a născut probabil în 1162 în cadrul unuia dintre clanurile conducătoare ale mongolilor și a ajuns la maturitate în plin război între triburi. Rivalii i-au otrăvit tatăl, așa că, la vârsta de nouă ani, Temüjin a rămas orfan. Crescând, și-a însușit tacticile militare ale mongolilor, cum ar fi să prade alte tabere și să fure cai. A învățat să conducă și și-a recrutat aliați cunoscuți sub numele de *nökhör* ca să-l ajute în drumul lui către putere. Să devii *nökhör* nu era o glumă, căci însemna să renunți la apartenența la trib și neam în favoarea unui cârmuitor ales. Într-o cultură unde trădarea era la ordinea zilei, *nökhör*-ii lui Temüjin l-au slujit cu credință.

Până în 1206, succesul lui Temüjin în construirea alianțelor și în războiul tribal îl făcuse să devină Cârmuitorul Tuturor Mongolilor și deținătorul titlului de Cinghis Han. Se presupune că „Cinghis" vine de la turcescul *tengiz*, adică „ocean", numele vrând parcă să sugereze vastitate și adâncime. Iar Han înseamnă pur și simplu „împărat". Istoricul persan Vassaf al-Hazrat, aproape contemporan cu el și al cărui nume înseamnă „lăudătorul Curții", a salutat extaziat întronarea lui Cinghis ca Mare Han: „Paharnici cu buze rubinii turnau vinul în pocale de aur și tinere mult frumoase, cu bucle lucioase, stăteau ca statuile lângă tronul lui Cinghis, în veșminte unduioase, strânse pe trup. Robii cu obraji ca lalelele îngenuncheau dinaintea tronului slujindu-i pe dregătorii ce sărutau mâna domnului. A urmat o săptămână încheiată de ospețe și încântări de nedescris."

Cinghis devenise bărbat într-un ținut sumbru, cu stepe ierboase, munți înalți, lacuri reci și întinderea imensă și aridă a Deșertului Gobi. Era înconjurat de cirezi de vite, de turme de oi, cămile și capre și de herghelii de cai. De două ori pe an, mongolii nomazi își strângeau acareturile și se puneau în mișcare, ziua călătorind în căruțe, noaptea dormind în corturi mobile, urmându-și cirezile în căutarea ierbii și devenind tot mai iscusiți la vânătoare.

Maturizându-se, Cinghis și-a tras puterea din convingerea că zeul mongol al cerului, Mönke Tengri*, îi încredințase însărcinarea supraomenească de a uni triburile disparate de mongoli și de a cuceri alte popoare. Cu prilejul cuceririlor, mongolii și-au însușit obiceiurile celor pe care îi supuseseră, până când a devenit neclar cine anume era învinsul și cine era învingătorul. Deși erau războinici feroce, călăreți desăvârșiți și nespus de adaptabili, mongolii erau puțini la număr, dar controlau popoare de zece, douăzeci sau treizeci de ori mai numeroase. În cele din urmă, extinși la maximum, mongolii nu au putut stăpâni prea mult timp acest imperiu; însă pe durata scurtei lor ascensiuni și-au răspândit până departe cultura și credințele.

Cinghis a instituit tengriismul – idolatrizarea Cerului – ca religie oficială a Imperiului Mongol și s-a numit pe sine ca principal reprezentant. Pentru mongoli, cerul era mai important decât orice. Era mai măreț ca munții, ca râurile, mai măreț chiar decât stepa însăși. Era viață, era spirit, era sursa puterii universale. Tengriismul era, mai presus de toate, un crez unificator, inspirându-i pe mongoli să cucerească tot ce se afla sub cer – ceea ce practic însemna să cucerească întreaga lume. În efortul de a-și duce la îndeplinire misiunea, mongolii au devenit cei dintâi practicanți ai globalizării, căutând să lege întreaga lume. Erau cuceritori și jefuitori, dar, mai presus de toate, erau unificatori.

Îmboldit de această conștiință a propriului destin și încurajat de geniul său militar, Cinghis a dat curs unui vis străvechi al mongolilor: cucerirea Chinei, vecina lor mult mai mare și mai puternică de la sud și est. În goana după noi pământuri pe care să le adauge imperiului său, i-a adus la supunere pe potențialii săi rivali – care erau numeroși – și a construit alianțe cu căpetenii războinice îndepărtate. Apoi a exploatat vulnerabilitățile politicii interne a Chinei, asmuțind un grup

* Eternul Cer Albastru.

împotriva altuia şi recurgând la o combinaţie de război şi diplomaţie. Chinezii, care păruseră invulnerabili, au căzut cu uşurinţă dinaintea strategiei viclene a lui Cinghis Han. A devenit un maestru al asediilor, învăţând să recurgă la orice mijloace, indiferent cât de brutale, pentru a cuceri cetăţile. Trupele lui incendiau cetăţile sau îi lăsau pe locuitori să rabde de foame. Foloseau praştii gigantice sau catapulte de soiul mangonelelor şi trebuchetelor ca să azvârle pietre, proiectile inflamabile sau cadavre pline de boli peste ziduri, în mijlocul localnicilor îngroziţi, deveniţi prizonierii propriilor fortificaţii. „Uneori iau osânza ucişilor lor şi, topind-o, o azvârlu asupra caselor", a scris Carpini, „şi oriunde pică focul pe această grăsime e de nestins", afară doar dacă nu se turna vin peste el, ceea ce puţine victime aveau prezenţa de spirit să facă. „De pică pe carne" – o posibilitate chiar mai cumplită –, Carpini ne sfătuieşte cu calm că „poate fi stins dacă-l freci cu mâna", tehnică pe care Marco Polo nu a observat-o.

Nepregătită să-i respingă pe invadatorii mongoli atât de hotărâţi, China s-a resemnat dinaintea influenţei unificatoare mongole şi a încercat să profite cât se putea de inevitabil. În cuvinte pe care Cinghis le-ar fi aprobat, Vassaf remarca: „Pe măsură ce vestea despre cârmuirea lui dreaptă s-a răspândit în cele patru zări, fericiţii locuitori din China şi de dincolo de ea, până pe coasta egipţiană şi pe îndepărtatele meleaguri răsăritene, au fost onoraţi să i se supună." Fraza mustreşte de o ironie amară.

Cinghis Han ştia până unde să facă uz de autoritatea sa, aşa că a avut grijă să respecte datinile şi religia chinezilor. Acolo unde trupele lui erau primite paşnic, le-a poruncit generalilor să proclame libertatea religioasă şi să interzică măcelurile. În acest timp, cuceritorii mongoli au preluat de la cei cuceriţi tot atâtea lucruri câte le-au impus. Au adoptat practicile alimentare ale chinezilor, hainele şi procedurile lor legale şi tradiţiile religioase.

În 1227, când viziunea unei Chine unite sub conducerea mongolilor era aproape îndeplinită, Cinghis a murit la vârsta de 65 de ani, lăsându-și imensul imperiu fiului său Ogodai, împreună cu un tezaur folcloric unic în literatura lumii.

În anul următor morții lui Cinghis, un grup de scribi mongoli a creat *Istoria secretă a mongolilor*, un compendiu extraordinar de istorie, ritual, folclor și tradiții mongole, consemnate într-un amestec de mongolă și uigură. (Uigurii sunt un popor turcic care au trăit în Asia Centrală.) Între anii 1228 și 1240 au avut loc trei sau cinci revizuiri majore ale operei, având ca rezultat o variantă finală. Originalul s-a pierdut. Un manuscris chinez revăzut și prescurtat a devenit sursa versiunilor mai târzii ale *Istoriei secrete*.

De ce secretă? Cuprindea povești despre Cinghis pe care mongolii preferaseră să le păstreze doar pentru ei și recomandări despre cârmuire care erau numai pentru ochii puternicilor momentului. Chiar dacă voiseră să o ascundă de străini, mongolii îi cunoșteau cu toții legile și conceptele, iar printre ei era cunoscută, simplu, ca *Istoria* lor.

Scrisă în versuri și în proză, povestea s-a născut dintr-o manieră șamanică de a vedea lumea, în care Cerul și Pământul, omul și animalul erau legate. Povestea începe astfel: „*Cinggis* – o transcriere mai precisă a numelui căpeteniei mongole, care însemna probabil *puternic* – Han s-a născut cu destinul gata orânduit de Cer. Se trăgea din Boerte Chino, al cărui nume însemna *lup alb-cenușiu* și din Qo' ai Maral, soția lupului, al cărei nume însemna *preafrumoasa ciută*, care au traversat lacul, așezându-se la izvoarele Râului Onon."

Povestea continuă cu o relatare despre stilul de viață mongol, datând cu 22 de generații înainte de nașterea lui Cinghis Han. Unul dintre bravii săi strămoși, relatează *Istoria secretă*, „a văzut o șoimiță tânără prinzând și mâncând un fazan negru", genul de spectacol la care avea să fie martor și Marco Polo mai târziu. „Cu părul din coada calului său gălbui și răpănos, cu pielea roasă de cât îl călărise, cu spatele dungat

cu negru ca o plasă, a prins șoimița și a dresat-o. Când nu avea de-ale gurii, aștepta și ucidea sălbăticiunile pe care le încolțiseră lupii pe la poalele muntelui. Laolaltă cu șoimița, lua de mânca ce lăsaseră lupii. Și, pe măsură ce trecea anul, el își astâmpăra și pântecele său, și pe al păsării."

Pe alocuri *Istoria secretă* aduce cu povestea cuceririi Vestului American, cu istorisiri despre furturi de cai, târguieli la sânge și acte neașteptate de viclenie și curaj, toate petrecându-se în mijlocul acestui peisaj primordial. Dar fiecare întâmplare și fiecare subiect, de la cai la șoimărit, făcea să vibreze o coardă în sufletul mongolilor, căci *Istoria secretă* era păstrătoarea stilului de viață întrupat de războinicul Cinghis Han.

După cum reiese clar din această colecție de povestiri, viața mongolă era modelată de conflicte perpetue – mai întâi între frați, apoi între triburi – până când Cinghis Han și-a supus rivalii și a unificat ținutul. *Istoria secretă* relatează o bătălie simbolică între Temüjin, cum fusese cunoscut tânărul Cinghis, și frații săi vitregi pentru un „peștișor", o biată plevușcă. „Nobila lor mamă" le-a poruncit: „Încetați! Cum se poate ca voi, care sunteți frați, să vă purtați așa unii cu alții? De ce nu lucrați împreună? Trebuie să încetați să vă mai purtați așa!"

Temüjin și Qasar, fratele și aliatul său, s-au plâns: „Abia ieri am doborât o ciocârlie cu o săgeată cu vârf de corn și ei ne-au furat-o. Acum au făcut la fel. Cum să putem trăi împreună?" Zicând acestea, băieții au ieșit din iurtă, au încălecat pe cai și-au plecat să răzbune furtul, trăgând cu săgeți după frații care îi chinuiau. Când au revenit, au avut însă de înfruntat ceva mai rău: pe mama lor furioasă. „Stricătorilor!", a exclamat ea, comparându-i cu fiarele sălbatice:

Cum câinele sălbatic puiul și-l mănâncă
precum pantera sare la atac pe-o stâncă
la fel ca leul ce mânia nu și-o stăpânește
ca hultanul ce umbra-și fugărește

cum cămiloiul puiul de călcâi își mușcă,
așa și voi stricarăți!
Afar-de umbra noastră n-avem prieteni.
Afar-de-a noastre cozi n-avem grăsime.

Ultimul vers se referă atât la oile cu cozi grase de pe urma cărora trăiau, cât și, prin analogie, la rudele lor. Mulțumită corecției severe administrate de extraordinara lui mamă, Temüjin a învățat în cele din urmă lecția cooperării și s-a înălțat la putere ca Cinghis Han, punând capăt luptelor fratricide ce marcaseră istoria și spiritul poporului mongol și aducând stabilitate și o pace păzită cu sabia.

Mongolii credeau că Chingis Han venise la ei din cer și că, după moarte, s-a întors în casa lui din văzduh. Dar dinastia lui pământească a continuat să domnească și după moartea sa. Circumstanțele nașterii nepotului său Kubilai sunt obscure, ceea ce este posibil să-l fi ocrotit, și a urcat în ierarhie nu fiindcă fusese succesorul desemnat al lui Cinghis, ci fiindcă era viclean și suficient de inventiv ca să-și manevreze drumul până în vârf. Niciun rival nu constituise o amenințare mai mare pentru Kubilai decât un tânăr pe nume Kaidu. Deși cei doi erau veri, Kaidu „n-a ținut niciodată pacea cu Marele Han", spunea Marco, minimalizând lucrurile. Motivul era simplu: „Kaidu îi tot amintea Marelui Han că dorea partea sa din cuceririle pe care le făcuseră împreună." Kubilai a răspuns că era de acord, dacă acesta promitea „că se va înfățișa la curtea lui, luând parte la divanuri ori de câte ori trimitea după el". Kaidu a refuzat, căci se temea ca nu cumva Kubilai „să pună să fie dat morții".

Totul a culminat în 1266, când Kaidu i-a atacat pe doi dintre baronii lui Kubilai, Kibai și Kaban, care se convertiseră la creștinism. Rivalii au purtat o bătălie uimitoare, la care au luat parte 200 000 de călăreți, Kaidu ieșind victorios. „Izbânda îi spori și îngâmfarea, și mândria", povestea Marco.

Peste câțiva ani, Kaidu l-a provocat direct pe Kubilai, pornind în fruntea a zeci de mii de călăreți către capitala mongolă Karakorum, unde a avut loc o bătălie după toate regulile mongole: „Cele două armii, rânduite pe câmpul de luptă, așteaptă numai să prindă a bate tobele, câte una de fiecare parte." Odată ce tobele au început să duruie, „încep a cânta cu pricepere din ceteri, întrecându-se în măiestrie cât așteaptă să înceapă lupta".

Taberele au dat drumul unei ploi de săgeți și apoi, apropiindu-se una de alta, au început a se lovi cu măciucile. Marco a auzit istorisiri ale unora dintre participanți cum că „a fost una dintre cele mai înfricoșătoare bătălii ce s-au dat vreodată între tătari [...]. Larma oamenilor și zăngănitul săbiilor și al buzduganelor erau atât de tunătoare, că nici pe Dumnezeu nu l-ai fi auzit din pricina lor." Bătălia a reprezentat irosirea tragică a multor vieți omenești, căci „mulți și-au aflat sfârșitul acolo, lăsând multe văduve și mulți orfani și multe alte femei îndoliate și înlăcrimate – mamele și drăguțele celor răpuși în acea zi".

La crăpatul de ziuă, ajuns la capătul puterilor, Kaidu a privit câmpul însângerat. Iscoadele i-au adus vești îngrijorătoare: Kubilai Han trimitea deja o armată odihnită „să-l împresoare și să-l ia prins". Kaidu și-a adunat oastea epuizată care-i mai rămăsese. „Au încălecat și au făcut cale-ntoarsă către țara lor", relata Marco. Aflând acestea, Kubilai Han „i-a lăsat să se ducă în pace". Armata lui Kaidu nu s-a oprit până nu a ajuns în Asia Centrală.

Mai târziu, Kubilai Han s-a înfuriat și a spus că i-ar fi sortit „o moarte cruntă" rebelului Kaidu – înfășurat într-un covor și călcat în picioare de cai – dacă nu ar fi fost rude de sânge.

Marco prezintă cucerirea mongolă nu ca pe măcelul nemilos a mii de oameni, ci ca pe o poveste despre apariția neașteptată a mongolilor din stepa lor bătută de vânturi: „Când Cinghis se văzu domn peste atâția oameni bravi, el, având

inimă mare, voi să iasă din deșerturi și din sălbăticii și puse oamenii să se înșire dinainte-i, înarmați cu arcuri și lăncii și alte arme de-ale lor [...]. Și atât se duse vestea despre bunătatea și dreptatea lui, încât, oriîncotro mergea, toată lumea i se închina de bunăvoie și fericit era acela ce-i câștiga prețuirea, așa că în puțin timp a cucerit opt țări."

Potrivit relatării lui Marco, cuceririle lui Cinghis Han erau un exemplu de subjugare prin metode pașnice: „Învingând și supunând țările și așezările, nu lăsa să fie uciși sau să li se prade avutul." Mai mult, susține acesta, „noroadele cucerite, văzând că le salva și le ocrotea și nu avuseseră a suferi din pricina lui și văzând cu câtă bunătate domnea, i se închinau cu bucurie în suflete și îi erau credincioase." În această versiune pervertită a lucrurilor, credința lor i-a inspirat lui Cinghis dorința de a face isprăvi și mai însemnate. „Și adunând Cinghis Han sub stăpânirea sa atâta puhoi de oameni de putea acoperi cu ei lumea întreagă și văzând cum i se supuneau și-l urmau în toate, se socoti că soarta era de partea lui și își puse în gând să făptuiască lucruri încă și mai mărețe. Și le zise că dorea să cucerească o bucată cât mai mare de lume. Și tătarii răspunseră că lor asta le era pe plac și că aveau să îl urmeze cu dragă inimă oriîncotro s-ar fi dus."

Descrierea ascensiunii glorioase a lui Cinghis Han, în versiunea lui Marco, omite amănuntele tulburătoare ale setei ucigașe de putere a căpeteniei mongole, înfățișându-ne în locul lor o bătălie legendară și complet fictivă între războinicul mongol și conducătorul creștin al Orientului, Părintele Ioan. Dar marele rival al lui Cinghis, Părintele Ioan, nu exista, în ciuda convingerii europenilor că acesta își făcea veacul în Asia sau poate în Africa, ocârmuind un avanpost magic și roditor al creștinismului. De fapt, mitul rezistent al Părintelui Ioan își avea originea în imaginația bogată a călugărilor, care compuseseră o presupusă scrisoare scrisă chiar de acesta și adresată forțelor creștine din Occident. Conținea multe lucruri

de natură să bucure inimile europenilor care trăiau cu frica-n sân în fața pericolului mongol, inclusiv jurământul de „a-l prinde cu mâna lui pe Cinghis și de a-i hărăzi o moarte crudă".

Marco însuși nu spune nimic despre existența Părintelui Ioan. Nu pretinde, cum a făcut în atâtea alte ocazii, că l-ar fi cunoscut personal pe conducătorul creștin. Dar această lacună în cunoștințele sale nu-l împiedică să relateze o luptă legendară între armatele Estului și ale Vestului, conduse una de Cinghis Han, cealaltă de Părintele Ioan. Acesta din urmă își pierde viața în luptă, lucru pe care Marco pare să-l savureze în loc să-l deplângă – o dovadă în plus că venețianul ajunsese să se identifice cu mongolii. Care Marco era cel adevărat: creștinul pios aflat într-o misiune dată de papă, care îi socotea pe necreștini ca fiind idolatri sau mai rău ori admiratorul entuziast al mongolilor? Fiecare reprezenta o latură a personalității sale. Pentru Marco, creștinismul însemna ordinea deja stabilită a lucrurilor, reconfortantă, dar totodată cam sufocantă. Mongolii, prin contrast, simbolizau îndrăzneala, magia, măreția. Pentru tânărul călător ei erau întruparea unui mod de viață și a unui sistem de credință ispititor.

Pe subiectul nepotului lui Cinghis, Kubilai, Marco devine entuziasmat și sare brusc înainte cu povestea. În opinia lui, Kubilai era pur și simplu cel mai măreț cârmuitor din istorie. „Dacă toți împărații din lume și toți regii creștini și sarazini s-ar uni, nu ar avea atâta putere și nici nu ar înfăptui atâtea câte poate face Kubilai Han, domn peste toți tătarii din lume."

Ce-i drept, Marco recurge la tradiția medievală a panegiricului, adică a complimentului de formă. Exagerarea este de așteptat, ba chiar obligatorie. Dar putea fi sarcastic când dorea, chiar și vorbind despre cei puternici din siguranța relativă a închisorii genoveze. Lăsând retorica deoparte, este evident că ardea de nerăbdare la gândul de a-l întâlni pe acest personaj măreț. Tot ce lăsase familia Polo în urmă, în Vest, își pierdea importanța în fața măreției și pitorescului lui Kubilai

Han și a supușilor lui nomazi, care cuceriseră China, deși sorții le păruseră potrivnici.

„Și fiindcă tot am prins a vă vorbi despre tătari", spunea Marco debordând de entuziasm, „o să vă povestesc despre ei mai cu de-amănuntul". Începe prin a descrie – fără exagerări – stilul lor de viață nomad, unul asemănător cu cel al indienilor din America de Nord, cu care este posibil să fi împărtășit o descendență comună: „Tătarii îngrijesc împreună multe cirezi de vite, herghelii de iepe și turme de oi. De aceea, neputând sta într-un loc, iarna se trag la câmpie și în locuri calde unde află iarbă din belșug și locuri bune de pășunat, iară vara suie în locuri răcoroase din munți și văi, căci acolo află apă și păduri și pășuni bogate pentru dobitoace, dar și din aceea că unde e răcoare nu sunt muște și tăuni sau alte gângănii de îi chinuie și pe ei, și animalele deopotrivă."

Marco îi introduce pe cititorii lui europeni într-o iurtă, cortul portabil care le slujea mongolilor drept locuință. „Au niște căsuțe mici, ca un soi de corturi din bețe de lemn acoperite cu pâslă. Sunt rotunde și le iau cu ei în căruță oriîncotro ar merge. Căci leagă bețele cele de lemn atât de bine și cu îngrijire, încât le pot aduna sau le pot desface, le pot ridica și le pot da jos, luându-le cu ei unde poftesc. Și, oriunde s-ar opri și și-ar așeza cortul, ușa casei lor dă mereu spre miazăzi." Aceste corturi alcătuiau adevărate sate mobile și Marco se minunează de viața mereu pe drumuri a mongolilor: „Pe lângă acestea, mai au căruțe foarte frumoase, cu numai două roți, acoperite cu pâslă neagră, așa de bine tocmite că, toată ziua de-ar fi să plouă, nimic nu s-ar uda. Sunt trase de cai sau de boi și uneori de cămile zdravene. În acestea își duc ei nevestele și copiii și toată avuția și hrana ce le e de trebuință. Și în acest fel merg oriunde le poftește inima, ducând cu ei toate cele trebuincioase."

Odată ce s-a obișnuit cu viața în iurtă, Marco a remarcat un aranjament domestic mai puțin obișnuit: „Femeile vând și

cumpără și fac toată munca ce e de trebuință pentru stăpânul și familia lor", comenta el aprobator. „Nu sunt o povară pentru soți, scoțând mult câștig de pe urma lucrului lor." Cu cât le observa mai mult la treabă pe femeile mongole, cu atât ajungea să le aprecieze mai mult răbdarea și contribuția la viața familiei. Sunt, spunea el, „foarte chibzuite în treburile familiei și foarte grijulii cu gătitul și fac toate treburile casei cu multă sârguință, așa că soții lasă nevestelor grija căminului și nu-și dau altă osteneală decât să vâneze, să se războiască și să crească ereți și șoimi, ca gentilomii."

Marco se simțea atras în mod inconștient de metoda de vânătoare a mongolilor, menită să găsească hrană și totodată să permită distracția în stepa nemărginită. „Au cei mai minunați șoimi din lume" – o altă palmă peste obrazul Europei, unde șoimăritul era recunoscut ca un sport aristocratic și unde șoimii erau o sursă de mândrie pentru nobilii care și-i permiteau – „și câini la fel de buni", ceea ce le asigura mongolilor hrană din belșug. Inventarul făcut de Marco mâncărurilor mongole pare conceput să stârnească invidia europenilor, care trăiau adesea sub spectrul foametei: „Se hrănesc cu carne și lapte și cu vânat și mănâncă niște animale mici ca iepurii, cărora li se spune «șoareci faraonești»" (în realitate, o specie de rozătoare înrudită cu câinele de prerie). „Mănâncă până și carne de cal sau câine, ba chiar și de iapă, bivol sau cămilă dacă au osânză pe ele și beau bucuroși lapte de cămilă sau iapă." Cumâsul, băutura acră făcută prin fermentarea laptelui de iapă, era nelipsit din alimentația mongolilor, o legătură între toți războinicii. Consumul lui era practic simbolul stilului de viață mongol.

Originile cumâsului sunt străvechi. Scriind în secolul al V-lea î.H., Herodot spunea că acesta le era cunoscut sciților, precursori nomazi ai mongolilor, și că este posibil ca numele să îi fi venit de la un alt trib asiatic din vechime, cumanii. Interacțiunea dintre două organisme, un ferment și o ciupercă, transforma carbohidrații din laptele de iapă în acid lactic și alcool.

Lui Marco a ajuns să-i placă cumâsul sau cel puțin să-l tolereze. La un moment dat, a declarat că această băutură produsă de o familie de mongoli avea gust de vin alb. Nu avea de ales decât să-i dea de gust, căci mongolii nu prea puneau gura pe altceva. Chiar și iarna, când laptele era greu de găsit, combinau lapte acru cu apă fierbinte, băteau bine amestecul și îl beau.

În ciuda greutăților, viața printre mongoli a câștigat în cele din urmă admirația rezervată a lui Marco. Spre deosebire de femeile desfrânate din Kamul, nevestele mongole rămâneau credincioase soților lor. „Nu s-ar atinge cu niciun chip de soția altuia", proclama Marco, „căci socot asta o mare ticăloșie și un lucru mârșav." Apoi a laudat armonia vieții conjugale a mongolilor: „Credința soților față de soții e minunată și e o dovadă de înaltă virtute din partea femeilor că, și zece sau douăzeci la un loc de-ar fi, între ele domnesc pacea și armonia." În loc să se certe între ele, femeile se ocupau cu „vândutul și cumpăratul [...], cu rânduirea casei și grija familiei și a copiilor", ceea ce a câștigat aprobarea răsunătoare (iar, în urechile creștine, acidă) a tânărului Marco. „Am credința că sunt femeile care, mai presus ca oricare altele în lume, merită prețuite pentru marea lor virtute."

Desigur, dedesubturile acestei concordii domestice erau mai complicate decât ar indica relatarea inițială a lui Marco. Femeile, dezvăluie el în cele din urmă, meritau în mod sigur „laude pentru virtutea și castitatea lor, căci bărbații au voie să-și ia câte neveste vor, spre marea nedumerire a femeilor creștine. Căci atunci când un bărbat are doar o soție, în asemenea căsnicii trebuie să existe credință între soți și o castitate fără de pereche, pentru a nu pângări sfânta taină a căsătoriei și mă rușinez privind la necredința soțiilor creștine, numindu-le fericite pe acelea care, fiind o sută de neveste la un singur soț, își păstrează virtutea, spre marea lor laudă și spre ocara celorlalte femei din lume."

După această investigație, el oferă o descriere a formulei căsniciilor de succes printre mongoli: „Fiecare poate lua câte neveste poftește, chiar și o sută dacă are cu ce le ține. Ca să le capete mâna, ei trebuie să le dea zestre lor și mamelor acestora, iară soția nu trebuie să-i aducă lui nicio zestre. Dar să știți că întotdeauna o țin la mai mare cinste pe cea dintâi soție a lor și la fel și pe copiii născuți din ea. Și având mai multe soții, au mai mulți fii decât orice alți oameni din lume și e lucru de minune câți copii poate avea unul dintre ei." Poligamia se extindea și la rude. După cum explică Marco, „își iau de soții și verișoarele, ba chiar, când tatăl moare, fiul cel mai mare o ia de soție pe văduva tatălui său, dacă nu-i e mamă, și toate femeile lăsate de tatăl său, mai puțin mama și surorile. O ia și pe soția fratelui său, dacă moare. Și, când își iau o soție, fac nuntă mare și adună ciopor de oameni."

Obiceiurile matrimoniale și reproductive ale mongolilor au lăsat o pecete de neșters. Juvaini, istoricul persan, scria: „Din stirpea și sângele lui Cinghis Han trăiesc acum bucurându-se de avere și belșug mai bine de 20 000 de urmași. Nu voi spune mai multe [...] căci altminteri cititorii acestei istorii îl vor acuza pe scriitor că spune basme și aiureli, întrebându-se cum poate răsări atâta mulțime de urmași din vintrele unui singur om, în așa scurtă vreme."

Conform unor cercetări genetice contemporane, Juvaini nu a exagerat. Unul din doisprezece bărbați asiatici – adică unul din 2000 la nivel mondial – este purtătorul unui cromozom Y originar din Mongolia în timpul lui Cinghis Han. Geneticienii cred că soldații lui Cinghis Han au răspândit acest cromozom prin intermediul copiilor pe care i-au făcut când au străbătut Asia jefuind și violând, înlocuind ADN-ul bărbaților pe care i-au omorât. Unii savanți susțin chiar că acest cromozom Y care persistă până în zilele noastre ar proveni de la Cinghis Han însuși. (Când ADN-ul unui spermatozoid se combină cu cel al unui ovul, cromozomul Y nu face aproape

deloc schimb de material genetic cu partenerul său, cromozomul X, și rămâne în linii mari neafectat de mutații.) Un grup de cercetători de la Universitatea Oxford a cercetat markerii genetici ai bărbaților din toată Asia. Un procentaj de 8% dintre cei studiați s-au dovedit practic identici, însemnând că aceștia erau rude apropiate, chiar dacă trăiau la mii de kilometri depărtare unii de alții. Geneticienii au ajuns la concluzia că cei 8% erau descendenți direcți ai lui Cinghis Han. Când rezultatele studiului au fost publicate, presa de larg consum, citându-l parcă pe Juvaini, l-a numit pe Cinghis Han cel mai mare – sau cel mai prolific, ca să fim corecți – amant din istorie.

Marco Polo a prins atât de mult drag de mongoli, încât descrie credințele lor șamanice cu o apreciere sinceră, și nu cu disprețul rezervat altor practici religioase nefamiliare: „Spun că există un zeu ceresc, căruia nu îi cer zilnic, cu cădelniță și tămâie, decât sănătate și bună înțelegere." Conchide că erau idolatri, dar spune că îi dedicau o atenție specială unui zeu anume, căruia îi spuneau Natigai, „un zeu al pământului, care le păzește și grijește soțiile, fiii și grânele".

Marco a renunțat la scepticismul lui consacrat ca să studieze această idolatrie a mongolilor. Conform relatării sale, aceasta prezintă o asemănare stranie cu riturile creștine: „Fiecare are atârnată pe un perete din casă o statuie a acestui zeu ceresc atotputernic sau măcar o tăbliță agățată sus, pe perete, cu numele lui scris pe dânsa. Aici i se închină în fiece zi, cu cădelniță cu tămâie, ridicându-și brațele spre el și scrâșnind din dinți de trei ori, și îl roagă să le dea viață lungă, fericire și veselie, bună înțelegere și sănătate și nimic altceva nu-i cer. Pe podea au și o statuie a lui Natigai, zeul lucrurilor pământești [...]. Lângă acest zeu sunt soția și copiii lui și i se închină în același fel, cu cădelniță și scrâșnetul dinților și ridicarea mâinilor, iară lui îi cer vreme bună și pământuri roditoare, copii și altele asemenea."

Într-un aspect important însă, credința mongolilor diferă mult de cea a creștinilor: „Nu au conștiință, nici nu se îngrijesc de suflet, ci le pasă numai de hrana trupului și de plăceri." Dar mongolii aveau versiunea lor de suflet. Marco scria că „îl socoteau nemuritor, după cum voi povesti. Ei cred că, atunci când un om moare, pătrunde imediat în alt trup și, după cum s-a purtat bine sau rău în viață, va trece de la bine la mai bine și de la rău la mai rău. Dacă așadar a fost sărac și toată viața s-a purtat frumos și cu umilință, va renaște după moarte din pântecele unei femei cu stare și va fi gentilom, apoi din pântecele unei doamne nobile și va fi nobil. Dacă e fiul unui cavaler și a dus o viață fără de prihană, se va naște în pântecele unei contese [...], urcând tot așa, mereu, până ce Zeul îl va lua la sine. Dimpotrivă, dacă s-a purtat rău, fiind fiul unui gentilom se va naște ca fiul unui țăran, din țăran va deveni câine, coborând tot mai jos." La sfârșitul acestei descrieri atente și respectuoase a credinței mongolilor, e ușor să ne imaginăm că Marco s-a lăsat cucerit de farmecul ei.

Deși atent la practicile lor religioase, Marco a rămas ignorant cu privire la lumea spirituală mai vastă a mongolilor, în care Natigai intervenea între vatră și cămin de o parte și imensele forțe cosmice pe de altă parte. Mongolii își vedeau zeitățile organizate după o anumită ierarhie. Deasupra tuturor era divinitatea supremă, Eternul Cer Albastru, iar dedesubtul său, un panteon cu 99 de divinități, una dintre ele fiind Natigai al lui Marco, protectorul femeilor, vitelor și recoltelor.

Descriind credințele religioase ale mongolilor, Marco pornise să zdrobească imaginea mongolului sălbatic și ucigaș ce persista în mintea europenilor – greșită de la un capăt la altul, potrivit lui Marco. În schimb, spunea el, „grăiesc frumos și cu multe înfloriturі, se întâmpină cuviincios, cu veselie și zâmbete și se poartă cu demnitate și mănâncă foarte curat"; chiar dacă această curățenie nu mergea până la a se spăla. „Își cinstesc nespus tatăl și mama. Dacă vreunul dintre fiii lor face ceva ce nu le e pe plac sau nu îi ajută la nevoie, există

o dregătorie publică ce numai cu asta se ocupă, pedepsindu-i aspru pe fiii nerecunoscători ce s-au arătat ingrați cu părinții lor." Prin asemenea măsuri, societatea mongolă își asigura stabilitatea. Deși Marco nu a lăudat pe față ideea unui dregător numit special ca să-i disciplineze pe fiii nerecunoscători, o privea cu aprobare.

Pân-aici cu pietatea. De fapt, nimic nu îi stârnise lui Marco o admirație mai mare decât războinicii mongoli. Temuți în toată lumea, erau specializați în călărit, viol și distrugere. Războinicii păreau o bandă fascinantă și periculoasă de tâlhari, legați între ei printr-un devotament extrem, dedicându-și viața întru dobândirea puterii. Trăiau frenetic, nesupunându-se niciunei legi cu excepția propriului cod sfidător. Blândului Marco i se părea că erau într-un contact mai strâns cu forțele naturii decât supușii lor chinezi, mult mai rafinați. Nu e de mirare că l-au fascinat.

Adorația lui răzbate dincolo de pojghița de clișee literare aplicate de Rustichello. „Cei avuți și nobili îmbracă pânzeturi țesute cu fir de aur și mătăsuri și, pe dedesubtul caftanelor, au blănuri bogate de zibelină și hermină, de vulpe și jder și alte [blănuri felurite], iar gătelile și hainele lor căptușite cu blănuri sunt frumoase și de preț", spunea Marco. „Armele lor sunt arcurile cu săgeți și niște spade bune, ferecate cu fier, și lănci și securi, dar mai mult ca orice se folosesc de arcuri, fiind arcași desăvârșiți, cei mai buni din lume, deprinși a săgeta încă din copilărie. Poartă platoșe din piele de bivol și alte piei groase, iar pieile acestea sunt fierte, devenind tari și zdravene. Sunt oameni buni și biruitori în luptă și foarte dârji și furioși și nu se grijesc de viața lor, pe care și-o pun la bătaie pe te miri ce." Europenii tremurau la gândul acestor războinici. Marco Polo se apropiase atât de mult, încât le putea vedea ochii strălucitori și le putea mirosi respirația cu iz de cumâs și a prins dragoste de ei.

Depășiți numeric cu mult de cei pe care voiau să-i cucerească, fără o religie sau o limbă comună, mongolii subjugaseră întreg continentul asiatic. Părea imposibil să fi reușit s-o facă, dar o făcuseră, și asta numai în câțiva ani. Pentru Marco, explicația era devotamentul complet al mongolilor față de viața de războinic. Acești oameni, mânați de dorința obsesivă de a-și sluji stăpânul clipă de clipă, păreau mai duri și mai rezistenți decât omologii lor europeni. Filozofia lor de cucerire era una simplă și directă: războiul total, permanent. Toți participau la el. „La ei nu existau civili", scria istoricul David Morgan. Mongolii își recrutau ostași din toate păturile societății. În cuvintele lui Juvaini, armata mongolă era „țărănimea deghizată în armată, care, la nevoie, se transforma cu mic cu mare, de la bogați la săraci, în spadasini, arcași sau sulițași".

Această concentrare asupra unui țel l-a impresionat foarte tare pe Marco. „Când pleacă la război", observa el, „ostașii se supun greutăților cu mai multă dârzenie ca oricine și adesea pot mărșălui și o lună fără a duce altă hrană cu ei, trăind numai cu lapte de iapă și cu vânatul pe care-l săgetează". La nevoie, „pot sta în șa două zile și două nopți fără a descăleca".

Își încheie descrierea cu laude nestânjenite la adresa lor. „Nu există alții pe lume care să îndure mai lesne greutățile și osteneala și se mulțumesc cu puține bucate, fiind din această cauză cei mai potriviți să cucerească cetăți, ținuturi și regate." Acest stil de viață, aspru, dar intens, însemna putere, libertate, era tot ce-și dorea tânărul călător.

După cum declară Marco în mod repetat, dimensiunile armatei mongole erau copleșitoare. „Când un mai-mare al tătarilor pleacă la război, ia cu sine o armie de o sută de mii de călăreți", ceva nemaiauzit în Europa. În ciuda mărimii sale, cavaleria mongolă era organizată după principii extrem de simple. Stăpânul sau generalul „pune o căpetenie la fiecare zece oameni și câte una la fiecare o sută și la fiecare o mie și la fiecare zece mii de oameni, astfel încât comandantul va ține sfat numai cu zece oameni". Asta era valabil în susul și în josul

lanțului de comandă, fiecare căpetenie raportând acțiunile celor zece subordonați ai săi unicului șef de deasupra sa. În baza acestui sistem, mongolii puteau lansa un atac pe măsura situației, fie că erau la câmpie, în munți sau într-o vale. Aveau chiar și o rețea sofisticată de iscoade care cercetau drumurile și văile izolate înainte să treacă armata prin ele, astfel că „oștirea nu poate fi atacată din nicio parte fără a prinde de știre".

Dar Marco a mai descoperit și alte tehnici de supraviețuire specifice mongolilor. „Se hrănesc mai ales cu lapte de iapă", povestea el, „și fiecare om are cel puțin 18 cai și iepe și, când un cal e ostenit, încalecă altul. Nu cară hrană cu ei, ci doar unul sau două burdufuri de piele pentru laptele pe care-l beau și fiecare mai are o oală de lut în care își gătește carnea". Dacă nu pot lua carne cu ei, spunea Marco, omoară ce animale le ies în cale, apoi „scot stomacul, îl golesc, îl umplu cu apă și pe urmă iau carnea pe care o vor a găti și, mărunțind-o, o pun în stomacul acesta plin cu apă; îl așază pe foc la fript, iară când e gata, mănâncă carnea cu tot cu vas".

Urmând acest stil de viață extenuant și frugal, războinicii mongoli puteau trăi zile întregi fără să mănânce hrană gătită sau fără ca măcar să aprindă un foc. Pentru a supraviețui, „se țin numai cu sângele calului lor. Fiecare înțeapă o vână a calului său și își pune gura de bea sânge pe săturate". Reușeau să se folosească în moduri neașteptate de sângele cailor. „Duc sângele cu ei și, când vor a mânca [...], toarnă din el în apă, îl lasă la amestecat și îl beau. Și mai au și lapte uscat de iapă, care e ca un terci întărit. Se usucă așa. Fierb laptele, apoi partea cea grasă ce se ridică deasupra o trec în alt vas și o fac unt, căci, de-ar lăsa-o în lapte, nu s-ar putea usca. Apoi trag laptele la soare și acesta se usucă. Și plecând la război iau cu ei 10 livre* de lapte într-o ploscă mică de piele." Îl amestecă cu puțină apă și „așa dejunează".

Când situația o permitea, bucătăria mongolă oferea mai multă varietate și subtilitate decât te-ai fi putut aștepta

* 4,5 kilograme.

judecând după meniul războinicilor. Rețetele tradiționale ale perioadei includ o poțiune cu efecte medicale, supă *borbi* („Fierbe 30 de oase de oaie într-o găleată de apă până scade la un sfert din cantitatea inițială de apă, strecoară, adună uleiul de la suprafață, îndepărtează depunerile și mănâncă după pofta inimii."), supă de măsline rusești („Taie un picior de berbec, adaugă cinci nucșoare și mazăre păstăi. Fierbe, strecoară, adaugă măsline rusești, piept feliat de oaie și varză chinezească sau urzici.") și *yukba* în crustă cu unt („Carne de oaie tocată mărunt, grăsime de oaie, coadă de oaie, coajă de mandarină și ghimbir încolțit. Adaugă sare, sos și mirodenii. Amestecă totul uniform. Pentru coajă, amestecă ulei vegetal, făină de orez și făină albă."). Tăieței – trădând influența turcească – au intrat în dieta mongolilor, adesea în combinație cu carne de oaie, ouă, ghimbir încolțit, intestine de oaie și ciuperci, totul servit într-o fiertură limpede asezonată cu piper, sare și oțet. Probabil că Marco nu a fost surprins să dea de tăieței în Mongolia: cu mult timp înainte să pornească el la drum, acest soi de mâncare se răspândise pe Drumul Mătăsii în ambele direcții, pornind din Turcia. Contrar mitului, nu Marco Polo a introdus tăieței în Italia; o făcuseră deja predecesorii săi anonimi.

Marco recunoaște supremația mongolilor în materie de strategie militară – pe uscat, dacă nu și pe mare – nu pentru că erau brutali, ci pentru că aveau o strategie subtilă. Mulți chinezi și europeni au fost surprinși să afle că, atunci când mongolii „se războiesc cu dușmanii, îi învinge pe câmpul de luptă și fugărindu-i, și dând bir cu fugiții". Mongolii nu se rușinau să fie văzuți fugind de pe câmpul de luptă, pentru a-și momi adversarii într-un canal sau pe o culme unde îi înconjurau, doborându-i cu săgeți păstrate special pentru acest moment. „Când dușmanul crede că i-a înfrânt și i-a biruit, punându-i pe fugă", scria Marco, războinicii stepei se regrupează și lansează o ploaie de săgeți cu vârfurile înmuiate în

otravă, doborând caii dușmanului. În acest moment, mongolii se întorc și se reped asupra inamicilor confuzi și epuizați, trecându-i prin sabie.

Totuși, chiar în timp ce scria acestea, Marco remarca plin de regret că puritatea vieții războinicilor mongoli începea să piară – „acum au decăzut mult" –, fiind subminată de influența „apucăturilor idolatrilor", probabil budiștii, a căror putere se răspândea rapid în regiune, și a islamului, care se propaga la fel de iute.

Indiferent de credința adversarilor, justiția mongolă era grăbită, sălbatică și sistematică. „Celui ce lovește cu fier sau cu o sabie, chiar de nu nimerește sau doar amenință pe altul, i se taie mâna", observa Marco. „Cine rănește pe cineva este rănit în același fel." Un hoț mărunt primea o bătaie, „cel puțin șapte lovituri cu nuiaua sau, dacă a furat două lucruri, 17 lovituri, iară dacă sunt trei – 27 de lovituri" și tot așa, crescând cu câte zece lovituri. „Și mulți se-ntâmplă să moară din bătaie." Oricine îndrăznea să fure un cal – mongolii aveau grijă să și-i înfiereze – sau o vită avea să moară inevitabil ca urmare a loviturilor primite drept pedeapsă, așa că, spre a scurta procesul, răufăcătorul era tăiat în două cu spada.

Clemența – atâta câtă era – lua o formă mercantilă. Dacă un hoț de cai putea să plătească de nouă ori valoarea pagubei produse, scăpa cu viață, chiar dacă nu și cu onoarea intactă.

Un anumit obicei mongol l-a uimit pe Marco mai mult ca altele: căsătoria copiilor morți. S-a străduit să le explice acest obicei complicat europenilor care, probabil, îl respingeau ca pe o fantezie grotescă. „Când unui om îi moare fiul de copil, el caută un alt om cu o copilă pe potrivă, care și ea a murit înainte să apuce a se mărita, iar cei doi părinți își căsătoresc copiii morți. Dau fata moartă de soție băiatului mort și pun să se întocmească zapis despre aceasta și despre zestrea dată."

Când această ceremonie era încheiată, un necromant – un șaman sau magician care comunică cu morții – ardea

documentele și fumul îi vestea pe cei morți despre căsătoria celor doi copii decedați. Urma ospățul de nuntă. Apoi familiile confecționau imagini din hârtie ale celor doi însurăței morți, le puneau într-o căruță trasă de cai, împodobită cu flori, și le plimbau prin ținut; iar după ce ospățul se termina ardeau imaginile, „rugându-i și implorându-i pe zei să le dea celor doi fericire pe lumea cealaltă".

Cele două familii legate prin căsătoria copiilor morți făceau schimb de daruri, ba chiar și de zestre, ca și cum mirele și mireasa ar fi trăit printre ei, estompând astfel granița dintre vii și morți. După aceea, „părinții și rudele morților se considerau înrudiți, rămânând credincioși acestei rudenii [...], ca și când copiii ar fi trăit".

Dar pentru Marco asta era numai încălzirea, căci avea ceva „minunat de pus pe hârtie". Ce anume putea depăși minunile pe care le descrisese? Are răspunsul deja pregătit: „Vom vorbi despre domnia Marelui Han și despre curtea lui, care, după judecata mea, după ce am umblat și am văzut multe părți ale lumii, nu se poate asemăna cu niciun alt regat." Nu numai asta, dar „o să mă leg să nu spun despre aceasta altceva decât adevărul curat".

Marco a menționat rapid „oamenii sălbatici" din Mecrit, nomazi care domesticeau și călăreau cerbi cât caii de mari. Se entuziasmează cu privire la regatul Erginul cu cele „trei neamuri: mulți creștini nestorieni și idolatri [budiști] și sarazini care țin legea lui Mahomed". Discutând despre provincia Shinju, înalță laude boilor și vacilor „mari cât elefanții", care erau „plăcut de privit, acoperiți cu păr pretutindeni, mai puțin pe spinare, și de culoare albă sau neagră". Lâna lor „mai fină decât mătasea" l-a impresionat foarte tare, spunea el: „Eu, Marco Polo, am adus-o la Veneția ca pe o minunăție și toți au socotit-o ca atare." Nu numai asta, dar regiunea „producea cel mai bun mosc din lume".

Nu era singurul fascinat de mosc. Acesta era faimos în toată Europa, ca ingredient folosit la parfumuri, afrodisiace și tot felul de poțiuni. Acum Marco a aflat că substanța magică era obținută de fapt din glanda abdominală, mare cât un ou, a masculului de cerb moscat. Vorbește despre moscul pe care l-a descoperit într-un „animal sălbatic" ce semăna cu o gazelă. „Animalul", povestea el, „are blană precum cerbul", dar cu firul mai des, picioare ca ale unei gazele și o coadă ca de gazelă, „dar are patru colți lungi, doi sus și doi jos, lungi de trei degete și foarte subțiri, albi ca fildeșul și îndreptați doi în sus și doi în jos". Mongolii numesc animalul *gudderi*, nota el.

Secreția însăși era roșu-cafenie, de consistența mierii și cu un miros pătrunzător, considerat o ispitire sexuală. Marco descrie cu minuțiozitate metoda folosită de mongoli ca să obțină moscul: „Vânătorii pornesc la drum când e lună plină să prindă acest animal, căci, doborându-l, descoperă pe pântece, lângă buric, între piele și carne, o băsică de sânge" – despre care se spune că apare sub influența lunii pline – „pe care o jupoaie odată cu pielea și o așază la soare, la uscat. Sângele e moscul cel frumos mirositor."

Cerbul moscat l-a impresionat atât de tare pe Marco, încât, peste ani, a revenit în Veneția aducând cu el „capul și picioarele unui animal, uscate, și puțin mosc în sacul de mosc și perechi de colți". Trofeul era o reamintire a experiențelor felurite din trecutul său, dar una pe care o putea recrea, cu efort, din memorie, pentru ascultătorii din celula sa din Genova.

Marco a nutrit sentimente amestecate față de locuitorii regiunii. Pare să-și schimbe părerea ori de câte ori îi pomenește. Aveau nasurile mici și părul negru, iar bărbații nu purtau bărbi, având numai câțiva perișori în bărbie. Femeile lor erau frumoase „bine clădite pretutindeni", fără pic de păr pe trup, „mai puțin pe vârful capului". Deși se considera un ins umblat prin lume, a fost în egală măsură fascinat și scârbit descoperind că bărbații „se dedau plăcerilor trupești și își iau multe neveste, pentru că religia lor [...] nu-i ține de la asta, ci

le îngăduie să-şi ia câte pot". Mai mult, spunea el, „bărbaţii caută mai degrabă femei frumoase decât de obârşie nobilă, căci dacă există o femeie graţioasă şi frumoasă şi e de obârşie umilă, un nobil sau om de seamă o poate lua pentru frumuseţea ei, oferind belşug de arginţi tatălui sau mamei, după cum le-a fost înţelegerea". Marco se va fi gândit că aceste plăţi semănau cu zestrea veneţiencelor, care de asemenea transforma căsătoria într-o tranzacţie comercială şi într-o alianţă politică între familii.

Înaintând către Răsărit, Marco a ajuns în „ţinutul Tenduc", pe care l-a considerat greşit a fi fostul regat al miticului Părinte Ioan. Bazându-se mai degrabă pe legende decât pe fapte, susţinea că, deşi „cei mai mulţi [dintre locuitori] sunt creştini", există şi oameni cu sânge amestecat (prin aceasta referindu-se la vlăstarele unor părinţi cu credinţe sau din culturi diferite). Aceşti oameni, cunoscuţi ca *argon*, sunt „idolatri", probabil budişti şi musulmani. În ciuda sângelui lor amestecat, câştigă şi ei admiraţia lui Marco: „Au pielea cea mai albă de pe aceste meleaguri şi sunt mai chipeşi decât ceilalţi din acest ţinut de necredincioşi şi, mai isteţi, şi mai pricepuţi la negoţ decât oricine din ţinut."

Marco merge chiar mai departe, identificând reşedinţa Părintelui Ioan ca fiind „locul căruia prin părţile noastre i se spune Gog şi Magog" – o referinţă forţată, dar pentru Marco credibilă, la tiranul biblic Gog, care domnea în ţinutul Magogului.

În acest moment al istorisirii sale, Marco se încâlcise în legende şi crâmpeie de istorie antică. Narator de nădejde când era vorba de experienţa lui personală, se baza acum prea mult pe istorii şi legende pe jumătate uitate.

Revenind de la istorie la subiectul şoimăritului, Marco şi-a recăpătat vigoarea şi acurateţea caracteristice, ca un martor entuziast al timpurilor sale. Şoimăritul era sportul preferat

atât de nobilii europeni, cât și de cei mongoli, iar Marco i-a înțeles măreția și prestigiul. Kubilai Han, și-a informat el publicul, vizita această regiune anual ca să vâneze. „Vânează cu șoimi și cu hultani și doboară multe păsări cu multă veselie și mult fast", scria Marco.

Pe durata sezonului de vânătoare, Marele Han se instala într-o așezare formată din „mai multe căsuțe din lemn și piatră, unde adastă noaptea și unde are nenumărate zburătoare care, în limba noastră, se numesc potârnichi și prepelițe, ținute în cotețe". Mai mult, „pentru hrana lor, Marele Han pune să se semene vara, pe dealuri, mei și alte grâne care le sunt pe plac, poruncind ca nimeni să nu le secere, ca să se poată hrăni păsările cu ele".

Cu toate plăcerile rustice pe care le oferea, tabăra de vânătoare a lui Kubilai Han slujea numai ca reședință de vară. O călătorie de trei zile prin stepă și conducătorul mongol ajungea la faimosul lui palat de vară, Shangdu sau Xanadu, cum a ajuns să fie cunoscut ca urmare a poemului fantasmagoric al lui Samuel Taylor Coleridge, *Hanul Kubla*.

În ciuda atributelor fantastice pentru care e cunoscut în Occident, Shangdu chiar a existat, fiind la fel de real ca pământul de sub picioare, iar Marco Polo a ajuns să-l cunoască foarte bine. „În această cetate", le spune el cititorilor, „a pus să se înalțe un mare palat din marmură și alte soiuri de piatră măiestrit lucrată". Aici Marco a văzut priveliștile a căror simplă descriere avea să inflameze creierul dependent de opiu al lui Coleridge.

Marco scria: „Sălile, încăperile și coridoarele sunt aurite și împodobite cu imagini închipuind animale, păsări, copaci, flori și alte lucruri felurite, atât de bine măiestrite, că se bucură ochiul privindu-le. Din acest palat pornește un zid care se întinde în direcția opusă, terminându-se la ambele

margini în zidul cetății și înconjurând 16 mile* de pământ. E întărit ca o cetate și aici se află fântâni și râuri de apă curgătoare, pajiști frumoase și crânguri."

Aceste câmpii elizee adăposteau și grădina zoologică regală. „Aici, Marele Han ține felurite animale, cerbi, ciute și căprioare, pe care le dă șoimilor și hultanilor ținuți în colivii. Face asta adesea, pentru plăcerea sa. În mijlocul parcului, unde e un crâng frumos, Marele Han" – văzut încă de la depărtare și nu de aproape, deși prezența lui devine tot mai concretă cu fiecare milă care trece – „a pus a i se tocmi un mare palat sau *loggia*, tot din trestie [de fapt tulpini de bambus] și, în vârful fiecărui stâlp, șade un mare dragon aurit ce cuprinde stâlpul cu coada și ține tavanul pe creștet, întinzând brațele, unul de-a dreapta ca să sprijine tavanul dimpreună cu capul și la fel și celălalt, de-a stânga [...]. Acoperișul palatului e și el din trestii aurite și spoite atât de bine și de gros, că apa nu pătrunde și picturile nu se șterg; e cel mai minunat lucru din lume care poate fi înțeles de cineva care nu l-a văzut."

Cu un simț al observației tot mai ascuțit, Marco descrie această minune a ingineriei mongole, clădirea pe care Coleridge a descris-o, cinci sute de ani mai târziu, ca „un dom al poftelor". „Trestiile din care e durat palatul sunt groase de mai bine de trei-patru palme și lungi de zece-cincisprezece pași. Se taie la jumătate, pe unde e nodul, și se despică în două, de-a lungul, de se fac ca niște țigle. Din aceste trestii groase și mari se fac stâlpi, grinzi și pereți și poți acoperi o întreagă casă cu ele și chiar s-o clădești în întregime. Acest palat al Marelui Han despre care v-am făcut vorbire era în întregime din trestii. Fiecare țiglă din trestie e ținută în cuie să n-o ia vântul și atât de bine sunt alcătuite și îmbinate trestiile acestea, încât apără casa de ploaie și apa se scurge de pe ele."

Chiar mai uimitor de-atât, întreaga construcție era demontabilă și mobilă, la fel ca mai modestele iurte în care locuiau

* 25 de kilometri.

mongolii nomazi. În fond aceasta era, la toate nivelurile, o cultură nomadă. Marco continua: „Poruncit-a Marele Han să fie astfel tocmit, încât să poată fi stricat sau înălțat cu ușurință și fără vătămare oricând ar cere-o, căci, când e înălțat și pus laolaltă, îl priponesc cu două sute de funii zdravene de mătase de jur împrejur, precum corturile, căci, fiind trestiile ușoare, altminterea le-ar doborî vântul."

„Marele Han zăbovește în acest parc numai trei luni pe an, în iunie, iulie și august, fie în palatul de marmură, fie în cel de trestie. Motivul pentru care stă aici e ca să scape de zăduf, căci aici aerul e temperat și bun, nefiind nici foarte fierbinte, ci mereu proaspăt." Deși descrierea lui Marco este minunat de inventivă și publicul european a interpretat totul ca pe o fermecătoare fantezie, ea derivă strict din observație.

Kubilai Han părea să fie însăși legea, temut și atotputernic, în stare să impresioneze pe oricine de pe tărâmul lui, dar era dependent de prezicători în luarea deciziilor importante. Marco relata: „Când Hanul șade în palatul acesta, de plouă sau se lasă ceața sau pe altă vreme rea, are astrologi și vrăjitori înțelepți care suie pe acoperișul palatului unde șade Marele Han, de îndată ce primul nor de furtună sau prima pală de ceață se înalță în văzduh și, prin știința și descântecele lor, alungă norii, ploaia și vremea rea, deși acestea își văd nestrămutat de treabă în altă parte."

Privind mai atent, Marco a remarcat că, la curte, existau de fapt două soiuri de astrologi, unii din „Tebet" și alții din „Chescimir" (probabil Pakistanul de astăzi), care erau practicanți ai magiei negre și, din câte se părea, manipulatori iscusiți ai lui Kubilai Han. „Cunosc arte și vrăji necurate mai bine ca oricine și poruncesc diavolilor, așa că socot că nu există vrăjitori mai pricepuți ca ei pe lume", spunea Marco. „Săvârșesc lucruri prin puterea Necuratului, făcând pe ceilalți să creadă că înfăptuiesc totul prin marea lor bunătate și sfințenie și că împlinesc lucrarea lui Dumnezeu." Ca pentru a preveni lumea

despre natura lor josnică, „umblă murdari şi necuraţi, nesinchisindu-se nici de cinstea lor, nici de cei ce vin să-i caute: au feţele mânjite de noroi şi nu se spală, nici nu se piaptănă, ducându-se peste tot aşa, jegoşi".

Cititorii în stele din Chescimir – „cel mai rău soi de fermecători şi necromanţi" – erau, pe scurt, respingători.

Pentru a le demonstra reaua-voinţă, Marco spune o poveste care nu avea cum să nu-i îngrozească pe cititorii săi: „Când ştiu că un om e osândit la moarte pentru relele sale şi ocârmuirea îi ia viaţa, condamnatul li se dă lor şi ei îl iau de se ospătează cu carnea lui. Dară dacă omul moare de moarte bună, se păzesc a-l mânca."

Pentru a demonstra până unde ajung puterile lor diavoleşti, Marco ţese o istorie care a fascinat cititorii de-a lungul secolelor: „Când Marele Han prânzeşte sau cinează în sala de ospeţe, la masa lui cea mare, înaltă de mai bine de opt coţi şi pe o masă aflată în cealaltă parte a sălii, la distanţă de zece paşi, sunt pocaluri aurite pline cu vin, lapte şi alte băuturi alese, atunci aceşti vrăjitori iscusiţi [...] fac farmece şi meşteşuguri şi cupele se ridică şi umblă prin aer singure-singurele, înfăţişându-i-se Marelui Han fără ca nimeni să le fi atins. Iară după ce a sorbit, pocalele se întoarnă la locul lor."

În cazul în care publicul se îndoieşte de povestea lui, Marco insistă că asemenea demonstraţii aveau loc de faţă cu toată curtea. „Săvârşesc aceasta chiar şi sub privirile a zece mii de suflete şi a oricărui nobil ce doreşte a vedea şi acesta e adevărul curat, demn de crezare şi fără urmă de minciună, căci se înfăptuieşte la masa lui în fiecare zi."

Marco relatează toate astea de parcă le-ar fi văzut cu ochii lui. Poate că entuziasmul s-a dovedit în acest caz mai puternic ca bunul simţ sau poate că magicienii reuşiseră temporar să-i vrăjească simţurile, laolaltă cu ale celorlalţi.

Dintre toate priveliştile palatului de vară, nimic nu era pe măsura imenselor herghelii de cai albi ale lui Kubilai Han.

„Hanul are o rasă de iepe și cai dalbi ca omătul și fără nicio pată de altă culoare și sunt mulți peste măsură" – o herghelie de mai bine de 10 000 de exemplare, după cum spune Marco – și o cireadă la fel de impresionantă de „vite dalbe ca neaua". Laptele obținut de la aceste eterice vaci și iepe albe era atât de prețuit, încât „nimeni din lume nu cutează să-l beie, afară de Cinghis Han și cei din neamul său", cu excepția „altui neam din ținut, ce se cheamă horiat". Cu mult timp în urmă, spunea Marco, Cinghis le-a acordat horiaților acest privilegiu „drept răsplată pentru o foarte mare izbândă ce au dobândit-o în cinstea lui". Ca rezultat, „a dorit ca ei și toți urmașii lor să fie hrăniți cu aceeași hrană ca Marele Han și cei din sângele lui. Și numai aceste două familii sus-pomenite trăiesc de pe urma dobitoacelor albe și a laptelui ce-l dau."

Toți le acordau un respect deosebit acestor nobile animale albe. Marco continuă: „Atunci când aceste animale dalbe umblă la pășunat pe pajiști și prin păduri, trecând pe un drum pe unde voiește a trece un om, din marele respect ce li se poartă, omul acela, și nobil de-ar fi sau oricât de mare dregător, nu doar om prost, nu îndrăznește în ruptul capului să le taie calea, ci așteaptă să treacă toate sau se îndepărtează în cealaltă direcție, fie și o jumătate de zi de ar merge, până le lasă pe toate în urmă."

Pentru mongoli, aceste animale aveau însușiri magice. „Cititorii în stele i-au zis Marelui Han că, în cea de-a douăzeci și opta zi a lunii august, trebuie să împroaște puțin din laptele acestor iepe albe în văzduh și pe pământ, pentru ca toate spiritele ce sălășluiesc în văzduh și pe pământ să bea și ele pe săturate." Odată ce o fac, „toate cele ale Hanului sporesc, atât bărbații, cât și femeile, dobitoacele și păsăretul, și grânele și toate cele ce cresc și rodesc".

Adorația iepelor albe și a laptelui lor era obiectul unei sărbători anuale ce avea loc în ziua plecării Hanului de la palatul de vară, pe 28 august. „În ziua serbării, laptele se face în cantități mari, în vase de mare preț, și regele varsă cu mâinile

lui mai tot laptele ba ici, ba colo, cinstind pe zei. Cititorii în stele beau laptele astfel vărsat." După ce se îndestulează cu cumâs, regele și curtea lui cad pradă beției.

După serbare, urmau trezia și plecarea din Shangdu și demontarea palatului de vară. Marco spune că Kubilai Han „a plănuit ca acesta să poată fi făcut sau desfăcut în bucăți foarte rapid, la porunca lui, fiind împachetat în bucăți și cărat cu ușurință încotro poruncește domnul." După asta, nomazii porneau la drum.

Ideea unui palat de vară demontabil și mobil, confecționat din bambus sau alt material ușor și durabil, ce putea fi desfăcut și împachetat cu iuțeală și mutat ca o mobilă, li s-a părut europenilor imposibilă, dar în fapt lucrurile stăteau întocmai cum le descrisese Marco. Părea doar să fi nimerit în mijlocul unor războinici primitivi și păgâni, dar în realitate își găsise drumul către o confluență a civilizațiilor cu câteva secole mai avansată decât Europa Occidentală. Cum să explice toate astea unui public sceptic? Să facă viitorul să sune credibil era ceva ce depășea până și răbdarea și puterea de convingere a lui Marco.

Călătoria pe o asemenea distanță se dovedise nespus de grea, periculoasă și îndelungată pentru cei trei Polo și se simțeau în siguranță în îmbrățișarea atotcuprinzătoare a Hanului. Cu timpul, aveau să-și dea seama că intraseră fără să vrea într-o capcană, una cât Asia de mare. Kubilai Han se prezenta ca un împărat invulnerabil, o zeitate practic, dar de fapt era un tiran vanitos și vulnerabil, iar poziția clanului Polo în imperiul său era prin urmare nesigură. Cu siguranța lor depinzând de bunăvoința Hanului, nu puteau nici să se lepede de el, nici să plece, mai ales dacă voiau să mai vadă Veneția vreodată. Și, dacă acestuia i se întâmpla ceva, ei ar fi ajuns la mila dușmanilor săi.

Pe moment, Marco era prea orbit de apropierea de cel mai puternic conducător al momentului ca să-și facă griji, căci ajunsese în inima povestirii sale. „Vă voi povesti acum întâmplări cu adevărat nemaipomenite despre faptele celui care e regele regilor tuturor tătarilor, nobilul Han care se numește Kubilai."

Din poziția sa privilegiată, Marco Polo îșI îndeamnă cititorii, mai ales pe venețieni, să studieze exemplul lui Kubilai Han în materie de întemeiat imperii. Relatarea lui detaliată poate fi citită ca o dizertație despre cum să conduci mai bine un imperiu, fiind astfel echivalentul medieval al altei analize a artei guvernării, scrise tot de un italian, *Principele* lui Machiavelli. Marco a descoperit în Kubilai Han un practicant desăvârșit al acestei arte: în parte războinic, în parte tiran și în parte înțelept. Pentru venețianul nostru, Kubilai era un ins în carne și oase, dar și o figură impunătoare, la fel de măreață ca Alexandru cel Mare, un conducător capabil să transforme lumea și istoria însăși. Kubilai Han era puterea întrupată din punct de vedere militar, sexual și spiritual.

„Oamenii stau smeriți și în tăcere pe o leghe împrejurul locului unde s-ar putea afla Marele Han, din marele respect ce-l poartă Excelenței Sale, de nu se aude niciun sunet, zgomot, strigăt sau glas mai ridicat", spunea Marco, descriind viața în palatul mongol. „Fiece nobil duce cu el un mic vas nespus de frumos în care scuipă când se află în sală, căci nimeni nu ar îndrăzni să scuipe pe podeaua sălii."

În armonie cu atmosfera rafinată a palatului, vizitatorii purtau încălțări speciale, „papuci frumoși din piele albă, ce îi aduc cu ei". „Ajungând la curte", explica Marco, „de voiesc a se duce în sală, dacă domnitorul pune să fie chemați, își pun acești papuci noi și frumoși și pe ceilalți îi încredințează servitorilor, nedorind să pângărească covoarele frumoase și măiestrit țesute din mătase, cu aur sau în felurite culori."

Şi acum a sosit timpul ca familia Polo, în aceste veşminte splendide, să întâlnească întruparea opulenţei şi a autorităţii, pe cârmuitorul mongolilor, Kubilai Han.

„Sosind în marea cetate [Cambulac] în care se afla Hanul, nobilii fraţi messer Niccolo şi messer Mateo, dimpreună cu Marco, au mers imediat la palat şi l-au găsit pe Marele Han în mijlocul tuturor nobililor săi. Şi îngenunchind dinaintea lui, i s-au închinat cu umilinţă, atingând ţărâna cu frunţile."

Prosternaţi dinaintea atotputernicului conducător, au aşteptat într-o tăcere respectuoasă, dar plină de nelinişte până ce „Marele Han le-a poruncit să se ridice şi i-a primit cu cinstire, mult veselindu-se şi dând un mare ospăţ pentru ei". Kubilai Han i-a angajat nerăbdător în conversaţie pe Niccolo şi pe Maffeo, întrebându-i „despre viaţa lor şi despre mersul treburilor" în anii cât lipsiseră de la curtea mongolă. „Cei doi i-au spus că le mergea cum nu se poate mai bine, de vreme ce îl găsiseră sănătos şi în putere."

Încheind cu introducerile, Kubilai Han a vrut să afle „ce legături" avuseseră cei doi fraţi „cu suveranul pontif". Marco spunea că Niccolo şi Maffeo „i-au explicat cu de-amănuntul, cu isteţime şi mare elocinţă toate câte făptuiseră, fiind ascultaţi îndelung şi în tăcere de domn şi de nobilii săi, care mult s-au minunat auzind despre marea lor osteneală şi de pericolele pe care le înfruntaseră". În încheierea povestirii, i-au prezentat Marelui Han documentele papale pe care le aduseseră cu ei de la Acra la Cambulac. Cârmuitorul mongol le-a lăudat „sârguinţa" cu care duseseră la capăt această însărcinare supraumană. Dar asta nu era totul.

Cu o reverenţă veneţiană, cei doi i-au „înmânat uleiul sfinţit pe care-l aduseseră din lampa de la Mormântul Domnului Nostru Iisus Hristos din Ierusalim, pe care atâta şi-l dorise". Darul atât de greu de obţinut a avut efectul dorit. Kubilai Han a primit substanţa magică cu „mare bucurie, găsind-o cea mai de preţ, şi a dat poruncă să fie păstrată cu mare grijă şi respect,

spunând că niciun alt dar nu a fost mai plăcut sau mai bine primit decât acesta".

Apoi a venit rândul tânărului Marco. Tatăl și unchiul său i l-au prezentat oficial pe tânăr căpeteniei mongolilor. „Dând cu ochii de Marco, care era un tânăr nobil și plăcut la înfățișare, a întrebat cine este", i se povestește cititorului. „Măria ta", a răspuns tatăl său, messer Niccolo, „este fiul meu și slujitorul domniei voastre, pe care, fiind tot ce am mai scump pe lume, l-am adus cu mult pericol și osteneală și din ținuturi tare îndepărtate ca să vi-l înfățișez și să vă slujească." Ne putem imagina obrajii tânărului arzând de emoție în fața caracterului atât de oficial și de intim al ocaziei, dar și al semnificației sale, căci tatăl său tocmai îl înrolase în slujba Marelui Han.

„Să fie binevenit, căci aceasta mă bucură nespus", a spus Marele Han.

CARTEA A DOUA

ASIA

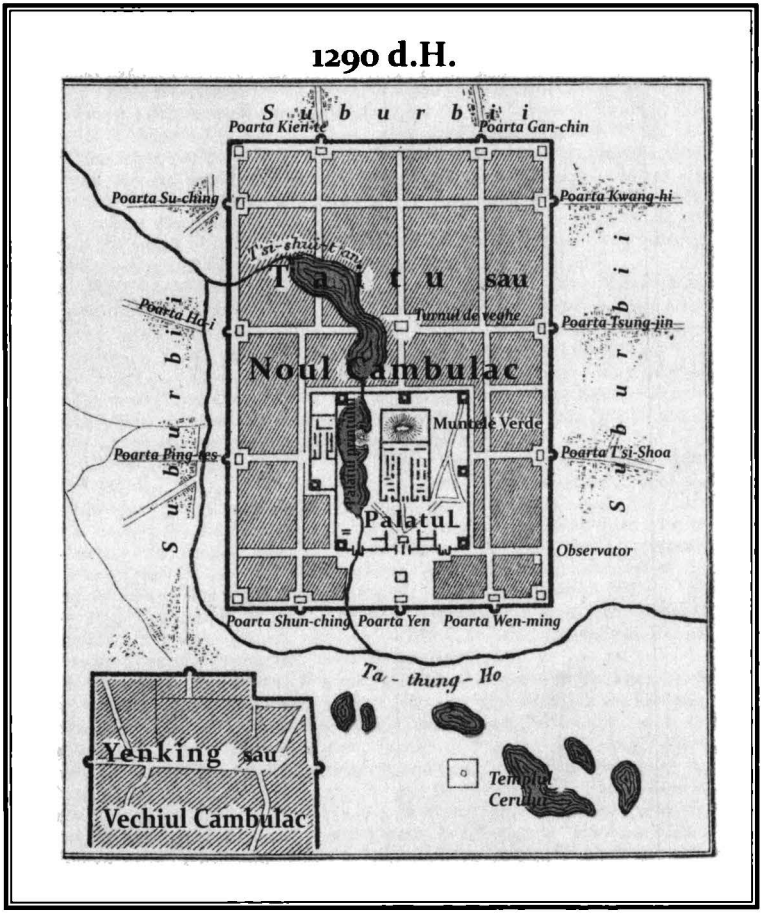

7

Împăratul universal

Să clădesc din muzici line
În văzduh acel altar
Însorit, cu bolți de sloi!

Aprobarea lui Kubilai Han a însemnat un moment decisiv în viața tânărului Marco. De acum, a ieșit din umbra celor doi Polo mai în vârstă, afirmându-se ca o personalitate distinctă. Firea lui exuberantă și cercetătoare s-a dovedit cea mai potrivită pentru împărat și imperiul său. Cel mai mare dintre cârmuitorii lumii a văzut cât promitea tânărul călător cu simț acut al observației, venit din misteriosul Apus. Împreună, l-au eliberat pe Marco de constrângerile sale venețiene, iar sub influența Hanului, acesta și-a început transformarea în călătorul amintit de istorie. Vreme de 17 ani, Marco Polo și Kubilai Han au format un parteneriat neobișnuit ca stăpân și servitor, învățător și discipol, ba chiar tată și fiu.

Marco declară că Kubilai Han i-a acordat „multă prețuire" și că l-a inclus „printre membrii de vază ai casei sale, din care pricină s-a bucurat de mult respect și prețuire în ochii tuturor celor de la curte". La rândul său, tânărul venețian și-a studiat gazdele lui atât de nemaipomenite. „Stând la curtea Marelui Han, tânărul [...] având o minte isteață, a deprins obiceiurile și limba tătarilor, buchiile lor și trasul cu arcul spre marea mirare a tuturor", spunea el cu lipsa de modestie care îl definea. Nu a trecut mult și a învățat „câteva graiuri și alte patru

soiuri de slove și scrieri". Înarmat cu acestea, a ajuns probabil să-l cunoască pe Kubilai Han poate mai bine decât se cunoștea Hanul însuși și să graveze pentru totdeauna figura acestuia în conștiința occidentalilor.

Pentru europeni, Kubilai Han, asemenea strămoșilor săi mai înainte, era mai degrabă o forță demonică decât un ins în carne și oase și, chiar dacă Marco era cuprins de venerație față de căpetenia mongolilor, era decis totodată să-i confere și chip uman; asta reprezenta, în sine, un demers iconoclastic.

„Marele rege între regi, Kubilai Han, este astfel" începea Marco. „E de înălțime potrivită, nefiind nici prea înalt, nici prea scund, ci mijlociu la stat. E plin la trup, dar bine clădit în toate cele. Chipul îi e alb și trandafiriu ca rozele, are ochi negri și frumoși și un nas armonios." Descrierea este cumva idealizată. Portretele de la maturitate ale Hanului îl înfățișează ca pe un ins peste măsură de gras și de fălcos, cu un aspect binevoitor, dar totuși impozant.

Copleșit de prezența aceasta augustă, Marco l-a descris în termeni plini de exaltare. „Titlul de han înseamnă «mare rege peste regi»", care i se cuvine de drept, ca să știe tot omul că acest Mare Han este cel mai puternic din întreaga lume, fie măsurat în supuși și ținuturi peste care stăpânește, fie ca bogăție", a spus mai târziu Marco fără să exagereze. „Trebuie să aflați că se scoboară direct din stirpea lui Gingis Han [...]. E cel de-al șaselea Mare Han al tuturor tătarilor." Deși, când a primit familia Polo în cea de-a doua vizită a sa în Cambulac, Kubilai Han împlinise șaizeci de ani, dusese până de curând un trai plin de primejdii și devenise Han nu doar mulțumită originii sale, ci, în egală măsură, vicleniei și curajului pe câmpul de luptă.

Kubilai Han era copilul celui de-al patrulea fiu al lui Cinghis Han, Tolui, și al unei femei remarcabile, pe nume Sorghaghtani Beki, care a fost în mare parte responsabilă pentru formarea caracterului nobil al viitorului împărat.

Și-a crescut copilul în lipsa soțului ei și i-a insuflat spiritul mistic și deschis la toate, care avea să-i marcheze viața de adult.

După ce Tolui și-a pierdut viața din cauza băuturii, Sorghaghtani și-a demonstrat firea independentă. A refuzat, printre altele, cererea în căsătorie venită din partea lui Ogodai, fratele lui Tolui, luptându-se pentru viitorul copiilor ei. Flerul politic combinat cu firea ei liniștită, dar ambițioasă, i-au câștigat admirația tuturor. Unul dintre înțelepții vremii, sirianul Gregorius Bar Hebraeus, fiul unui medic evreu care a devenit episcop și comentator al Bibliei, a spus despre Sorghaghtani: „De-ar fi să aflu printre femei încă una asemenea ei, aș spune că neamul femeiesc le e mult superior bărbaților."

Sorghaghtani era creștină nestoriană și, prin urmare, Kubilai Han aprecia creștinismul mai mult decât bănuiau europenii care îi blestemau numele. Toată lumea, inclusiv Marco, era la curent cu faptul că ea era creștină și, din acest motiv, tânărul era convins că are ceva în comun cu fiul ei, cel mai exotic dintre toți cârmuitorii. Dar mama lui Kubilai Han avea o viață spirituală mai complicată decât ar fi lăsat să se vadă religia la care aderase. Încuraja în mod activ toleranța religioasă, în parte din convingere, în parte din considerente politice. Îmbrățișa budismul, taoismul și islamul numai pentru a câștiga susținerea popoarelor peste care domnea familia ei. Chiar dacă era creștină practicantă, dona sume generoase moscheilor și școlilor musulmane. Și, dacă l-a încurajat pe Kubilai Han să învețe să vâneze ca un mongol, a insistat totodată ca el să învețe uigura, una dintre numeroasele limbi adoptate de mongoli.

S-a dovedit la fel de luminată și în administrarea afacerilor provinciei nordice a Chinei, peste care stăpânea cu bunăvoință. Printre cele mai mari provocări cu care s-au confruntat mongolii în încercarea de a controla China s-a numărat ciocnirea dintre cele două stiluri de viață foarte diferite: viața fermierilor chinezi și cea a nomazilor mongoli. În loc să-și forțeze supușii chinezi să adopte un mod de viață nomad, bazat pe

un teren nelimitat, dar adesea inutil, Sorghaghtani le-a permis să trăiască în conformitate cu tradiția lor de agricultori. Rezultatul pentru mongoli a luat forma unor neașteptate creșteri ale veniturilor din taxe.

Kubilai a moștenit abordarea inovatoare a mamei sale în guvernarea provinciilor chineze. A îmbrățișat politeismul ei, ceea ce i-a asigurat cooperarea supușilor, și a promis să facă compromisuri economice. Dar, în tinerețe, s-a aventurat departe de casă, iar guvernatorii mongoli au administrat provinciile cu o mână mult mai aspră. I-au silit pe fermierii chinezi să se relocheze, distrugând structurile familiale fragile, au impus taxe mult mai mari și au exploatat forța de muncă chineză oriunde au putut. Până când vestea despre aceste excese a ajuns la urechile lui Kubilai Han, chinezii plecaseră cu miile.

Kubilai a încercat să reinstituie echilibrul înlocuind ispravnicii mongoli cu unii chinezi, numiți „împuterniciți cu pacificarea". Cu timpul, a primit tot mai mulți chinezi în administrația lui, iar prin 1250, unii dintre fugari au revenit, acceptând condiționat stăpânirea mongolă.

Bazându-se pe străini ca să-și administreze imperiul, Kubilai Han a devenit, treptat, cel mai puțin mongol dintre conducătorii mongoli. Poporul său îl critica adesea pentru că abandonase modul lor de viață, îmbrățișând civilizația chineză în toate manifestările ei: limbă, haine, religie (budismul adică) și guvernare. Acuzațiile conțineau ceva adevăr, căci el își angaja sfetnici cu origini foarte diverse. Un călugăr pe nume Hai-yün îl călăuzea pe căile budismului chinez. I-a dat celui de-al doilea fiu al lui Kubilai un nume chinezesc, Chinkim*, „Aur Pur". L-au urmat alți chinezi și, în curând, tânăra căpetenie avea să primească lecții despre confucianism. Uiguri turci, musulmani și creștini nestorieni au început să-și facă apariția la curte, dobândind dregătorii. O numărătoare

* Transcrierea numelui *Zhenjin* care în chineză înseamnă „Aur Pur".

arată că, în total, Kubilai avea vreo 40 de sfătuitori cu origini cum nu se poate mai diverse. Ani mai târziu, când au sosit la curte musulmanii și europenii care înfruntaseră primejdiile Drumului Mătăsii, era firesc ca Kubilai Han să-i poftească a-i sluji pe mongoli. Cu timpul, și-a împărțit supușii în patru grupuri mari. Mai întâi erau mongolii, îndreptățiți la cele mai înalte poziții. Îi urmau apoi așa-zișii Oameni cu Ochi Colorați*, adică cei din Persia și Orientul Mijlociu. Apoi erau chinezii din nord și, sub ei, chinezii din sud**, cele mai numeroase, dar mai puțin influente grupuri.

Chiar dacă ajunsese să deprindă subtilitățile vieții de la curtea Chinei, Kubilai Han își păstrase gustul mongolilor pentru corturile mobile, vânătoare, călărit și cuceriri militare. Uneori se temea că ajunsese să se bazeze prea tare pe elita sa de sfetnici chinezi și a fost auzit întrebându-se dacă budiștii și confucianiștii nu grăbiseră sfârșitul altor dinastii. Lipsa lui de fluență în limba chineză îl împiedica să poarte conversații îndelungate cu confucianiștii din jurul lui. Dacă voiau să-l inițieze într-ale confucianismului, se bazau pe un interpret mongol. Căuta să încorporeze lumea, dar în termeni proprii.

Ca tânără căpetenie aflată în ascensiune, Kubilai supraveghea patru mari gospodării separate, administrate fiecare de câte una dintre soțiile sale. Chabi, cea de-a doua soție, le eclipsa pe celelalte, atât ca popularitate în rândul supușilor, cât și ca influență asupra remarcabilului ei soț. S-au căsătorit în 1240 sau cu puțin timp mai înainte, când Kubilai Han avea în jur de 25 de ani. Chabi era devotată budismului tibetan. Și-a donat bijuteriile mânăstirilor budiste și, în scurt timp, l-a determinat pe Kubilai să devină și el budist.

---

* În chineză *semu*, care înseamnă „ochi colorat". Istoricii spun însă că termenul nu trebuie luat *ad litteram*, fiind menit mai degrabă să sugereze varietatea de națiuni inclusă în această castă.

** Chinezii din nord, care se închinaseră primii dinaintea mongolilor, aveau un statut superior celor din sud.

Crezând că putea depăși toate diferențele – fie ele religioase, lingvistice sau de alt ordin – prin puterea autorității sale, Kubilai Han s-a străduit să-și consolideze alianțele în interiorul Imperiului Mongol și, treptat, a dovedit ce fel de căpetenie putea să fie. În 1252 și-a ajutat fratele, pe Möngke, să cucerească provincii din sud-vestul Chinei. Analele arată că, în decursul a trei ani, i-a încredințat unui cunoscut învățat chinez îndatorirea de a înființa școli în care copiii mongoli să învețe limba chineză și științe. În 1256, a însărcinat un alt savant chinez respectat, Liu Ping-chung, să aleagă un loc potrivit pentru capitala Imperiului Mongol. Alegerea a fost Shangdu, nume care le poate părea romantic și evocator occidentalilor, dar care însemna pur și simplu „Capitala de Sus", pentru că se afla la nord de capitala de iarnă, Cambulac.

Moartea lui Möngke, în august 1259, a eliberat drumul pentru ascensiunea lui Kubilai. În mai 1260, nobilii mongoli s-au adunat într-un *kuriltai*, o adunare, ca să-și aleagă noul conducător. Deliberarea lor a avut ca rezultat înălțarea lui Kubilai în funcția de Mare Han. Avea 45 de ani.

La o lună după alegerea lui Kubilai, fratele lui mai mic, Ârak Böke*, a adunat suficientă susținere din rândul unui grup de nobili mongoli nemulțumiți, ca să facă în așa fel încât să fie declarat el însuși „mare han". Din fortăreața sa din Karakorum, Ârak Böke a jurat să-l nimicească pe Kubilai Han, cu loialitățile lui incerte. Aflând despre intențiile rivalului său, Kubilai și-a suspendat campania militară din China centrală și s-a sfătuit cu generalii lui, căutând o cale ca să pună capăt acestei contestări a autorității sale. Ei au recomandat ca, de dragul unității mongolilor, Kubilai să organizeze o nouă alegere. Fiind succesorul desemnat, a fost silit să se supună

* Cel mai mic dintre cei patru frați. Conform tradiției mongole, fratele cel mai mare moștenea titlul de han, dar fratele cel mai mic moștenea ținutul natal.

unei alegeri la care să ia parte toți membrii familiei sale și principalii nobili. Rezultatele votului au fost neclare; fiecare rival avea susținătorii săi devotați, fapt care a pregătit scena pentru ani de conflicte între nobilii mongoli.

Ca să-și consolideze poziția, Kubilai a încheiat un pact cu dinastia chineză dominantă Song, al cărei prinț a jurat să-i slujească lui Kubilai Han și să plătească un tribut anual generos, de 200 000 de uncii de argint și 200 000 de coți de mătase. Sfătuit de consilierii săi chinezi, acesta s-a adresat populației chineze, asigurând-o că taxele lui aveau să fie mai mici decât ale rivalului său antichinez și a făcut tot posibilul să se identifice în vestimentație și obiceiuri cu împărații chinezi. Acest lucru a avut efect, însă Ârak Böke a continuat să-l hărțuiască pe Kubilai Han în Asia Centrală sau oricând îi simțea vreo slăbiciune.

Hărțuiala nesfârșită a avut efecte asupra armatei lui Ârak Böke. Boala, dezertarea și foametea au răpus mulți soldați, iar în 1264, Ârak Böke a decis că nu avea de ales decât să i se predea lui Kubilai Han. Sosind în Shangdu, Ârak Böke a făcut apel la mila fratelui său. Cei doi frați, până de curând dușmani de moarte, s-au îmbrățișat și se spune că Kubilai Han a șters cu tandrețe lacrimile din ochii adversarului său.

Dând dovadă de compasiunea pentru care era cunoscut, Kubilai Han nu l-a pedepsit pe Ârak Böke și nici pe partizanii acestuia. În schimb, i-a interzis fratelui său mai mic să i se înfățișeze dinainte vreme de un an, măsură care i-a înfuriat pe mulți dintre nobilii care insistau asupra unor pedepse mult mai aspre. Pentru a-și domoli susținătorii, Kubilai Han a condus o anchetă prin care să îi scoată la iveală pe cei care-i inspiraseră lui Ârak Böke ideea rebeliunii. În cele din urmă, vina a căzut asupra unui fost sfetnic, pe nume Bolghai. Kubilai Han a poruncit ca Bolghai și alți nouă susținători ghinioniști ai lui Ârak Böke să fie executați.

În 1266, Ârak Böke a murit. Se bucurase de o sănătate robustă până la boala care i-a fost fatală, așa că moartea sa

a dat naştere suspiciunii că fusese otrăvit ca să îi lase calea liberă lui Kubilai Han; dar nu a ieşit la iveală nicio dovadă în acest sens. Kubilai domnea acum ca singurul „mare han", deşi susţinerea de care se bucura din partea celorlalţi hani era în cel mai bun caz anemică. Pentru străinii ca Marco Polo, el părea să stăpânească asupra unei ierarhii mongole unificate, dar, în realitate, puterea sa în imperiu era mai nesigură decât presupuneau străinii, un rezultat al şansei în egală măsură ca al forţei militare sau al virtuţii.

Ca împărat, Kubilai a început imediat să aducă schimbări ample în imperiu. În anul 1260, cel dintâi an al domniei sale, le-a poruncit chinezilor să-şi schimbe monedele din cupru, aur şi argint în bani de hârtie. Şi a înlocuit banii chinezeşti de hârtie, care circulau din secolul al IX-lea, cu echivalentul lor mongol. În curând, China era inundată de trei tipuri de valută mongolă, una susţinută de mătase şi alte două de argint. În ciuda rezistenţei chinezilor, experimentul a reuşit.

Politicile fiscale şi tehnologia mongolilor, bazate pe modelul chinez şi mult mai avansate decât echivalentul lor occidental, l-au impresionat şi l-au năucit pe Marco, care s-a străduit să înţeleagă nişte concepte financiare deloc asemănătoare cu cele din Veneţia. În *Cartea* sa, laudă minunile monetăriei lui Kubilai Han din Cambulac. „Este rânduită în aşa fel, încât se poate spune că marele domnitor a deprins cu desăvârşire arta alchimiei", spunea Marco, înţelegând prin asta că monetăria avea licenţă să producă avuţie.

În beneficiul europenilor neobişnuiţi cu banii de hârtie, Marco explică amănunţit procedura tipăririi banilor în monetăria lui Kubilai: „Pune oamenii să jupoaie scoarţa copacilor, adică a duzilor cu ale căror frunze se ospătează viermii făcători de mătase şi fâşia subţire dintre scoarţă şi trunchi." Din acea fâşie se fac „nişte foi precum hârtia. Sunt cu desăvârşire negre." După ce sunt tăiate în pătrate de diferite mărimi – în funcţie de valoare – „pe ele se pun însemnul şi pecetea

Marelui Han, căci altminteri nu ar putea fi cheltuite cu niciun chip". În plus, pe fiecare foaie se adăuga de mână sigiliul unui funcționar și „de s-ar găsi cineva să facă bani calpi, ar fi pedepsit". Minunea acestui soi de bani era că „în fiece an, [Kubilai] pune să se facă atâția, că ar putea cumpăra toate comorile lumii fără a avea vreo cheltuială".

Marco a încercat să-și educe scepticul public european și să se convingă pe sine că banii de hârtie ai lui Kubilai erau eficienți și practici. Notează: „Toți supușii lui, din orice țară și de orice neam aflat sub stăpânirea sa primesc bucuros asemenea foi ca simbrie, căci, oriîncotro se duc, pot cumpăra cu ele mărfuri, perle și nestemate, dar și aur sau argint. Pot cumpăra orice, plătind cu aceste foi de care v-am zis." La fel de impresionant, banii de hârtie „sunt așa ușori, că o foaie care face zece bezanți de aur nici cât unul nu cântărește".

În pasiunea lui pentru a reforma, Kubilai Han primea la curtea lui artizani, meșteșugari și negustori, ca o ruptură totală față de obiceiurile chinezilor. Musulmanii din Orientul Mijlociu aduceau mirodenii, cămile și covoare. Negustorii soseau cu mătăsuri somptuoase și articole de lac, ca să nu mai pomenim de coarne de rinocer și tămâie, mare parte din mărfuri fiind alese să satisfacă gusturile musulmanilor.

Trezoreria lui Kubilai Han avea mult de profitat de pe urma acestor activități comerciale. Guvernul mongol împrumuta cu bani nobilimea mongolă, cu dobânzi foarte mici, în timp ce lua taxe de la negustori. Indiferent de natura tranzacției, administrația lui Kubilai Han cerea ca negustorii să schimbe monedele lor, de obicei din metale valoroase și uneori nestemate, în bani de hârtie mongoli, după cum remarca Marco Polo: „De multe ori pe an, negustorii se strâng și se înfățișează dinaintea Hanului cu perle și giuvaieruri, aur și argint și alte felurite mărfuri, mătase și țesătură aurită. Și negustorii dau în dar toate acestea marelui domnitor [...]. Acesta cheamă doisprezece oameni învățați [...] să cerceteze aceste lucruri ce

i le-au adus negustătorii și să plătească cât li se pare cuvenit [...] cu aceste foi de care v-am zis." Dacă, din întâmplare, „cineva a ținut foile prea mult, de s-au rupt ori s-au mânjit, le duce la vistierie și i le schimbă cu unele noi-nouțe".

Deși lui Marco îi era greu să creadă că banii de hârtie chiar aveau valoare reală, a constatat – cu ochii lui, cum îi plăcea să spună – că aceștia serveau drept bază unui sistem economic practic și flexibil, permițându-i Imperiului Mongol să-și extindă influența la mare distanță. Banii de hârtie i s-au părut o invenție mai importantă decât proiectilele incendiare sau praștiile gigantice și mai convingătoare decât religia. Puteau fi considerați arma secretă a lui Kubilai Han.

Pe toată durata domniei sale, Kubilai a beneficiat de un bun unic: Chabi, soția sa principală, care tânjea să devină împărăteasa unui Imperiu Mongol unificat și care își devotase energia sprijinirii soțului ei când devenea prea absorbit de luptele interne dintre mongoli. Chabi a fost cea care l-a chemat pe Kubilai Han de la războiul său cu dinastia Song, ca să-și apere tronul. Și ea a insistat ca Liu Ping-chung să îl convingă pe Kubilai Han să abandoneze planul de a transforma ogoarele deținute de chinezi în jurul capitalei în pășuni pentru caii mongolilor. „Voi, chinezii, sunteți inteligenți", i-a zis ea lui Liu Ping-chung. „Când vorbiți, împăratul vă ascultă. De ce nu v-ați împotrivit?" Odată ce sfetnicul a intervenit, Kubilai Han s-a răzgândit și nu s-a mai atins de pământurile chinezilor.

La curte, unde aparențele contau, Chabi dicta moda. Cunoscută pentru zgârcenia ei, aduna pieile de animal și sforile lepădate și, în curând, multe femei i-au urmat exemplul. S-a decis să recreeze pălăria tradițională mongolă, adăugându-i un vizor care să apere purtătorul de soarele puternic al Chinei. A născocit chiar și o tunică fără mâneci pentru luptă.

Dincolo de preocupările ei practice, împărtășea fascinația soțului ei față de împăratul chinez Taizong, care domnise cu cinci secole mai devreme, în timpul dinastiei Tang. L-a încurajat pe Kubilai să se identifice public cu această figură respectată, pentru a-și întări susținerea printre supușii săi chinezi. Mulțumită în parte sfatului și exemplului lui Chabi, el a reușit să-și păstreze poziția și popularitatea printre chinezi, dar mai mult prin imitație.

Stilul de guvernare al lui Kubilai se apropia tot mai mult de abordarea chinezilor, mai ales de ideile formulate de savantul confucianist Jing Hao, care oferea călăuzire în legătură cu principiile guvernării. Dar Kubilai păstra obiceiuri specific mongole. În loc să se bazeze pe niște examene riguroase în rândul funcționarilor civili pentru a alege dintre ei dregătorii, așa cum recomandau confucianiștii, își rezerva dreptul să-și numească propriii oameni, pentru a nu risca să devină prea dependent de chinezi în operațiunile de zi cu zi ale administrației sale. Astfel, Kubilai căuta să contopească dinastia sa cu istoria și viața Chinei, păstrând totodată o moștenire mongolă distinctă.

Kubilai Han a devenit atât de priceput să jongleze cu aceste cerințe contrare, încât credea că putea deveni totul pentru toți, suveranul universal. Nu și-a îndeplinit niciodată această aspirație. În Asia Centrală, diferite fortărețe mongole precum Persia și Rusia pretindeau autonomie, deși formal i se închinau Marelui Han de la Răsărit. Mai rău, pe măsură ce domnia sa se prelungea, s-a pomenit prezidând destrămarea Imperiului Mongol, chiar în timp ce își consolida baza – și încă una mare și prosperă – în China, unde și-a continuat cu succes „pacificarea" Songului și a orașelor sale bogate, cel mai mare trofeu fiind Hangzhou, situat în Regiunea Lacurilor, cea mai frumoasă și mai sofisticată regiune a Chinei.

Acesta era imperiul prosper în care s-a pomenit Marco. Iscusința lui de a deprinde limbi străine s-a bucurat de mare

apreciere în ochii Hanului, care l-a trimis „ca sol cu treburi regeşti de seamă". Prima oprire a lui Marco a fost un oraş pe care l-a numit Caragian, la o distanţă de şase luni de mers faţă de Cambulac.

Tânărul sol şi-a dat toată osteneala să se pregătească pentru misiunea sa şi să se distingă de alţi emisari. După călătoriile lor prin Imperiul Mongol, aceştia reveneau la Kubilai Han şi „nu ştiau a-i istorisi nimic despre ţinuturile pe unde umblaseră". Marco spune că, în frustrarea sa, Kubilai îi mustra, făcându-i „neghiobi neştiutori şi spunând că era mai doritor să audă despre întâmplările şi rânduielile de pe acele meleaguri străine decât cum le mersese solia ce le-o încredinţase. Aşa că Marco, ştiind bine toate acestea, când a pornit trimis cu solie de Han, a umblat cu multă luare-aminte, observând şi punând în scris noutăţile şi ciudăţeniile pe care le auzise şi văzuse în acele ţări, la dus şi la întors, ca să le poată povesti odată înturnat, făcându-i Hanului pe plac." Aşa s-a născut Marco Polo călătorul şi povestitorul, şi, odată cu el, şi lăudărosul şi flecarul pe care alţi italieni îl vor eticheta cândva, cu admiraţie, dar şi în batjocură, *Il Milione*, „Milionul".

Prin contrast, el se vedea ca fiind un sol şi un cronicar conştiincios: „Toate lucrurile pe care messer Marco le-a văzut sau făptuit şi orice soartă bună sau rea a întâlnit, pe toate le-a pus în scris şi le-a povestit pe şart* domnului său." Niciuna dintre aceste însemnări de pe teren nu a supravieţuit, dar se crede că, în timp ce era în închisoarea din Genova, a trimis după ele ca să le folosească în scrierea *Cărţii* sale. Amănuntele lor i se gravaseră în memorie.

Marco a demonstrat o uşurinţă neaşteptată de a invoca lumi îndepărtate şi necunoscute, făcându-le să pară deopotrivă minunate şi pe înţelesul publicului său. Kubilai a fost cel dintâi editor al său, primul şi cel mai important cititor şi, în final, cel mai fascinant dintre subiectele sale. Marco descrie

* În ordine. (*arh.*)

cum funcționa relația dintre ei, dezvăluind cu acest prilej cât de impresionat era el însuși de propriile isprăvi narative: „Înturnându-se din solia sa, Marco s-a înfățișat dinaintea Marelui Han și i-a povestit cum dusese la îndeplinire treaba ce i se încredințase. Apoi i-a povestit despre toate cele ce văzuse pe drum, atât de bine și cu atâta iscusință față de ceilalți trimiși, încât Marele Han și nobilii săi au fost tare mulțumiți și toți care l-au auzit mult s-au minunat, lăudându-i istețimea."

Conștient de simțul lui neobișnuit al observației, Marco se lăuda singur: „Acest tânăr nobil părea să aibă o înțelepciune divină, iară nu omenească." La curtea mongolă „nu se mai vorbea decât despre istețimea acestui tânăr nobil și își spuneau între ei: «Dacă acest tânăr va avea zile multe, nu poate să nu ajungă un bărbat de seamă.»" Nu poate decât să se resemneze cu această recunoaștere: „După împlinirea acestei solii, toți l-au cinstit nu ca pe un tânăr, ci ca pe un om în toată firea, și ca urmare, de atunci, la curte i s-a zis messer Marco Polo și tot așa i se va zice și în cartea noastră de acum-nainte, deși virtutea și înțelepciunea sa merită un nume mai demn decât cel de messer Marco. Și aceasta este întocmai cum se cuvine, pentru că era înțelept și încercat."

Nobilii lui Kubilai Han se săturau adesea să-l tot vadă pe Marco împăunându-se. Lor li se părea un străin lingușitor, care, nu se știe cum, îl fermecase pe Han, dobândindu-i afecțiunea. Marco recunoștea gelozia pe care o provocase la curte. Marele Han, spunea el, „îl ținea atât de aproape, că mulți nobili prins-au pizmă pe el".

Ca moștenitor al tronului lui Cinghis Han, Kubilai și-a urmărit țelul de a deveni „împărat universal", pornind de pe tărâmul spiritual. „Se poartă la fel la sărbătorile însemnate ale sarazinilor, iudeilor și idolatrilor", explica Marco. „Întrebat din ce pricină se purta astfel, Kubilai Han a răspuns: «Sunt patru profeți slăviți, dinaintea cărora lumea se închină.

Creştinii spun că Dumnezeul lor a fost Iisus Hristos, sarazinii – că Mahomed, iudeii – că Moise şi idolatrii că e Sagamoni Burcan [Buddha], întâiul om căruia i s-a făcut statuie în chip de zeu, şi eu îi cinstesc şi mă închin dinaintea a tuspatru.»"

Desigur, între cele patru credinţe pomenite de Kubilai Han erau diferenţe majore şi, în anumite privinţe, doctrinele lor nici nu erau compatibile, darămite comparabile. Islamul sarazinilor era monoteist, în timp ce mongolii promovau o cosmologie şamanică întesată de zeităţi şi bazată pe toleranţa religioasă. Dincolo de aceste diferenţe teologice se afla o prăpastie culturală de netrecut. Musulmanii care se răspândeau prin Asia erau în mod hotărât o civilizaţie urbană, prinzând rădăcini în cetăţi şi excelând în comerţ. Mongolii nomazi urau oraşele şi le distrugeau pe toate cele întâlnite în cale. Chiar şi în capitala Karakorum, mongolii trăiau în afara zidurilor, în stepa cea largă, în timp ce locuitorii chinezi, europeni şi musulmani se înghesuiau înăuntru.

Kubilai Han a domnit mai întâi recunoscând aceste diferenţe şi apoi nivelându-le. Deşi Hanul se simţea cel mai în largul său în budism, care prospera pretutindeni în jurul său şi se răspândea cu iuţeală, l-a convins cu viclenie pe Marco că, dintre toate religiile, creştinismul avea întâietate. „Marele Han a arătat că socoate credinţa creştină ca fiind cea mai adevărată şi mai bună dintre toate, căci nimica nu cere care să nu fie plin de bunătate şi sfinţenie", insista Marco.

În rolul lor de „ambasadori la papă", tatăl şi unchiul lui Marco i-au pus adesea Hanului întrebarea evidentă: dacă prefera creştinismul, de ce nu renunţa la toate celelalte credinţe şi nu se declara creştin?

„Cum voiţi să mă fac creştin?" i-a întrebat Hanul. Din punctul lui de vedere, creştinismul era doar un crez între multe altele, nici măcar cel mai puternic din imperiul său. Până şi vracii de la curtea lui se bucurau de mai multă influenţă. „Doar vedeţi că toţi creştinii de prin aceste părţi sunt neştiutori, aşa că nu sunt în stare a înfăptui nimic şi sunt

lipsiți de putere", a zis Kubilai, „iar acești idolatri fac ce voiesc și, când eu șed la masă, pocalele din mijlocul sălii sosesc până la mine pline de vin [...], fără a le atinge nimeni, și eu beau din ele. Strămută furtuna încotro poftesc și împlinesc multe alte minuni, iar idolii lor le vorbesc și le profețesc tot ce voiesc a ști." În contrast cu aceste practici șamanice impresionante, creștinismul, care punea accentul pe mântuire și pe răsplata într-o altă lume, și nu aici și acum, oferea numai un firicel firav de speranță. „De-ar fi să îmbrățișez credința întru Hristos", a zis Kubilai Han, „atunci nobilii mei și alți oameni care nu îmbrățișează această credință ar zice: «Din ce pricină ai găsit de cuviință a te boteza și a crede în Hristos? Ce miracole l-ai văzut înfăptuind?»." Nu era convins că, dacă vracii și șamanii ar fi decis să abată asupra lui o vrajă rea sau să-l otrăvească, simpla credință în Hristos ar fi fost suficientă ca să-l salveze.

Dacă îmbrățișarea creștinismului amenința să îi slăbească stăpânirea asupra Imperiului Mongol, răsplătirea căpeteniilor sale războinice sau a „baronilor săi", nu putea decât să i-o consolideze. Kubilai Han își asigura loialitatea lor răsplătindu-le generos credința pe care i-o arătau. Nobilii și căpeteniile care îl apărau pe Kubilai pe câmpul de luptă primeau „un dar de mare preț în vase de aur și argint, multe pietre prețioase și o tăbliță care să le spuie rangul". Conform obiceiului mongol, Kubilai Han oferea aceste tăblițe în virtutea unei ierarhii bine încetățenite. Cei care comandau o sută de războinici primeau o tăbliță de argint, cei care comandau o mie – una de aur, iar „cel care comandă peste zece mii are o tăbliță de aur cu un cap de leu". Puținii norocoși primeau de asemenea perle, nestemate și cai din belșug. Și cei care comandau o sută de mii de ostași primeau tăblițe de aur pe care erau gravați lei, șoimi, soarele și luna.

Fiecare tăbliță conferită de Kubilai Han unuia dintre nobilii săi loiali purta următoarea inscripție: „Prin puterea marelui

zeu și prin marele har dăruit de el împăratului nostru, binecuvântat fie numele Marelui Han și fie ca aceia care nu i se supun să-și afle pieirea." Cei care le primeau dobândeau totodată „mandate pe hârtie" în care le erau explicate în scris răspunderile și privilegiile.

Deținătorii rangurilor supreme, cei care conduceau 100 000 de oameni, ieșeau în evidență oriunde. Din ordinul Hanului, orice deținător al acestui rang trebuia să călărească sub un baldachin aurit ori de câte ori ieșea în public, „ca semn al marii sale puteri". În plus, când era convocat dinaintea Hanului, trebuia să stea pe un jilț de argint. Iar ca un semn de și mai mare respect, Hanul le permitea nobililor săi să călărească orice cai voiau. Puteau să-i ia de la comandanții aflați în subordinea lor, ca să nu mai pomenim de soldații de rând, și îi puteau călări chiar și pe cei aparținându-i lui Kubilai Han. Onoarea conferită de această tăbliță era imensă, iar supunerea dinaintea ei era absolută: „Cine va îndrăzni să nu se supună întru totul voinței și poruncii celor care au aceste tăblițe va muri ca unul care s-ar fi răsculat împotriva Marelui Han."

În ciuda culturii lor războinice avansate și a listei impresionante de cuceriri, mongolii erau mult în urma chinezilor în materie de tehnologie, artă, literatură, arhitectură, filozofie și vestimentație. Le lipsea până și o limbă comună pe care să o folosească în administrarea imperiului lor transcontinental. Curtea mongolă își conducea afacerile într-un haos lingvistic demn de Turnul Babel: aveau scribi pentru mongolă, arabă, persană, uigură, tangută, chineză și tibetană, printre altele. Scribii au devenit pricepuți la improvizații multilingvistice pentru a găsi echivalente ale numelor și titlurilor zeităților hinduse, generalilor chinezi, sfinților musulmani și demnitarilor persani. Pentru a se face înțeleși de cât mai mulți oameni, scribii transcriau uigura – poate cea mai răspândită dintre limbi – folosind caractere chinezești simplificate; dar soluția

aceasta nu a rezolvat problema de comunicare cu care se confruntau Kubilai Han și miniștrii lui.

Ca servitor loial al lui Kubilai Han, Marco se baza pe mongolă, limba cuceritorilor, sau pe persană, *lingua franca*[*] a străinilor la curtea mongolă. Din acest motiv, Marco a folosit adesea în relatarea sa denumirile persane ale anumitor locuri: nu pentru că s-ar fi inspirat din surse persane, cum afirmă unii sceptici, ci pentru că respecta practica acceptată în Imperiul Mongol.

În conformitate cu aspirațiile sale de a deveni „împărat universal", Kubilai a încercat să încurajeze crearea unei limbi scrise comune pentru toți oamenii din imperiul său. Pentru a face ordine în haosul comunicării dintre mongoli, a însărcinat un călugăr tibetan influent, pe nume Matidhvaja Sribhadra, să dezvolte un limbaj cu totul nou: un alfabet capabil să transcrie toate limbile cunoscute. Despre acest călugăr înzestrat cu o inteligență prodigioasă se spunea că învățase singur să citească și să scrie, la puțin timp după naștere, și că la vârsta de trei ani putea recita pe de rost un text budist stufos, numit *Hevajra Tantra*. Ca rezultat al acestor realizări, i se spunea 'Phags-pa – „Strălucitul" în tibetană. Sosit la curtea mongolă în 1253, ca un geniu de 18 ani, 'Phags-pa avea să dobândească mai târziu favorurile soției principale, Chabi, ajungând să exercite o influență puternică la curte.

Deși Kubilai Han își declarase respectul față de patru credințe diferite, 'Phags-pa a avut grijă ca secta budistă de care ținea el, Sa-skya-pa, să fie cea dintâi dintre egale. Pentru puristul chinez, versiunea mongolă a budismului era decăzută, coruptă. Deriva din budismul tantric din Tibet, ai cărui lama, „Superiorii", demonstrau o înzestrare într-ale vrăjitoriei

[*] Limbă adoptată pentru a facilita comunicarea între vorbitorii ale căror limbi materne diferă. Este rolul jucat de engleză astăzi, la nivel global, sau de franceză, limba diplomației între secolul al XVII-lea și secolul XX (până după Al Doilea Război Mondial).

care ba îi fascina, ba îi intimida pe mongolii superstiţioşi şi îl impresionase şi pe scepticul Marco Polo.

Pentru un timp, 'Phags-pa a devenit conducătorul spiritual al curţii, chiar şi Kubilai Han cerându-i sfatul. În schimbul validării spirituale, i-a oferit tânărului călugăr o mandală de aur despre care se spune că ar fi conţinut perle „mari cât căcărezele de oaie". Când se întâlneau pentru şedinţele lor mistice, 'Phags-pa stătea mai sus decât discipolul său, iar când era vorba despre afaceri lumeşti, inversau locurile. Această relaţie oscilantă era menită să demonstreze echilibrul armonios dintre chestiunile spirituale şi cele ale lumii trecătoare.

În 1269, 'Phags-pa, achitându-se de însărcinarea primită, i-a prezentat lui Kubilai Han un alfabet silabic – unul în care simbolurile reprezintă consoane şi vocale – din 41 de litere, bazat pe tibetana tradiţională. Noul limbaj scris a ajuns cunoscut ca „scrierea pătrată", din pricina formei literelor. Se scria pe verticală, de sus în jos şi de la stânga la dreapta, folosind următoarele simboluri:

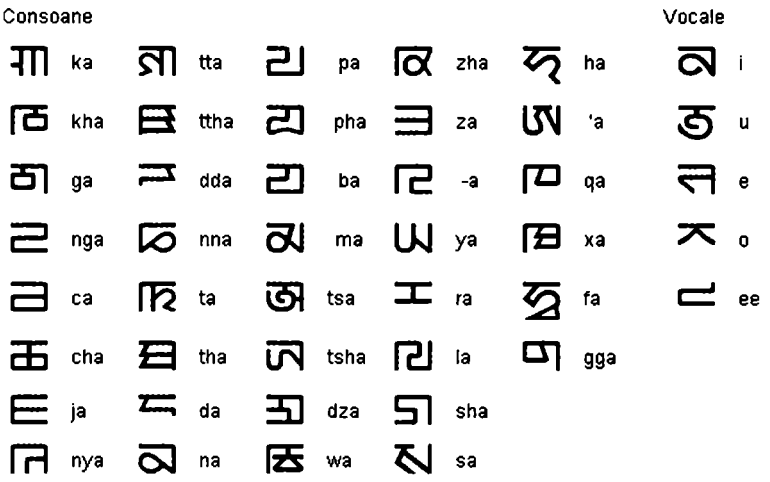

Sistemul transcria mongola vorbită cu mai multă precizie decât predecesoarele lui improvizate și prelua și sunete din alte limbi, mai ales din chineză. Kubilai Han a declarat cu mândrie această inovație lingvistică drept limba oficială a mongolilor și a înființat academii care să promoveze utilizarea ei. Școala de Limbă Mongolă s-a deschis în același an, urmată peste doi ani de o Universitate Națională. Scrisul lui 'Phags-pa a apărut pe banii de hârtie, pe porțelanuri și în edictele oficiale ale Imperiului Yüan*, dar savanții și scribii, fideli prin sentiment și educație chinezei, persanei sau altor limbi deja existente, i-au opus rezistență. Nici Marco nu demonstrează că ar fi cunoscut noul idiom mongol.

În 1274, când cei trei Polo au sosit în Mongolia, 'Phags-pa se retrăsese la mânăstirea Sa-skya-pa din Tibet, unde a murit în 1280. Pe atunci, versiunea lui de budism pierdea deja teren printre mongoli, iar scrierea inventată de el nu prinsese rădăcini decât în rândul unui grup puțin numeros de aderenți care îl foloseau numai la ocazii ceremoniale. Rămăsese un experiment merituos, dar în final eșuat în domeniul limbajului artificial sau construit.

Viața intimă a lui Kubilai Han era la fel de ierarhizată și de extravagantă ca aspectele exterioare ale imperiului său. Poziția sa înaltă i-a permis lui Marco să cunoască familia extinsă a lui Kubilai, care era suficient de mare cât să-i facă pe europeni să scoată exclamații de neîncredere. „Are patru soții pe care le socotește soațele lui de drept, iar cel mai vârstnic fiu pe care îl are de la aceste femei ar trebui să devină stăpân peste imperiu îndată după moartea Marelui Han", relata Marco. „Sunt numite împărătese și, la acest titlu, se adaugă numele fiecăreia. Și fiecare dintre ele stăpânește peste o curte a ei, în

* Dinastia Yüan, dinastia proclamată de Kubilai Han, care a condus China până în 1368, când a fost învinsă și alungată de dinastia Ming. Ulterior s-a retras în Mongolia, unde a continuat să domnească sub acest nume.

propriul ei palat, căci nu există una care să nu aibă mai puțin de 300" – în anumite versiuni ale relatării lui Marco numărul se umflă până la 1000 sau chiar 10 000 – „de domnițe frumoase și cu purtări plăcute." În total, „au mulți valeți și eunuci și mulți alți bărbați și femei, așa că fiecare dintre aceste împărătese ține, la curtea ei, zece mii de suflete".

Bazându-se pe relația sa apropiată cu Kubilai, Marco a îndrăznit să-l urmeze pe augustul personaj în dormitor și să arunce o ocheadă asupra comportamentului său sexual ieșit din comun. „Ori de câte ori voiește să împartă patul cu vreuna dintre cele patru soții, o cheamă în iatacul său sau uneori se duce el în odaia ei." Ca și cum acestea nu erau de ajuns ca să-l țină ocupat, Hanul mai avea la dispoziție „o sumedenie de concubine". Marco spunea că multe veneau din provincia Kungurat din Afganistan, unde trăia „un neam de oameni chipeși și cu pielea foarte albă: femeile lor sunt minunat de frumoase și cu purtări cum nu s-au văzut mai alese". Se mișcau cu o fluiditate neobișnuită, felină, seducătoare, ispititoare și se îmbrăcau în haine menite să atragă atenția, cu un calpac de care atârnau lungi șiraguri de perle scânteietoare, încadrându-le fața și transformându-le sprâncenele într-o linie orizontală întunecată, frapantă. Podoaba de pe cap cu perle atrăgea privirea, până ce ochii lor întunecați ajungeau să bântuie visele unui împărat [...] sau pe ale unui tânăr venețian lesne impresionabil."

Ca multe alte lucruri de la curtea mongolă, procesul de selecție a concubinelor demne să-l slujească pe Han era ritualizat la extrem. O dată la doi ani, explica Marco, „Marele Han trimite soli [...] să-i afle cele mai frumoase fete, după anumite măsuri ale sale, patru sau cinci sute, mai multe sau mai puține, după cum socot ei de cuviință".

Odată adunate, fetele apăreau înaintea unor „juzi însărcinați anume cu această treabă, care, măsurând-o pe fiecare în parte – adică părul, chipul, sprâncenele, gura, buzele și alte părți – căutându-le pe cele armonioase și bine făcute, le

prețuiesc pe unele la 16 carate, pe altele la 17, 18 sau 20". Numai fetele norocoase socotite de 20 sau peste 20 de carate erau selectate și conduse dinaintea lui Kubilai Han, unde alți judecători le supuneau unor noi cercetări. Procedura avea ca rezultat 40 de fecioare cu cel mai mare număr de carate și, după cum spunea Marco, „alese pentru camera sa".

Chiar și aceste fete alese erau silite să îndure o ultimă inspecție înainte să fie socotite demne de patul lui Kubilai Han. Din porunca lui „doamnele mai coapte din palat [...] le pun să se întindă cu ele în așternut ca să cerceteze de au răsuflarea plăcută și dulce, de sunt curate și dorm liniștite, fără a sforăi, de sunt frumos mirositoare peste tot și de sunt fecioare și se bucură de sănătate deplină".

Această descriere, atât de explicită pe cât a îndrăznit Marco, e interpretată în mod obișnuit ca însemnând că nevestele nobililor făceau sex cu femeile recrutate pentru a le îmblânzi și a le iniția în arta amorului. Cele care treceau acest test, cel mai intim dintre toate, care erau „frumoase, bune și sănătoase în toate cele", erau „trimise să-l slujească pe domnul și stăpânul lor".

La fiecare trei zile, șase câștigătoare ale acestui concurs de frumusețe în stil mongol erau trimise în apartamentele lui Kubilai Han, „în odaia și în patul Hanului, slujindu-l în tot ce are el trebuință". Când termina, fetele epuizate plecau, numai ca să fie înlocuite de un alt schimb de șase. „Și așa petrece tot anul, schimbându-le la fiecare trei zile și trei nopți, până se termină numărul celor alese și ele rămân să le mai vină rândul o dată."

În timpul orgiilor, Kubilai Han nu putea fi deranjat de nimeni, cu excepția tinerelor concubine. „Dacă domnul are trebuință de oarește – bucate sau băutură sau alte lucruri – fetele din iatacul său le spun celor din odaia alăturată ce să pregătească și le poruncesc să o facă pe dată. Astfel că Hanul nu e slujit de altcineva decât de aceste domnițe." În acest timp, fetele prețuite la mai puține carate le asistau pe doamnele de

onoare, învățând să coasă și să facă mănuși și alte „nobile îndeletniciri".

Hanul împărțea surplusul său de femei cu nobilii, câștigând bunăvoința și loialitatea tuturor solicitanților. „Când vreun gentilom își caută soție, Marele Han îi dă una dintre ele, dimpreună cu o mare zestre și astfel le află tuturora soți buni și de neam ales." Descris în asemenea termeni de Marco, acest sistem complicat de împărtășire a drepturilor sexuale satisfăcea nevoile tuturor părților interesate.

Marco și-a dat seama că acest aranjament cerea un grad remarcabil de acceptare tacită din partea supușilor Marelui Han, care justificau pierderea fiicelor lor prin mișcările irezistibile ale astrelor. „Nu se înfurie oamenii că Marele Han le ia copilele?" întreba Marco. „Hotărât că nu!" Nu era o rușine ca o femeie să fie culeasă din locul ei pentru a-l satisface sexual pe Han, ci era o formă de recunoaștere regală. „Ei socotesc acest lucru ca o mare cinste și onoare și se bucură că au fete frumoase, pe care el le consideră vrednice de sine, căci, spun ei, «Dacă o copilă s-a născut sub o stea norocoasă, Marele Han va fi bun cu ea și îi va asigura un măritiș mai acătării decât aș fi putut eu.»"

Kubilai Han era convins că duce la îndeplinire mandatul Cerului dacă are cât mai mulți moștenitori cu putință. Conform calculelor lui Marco, Kubilai Han avusese 22 de fii de la cele patru soții ale sale și alți 25 de la concubine. (Numeroasele sale fiice nu merită pomenite.) Dacă e să te încrezi în venețianul diplomat, fiecare dintre moștenitorii de parte bărbătească ai lui Kubilai avea înțelepciunea și curajul tatălui său. Și fiecare voia să fie următorul „mare han". Dintre toți, Chinkim, cel mai vârstnic dintre fiii în viață ai lui Kubilai, era considerat viitorul moștenitor al tronului. Se distinsese la călărie și la studii și era iubit de aproape toată lumea, cu excepția rivalilor săi direcți. Însărcinat cu misiunea delicată de a strânge taxele, se împotrivea cu fermitate corupției și

se arăta generos, oferind ajutor familiilor afectate de dezastre naturale, cum ar fi inundațiile sau seceta. În aceste privințe se dovedea un demn urmaș al tatălui său.

Conform istoricului persan Vassaf, „apropiindu-se Kubilai de cel de-al șaptezecilea an, a dorit să-l înalțe [...] pe Chinkim la rangul de reprezentant al său și să îl proclame ca urmaș al său încă din timpul vieții, așa că s-a sfătuit cu căpeteniile sale". Deloc surprinzător, ceilalți hani au declarat că propunerea lui Kubilai încălca preceptele lăsate de Cinghis Han în persoană – Chinkim nu putea fi ales să devină „mare han" cât trăia tatăl său –, dar i-au jurat că-l vor susține după moartea lui Kubilai Han. Tânărului Marco i se părea că această zi nu avea să mai vină vreodată.

Dar până și puternicul Kubilai era muritor.

8

În slujba Hanului

Umbra altarului plăcerii
Plutea, pe val, în drumul său,
Pe unde răzbăteau puzderii
De sonuri din pârâu și hău.

Sediul puterii lui Kubilai Han era „marea cetate numită Cambulac", unde ierna. Aceasta era o evoluție recentă a imperiului său. Din 1220, mongolii conduși de Cinghis Han considerau Karakorumul, din stepa mongolă, ca fiind capitala lor. Ulterior, Kubilai Han a decis să strămute centrul autorității mai spre sud, ca pentru a suprapune forța mongolilor peste civilizația chineză.

Kubilai Han a ales un arhitect musulman care să supervizeze construirea Cambulacului, deși acesta era gândit să le demonstreze chinezilor că dinastia lui Kubilai își găsea inspirația în poporul lor și că se identifica cu acesta. Lucrările au început în 1267. Peste câțiva ani, când s-au încheiat, orașul avea 11 porți străjuite de turnuri impozante cu trei caturi, care serveau și ca puncte de observație.

În Imperiul Mongol, cu mulțimea sa de limbi, noua capitală era cunoscută sub mai multe nume. Chinezii îi spuneau Ta-tu, „Marea Capitală". Turcii o știau drept Khanbalikh – pe care Marco l-a scris „Cambulac" –, adică „Orașul Hanului". Iar mongolii, adaptând numele chinezesc, îi spuneau Daidu. Astăzi, orașul este cunoscut ca Beijing.

În perioada vizitei lui Marco, secțiunea estică a noului oraș era dedicată studiului astronomiei, care exercita o fascinație deosebită asupra lui Kubilai Han, cu viziunea lui încăpătoare despre lume. Inspirat de centrul persan Maragheh din Azerbaidjan, faimos pentru descoperirea corpurilor celeste și pentru instrumentele sofisticate de observare astronomică create aici, Kubilai își dorise de mult propriul său observator.

Pentru a-și îndeplini această viziune, Kubilai a trimis după un astronom persan, Jamal al-Din, care a adus cu sine o adevărată comoară, constând în planurile unor instrumente de ultimă oră: ceasul solar, astrolabul*, globuri terestre și celeste și o sferă armilară – scheletul unei sfere celeste cu un model al Pământului sau al Soarelui în centru, folosit adesea la predat. Toate aceste mecanisme erau mai avansate decât echivalentele lor europene.

Astronomia modernă a Occidentului le datorează multe precursorilor arabi și chinezi. În modelul tradițional chinez, pe care occidentalii au sfârșit prin a-l adopta, Ecuatorul este conceput ca un cerc în jurul Globului Pământesc, în timp ce Polul Nord este punctul cel mai de sus, un model care astăzi pare firesc și de bun-simț. Pe vremea lui Marco, astronomii europeni aveau o altă configurație, bazată pe orizont și pe deplasarea soarelui pe cer („ecliptica"). Nu au acordat prea mare importanță Ecuatorului până când Tycho Brahe, astronomul danez de la finele secolului al XVI-lea, nu a adoptat abordarea chineză, care se folosea cel puțin din anul 2400 î.H.

Conform sistemului chinez, cerurile radiau dintr-un ax central formând 28 de segmente distincte numite *xiu* sau case lunare. Fiecare *xiu* avea stelele și constelațiile sale. Pentru chinezi, cerurile erau ordonate, și nu haotice. Încă din secolul al VII-lea – cu aproape 1000 de ani înaintea omologilor lor europeni – observaseră că întotdeauna cozile cometelor

* Instrument folosit pentru măsurarea poziției aștrilor și a înălțimii lor deasupra orizontului.

indică direcția opusă soarelui, anticipând astfel descoperirea vânturilor solare. Și au descoperit craterele de pe Lună cu mult înaintea europenilor, care, până la revoluția copernicană, considerau Luna și alte corpuri cerești a fi perfect sferice.

În 1271, cu un an înainte de sosirea lui Marco, Kubilai Han, recunoscând realizările astronomilor persani, a înființat Institutul Musulman de Astronomie. Cu fertilizarea interculturală ce avea să devină tipică dinastiei Yüan, a recurs la serviciile prestigiosului inginer și astronom chinez Gou Shoujing, care, la rândul lui, a folosit schițe persane pentru a construi instrumentele și a crea ecuațiile necesare pentru calcularea unui nou calendar mongol, similar calendarului lunar chinez. În calendarul mongol, bazat pe un ciclu de 12 ani, fiecare an poartă numele unui anumit animal menit să-l caracterizeze: șoarece, vacă, tigru, iepure, dragon, șarpe, cal, maimuță, cocoș, câine sau porc. Conform acestei scheme, anul maimuței dovedește caracteristici simiene: este gălăgios și tensionat, un an cu adevărat dificil.

Subtilitățile astronomiei mongole și chineze i-au scăpat lui Marco, preocupat cum era de cele lumești. La fel ca alți europeni, tânărul considera că astronomia și astrologia erau unul și același lucru, iar rafinamentele astronomilor lui Kubilai Han nu au reușit să-i atragă curiozitatea. Era mai intrigat de omniprezența vracilor și a prezicătorilor. Numai în Cambulac erau, după estimările sale, nu mai puțin de 5000 de „astrologi și ghicitori", care își vedeau de treburi în conformitate cu credințele lor religioase și cu mediul cultural din care proveneau: musulman, creștin sau chinez.

Marco s-a deprins singur cu diversele calendare lunare folosite în Imperiul Mongol. A relatat că, în fiecare an, astrologii creștini, musulmani și chinezi cercetau cerul pentru a vedea „mersul lucrurilor și cum vor fi ele tot anul, după ciclul fiecărei luni. Căci ei cată la alinierea stelelor și zodiilor, care după cum îi e firea și după cum se așază ele între ele, de află

ce soi de vreme va aduce fiece lună a anului. Adică într-o lună vor fi furtuni cu mari tunete, într-alta cutremur, în altele numai va trăsni, şi va fulgera, şi va ploua din belşug, în alta se vor isca boleşniţe, şi molimi, şi războaie, şi gâlceavă, şi tot aşa în fiecare lună".

Astrologii îşi adunau prezicerile în „mici foi în care scriu tot ce va să vie în fiece lună a anului", versiunea asiatică a *Almanahului sărmanului Richard*, compendiu de prognoze meteorologice şi alte informaţii practice adunate şi publicate de Benjamin Franklin în secolul al XVIII-lea.

Potrivit lui Marco, oricine plănuia „o mare lucrare" – o călătorie sau o afacere – „se ducea în căutarea unuia dintre aceşti astrologi şi îi spunea: «Cată în ceasloavele tale de vezi ce zic astrele, căci vreau să fac cutare afacere», zicându-i anul, luna, ziua, ora şi minutul naşterii sale, căci aici oricine e învăţat care-i e horoscopul de cum s-a născut." Aflând în ce zodie se născuse petentul, astrologul se apuca să-i „profeţească, rând pe rând, tot ce avea să i se întâmple în călătorie şi dacă planul său va rodi sau îl va păgubi". Un negustor ca Marco Polo ar fi putut fi sfătuit să-şi amâne călătoria până când o planetă potrivnică negustoriei se depărta sau, ca să evite influenţa ei nefastă, putea fi sfătuit să iasă din oraş pe o poartă aflată în direcţia opusă acestei ameninţări celeste invizibile.

Descrierea făcută de Marco acestor „foi" şi „cărticele" – deşi nu figurează în manuscrisele mai timpurii – îi încurcă pe cei sceptici cu privire la prezenţa lui în China, care susţin că acesta nu le-a menţionat niciodată. De fapt, era conştient de existenţa tiparului, dar nu a reuşit să înţeleagă importanţa şi forţa acestei tehnologii. Eroarea sa este lesne de înţeles, căci invenţia tiparului se afla la aproape două secole depărtare în viitorul Europei, iar el nu avea cum să-i prevestească rolul în răspândirea Bibliei şi a altor scrieri importante. Ca negustor, a priceput imediat semnificaţia banului de hârtie, dar cărţile dedicate astrologiei au rămas pentru el doar o ciudăţenie. Pentru Marco, amplasamentul era de cea mai mare importanţă

și niciun loc de pe Pământ nu îl fascina la fel de tare precum Cambulac, neașteptatul centru al civilizației mongole.

„Palatul este pătrat în toate cele", spunea Marco. „Mai întâi este cuprins dimprejur de un zid pătrat cu fiecare față lungă de opt mile*, pe lângă care se află un șanț adânc. În mijlocul fiecărei laturi, se află câte o poartă prin care intră norodul sosit aici din cele patru zări. Apoi se află o fâșie lată de o milă** de jur împrejur, unde sunt postați soldați. După aceea e un alt zid de jur împrejur, cu latura de șase mile***." Dimensiunile orașului și zidurile sale erau de-ajuns să-i smulgă exclamații de uluire publicului european al lui Marco. În locul capitalei pitorești la care s-ar fi așteptat, i se înfățișa o imensă fortăreață, mărturie a forței Imperiului Mongol.

Prin această capitală centralizată, Kubilai Han a încercat să schimbe tradiția mongolă și cursul istoriei mongolilor, din nomadică în pastorală. Minunăția din Cambulac și marele experiment al lui Kubilai Han a fost chiar faptul că i-a ieșit. Marco a văzut această metropolă la apogeul ei și a făcut o descriere plastică a palatului lui Kubilai, un precursor al reședinței împăraților Chinei, ce avea să fie cunoscută drept Orașul Interzis, construită ulterior în același loc și încorporând unele dintre clădirile și grădinile pe care Marco le-a descris atât de scrupulos. „În fiece colț al acestui zid și în mijlocul fiecărei fețe, se află câte un palat mare și frumos", continua Marco, „așa că, de-a lungul zidului, sunt cu totul opt palate în care Marele Han își ține toate cele trebuitoare la război, dar în fiecare turn câte un singur soi de lucruri. Adică frâie, șei, scări și altele ce trebuie pentru călărie într-unul. Iar într-altul arcuri, coarde, săgeți, tolbe și altele de trebuință arcașilor.

* 12,8 kilometri.

** 1,6 kilometri.

*** 9,6 kilometri.

În altul cuirase" – armuri, mai ales platoşe – „pieptare şi altele asemenea, din piei fierte."

Întregul aşezământ era înconjurat de un zid cu „o poartă mare, ce nu se deschide nicicând, decât numai când Marele Han iese pe ea ca să meargă la război". Palatul lui Kubilai, ascuns în spatele acestor ziduri, era „cel mai mare şi mai minunat ce s-a văzut vreodată", o locuinţă de un lux inegalabil, scânteietoare asemenea unui vis, dacă e să ne luăm după descrierea elogioasă a lui Marco. „Pereţii sălilor şi ai celorlalte odăi sunt îmbrăcaţi cu totul în aur şi argint şi pe ei sunt pictaţi dragoni, fiare, păsări şi imagini închipuind scene cu domniţe şi cavaleri şi războaie şi alte frumuseţi, iar bolta e astfel tocmită că nu se vede altceva decât aur şi argint şi picturi. Sala e minunat de mare şi de încăpătoare, putând ospăta mai bine de 6000 de oameni la un loc. În palat se află 4000 de încăperi, atâtea că e o minune să le vezi. E atât de frumos, de semeţ şi de bogat împodobit, că nu se află om pe lumea asta care să fi ştiut a-l plănui mai bine, darămite să-l şi ridice." Deşi Marco pare să exagereze din nou, de fapt este foarte precis în descrierea dimensiunilor palatului mongol.

Când şi-a ridicat ochii spre cer, a văzut alte minuni ce prevesteau măreţia viitorului Oraş Interzis. „Acoperişurile sunt vopsite în roşu, şi verde, şi azuriu, şi albastru ca pieptul păunului, şi galben, şi multe alte culori, şi-s atât de măiestru smălţuite, de strălucesc precum cristalul, iar lumina lor bate la mare depărtare împrejur. Şi să mai ştiţi că un acoperiş e durat atât de trainic, că nu are a se teme de trecerea anilor." Dovedeşte o cunoaştere la fel de completă şi a interiorului, scriind: „Dindărăt de palat se află case mari, odăi şi săli în care se ţin sculele* Marelui Han, acestea fiind toate comorile lui de aur, argint, giuvaeruri şi perle şi vasele lui de aur şi argint, şi unde stau concubinele sale, şi unde face ce şi când poftеşte, iară alţi oameni nu au voie să intre."

---

* În sensul de bijuterii şi obiecte de valoare. (*arh.*)

Decorul acestui precursor al Orașului Interzis era la fel de spectaculos precum clădirile. Dacă Veneția consta în canale nesigure și străzi înguste și pline de gunoaie, capitala mongolilor oferea străzi late, curate și sigure, un sistem sofisticat de canalizare, care direcționa apa de ploaie către irigații, lacuri și râuri generos înzestrate cu pești, totul combinat cu priveliști plăcute la fiecare cotitură. Nu e de mirare că Marco ridică în slăvi „pajiști mari și frumoase și grădini și pomi roditori ce fac toate soiurile de poame și felurite animale de-a mirarea". Acestor creaturi le acordă o atenție deosebită: „Sunt cerbi dalbi, și animale care fac mosc, și căpriori, veverițe și hermine, și multe alte soiuri de animale, care mai de care mai uimitoare și mai frumoase."

Peisajul dintre zidurile orașului primește și el laude: „Pajiștile au iarbă îmbelșugată, căci toate străzile fiind pietruite și înălțate de doi coți deasupra pământului, noroiul nu se adună pe ele, iară apa de ploaie nu bălțește, ci șiroiește pe pajiști de îngrașă pământul, făcând iarba să crească deasă. Într-un colț [...] se află un lac întins (din pământul din care a fost făcută colina de care am zis nu demult), unde sunt tot felul de pești [...] și, ori de câte ori Marele Han voiește pește din acest loc, i se aduce cât poftește."

Minunile Cambulacului păreau să nu se mai termine. „O să vă mai povestesc", spunea el, „că pe aici curge un râu mare, făcând un helești unde vin dobitoacele să se adape, și apoi curge din nou prin celălalt capăt al lacului, trecând printr-un apeduct de lângă dealul de care v-am zis [...]. Lucrul e astfel chibzuit ca niciun pește să nu scape, închizându-se intrarea și ieșirea din lac cu plase din fier și aramă [...]. Mai sunt aici și lebede și alt păsăret de apă."

Priveliștile erau uimitoare și Marco insistă ca publicul să-i creadă povestea până în cele mai mici detalii.

În China, se zorește Marco să-și informeze cititorii, știința planificării urbane era mult mai avansată. Subliniază că

majoritatea străzilor principale din Cambulac erau „drepte ca trase cu aţa", întinzându-se de la o poartă la alta şi „mărginite de tarabe şi prăvălii cu tot soiul de mărfuri". Oriîncotro privea, vedea hanuri, case şi palate frumoase. În spatele lor era o logică riguroasă. „Cetatea e împărţită în pătrate, ca o tablă de şah, şi rânduită atât de frumos şi cu chibzuinţă că e cu neputinţă a o descrie." Planul nu era numai plăcut din punct de vedere estetic, era de asemenea menit să descurajeze infracţiunile. Porţile se puteau închide, izolând o stradă sau un scuar, iar locurile unde să te ascunzi erau rare.

Marco era încântat să audă „marele clopot" din Cambulac bătând de trei ori în fiecare seară, „ca să nu mai umble nimeni prin cetate după ce a sunat". De fapt, nimeni nu îndrăznea nici măcar să iasă din casă, cu excepţia „moaşelor de merg la vreo femeie în chinurile facerii sau a vreunui doftor ce se duce la un bolnav". Şi chiar şi aceştia, pornind la îndeplinirea misiunilor lor milostive, trebuiau să ia cu ei felinare.

Santinele, câte o mie la fiecare poartă, păzeau tot oraşul împotriva tâlharilor şi hoţilor. „Pe lângă acestea, străjile merg noaptea călare, câte 30 sau 40, veghind şi cercetând ca nimeni să nu umble prin cetate la ceas târziu, adică după cea de-a treia bătaie a clopotului." Gărzile arestau imediat suspectul şi îl aruncau în închisoare. „În zori, căpitanii împuterniciţi cu aceste trebi îl cercetau şi, de aflau că se face vinovat de oareşice nelegiuire, îl osândeau după gravitatea ei, la mai multe sau mai puţine lovituri de nuia, de li s-a tras unora chiar moartea din acestea." În tot acest timp, în palatul lui uriaş, Hanul şi soţiile sale, servitorii şi concubinele dormeau în pace, iar Marco se simţea mai în siguranţă în acest oraş straniu decât cetăţeanul de rând din Veneţia.

Această planificare urbană utopică se afla într-un puternic contrast cu Veneţia lui Marco, unde străzile şi canalele şerpuitoare ofereau adăpost viciului şi răzvrătirii şi unde tâlharii se adăposteau sub poduri şi în umbra clădirilor neregulate. E ca şi cum Marco ar fi trimis buletine de ştiri fantastice din

viitor către compatrioții săi prizonieri ai trecutului. Viitorul, recomanda el, era China.

Din dorința de a-i impresiona pe europeni cu măreția curții mongole, Marco a povestit despre ospețe ale căror excese întreceau de departe echivalentele lor europene. „Când Marele Han își adună curtenii în sala de ospețe, la vreun sfat sau la vreo sărbătoare sau alt ospăț ce poftește a-l da, se așază astfel", explică Marco cu detalii realiste. „Cea mai înaltă din toate e masa domnului, așezată dinaintea tronului, mult deasupra tuturor. El șade în partea de nord a sălii, cu umerii către tramontană*" – ținutul de dincolo de munți – „ca să privească mereu spre miazăzi, iar cea dintâi soție îi șade alături, de-a stânga, iar de-a dreapta sa, dar la o altă masă, mai joasă, stau fiii săi, în toată splendoarea, apoi la fel nepoții, după vârstă, și rubedeniile lui și alții de sânge domnesc [...], atât de jos încât capetele lor să fie la înălțimea picioarelor domnului [...]. La fel se face și cu femeile: la picioarele celei dintâi împărătese sunt mesele celorlalte regine și ale copiilor celor mai mici ai Marelui Han, căci toate soțiile fiilor măritului domnitor, ale nepoților și rubedeniilor lui șed de-a stânga împărătesei și mai jos decât aceasta, apoi urmează nevestele nobililor și ale cavalerilor, care stau și mai jos." Aranjamentul înseamnă că „domnul îi poate vedea pe toți, iar aceștia erau întotdeauna în număr mare".

Oaspeții care luau parte la masă erau în număr de nebănuit. La început, Marco ezită să facă o estimare, apoi cedează tentației: „Cei mai mulți nobili și cavaleri stau în sala de ospețe pe covoare, căci nu au mese. Iară dincolo de această sală sunt

* Tramontana este totodată un vechi nume dat vânturilor dinspre nord. Prin extensie, în perioada medievală, ajunsese să desemneze nordul pe Roza Vânturilor. „Cu umerii către tramontană" vrea să însemne așadar că stătea cu spatele spre nord și cu fața către sud (miazăzi), în conformitate cu tradiția mongolă conform căreia și ușile locuințelor erau orientate către miazăzi.

alte săli, de o parte și de alta, iară în acestea sunt hrănite adesea mai bine de 40 000 de suflete, pe lângă cele de la curtea marelui domnitor, ce sosesc întotdeauna puzderie ca să cânte și să facă felurite spectacole. Și mai mult de 10 000 de persoane mănâncă la mese care sunt așternute în afara sălii mari." Deși sincer, Marco nu se aștepta ca publicul său să dea crezare acestor numere, dar îi făcea plăcere să contrazică ideile pe care și le făcuseră europenii despre modul de viață al mongolilor.

În mijlocul acestei imense săli de ospețe se afla „un lucru minunat, mare și de preț, făcut întocmai ca un scrin pătrat". Împodobit cu sculpturi aurite înfățișând animale, conținea „un vas încăpător și de mare preț, în forma unui urcior mare din aurul cel mai ales, în care se punea tot atâta vin cât ar fi ținut un poloboc obișnuit". Era înconjurat de mai multe vase mici de argint, care conțineau „licori plăcut drese cu mirodenii", inclusiv inevitabilul lapte fermentat de iapă, la care se adăuga lapte de cămilă.

Onorații oaspeți beau din „castroane lăcuite", suficient de mari ca să potolească setea a cel puțin opt sau zece persoane, folosindu-se de polonice aurite. Încă o dată, Marco o ia înaintea cititorilor săi: lăcuitul era o altă tehnică pe care asiaticii o ridicaseră la rangul de artă, dar care era încă necunoscută în Vest. Lacul este, tehnic vorbind, un smalț mai sofisticat, făcut din rășină extrasă din oțetarul asiatic, *Rhus verniciflua*, cunoscut în China drept „arborele-de-lac". Când rășina, similară celei a iederei otrăvitoare, este întinsă ca o peliculă subțire, se întărește alcătuind un înveliș dur, dar numai pe întuneric. Expusă la soare, rămâne vâscoasă. Deși Marco nu pare să știe cum anume se obținea lacul, se străduiește să le explice europenilor nefamiliarizați aspectul acestor vase: „Polonicele sunt în forma unei cupe aurite cu picior și cu un mâner de aur; cu această cupă, ei iau vin din castronul cel mare și lăcuit și așa îl beau." Spune că aceste „vase de aur" și „alte lucruri de mare preț" erau atât de multe, încât „toți care le vedeau rămâneau cu gurile căscate".

Obiceiurile exotice de la ospețe puteau să-i zăpăcească pe numeroșii „străini" care erau oaspeți la curte, așa că, îndatoritor, Kubilai Han însărcinase câțiva nobili să-i inițieze pe vizitatori în stilul de viață mongol. „Acești nobili se preumblă neîncetat prin sală, întrebându-i pe meseni dacă au trebuință de ceva, iar de poftește vreunul vin, lapte, carne sau orice altceva, pun servitorii să le aducă pe dată."

Mai straniu încă, cei care îi serveau Hanului mâncarea și băutura „au gurile și nasurile înfășurate cu văluri de preț sau șervete de mătase aurită, pentru ca răsuflarea și mirosul lor să nu cadă pe bucatele și băuturile Marelui Han". Muzicanții, „care sunt în mare număr", așteptau clipa în care Hanul ducea mâncarea la buze și abia atunci începeau să cânte. În acel moment, un băiețel îi oferea Hanului o cupă cu vin și apoi se trăgea trei pași îndărăt și îngenunchea, moment în care „toți nobilii și oaspeții de față se pun în genunchi și îi fac închinăciune cu mare umilință, apoi Marele Han bea". Chiar și după acest ritual, ospățul începea abia când căpeteniile și nobilii prezenți le aduceau de mâncare soțiilor lor principale.

Distracțiile din timpul mesei erau fascinante. Muzicanți în haine viu colorate cântau melodii fermecătoare la instrumente cu coarde, cufundându-i pe cei prezenți într-o toropeală plăcută. Muzica mongolă, repetitivă și insistentă, era obsedantă și seducătoare, amorțind mintea chiar în clipa în care deștepta sufletul cu sunete plăcute, chiar senzuale. Muzicanții erau urmați de trupe spectaculoase de jongleri și acrobați în costume uimitoare, care, la rândul lor, se retrăgeau dinaintea artiștilor itineranți ce recitau poezie și a prezicătorilor care perorau după pofta inimii. „Toți petrec dinaintea măritului domnitor", comenta Marco „și toată lumea râde și se veselește peste măsură."

Marco le reamintește cititorilor săi că, până și în toiul distracției, nobilii mongoli respectau reguli stricte de conduită. De exemplu, doi „bărbați cât niște uriași de mari", fiecare

cu câte un baston în mână, păzeau fiecare uşă din sala de ospeţe. Această privelişte intimidantă le aducea aminte tuturor că „nimănui nu-i era îngăduit să calce pragul uşii, ci trebuia să păşească peste el. Cui îl atinge din greşeală" – dintr-un simplu accident – „străjerii îi iau veşmintele şi acesta trebuie să şi le răscumpere, iară dacă nu i le iau, îi trag vergi pe spinare, câte se hotărăşte." Măcar străinii erau preveniţi de nobili cu privire la această regulă, explicându-li-se că a atinge pragul era considerat semn rău. Dar mongolii erau realişti, chiar dacă erau superstiţioşi: dacă un ins se îmbăta prea tare la ospăţ şi nu mai era capabil să treacă peste prag fără să se împiedice de el la ieşirea din sală, era iertat.

„Iară când totul s-a terminat, oamenii pleacă, ducându-se fiecare la casa sau la hanul său."

Kubilai Han, explica Marco, se născuse „în a douăzeci şi opta zi a lunii septembrie", conform calendarului mongol. (Dată aproximată ca fiind 23 septembrie 1215 conform calendarului modern.) Pe atunci, bunicul său, Cinghis Han, era ocupat cu asedierea cetăţii Cambulac. Mai târziu, ziua de naştere a lui Kubilai a devenit cea mai mare sărbătoare din întregul an lunar. Pregătindu-se pentru ceremonie, Hanul se înveşmânta „în cele mai alese ţesături împodobite cu cel mai pur fir de aur". Ca să-l onoreze, nu mai puţin de 12 000 de nobili îi urmau exemplul, îmbrăcându-se şi ei în mătase aurită, deşi hainele lor nu erau la fel de scumpe ca ale Marelui Han. Prin firea lui de negustor, Marco nu s-a putut abţine să nu pună un preţ acestor veşminte festive: „Unele dintre aceste caftane", a calculat el, „preţuiesc 10 000 de bezanţi de aur" – mai ales cele cusute cu perle şi nestemate.

Aceste costume preţioase erau îmbrăcate de 13 ori pe an, „pentru sărbătorile pe care tătarii le ţin cu mare fast în cele 13 luni ale anului". După calculele lui, aveau în total 156 000 de nestemate. „Şi, ori de câte ori domnul lor îmbracă un aşa veşmânt, nobilii şi cavalerii se îmbracă asemenea lui, în

caftane de aceeaşi culoare, dar straiele domnului sunt mai de preţ şi mai bogat împodobite." Folosite frecvent, acestea rezistau maximum zece ani. După aceea, costumele erau retrase.

Copleşiţi cu asemenea descrieri, cititorii occidentali au presupus că Il Milione înfrumuseţa lucrurile ca să-l flateze pe Kubilai Han sau croia minciuni pentru propriul său amuzament. Însă analele dinastiei Yüan confirmă corectitudinea relatărilor lui Marco de la faţa locului, inclusiv perlele cusute pe veşmintele regale.

„Pălăria şi costumul sunt din cea mai fină mătase neagră." Aşa începe descrierea oficială a garderobei extrem de amănunţite a lui Kubilai Han.

> Partea de sus a podoabei de cap sau a pălăriei ceremoniale este plată şi acoperită cu aceeaşi mătase şi de ea atârnă panglici. Borul este azuriu, căptuşit cu pânză de culoarea pielii. Îl înconjoară patru panglici cu dragoni şi nori. Deschiderea e tivită de jur împrejur cu o bandă de perle fine. În faţă şi la spate sunt douăsprezece bijuterii de asemenea din şiraguri a câte douăsprezece perle fiecare. La stânga şi la dreapta sunt două noduri de mătase brută de culoare galbenă, de care atârnă ciucuri cu podoabe de jad şi pietre preţioase. Fâşii de mătase galbenă împodobită cu perle se încolăcesc până în vârful pălăriei. Suprafaţa ei este acoperită cu dragoni şi nori brodaţi cu fir de mătase. Ici şi colo se zăresc şi imagini înfăţişând rândunici sau sălcii micuţe, iar şiragurile de perle de pe calotă formează imaginea unui râu. Chingile coboară până în podea, de-a dreapta şi de-a stânga. În cutele lor sunt ascunse flori cusute din perle şi rândunici şi sălcii tot din perle. De două coarde de mătase atârnă sau sunt fixate acele care ţin pe loc ciucurii pălăriei [...]. Fâşii de mătase galbenă sunt folosite ca să înfăţişeze rândunici şi sălcii presărate cu perle. În creştetul pălăriei se încrucişează ace de jad [...]. Veşmântul de corp este din mătase roşie sau stacojie şi croit ca o cămaşă. E împodobit cu felurite broderii, şaisprezece cu toatele, aranjate în şiruri. Pe fiecare şir sunt două soiuri de nuferi, o tulpină de orez, două securi şi două caractere chinezeşti. Roba este din mătase de cel mai pur alb,

tivită cu şireturi de piele galbenă, cusute cu mătase. Veşmântul care acoperă genunchii (partea de sus a cizmelor) este din mătase roşie şi, în jurul picioarelor, această mătase roşie este elastică. E croit ca o fustă scurtă, brodată în partea de sus cu un dragon cu două trupuri [...].

Pantalonii sunt din mătase roşie. Încălţările sunt din mătase cu felurite decoraţii aurite. Au două perechi de urechi şi cusăturile sunt împodobite cu broderii şi perle. Ciorapii sunt din cea mai fină mătase roşie.

Acesta era Kubilai Han, aşa cum l-a văzut Marco. Nu e de mirare că această priveliştе măreaţă l-a cucerit pe tânărul şi impresionabilul venetian.

De ziua lui Kubilai Han, scria Marco, toţi „regii, prinţii şi nobilii câţi îi sunt supuşi" ţineau ospeţe şi ofereau daruri în cinstea lui. Unii dintre ei cereau mari favoruri din partea Hanului, cum ar fi o moşie peste care să stăpânească. Cu obişnuita lui prevedere, Kubilai numise un comitet care să le ofere domenii solicitanţilor demni de aceasta. Marco subliniază din nou că farmecul lui Kubilai Han depăşea graniţele religioase şi culturale, mai ales în acea zi, în care „toţi oamenii, oricărei credinţe i s-ar închina, toţi idolatrii şi toţi creştinii sau iudeii ori toţi sarazinii şi toate celelalte neamuri ale tătarilor" – aici Marco pare să parafrazeze o expresie mongolă – „peste care domneşte Marele Han trebuie să se adune în număr mare şi să facă lungi rugăciuni şi implorări către idolii şi zeii lor, cu mari cântări, multe făclii şi belşug de tămâie, ca el să aibă bunăvoinţa de a-i salva şi ocroti".

Oricât de detaliată, această relatare a lui Marco nu este decât o descriere palidă a ritualurilor complexe desfăşurate de ziua Marelui Han. În ciuda cufundării sale în stilul de viaţă mongol, era inevitabil ca lui Marco să-i scape multe subtilităţi sau să le uite când a venit momentul să i le descrie lui Rustichello. Secţiunea din analele mongole cunoscută ca

„Reguli ceremoniale pentru ospeţele de la curtea mongolă" relatează întreaga poveste a sărbătorii extraordinare care era aniversarea lui Kubilai Han.

Într-o relatare oficială se scrie:

> Când soseşte ziua ospăţului, aghiotanţii maeştrilor de ceremonii îi anunţă pe invitaţi, încă de la crăpatul de ziuă, conducându-i la locurile ce le-au fost stabilite. „Căpeteniile Gărzii", toate în costumele lor alese, pătrund în marea „sală de odihnă". Mai întâi iau în mâini tăbliţele de fildeş (pe care şi le-au adus fiecare la curte) şi fac închinăciunile cuvenite. Apoi „Crainicii din Exterior" şi „Intendenţii Dinăuntru" intră şi anunţă programul formalităţilor care se vor desfăşura în timpul ceremoniei. Se înclină până ating pământul cu fruntea, apoi se ridică. Împăratul iese din odăile sale şi urcă în carul său imperial. Apoi răsună mari strigăte şi străjerii pocnesc din bice. Trei sfetnici îi fac pe spectatori să se înşire de-a stânga şi de-a dreapta şi îi conduc de mână până la locurile lor. Căpeteniile Gărzii deschid procesiunea, urmate de heralzi cu securi, şi se opresc dinaintea „Sălii Marii Lumini". Aici purtătorii de securi se postează în faţa intrării şi rămân nemişcaţi, cu feţele spre nord, îndemnând mulţimea să se prosterneze. Apoi se duc de se pun în odăile deschise, la est şi la vest. Aceasta fiind făcută, conduc mulţimea, pe rând, în afara zidurilor, să aştepte.

În relatarea oficială, Kubilai Han şi prima lui soţie, cărora li se spunea, după moda chineză, împăratul şi împărăteasa, urcă şi se instalează pe sofaua lor. În acel moment, „răsună strigăte de bucurie şi pocnete de bici. Trei heralzi purtând securi deschid o cărare prin mulţime, apoi revin şi se aşază la est de «Treptele Rouăi»" – scările ce duc spre palat.

Urmau ore de rugăciuni şi plecăciuni atent coregrafiate, conduse de funcţionari special desemnaţi. La niciuna dintre curţile europene din vremea lui Marco nu exista un ritual de asemenea dimensiuni sau complexitate, aşa că uimirea lui e de înţeles. Ritualul se baza mult pe modelul chinez, iar mongolii îi reproşau lui Kubilai că dădea modelul tradiţional de

viață mongol, mai ales nomadismul, pe o comportare pretențioasă și deloc mongolă. Era o exagerare. Deși își însușise manifestările exterioare ale ceremoniilor curții chineze, cu ajutorul sfetnicilor lui chinezi devotați tradiției, în inima sa și pe câmpul de luptă, Kubilai rămânea mongol.

Marco percepea ierarhia mongolilor ca fiind una bazată mai degrabă pe performanțele de pe câmpul de luptă decât pe comportamentul dintre zidurile curții. Kubilai Han, spunea el, „a ales doisprezece cărturari și nobili foarte măreți și puternici să vegheze asupra a tot ce ține de oști, dacă să le strămute de unde se află sau să le schimbe căpeteniile sau să le trimită acolo unde socot că-i nevoie", dar și „să osebească luptătorii dârji și curajoși de cei nevolnici și fricoși, ridicându-i în rang sau, dimpotrivă, coborându-și pe cei fără de cutezanță și folos". Ca urmare, dacă un comandant peste 1000 de oameni nu se purta cum trebuie pe câmpul de bătaie era degradat, ajungând comandant peste 100, dar, dacă dădea în schimb dovadă de mult curaj, putea fi promovat comandant peste 10 000 de oameni.

Cei doisprezece nobili care alcătuiau Marele Divan slujeau direct sub comanda lui Kubilai Han. Formau un grup strâns unit, trăind laolaltă în Cambulac, într-un palat pe care Marco îl descrie ca fiind „încăpător, frumos și plin de bogății". Fiecare dintre acești nobili avea „pentru fiecare provincie aflată în stăpânirea sa, câte un jude și mai mulți scribi sau notari la ordinele lui, locuind toți în acest palat, fiecare în odăile lui".

Marco a remarcat aceeași logică și rigoare și în alcătuirea faimosului sistem poștal mongol, necesar pentru administrarea acestui imperiu atât de divers. „E minunat cum se desfășoară aceste solii ale Marelui Han", exclamă el extaziat, descriind operațiunea extrem de complicată cu mai multă atenție la detalii ca de obicei: „Vă dau cuvântul meu că solii

călăresc 200 de mile pe zi, câteodată 250*. Să vă povestesc cum făptuiesc ei isprava aceasta. Când solul vrea să umble atât de iute și să străbată atâtea mile într-o singură zi, ia asupra sa o tăbliță cu pecetea șoimului, ca semn că trebuie să gonească fără zăbavă. Dacă sunt doi călăreți, își încing mijloacele, își înfășoară capetele și pornesc la drum cu toată iuțeala până când zăresc apropiindu-se următorul han de poștă, aflat la 25 de mile**." Ajunși aici, continua el, schimbă caii și „fără a-și trage măcar sufletul [...] pornesc din nou în goană". Erau ca tunetul și fulgerul călare.

Fiecare drum ce pornea din Cambulac era numit după provincia către care ducea. La fiecare 40 de kilometri, mesagerii ajungeau la un „grajd cu cai" și la un „palat mare și frumos [...], unde solii și trimișii Marelui Han pot poposi cu demnitate, iară aceste odăi au paturi moi cu așternuturi scumpe de mătase și tot ce îi mai poate fi trebuincios unui sol nobil". Până și un rege care ar fi vizitat aceste palate singuratice s-ar fi simțit confortabil, pretinde Marco.

Principala funcție a hanului de poștă era să adăpostească în grajdurile sale cai odihniți. Fiecare avea pregătiți nu mai puțin de 400 de cai, „ca să poată descăleca, lăsându-și caii obosiți și luând alții odihniți".

Pentru Marco, acest sistem complex, cu multe părți interdependente, funcționa impecabil, transmițând informații vitale la distanțe mari și între culturi și limbi diferite. „Așa se face în toate provinciile și ținuturile, cetățile și moșiile Marelui Han, până la hotarul cu țările vecine." Chiar și în afara drumurilor principale, Kubilai Han înființase hanuri mai mici de poștă, aflate, în zonele mai izolate, la 56 sau chiar 64 de kilometri. Marco spune că existau 10 000 de asemenea hanuri de poștă înălțate pe cheltuiala lui Kubilai, fiecare dintre ele

---

* 320 – 400 de kilometri.

** 40 de kilometri.

mobilat cu lux și capabil să adăpostească vreo douăzeci și ceva de cai. Aceste halte le ofereau siguranță și adăpost și pedestrașilor însărcinați cu misiunea esențială de a face mesajele să ajungă la destinatarii corecți. Ocupația aceasta impunea un costum distinct: „Poartă un brâu lat, plin de jur împrejur cu clopoței, pentru ca, atunci când pornesc la drum, să se facă auziți de departe."

Marco a studiat îndeaproape aceste mici avanposturi. Relatează: „Când Marele Han voiește a trimite carte prin curier, o încredințează unui alergător și acesta o ia la picior și fuge și tot fuge, fără a se opri, dar nu străbate mai mult de trei mile* [...]. La capăt îl așteaptă un altul, ce îl aude venind încă de departe din pricina clopoțeilor și se gătește. Și de îndată ce acela sosește, îi ia ceea ce ducea și un mic răvaș și pornește și el în goană alte trei mile, făcând întocmai cum a făcut și solul dintâi. Astfel, mulțumită acestor alergători, Marele Han primește în numai o zi și o noapte vești de pe meleaguri aflate la zece zile de mers, căci ei aleargă și noaptea la fel de bine ca ziua."

Pentru distanțe mai lungi, pedestrașii cedau în fața cailor antrenați pentru această însărcinare. „Olăcari călare zoresc a-i da de știre Marelui Han despre vreo răzvrătire a unei provincii sau a unui nobil." Fiecare dintre acești mesageri avea un act de identitate special, sub forma unei tăblițe pe care era imaginea unui șoim, un semn că voia să se deplaseze „cu cea mai mare grabă". Mesagerii „află numai cai de soiul cel mai bun și odihniți. Iau caii de la poștă, unde li se țin pregătiți și, dacă sunt doi călăreți, iau doi cai buni, zdraveni și iuți, își încing mijloacele, își înfășoară capetele și pornesc la drum cu toată iuțeala, cu câtă grăbire îi pot duce telegarii, până când zăresc apropiindu-se următorul han de poștă, aflat la 25 de mile, unde găsesc pregătiți alți doi cai, odihniți și iuți".

* Aproximativ 5 kilometri.

Marco lăuda acest sistem, pe care îl considera un model de eficiență. „Sar în șa cu iuțeală, fără să-și tragă sufletul, și pornesc din nou în goană și nu se opresc până ce nu ajung la alt han de poștă și acolo găsesc alți cai și oameni gata să facă schimbul și urcă iute în șa și pornesc la drum. Și tot așa fac până se înnoptează. Și astfel", conchidea Marco cu satisfacție, „slujbași ca aceștia străbat 250 de mile într-o singură zi, pentru a-i aduce cât mai iute Marelui Han vești din ținuturi îndepărtate, ba, la nevoie, fac și 300 de mile*. Și dacă treaba nu suportă amânare, călăresc și noaptea, iar dacă nu e lună, cei de la han îi însoțesc fugind dinaintea lor cu torțe până la următorul han de poștă."

Mai erau și alte lucruri în tărâmul minunat stăpânit de Kubilai Han, pe care Marco voia ca publicul său să le aprecieze. Șiruri de copaci mărgineau drumurile drepte pe care galopau mesagerii lui Kubilai. Marco însuși a contemplat priveliștea, în timp ce îi urma într-un ritm mai nezorit. Copacii „sunt înalți, ca să fie văzuți bine de foarte departe", spunea el. „Marele Han a poruncit aceasta pentru ca oamenii să vadă drumurile și negustorii să poată adăsta la umbră și să nu se piardă nici ziua, nici noaptea, chiar umblând prin deșert." Și, conform lui Marco, exista și un beneficiu neașteptat: „Marele Han poruncește cu atât mai bucuros să se sădească [acești copaci], căci astrologii spun că acel ce pune să se sădească arbori se va bucura de viață lungă."

În toiul aprecierii realizărilor practice ale mongolilor, Marco ia o pauză ca să laude vinul local făcut din orez fiert și amestecat cu mirodenii aromate. Spune că are „o aromă ce-l face mai bun ca orice vin". E ușor să ni-l imaginăm pe tânărul venețian amețit de alcool admirându-i binedispus pe mesagerii lui Kubilai, copacii și celelalte minuni ale acestui tărâm, cum ar fi, de exemplu, pietrele veșnic arzând.

* 400, respectiv 480 de kilometri.

Oriunde călătorea prin China, Marco dădea peste „pietre mari și negre ce se scot precum vinele din adâncurile munților și ard precum buștenii". Oamenii le găseau utilizări pretutindeni. „Focul ține mai mult decât cel cu lemne", remarca el. „Dacă le pui pe foc seara și îl întocmești bine, focul arde toată noaptea și mai găsești ceva și dimineața." Aceste pietre emanau o căldură intensă, de durată. Erau atât de folositoare, încât supușii lui Kubilai Han recurgeau arareori la lemnele de foc, care erau greu de găsit. „E atâta amar de lume și atâtea sobe și băi încălzite tot timpul, că lemnul nu ar ajunge" într-o țară în care toată lumea se îmbăia „măcar de trei ori pe săptămână, iară iarna zilnic, dacă le dă mâna", într-un contrast șocant cu mongolii și venețienii.

Pietrele acestea negre care se găseau din belșug și care făceau posibil gătitul, încălzitul și scăldatul erau bulgări de cărbune, o sursă de energie folosită în întreaga Chină de cel puțin o mie de ani. Dar, pe vremea lui Marco, ideea de a arde mai degrabă cărbune decât lemn era practic necunoscută în Europa. Existența acestei substanțe negre, prăfoase și bogate în carbon fusese remarcată din când în când în istoria Occidentului, începând cu ocupația romană a Britaniei și până în vremea lui Marco, dar abia în secolul al XVIII-lea a devenit o sursă răspândită de energie în țările europene.

Cu asemenea detalii, Marco dezvăluia regatul fascinant al lui Kubilai Han nu ca pe un tărâm fantastic și îndepărtat, locuit de sălbatici, ci ca pe un stat primejdios, mereu alert în fața pericolelor, un imperiu care nu dormea niciodată, unde mesageri iuți călătoreau și noaptea dacă era necesar, pe drumuri marcate de șiruri liniștitoare de copaci și luminate de pâlpâirea torțelor. Ce putea face Veneția ca să ajungă la acest nivel de vigilență? Aceasta era întrebarea nerostită a lui Marco. Puteau venețienii să dea dovadă de o asemenea ingeniozitate, dacă viețile lor ar fi depins de ea?

Rețeaua de hanuri de poștă, mesageri și cai iuți care ajungea în toate colțurile Imperiului Mongol i s-a părut lui Marco o realizare măreață. „Cea mai mare mândrie și măreție cu care s-a făli sau se poate făli o împărăție", exclamă el. „Un lucru atât de minunat și de costisitor că e greu de descris prin viu grai sau prin scris." Atât de minunat, încât i-a inspirat lui Marco o critică acidă asupra creștinismului.

Cu o îndrăzneală vecină cu blasfemia, Marco le explică cititorilor săi că secretul menținerii în funcțiune a acestei rețele – și, prin extensie, a Imperiului Mongol – era minunatul obicei al poligamiei. „De se întreabă cineva cum de se află atâția oameni pentru toate aceste treburi", scria el, „răspunsul este că toți idolatrii și sarazinii își iau șase, opt sau zece neveste fiecare, dacă îi ține punga și au un număr nesfârșit" – nesfârșit! – „de copii și mulți oameni au 30 de fii sau chiar mai mulți și cu toții îl urmează înarmați. Și asta datorită multelor soții."

Nici nu mureau de foame, chiar dacă aveau atâtea guri de hrănit. Marco spunea că își satisfăceau foamea cu „o mulțime de bucate", de obicei grâne din belșug combinate cu „lapte sau carne". Mai devorau și „macaroane", un fel care, contrar mitologiei din jurul lui Marco Polo, era deja cunoscut în Italia. Nevoia lor nesfârșită de hrană îi ținea ocupați tot timpul. „La ei, nicio bucată ce se poate ara nu șade în paragină, dobitoacele lor cresc și sporesc peste măsură, iar când pornesc la luptă nu e om să nu ia cu el șase, opt sau mai mulți cai."

Creștinii nu puteau decât să invidieze fertilitatea și nivelul de satisfacție al acestor păgâni. „La noi", se văita Marco, „omul își ia o singură soție și, de e stearpă, e nevoit a trăi cu ea până la sfârșitul zilelor lor fără să aibă fii, și de aceea noi nu suntem la fel de numeroși ca ei." Era evident de partea cui înclina simpatia lui Marco. Devenise cel mai entuziast dintre convertiți.

Cu toate acestea îi privea pe mongoli dintr-o perspectivă europeană. Convențional la exterior, Marco subscria ideii medievale că poziția omului în viață era determinată de religie,

locul de baştină, sex, statutul social şi ordinea naşterii. În aceeaşi manieră, el privea Imperiul Mongol ca pe o ierarhie fixă, cu Kubilai Han în vârf şi cu nobilii săi fideli înşiraţi dedesubt într-o previzibilă ordine descendentă. Marco şi colaboratorul lui s-au agăţat de categoriile care le erau familiare chiar şi când experienţa directă sugera altceva. Ca nomazi, mongolii aveau o ierarhie mai puţin rigidă decât dădea Marco de înţeles. Autoritatea lor deriva din adaptabilitate şi din abilitatea de a prelua caracteristici ale culturii-gazdă în care se insinuau. Deşi Marco avea suficient simţ al observaţiei ca să descrie acest proces, ignora fie şi în parte anumite aspecte ale vieţii lor. Ei nu erau pur şi simplu echivalentul asiatic al nobilimii europene, ci o societate ce diferea drastic, trăind de pe urma pământului, mereu în mişcare, uluitor de egalitaristă şi de eterogenă.

În stepă, unde clima era aspră şi resursele de hrană limitate, miniştrii lui Kubilai Han reuşeau să gestioneze aprovizionarea cu hrană cu o isteţime neîntâlnită în Europa. Când grânele erau din belşug, cumpărau cantităţi mari şi le depozitau pe o durată de până la patru ani. „Când se întâmplă ca recolta să fie proastă şi seceta să fie mare", spunea Marco, „atunci Marele Han trimite din grânele sale, care sunt din belşug." Cât timp ţinea penuria, Kubilai le vindea celor aflaţi la nevoie grâne la preţuri mici. Şi, dacă populaţia era ameninţată de foamete, mai spunea Marco, Kubilai Han „face milostenie şi pomană familiilor sărace din Cambulac". Marco se referea la acele familii de şase, opt, zece sau mai multe persoane îngrămădite într-o singură locuinţă neîncăpătoare şi fără nimic de mâncare. În cazurile cele mai grave, Kubilai le oferea suficient grâu cât să le ajungă tot anul.

La fel ca alte aspecte ale guvernării lor, sistemul de asistenţă socială al mongolilor era remarcabil de bine organizat. Familiile care dădeau de greu se adresau unor funcţionari însărcinaţi anume cu aceasta. „Fiecare înfăţişează un înscris cu ce li s-a dat anul trecut ca să-şi ducă traiul şi, călăuzindu-se

după el, aceştia [funcţionarii] le dau cele trebuincioase pentru noul an", explica Marco. „Le dau şi straie, căci Marele Han ia zeciuială din toată lâna, mătasea şi cânepa din care se pot face haine." Bazându-se pe un obicei care obliga toţi meşteşugarii să-i dea săptămânal Hanului roadele muncii lor dintr-o zi, acesta putea să le împartă haine nevoiaşilor şi vara, şi iarna.

Marco declara că, printre europeni, mongolii aveau reputaţia de a nu da dovadă de milă în nicio împrejurare. „Tătarii", recunoştea el, „după obiceiurile pe care le aveau înainte să îmbrăţişeze legea idolatră, nu făceau milostenii. De se înfăţişa dinaintea lor vreun sărman, îl alungau cu mare ocară, zicându-i: «Du-te cu anul prost ce ţi l-au dat zeii, căci, de te-ar fi avut drag cum mă au pe mine, s-ar fi milostivit de tine!»" Conform convingerilor occidentalilor, mongolii îşi lăsau bătrânii, bolnavii şi flămânzii să moară – cel puţin până când Kubilai Han făcuse asistenţa socială parte a felului său de a conduce.

Oriunde privea, Marco vedea noi dovezi şocante ale generozităţii şi inventivităţii lui Kubilai Han: „Cel care se înfăţişează la curţile domneşti pentru pâinea zilnică, primeşte o pâine caldă. Nimănui nu i se refuză, ci li se dă tuturor care cer şi nu li se ia bani pe ea." Estimează că, în fiecare zi a anului, 20 000 – 30 000 de oameni primeau câte o pâine şi un castron de orez. Pe baza descrierii lui, ni-i putem imagina pe mongoli făcând coadă dinaintea punctelor de distribuţie, traşi la faţă de foame, nerăbdare şi nelinişte, ştiind că pâinea oferită de Kubilai Han era tot ce stătea între ei şi pieire. Ne putem imagina veneraţia acestor oameni faţă de conducătorul binefăcător de care depindea viaţa lor.

Kubilai Han făcea fapte bune şi, în schimbul lor, îşi asigura loialitatea poporului. Marco afirma: „Oamenii au atâta drag de el, că îl slăvesc întocmai ca pe un zeu."

În timpul şederii lui Marco în Imperiul Mongol, Kubilai Han şi-a extins actele caritabile în întreaga împărăţie. În fiecare

an, trimitea inspectori care să verifice proviziile de grâne. Dacă un inspector afla că ploaia, vântul, omizile, lăcustele sau altă calamitate distruseseră recolta, „îi iartă de dările pe acel anotimp sau chiar pe tot anul și le dă grâne din grânarele lui, cât le e de trebuință tot anul pentru ale gurii și pentru semănat". Iarna, Kubilai Han „poruncește să se cerceteze și, dacă află pe undeva un om ale cărui dobitoace au murit [...], pune de i se trimit dintr-ale sale, adunate ca dijmă din alte provincii, și i le vinde pe mai nimica, și în anul acela îl cruță de dări".

Bunăvoința acestuia nu se oprea aici. În stepa vastă și lipsită de copaci, locuită de mongoli și de chinezi deopotrivă, fulgerul era un pericol constant împotriva căruia nu exista apărare. „De se întâmplă să cadă trăsnetul peste o turmă de capre, oi sau orice fel de dobitoace", scria Marco, „Marele Han se lipsește de dările pe trei ani, fie turma oricât de mare". „Așijderi, dacă trăsnetul cade asupra unei corăbii încărcate cu mărfuri, nu dorește nicio parte din ea, crezând că e semn rău când trăsnetul se abate asupra agoniselii cuiva." Motivul acestei bunăvoințe avea mai puțin de-a face cu caritatea, cât cu superstiția și spaima de necunoscut. „Marele Han zice: «Zeul l-a dușmănit și de aceea l-a lovit cu fulgerul» și nu dorește ca lucruri asupra cărora s-a abătut mânia cerească să intre în vistieria sa."

Căzut complet sub farmecul lui Kubilai Han, Marco îi atribuie motive altruiste cârmuitorului mongol: „Nu cugetă și nu se îngrijește decât cum să își ajute supușii ca să-și poată duce traiul, lucrând și sporindu-și avutul." În același timp, venețianul nu pierde niciodată din vedere ordinea socială strictă și ritualurile ce făceau parte integrantă din structura familiei mongole, agricultură și viața militară.

Nicăieri nu era mai evidentă dragostea mongolilor față de ordine și opulență decât în calendarul lor. Noul An mongol, care începea în februarie „după socoteala tătarilor", se chema

simplu „Cel Alb". În cinstea acestei ocazii, „Marele Han și supușii lui, atât bărbații, cât și femeile, îmbracă haine albe". Făceau asta, explica Marco, „pentru că ei socot că a te îmbrăca în alb e lucru bun și aducător de noroc și de aceea se îmbracă în alb la începutul anului lor, ca să aibă parte de asemenea noroc și bucurie tot anul".

În hainele lor festive, nobilii mongoli îi ofereau Hanului alte cadouri, „aur și argint, perle și pietre scumpe și prea-frumoase țesături albe", la care se adăugau 100 000 (sau 5000 – 12 000 în alte manuscrise) de cămile și cai, de culoare albă. „Sau dacă nu întru totul albe, măcar aproape pe de-a-ntregul."

Toți se îmbrățișau și se sărutau, exclamând: „Noroc în noul an și fie ca toate să-ți meargă din plin!" Apoi Kubilai Han își scotea la paradă elefanții, care erau „nu mai puțin de 5000, acoperiți cu minunate pânzeturi, brodate măiestru cu păsări, lei și alte fiare în fir de aur și argint". Fiecare animal ducea un cufăr plin cu lucruri necesare ospățului, tacâmuri de aur și de argint și tot soiul de podoabe. Apoi urmau cămilele lui, acoperite cu „mătăsuri albe, foarte frumoase". Spectacolul acesta scânteietor l-a făcut pe Marco să exclame: „Priveliște mai frumoasă și mai de minune nu s-a văzut pe lume!"

În ziua sărbătoririi Celui Alb, toți oamenii de seamă din imperiu – regi, prinți, duci, marchizi, conți, baroni, astrologi, filozofi, medici, șoimari și tot soiul de dregători – se adunau umplând „sala de ospețe, dinaintea Marelui Han". Kubilai Han ședea pe un tron amplasat în așa fel încât să-i poată vedea pe toți. Mulțimea înghesuită se alinia de-a lungul zidurilor, gata de rugăciune. „După ce fiecare s-a așezat la locul său, un mare preot bătrân de ani se ridică în mijloc și zise cu glas sonor: «Acum închinați-vă cu toții dinaintea domnului nostru!» Și nici nu a încheiat de vorbit, că toți se ridicară de la locurile lor și îngenuncheară, ploconindu-se cu fruntea până la pământ, și înălțară rugăciuni către stăpânul lor, adorându-l ca pe un zeu. Apoi preotul spuse: «Zeii să-l mântuiască pe domnul

nostru și să-l țină multă vreme printre noi, să-i fie numai bucurii.» [...] Și astfel i-au făcut închinăciune de patru ori. Apoi s-au ridicat toți și s-au dus pe rând dinaintea unui altar frumos împodobit, iar pe altar se afla o placă roșie pe care stătea înscris cu litere aurite și nestemate numele Marelui Han."

Marco precizează că Kubilai Han prezida peste mai mult de 12 000 de nobili cărora le dăruia câte 13 caftane, fiecare de altă culoare și împodobit cu pietre scumpe, și câte un brâu „stacojiu, brodat măiestrit cu fir de aur și argint, foarte frumos lucru și de preț" și cizme la fel de luxoase.

Aceste numere erau pur și simplu prea mari pentru ca europenii să le poată da crezare, dar atât analele mongole, cât și cele chineze le confirmă. Nobilii purtau câte un caftan diferit la fiecare dintre cele 13 ospețe ale anului lunar. În total, la curtea mongolă se găseau, după estimările lui Marco, „156 000 de caftane de o mare frumusețe și scumpete".

Acesta era numai decorul din spatele spectacolului unic al lui Kubilai prezidând peste curtea sa. La ospețe, „dinaintea Hanului e adus un ditamai leul. Cum dă cu ochii de el, leul se pune la pământ dinaintea sa, dând semne de mare supunere, ca și cum l-ar recunoaște de stăpân. E atât de îmblânzit, că șade dinaintea Hanului fără lanțuri, culcat la picioarele lui ca un câine", o priveliște care, zicea Marco, „e de mare mirare".

Leul prosternat dinaintea Hanului i-a amintit lui Marco de imensa plăcere cu care Kubilai se deda vânătorii în Cambulac pe durata lunilor senine, reci și uscate de iarnă. Conform obiceiului, remarca Marco, tot vânatul prins în această perioadă, „mistreți, cerbi, țapi, căprioare, urși, lei și alt vânat mare, trebuie să fie înfățișat dinaintea sa". Sosea sub forma măruntaielor cărate cu cărucioare, ca pentru a-i atâța lui Kubilai pofta de vânătoare, căci prefera să-și conducă propria vânătoare folosind leoparzi și râși „învățați să prindă animalele și [...] iscusiți la luatul urmei". Marco spunea că Marele Han se baza pe „un cățeluș ca tovarăș" în timpul acestor exerciții. Pentru siguranță,

leii erau închiși în cuști, căci „erau prea feroce și prea setoși să se repeadă la vânat și era peste putință a-i stăpâni. Și trebuiau ținuți împotriva vântului, căci altminteri, simțindu-le mirosul, vânatul ar fi fugit pe dată."

Doi frați, Baian și Mingan, erau hăitașii regali ai Hanului (numiți în tătară *cuiucci*, adică „maeștri de vânătoare"), care aveau în grijă mastifi, retrieveri și ogari cenușii. Fiecare frate avea în subordine o mulțime de 10 000 de oameni devotați numai câinilor Hanului, dresorii care îl slujeau pe un frate fiind îmbrăcați în roșu și ceilalți, în albastru-deschis. „Unul dintre frați cu ai săi 10 000 de bărbați în veșminte de-o culoare și cu 5000 de câini (căci unii nu au câini) merge de-a dreapta lui, iar celălalt frate, cu cei 10 000 de bărbați ai săi în cealaltă culoare și cu câinii lor, merge de-a stânga."

Frații trebuiau să se ridice la standarde înalte, căci, după cum explica Marco, erau „legați prin învoială să trimită zilnic la curtea Marelui Han, de la începutul lui octombrie până [...] în luna martie, câte o mie de capete de animale și păsări, mai puțin prepelițe". Această obligație îi ținea ocupați aproape toată ziua și, când venea luna martie, cădeau într-o letargie profundă ca să-și refacă forțele.

Kubilai Han însuși vâna la scară largă, însoțit de „10 000 de șoimari" și „500 de hultani, șoimi peregrini și șoimi sacri și felurite alte păsări, în mare număr", la care se adăugau și „un număr nesfârșit de ulii porumbari ca să prindă păsările de pe râuri". Șoimarii săi erau bine pregătiți și bine echipați pentru vânătoare, ca să-i facă cinste domnului și stăpânului lor.

Fiecare pasăre care îi aparținea lui Kubilai Han purta „o plăcuță de argint legată de picior pentru a se ști a cui e". Dacă o pasăre se pierdea, îi era adusă imediat stăpânului ei și aceeași politică riguroasă se aplica întregii recuzite de vânătoare, cailor, săbiilor și altor echipamente. Oricine găsea vreun lucru pierdut era „socotit hoț" dacă nu îl restituia cu promptitudine

stăpânului său de drept, în cele mai multe cazuri un nobil. Potrivit lui Marco, acest sistem, întărit de pedepse severe, era foarte eficient: „Nu se întâmplă a se pierde un lucru fără a fi găsit cu iuțeală și înapoiat."

Cetățenii de rang inferior din Imperiul Mongol nu aveau dreptul să dețină păsări de pradă și să le folosească la vânătoare. „Niciun negustător sau meșter sau țăran ori altcineva, oricine-ar fi, nu îndrăznește să țină șoimi, ulii sau păsări de pradă și nici chiar câini de vânătoare pentru plăcerea sa, pe tot cuprinsul împărăției Marelui Han." Chiar și nobilii și cavalerii mongoli erau siliți să respecte restricțiile impuse de Han. Nimeni nu „îndrăznește a vâna animale sau păsări dacă nu e înscris sub căpitanul șoimarilor sau nu are o îngăduință întru aceasta".

În dimineața vânătorii, Hanul și alaiul lui porneau pe un drum ce ducea către sud, dinspre Cambulac spre terenurile de vânătoare. Nobilii și dregătorii de rang mai mic mergeau călare, în timp ce Hanul călătorea pe spinarea unuia dintre cei patru elefanți ai săi, pricepuți să treacă prin locuri strâmte. Stătea într-un palanchin pe măsura statutului său („un frumos iatac de lemn", cum îi spune Marco), împodobit cu mătăsuri fine și ornamente din foiță de aur. Kubilai rareori cobora din acest observator luxos, din pricina gutei dureroase de care suferea. Era însoțit tot timpul de doisprezece nobili și de douăsprezece femei frumoase. „Nu e desfătare pe lume pe măsura acesteia", povestea Marco.

Ascuns după perdelele ce înconjurau acest iatac privat, Kubilai discuta cu oaspeții săi în timp ce baronii și cavalerii călăreau pe alături, jucând rolul cercetașilor. Ori de câte ori vedeau cocori sau fazani zburând pe deasupra, strigau: „Luminăție, trec cocorii!" La auzul acestora, Kubilai dădea perdelele la o parte și își asmuțea șoimii.

Privind în sus, Kubilai și supușii săi mijeau ochii ca să vadă forma aerodinamică a zburătoarei brăzdând văzduhul ca un

meteorit, strângându-şi aripile şi lăsându-se să cadă până ce sărmanul cocor sau orice alt soi de pasăre observa şi încerca în zadar să scape de atacatorul său. Iuţeala şoimului învingea întotdeauna şi, când cele două păsări se ciocneau, şoimul îşi înfigea ghearele tăioase ca săbiile în prada sa năucită şi neajutorată, într-un dans aerian al morţii. Prinse în îmbrăţişarea fatală, păsările se prăbuşeau la pământ, iar vânătorii galopau către locul unde căzuseră ca să recupereze şoimul care îşi sfârteca prada.

De pe elefantul său, Kubilai Han savura spectacolul acestei lupte aeriene. „Priveliştea îl veseleşte şi îl bucură din cale-afară, pe dânsul şi pe toţi nobilii şi cavalerii ce îl înconjoară călări."

Obosit după orele de vânătoare, Kubilai Han căuta refugiu printre corturile şi pavilioanele „semeţe şi bogat împodobite" unde se adunau nobilii, cavalerii şi şoimarii săi, care, laolaltă cu soţiile şi concubinele lor numărau chiar şi 10 000 de persoane. Unele corturi erau suficient de spaţioase ca să adăpostească o mie de cavaleri şi, indiferent de dimensiuni, uşa fiecăruia „dădea către miazăzi", în conformitate cu tradiţia mongolă.

Cel mai mare cort era legat de adăpostul privat al Hanului, care consta din două săli şi o cameră. Marco a lăsat o descriere a mobilierului somptuos al locuinţei itinerante a lui Kubilai Han: „Fiecare încăpere se sprijină pe trei stâlpi din lemn de mirodenii desăvârşit lucrat. Pe dinafară sunt învelite cu frumoase piei de leu, vârstate cu negru, alb şi roşu. Sunt atât de bine potrivite, că vântul şi ploaia nu pot ajunge la cei dinăuntru, nici vătăma pieile, căci îi ocrotesc foarte bine. Şi pe dinăuntru, acele săli şi încăperi sunt aşternute cu blănuri de hermină şi zibelină. Sunt cele mai frumoase şi mai de preţ blănuri ce se pot găsi [...]. O blană de zibelină numai cât să căptuşeşti cu ea un caftan face 2000 de bezanţi de aur [...] şi, pe limba lor, tătarii îi spun «regina blănurilor» [...]. Frânghiile ce susţin aceste săli şi iatacuri sunt toate de mătase. Aceste

trei corturi sunt atât de prețioase și scumpe, că un rege mai mic nici nu le-ar putea plăti."

Dar Kubilai Han nu era „un rege mai mic". Era împăratul mongolilor, cel mai puternic conducător în viață.

În materie de șoimărit, Marco Polo a descoperit asemănări izbitoare între Orient și Occident. În ambele culturi, vânătoarea cu șoimi era, de mai bine de o mie de ani, sportul nobilimii. „Un câine iute și un șoim bun", cum spune o străveche expresie occidentală, erau obligatorii pentru un gentilom bine echipat. Regii și oamenii de rând din Asia și Europa erau încântați de priveliștea unei păsări de pradă înălțându-se deasupra unei câmpii ierboase, în timp ce călăreții de dedesubt goneau cu furie către prada lor.

Frederic al II-lea de Hohenstaufen, Împăratul Sfântului Imperiu Roman, a fost cel mai influent dintre suporterii europeni ai șoimăritului. În 1299, s-a întors în Europa din cea de-a Șasea Cruciadă cu o suită de șoimari arabi pricepuți, care au ajutat la răspândirea acestui sport în Europa. În timpul deceniilor în care Marco a fost plecat, Frederic a compus biblia acestui sport, *De arte venandi cum avibus* sau *Arta vânătorii cu șoimi*, una dintre primele lucrări care a abordat subiectul anatomiei păsărilor. Pasiunea sa pentru șoimărit pare să o fi întrecut până și pe cea a lui Kubilai Han: Frederic a pierdut o campanie militară importantă pentru că a decis să meargă la o vânătoare cu șoimi. Șoimarii dedicați i-au înțeles prioritățile.

Dacă Marco va fi fost dezamăgit vreodată de excesele sau de erorile de judecată ale lui Kubilai Han, nu avea să o recunoască niciodată, dar și-a dat seama că, atât timp cât rămânea în China, era doar unul dintre numeroșii slujitori ai unui conducător cu inimă largă, dar capricios. Nici nu știa cât de mult avea să stea aici. Tatăl și unchiul său plănuiseră să călătorească în ritm susținut, să îi transmită lui Kubilai Han mesajul papei și să se întoarcă la Veneția cu tânărul Marco, încărcați cu

nestemate, mătăsuri și alte obiecte de preț. Dar s-au pomenit tustrei prinși în mrejele intrigilor de la curtea mongolă.

Cei trei Polo avuseseră nevoie de mai bine de trei ani ca să ajungă din Veneția la curtea lui Kubilai Han, dar au ajuns să-și dea seama că avea să le ia mult mai mult până să revină acasă. Erau nevoiți să rămână în China cât timp voia Kubilai. Deși se apropia de 70 de ani și își pregătea fiul să-i ia locul, acesta nu dădea niciun semn că ar fi intenționat să lase puterea din mână. Iar dacă ar fi murit subit, moartea lui ar fi însemnat o problemă serioasă pentru cei trei Polo, care ar fi pierdut protecția de care se bucurau, devenind vulnerabili în fața violenței neînfrânate ce clocotea sub suprafața Imperiului Mongol. Așa că erau captivi, oaspeți privilegiați și totodată prizonieri în cel mai întins regat de pe pământ, condamnați să-l servească pe Marele Han pentru cine știe cât timp.

Ca să supraviețuiască pe acest tărâm straniu, Marco va trebui să găsească o cale de a se face util Hanului și de a se iniția nu numai în privința femeilor mongole și a călăriei, ci și în arta exercitării puterii. Dacă reușea să-și găsească un rol al său, nu se știa cât de sus putea urca. Cu toate ciudățeniile ei, societatea mongolă era deschisă față de străinii care se dovedeau utili. Putea ajunge nobil sau guvernator al unei provincii bogate, așa cum făcuseră alți străini demni de încredere. Putea ajunge să stăpânească peste mii de oameni ca trimis al lui Kubilai Han și chiar să aibă propria sa curte, cu nesfârșite ocazii de a strânge avere sau de a ține concubine pentru plăcerile sale. Sau putea să cadă victimă crudei justiții mongole și să nu-și mai vadă niciodată ținutul de baștină.

Tocmai când părea că Marco nu-și găsea locul în Imperiul Mongol, Kubilai Han l-a trimis să adune dările și, mai important, să strângă informații despre împărăție, din care atât de mult rămăsese neexplorat. Între granițele imperiului, ocupația lui Marco avea să fie ciudat de asemănătoare cu cea de dinainte de întâlnirea cu Marele Han: aceea de călător.

9

Lupta pentru supraviețuire

Drum lung prin codru, încâlcite sunt
Meandrele râului sfânt
Ce-n hău de peșteri fără fund îl poartă [...].

Marco Polo a părăsit Cambulacul ca trimis al Marelui Han. Abia trecut de 20 de ani, pleca la drum fără tatăl și unchiul său, pe care încetează să-i mai pomenească drept tovarăși în această etapă a călătoriilor lui. Se bucura, ca de obicei, de protecția și binecuvântarea Hanului, care îi garanta siguranța, în schimbul unei loialități fără limite. În ciuda provocărilor care i se așterneau dinainte, se împăuna cu importanța sa nou-dobândită, lucru de înțeles având în vedere destinația lui: Hangzhou, cel mai mare, mai bogat și mai faimos oraș din China.

Avea și el o *paiza* de aur, ca aceea pe care o avuseseră tatăl și unchiul său în călătoriile lor în serviciul Imperiului Mongol. Obiectul era lung de 30 de centimetri și lat de șapte, iar pe el scria: „Prin puterea marelui zeu și prin marele har dăruit de el împăratului nostru, binecuvântat fie numele Marelui Han și fie ca aceia care nu i se supun să-și afle pieirea." Faptul că avea această *paiza*, îl desemna pe Marco drept o persoană foarte importantă pe tot cuprinsul Imperiului Mongol, permițându-i să profite pe deplin de vasta rețea de hanuri de poștă, cai și drumuri a Hanului.

Întins pe malurile Lacului de Vest, Hangzhou oferea peisajul arhetipal chinezesc: munți ale căror piscuri se înalță

deasupra unei ape liniștite, în care pare să se oglindească Raiul însuși. Metropola era reședința tradițională a dinastiei Song și, atunci când Marco a fost trimis să pună umărul la administrarea afacerilor Hanului, tocmai fusese cucerită de comandantul suprem al oștilor lui Kubilai, generalul Baian. Fiind european și fără interese directe, Marco era soiul de dregător pe care Kubilai îl prefera când era vorba de supravegherea finanțelor unei populații bănuitoare sau dușmănoase. Tot ce văzuse Marco de când părăsise Veneția, chiar și minunățiile Cambulacului și însuși marele Kubilai Han, servise ca un prolog la călătoria sa prin inima Chinei.

Cele două orașe erau legate printr-una dintre cele mai mari lucrări publice din China, Marele Canal, care se întindea pe mai bine de 1600 de kilometri, pornind din Cambulac către sud până în Hangzhou. Acest canal servea ca arteră principală pentru navigația și comerțul chinez (și mongol). Construcția sa se desfășurase fără regularitate timp de câteva secole, dar în momentul călătoriei lui Marco era aproape gata. Deși acesta nu ne oferă un itinerar exact, probabil a urmat Marele Canal în cea mai mare parte a călătoriei sale către Hangzhou.

Părăsind Cambulacul, Marco a dat peste „un preafrumos pod de piatră" care traversa un râu larg și repede ce ducea către ocean. A estimat podul ca fiind „lung de 300 de pași și lat de opt", suficient loc pentru zece călăreți unul lângă altul tropăind pe piatra șlefuită. „Și are 24 de arce, sprijinite pe 24 de stâlpi înfipți în albia râului, spunea el, „fiind durat din marmură cenușie, măiestrit lucrată și cu temelii zdravene". Podul dădea către o câmpie vastă ca însăși China. Un tânăr impresionabil s-ar fi putut convinge lesne că lumea i se așterne la picioare și, într-un fel, așa și era. Podul, în egală măsură minune arhitecturală și simbol spiritual, evoca trecerea într-un nou tărâm, o nouă conștiință, o nouă viață poate. Punând piciorul pe el, Marco se va fi simțit crescând și schimbându-se

cu fiecare pas, în timp ce trecea dincolo de fortăreaţa mongolă, pătrunzând în China propriu-zisă.

Traversând acest pod monumental, s-a gândit la bătaia de cap şi ingeniozitatea de care fusese nevoie pentru construirea lui. „De la un stâlp la altul e mărginit cu lespezi de marmură cenuşie felurit sculptate şi îmbinate cu coloane de o parte şi de alta, pe toată lungimea podului, pentru ca oamenii ce îl traversează să nu cadă în apă." A numărat cu totul 600 de stâlpi eleganţi, fiecare încheindu-se cu un leu sau alt animal sculptat din „cea mai bună marmură".

Cunoscut astăzi ca Podul Marco Polo, construcţia este, în linii mari, neschimbată faţă de ziua în care a traversat-o Marco. Terminat în 1192, mai este numit şi Podul Guangli şi leagă între ele malurile râului Lugou. Documentele vremii arată că Lugou era „violent şi curgea nemaipomenit de iute", deşi amenajările moderne i-au îmblânzit curenţii. Podul a fost martorul uneia dintre confruntările importante din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, când trupele japoneze l-au atacat în timpul campaniei lor de cucerire a Chinei.

La 50 de kilometri de podul care într-o bună zi avea să-i poarte numele, Marco s-a pomenit hoinărind printr-un peisaj fermecător, presărat cu sătucuri plăcute şi primitoare, copaci cu umbră ademenitoare, „câmpuri roditoare", izvoare cu apă proaspătă şi mănăstiri budiste, unde călugării ţeseau mătase şi făceau bijuterii din aur. Spre deosebire de călătoria sa periculoasă şi anevoioasă până în Cambulac, cu patru ani în urmă, Marco pare să se fi simţit în siguranţă şi a fost primit cu amabilitate pretutindeni. „Sunt foarte multe hanuri şi case de oaspeţi, ca pe la noi," remarca el mulţumit, „unde pot trage drumeţii, căci pe aici se perindă numeroşi negustători şi străini".

Apoi, povestea lui Marco, bazată cel mai probabil pe însemnările pe care le-a adus cu el în Italia la întoarcerea din China, devine un catalog rapid al „călătoriilor sale" în serviciul Hanului. Marco a călătorit de la un han confortabil la altul la

fel de confortabil, apreciind de fiecare dată satele „frumoase", orașele, ogoarele și drumurile pline de călători prosperi din punct de vedere comercial.

Oriunde mergea, Marco dădea de mătase, și nu doar de material, ci și de viermii-de-mătase, o noutate pentru europeni, și de duzii care le furnizau hrană acestora. Vreme de secole, Europa nu știuse mai nimic despre arta și știința sericiculturii: a fost poate cel mai bine păzit secret al istoriei antice.

Chiar și în China, originile mătăsii erau un mister. Tradiția îi atribuie lui Xi Ling-shi – soția legendarului Împărat Galben, despre care se spune că ar fi stăpânit China în anii 3000 î.H. – descoperirea cultivării mătăsii și inventarea războiului de țesut. Deși împărăteasa era o invenție, mătasea era reală. Săpături arheologice au scos la iveală fire de mătase, panglici și coconi datând din anii 3000 î.H. și o micuță cupă de fildeș din jurul anului 5000 î.H. care conține imagini înfățișând ustensile de tors mătase și fire de mătase.

În China, o singură specie de fluturi a ajuns să se identifice cu mătasea: *Bombyx mori*, cel orb și incapabil să zboare, al cărui strămoș, *Bombyx mandarina Moore*, se hrănea cu frunzele dudului alb. Firul acestui vierme-de-mătase este compus dintr-un filament mai rotund și mai neted decât cele produse de alți fluturi și, de-a lungul mileniilor, mulțumită sericiculturii practicate cu stăruință de chinezi, a evoluat în mult mai specializatul *Bombyx mori*.

Fluturele depune în numai câteva zile până la 500 de ouă, fiecare cântărind în jur de un gram, apoi moare. De aici, povestea mătăsii poate fi spusă cu ajutorul unei serii de numere din ce în ce mai spectaculoase: 28 de grame de ouă au ca rezultat 13 000 de viermi-de-mătase. Aceștia au o sursă unică de hrană: frunzele de dud. Acești 13 000 de viermi devorează aproape o tonă de frunze de dud și produc în schimb cinci kilograme de mătase brută.

Perfecționând treptat cultivarea lui *Bombyx mori*, chinezii au descoperit că era cel mai bine să păstreze ouăle la 23°C și să crească temperatura cu 5 grade ca să le silească să eclozeze. Abia atunci începe adevărata muncă: hrănitul viermilor din jumătate în jumătate de oră cu frunze proaspete de dud, culese de mână și tocate cu grijă, asigurându-li-se totodată o temperatură stabilă. Viermii se îngrașă repede în tăvi suprapuse, depozitate în spații de hrănire. Ronțăitul lor a fost comparat cu o ploaie rapidă ce cade pe un acoperiș de bambus. În același timp, trebuie protejați de zgomotele puternice, de curent și de mirosul de pește, carne și chiar transpirație. În condiții ideale, aceste ființe cocoloșite își pot spori greutatea de câteva mii de ori, năpârlind încontinuu și schimbându-și culoarea.

Ca să-și țească coconul protector, viermii-de-mătase secretă o substanță gelatinoasă care se întărește în contact cu aerul. În decursul a trei-patru zile, țes în jurul lor un cocon, până ajung să arate ca niște bile albe și pufoase, cam cât degetul mare. Acestea sunt scufundate în apă clocotită pentru a desprinde filamentele mătăsoase, care au o lungime de circa 800 de metri și care, la rândul lor, sunt adunate pe o vârtelniță.

Există două tipuri diferite de coconi de mătase. Coconii din primul soi produc un filament cu diametrul de o optime din al unui fir de păr uman. Filamentul are o rezistență uimitoare la întindere datorită structurii sale moleculare, cunoscută ca structură beta-pliată care arată astfel:

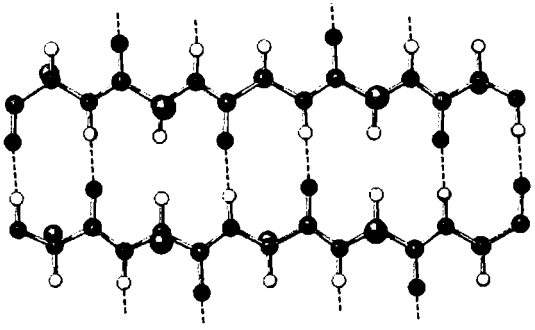

Un singur fir de mătase constă din cinci sau opt asemenea filamente răsucite strâns laolaltă. După procesare, aceste fire brute sunt pregătite pentru vopsit. Pentru că vopseaua intră ordonat între pliuri, mătasea păstrează culoarea mult mai bine ca alte țesături naturale, iar culorile par mai puternice și mai luminoase pe suprafața senzuală a mătăsii.

Celălalt soi de cocon de mătase, mult mai mare și mai pufos, este cunoscut sub numele de „Familia Fericită", deoarece fiecare cocon are în el două larve. În acest caz, filamentele sunt încurcate între ele și mai puțin valoroase. Odată întinsă la uscat, această mătase este folosită pentru matlasat: o umplutură călduroasă și ușoară.

În China, producerea mătăsii era o muncă predominant feminină. Primăvara, împărăteasa deschidea sezonul mătăsii ca parte a sarcinilor ei oficiale, iar supusele ei îi urmau exemplul, torcând, țesând și brodând mătasea acasă sau în ateliere. În regiunile bogate în mătase, generații de femei aparținând aceleiași familii hrăneau viermii-de-mătase și le supravegheau creșterea. Producția de mătase era o muncă intensivă, dacă luăm în calcul și torsul, țesutul, vopsitul și brodatul, și ținea ocupată jumătate din provinciile Chinei. În ciuda omniprezenței industriei mătăsii, tehnicile cruciale ale sericiculturii erau păzite cu zgârcenie de autoritățile chineze. Să dezvălui secretele acestea străinilor sau să strecori coconi sau chiar ouă dincolo de granițele chineze era o nelegiuire care se pedepsea cu moartea.

Inițial, numai împăratul și familia sa aveau voie să poarte mătase. Dar, cu timpul, oameni din diferitele clase ale societății chineze au început să poarte tunici de mătase și, în cele din urmă, mătasea a căpătat o serie de întrebuințări industriale, cum erau firele pentru pescuit, coardele pentru instrumentele muzicale și hârtia de mătase. În vremea dinastiei Han (206 î.H. – 220 d.H.), mătasea devenise atât de răspândită în China și făcea parte integrantă din economia chineză, încât

era ea însăşi o monedă valoroasă de schimb, folosită la plata datoriilor. Fermierii îşi plăteau taxele către guvern sub forma mătăsii pe care o produceau. Guvernul, la rândul lui, îi plătea pe funcţionarii civili în mătase şi la fel îşi răsplătea supuşii care îi aduceau servicii extraordinare. În curând, mătasea a ajuns să depăşească aurul ca unitate standard de măsură: în loc să calculeze valoarea diverselor lucruri în livre de aur, oamenii o calculau în coţi de mătase. În cele din urmă, mătasea a devenit un soi de monedă întrebuinţată nu numai pe teritoriul Chinei, ci şi la plata datoriilor acesteia către alte naţiuni. Mătasea era atât de mult o parte a economiei şi a culturii chineze, un stil de viaţă, încât 5% dintre caracterele chinezei mandarine se refereau la un aspect sau altul al mătăsii.

Monopolul chinez asupra mătăsii a fost în cele din urmă spart de ţările concurente. Până în anul 200 î.H., coreenii reuşiseră să pună bazele unei sericiculturi rudimentare, mulţumită imigranţilor chinezi care aduseseră cu ei cunoştinţe de specialitate. Cinci sute de ani mai târziu, sericicultura se răspândise de-a lungul diverselor „drumuri ale mătăsii" până în India, unde a fost îmbrăţişată cu acelaşi entuziasm. Mătasea a ajuns tocmai la Roma, care a devenit fascinată de această ţesătură seducătoare. Prin secolul al IV-lea î.H., relatările romane pomenesc despre Seres, semilegendarul Regat al Mătăsii.

Este posibil ca legiunile romane să fi dat pentru prima oară cu ochii de mătasea autentică în timpul bătăliei de la Carrhae, din apropierea fluviului Eufrat, în anul 53 î.H. Se spune că stindardele de mătase viu colorată ale parţilor, desfăşurându-se în vânt, i-au speriat pe romani, care au fugit fără întârziere de pe câmpul de luptă. Peste doar câteva decenii, nobilii din Roma purtau mătăsuri chinezeşti ca semn al rangului lor, cum făcuseră şi împăraţii chinezi vreme de mii de ani. Împăratul roman Heliogabal, care a domnit pentru scurt timp în secolul al III-lea d.H., a insistat să se îmbrace numai în mătăsuri. Şi, către finele secolului

al VI-lea, o relatare romană remarca: „Folosirea mătăsii, cândva un însemn al nobleţii, s-a răspândit acum în rândul tuturor claselor fără deosebire, chiar şi în cele mai de jos."

În ciuda inevitabilei răspândiri a mătăsii, chinezii au rămas vigilenţi şi au reuşit să păstreze secretele sericiculturii avansate până în anul 550 d.H., când o pereche de călugări nestorieni a apărut la curtea împăratului Iustinian I cu ouă de vierme-de-mătase ascunse înăuntrul bastoanelor lor din bambus, goale pe dinăuntru. Peste puţin timp, din ouă au ieşit viermi, viermii şi-au ţesut coconii şi *Bombyx mori* a ajuns în Imperiul Bizantin, aducând cu el mătasea. Urmând exemplul Chinei, Imperiul Bizantin a încercat să păstreze monopolul asupra producţiei de mătase şi să menţină controlul asupra secretelor sericiculturii. Deşi mătasea bizantină a stricat în scurt timp pieţele pentru mătasea chineză obişnuită, textilele chinezeşti mai luxoase au continuat să domine pieţele Asiei Centrale şi să fie preţuite oriunde puteau fi găsite. În curând, Persia s-a alăturat Indiei şi Imperiului Bizantin în războiul pentru supremaţia sericiculturii. Dar, deşi mătasea chinezească a pierdut constant teren în faţa competiţiei străine de mai slabă calitate, a continuat să aducă venituri enorme şi să genereze în imperiu un sentiment de unitate economică şi culturală.

În timpul şederii lui Marco Polo, la mai bine de 4000 de ani de la apariţia sericiculturii în China, mătasea abia începea să fie produsă în Italia. În timpul celei de-a Doua Cruciade (1144 - 1149), 2000 de ţesători de mătase emigraseră din Constantinopol în Europa şi răspândiseră secretele pe care chinezii le păziseră vreme de milenii. Dar pentru tânărul Marco mătasea rămânea o noutate exotică, încă asociind-o Chinei.

Călătoria a continuat să fie idilică până când Marco a ajuns într-un „ţinut mult pustiit şi răvăşit", după cum declara el pe şleau, de „năpasta tătărească": Tibetul. În această etapă

a călătoriilor lui, Marco depășise granițele acelei părți a Asiei cunoscute în Europa și de aceea este uneori dificil să identificăm echivalentul modern al regatelor și popoarelor pe care spune că le-a întâlnit în cale. Călătoria sa către „Tibet" trebuie să-l fi purtat prin provincia Yunnan din sudul Chinei, de asemenea prin Burma, Vietnam și niște regiuni vag definite din nord.

„Tibetul" l-a fascinat și totodată l-a scârbit pe Marco. Ca negustor, curiozitatea i-a fost stârnită de mirodenii – ghimbir, scorțișoară și altele pe care nu le mai văzuse niciodată și al căror nume nu-l pomenește – care creșteau aici din belșug. Chihlimbarul părea a se găsi peste tot. Mătasea era din abundență. Coralul, altă monedă de schimb, i-a atras de asemenea atenția. Localnicii, spunea el, „îl atârnă la gâtul tuturor soțiilor și al idolilor, ca pe o bijuterie de mare preț".

Anarhia și superstițiile ce dominau regiunea l-au tulburat nespus pe Marco, dar s-a pomenit cedând în fața farmecului puternicilor astrologi-magicieni. El relata: „Fac niște vrăji nemaivăzute și de toată mirarea pentru văzul și auzul omenesc și înfăptuiesc totul prin științele necurate despre care nu e chibzuit a povesti în cartea noastră, căci oamenii tare s-ar minuna." Odată ce a stârnit apetitul publicului, Marco începe să descrie amănunțit de ce erau în stare acești astrologi demonici: „Iscă vijelia, și fulgerele, și tunetele oricând doresc, le curmă oricând vor să înceteze și fac minuni fără de număr."

Reluând un subiect care îl fascina și îl dezgusta în egală măsură, Marco descrie cu detalii spectaculoase și înfricoșătoare felul în care complotiștii se străduiau să exorcizeze bolnavii vulnerabili. „Sosind la căpătâiul bolnavului, vracii întreabă de ce anume suferă. Atunci bolnavul le înșiră toate chinurile sale, iar vracii se pun pe cântat din instrumentele lor și prind a juca și a țopăi până ce unul dintre ei cade lat la pământ sau pe pavele, făcând clăbuci la gură de zici că și-a dat sufletul. Ei zic că Necuratul i-a pătruns în trup, iară vraciul zace în așa fel de pare că-i un leș. Când ceilalți vrăjitori, care

nu-s puțini la număr, văd că un fârtat de-al lor a căzut așa cum v-am povestit, încep a-i grăi, întrebându-l ce beteșug l-a lovit pe bolnav și din ce pricină. Acela le răspunde: «Cutare duh l-a lovit, căci i-a făcut mare supărare.»"

„Ceilalți vraci îi zic: «Noi îți cerem să-i dai iertăciune și să iei de la el ce lucruri dorești ca să-i redai sănătatea.»"

Marco iscodește fără teamă viața spirituală extatică a acestor „tibetani": „După ce vracii au rostit un puhoi de cuvinte și rugi, duhul din trupul celui căzut răspunde. Dacă bolnavului pare că-i e sortit să moară, [...] el spune: „Acest bolnav atât de rău a greșit în fața duhului și atât de negru-i e sufletul, că duhul nu se va lăsa îmbunat de nicio jertfă și nu-l va ierta pentru nimic în lume." Acesta este răspunsul pentru aceia care trebuie să moară.

„Dacă bolnavul trebuie însănătoșit, duhul din trupul magicianului spune: «Mare este ocara ce a adus-o, dar va fi iertat. De-și dorește însănătoșirea, să ia două-trei oi și să gătească zece sau mai multe licori alese și de preț [...].» Pun ca oile să fie fripte în casa bolnavului și, pentru ca bolnavul să trăiască, [...] se cheamă atâția vraci și atâtea femei. Când au sosit, iar oile și licorile sunt gata, se pun să joace și să cânte."

În acest moment din relatarea lui Marco, unul dintre magicieni se prăbușește „ca mort, cu clăbuci la gură". Cei rămași în picioare imploră „idolul" să ierte și să însănătoșească bolnavul. Uneori idolul răspunde afirmativ, alteori răspunde că bolnavul „nu e pe deplin iertat".

Obținând un plus de tribut, „duhul, după ce toate sacrificiile și cele cerute de el s-au făptuit, răspunde că [bolnavul] e iertat și se va însănătoși curând. Primind acest răspuns și după ce au împrăștiat hrana și licorile și au aprins multe făclii și au ars belșug de tămâie, crezând că astfel i-au dat duhului ce i se cuvine, spun că acesta e de partea lor și s-a îmbunat și îl trimit pe bolnav acasă, căci s-a însănătoșit".

Uneori, bolnavul murea după ce magicienii îl declarau vindecat. Și nu toți cei care se îmbolnăveau primeau îngrijiri.

Un ritual atât de complex le era rezervat celor avuți și se petrecea numai o dată sau de două ori pe lună, după spusele lui Marco, mereu atent la partea financiară, chiar și când era vorba de magie.

Marco insistă că indivizii care practicau aceste arte întunecate erau profund suspecți, „oameni vicleni și cu apucături rele". Așa și arătau, însoțiți de „cei mai mari mastifi din lume, cât măgarii de mari și foarte buni să vâneze cele mai felurite fiare".

În Tibet, Marco a văzut și partea întunecată a cuceririi mongole a Asiei. Spre lauda sa, descrie amănunțit și fără menajamente dezastrul semănat de fratele lui Kubilai, Möngke, care, așa cum afirmă Marco fără ocolișuri, „a prăpădit [Tibetul] cu războiul". Mergând pe urma distrugerilor lui Möngke, Marco a avut parte de accese de anxietate și groază cum nu mai apăruseră în relatarea lui de când cu descrierea traversării Deșertului Gobi. Experiența contrazicea ceea ce crezuse el despre natura Imperiului Mongol și a rolului său în acesta. Singur în acest peisaj dezolant, Marco nu avea nimic de care să se agațe, cu excepția talismanului reprezentat de *paiza* sa de aur, un memento al confortului, indulgenței și grandorii din Cambulac și mai ales ale lui Kubilai Han, aflat la câteva mii de kilometri mai la est. Deși *paiza* de aur îi oferea lui Marco un statut special ca emisar al Hanului, nu făcea nimic pentru a-i alunga uluirea la vederea haosului înconjurător, provocat în parte de Möngke, și în parte de natura șocantă și aparent perversă a tibetanilor. Pretutindeni în jurul lui erau dovezi ale culturii originare a mongolilor: nomadă, pusă pe prădat, cu valori complet opuse eticii carității pe care o promova Kubilai Han.

Marco a străbătut un peisaj secetos și lipsit de culoare și armonie, consecința sumbră a cuceririi. Povestește dezgustat ce a văzut în această regiune „pustie și dărăpănată". „Umblă omul și douăzeci de zile în șir pe coclauri nelocuite, pe unde

dăinuiesc nenumărate sălbăticiuni ca leii, râșii și alte fiare, pricină pentru care călătoria e cu mare primejdie." Dar pericolele aveau să sporească pe măsură ce se aventura tot mai adânc în Tibet.

Poc! Poc! Poc!

Ecoul exploziilor a sfârtecat cortina nopții, speriindu-l pe Marco, așa cum i se întâmpla oricărui nou-venit în regiune. Nu puteai scăpa de el. În cele din urmă, i-a aflat explicația: „Prin aceste locuri, și mai ales pe lângă albiile râurilor, cresc niște trestii grozav de groase și de mari", a căror grosime o estimează la trei palme, iar lungimea – la 15 pași. „Negustătorii și alți drumeți ce străbat acest ținut, fiind doritori a face popas peste noapte, culeg trestiile acestea, le iau cu ei într-o căruță și cu ele fac focul. Căci, aprinzându-se, scot pocnete strașnice, băgând spaima în lei și urși și alte sălbăticiuni, care, la auzul acelor trosnete grozave, fug cât de departe pot și nu încearcă în ruptul capului a se mai apropia de foc. Oamenii fac astfel de focuri ca să se apere pe ei și pe dobitoacele lor de fiarele sălbatice ce se află în tot locul."

Marco știa cum se executa această însărcinare crucială. „Se culeg trestiile când sunt verzi și se fac mănunchiuri mari care, la înserat, se aruncă într-un foc de lemne clădit ceva mai departe de locul de popas [...]. Și după ce trestiile au stat o vreme în foc, prind a se răsuci și se despică în două, scoțând un pocnet spăimântător, și atâta zgomot fac când se crapă, de răzbate noaptea până la zece mile* depărtare."

Poc!

Zgomotul era, după spusele lui Marco, atât de puternic, încât pe orice ins neobișnuit cu el „îl treceau răcorile auzind asemenea grozăvie". Cedând dinaintea plăcerii de a născoci, pretinde că un călător neștiutor putea chiar „să-și piardă mințile și să moară" din pricina larmei. Marco recomandă un

* 16 kilometri.

remediu la fel de improbabil pentru a evita aceasta: să-i astupi urechile cu vată, apoi să-i înfășori capul, fața și chiar restul trupului, până când nou-venitul devine obișnuit cu trestiile pocnitoare.

Reacția cailor față de acest zgomot reprezenta însă o problemă serioasă. Îi cuprindea „o spaimă așa grozavă", încât rupeau „piedicile și pripoanele" și fugeau care-ncotro. Negustătorii neofiți, ca Marco, învățau să ia măsuri de precauție ca să nu-și piardă caii: metoda cea mai potrivită ca să îi împiedice s-o rupă la fugă era să le lege picioarele cu lanțuri. Negustorii experimentați care băteau această rută luau cu ei lanțuri special în acest scop. Cu timpul, caii se deprindeau cu hărmălaia și nu mai era nevoie să fie împiedicați ori de câte ori erau arse trestiile.

În ochii lui Marco, tinerele femei tibetane aflate la vârsta măritișului erau la fel de compromise ca regiunea, întinate de „un obicei urâcios și demn de scârbă", contrar legilor naturii. Remarca: „Aici niciun bărbat nu și-ar lua o nevastă fecioară pentru nimic în lume, ci fiecare cere ca aceea pe care și-o dorește ca soață să fi cunoscut alți bărbați, spunând că nu prețuiește nimic aceea care nu e folosită și nu a avut mai mulți bărbați." Marco repetă ca obsedat diverse variațiuni ale acestei teme: miresele virgine nu le erau pe plac zeilor cărora li se închinau acești oameni. Dacă viitoarea mireasă avusese mai mulți bărbați, era un semn că era dezirabilă, iar valoarea ei creștea în funcție de numărul de bărbați care îi gustaseră farmecele.

Negustorii ca Marco care se aventurau pe aceste meleaguri cădeau pradă comploturilor prin care sătenii se străduiau să le găsească tovarăși de pat tinerelor femei din zonă. „Prinzând de veste că prin ținut trece vreo caravană de negustători sau de străini veniți din altă țară și că aceasta și-a așezat corturile ca să facă popas", povestea Marco, „bătrânii din sate și cătune își duc fiicele dinaintea acestor corturi. Și vin câte 20 – 30, uneori

mai multe, alteori mai puține, după câți străini sunt în corturi, câte una de fiecare. Și le dau cui le vrea, gâlcevindu-se între ei și implorându-i care mai de care pe negustători să o ia pe fata lui ca să [...] se culce cu ea."

Relatarea detașată a lui Marco cu privire la aceste proceduri bizare sugerează că tinerele din regiune nu se dovediseră pe gustul lui și că natura comercială a tranzacției îl șocase. Ceea ce însă nu l-a împiedicat să descrie detaliat acest obicei: „Apoi bărbații le iau, bucurându-se de ele și ținându-le cât vor, dar nu le pot duce cu ei în altă așezare, în altă provincie, fie aceea înainte sau îndărăt. Și, când și-au făcut poftele cu ele și voiesc să plece, se obișnuiește să-i dea femeii cu care au împărțit patul o bijuterie sau un alt dar, ca ea să poată dovedi, când va fi să se mărite, că l-a avut de ibovnic. Obiceiul e ca fiecare fată să aibă la gât 20 de podoabe sau mai multe, ca să arate că atâția bărbați s-au culcat cu ea." O fată astfel împodobită era „primită de părinții ei cu bucurie și cinstire", spunea Marco. „Ferice e aceea ce are a se făli cu mai multe daruri de la mai mulți străini." Dar, recunoaște el fără chef, „tinerii bărbați de la 16 la 24 de ani" – grupa lui de vârstă – „ar face bine să aibă asemenea fete câte ar cere și ar trebui rugați să le ia fără vreun cost".

Marco a demonstrat adesea că nu era vreun puritan, dar sexul în stil tibetan îi jignea sensibilitatea. Adoptând o atitudine moralizatoare, le reamintește cititorilor săi europeni și sieși că acești oameni erau „închinători la idoli, trădători, cruzi și răi, căci ei nu socot că-i un păcat să furi și să faci rău; sunt cei mai mari hoți și nemernici de pe fața pământului".

Cu toate acestea, femeile lor erau foarte înflăcărate în pat.

Femeile din provincia învecinată, Gaindu, i s-au părut lui Marco mult mai bizare decât fiicele Tibetului. Bărbații, remarca el, „nu socot că-i o nelegiuire dacă un străin sau un alt bărbat le rușinează casa dedându-se la plăceri cu soția sau fiica sa, cu sora sau cu orice femeie pe care o are în casă". Mai uimitor, „crede că acela care se culcă cu ele îi face un mare

bine". Ba chiar capul familiei „le porunceşte cu străşnicie" soţiilor şi fiicelor să se pună la dispoziţia unor călători ca Marco, apoi pleacă „la ogor sau la vie, de unde nu se mai întoarnă cât se află străinul sub acoperişul lui. Şi adevărat vă spun că de multe ori [străinul] stă chiar şi trei-patru zile, opt, ba uneori chiar zece, desfătându-se cu soţia nefericitului sau cu fiica sau sora lui sau cu cine poftește". În tot acest timp, îşi atârnă pălăria la fereastră sau în curte, ca semn că e înăuntru. „Iară bietul încornorat, câtă vreme vede semnul acela pe casa sa, nu îndrăzneşte a se înturna, ştiind că străinul e acolo şi nevrând să-i strice cheful." Mai surprinzător încă, după ce vizitatorul pleacă, stăpânul casei revine şi îşi găseşte „familia veselă şi fericită şi se veseleşte alături de ea, punându-le să povestească toate plăcerile ce i le-au făcut străinului şi dând bucuroşi mulţumiri zeilor".

Deşi îi plăcea să-şi stârnească publicul cu asemenea descrieri, Marco denunţă obiceiul ca fiind „o stricăciune", scos în afara legii de Kubilai Han; nu că în acea regiune izolată ar fi acordat cineva vreo atenţie edictelor acestui cârmuitor distant.

Marco sugerează că acest obicei l-a pus într-o postură jenantă la plecarea din Gaindu. Familiile care locuiau „prin sălbăticia munţilor, aproape de drum" extindeau această formă bizară de ospitalitate asupra negustorilor itineranţi, care le răsplăteau bunătatea cu câţiva coţi de pânză sau „alt lucru de mică valoare". Probabil că Marco a făcut şi el asta, dar a intrat în conflict cu gazdele sale. Relatează că, atunci când un asemenea negustor încalecă să plece, capul familiei şi soţia sa îşi bat joc de el şi îl blestemă: „Vezi ce ne-ai lăsat şi ai uitat!", strigă ei. „Arată ce ai luat din ce-i al nostru!"

Şi cu asemenea cuvinte batjocoritoare răsunându-i în urechi, străinul, tulburat, se îndepărta în galop.

Marco s-a oprit din drum suficient cât să remarce un tufiş aspectuos pe care l-a luat drept arbore de cuişoare. Neştiind

ce să creadă despre el, relatează îndatoritor că „are crengi și frunze ca ale dafinului [...]. Face flori mici și albe ca ale arborelui de cuișoare. Fructul când se coace e negru aprins". M.G. Pauthier, savant și editor francez din secolul al XIX-lea, a tras concluzia că Marco se referea la Assam sau arborele de ceai negru, o observație interesantă mai ales pentru că mult timp s-a presupus că venețianul, în ciuda anilor petrecuți în China, nu a pomenit niciodată despre ceai. Alți comentatori îl contrazic, spunând că Marco se referea probabil la cassia, din a cărui scoarță aromată se face scorțișoară. Este o explicație mult mai puțin credibilă, pentru că aproape în aceeași frază Marco pomenește și de scorțișoară, ceea ce sugerează că era altceva decât această plantă anume.

Cel mai probabil el descria ceaiul fără să-și fi dat seama ce era. Spre deosebire de chinezi, mongolii beau cumâs și rar puneau gura pe ceai. Nu e de mirare că Marco nu era familiarizat cu acesta.

Judecând după cunoștințele pe care le demonstrează cu privire la comerțul mongolilor, Marco a fost după câte se părea colector de taxe în slujba lui Kubilai Han și cel mai probabil a strâns veniturile de pe urma sării, o marfă de importanță vitală în imperiu. Kubilai le oferea frecvent însărcinări străinilor care colindau prin imperiu în slujba sa și Marco era un bun candidat pentru această treabă: în relatarea sa discută cu ușurință și autoritate despre utilizările și aspectele economice ale comerțului cu sare.

Ceva mai devreme în *Cartea* sa vorbise despre banii de hârtie și despre banii de mătase cu privire la care europenii aveau să rămână profund sceptici. Acum avea să încaseze sare în chip de bani, un concept încă și mai năucitor pentru occidentali: „Luând apă sărată o pun la fiert într-o oală [...] vreme de un ceas, până se face o pastă tare, iar această pastă o așază în forme, făcând-o ca niște turtițe [...] netede pe dedesubt și

rotunjite pe deasupra [...] și cântăresc cam jumătate de livră." Aceste turte din sare erau puse apoi pe pietre încălzite în foc până se uscau. „Pe acest soi de bani se pune pecetea Marelui Han și nici că pot fi făcuți de altcineva decât de oamenii Hanului."

Odată familiarizat cu operațiunile complexe pe care le implica schimbarea turtelor de sare întărită pe aur, Marco și-a dat seama că acestea îi ofereau prilejul să dobândească o substanță a cărei valoare el o aprecia pe deplin. În tot „Tibetul" văzuse negustori „luând calea munților" ca să ajungă în sătucurile izolate unde dădeau turtele de sare pe aur, „cu mult câștig, căci oamenii aceia pun sare în bucate și cumpără și alte lucruri trebuincioase cu ea. Dar în cetăți nu se folosesc în bucate decât fărâmele de monede, iar banii întregi se cheltuiesc". Se simte uimirea lui Marco în fața acestei tranzacții bizare, din care ambele părți se alegeau cu un obiect de care credeau că au nevoie. Monopolul guvernamental pe sare, i se părea lui, era o licență de a tipări sau, în acest caz, de a fierbe și a coace bani.

Atenția lui Marco s-a îndreptat apoi asupra unui loc pe care el l-a numit Caragian, felul lui de a reda numele turcesc al actualei provincii chineze Yunnan.

Deși condus de Temür, nepotul lui Kubilai Han, Caragian nu oferea nicio siguranță negustorului itinerant. Era o țară unde numeroase „năpârci peste măsură de mari [...] și hidoase la privit" se ascundeau în noroiul mlaștinilor. Erau lungi de zece pași și groase cât un bărbat. Abia stăpânindu-și dezgustul, Marco se apucă să descrie aceste brute: „În față, pe lângă cap, au două labe scurte, fără tălpi, dar cu trei gheare după cum urmează; două mici și una mare, ascuțită ca o gheară de șoim sau de leu." Capul masiv al creaturii era o priveliște de coșmar, cu doi ochi scânteietori, fiecare de mărimea „unei monede de patru dinari". Cât despre gură, Marco voia ca publicul lui să creadă că era „atât de mare, că putea înghiți un bărbat

sau un bou dintr-o dată", mestecând victima cu „dinții din cale-afară de mari și de ascuțiți". În concluzie, spunea Marco, „e o arătare așa hidoasă, mare și spăimoasă, că nu există om sau fiară să nu-i știe de frică".

Monștrii nu erau, desigur, nici vipere, niciun alt soi de șerpi, ci crocodili. Marco povestește cum poți prinde unul fără să fii mâncat de viu. Vânătorii, explica el, „întind o capcană pe drumul ce și-l fac năpârcile către apă, căci știu că vor trece din nou pe acolo. Iau un par gros și solid, înfigându-l zdravăn în pământ – în calea acestor năpârci sau prin vreo râpă pe unde duce drumul lor – în așa chip încât [...] parul să nu se vadă. De par leagă un soi de țepușă ca un brici sau ca o lance, ce se înalță la o palmă deasupra parului, foarte ascuțită și tăioasă, îndreptată spre partea de unde vine năpârca. Și o acoperă cu pământ, ca năpârca să nu-l vadă. Și vânătorii pun mulți pari de acest soi, în multe locuri [...]. Venind năpârca pe mijlocul drumului, unde sunt acești pari, se lovește în ei cu atâta putere, că fierul îi pătrunde în piept, despicând-o până la buric, de-și dă duhul pe loc. Văzând-o că a murit, ciorile se pun pe larmă. Vânătorii află după țipetele păsărilor că șarpele a murit și se duc într-acolo."

Vânătorii își riscau viețile din pricina valorii medicinale a animalului, explica Marco: „După ce l-au ucis, îl jupoaie pe dată, îi scot bășica fierii din pântece și o vând scump. Se află la mare căutare, pentru că din ea se fac leacuri, căci dacă cineva e mușcat de un câine turbat și i se dă un pic, [...] amestecată cu vin [...], pe loc se tămăduiește. Și o femeie ce nu poate da naștere și țipă de durere, îi dau din fierea acestui șarpe într-o băutură și ea pe loc naște [...]. A treia virtute a ei e că, de are cineva o bubă sau ceva mai rău ce-i răsare pe trup, punând puțină fiere pe ea se lecuiește în câteva zile."

Oricât de grotesc era aspectul crocodililor, carnea lor era considerată o delicatesă. „Carnea șarpelui se vinde pentru că e bună de mâncat și ei se ospătează bucuroși cu ea", mai relata Marco. Și, în felul ei cumplit, reptila chiar îi apăra pe oameni

de alte fiare, devorând puii nou-născuți de lup, leu sau urs, „când părinții lor nu se află prin preajmă să-i apere".

Studiindu-l insistent, Marco a ajuns să-și dea seama că, în ciuda ferocității sale, crocodilul putea fi un aliat neașteptat în lupta zilnică pentru supraviețuire.

Ca trimis al lui Kubilai Han, Marco a ajuns să cunoască bine eforturile sângeroase ale mongolilor de a supune Caragian. Regiunea găzduia numeroase triburi cum nu se poate mai îndepărtate de rafinamentele civilizației chineze. În ciuda caracterului lor izolaționist foarte distinct, aceste triburi recunoscuseră stăpânirea – de la distanță – a chinezilor pe vremea dinastiilor Qin (221 – 206 î.H.) și Han, dar puterea adevărată rămăsese în mâini locale, mai precis în cele ale căpeteniilor triburilor, care trăiau după propriile legi. Locuitorii chinezi erau puțini și izolați unii de alții, în mod evident intruși în această provincie.

Pe vremea dinastiei Tang (618 – 907 d.H.), un regat cunoscut ca Nanzhao se afirmase ca forța politică și culturală dominantă din regiune și unificase căpeteniile războinice izolate, conferind o oarece sofisticare acestor locuri primitive. În culmea puterii sale, chiar înainte de sosirea lui Marco, Nanzhao găzduia meseriași care produceau țesături elegante din bumbac și mătase. Regatul mai producea sare – poate motivul vizitei lui Marco, în calitate de perceptor – și aur. Un timp, politicile Chinei au încurajat Nanzhao să prospere, în parte ca să slujească drept tampon împotriva triburilor mai ostile din regiunile învecinate, dar în timpul dinastiei Song (960 – 1279), puterea Chinei a intrat în declin. Când Marco s-a înfățișat la curtea mongolă, Kubilai Han era hotărât să facă acest regat îndepărtat să se conformeze unei frenetice Pax Mongolica, însă tenacitatea căpeteniilor războinice din Nanzhao promitea să transforme asta într-o treabă dificilă și cu șanse parțiale de reușită.

Deşi Marco spune că inevitabila confruntare a avut loc în 1272, data e incorectă, rezultat fie al unei greşeli de transcriere, fie al tentativei lui nereuşite de a converti calendarul lunar mongol în sistemul iulian folosit de europeni. Conform unor izvoare chinezeşti de încredere, totul s-a petrecut în 1277, cu puţin timp înainte de sosirea lui Marco în regiune. În orice caz, când a ajuns el la faţa locului, amintirile cumplitului măcel erau încă proaspete, ca şi cum nechezatul cailor şi şuierul săgeţilor de-abia s-ar fi stins.

După cum a aflat Marco, Kubilai a pacificat regiunea cu preţul unor lupte sângeroase şi spectaculoase. Pe acest teren variat, adesea muntos, mongolii nu erau în elementul lor şi au recurs la sprijinul mercenarilor locali. Forţele lor s-au izbit de rezistenţa îndârjită a unei căpetenii locale căreia Marco îi spune regele Mienului – adică Myanmar sau Birmania – şi Bengalului. Această căpetenie, decisă să respingă forţele lui Kubilai Han, a jurat să „îi dea pe toţi morţii, în aşa chip încât Marele Han să nu mai cuteze niciodată să trimită o armie împotriva lui".

Pregătindu-se de luptă, regele Mienului şi Bengalului a adunat o forţă de 2000 de elefanţi „nemaipomenit de mari", „bine înarmaţi şi deprinşi cu războiul". Fiecare ducea în spate un „castel de lemn zdravăn şi bine întocmit, numai bun pentru război". Şi fiecare castel – sau *howdah* – adăpostea „măcar doisprezece bărbaţi înarmaţi până în dinţi, care ştiau să lupte şi să tragă cu arcul". În completare, armatele regelui constau în „60 000 de soldaţi bine înarmaţi, care călare, care pe jos".

Această oştire de proporţii uimitoare – cu caii, elefanţii, soldaţii şi însoţitorii lor şi cu regele în frunte – a urmărit forţele lui Kubilai Han până a ajuns la numai trei zile depărtare; şi acolo trupele şi-au aşezat corturile ca să prindă puteri pentru lupta ce urma. Generalul mongol Nescradin conducea o oaste de numai 12 000 de călăreţi, pe care i-a îndemnat să facă tot ce puteau în luptă. A încercat să-i convingă că soldaţii

de sub comanda regelui Mienului și Bengalului, deși îi depășeau cu mult ca număr, erau „nedeprinși cu armele și necăliți în războaie". Ca urmare, a zis el, oștile mongole „nu trebuiau a se teme de puzderia de dușmani, punându-și nădejdea în priceperea lor ce fusese deja dovedită în atâtea locuri și în atâtea încercări, că numele lor era temut nu numai de dușmani, ci de lumea întreagă". Dacă se ridicau la înălțimea reputației lor, aveau să obțină o „izbândă neîndoielnică".

Potrivit lui Marco, Nescradin putea fi la fel de viclean pe cât era de elocvent. A avut grijă să-și amplaseze oamenii pe o câmpie largă aflată lângă o junglă deasă, prea deasă ca să o poată străbate elefanții regelui. Dacă totuși animalele ar fi reușit să se apropie de ei, Nescradin plănuia să trimită trupe mongole în junglă, „ca să-i săgeteze de la adăpost".

Europenii considerau elefanții ca fiind ineficienți și chiar periculoși pe câmpul de luptă, chiar dacă erau cele mai mari animale terestre. Dar în Asia, elefanții îmblânziți jucau un rol în conflictele militare de 2000 de ani. Transportau poveri grele pentru armatele în marș. În bătălie, atacau cu o viteză de 24 de kilometri pe oră, deși le era cam greu să se oprească din scurt. O turmă de elefanți alergând putea strivi forțele dușmane, care se pomeneau neputincioase dinaintea lor. Elefanții băgau în sperieți caii și cămilele, care se întorceau și o rupeau la fugă. Înălțimea lor le conferea un avantaj soldaților urcați în spatele lor: lăncierii și arcașii își puteau lansa proiectilele de la mare înălțime asupra forțelor dușmane în retragere, aflate pe sol. Existau dezavantaje – un elefant rănit grav putea să se zvârcolească violent, devenind un pericol pentru propria sa tabără – dar, chiar și așa, erau pe măsura îndrăzneților călăreți mongoli.

Cele două tabere s-au cântărit una pe alta câteva zile, timp în care iscoadele mongole s-au pus pe treabă. Ele au aflat ce

lungime aveau săgeţile folosite de duşman şi au avut grijă ca ale lor să fie mai scurte, ca să nu se potrivească cu ale duşmanului în timpul luptei. În acest fel, inamicul nu avea să le poată refolosi în bătălie la nişte arcuri făcute pentru săgeţi mai lungi.

Săgeţile mongolilor combinau eleganţa aerodinamică cu o precizie chirurgicală. Erau lungi de 3 picioare* şi perfect echilibrate, având în coadă trei seturi de pene care le asigurau stabilitatea în timpul zborului. Ocazional, mongolii le otrăveau vârfurile sau le înmuiau în sare sau în altă substanţă capabilă să provoace cât mai multă durere. Proiectilul ucigaş simboliza măiestria mongolilor în materie de tehnologie militară şi, combinat cu iscusinţa lor într-ale călăritului, îi făcea să intre în luptă cu mari şanse de succes.

Când lupta era pe punctul de a începe, cele două tabere s-au apropiat până la un kilometru şi jumătate în câmp deschis, unde regele inamic şi-a „rânduit batalioanele de elefanţi cu castelele lor şi oamenii din ele, înarmaţi şi gata de luptă". În spatele lor, erau mii de soldaţi călare, pe care îi aliniase „cu multă grijă, ca un rege înţelept ce se afla [...] lăsând mult loc între ei. Şi porni să-şi încurajeze oamenii spunându-le că trebuie să lupte vitejeşte, căci izbânda era sigură, fiind ei câte patru la un tătar şi având atâţia elefanţi şi castele, că duşmanul avea să fie cuprins de teamă numai la vederea lor, căci nu mai înfruntase niciodată aşa animale".

Instrumentele care anunţau începerea bătăliei au prins să sune şi regele însuşi a pornit călare către duşmanul care îl aştepta.

Trupele mongole i-au privit pe rege şi trupele sale apropiindu-se, dar nu s-au mişcat până când cele două oşti nu au ajuns faţă în faţă. Nu mai rămăsese nimic de făcut „decât să se încaiere, când, văzând elefanţii, caii tătarilor fură cuprinşi de o spaimă atât de grozavă, că tătarilor le fu cu neputinţă

* 91 de centimetri.

a-i îmboldi către dușman, căci tot făceau cale-ntoarsă", cu forțele regelui pe urmele lor.

Nescradin le-a poruncit oamenilor săi să descalece și să-și conducă animalele în jungla din jur, unde să le lege de copaci, apoi i-a îndemnat să-și ia arcurile și săgețile „de care știau a se folosi mai bine ca oricine pe lume". Au înaintat umăr la umăr către elefanți și și-au lansat săgețile direct către capetele acestora. „Și au slobozit atâtea săgeți și cu așa mare vigoare și mari strigăte, că te-ai fi minunat văzându-i", spunea Marco. „N-a trecut mult și unii elefanți au fost răniți și uciși – la fel și o mulțime de oameni."

În timpul acesta, soldații regelui, cocoțați în castelele lor, „îi săgetau vârtos pe tătari, atacându-i cu mare înverșunare. Dar săgețile lor nu făceau răni la fel de grave ca ale tătarilor, care trăgeau cu mai multă putere". Și mongolii, își informează Marco publicul, „s-au apărat cu mare vitejie". Săgețile zburau atât de dese și de iuți, încât elefanții au căpătat răni „pe toate părțile trupului".

Presiunea asupra forțelor regale călare pe elefanți a tot sporit până când animalele „au simțit durerea rănilor [...] numeroase, iar strigătele grozave ale dușmanului le-au băgat în sperieți", povestea Marco. „Atunci s-au înturnat luând-o la goană către oamenii regelui, cu o larmă de părea că bolta cerească stă să cadă, semănând mare uluire printre oamenii regelui." Elefanții panicați s-au repezit care-ncotro, „până când, înspăimântați, căutară ascunziș într-un colț de pădure unde se aflau tătari, atâta de năvalnic că aceia de-i mânau nu au putut să-i călăuzească în altă parte". Elefanții au plonjat orbește în junglă, în timp ce castelele din spinările lor se izbeau de copaci, „și nu puțini dintre cei din turnuri și-au aflat pieirea". Mongolii au privit elefanții dezorientați care se îndepărtau fără speranța de a mai fi recuperați.

Apoi Nescradin și-a întors atenția către regele Mienului și Bengalului, rămas brusc fără apărare. Soldații mongoli

au încălecat „cu mare ordine și disciplină" și au înaintat către rege, „care nu s-a înspăimântat defel văzând că elefanții îi fuseseră împrăștiați".

Regele nu a bătut în retragere, deși poziția îi fusese slăbită, iar trupele dușmane s-au prins în sfârșit în luptă corp la corp „cu atâta bravură, și atâta tăiere de oameni, și așa vărsare de sânge, că era grozav de privit". Marco relata că oștile regelui s-au apărat „vitejește" cu săgețile lor și „slobozind [...] toate săgețile au pus mâna pe săbii și măciuci de fier și s-au năpustit unii asupra altora cu înverșunare".

Forțele mongole excelent echipate nu aveau cum să nu câștige în lupta corp la corp. Războinicii călăreau spre câmpul de luptă cu propria lor versiune de zale: plăcuțe de metal cusute pe piele flexibilă de animal. Armura mongolă avea o oglindă în dreptul inimii, căci se credea că oglinzile puteau respinge sau chiar distruge forțele răului, cum ar fi sulițele dușmane, pur și simplu reflectându-le. Războinicii mai purtau o vestă din zale fine care împiedica săgețile să pătrundă în carne și aveau cârlige cu care se agățau de zalele dușmanului ca să-l doboare la pământ. Până și cizmele lor erau adaptate la rigorile stepei, având vârfurile încovoiate ca să creeze o pungă de aer, ca izolație împotriva degerăturilor.

Marco descrie măcelul care a urmat într-un crescendo elocvent. „Au fost lovituri strașnice de săbii și măciuci, au fost călăreți și cai răpuși, au fost mâini și picioare retezate, și umeri, și capete, căci mulți au căzut la pământ morți sau răniți de moarte. Era atâta vaiet și larmă, că Domnul să fi dat cu tunetul și nu l-ai fi auzit. Lupta și încleștarea erau grele și sângeroase pretutindeni, dar trebuie să știți, fără urmă de îndoială, că tătarii au ieșit biruitori, căci ceasul rău se abătuse asupra regelui și a poporului său și mulți și-au aflat sfârșitul în luptă în acea zi.

În cele din urmă, regele Mienului, văzând că era peste putință a-și face oastea să țină piept tătarilor, căci bună parte dintre ostași erau fie răniți, fie morți, iară câmpul de bătălie

era plin de sânge și acoperit cu trupuri de cai și oameni morți, și că soldații începeau să dea bir cu fugiții, a luat-o și el la fugă, cu câți oameni îi mai rămăseseră.

Văzându-i puși pe fugă, tătarii au pornit pe urmele lor, hăituindu-i și doborându-i cu bestialitate, de ți se făcea milă, căci așa își aflară pieirea cei mai mulți. Și tătarii ieșiră biruitori."

Marco îl învinovățește pe ghinionistul rege al Mienului și Bengalului, care ar fi trebuit să „aștepte pe tătari în câmp deschis, unde nu ar fi putut înfrunta cel dintâi atac al elefanților, apoi, cu două flancuri de călăreți și pedestrași, să-i cuprindă și să-i răpună". Dar n-a fost să fie. Armata mongolă s-a întors din bătălie cu un mare trofeu: mai bine de 200 de elefanți. Elefanții aceia nu erau dobitoace fără minte, așa cum îi socotise cândva Marco; acum el spunea că „elefantul are mai multă minte decât oricare fiară".

În încheiere, Marco le-a adus laude învingătorilor, stăpânii săi mongoli: „Urmarea acestei zile a fost că Marele Han s-a înstăpânit peste toate pământurile regelui Mienului și Bengalului și i-a făcut pe toți supușii săi."

Spre deosebire de regiunile de lângă Cambulac, Caragian era mongolă numai cu numele. În ciuda faptului că i se impusese Pax Mongolica, provincia sud-vestică era nesigură până și pentru cel mai experimentat călător. Marco reușise după multă trudă să-și însușească cunoștințele necesare supraviețuirii, dar pericolul îl pândea la fiecare cotitură.

10

Generalul și regina

Cântul acestei fete dacă
L-aș reînvia în mine,
Ar putea, cred, să mă facă
Să clădesc din muzici line [...].

Oriunde călătorea în aceste provincii îndepărtate, Marco găsea exemple ale răsturnării ordinii naturale a lucrurilor: astrologi invocând furtuni ori de câte ori voiau, sarea folosită pe post de bani, capi de familie invitând străinii să se culce cu soțiile, surorile și fiicele lor, șerpi ucigași din care se făceau leacuri salvatoare – o succesiune ametitoare de ciudățenii și paradoxuri.

Niciun grup nu exemplifica mai bine tradițiile sucite ale regiunii ca anumiți localnici din „Uncian", ceea ce se crede a fi Yunnanul de Vest. Bărbații erau leneși, plini de ei și în general nu erau buni de nimic sau, așa cum spunea Marco, „se țin ca domnii, după capul lor. Nu se ocupă decât cu războiul, vânatul și șoimăritul. Toată munca o fac femeile și alți bărbați pe care i-au luat prizonieri și-i țin ca robi pe lângă casă". Dar ceva legat de acest grup, altminteri nerespectabil, i-a atras atenția lui Marco. Părinții care așteptau copii practicau *couvade* (cuvântul derivă din francezul „a cloci"). Așa cum descria el, „după ce femeia naște, se spală și se înfașă pruncul, apoi bărbatul ei se vâră în pat, ținând cu el copilul și rămâne în pat 40 de zile fără a se scula decât pentru cele necesare. Prietenii și rudele vin să-l vadă, ținându-i de urât și veselindu-se

împreună. Face asta pentru că, zic ei, femeia a îndurat destulă osteneală purtând copilul în pântece".

Între timp, proaspăta mamă se întorcea direct la treabă. „De îndată ce a născut copilul, ea se dă jos din pat și se apucă de treburile casei și își servește bărbatul ducându-i bucate și băuturi în timp ce el șade în pat, de parcă el ar fi dat naștere."

Nu e de mirare că primii cititori ai lui Marco au crezut că născocise acest obicei de dragul amuzamentului. Descria un comportament atât de fantastic și de extrem, că părea să satirizeze niște păgâni imaginari numai ca să-și distreze publicul. Dar nu inventa nimic, și *couvade*, așa cum a descris-o Marco Polo, a fost observată de antropologi în locuri extrem de diverse, ca Africa, Japonia, India, America de Nord și de Sud (în rândul populației băștinașe) și printre bascii din Europa. A devenit chiar subiect al unei cercetări medicale în 2002, când doi savanți canadieni, dr. Katherine E. Wynne-Edwards și dr. Anne Storey, au studiat saliva și sângele prelevat de la bărbații care așteptau să devină tați, în căutarea schimbărilor hormonale produse în timpul sarcinii partenerei, descoperind schimbări în nivelul de prolactină al bărbaților. Acest lucru era ieșit din comun, pentru că prolactina este un hormon feminin implicat în producerea laptelui. Au mai descoperit la bărbații studiați și o formă de estrogen, în mod normal prezentă în cantități limitate la bărbați, care avea niveluri mult crescute. Descoperirile sugerează că trupurile bărbaților imitau în mod subtil schimbările care se petreceau în trupurile partenerelor lor gravide, doctorii trăgând concluzia că „bărbații suferă schimbări hormonale asociate cu paternitatea și acestea sunt similare cu cele suferite de femei".

Călătoria lui Marco prin ceea ce astăzi se numește Myanmar devenea tot mai exotică și mai provocatoare cu fiecare pas. În *Cartea* sa evocă senzația tulburătoare că traversa un ținut al visului, care rămânea solid doar atât timp cât era el prezent, revenind apoi printre umbrele din care îl salvase pe moment.

Descrie o călătorie de zile întregi prin junglă „unde sunt elefanți din belșug, inorogi și mulți lei și alte sălbăticiuni nemaivăzute. Nu vezi picior de om, nici peste așezări nu dai".

Inorogul era, firește, un simbol mitic al purității sau virginității, similar unui cal cu corn în frunte. Se spunea că pudra obținută din acest corn avea puteri magice și tămăduitoare, fiind un leac împotriva epilepsiei, a otrăvirii și a altor boli. Dar Marco nu menționează această creatură miraculoasă decât în trecere, ca și cum ar fi o parte firească a peisajului. Și probabil chiar așa era, căci se referea de fapt la mult mai puțin grațiosul, dar complet realul rinocer asiatic, cu cornul lui ieșindu-i din frunte. Cornul e alcătuit din keratină, proteina fibroasă din care e compus și părul. Lipsa oricărei însușiri magice a animalului, ca să nu mai pomenim de aspectul său neatrăgător, poate explica puținul interes al lui Marco.

Refuzând să se lase distras de legende, Marco preferă să acorde o atenție strictă obiceiului otrăvirii. Stârnit de poveștile auzite, își imaginează un „străin" foarte asemănător cu el, „nobil și chipeș", care „trăgea la casa unuia dintre locuitorii acestei țări", unde „cei ai casei îl omorau pe timpul nopții cu otravă sau prin alte mijloace". Omorul se petrecea „pentru ca sufletul acestui nobil să nu poată părăsi casa", astfel ca ocupanții ei să aibă noroc de pe urma lui. Este ușor să ni-l imaginăm pe Marco temându-se să doarmă sau chiar să mănânce, ca nu cumva să cadă victimă planurilor malefice ale gazdelor sale.

Aceste practici dezgustătoare au persistat până la sosirea mongolilor, care „au abătut pedepse grele" asupra celor ce ucideau străinii pentru sufletele lor. Marco încerca să se asigure că acest obicei fusese eliminat cu mult înainte de sosirea lui, dar se temea că putea fi reluat în orice moment. A mai consemnat că mulți bărbați, dar și multe femei, „mai ales aceia puși pe rele, țin mereu otravă asupră-le, pentru ca, dacă vreunul e prins după ce s-a făptuit o nelegiuire și va fi pus la cazne, să poată, înainte să simtă durerea biciului, să pună otrava în gură și să o înghită, aflându-și cât mai repede sfârșitul". Autoritățile locale

pregătiseră însă un antidot cumplit. Marco spune că „au mereu la îndemână scârnă de câine pentru ca, dacă vreun prins înghite otravă, să-l silească imediat a înghiți scârnă, ca să deșerte afară toată otrava". Și îi asigură pe cititorii săi sceptici că „foarte adesea se folosesc de asta".

După ce a descris experiențele lui cumplite din provinciile interioare, Marco aduce elogii străvechiului oraș-capitală Pagan, deși este îndoielnic că l-a vizitat personal. Auzise însă despre necropola opulentă a unui conducător al regatului.

În termeni rezervați de obicei lui Kubilai Han, Marco îl descrie pe cârmuitor ca bogat, puternic și „iubit de toți", repetând o poveste pe care o auzise despre el: „Regele acesta, apropiindu-i-se ceasul morții, a poruncit prin testament să [...] i se ridice un monument și pe mormântul lui să se pună două turnuri, unul din aur și celălalt din argint." Unul dintre turnuri, explica Marco, era făcut din „cea mai aleasă marmură", acoperită cu plăci de aur „cât degetul de groase". Din pricina exteriorului aurit, „turnul părea a fi cu totul și cu totul din aur". Acest monument orbitor, spunea Marco, se ridica până la „zece pași înălțime". În vârful coloanei, se afla „un glob rotund", cu „clopoței auriți ce sunau orișicând sufla vântul". Turnul de argint era și el la fel de impresionant, iar în vârf avea clopoței de argint.

Se subînțelege că nimic din Europa nu egala măreția acestor turnuri.

Marco s-a consolat cu gândul că regiunea cândva rebelă fusese cucerită de forțele lui Kubilai Han, chiar într-o manieră originală. Se pare că Hanul își pregătise incursiunea chemând „toți saltimbancii și măscăricii" din imperiul său și trimițându-i către Mien, laolaltă cu soldații. Le promisese că le va oferi căpetenii pricepute dacă ei, în schimb, se vor supune ordinelor sale.*

* Aceasta, explica Marco Polo în cartea sa, pentru a le demonstra celor din Mien cât de mult îi disprețuia.

Armata mongolă însoțită de măscărici a cucerit repede Paganul, unde s-a pomenit față în față cu cele două turnuri, cel de aur și cel de argint, a căror simplă vedere le-a mai scăzut mongolilor din aroganță. „Tare s-au minunat la vederea lor", relata Marco, „și i-au dat de veste Marelui Han despre înfățișarea acestor turnuri și despre frumusețea lor fără de seamăn, spunând că, de porunceşte el, le vor strica și îi vor trimite lui aurul și argintul. Marele Han, știind că regele le durase întru binele sufletului său, ca să fie amintit după moarte, a spus că nu dorea să fie dărâmate, ci să rămână cum le dorise regele din a cărui poruncă fuseseră înălțate."

Această dovadă de respect față de un inamic învins l-a impresionat pe Marco, care declara că „turnurile sunt frumos împodobite și sub pază strașnică până în ziua de azi" și face afirmația discutabilă că „niciun tătar nu se atinge de lucrurile unui mort", pentru că mongolii socoteau „un mare păcat să iei ceva ce le-a aparținut răposaților". Era însă adevărat că respectul lui Kubilai era parte din politica sa de a încuraja credințele locale pe pământurile cucerite de la dușmani. Mongolii își dăduseră seama că, dacă lăsau intact specificul local al regiunilor invadate, erau mai multe șanse ca locuitorii să cedeze controlul politic ca să-și păstreze identitatea spirituală.

Reluându-și călătoriile prin Asia, Marco a avut parte de spectacolul unei culturi cândva statice într-un moment al transformărilor rapide, clădindu-se și destrămându-se în timp ce Kubilai Han încorpora în imperiul său regat după regat.

Unele obiceiuri locale se dovediseră prea extreme pentru a fi preluate de mongoli, după cum a descoperit Marco într-o provincie de lângă Bengal. Aici, spunea el, „toți, fie că-s bărbați sau femei, au pe piele desene pictate sau făcute cu acul [...], de culoarea sângelui, pe fețe și pe tot trupul, înfățișând cocori și vulturi, lei și dragoni, păsări și felurite altele, de nu vezi un petic de piele să nu fie desenat sau zgâriat. Se fac cu acele,

foarte măiestru și în așa chip de nu se mai șterg niciodată, nici cu spălatul și nici într-alt fel. Și le fac și pe față, și pe gât, și pe pântece, și pe piept, și pe brațe, mâini sau picioare și pe întreg trupul."

Marco trebuie să fi simțit cum i se strânge carnea pe el în timp ce descria cu amănunte dureroase procesul de tatuare. La început, artistul tatuator sau maestrul desena „modele, câte și de care dorea [...] cu negru, pe tot trupul", după care clientul „era legat de mâini și de picioare și alți doi îl țineau, iar maestrul, care nu se dedă niciunui alt meșteșug decât acestuia, ia cinci ace, patru legate între ele în chip de pătrat și al cincilea la mijloc, și cu aceste ace îl înțeapă peste tot după cum e desenul. Iar când a terminat cu înțepăturile, toarnă pe dată o cerneală peste ele și în înțepăturile acelea apare figura desenată. Dar oamenii îndură chinuri atât de straşnice cu acest prilej, de parcă ar fi în purgatoriu". Deloc surprinzător, „mulți chiar își dau duhul cât sunt desenați așa, căci pierd prea mult sânge".

Deși Marco împărtășise cu entuziasm multe obiceiuri locale, nu există niciun indiciu că s-ar fi supus acestui chin.

Aventurându-se mai adânc în junglă, către ceea ce e astăzi Vietnamul, Marco s-a pomenit printre triburi ale căror „războinici tare viteji" purtau numai niște învelitori sumare de coapse, făcute din scoarță de copac. Regiunea era atât de ciudată, încât omniprezența banilor de hârtie cu sigiliul Marelui Han era singurul lucru care-l mai îmbărbăta pe Marco, reamintindu-i că era încă pe teritoriul Imperiului Mongol și se bucura de protecția *paizei*.

Nimic altceva nu-l reconforta în acest ținut unde leii erau rareori văzuți, dar adesea auziți. Era atât de periculos, spunea el, că nimeni nu îndrăznea să doarmă noaptea altundeva decât sub acoperișul casei sale, „de teamă să nu fie mâncat pe loc de lei". Leii erau atât de lacomi, încât negustorii erau siliți să doarmă în niște bărci, pe râu, și nici atunci nu le era garantată

siguranța, căci, dacă nu erau suficient de departe de țărm, „leii ajung la ei sărind în apă și înotând până la barcă". Odată ajunși acolo, „înhață un om cu forța și-l târăsc cu ei de-l mănâncă". Pentru a preveni o asemenea grozăvie, negustorii se străduiau din răsputeri să „ancoreze în mijlocul râului, care e foarte lat".

Ca să se apere de atacurile leilor, explica Marco, neguțătorii realizau o formă de simbioză cu niște „câini" fioroși – de fapt, lupi – „care au curajul și puterea să se măsoare cu leii". „Câinii" luptau doi câte doi și chiar constituiau o apărare serioasă împotriva regelui junglei. Marco spunea că un singur om călare, înarmat cu un arc cu săgeți și însoțit de doi asemenea „câini", putea ucide un leu: „Dând de o namilă de leu, câinii, care sunt zdraveni și bărbătoși, se reped pe dată la el, cu mare îndrăzneală, ațâțați de om, unul din față și altul dindărăt. Leul se sucește către câini, dar ei sunt atât de bine învățați să se apere și atât de sprinteni, că leul nu reușește a-i atinge. Și leul se uită la oameni, și nu la câini. Și atunci leul se pune pe fugă. Dar câinii, văzând că leul fuge, se năpustesc pe urma lui lătrând și urlând și îl mușcă de picioare și de coadă și leul se întoarce fioros, gata să-i prăpădească, dar nu-i poate prinde, căci ei știu a se păzi [...]. Leul e înspăimântat de zarva mare ce o fac câinii și atunci o ia la fugă ca să scape de larma lor, încercând să afle adăpost într-un desiș sau să dea de un copac gros la care să se pună cu spatele, ca să nu-l atace câinii pe dindărăt [...]. Se trage înapoi pas cu pas și cu niciun chip nu ar fugi, căci leul nu se lasă stăpânit de frică, atât de mari îi sunt mândria și curajul. În timp ce leul se tot trage îndărăt, încet-încet, câinii se reped mereu să-l muște de la spate, iar arcașul sloboade săgeți. Când se simte mușcat, leul se întoarce încolo și încoace, către câini, dar câinii se trag îndărăt și leul dă din nou să plece. Când omul vede asta, pune mâna pe băiatul său (căci sunt arcași foarte buni) și îi dă săgeți, una, două sau mai multe, până ce leul, rănit de ele și slăbit din pricina sângelui scurs, se prăbușește mort înainte să-și afle o ascunzătoare [...].

[Leii] nu se pot apăra împotriva unui om călare cu doi câini de nădejde pe lângă dânsul."

Hoinarul Marco trebuie să se fi simțit ușurat să-și abată atenția de la tensiunea vânătorii de lei la tehnicile de extracție a sării, capitalul lui de bază ca perceptor al lui Kubilai Han. În orașul Cianglu, alt avanpost îndepărtat al Imperiului Mongol, a observat, cu un ochi versat și apreciativ, minerii locali săpând pământul în căutare de vine de sare și adunând-o în movile mari. „Peste aceste movile se vără multă apă, încât să pătrundă până la fundul movilei, apoi o adună în cazane mari de fier și o dau în fiert. Când a fiert bine și puterea focului a curățat-o, o lasă la răcit și apoi apa se îngroașă și ei o iau și din ea fac sare, albă, măruntă și foarte frumoasă."

Localnicii produceau destulă sare ca să vândă cantități însemnate altor provincii, obținând „mare câștig" din asta. În același timp, Kubilai Han primea „mult bănet și agoniseală de pe urma ei", mulțumită eforturilor unor colectori de taxe străini, ca Marco.

În recent cucerita provincie Tundinfu – nume despre care unii presupun că s-ar referi la Yen Chau din Vietnam –, Marco și-a reluat cercetările cu privire la viețile intime ale tinerelor femei. A descoperit că în acea regiune, fetele erau reconfortant de „curate" și „cinstind podoaba modestiei", prin contrast cu femeile din alte locuri, care își ofereau paturile, chiar dacă nu și inimile, călătorilor. De fapt femeile din Tundinfu par să fi fost din cale-afară de severe, căci nu dansau, nu țopăiau, nu cochetau și nu „se lăsau pradă purtărilor pătimașe". Spre deosebire de alte fete pe care le cunoscuse el, aceste făpturi virtuoase nu stăteau la ferestre să se holbeze la trecători și le displăceau „trăncăneala necuviincioasă" și „hlizeala". În rarele ocazii când se aventurau dincolo de sanctuarul căminului lor, erau însoțite de mamele lor și evitau „să se uite necuviincios la oameni". Bonetele late le restrângeau câmpul vizual și le

sileau să-și concentreze atenția la drumul dinaintea lor. Nici nu mai trebuia spus că „nu vor să audă de peţitori". Tinerele femei erau atât de pudice, că se fereau să se scalde împreună.

Toată viața lor era aranjată să le protejeze de orice tulburare sau violență, altminteri fata respectivă nu s-ar fi putut mărita sau, așa cum spunea Marco, „dacă se descoperă contrariul [că fata nu mai este virgină], căsătoria se rupe". Dat fiind că aceasta era o problemă legală serioasă, părțile implicate – tatăl miresei și mirele – luau măsuri extreme ca să confirme virginitatea fetei.

„Când s-a căzut la învoială după cum se cuvine", relata Marco, „fata e dusă la băi pentru a-și dovedi virtutea, fiind așteptată de mame și de alte rude ale ei și ale mirelui și, din partea fiecărei familii, de femei anume alese, care vor cerceta fecioria fetei mai întâi cu un ou de porumbel. Și dacă femeile din partea mirelui nu sunt mulțumite, căci părțile femeiești pot fi strâmtate prin șiretlicuri doftoricești, una dintre ele își strecoară degetul înfășurat în cea mai fină pânză albă în părțile femeiești, crestând ușor vâna feciorească și pătând pânza cu sângele fecioriei. Acest sânge este de un asemenea soi, că nu poate fi înlăturat de pe o pânză oricât l-ai spăla. Și, dacă iese, e semn că fata a fost pângărită și sângele acela nu e al unei femei curate. După ce s-a făcut încercarea, dacă e fecioară, căsătoria e bună, iar de nu – nu. Iar tatăl fetei va fi pedepsit de stăpânire după învoiala pe care a încheiat-o."

„Trebuie să mai știți că, pentru a-și păstra fecioria, fetele calcă întotdeauna delicat, neducând niciodată un picior înaintea celuilalt cu mai mult de un deget, căci părțile femeiești ale unei fecioare se lărgesc adesea dacă umblă cu ușurătate."

Marco remarcă într-o paranteză că mongolii „nu se sinchisesc de asemenea treburi, ci își iau copilele să călărească alături de ei, pricină pentru care se poate crede că fecioria lor ar fi vătămată" – fără ca cineva să aibă de suferit din pricina asta. În mod clar, aceasta era o abordare mai realistă a problemei virginității.

Aflat în Tundinfu, Marco a pierdut un inel de preț și încercările de a-l regăsi i-au deschis și mai mult ochii cu privire la posibilitățile budismului. Așa a descoperit „84 de idoli, fiecare cu numele său", dar de data asta nu a mai disprețuit această manifestare religioasă. Relatează îndatoritor că „închinătorii la idoli spun că zeul ceresc a dat fiecărui idol o putere anume: care să găsească ce s-a pierdut, care să sporească roadele și să dea vreme prielnică, care să înmulțească turmele și tot așa în toate cele".

În mod firesc, Marco s-a simțit atras de idolii capabili să găsească obiecte pierdute. Având aspectul unor băieți de 12 ani, erau gătiți cu „podoabe alese" și îngrijiți necontenit de o bătrână. Oricine voia să descopere un obiect pierdut, scria el, apela la această femeie, care îl sfătuia să ardă niște tămâie. Numai atunci vorbea în numele protejaților ei neînsuflețiți, zicând: „Caută în cutare loc și-l vei afla." Dacă lucrul fusese furat, spunea: „E la Cutare. Cere-i să ți-l dea înapoi. Și, de n-o vrea, întoarnă-te la mine și mă voi griji să ți-l înapoieze." Și asta a făcut și Marco în căutarea inelului pierdut.

Povestește că vrăjile bătrânei, în combinație cu puterile idolului, făceau minuni dincolo de simpla descoperire a unor bunuri pierdute sau furate. O femeie care refuzase să restituie un cuțit furat „se taie la mână sau cade în foc sau cine știe ce altă năpastă pățește". Un bărbat ar putea să se trezească tăiat din greșeală la picior de un cuțit furat în timp ce taie lemne sau și-ar putea rupe mâinile sau picioarele. „Văzând ce se întâmplă dacă un om nu recunoaște ce-a furat, hoții dau pe loc înapoi ce-au luat."

Dacă e să ne luăm după Marco, bătrâna comunica adesea cu spiritele poznașe. Ele „șoptesc cu o voce joasă și subțire ca un șuierat. Atunci bătrâna le dă mulțumire după cum urmează: își înalță brațele dinaintea lor, scrâșnește de trei ori din dinți și spune: «O, ce vrednic, ce sfânt și ce plin de har!» Iar celui ce și-a pierdut caii îi spune: «Mergi în cutare loc

și-i vei afla» sau «Furii* i-au găsit în cutare loc și îi mână într-acolo, aleargă după ei și-i vei afla.» Și lucrul se găsește întocmai cum a spus ea."

Exista însă un dedesubt: trebuia plătită o recompensă. „Când ceea ce s-a pierdut este aflat, oamenii se închină cu respect și pietate dinaintea idolilor și le dau în dar un cot de țesătură fină", poate chiar mătase. Așa au stat lucrurile și cu Marco, care povestea cu mândrie: „Astfel găsit-am eu, Marco, un inel pierdut", dar, s-a grăbit el să adauge, „nici închinăciune idolilor n-am făcut, nici daruri nu le-am dat".

Când și-a reluat călătoriile prin sud-vestul Chinei, îl așteptau aventuri la fiecare cotitură, mai multe decât ar fi putut înghesui în povestirea lui, oricât de cuprinzătoare. „Să nu credeți că v-am istorisit tot ce se putea istorisi despre toate locurile din Catai", își prevenea el publicul în acest moment al narațiunii, „ba nici măcar despre a douăzecea parte, ci eu, Marco, tot străbătând-o în lung și-n lat, am înfățișat numai cetățile prin care am trecut, lăsându-le pe cele aflate mai la o parte sau în inima țării, căci a vorbi și despre acelea ar fi cam lung."

„Provincia Manzi", spunea Marco reluând povestea de unde o lăsase, „este un loc foarte bine întărit. Toate cetățile regatului sunt cuprinse de șanțuri pline de apă, late" – până unde bate o săgeată de arbaletă, apreciază el – „și foarte adânci". Prin Manzi, Marco se referea la tărâmul stăpânit de bogata și sofisticata dinastie Song, pe care până și Kubilai Han îl ocolise mult timp, preferând să cucerească alte regiuni mai vulnerabile ale Chinei. Dar locuitorii din Manzi nu erau războinici curajoși așa cum presupuneau Marco sau mongolii. În 1268 s-au împrăștiat dinaintea forțelor lui Kubilai sau

* Tâlharii. (*arh.*)

i s-au predat fără rezistență, „pentru că nu erau curajoși și nici deprinși cu armele".

După înfrângere, Marco s-a îngrijit să afle exact cum au reușit oamenii Hanului să-l învingă pe regele locului, un presupus tiran pe nume Facfur*, care „nu-și afla bucuria decât în războaie, cuceriri și sporindu-și cât mai mult slava".

În realitate, Facfur nu făcea eforturi prea mari pentru bătălii, preferând comerțul pașnic. Era exact genul de monarh luminat și semidivin care aspira să devină Kubilai Han. Și din această cauză, Facfur era vulnerabil dinaintea forțelor rapace ale mongolilor. Printr-o coincidență, astrologii regelui Facfur îl informaseră că nu avea să-și piardă regatul în nicio împrejurare, decât dacă îl ataca „un bărbat cu o sută de ochi". Această prevestire l-a liniștit pe rege, „care a socotit că nu există bărbat născut din femeie care să aibă o sută de ochi". Îi era menit să descopere că se înșela. Din întâmplare, din forțele lui Kubilai Han făcea parte un ofițer excepțional pe nume Baian O Sută de Ochi, care avea să se dovedească pierzania lui Facfur.

Născut în 1236, Baian era tânăr în momentul campaniei. Se alăturase administrației lui Kubilai Han ca servitor, poziție în care a dovedit talente formidabile, o comportare impresionantă și o comunicare dinamică. Baian era însurat, dar Kubilai a desfăcut căsătoria pentru a-i da o altă soție, mai bine plasată, pe nume Besüjin. Profitând de ascensiunea sa socială, Baian a urcat rapid în aristocrația mongolo-chineză, formând alianțe cu facțiunea confuciană. În 1260, s-a alăturat armatei, servind mai întâi în calitate de administrator, apoi în calitate de comandant, poziție în care a dat dovadă de abilități ce i-au impresionat superiorii, dezarmându-și totodată potențialii

* Facfur este, de fapt, un titlu. Felul în care Marco transcrie cuvântul persan „fagfur", care înseamnă aproximativ „fiul zeului", este o posibilă transpunere în persană a titulaturii de „fiu al Cerului" purtată de împărații chinezi. Vorbind despre „Facfur", Marco pare să combine mai mulți împărați din dinastia Song.

rivali. Soldat și om de stat, Baian stăpânea formele literare chineze și scria conștiincios poezii în onoarea armatei mongole. Kubilai Han îl prețuia nespus, mărturisindu-i unuia dintre fiii săi că „Baian îmbină în făptura sa harul de general cu acela de ministru. E demn de încredere în toate cele". Baian devenise de neînlocuit pentru dinastia Yüan.

Când Kubilai Han a decis că venise momentul să atace dinastia Song, l-a pus pe Baian în fruntea a 200 000 de călăreți, la care se adăugau pedestrași chinezi și o flotă de 5000 de vase manevrate de 70 000 de marinari. În fruntea acestei forțe impresionante, Baian a asediat pe rând cetățile din sudul Chinei – cinci în total – cerând ca oamenii să lase armele și să i se predea Marelui Han, dar pretutindeni a întâlnit împotrivirea tăcută și îndârjită a chinezilor. Când a ajuns dinaintea celei de-a șasea cetăți nesupuse, Baian și-a pierdut răbdarea și „a luat-o cu forța, dându-i morții pe toți câți a aflat în ea". Încurajat de victorie, și-a condus trupele într-o campanie de arderi și jafuri, ocupând douăsprezece cetăți într-o succesiune rapidă. „Așa se face că, la auzul numelui său, bărbații din Manzi tremurau."

Deținând controlul militar al întregii provincii, Baian s-a pregătit pentru cucerirea finală, Hangzhou, cel mai mare trofeu al Chinei sau chiar al lumii întregi și căminul a 1,5 milioane de oameni. Niciun alt oraș nu se putea măsura cu Hangzhou ca opulență, frumusețe sau sofisticare sau în materie de guvernare progresistă și generoasă.

Faimos prin grija și generozitatea sa nemăsurată față de nevoiași și cei sărăciți, regele Facfur era încarnarea spiritului altruist al acestui oraș bogat. Cu o apreciere proaspătă față de Facfur, Marco a insistat că faptele bunului rege meritau un mausoleu și că supușii regelui îl iubeau mai mult ca pe orice alt rege al acelei cetăți, „din pricina marii mile și dreptăți ce le-o arăta".

Facfur susținea cauza copiilor abandonați de mamă și dezvoltase un sistem eficient de protejare și adopție a acestora. „În acea țară", spunea Marco, „își părăsesc copiii de îndată ce s-au născut. O fac femeile sărmane care nu au cu ce-i hrăni și nici crește din prea multă sărăcie. Regele punea să fie adunați cu toții și să se însemneze sub ce stea și zodie s-a născut fiecare, trimițându-i apoi să fie crescuți prin toată țara, căci avea o mulțime de doici. Iar câte un bogătaș, neavând copii, se ducea la rege și-i cerea să-i dea de suflet câți poftea, alegând pe cei care-i erau mai pe plac." Dacă părinții biologici ai unui copil adoptat se răzgândeau și îl doreau înapoi, îl puteau lua, cu condiția să demonstreze că era al lor. Altfel, copilul rămânea sub protecția regelui până se căsătorea. Când cei adoptați ajungeau la vârsta căsătoriei, regele oficia căsătorii în masă și cu generozitate „le dădea [însurăților] toate cele de trebuință unui trai tihnit".

Facfur era la fel de generos cu privire la case, având grijă ca toate locuințele, indiferent dacă oamenii pe care îi adăposteau erau bogați sau săraci, „să fie frumoase și mari". În acest mediu benefic, infracțiunile mărunte erau practic necunoscute sau cel puțin așa susținea Marco: „În cetate domnea așa o cinste, că adesea ușile caselor, prăvăliilor și dughenelor pline cu mărfurile cele mai de preț rămâneau deschise zi și noapte și nimic nu lipsea." Și aici, în contrast cu o parte atât de mare a Imperiului Mongol vizitat de Marco, „cineva putea călători prin întreg regatul fără să i se aducă vătămare nici noaptea, nici ziua".

Regele și regina din Hangzhou erau la palat, în curtea lor luxoasă, „când el (Baian O Sută de Ochi) și-a aliniat oștile dinaintea ei". Copleșit de măreția armatei mongole, Facfur și-a chemat astrologii ca să-i întrebe cum era posibil să sufere o înfrângere atât de cruntă, iar ei i-au explicat că pe dușmanul său îl chema Baian O Sută de Ochi. Prevestirea se îndeplinise.

Regele Facfur „a fost cuprins de mare spaimă și a părăsit cetatea cu mulți dintre ai săi, urcând pe [...] o mie de corăbii încărcate cu tot avutul său și fugind pe ocean, printre insulele de nepătruns ale Indiei, lăsând orașul Chinsai [Hangzhou] în grija reginei, cu poruncă să se apere cum va ști căci, fiind femeie, nu avea a se teme că va fi osândită la moarte dacă va cădea în mâinile dușmanului". În acel moment, spre surprinderea tuturor, regina, „lăsată în cetate cu mulțime de oameni" și confruntată cu perspectiva de a fi măcelărită de mongoli, și-a demonstrat abilitățile. Ea „s-a apucat, alături de căpeteniile ei, să apere cetatea cât de bine putea, ca o doamnă curajoasă ce se afla".

Regina s-a ținut pe poziții până când a primit o înștiințare simplă, dar tulburătoare, din partea astrologilor ei: un comandant pe nume O Sută de Ochi era destinat să izbândească. Aflând că generalul care asedia orașul era cunoscut sub acest nume, „puterea o părăsi, căci își aminti pe loc de prevestirea de care v-am pomenit, că numai un om cu o sută de ochi îi va lipsi de împărăție". După această revelație, „regina i s-a predat de îndată lui Baian. Și după ce regina și cea mai mare cetate din împărăție i s-au supus Marelui Han, toate celelalte cetăți, și sate, și întreg regatul i s-au închinat fără împotrivire".

Ea și soțul ei au avut parte de sorți diferite. „Regina ce i s-a predat lui Baian a fost dusă la curtea lui Kubilai, Marele Han. Și dând acesta cu ochii de ea, a întâmpinat-o cu cinstire și a poruncit să fie servită așa cum i se cuvenea unei doamne de neam." Între timp, regele Facfur a tânjit în exil, până la moarte, pe o insulă din largul coastei Indiei, departe de regatul îmbelșugat pe care cândva îl condusese cu atâta generozitate.*

* Istoria spune că, de fapt, împăratul (Gong) era minor la acea dată, așa că domnea, ca regentă, bunica adoptivă a acestuia, împărăteasa văduvă Xie, care, într-adevăr, a fost asediată și s-a predat laolaltă cu nepotul său. Povestea cu regele exilat poate fi cumva legată de soarta ulterioară a lui Gong, care a trăit și a murit în exil în Tibet.

Până să dea peste exemplul lui Facfur, Marco îl considerase pe Kubilai Han cârmuitorul ideal. Este adevărat, în ultima perioadă a vieții sale, Kubilai Han dădea dovadă de o generozitate impresionantă față de săraci, dar patima pentru dreptate socială și economică a lui Facfur o depășea de departe pe cea a căpeteniei mongole. O lectură atentă a descrierii favorabile pe care i-o face Marco lui Facfur sugerează că Marco flirta cu ideea că acesta, și nu Kubilai, era cel mai mare dintre cei doi, o judecată bazată mai mult pe generozitatea spiritului decât pe forța armată.

Schimbarea din gândirea lui Marco reflectă schimbarea punctului de observație. Când se aflase în Cambulac, Kubilai Han i se păruse a fi un soare orbitor, eclipsând toate celelalte surse de lumină; dar, pe măsură ce venețianul se aventura tot mai aproape de granițele Imperiului Mongol, făcându-și datoria de colector de taxe, și vedea sau auzea despre tot mai multe exemple ale violenței mongolilor – inclusiv măcelărirea femeilor și copiilor –, devenea tot mai dezamăgit. La un moment dat, îi simpatizase pe mongoli mai mult ca pe inamicii lor, dar observând brutalitatea cu care își impuseseră stăpânirea, după ce el însuși gustase din rafinamentele Chinei, în sufletul lui și-a făcut loc o dezamăgire treptată, dar statornică, față de mongoli. Aceasta i-a influențat narațiunea, cu toate că s-a străduit să-și păstreze loialitatea față de războinicii stepei.

Dacă obiceiul lui Marco de a-și mai înfrumuseța experiențele poate părea suspect, el depășește limitele credibilității când povestește rolul eroic și crucial pe care l-ar fi jucat în asediul lui Siang-yang-fu, „o cetate mare și peste măsură de frumoasă". Cel puțin așa spunea el povestea. Analele chineze îi contrazic versiunea. Asediul a avut loc, de fapt, în 1273, când Marco lâncezea în Afganistan, revenindu-și după o boală nespecificată, cu doi ani înainte să ajungă la curtea lui Kubilai Han. În cazul asediului lui Siang-yang-fu, discrepanța nu poate fi explicată nici prin lipsa de precizie a lui Marco când

convertește datele din calendarul chinezesc în cel european, nici prin posibilitatea vreunei omisiuni în text, pentru că se plasează explicit pe sine, pe tatăl și pe unchiul său în centrul atenției.

Conform lui Marco, Siang-yang-fu ținea piept forțelor lui Kubilai Han, deși cea mai mare parte a Chinei se predase. Protejat de un lac mare și adânc, orașul era vulnerabil numai dintr-o parte, dinspre nord. În timpul rezistenței împotriva mongolilor, locuitorii lui Siang-yang-fu aranjaseră să li se strecoare provizii pe lac și, drept rezultat, mongolii nu putuseră să-i înfometeze. După trei ani de încercări eșuate de a lua cetatea, armata mongolă era „peste măsură de înfuriată" și voia să plece.

Marco se lansează într-o serie de afirmații uluitoare, începând cu faptul că el, tatăl și unchiul lui s-ar fi oferit să dea o mână de ajutor la asediu. De când descrisese plecarea sa din Cambulac în serviciul Hanului, Marco încetase să-i mai pomenească pe tatăl și pe unchiul său, creând impresia că se aventurase de unul singur la drum, în timp ce ei rămăseseră aproape de Cambulac, ocupați cu negoțul lor. Mai suspect încă, oferta de a da o mână de ajutor la asediu încalcă convenția nerostită a narațiunii. Până atunci, Marco fusese un observator al istoriei în desfășurare, dar evitase să se portretizeze pe sine ca afectând cumva cursul evenimentelor. Acum, prin contrast, îi prezintă pe frații Polo ca fiind eroii asediului. „Vom afla noi o cale pentru a face cetatea să se supună pe dată", ar fi zis ei.

Marco pretinde că armata mongolă a acceptat oferta și i-a comunicat-o lui Kubilai Han, care a fost de acord cu planul. Apoi își înfățișează familia, în mod necaracteristic, ca pe niște războinici călițiîn luptă și la curent cu tehnicile militare mongole. Conform descrierii sale, cei trei Polo s-au înfățișat dinaintea lui Kubilai Han – lucru extrem de improbabil pentru că Marele Han se afla la mii de kilometri distanță – și s-au oferit să „găsească o mașinărie atât de

puternică, încât cetatea să fie luată și să se închine". Explică într-o paranteză că dispozitivul era o mangonelă, adică o catapultă mare și puternică ce „putea azvârli în cetate bolovani atât de mari și grei, atât de departe, că îi vor înspăimânta pe cei la care vor ajunge, răpunând oamenii și năruind casele". În maniera medievală, Marco se referă la mangonelă ca la o mașinărie, adică artilerie care nu se baza pe praful de pușcă. Într-adevăr, forța mangonelei venea de la un sistem de torsiune constând într-o funie înfășurată în jurul unei grinzi care se rotea – sau *epizygis*.

Mai întâi, Marco spunea că oferta celor trei Polo de a folosi o mangonelă în stil european le-a nedumerit pe căpeteniile mongole. „Au rămas cu totul uimiți [...], căci pe meleagurile lor nu se știa ce sunt mangonelele, nici catapultele, nici trebuchetele" (un dispozitiv mai mic decât o mangonelă, care se bazează pe o contragreutate, nu pe forța de torsiune), „căci nu le foloseau, iar oștile lor nu erau deprinse cu ele". Însă mongolii „tare se bucurară și se minunară" la auzul acestui plan îndrăzneț.

Tehnologia despre care vorbește Marco era cunoscută în Europa. În anul 50 d.H., Imperiul Roman folosise asemenea catapulte, cunoscute ca *onagru**, ca să arunce bolovani peste zidurile fortărețelor. Alexandru cel Mare le folosise și el în campaniile sale. În Europa medievală, mangonela servea ca piesă de bază în dotarea armatelor ce asediau fortărețe și castele, pentru că putea lansa pietre sau proiectile aprinse la mai bine de 300 de metri, provocând vătămări considerabile zidurilor altminteri impenetrabile ale fortărețelor. Marco îl înfățișează pe Kubilai Han ca arzând de nerăbdare să folosească mangonela la asediu, fie și numai pentru că „era un lucru nou și nemaivăzut".

* Specie de măgar sălbatic (care a împrumutat numele catapultelor, pentru că izbitura lor ar fi fost comparată cu o lovitură de copită a acestui măgar.)

Cei trei Polo au făcut pregătirile cu sprijinul celor două ajutoare europene (care nu mai sunt pomenite nicăieri altundeva), identificate unul ca german, iar celălalt ca nestorian, care „erau meșteri iscusiți la asemenea lucrări". Marco pretinde că el le-a poruncit să construiască două-trei mașinării capabile să arunce bolovani mari și că în numai „câteva zile" aceștia au și făcut trei „mangonele foarte frumoase și mari, după porunca fraților, și fiecare dintre ele putea arunca până foarte departe pietroaie de 300 de livre greutate, care erau în număr de mai bine de 60".

A urmat o demonstrație cu mașinăriile de război numai pentru plăcerea lui Kubilai Han și a „altora", care au fost foarte impresionați. Imediat după aceea, Marele Han a poruncit ca mangonelele „să fie încărcate pe corăbii și trimise oștirilor lui care asediau Siang-yang-fu". În curând, mangonelelor li s-au alăturat trebuchetele, mașinării de război portabile, dar la fel de distrugătoare. Marco susține că „acestea li se păruseră tătarilor cea mai mare minune din lume".

Plin de entuziasm, descrie efectul devastator al mașinăriilor europene asupra fortăreței chineze. „Fiind trebuchetele așezate dinaintea cetății Siang-yang-fu și încordate, fiecare a azvârlit în cetate un bolovan de 300 de livre. Cel dintâi pietroi zvârlit de mangonelă a căzut peste case cu zgomot mare, sfărâmând tot în cale."

În fața atacului acestor mașinării stranii, locuitorii din Siang-yang-fu s-au panicat. „În fiecare zi au azvârlit atâtea pietroaie, că pe mulți i-au ucis. Și văzând cei din cetate ce năpastă căzuse pe capul lor, cum nici nu mai văzuseră sau auziseră, și-au pierdut atât de tare capul că n-au mai știut ce să facă", se fălea Marco, „crezând că toate acestea se săvârșeau prin farmece, căci părea că pietrele cad din cer". Predarea a devenit inevitabilă. „Au hotărât să se predea la fel cum făcuseră celelalte cetăți [...] și să primească de bunăvoie stăpânirea Marelui Han. Căpitanul oștii le răspunse că el nu avea nimic împotrivă. Apoi le primi predarea și cei din cetate se închinară, așa cum făcuseră și celelalte cetăți."

Marco se făleşte cu presupusul rol pe care el şi familia lui l-au jucat în dobândirea victoriei mongolilor. „Şi aceasta s-a petrecut prin bunăvoinţa lui messer Maffeo, messer Niccolo şi messer Marco Polo, fiul lui messer Niccolo, după cum v-am istorisit. Aceasta [...] a sporit faima şi preţuirea celor doi fraţi veneţieni în ochii Hanului şi ai întregii curţi."

Victoria mongolilor de la Siang-yang-fu rămâne una dintre cele mai extraordinare poveşti din relatarea lui Marco, dar, date fiind neconcordanţa cu analele chinezilor, tonul ei neobişnuit de belicos şi imposibilitatea ei cronologică, rămâne totodată episodul cel mai expus controverselor. Totuşi cucerirea cetăţii chiar a avut loc şi analele confirmă că mongolii chiar au angajat „ingineri străini" pentru a o asedia. Marco însă nu s-ar fi putut număra printre ei. Ca să îi dăm şi lui dreptate, este posibil ca tatăl şi unchiul său să fi luat parte la vreuna dintre fazele asediului în timpul călătoriei lor anterioare. Însă cel puţin trei variante timpurii ale manuscrisului *Cărţii* nu menţionează deloc asediul. Pare mai posibil ca acest episod palpitant să fi fost adăugat de Rustichello ca să amplifice rolul jucat de tânărul colector de taxe şi de seniorii săi în formarea Imperiului Mongol. Chiar dacă scriitorul de romane cavalereşti a falsificat istoria, şi-a atins scopurile literare.

Întorcându-se din nou spre est şi îndreptându-se către Hangzhou, Marco a călătorit pe râurile Chinei. Deşi era familiarizat cu priveliştea canalelor veneţiene înţesate de ambarcaţiuni, nimic nu îl pregătise pentru imensul Râu Qiantang, cum e cunoscut astăzi, „urmându-şi cursul [...] mai bine de 120 de zile până se varsă în mare, iar în râul acesta se varsă nenumărate alte râuri, toate bune de navigat, ce vin din toate părţile, umflându-l şi sporindu-l". Dimensiunile copleşitoare ale râului (de fapt un estuar) l-au inspirat pe Marco să spună cu exactitate că străbătea „atâtea provincii, şi pe el se aflau atâtea cetăţi", încât ambarcaţiunile ce călătoreau pe el transportau mărfuri

„de mai mare preţ" decât cele de pe „toate râurile creştinătăţii" şi, dacă se gândea mai bine, „de pe toate mările ei".

Citează şi o sursă pentru aceste afirmaţii ale sale: inspectorii care „ţin aceste socoteli pentru domnul lor" îi spuseseră că, pe râu, călătoreau anual mai bine de 5000 de ambarcaţiuni, dar nu s-a mulţumit pur şi simplu să-i creadă pe cuvânt. Afirmă: „Vă spun că într-un rând, aflându-mă în cetatea Singiu, am văzut 15 000 de vase deodată plutind pe acest râu, care e atât de lat că nu pare un râu, ci o mare." Se referea numai la ambarcaţiunile dintr-un singur oraş, aşa greu cum le-ar fi venit europenilor s-o creadă.

Marco era atent mai ales la comerţul pe apă, căci se părea că „marfa ce se cară cel mai mult pe aceste ape e sarea, pe care negustorii o încarcă în cetate şi o trimit în toate ţinuturile pe care le străbate râul, ba chiar şi către uscat". Ca perceptor, îşi făcea treaba, urmărind sarea, dar a remarcat şi că ambarcaţiunile făceau un comerţ prosper cu cherestea, cărbune, cânepă şi „felurite alte mărfuri care sunt trimise în ţinuturile de pe lângă ţărmul mării". Abundenţa era de ajuns să-l copleşească şi pe cel mai blazat negustor veneţian.

Corăbiile l-au cucerit – nu numai numărul lor, ci şi varietatea şi felul în care erau construite. Plimbându-se pe docuri, a profitat de rangul său ca să le studieze îndeaproape alcătuirea şi îmbinările, ca şi cum şi-ar fi plănuit evadarea din Imperiul Mongol la bordul uneia dintre ele. „Sunt acoperite cu o singură punte şi au numai un catarg şi numai o pânză, dar sunt foarte încăpătoare", relata el. Şi le descrie greementul în detaliu şi cu pricepere. „Nu toate odgoanele sunt din cânepă, ci numai cele care leagă catargele şi pânzele. Dar saulele sau mai clar parâmele cu care se trag corăbiile sunt din trestie şi cu ele le trag în susul acestui râu [...]. Fiecare corabie are opt, zece sau doisprezece cai care o trag împotriva curentului sau chiar în sensul lui."

Într-o zi poate că o asemenea navă avea să-l poarte şi pe el din China către Veneţia şi către libertate.

11

Cetatea Cerurilor

Deci dar, a-ncins cu foișoare
Și zid o vale roditoare [...].

„Călărind preț de trei zile, ajungi la cea mai nobilă și măreață cetate, atât de semeață, de importantă și de frumoasă că i se spune Chinsai, ceea ce înseamnă Cetatea Cerurilor", nota Marco Polo. „Este cea mai mare cetate din lumea întreagă, cu atât de multe plăceri, că te poți crede ajuns în Rai."

Marco sosise în ceea ce reprezenta culmea civilizației chineze, un oraș atât de avansat, de frumos și de plin de plăceri senzuale, încât abia avea să-i poată convinge pe europenii sceptici că nu era o viziune, ci un loc la fel de real ca Veneția. Asemenea acesteia din urmă, Quinsai era construit în jurul unei serii de canale pe care se luau la întrecere bărci de toate soiurile. Nu e de mirare că Marco s-a crezut ajuns într-o versiune mult mai evoluată a orașului său natal.

Hangzhou, cum e cunoscut orașul astăzi, l-a captivat pe Marco așa cum niciun alt loc din Asia nu reușise s-o facă. Pentru prima oară a întâlnit măreția Chinei la apogeul ei, nepângărită de mongoli. În Quinsai, a sosit într-un viitor care-i tăia răsuflarea, la fel de ireal pentru el cum ar fi, în zilele noastre, o fantezie științifico-fantastică pentru un călător în timp, dar tangibil și însuflețit. Măcar o dată s-a văzut pe sine nu ca pe un călător, ci ca pe un explorator și s-a pornit să cerceteze în amănunt această minune urbană. „Eu însumi,

messer Marco Polo", proclama el, „aflându-mă în mai multe rânduri în această cetate, am luat aminte la toate ale acestui loc, descriindu-le în însemnările mele."

Locuitorii din Quinsai nu s-au grăbit să-şi deschidă uşile şi inimile unui străin ca Marco, care, în ochii lor, îi reprezenta pe invadatorii mongoli. În plus, nu a învăţat niciodată chineza. Ca rezultat al acestor bariere, o mare parte din viaţa intimă a oraşului, spirituală şi sexuală, i-a rămas necunoscută. Dar curiozitatea l-a îmboldit să afle mai multe despre oraş şi despre locuitorii lui decât orice alt european înaintea sa.

Nu a explicat niciodată precis de ce s-a dus în marea capitală sau ce însărcinări a avut acolo. Cel mai probabil a servit ca perceptor, la puţin timp după ce Baian, cel mai de încredere general al lui Kubilai Han, cucerise oraşul. În anumite versiuni ale *Cărţii*, Marco pretinde că a deţinut postul de guvernator al Hangzhou, iar scepticii s-au folosit de asta ca de un exemplu edificator al tendinţei lui de a-şi înflori experienţele în mod scandalos. Dar în alte versiuni Marco nu spune decât că a vizitat de mai multe ori oraşul în calitatea sa de perceptor şi că a luat parte la un consiliu orăşenesc. Ambele afirmaţii sunt plauzibile. În orice caz, descrierile uimitoare pe care le-a făcut oraşului sunt elocvente.

Cum a reuşit un veneţian să se infiltreze şi să decodifice acest oraş imens, avansat şi complex? Explorarea culturilor străine a avut, în cazul lui, rezultate amestecate, însă descrierea Quinsaiului demonstrează un ochi atent la detalii şi o precizie nefirească. Răspunsul, după cum explica el, este că a primit ajutor de la specialişti: „Urma-voi descripţia sa [a Quinsaiului] pusă în scris din porunca reginei acestei ţări întru folosul lui Baian, cuceritorul provinciei, când a luat-o cu asalt. Aceasta s-a făcut pentru ca el să o treacă Marelui Han, care, aflând despre mândreţea ei, să nu o lase a fi jefuită sau pustiită." Cu alte cuvinte, Marco a avut acces la informaţiile militare ale mongolilor cu privire la oraş. Nu pomeneşte nimic despre limba în care era scris acest document nepreţuit. Putea

să fi fost în persană, pe care o știa bine, sau într-una dintre limbile mongole cu care era familiarizat. În orice caz, considerațiile sale despre Quinsai nu reprezintă doar o aglomerare de citate; a intervenit cu propriile lui observații, așa că putea afirma încrezător: „Toate acestea sunt adevărate, căci eu, Marco Polo, le-am văzut mai apoi cu ochii mei."

Marco se lansează într-o descriere entuziastă a Quinsaiului, un oraș „atât de mare, că măsoară mai bine de 100 de mile* de jur împrejur, cu străzi și canale peste măsură de largi". Încercând să recreeze aievea această metropolă necunoscută dinaintea ochilor sceptici ai cititorilor săi occidentali, el spunea: „Apoi se mai află aici piețe unde se ține târg și care, din pricina puhoiului de lume care se perindă prin ele, trebuie să fie cât se poate de mari și de întinse."

Cu cât stă să se gândească mai mult la metropolă, cu canalele și podurile ei, cu traficul ei constant pe apă, o bună parte din acesta constând în operațiuni comerciale la o scară pe care cititorii lui nu ar fi crezut-o posibilă, cu atât mai elocventă devine relatarea sa. „De o parte se află un lac cu apă dulce [Lacul de Vest] și foarte limpede, iară de cealaltă, un râu foarte mare, care, pătrunzând prin numeroase canale mari și mici ce străbat cetatea, adună toată murdăria și merge de se varsă în lac [...]. Aceasta face aerul foarte curat și poți colinda prin toată cetatea pe uscat sau pe aceste canale. Străzile și canalele sunt atât de largi, că bărcile pot trece lesne și asemenea și carele cu mărfuri trebuincioase locuitorilor."

Marco se poticnește când ajunge să estimeze numărul de poduri din Cetatea Cerurilor. „Se povestește că are 12 000 de poduri de toate mărimile, care din piatră, care de lemn. Și pe sub bolta fiecăruia sau pe sub cele mai multe dintre ele poate trece lesne o corabie, iară pe sub celelalte – vase mai mici. Dar

* 160 de kilometri.

cele durate peste canalele mari și peste străzile mari ale cetății sunt atât de înalte și tocmite cu atâta iscusință, că o corabie poate trece pe sub ele cu tot cu catarg, și totuși sunt străbătute pe deasupra de căruțe și cai, atât de bine sunt înclinate străzile pe măsura înălțimii." De fapt, numărul podurilor din Quinsai era de 347, nicidecum de 12 000 cum susținea Marco, discrepanță care le va oferi muniție contestatarilor săi. Dar, așa cum reiese limpede din context, expresia „12 000 de poduri" nu trebuie luată ca atare. Pur și simplu vrea să-și convingă cititorii că în Quinsai erau mai multe poduri decât putea el număra, mai multe chiar decât în Veneția. „Și să nu vă minunați că sunt atâtea poduri", continua el, „căci, după cum v-am povestit, cetatea e [...] numai lagune, ca Veneția, și înconjurată de ape ca și ea, așa că e nevoie de o mulțime de poduri pentru ca oamenii să poată umbla prin cetate fără a se îmbarca pe un vas."

Însă podurile nu erau unica minune a ingineriei din Quinsai. Șanțul enorm ce înconjura cetatea era „lung de vreo 40 de mile*". Marco relata că fusese construit „din porunca regilor de demult ai țării, ca să poată să se reverse râul în el ori de câte ori dădea să iasă din matcă. Dar servește și drept mijloc de apărare a cetății, iar pământul scos din el a fost clădit pe marginea dinspre cetate, părând o colină care o înconjoară."

Marco a forțat din nou limitele naivității cititorilor săi cu descrierea întinderii Quinsaiului, deși aceasta era corectă. „Se află aici zece locuri foarte largi, pe lângă numeroase altele în fiecare mahala, închipuind un pătrat ce măsoară jumătate de milă** pe fiecare latură", scria el. „Și prin fața lor trece drumul cel mare, lat de 40 de pași, ce străbate cetatea de la un capăt la altul, cu multe poduri lesne de trecut. Și la fiecare patru mile*** se află o piață care are, așa cum v-am spus, două mile de jur împrejur."

---

* 64 de kilometri.

** 800 de metri.

*** 6 kilometri.

A remarcat faimosul Mare Canal din Quinsai – „un canal foarte lat, care curge de-a lungul acestui drum, dar pe dinapoia piețelor" – fără să-și dea seama că vedea cel mai lung canal navigabil artificial din China. Marele Canal lega de Cambulac patru râuri importante din Quinsai, pe o distanță de 1600 de kilometri. Era o arteră străveche, având cel puțin 1000 de ani în momentul vizitei lui Marco. Inițial o rețea întâmplătoare de canale, Marele Canal a devenit o entitate unificată după o inspecție a împăratului Yang Ti din dinastia Sui, în anul 604 d.H. În următorii șase ani, trei milioane de muncitori au extins Marele Canal, în principal prin muncă manuală. Sacrificiul a fost enorm: mai bine de jumătate din forța de muncă a pierit și, drept urmare, dinastia Sui s-a prăbușit până la urmă. Dar canalul a supraviețuit.

După standardele europene, populația diversă a Quinsaiului era la fel de incredibilă precum dimensiunile orașului. Marco descrie o abundență de popoare și mărfuri care i-ar fi uluit pe cei obișnuiți cu viața la o scară mai redusă. „De trei ori pe săptămână, se perindă pe aici 40 000 – 50 000 de oameni veniți la târguieli, aducând orice mâncăruri îți poate dori inima, căci aici se află mereu merinde din belșug; vânat, după cum urmează: căprioare, cerbi, ciute, iepuri și păsăret, de pildă potârnichi, fazani, prepelițe, păsări de curte, claponi și mai multe rațe și gâște decât ar putea fi numărate, căci cresc atât de multe pe lac, încât cu un gros venețian" – o monedă groasă de argint de valoare medie, al cărei nume e derivat din italianul *grosso* – „poți cumpăra o pereche de rațe și două perechi de gâște".

Colindând pe lângă tarabele piețarilor, frecându-și coatele de suficienți cumpărători cât să populeze câteva orașe europene, se minuna de varietatea mărfurilor expuse, dintre care pe unele nu le văzuse în Vest – „fel de fel de poame și legume și mai presus de toate niște pere mari, cântărind zece livre

bucata*, albe pe dinăuntru ca aluatul și frumos mirositoare și, când se coc, piersici galbene și albe, cu gust ales".

Abundența de produse proaspete nu era întrecută decât de cea de pește. În fiecare zi, relata Marco, acesta sosea „din Marea Ocean, adus în susul râului de la 25 de mile**", suplimentat cu pește la fel de delicios din Lacul de Vest, deși acesta nu avea la fel de multă căutare „din pricina murdăriilor ce se scurg din cetate", poluând apa lacului. „Văzând atâta mulțime de pește, ai socoti că nu se va vinde, dar în câteva ceasuri se isprăvește, atât de numeroși sunt locuitorii deprinși a trăi cu delicatese, căci la aceeași masă ei mănâncă și pește, și alte cărnuri."

În ciuda tendinței de exagerare a lui Marco, Cetatea Cerurilor era cum nu se poate mai reală. Toate relatările contemporane ale unor străini care au reușit să ajungă în Quinsai subliniază dimensiunile colosale ale orașului, prosperitatea și frumusețea sa, lăudând orașul Quinsai ca pe cel mai măreț din lume.

Istoricul persan Vassaf, scriind despre Quinsai în 1300, a descris în linii mari același oraș pe care Marco l-a cunoscut și l-a iubit: mărimea sa, străzile largi, abundența.

> Quinsai, care e cea mai de seamă cetate a provinciei Matchin și care pare un paradis durat în Ceruri, e atât de întins că are de jur împrejur 24 de *parasange* [cca 150 de kilometri]. Pavajul său e făcut din cărămizi întărite și din piatră. Are multe case și alte clădiri din lemn, împodobite cu felurite picturi alese. De la un capăt la celălalt se află trei stații de poștă. Cea mai largă dintre străzi este, se zice, lungă de trei *parasange* și conține 16 pavilioane clădite să semene, susținute de stâlpi de aceleași proporții. Dările adunate de pe urma sării se ridică la 700 *balich* sau *tchao* [bani de hârtie] zilnic. Numărul oamenilor care practică felurite meserii este nespus de mare: s-a socotit

* 4,5 kilograme.

** 40 de kilometri.

că se află 32 000 de vopsitori de pânzeturi, ceea ce se poate spune și despre alte ocupații; 700 000 de soldați și un număr asemănător de localnici sunt înregistrați la oficiile de numărare și în registrele cancelariei. Pe lângă acestea, în oraș se află 700 de temple aducând cu niște fortărețe, adăpostind fiecare un număr de preoți fără de credință și de călugări fără religie, iar pe lângă aceștia nenumărați lucrători, străji, slugi, idolatri cu familiile lor și oameni de același rang. Aceștia nu sunt trecuți la socoteală și nu sunt supuși la plata dărilor. 40 000 de soldați sunt devotați pazei orașului și slujesc ca santinele.

Confirmând impresiile lui Marco Polo, Vassaf a scris:

Pentru nevoile acestei populații, bărci și corăbii de toate soiurile umblă mereu pe ape în număr atât de mare, că imaginația nu-l poate cuprinde, ba chiar mai mult, pentru că numerele lor nu ar putea fi socotite.

Un vizitator complet diferit, călugărul franciscan Odoric din Pordenone, a sosit la 40 de ani după Marco și, la fel ca el, a lăsat la o parte orice reținere, descriind minunile pe care le-a văzut:

Este cea mai măreață cetate de pe lume. Are 100 de mile* de jur împrejur și în toată această lărgime nu e loc să fie pustiu și nelocuit de oameni și multe case au zece familii sau mai multe. Cetatea are multe suburbii și mai mulți oameni ca oricare altă așezare. Are 10 porți mari, iar alipite de aceste porți se află câte opt așezări mari, mult mai mari decât Veneția, și de la aceste porți către aceste așezări pornesc drumuri drepte, așa că un om poate umbla șase sau opt zile și să i se pară că nu s-a îndepărtat, umblând mereu printre așezări și case.

La fel ca Marco, Odoric vedea în Quinsai o Veneție a Asiei, dar mai mare și mai bună.

Cetatea e așezată pe o câmpie joasă, mărginită de lacuri, mări și mlaștini, ca Veneția. Sunt mai bine de 7000 de poduri

* 160 de kilometri.

și pe fiecare dintre ele sunt străji ce îl păzesc în numele Hanului.

Odoric a estimat că orașul Quinsai găzduia 850 000 de gospodării, ceea ce însemna o populație de peste 1,5 milioane, exact cum pretinsese și Marco. „Oricine va scrie despre această cetate va umple o bucoavnă mare", a conchis călugărul, care nu știa că Marco Polo și cronica lui îndepliniseră deja această profeție. „Dar, pe scurt, este cea mai măreață de pe lume și cea mai nobilă."

Se crede despre cel mai faimos călător musulman, Ibn Battuta, că a ajuns în Quinsai, în 1340, la mai bine de 50 de ani după Marco. În acel moment, Cetatea Cerurilor devenise și mai mare, cu o populație europeană ceva mai numeroasă și cu comunități musulmane și evreiești prospere. „Am pătruns în zisa cetate, care e împărțită în șase așezări. Are fiecare zidul ei și toate sunt cuprinse de un zid încă și mai mare. În cea dintâi cetate locuiesc gărzile orașului și comandantul lor", a scris el.

> În ziua următoare am pătruns în cea de-a doua așezare printr-o ușă numită „Ușa Iudeilor". Această așezare e locuită de israeliți, creștini și turci adoratori ai soarelui, care sunt foarte numeroși. Emirul acestei așezări este chinez și ne-am petrecut cea de-a doua noapte în casa lui. În cea de-a treia zi, am pătruns în a treia așezare, ocupată de musulmani. E frumoasă. Bazarele de aici sunt așezate întocmai ca în țările islamice. Are moschei și muezini. Pătrunzând în așezare, l-am auzit pe acesta din urmă chemându-i pe credincioși la ruga de amiază.

Diversitatea etnică din Quinsai, neremarcată de vizitatorii anteriori, reflecta ascendența mongolilor, care îi invitaseră pe „israeliți, creștini și turci" să se instaleze și să facă afaceri în acest oraș măreț.

Cetatea Cerurilor se bucura de viață în numeroasele băi publice, alături de curtezane. Localnicii, atât bărbații, cât și femeile, se foloseau de băile cu apă rece „care fac mult bine la sănătate", după cum comenta cu viclenie Marco, în timp ce străinii recurgeau la băile fierbinți, unde fermecătoarele servitoare le ofereau clienților mai mult decât simplele îngrijiri legate de igienă. Aceste femei, răspândind mirosul „celor mai îmbătătoare parfumuri", spunea el, „sunt foarte istețe și iscusite, știind cum să lingușească și să momească cu cuvinte alese și cu laude pe potriva fiecăruia, așa încât străinii ce s-au bucurat o dată de ele nu le pot uita nicicând [...]. Așa se face că, înturnându-se acasă, spun că au fost în Chinsai, adicăte lea Cetatea Cerurilor, și numără ceasurile până la reîntoarcerea lor."

Combinând beneficiile comerțului cu cele ale bordelurilor, Quinsai avea totodată aerul că se află într-un permanent carnaval. Un autor de memorii care a ajuns la majorat aici nu l-a uitat niciodată pe bărbatul care dresase peștii să facă giumbușlucuri:

> Are în fața lui un castron mare și smălțuit în care înoată țestoase, calcani și alți pești. Sună o dată dintr-un gong mic de bronz și cheamă pe nume una dintre făpturi. Dânsa suie imediat la suprafață și se pune să danseze cu o pălăriuță pe cap [...]. Mai e și un arcaș măiestru care așază în fața spectatorilor o roată mare, lată de un yard și jumătate*, pe care sunt închipuite felurite lucruri, flori, păsări și oameni. Vestește că va lovi cutare obiect și, punând roata să se învârtă rapid, trage săgețile din mijlocul privitorilor și lovește întocmai unde a spus. Poate chiar lovi într-un loc anume ales, cum ar fi cutare pană din coada cutărei păsări pictate pe ținta care se învârte.

Autorul memoriilor a colindat fermecat printre dresori de șerpi care suflau din fluierașe, momindu-și hidoșii protejați afară din coșurile de bambus, în întunericul cărora stăteau

* 1,4 metri.

încolăciți, și un călugăr taoist care ducea o cușcă plină de crustacee multicolore pe care pretindea că le-a hipnotizat. Era plin de boxeri, jucători de șah, poeți, epigramiști, acrobați și magicieni. Un document chinez din acea dată înregistrează 55 de categorii, inclusiv lansatori de zmeie și jucători cu mingea, magicieni și cântăreți, mimi, arcași și povestitori de obscenități.

Mărețele palate dreptunghiulare ce prezidau asupra acestei activități frenetice l-au făcut pe Marco să-și dea capul pe spate ca să le poată examina grădinile luxuriante „și lângă ele casele meșteșugarilor, ce trudesc în atelierele lor". Scria că „la orice ceas afli lume umblând în sus și-n jos cu treburi, încât, văzând atâta amar de oameni, ai crede că nu există merinde cât să-i sature pe toți. Însă în fiecare zi de târg toate piețele sunt pline de oameni și negustători care își aduc mărfurile cu căruța sau cu barca – și toate se vând".

A simțit ordinea de sub acest haos aparent, existența a douăsprezece meserii principale: „Și pentru fiecare dintre cele douăsprezece, sunt 12 000 de posturi, adică 12 000 de case." Fiecare casă găzduia „pe puțin 10 oameni pricepuți în acest meșteșug, ba unele 15 sau 20, uneori chiar 30 – 40". Luate laolaltă, activitățile comerciale ale acestora generau o avere năucitoare, pe care Marco nu se aștepta ca europenii să o creadă. „Sunt nenumărați negustători și atâta sunt de avuți și fac atâta vânzare, încât nimeni nu ar putea-o socoti sau, povestind despre ei, să mai și afle crezare." Producând o avere inimaginabilă, acești prinți ai comerțului „nu lucrau nimic cu mâinile lor", ducându-și traiul „în așa o curățenie și o gingășie de parcă ar fi regi sau nobili". Iar femeile din Quinsai erau la fel de rafinate, „gingașe asemenea îngerilor", după aprecierea lui Marco. Aceste făpturi eterice erau „crescute în puf" și îmbrăcate „în mătase și cu asemenea podoabe că nu pot fi prețăluite". A fost uluit la vederea caselor frumoase ale localnicilor, „minunat clădite și măiestru împodobite". Raportează

entuziast: „Află atâta bucurie în podoabe, picturi și clădiri, încât e de-a mirarea cât bănet cheltuiesc pe ele."

Descriindu-i pe locuitori, Marco aproape că rămâne fără superlative. „Localnicii din Quinsai sunt oameni pașnici, fiind deprinși astfel de către regii lor, care erau la fel. Nu se pricep să mânuiască arme și nici nu le țin în casă. Nu se aude vreodată să se încaiere sau să se gâlcevească. Își văd de meșteșugul și negustoria lor cu cinste și fără înșelăciune. Se au atât de dragi unii pe alții, că o mahala e ca o singură familie, atâta prietenie există între vecini. E atât de mare prieteșugul dintre ei, că nu există gelozie sau bănuieli în privința nevestelor lor, pe care le cinstesc nespus, iar cel care ar îndrăzni să-i spună vorbe necuviincioase unei femei măritate ar fi socotit un netrebnic. Aceeași prietenie o arată și străinilor care se apropie de ei să facă negoț, primindu-i cu bucurie în casa lor, făcându-le închinăciune și dându-le povețe și ajutor în treburile lor."

Oricât de sărbătorească părea atmosfera din Quinsai, acesta era un oraș aflat sub ocupație militară. Locuitorilor „nu le place să vadă oșteni, nici măcar gărzile Marelui Han, fiind de părere că din pricina lor au fost lipsiți de domnii și stăpânii lor legiuiți".

În ciuda supunerii sale față de Kubilai Han, Marco a ajuns să considere prezența mongolă în Quinsai ca o pată pe țesătura de mătase fină care era societatea chineză. În oraș erau încartiruiți nu mai puțin de 60 000 de soldați mongoli, în aparență ca să protejeze casele de lemn de ravagiile focului. De fapt, erau o armată de ocupație. „Luând Marele Han cetatea", relata Marco, „a poruncit ca la fiecare dintre cele 12 000 de poduri să facă de strajă zi și noapte câte zece bărbați, sub un acoperiș, cinci ziua și cinci noaptea. Datoria lor e să păzească cetatea pentru ca nimeni să nu făptuiască rele, nici să nutrească gânduri trădătoare sau să atâțe cetatea la răzmeriță împotriva lui."

Santinelele devotate ale Hanului „nu dorm de fel, ci stau de veghe". Fiecare dintre adăposturile lor conținea „un vas mare și un ceas" cu care însemnau trecerea orelor cu o precizie militărească. Unele gărzi patrulau pe străzile orașului, nu ca să asigure paza, ci ca să depisteze infracțiunile minore și să le facă viața mizerabilă celor responsabili. Dacă se găsea cineva care „să țină aprinse o lampă sau un foc în afara ceasurilor îngăduite", acesta era aspru pedepsit. Prezența gărzilor era suficient de intimidantă cât să țină pe toată lumea în casă, chiar și când instinctul de autoconservare dicta altceva. Dacă izbucnea vreun incendiu, „niciun locuitor al cetății nu îndrăznește să iasă din casă la ceas de noapte sau să se apropie de foc, ci numai aceia al căror avut arde și străjile ce vin să-i ajute și care nu sunt niciodată mai puține de una sau două mii".

Într-un oraș clădit din lemn, orice foc, cât de mic, era un pericol pentru toată lumea. „E primejdie să dea foc la jumătate din oraș." Ca reacție, gărzile aveau un sistem sofisticat de alarmă. Pe un deal din vecinătate se afla „un turn de lemn de unde se vedea toată cetatea" și, în vârful acelui turn, atârna „o toacă mare de lemn, pe care un om o ține cu o mână, lovind-o cu un mai ca să anunțe când izbucnește focul". În practică, gărzile din turnul de veghe sunau alarma ori de câte ori le ajungea la urechi fie și cel mai mic zgomot trădând „răzmeriță sau dezordine" în orașul de dedesubt.

Observațiile precise ale lui Marco cu privire la pericolul reprezentat de foc în viața de zi cu zi sunt confirmate în analele care arată că aproape în fiecare an exista vreun incendiu. În secolul al XIII-lea, orașul a suferit pierderi devastatoare în anii 1208, 1229 și 1237 (în acest incendiu au ars 13 000 de case) și, în cele din urmă în 1275, în ajunul ocupației mongole. Poate cele mai cumplite pagube s-au produs pe 15 aprilie 1208, când în districtul ocupat de instituțiile guvernamentale a izbucnit un incendiu. În următoarele patru zile au ars mai bine de 58 000 de case, pe o arie de 7,7 kilometri pătrați, cauzând nenumărate pierderi de vieți omenești. În lunile următoare,

guvernul a repartizat mai bine de 5000 de oameni rămaşi fără locuinţe în diverse temple budiste şi taoiste, chiar şi în ambarcaţiunile plutitoare de pe Lacul de Vest. Nu e de mirare că oraşul Quinsai îşi lua atât de puţine precauţii împotriva invadatorilor din ţări îndepărtate, precum mongolii, când focurile de acasă se dovedeau o ameninţare mult mai mare.

Negustorii îşi adăposteau mărfurile în clădiri ignifuge. Deţinute de familiile înstărite şi de nobilimea locală, depozitele ocupau terenuri înconjurate de canale şerpuite, pline cu apă, care le apărau în egală măsură de flăcări şi de tâlhari. Proprietarii le închiriau cu luna, încasând bani frumoşi, dar oferind în schimb şi un paznic de noapte. În ciuda acestor precauţii, locuitorii oraşului trăiau veşnic cu spaima unui incendiu stârnit din senin şi cea mai mică scânteie, un zvon fugar sau un sunet, oricât de mic, care semăna cu alarma din turnul de veghe puteau declanşa o panică în masă. Şi dacă izbucnea într-adevăr un incendiu, acestui pericol i se adăuga şi acela de a fi jefuit. Prinşi, „urmăritorii focului", cum li se spunea jefuitorilor, se confruntau cu o justiţie rapidă şi sigură, sub incidenţa legii marţiale.

În acelaşi spirit de protecţie şi opresiune, gărzile mongole reţineau pe oricine se aventura în afara graniţelor noaptea târziu. I-au trimis pe săraci şi pe infirmi la adăposturi publice şi spitale, dar dacă după control se dovedeau sănătoşi, erau obligaţi „să lucreze".

Mongolii se insinuau în Quinsai aşa cum făcuseră şi în alte oraşe pe care le cuceriseră, înlocuind bancnotele chineze cu banii lor de hârtie. Marco a observat cum se tipăreau bancnotele mongole. „Se ia partea de dedesubt a scoarţei de dud şi se amestecă, ca la noi, pentru a face hârtie din care se trag foi", relata el. „Apoi se rupe hârtia în forma unei parale pe care se pun pecetea şi însemnul Marelui Han. Şi banii aceştia se folosesc la orice târguială, orice se cumpără sau se vinde."

Apoi mongolii și-au construit un drum în stilul lor prin inima orașului. „Din pricina olăcarilor Marelui Han, care nu ar putea călări cu iuțeală pe străzile pietruite", explica Marco, „o parte a străzii, pe la margine, e lăsată nepietruită de hatârul lor." Curierii se amestecau cu traficul uzual al orașului, care consta din „carete lungi, acoperite și împodobite cu draperii și pernuțe de mătase, în care pot încăpea cam șase inși".

Chiar și sub ocupație, în Quinsai viața continua ca mai înainte. Talentele și tehnicile militare nu erau la fel de importante precum comerțul, literatura, teatrul, poezia, pictura, meșteșugurile sau actele caritabile. Aici, mongolii, al căror gust pentru cucerirea de dragul cuceririi le era evident tuturor, se confruntau cu o civilizație superioară și reacția lor era paradoxală, dar previzibilă: îi copiau pe cei cuceriți, sperând să se ridice la nivelul supușilor lor. Rezultatul era una dintre cele mai civilizate și mai elegante zone de război.

Marco a gustat din ispitele oferite de numeroasele „bărci și plute" care navigau pe suprafața Lacului de Vest „pentru plăcere și desfătări". „Încap în ele 10, 15, 20 sau chiar mai mulți inși, căci sunt lungi de 15 – 20 de pași, cu fundul larg și plat, așa încât pot pluti fără să se încline într-o parte sau alta."

Priveliștea superbă din jurul Lacului de Vest era rezultatul a secole de îngrijire minuțioasă. Cu o circumferință de 14,5 kilometri și o adâncime de numai 2,7 metri, lacul servea ca punct focal al orașului, peisaj tipic chinezesc și inspirație pentru numeroase opere de artă. Simboliza sufletul Chinei și era păzit ca o comoară națională, ceea ce și era. Patrule militare, nemenționate de Marco, dar remarcate de alte surse, supravegheau cu vigilență Lacul pentru a-i menține pacea și curățenia, ca să nu fie poluat de dejecții și mâncare. Era strict interzis să arunci gunoi în lac sau chiar să încerci să cultivi plante cum ar fi lotusul sau castanul de apă. În timp ce Marco, ca atâția alți amatori de plăceri, plutea pe apa lacului, orașul aglomerat rămânea tot mai departe, munții înconjurători

păreau și mai înalți, iar ochii îi erau atrași către pagoda remarcabilă ridicată pe Promontoriul Tunetului cu 300 de ani înainte de sosirea lui. Turnul octogonal înalt de 52 de metri părea să lege cerul de pământ.

Peisajul acesta idilic era decorul perfect pentru femeile din Quinsai. „Cel ce are chef să se desfete cu femeile sau cu tovarășii ia o barcă dintre acestea", scria Marco. Și bărcile sunt „ținute tot timpul împodobite, cu jilțuri, mese frumoase și cu toate celelalte trebuincioase ospățului". În descrierea sa, seamănă cu gondolele elegante de pe canalele Veneției, dar mai mari și mai luxoase. „Deasupra sunt acoperite și plate, iar niște bărbați stau ținând prăjini pe care le înfig în albie (căci lacul nu e mai adânc de doi pași), mânând astfel plutele oriîncotro li se poruncește. Pe dinăuntru, bărcile sunt acoperite în tot chipul, în culori și desene felurite și așișderi și pe dinafară. Și sunt ferestre rotunde, ce pot fi deschise și închise, pentru ca aceia care șed [...] să poată privi pretudindeni, bucurându-și ochiul cu frumusețea feluritelor locuri pe unde sunt purtați." Rezultatul e o bucurie rafinată, „căci mintea lor nu stă la altceva decât numai la desfătările trupești și la bucuria de a ospăta laolaltă."

Conceptul de recreere pentru mase era nou pentru Marco. La fel trebuie să fi fost și pentru cititorii săi, așa că el descrie întregul oraș ca fiind pradă plăcerilor: „Tot timpul se află pe lac asemenea bărci, pline cu oameni dornici de petrecere. Căci, de îndată ce și-au lăsat treburile, fie că e vorba de meșteșug sau negoț, localnicii nici că se gândesc la alta decât să petreacă, veselindu-se cu femeile lor sau alături de curtezane."

Marco dă de înțeles că femeile din Quinsai – curtezanele și nu numai ele – erau mai îndrăznețe și mai conștiente de senzualitatea lor decât vesticele. E adevărat: după standardele vestice, Quinsai găzduia o cultură stranie în care sexualitatea se centra adesea în jurul plăcerii feminine. Se credea că, ori de câte ori un cuplu întreținea relații sexuale, femeia trebuia,

pe cât posibil, să aibă orgasm. Bărbatul însă era încurajat să aibă orgasm numai în ocazii speciale, pentru a-și conserva esența vitală, adică sămânța. În plus, masturbarea masculină era reprimată cu severitate, fiind considerată o risipă de spermă, în timp ce masturbarea feminină era încurajată în mod subtil. Jucăriile sexuale gândite să ajute femeile să aibă orgasm erau răspândite în Quinsai și se discuta și se scria amănunțit despre ele în manuale populare despre sex, de obicei sub forma unor așa-zise dialoguri implicând personaje istorice.

Biografia împăratului Wu din dinastia Han avea o vechime de peste 1000 de ani în momentul venirii lui Marco în Quinsai, dar încă mai era citată în manualele mai recente despre sex. Un pasaj aborda eterna problemă a potenței masculine oferind o soluție de bun-simț.

> Împăratul Galben a zis: „Uneori se întâmplă ca, în timpul coitului, Tulpina mea de Jad să nu vrea să se ridice. Când se întâmplă asta, roșesc de rușine și umilință și fruntea mi se umezește de sudoare. Însă, arzând de dorință neostoită, îmi scutur membrul cu mâna, ca să se poată ridica. Te rog, învață-mă cum să procedez în asemenea împrejurări." Fata Simplă a spus: „Ceea ce vrea să știe Maiestatea Voastră este o suferință întâlnită la mulți. Asta [pentru că uită] că ori de câte ori un bărbat dorește să se împreuneze, e o ordine a lucrurilor ce trebuie urmată. În primul rând, bărbatul trebuie să-și armonizeze dispoziția cu a femeii și Tulpina de Jad se va înălța."

Un pasaj complementar abordează orgasmul feminin:

> Împăratul Galben a întrebat: „Cum poți ști că femeia e aproape de orgasm?" Fata Simplă a răspuns: „Femeia are cele cinci semne și cele cinci dorințe și mai ales cele zece feluri de a-și mișca trupul în timpul actului. Cele cinci semne sunt după cum urmează: Mai întâi se înroșește la față. Atunci bărbatul se poate lipi ușor de ea. Apoi sfârcurile i se întăresc, iar nasul i se umezește. Atunci bărbatul își poate strecura încet penisul în ea. Al treilea, gâtul ei se usucă și ea își înghite saliva. Atunci bărbatul poate începe să împingă încetișor. Al patrulea,

vaginul ei se umezește. Atunci el își poate vârî penisul mai adânc. Al cincilea, emisiile ei vaginale i se preling între fese. Atunci bărbatul se poate mișca după cum poftește."

Fata Simplă nu era altceva dacă nu directă.

„După cele cinci dorințe, cineva poate judeca răspunsul femeii. Mai întâi, dacă mintea ei dorește această împreunare, respirația ei va deveni neregulată. Al doilea, dacă vaginul ei dorește împreunarea, nările ei se vor umfla și gura i se va deschide. Al treilea, dacă esența ei vitală vrea să fie stârnită, ea își va mișca trupul în sus și în jos. Al patrulea, dacă vrea să-și împlinească dorința, lichidul emis din vaginul ei îi va îmbiba hainele. Al cincilea, dacă e gata să ajungă la orgasm, își va încorda trupul și va închide ochii."

Fata Simplă mai sugera și poziții sexuale provocatoare cu nume ca Dragonul Răsturnat („femeia e răsturnată pe spate"), Pasul Tigrului („femeia se apleacă înainte pe coate și pe genunchi, cu fesele ridicate") și Atacul Maimuței („bărbatul îi ridică picioarele până când genunchii ei ating sânii și fesele și șalele îi atârnă în aer"), aceasta din urmă menită să vindece sau să prevină o sută de boli. Și tot așa, trecând prin multe alte poziții, cum ar fi Solzii Suprapuși de Pește sau Phoenixul Fluturând din Aripi.

Chiar și în Cetatea Cerurilor, libertatea sexuală avea limitele ei. Sărutul, considerat o parte intimă a actului sexual, era strict interzis în public. Homosexualitatea masculină era descurajată, deși echivalentul ei feminin era tolerat, ba chiar considerat de la sine înțeles. Dedesubturile acestei aparente inechități aveau de a face cu conceptul chinezesc de yin și yang, esența feminină și cea masculină, și cu accentul pe importanța conservării prețiosului, dar limitatului yang. Era considerat necesar ca bărbatul să evite ejaculările inutile, care i-ar fi împuținat energia sexuală. Excitarea prelungită era considerată preferabilă simplei ejaculări. În această schemă a lucrurilor, homosexualitatea masculină era considerată

o pierdere a yangului și prin urmare se afla în dizarmonie cu echilibrul naturii.

În tentativa de a prelua controlul orașului Quinsai, mongolii au încercat să restrângă libertatea sexuală a populației, mai ales în rândul femeilor. T'ao Tsung-i, un cronicar al dinastiei Yüan, prevenea cu severitate oamenii să nu se bazeze pe sfaturile îndoielnice conținute în *Arta dormitorului*, o antologie veche, dar încă populară, de practici sexuale chinezești și de filozofie. A identificat nu mai bine de nouă tipuri de profesioniste care puteau distruge un cămin: călugărița budistă, călugărița taoistă, ghicitoarea în stele, mijlocitoarea, vrăjitoarea, hoața, escroaca și, ultima pe listă, moașa. „Puține sunt căminele care, primind pe vreuna dintre ele, nu vor fi răvășite de desfrâu și tâlhărie", a avertizat el. „Cei ce se pot păzi de ele, ținându-le departe ca pe șerpi sau scorpioni, vor găsi calea să-și păstreze curăția căminului."

Broșuri despre diverse comportamente scandaloase, de natură să corupă morala unei familii, circulau de la o casă la alta. Ghidurile avertizau împotriva pericolelor „desfrâului violent", adică a violului, a „beției" desfrâului, a „desfrâului predestinat", adică a dragostei romantice, a „desfrâului proclamat" sau a laudei de sine și a „desfrâului leneș". Chiar și producția de materiale erotice, o caracteristică de bază a vieții intime chineze, a fost supusă cenzurii. Numai prostituatele au scăpat de acest nou val de cenzură ce invadase orașul. În fața acestuia, meseria lor nu a avut decât de profitat.

Dacă Marco era conștient de aceste politici sexuale, nu s-a referit la ele în relatarea sa. Nu a pomenit nici cealaltă trăsătură specifică a vieții domestice chineze, legarea picioarelor*.

* Fetelor din familiile nobile sau înstărite – sau în general cele pentru care părinții sperau la un măritiș bun – li se legau picioarele în fețe de la vârsta de cinci, șase ani. Astfel, li se frângeau oasele labei piciorului, iar degetele le erau aduse sub tălpi și totul se înfășura bine în pânză udată cu apă,

Scepticii au invocat omiterea acesteia ca pe o dovadă că el nu ar fi fost în China sau cel puțin nu în Quinsai. Există explicații rezonabile pentru această omisiune. Femeile cu picioarele legate rămâneau sechestrate în interior, așa că era probabil ca Marco să nu fi fost conștient de existența lor sau a acestui obicei. În plus, există posibilitatea ca, pe timpul ședерii sale în Quinsai, acest obicei să-și fi pierdut popularitatea. Femeile pe care le-a observat el cu atenție – curtezanele din băile publice și de pe Lacul de Vest – trebuiau să se poată deplasa ca să se achite de însărcinări. Venețianul a remarcat însă numeroșii eunuci din Quinsai – care ocupau poziții importante în birocrația guvernamentală –, dar numai în treacăt.

Marco prefera să se concentreze asupra treburilor publice, mai ales asupra modului sistematic în care Kubilai aborda luarea în posesie a Quinsaiului și a avuției acestuia. „După ce a supus toată țara Mangi [Quinsai], Marele Han a separat-o în nouă părți", remarca Marco, „fiecare cât un regat de mare. Însă [...] toți acești regi sunt supușii Marelui Han, în așa fel încât în fiecare an trebuie să dea socoteală, fiecare în parte, trimișilor Marelui Han, cu privire la câștiguri și la toate celelalte. În cetatea Quinsai domnește unul dintre acești nouă regi, stăpân peste mai bine de 140 de cetăți, care mai de care mai mare și mai bogată." Dar regele coexista cu forțele mongole de ocupație, ceea ce lui Marco i se părea un model de stăpânire. Subliniază că acestea „sunt din Catai*, bărbați pricepuți în mânuirea armelor, căci tătarii sunt călăreți și

---

care, uscându-se, se strângea. Purtau tot timpul aceste bandaje, îndurând dureri cumplite. Cu vremea, degetele se uscau și cădeau sau rămâneau aplatizate sub talpă, mușchii se contractau și călcâiele se lățeau. Aceste așa-numite „picioare mici" împiedicau femeia să se miște altfel decât cu pași mărunți și o făceau complet inutilă în prestarea oricărui soi de munci. Era considerată în schimb o partidă bună. Obiceiul a persistat până prin anii '30 ai secolului trecut.

* Erau așadar soldați chinezi, și nu mongoli.

nu se ating pe lângă cetăți decât dacă nu se află în locuri mlăștinoase, ci numai pe lângă acelea din ținuturi uscate și cu pământul tare, unde se pot deda artei călăritului".

Laolaltă cu ei, Marco era un intrus plin de apreciere, sofisticat și bine intenționat, dar totuși un intrus. Însă el nu exprimă nicio remușcare pentru faptul că beneficia de prăzile cuceritorilor mongoli, ci numai o apreciere vecină cu adorația în fața culturii chineze. Devenise și el un invadator cucerit de supușii săi mult mai sofisticați și mai civilizați.

Viața de zi cu zi în Quinsai, deși presărată cu plăceri, nu lăsa loc de odihnă. Orașul cel imens se deștepta înainte de venirea zorilor. Un observator consemna că:

> „Pe la patru sau cinci dimineața după ce au bătut clopotele mânăstirilor budiste și taoiste, călugări ermiți coboară de pe dealurile din preajma cetății și pornesc pe străzile Quinsaiului bătând cu bucăți de fier într-o toacă în formă de pește, vestind tuturor venirea zorilor. Anunță cu glas tare și cum e vremea: «E înnorat», «Plouă» sau «E senin». Și fac așișderea pe vânt, pe ploaie, pe soare sau pe gerul cel mai cumplit. Anunță și orice primire la palat ce urmează să aibă loc în acea zi, dacă e măreață sau modestă sau e doar o audiență obișnuită. Astfel, dregătorii din diferitele departamente ale guvernului, ofițerii de gardă și soldații ale căror nume sunt pe listele pentru turnurile de veghe sunt cu toții înștiințați și se zoresc la dregătoriile sau posturile lor. Cât despre crainicii-călugări, ei fac ocolul cetății, adunând milostenii în zilele a-întâia și a cincisprezecea a lunii precum și de sărbători.

Pentru un venețian, scena era familiară, deși reluată într-o proporție mult mai mare.

Audiențele la regele Facfur, în zilele de dinainte ca mongolii să-l trimită în exil, aveau loc la șase dimineața sau chiar mai devreme. Pe la ora șapte, ziua era socotită ca aflându-se în plină desfășurare și duduitul tobelor răsuna în tot orașul, anunțând ora. Larma era constantă. Birourile funcționarilor

se însufleţeau la sunetul aspru al unui gong sau la dangătul surprinzător al unor limbi de clopot din lemn. Orice angajat guvernamental care întârzia sau lipsea de la muncă era bătut.

Deşi Marco se referă la fenomen doar în trecere, cărţile şi alte materiale tipărite abundau în Quinsai, cu aproape 200 de ani înainte de inventarea tiparniţei mobile în Europa. Tiparniţa mobilă exista în Quinsai şi în regiunea din jur în multe forme, inclusiv din lut, lemn şi metal. Tiparniţa cu blocuri de lemn, deja folosită de mai bine de 300 de ani în China, se bucura de o largă răspândire. Era folosită în special pentru sutrele* budiste şi alte texte sfinte. Întrucât caligrafia era parte integrantă din artele şi literele chinezeşti, iar alfabetul chinezesc conţinea în acel moment în jur de 7000 de caractere, manuscrisele prosperau, dimpreună cu cărţile şi foile volante.

Teatrul prospera, la fel şi poezia, care apărea în locurile publice de parcă natura însăşi ar fi produs-o. O stanţă populară atribuită lui Tai Fu-ku reflecta amar cu privire la ocupaţia mongolă abătută asupra acestui oraş superb:

De pe culmea la poalele căreia se rostogoleşte râul
Casa mea din nori priveşte leghe-ntinse de tristeţe.
Cum mi-aş dori ca muntele să-mi zăgăzuie rătăcitorii ochi
Căci spre nord, cât vezi, se întinde-nvinsa noastră ţară.

Un alt poet, Hsieh Ao, cugeta cu amărăciune la priveliştea oraşului său iubit ocupat de invadatori în poemul „Vizitând fostul palat imperial din Quinsai (după cucerirea mongolă)":

Ca o ruină veche, de ierburi năpădită-i: duse sunt gărzile şi paznicii din porţi.
Turnuri căzute şi palate fărâmate sufletul meu plânge.
De sub streaşina marii săli de-odinioară zboară rândunele
Dar înăuntru linişte-i. Nu mai răsună glas de cocoş sau cârâit de papagal.

---

* Sutra, tratat indian ori culegere conţinând proză aforistică, reguli de ritual, de morală, de filozofie sau referitoare la viaţa zilnică.

Abundența materialului tipărit, a poeziei, a textelor sacre, almanahurilor și ghidurilor pentru împlinirea sexuală, a filozofiei confucianiste, a poveștilor cu stafii și a codurilor de legi a scăpat ochiului altfel vigilent al lui Marco. A notat în treacăt câteva observații despre dialectele chineze, făcând analogii cu limbile europene, dar, în același timp, a simțit că limba chineză îi era complet străină, în ciuda poziției sale importante în Quinsai. „Locuitorii cetății au un grai numai al lor," spunea el. „În întreaga provincie Mangi [Quinsai] se folosește o singură limbă și un singur soi de slove; dară graiurile se deosebesc de la un district la altul, cum ar fi la noi între lombarzi, provensali, francezi [...], așa că în provincia Mangi oamenii din orice district pot înțelege graiul oamenilor din cel învecinat."

În piețe, prăvăliașii deschideau gata să-și înceapă ziua de lucru, aranjându-și mărfurile în așa fel încât să atragă cumpărătorii. Bazarurile se însufleteau când negustorii începeau să-și laude produsele în gura mare sau stăteau nemișcați ca niște santinele tăcute ale comerțului. Iar pe strada principală, cunoscută ca Drumul Imperial, mici localuri serveau feluri picante, cum ar fi burtă prăjită, bucăți de carne aromată de gâscă sau rață și clătite proaspete, pregătite în bucătării întunecoase și șubrede. Abatoarele care asigurau carnea lucraseră neîncetat de la ora trei dimineața. Mulțimile se înghesuiau în scuaruri ca să vadă mărfurile vânzătorilor ambulanți, care ofereau prosoape calde pentru față sau pilule revigorante pentru circulație.

Pe la finele după-amiezii, ritmul muncii din Quinsai se domolea, iar ziua se apropia de final. Funcționarii se revărsau în liniște către casele lor. Sfârșitul amiezii și începutul serii erau dedicate cititului, scrierii de opere literare (o obsesie în acest oraș extrem de rafinat), jocului de șah, plimbărilor cu barca pe Lacul de Vest și degustării deliciilor oferite de curtezane și cântărețe. Aceste case de plăceri stăteau deschise până când pe străzile slab luminate răsuna cea de-a patra bătaie de

tobă, anunțând ora două dimineața. Câteva piețe mai mici și prăvălii care serveau tăieței făceau afaceri până târziu în noapte, căci orașul Quinsai mai încetinea, dar de dormit nu dormea niciodată. Paznicii de noapte, vigilenți împotriva răului îngemănat al jafului și focului, patrulau străzile, dar era ceva atât de obișnuit să-și găsească diverse scuze ca să lipsească de la datorie, încât lista absenților se numea pur și simplu „lista durerilor de stomac".

Neremarcat de Marco, dar crucial pentru a înțelege ritmurile vieții acestui oraș, este faptul că, în Quinsai, „săptămâna" de lucru dura zece zile, urmate de o singură zi de odihnă. Un funcționar public avea dreptul la o vacanță cu familia o dată la trei ani și durata ei varia de la două săptămâni la o lună întreagă.

Unicul răgaz în acest program frenetic survenea când murea părintele vreunui dregător. Conform obiceiurilor confucianiștilor, îndoliatul lua o pauză obligatorie de trei ani, devotată numai urmăririi unor scopuri personale, cum ar fi caligrafia, pictura și literatura, menite să stimuleze reflecția asupra schimbărilor profunde din viața sa și să îl pregătească să-și ia locul în ierarhia inflexibilă a naturii.

Lucrătorii de rând nu beneficiau nici măcar de aceste vacanțe, ci trudeau constant pe toată durata vieții lor.

Sărbătorile permiteau o ușurare față de presiunile muncii și obligațiile familiale, iar cea mai mare dintre ele era Anul Nou Chinezesc. În calendarul lunar, data lui variază între 15 ianuarie și 15 februarie, iar festivitățile durează aproape o lună. O ninsoare în timpul pregătirilor pentru Anul Nou era socotită de toată lumea un semn bun. Privilegiații care aveau timp liber făceau lei de zăpadă ca să-i admire toți și se plimbau călare în jurul Lacului ca să contemple peisajele fantomatice acoperite de zăpadă și gheață. În toate bucătăriile orașului erau pregătite feluri speciale pe bază de orez, menite să îmbuneze zeitățile căminului. Ospățul se termina cu o mâncare pe

bază de fasole roșie, care era împărțită până și pisicilor și câinilor din casă.

În mediul comercial din Quinsai, prăvăliașii, mai ales farmaciștii, încercau să profite de sărbătoare. Își decorau prăvăliile cu fâșii de hârtie colorată, cu imagini înfățișând figuri eroice din folclorul și istoria Chinei și cu cai de hârtie. Pentru a atrage cumpărătorii, împărțeau pachețele cu talismane norocoase, în timp ce, pe străzile reci, omniprezenții vânzători ambulanți fermecau mulțimile, oferind ciulini decorativi foarte populari și artificii confecționate din mici tuburi de bambus pline cu praf de pușcă (încă o tehnologie necunoscută în Vest). Până și cerșetorii făceau spectacole, imitând zeități populare și bătând din gonguri.

Festivitățile pregăteau terenul pentru Ajunul Anului Nou, când gospodinele măturau și spălau pragurile, dădeau jos imaginile zeilor folosite pe tot parcursul anului și fixau noi amulete de lemn pe uși și fâșii roșii de hârtie deasupra pragului de sus. Noaptea, locuitorii se retrăgeau în cartierele lor pentru a oferi zeilor flori, tămâie și hrană, în speranța unui an bun. Este posibil ca aceste obiceiuri domestice să fi rămas ascunse vederii lui Marco, dar toată lumea din Quinsai știa despre procesiunea uriașă de Anul Nou, care pornea de la Palatul Imperial, cu soldați mascați ducând săbii de lemn și steaguri galbene, roșii, negre, albe și verzi, fluturând toate în aerul umed al iernii. Procesiunea șerpuia pe străzile mai largi ale orașului, căutând să înlocuiască influențele nefaste ale anului care se încheia cu virtuțile și speranțele celui care venea.

În ziua de Anul Nou, regele Facfur ardea tămâie și înălța rugi fierbinți pentru o recoltă bună, pace și prosperitate. Delegați din toate colțurile regatului său veneau să i se închine și să-i plătească tribut.

Urmau alte câteva zile de ceremonii, suficiente cât să ocupe două săptămâni, până începea Festivalul Lampioanelor, marcând adevăratul început al noului an. Vreme de trei zile și trei

nopți, lăcomia și beția erau la putere, în timp ce unii dintre cei mai iscusiți cetățeni se luau la întrecere să producă lampioane cât mai spectaculoase. Cele mai prețuite veneau din Suchow. Erau multicolore, rotunde și decorate cu imagini înfățișând animale, flori, oameni și peisaje, având mai bine de 120 de centimetri în diametru. Alte tipuri de lampioane erau confecționate din mărgele și pene, aur și argint, ba chiar perle și jad. Unele, puse în mișcare de un mic șuvoi de apă, se răsuceau lent. Altele semănau cu bărcile care pluteau pe Lacul de Vest.

Pe măsură ce festivitățile continuau, băutura curgea în valuri, iar la sfârșit petrecăreții își puneau haine albe ca să facă plimbări nocturne în cinstea Noii Luni. În zori, larma se domolea și străzile se goleau. În urma sărbătorii, câțiva măturători înarmați cu felinare modeste periau piețele și străzile în căutarea acelor de păr și a bijuteriilor pierdute sau a altor obiecte de valoare.

La Palatul Imperial sărbătoarea Anului Nou dura chiar mai mult. Muncitorii ridicau un eșafod viu colorat, înalt de 45 de metri, cu un nivel destinat muzicanților și un altul, imediat dedesubt, pentru gimnaști și atleți. Femeile de la palat dansau cu tineri eunuci ce purtau turbane. După spectacol, femeile din palat – mai bine zis curtezanele și servitoarele – se repezeau la marchitani, care erau încântați să-și vândă bunurile pe bani frumoși.

În Cetatea Cerurilor, astrologia era stăpână, iar birocrația chineză riguroasă o aplica sistematic și fără ezitare. „De cum se naște un copil, tatăl sau mama pun să se scrie ziua, ceasul și minutul nașterii sale, zodia și steaua, încât oricine să cunoască împrejurările nașterii sale", relata Marco. Având înregistrate aceste date, fiecare locuitor al orașului consulta un astrolog înainte să plece într-o călătorie lungă sau înainte să se logodească. De data asta, scepticul Marco pare impresionat de expertiza astrologilor, recunoscându-i ca fiind

„desăvârșiți în meșteșugul și farmecele lor necurate, așa că le spun oamenilor multe lucruri în care aceștia se încred pe loc".

Lui Marco, importanța de care se bucura astrologia în Quinsai i-a oferit prilejul rar de a arunca o privire în viețile intime ale locuitorilor. A conchis că „locuitorii din provincia Mangi sunt mai pătimași ca oricine și adesea își iau singuri zilele de supărare sau durere. Căci, întâmplându-se ca un ins să-i dea altuia o palmă sau să-l tragă de păr sau să-i aducă altă vătămare sau ocară, dacă acela care a adus ocara este prea puternic pentru ca pățitul să se poată răzbuna, acesta, din prea multă supărare, se spânzură peste noapte de ușa celui care i-a adus ocară, acoperindu-l de mare vină și dispreț [...]. Și acesta e motivul precumpănitor pentru care se spânzură, pentru ca acel ins bogat și puternic să îl cinstească la moarte, ca să aibă parte de aceeași cinste pe acea lume."

Mai mult ca orice alt aspect al Cetății Cerurilor, castelul regelui Facfur era simbolul mărimii și sofisticării Quinsaiului, dar de un timp căzuse în paragină, după cum a aflat Marco, făcând cunoștință cu „un negustător foarte avut din Chinsai [...], care era foarte bătrân și fusese prieten bun cu regele Facfur, cunoscându-l toată viața sa, și care văzuse palatul". Negustătorul a aţâţat imaginația lui Marco cu povești despre palatul luxos. Dar, vizitându-l, Marco povestește că „pavilioanele cele frumoase sunt la fel ca odinioară, însă iatacurile fetelor au căzut în ruină, nemaivăzându-se din ele altceva decât temeliile. Încă și zidul ce cuprindea pădurile și grădinile s-a năruit de tot și nu mai sunt nici pomi, nici viețuitoare."

Cu ajutorul bătrânului negustor, Marco recreează pentru cititorii săi „cel mai frumos dintre palate, unde și-a dus traiul regele Facfur, ai cărui strămoși au pus să se înconjoare zece mile de pământ cu ziduri foarte înalte, împărțindu-l în trei părți". Înăuntrul castelului, departe de ochii lumii, se afla haremul personal al regelui – „o mie de domnițe ținute de rege să-l slujească" –, coexistând în mod pașnic cu regina.

Fetele din harem, spunea Marco, îi distrau atât pe rege, cât și pe regină, cu jocuri erotice complicate, implicând animalele și lacul din interiorul incintei: „Uneori regele ieșea cu regina și cu unele dintre domnițe să se desfete pe lac, pe plute îmbrăcate în mătase, și să viziteze templele și idolii."

Mai târziu, începeau dezmierdările: „Celelalte două părți ale curții erau acoperite cu păduri, lacuri și grădini minunate, pline cu pomi, pe unde hălăduiau felurile animale: cerbi, ciute, căprioare și iepuri. Și aici venea regele să se desfete cu domnițele sale, care în trăsuri, care călare și niciun bărbat nu pătrundea în acest loc. Și el le îndemna să alerge împreună cu câinii și să fugărească aceste animale, iar când osteneau, se trăgeau în umbra pădurilor de pe marginile lacurilor și, lepădându-și hainele, se înturnau din desișuri goale și începeau să se scalde, înotând care pe lângă un mal, care pe lângă altul, iar regele le privea și tare se bucura."

În mijlocul acestor povești despre senzualitate și abandon, Marco strecoară un avertisment sever: „Uneori, [regele] punea de i se aduceau bucate în aceste păduri dese și întunecoase, cu copaci semeți, iar domnițele îl serveau. Și, tot desfătându-se el cu femeile, crescu fără să deprindă știința armelor și așa se face că, în cele din urmă, din pricina nepriceperii și lașității sale, Marele Han i-a luat țara, umplându-l de mare rușine și ocară."*

Morala puternică nu-i scăpa lui Marco, care o trata ca pe o lecție pentru locuitorii din Quinsai, pe care îi percepea ca fiind periculos de înclinați spre satisfacerea tuturor capriciilor. Într-o zi, povestește el, „fu găsit un pește, pe uscat, alături cu albia, care era nemaipomenit de privit, fiind lung de 150 de pași, iară grosimea nu i se potrivea cu lungimea. Era

* Descrierea lui Marco pare a se referi, de data aceasta, la împăratul Duzong din dinastia Song, care, însă, murise de doi ani când a fost predat Quinsaiul. Duzong a fost într-adevăr mai preocupat de femei decât de arta guvernării, iar în timpul domniei sale au pus mongolii bazele cuceririi țării.

acoperit peste tot de păr și mulți s-au înfruptat din el, iară destui dintre aceștia au murit". Marco pretinde că a văzut capul uriașului pește otrăvitor expus într-un „templu al idolilor" – adică un templu budist. Și cronicile confirmă întâmplarea, consemnând că, în 1282, o balenă lungă de 30 de metri eșuase într-adevăr în apele puțin adânci ale Râului Fu-ch'un de lângă Quinsai, urmată în curând de un alt cetaceu. Cronicile mai povestesc cum unii localnici au ridicat scări de flancurile uneia dintre făpturile eșuate, s-au urcat în spinarea ei și au măcelărit-o pentru a o mânca – un act îndrăzneț care, le spunea Marco ascultătorilor săi, s-a dovedit o greșeală fatală, căci cei care au gustat din carnea ei au murit otrăviți.

În cele din urmă, Marco ajunge și la afaceri: profitabilul monopol pe sare deținut de oraș. Calculează veniturile aduse de „sarea din această cetate" și apoi trece la zahăr, spunând că valoarea zahărului din această provincie „e îndoită față de cât se face în tot restul lumii". Și asta nu era tot: „mirodeniile sunt din belșug". Și toate intrau în buzunarul Hanului. „Pentru toate mirodeniile trebuie să se plătească trei părți și o treime dintr-o sută; și asemenea pe toate mărfurile plătesc. Și din vinul ce se face din orez și mirodenii au mare câștig și asemenea de pe urma cărbunelui. Iar de pe urma celor 12 meșteșuguri [...], fiecare meșteșug are 12 000 de ateliere și de pe urma lor câștigul e mare, căci plătesc dări pe toate cele."

A relatat apoi cum decurgea comerțul în Quinsai: „Toți negustătorii care își aduc bunurile în această cetate pe uscat și le duc de aici în alte părți, precum și cei care le duc de aici pe mare plătesc la fel, o treime din mărfuri [...], ceea ce se ridică la trei părți și o treime dintr-o sută. Dar cei care aduc mărfuri pe mare și din țări și meleaguri îndepărtate, cum ar fi Indiile, plătesc numai a zecea parte dintr-o sută. Iar din mărfurile care se fac aici în țară, fie că vin de la dobitoace și din rodul pământului, fie că e mătase, a zecea parte dintr-o sută merge în

vistieria Marelui Han." Deloc surprinzător, aşadar, că veniturile „ajung la o sumă de necrezut".

Marco îşi asigură cititorii că, atunci când colecta aceste venituri uimitoare, Hanul avea în minte un singur obiectiv: bunăstarea şi siguranţa poporului său. „Mulţumită bogăţiei pe care o obţine din această ţară, îi e mai scumpă ca oricare alta şi se străduieşte să o păzească cu grijă, iar cei trăitori în ea să-şi ducă zilele în pace." În practică, asta însemna că folosea veniturile ca să plătească mercenarii care să ocupe oraşele, aşezările provinciei şi, mai ales, Quinsaiul. Marco prezintă această exploatare în cea mai favorabilă lumină: „Marele Han foloseşte toată această avuţie ca să plătească ostaşi să păzească cetăţile şi ţinutul şi ca să aline sărăcia localnicilor."

Şederea lui Marco în Cetatea Cerurilor s-a încheiat brusc şi inexplicabil. Nu dă niciun motiv al plecării sale, nici măcar o dată precisă a acestui moment hotărâtor. Poate că poziţia sa de funcţionar al guvernului mongol se va fi terminat din pricina unui scandal, a unei acuzaţii de corupţie sau a unui rival gelos care i-a luat-o înainte. Oricum, cert este că s-a pomenit expulzat din Quinsai cu mulţimea sa de plăceri, nemaifiind perceptor, ci, din nou, un simplu călător.

S-a alinat întâlnindu-se cu tatăl şi unchiul său şi reluându-şi identitatea anterioară, cea de negustor particular. Călătorind cu ei „prin munţi şi văi", a ajuns în China de Sud, unde oamenii, deşi idolatri – adică budişti – erau „supuşi Marelui Han", aşa că nu reprezentau o ameninţare evidentă pentru cei care călătoreau printre ei. Dar, spre dezgustul său, Marco şi-a dat seama că „mănâncă orice hrană proastă şi nu se dau înapoi de la a pune gura pe carne de om, numai răposatul să nu fi murit de moarte bună". Carnea lor preferată era a celor care mureau de sabie şi nu de boală şi, spunea Marco, considerau că aceasta „e o carne bună şi gustoasă".

Costumaţia lor de luptă era la fel de cumplită pe cât le erau şi obiceiurile alimentare. „Îşi taie părul până la urechi, iar în

mijlocul feței își zugrăvesc cu vopsea albastră ceva ca o lamă de spadă." În concordanță cu chipul lor mânios, erau „cei mai cruzi oameni din lume", căci, scria Marco, „își pot petrece o zi întreagă tot ucigând oameni, apoi le beau sângele și le înghit carnea". Mai rău, „ard tot timpul de nerăbdare" s-o facă. Prezența lor era suficientă ca să-i distragă atenția lui Marco de la leii care colindau pe povârnișurile muntoase. Uneori animalele săreau asupra călătorilor ca Marco și se hrăneau cu ei. A descoperit o aparentă siguranță în mijlocul acestor pericole, alăturându-se unei caravane de negustori, predominant budiști și vânzători de mătase. Indiferent de religia lor, l-au condus pe Marco prin această regiune nevătămat, chiar dacă nu și netulburat.

Prinderea leilor cu capcane era o practică răspândită în regiune, iar Marco s-a apucat să învețe această tehnică din dorința de a supraviețui. Necesarul era destul de simplu: două șanțuri paralele și un amărât de câine ca momeală. Folosite corect, acestea dădeau rezultate spectaculoase.

„Se sapă două gropi foarte adânci, una lângă alta", scria el. „E drept că, între ele, se lasă o fâșie de pământ cam cât un braț de lată și pe amândouă părțile gropilor se tocmește un gard înalt, dar nu și la capete. La căderea nopții, cel de a săpat gropile priponește un cățel pe fâșia de pământ de la mijloc și pleacă. Legat astfel, cățelul, părăsit de stăpân, se pune pe lătrat. Cățelul acesta trebuie să fie alb. Auzind hămăitul câinelui, leul, oricât de departe s-ar afla, se repede furios către el și, văzându-i licărul alb pe întuneric și grăbindu-se să sară asupra lui, cade în groapă. În zori, cel care a săpat gropile vine și ucide leul cu o suliță. Apoi carnea se mănâncă, fiind gustoasă, iar pielea se vinde, căci pieile de leu sunt foarte scumpe."

Marco a mai consemnat și o metodă de a prinde o vulpe pe care o numește *papione*, care se hrănea cu trestie-de-zahăr, provocând pagube considerabile recoltelor. Iată metoda recomandată pentru prinderea acestor jefuitori pe patru

picioare: „Au niște dovleci mari de-i taie pe la coadă, croindu-le o gură numai atât de largă cât să-și poată vârî un *papione* capul prin ea, dacă se împinge." Ca să se asigure că *papione* nu va strica gâtul, vânătorii făceau găuri de jur împrejur și strecurau sfoară prin ele ca să îl întărească. Pentru a ispiti un *papione* să se apropie de dovleac, vânătorii puneau pe fundul lui o bucată de grăsime în chip de momeală și răspândeau capcanele în jurul perimetrului caravanei. „Când *papione* se apropie de caravană ca să șterpelească te miri ce, adulmecă mirosul grăsimii din dovleci și se apropie de ei, încercând să-și vâre capul înăuntru, dară nu reușesc. Lăcomia le face însă să-și îndese capul cu toată puterea, doar-doar vor ajunge la hrana dinăuntru. Apoi, nereușind să și-l mai scoată, pleacă cu dovlecii pe cap, căci aceștia sunt ușori, numai că nu văd pe unde s-o apuce."

Sărmanele vietăți rătăceau orbește până le prindeau negustorii.

În orașul căruia Marco i-a spus Fugiu, unchiul lui, Maffeo, a legat prietenie cu un „anume sarazin înțelept", adică un musulman, și a comentat de față cu acesta cu privire la „un soi de oameni despre care nimeni nu știe ce credință țin". Nu erau budiști din câte se părea, fiindcă nu se vedeau nicăieri nici statui ale lui Buddha, nici alți idoli. Nu păreau a fi nici musulmani. Nu erau nici zoroastrieni, căci nu adorau focul. Ni-l putem imagina pe Maffeo propunându-i sarazinului înțelept: „Să mergem la dânșii, dacă binevoiți, și să le vorbim. Poate astfel afla-vom ceva despre traiul lor." Și s-au dus, mânați numai de curiozitate, dar întrebările lor i-au neliniștit pe subiecții investigației, care s-au temut că cei trei negustori curioși plănuiau să „îi văduvească de credința lor".

„N-aveți teamă", i-au îndemnat Maffeo și Marco, „căci nu am venit ca să vă facem rău, ci doar cu gânduri bune și întru îmbunătățirea stării voastre."

Au revenit a doua zi, au intrat încet-încet pe sub pielea localnicilor și „descosându-i despre treburile lor", au dat de răspunsul la întrebare. Acești oameni secretoși și bănuitori s-au dovedit a fi în cele din urmă creștini, căci „aveau cărți, iară messer Maffeo și messer Marco, citind în ele, au început să le buchisească slovele și să le tălmăcească spusele dintr-o limbă într-alta, descoperind că erau cuvintele Psaltirii".

Uluiți de descoperirea unor creștini rătăciți în China, i-au întrebat cum au ajuns la această credință. „De la strămoșii noștri", li s-a răspuns.

Inspectând unul dintre templele lor, negustorii au zărit „trei chipuri zugrăvite înfățișând trei apostoli dintre cei 70 care porniseră să predice în lume și ei au spus că, demult, aceștia îi învățaseră pe strămoșii lor legea creștină, pe care o țineau de 700 de ani" – adică din secolul al VI-lea – „dar că de mult timp nu mai venise nimeni să le predice, așa că nu aveau știință despre lucrurile mai însemnate". Aluziile lor bizare la cei trei apostoli îi vizează probabil pe Petru, Iacov și Ioan, care l-au însoțit pe Iisus cu prilejul celor mai mari încercări, cum ar fi agonia din Grădina Ghetsimani. Originile acestei secte izolate se pierduseră în timp, dar Marco le-a recunoscut credința.

„Sunteți creștini ca și noi", au declarat Maffeo și Marco. „Vă sfătuim să trimiteți soli la Marele Han și să-i înfățișați starea voastră, ca să știe de voi și să vă puteți păstra credința și legea cu deplină libertate." Misterioșii creștini, deși se obișnuiseră să trăiască printre „idolatri" ostili, au urmat această sugestie îndrăzneață și i-au trimis lui Kubilai Han o delegație alcătuită din doi bărbați.

Marco și Maffeo le-au spus celor doi să se înfățișeze dinaintea „celui care era mai-marele creștinilor la curtea Marelui Han". Dar cererea, în loc să netezească drumul suplicanților către recunoașterea drept creștini, a inspirat mase de budiști să-i pretindă ca fiind de-ai lor. A urmat „o mare gâlceavă dinaintea Marelui Han. La sfârșit, mâniindu-se, Hanul i-a poftit

pe toți afară și le-a poruncit solilor să se apropie, întrebându-i dacă voiau să fie creștini sau idolatri". Solicitanții au răspuns cu timiditate că, dacă Marele Han nu se supăra, ei ar fi vrut să fie socotiți creștini, ca strămoșii lor. Kubilai Han a fost de acord, poruncind cu tărie ca de acum încolo toți aceștia să fie „numiți cu toții creștini".

Primind această asigurare, oamenii și-au făcut cunoscută adevărata putere. Secta, departe de a fi o mică bandă de inși nonconformiști din punct de vedere spiritual, număra „mai mult de 700 000 de familii", spunea Marco, toți repartizați acum în siguranță în tabăra creștină, cu identitatea confirmată oficial și dreptul la credință garantat de Kubilai Han și de puterea Imperiului Mongol.

După ce i-a ajutat pe acești creștini pierduți, Marco a rămas iar pe cont propriu, silit să călătorească pe Drumul Mătăsii, până la sfârșitul zilelor sale, în serviciul lui Kubilai Han... sau așa s-ar fi zis. Nu își putea imagina ce îl aștepta și cum întâmplări care aveau loc la mii de kilometri depărtare prindeau să-i schimbe destinul.

12

Vântul Divin

Aici i-ajung lui Kubla la urechi,
Profetizând războaie, glasuri vechi!

Dintre toate descrierile locurilor incluse de Marco Polo în *Cartea* sa, niciuna nu a stârnit mai multă neîncredere în rândul cititorilor săi europeni decât povestea lui fantastică despre „o insulă numită Çipingu".

Plină de bătălii improbabile, furtuni și răsturnări neașteptate de situație, descrierea pe care o face el acestui regat îndepărtat pare o fantezie deosebit de complexă. În ciuda poveștilor lui greu de crezut despre China, europenii măcar erau conștienți de existența ei, chit că era o mare pată albă. Dar Çipingu sigur era născocit pe de-a-ntregul. Nici măcar nu apărea pe hărțile occidentale. Tărâmuri biblice precum Gog și Magog se bucurau de mai multă credibilitate în Europa decât aceste insule stranii ce alcătuiau Çipingu, cunoscut mai târziu ca Japonia.

Scepticii nu erau chiar de condamnat. Deși Marco le-a oferit cititorilor lui increduli cea dintâi relatare despre această națiune insulară, povestea sa era plină de imprecizii, căci nu o vizitase niciodată. A scris despre lumea japonezilor cu o asemenea vigoare și siguranță de parcă și-ar fi povestit impresiile la prima mână, dar nicăieri în relatarea lui nu susține „eu, Marco, am văzut acestea cu ochii mei", așa cum procedează în cazul Chinei și al mongolilor. În schimb, a oferit informații și

zvonuri obținute din surse de la nivel înalt, punctul de vedere oficial al mongolilor despre misteriosul, ispititorul și intimidantul lor rival de la răsărit.

Japonia a cucerit imaginația lui Marco fiindcă Kubilai Han, mereu dornic să alipească noi teritorii regatului său, își propusese să anexeze această națiune insulară aflată dincolo de mare. Părea cel mai puțin realizabil obiectiv cu putință. Oricât de feroce, mongolii nu erau navigatori pricepuți. Erau războinici călare, și încă unii suprasolicitați, abia reușind să gestioneze imperiul lor întemeiat pe uscat. Nici măcar Kubilai Han nu putea stăpâni lumea întreagă, dar țelul său exact acesta era, să devină „împăratul universal", mediator între Cer și toți oamenii aflați sub el. În timpul anilor petrecuți de Marco în Quinsai, Kubilai Han a devenit obsedat de ideea cuceririi Japoniei. Dar această mare ambiție s-a dovedit a fi spre ghinionul căpeteniei mongole.

Declinul s-a produs cu iuțeală. În 1279, când Marco încă se mai afla în Quinsai, Kubilai Han era la apogeul puterii sale, ajuns pe culmile carierei după cucerirea regatului dinastiei Song, fosta fortăreață a Chinei. Peste numai doi ani, curba ascendentă a regimului său s-a alterat subit. Soția sa Chabi a murit. Împreună cu mama lui Kubilai, Chabi fusese precum o arhitectă a carierei lui, mai ales în anii de început, când acesta se lupta să pună mâna pe putere. Acum că ea nu mai era, Kubilai nu mai avea judecata și viclenia ei care să-l țină în frâu și s-a îmbarcat în acțiuni care mai de care mai distructive, de parcă și-ar fi propus să-și destrame imperiul.

În durerea sa, Kubilai Han a devenit alcoolic (o problemă deloc neobișnuită printre mongoli), a luat nesănătos de mult în greutate și a început să sufere de gută și de alte afecțiuni mai puțin clare. Pe măsură ce se seniliza, și-a pierdut și controlul asupra imperiului. În încercarea de a demonstra că rămânea Marele Han, a decis să dea curs celui mai nesăbuit dintre planurile sale, cucerirea Japoniei. Devenise atât de

dependent de ideea construcției imperiului, încât credea că, dacă Imperiul Mongol nu putea crește, avea să moară. Marco a fost martorul și, vreme de secole, unica sursă de informație a Apusului despre acest conflict misterios cu o națiune insulară obscură, dar puternică.

Kubilai nu a reușit să estimeze corect dificultățile imense pe care le presupunea încercarea de a cuceri această țară îndepărtată, atât de diferită de triburile pașnice și oarecum dezorganizate pe care mongolii le terorizaseră și le supuseseră. Japonezii, recunoștea Marco, erau la fel de feroce și de cruzi ca mongolii, dar aveau o societate mai sofisticată. Și, cel mai important, erau apărați de mare, la care mongolii se pricepeau foarte puțin și în care nu se încredeau. Kubilai Han avea să afle, treptat și în mod dureros, că or fi fost ei, mongolii, stăpânii stepei, dar pe mare erau la fel de vulnerabili precum cea mai slabă dintre prăzile lor.

„Cipingu e o insulă de la soare-răsare, aflată în largul mării", începea Marco. „E o insulă nemaipomenit de mare. Locuitorii ei sunt albi la piele, frumos alcătuiți, chipeși și cu purtări alese. Sunt închinători la idoli" – adică budiști. „Au un rege al lor și nu plătesc tribut nimănui, dară nici nu stăpânesc peste alte neamuri decât ei înșiși. Vă mai spun că au aur din belșug, căci acolo se găsește peste măsură de mult aur", atâta aur, spunea Marco, „încât nu știu ce întrebuințări să-i dea". În plus, „aici arareori trag corăbii de prin alte meleaguri, căci au de toate cu prisosință".

Marco vorbește pe un ton plin de respect despre Japonia, națiunea insulară pe care nu a vizitat-o niciodată. „Cei care cunosc această țară spun", că domnitorul acestei insule „are un palat foarte mare, acoperit întru totul cu foiță subțire de aur. Așa cum noi ne învelim casele și bisericile cu plumb, acest palat e acoperit cu aur din cel mai fin" și atât de valoros, că „toate comorile lumii nu l-ar putea răscumpăra". Relatează

că multe încăperi sunt acoperite cu cărămizi, toate „late de două degete" și făcute din aur pur. Se spunea că în Çipingu puteau fi găsite, din belșug, „perle mari și albe", ba chiar și din cele roșii, mai frumoase și mai de preț. Și erau pretutindeni; se zicea că „în gurile tuturor celor duși la groapă" se afla o perlă mare și scânteietoare. Nu este de mirare că Marco a întâmpinat dificultăți când a încercat să-și convingă cititorii că spunea adevărul.

Cu toate că nu exagera cu mult, Japonia chiar era nespus de bogată, având perle și argint din abundență (dar nu și aur). Chiar dacă nu era literalmente adevărată, convingerea lui Marco că Japonia avea mai mult aur ca orice țară din lume poate fi înțeleasă ca o alegorie a avuției culturale, intelectuale și spirituale a insulelor, comorile unei civilizații foarte dezvoltate. În Çipingu cel îndepărtat, până și cerurile se supuneau voinței împăratului, sugera Marco.

Râvnind la comorile din Çipingu, Kubilai Han „hotărî să o supună și să domnească peste ea", oricât de dificil de îndeplinit ar fi fost acest lucru. Mai întâi, a testat hotărârea japonezilor trimițându-i soli shogunului regent, Hojo Tokimune, și cerând ca Japonia să-i plătească taxe îndepărtatului și nevăzutului Kubilai Han. Deloc surprinzător, curtea japoneză, incredulă, l-a luat peste picior. Kubilai Han și-a multiplicat eforturile lansând o invazie în 1274, dar marea reprezenta un pericol pentru care mongolii nu erau pregătiți. Flota a tras pe insula Kyushu. Războinicii au debarcat și au distrus mai multe sate și un loc sfânt. După ce forțele mongole au revenit pe navele lor, o furtună devastatoare a luat flota cu asalt, răpind 13 000 de vieți.

Kubilai Han a reacționat față de această pierdere cu încăpățânare, trimițând o altă solie și cerându-le japonezilor să se predea în mod pașnic. De data asta, japonezii au executat întreaga delegație. Apoi, așteptându-se la ce era mai rău, au trimis în Kyushu o armată de samurai. Aceștia și-au petrecut

cinci ani construind un zid de piatră ca să respingă următoarea invazie mongolă, dacă avea să mai vină vreuna.

În ciuda acestor nereușite, Kubilai rămăsese decis să cucerească Çipingu. Păstrându-și practica de a împărți autoritatea cu diverse grupuri etnice din imperiul său, s-a bazat pe trei comandanți militari, unul mongol, Hsin-tu, unul chinez, Fan Wen-hu și altul coreean, Hong Tagu, comandantul-șef. A adunat 100 000 de războinici reprezentând o coaliție de forțe mongole, chineze și coreene, bani de hârtie și armuri. A adăugat la acestea mai multe arme și nave într-o asemenea cantitate, încât cererile lui i-au făcut să se plângă pe furnizorii care se străduiau din greu să-i îndeplinească comenzile de armament.

Triumviratul de căpetenii a adoptat o strategie sofisticată de asalt, bazată pe două forțe separate care aveau să se unească în cele din urmă într-o oștire invadatoare. Între timp, chinezii începuseră să se îngrijoreze din cauza premoniției că cerurile se opuneau acestei expediții. Semnele rele se înmulțeau: veneau vești despre un șarpe marin și despre faptul că apa mării duhnea a sulf. Nesiguranța creștea, comandanții nu reușeau să cadă de acord între ei și flota chineză nu a apărut atunci când trebuia. Nevrând să mai aștepte, forța de invazie mongolă și-a început atacul pe 10 iunie 1281.

Două săptămâni mai târziu, flota s-a apropiat de Kyushu și a debarcat aproape de zidul construit de japonezi ca să îi respingă pe invadatori. Chinezii au sosit cu întârziere, plănuind să-și unească forțele cu mongolii și coreenii. În săptămânile care au urmat, japonezii s-au luptat vitejește cu năvălitorii, împiedicându-i să înainteze. Zidul a înfuriat armatele mongole, așa cum se și intenționa, iar trupele japoneze au ucis numeroși membri ai armatei invadatoare înainte să se retragă la adăpost. Căpetenia mongolă și cea chineză au căzut pradă unor dispute neproductive. Unele relatări susțin că, nesimpatizând

cauza invadării Japoniei de către mongoli, chinezii nu au adoptat atitudinea războinică necesară.

Marco știa despre toate acestea, cel puțin în linii mari, și le relatează *molto agitato*.

Kubilai Han a trimis „pe doi dintre cei mai vestiți nobili ai săi cu un mare număr de corăbii și cu numeroși ostași călăreți și pedestrași" într-o expediție navală care n-a întârziat să dea greș, explica Marco. Nobilii au plecat din Hangzhou și, după „multe zile" pe mare, flota lor a ajuns pe insule. Debarcând, nobilii și oamenii lor au explorat câmpia care li se așternea dinainte, apoi au prădat câteva cătune lipsite de apărare în numele lui Kubilai Han. „Au atacat pe nepusă masă un castel, luând prizonieri mulți ostași și, pentru că aceștia [japonezii] nu voiseră a se preda, cei doi nobili au poruncit să fie dați cu toții morții, iar capetele să li se taie, mai puțin a opt dintre ei, care, aflându-se în mâinile tătarilor și primind multe lovituri de sabie, nu se lăsară doborâți cu niciun chip."

Mongolii au șovăit, uluiți de purtarea sfidătoare a dușmanilor lor. Numai după o examinare foarte amănunțită au reușit spadasinii mongoli să afle despre mecanismul protector care le permitea japonezilor să se agațe de viață, în ciuda loviturilor repetate de spadă în gât și în membre. „Aceasta se săvârșea prin puterea unei pietre prețioase pe care o aveau. Căci, spre minunarea întregii oști tătare, fiind cei opt dezbrăcați de haine și cercetați, fiecare avea o piatră cusută pe brațul drept, între piele și carne, ca să nu se vadă pe dinafară. Și piatra era atât de plină de farmece și puteri încât, cât o aveau, nu puteau fi răpuși de fier." Odată ce au descoperit impedimentul, nobilii au trecut imediat la execuția soldaților prin alte mijloace: „Au poruncit să fie bătuți cu niște bâte groase de bambus și au murit pe loc. După ce și-au dat sufletul, au pus de li s-au luat de pe brațe aceste pietre de care v-am zis, păstrându-le ca pe niște lucruri de mare preț." Deși nouă pentru liderii mongoli, practica inserării sub piele a unor pietre sau chiar metale

prețioase, precum aurul, ca să asigure protecția în bătălie, era răspândită în Asia.

Victoria rapidă obținută de mongoli s-a dovedit înșelătoare. În ciuda reputației lor mărețe, nobilii lui Kubilai Han au căzut victime disputelor meschine și invidiei și „nu se ajutau defel unul pe altul".

După două luni de conflict, invazia, de la care Kubilai Han se aștepta să se desfășoare cu eficiența pentru care mongolii deveniseră faimoși, începuse să bată pasul pe loc.

La jumătatea lui august, natura a intervenit într-o manieră pe care japonezii aveau să ajungă s-o privească drept predestinată. În timp ce căpeteniile mongole continuau să se certe între ele, se forma un taifun. Marco remarca faptul că asemenea furtuni „puteau aduce mare nenorocire pe insulă". De data asta nu exagera deloc; furtuna a schimbat cursul istoriei Asiei. Japonezii o numeau *kamikaze*: „vântul divin".

Un taifun, adică un ciclon tropical, este o furtună violentă și cu presiune joasă, care se produce vara târziu și la începutul toamnei în extremele vestice ale Pacificului. Ca să se declanșeze furtuna, stratul de la suprafață al apei trebuie să aibă o temperatură de peste 26°C. La acea temperatură, apa mării se evaporă numai pentru a fi absorbită de atmosferă. În timp ce aerul cald și umed se ridică, formând o coloană gigantică, presiunea atmosferică de dedesubt scade. Aerul se deplasează din regiunile cu presiune mare în cele cu presiune mică, creând rafale descendente de vânt – aceasta fiind geneza unei furtuni.

De jur împrejurul globului, furtunile variază. În emisfera nordică, rotația pământului face vânturile să se rotească în sens opus acelor de ceasornic. În emisfera sudică, se mișcă în sensul acelor de ceasornic. Influența rotației Pământului asupra vântului este cunoscută ca efectul Coriolis și asta a schimbat totul în privința mândrei flote a lui Kubilai Han. Intensitatea efectului Coriolis crește treptat, în funcție de distanța față de Ecuator la care se află viitoarea furtună.

Pentru a produce până și cel mai modest uragan sau ciclon, o regiune cu presiune scăzută trebuie să se afle la mai bine de 5 grade latitudine nordică sau sudică în raport cu Ecuatorul. Din acest motiv, cicloanele arareori se formează aproape de Ecuator.

Un ciclon în plină formare poate fi pe cât de puternic, pe atât de fragil. Efectul de forfecare al vântului – diferența de viteză și direcție dintre vânturile de la nivelurile superioare și cele de la nivelurile inferioare – poate să nască sau să împrăștie un ciclon. Vânturile cu o singură viteză permit miezului interior, cald, al furtunii în formare să rămână intact, dar efectul de forfecare poate colapsa o furtună sau îi poate expedia partea de sus într-o direcție și pe cea de jos într-alta. Însă, dacă se întrunesc condițiile potrivite, ciclonul capătă o viață a lui. În mările care înconjoară Japonia sunt întrunite adesea condițiile potrivite pentru a da naștere unor asemenea furtuni. De fapt, taifunul se numără printre cele mai frecvente dezastre naturale care afectează Japonia.

În acea jumătate a lunii august, taifunul a sosit aproape pe neanunțate. Marinarii cu simț de observație din flota lui Kubilai Han au sesizat probabil mai întâi pe suprafața oceanului un tip specific de valuri, înalte cam de un metru, producându-se frecvent, cam o dată la zece secunde. O zi mai târziu, valurile căpătaseră înălțimea amenințătoare de aproape doi metri și călătoreau rapid pe suprafața apei. Dar tot nu se vedea niciun semn de furtună. Cerul rămânea senin, iar vântul – calm. Numai valurile, a căror mărime și viteză creșteau, prevesteau dezastrul.

A mai trecut o zi și valurile au ajuns la 2,4 metri în înălțime.

La trei zile după ce aceste valuri prevestitoare au început să apară pe suprafața oceanului, au putut fi văzute primele semne evidente ale apropierii unei furtuni. Pe măsură ce valurile sporeau în înălțime și viteză, nori cirus acopereau treptat

cerul. Vântul, până atunci calm și cu nimic ieșit din comun, și-a sporit ușor intensitatea. Un marinar experimentat ar fi știut că se apropie un taifun și ar fi luat măsuri de precauție, dar mongolii nu aveau niciun plan de reacție în față acestor semne, chiar dacă le-ar fi remarcat. În numai câteva ore, vântul mâna valurile tot mai iute, iar cerul se întunecase vizibil. Brizanții se îndeseau, la fel și spuma de pe suprafața agitată a apei. Vântul sufla acum cu 30 – 40 de noduri*. Să stai în picioare într-un spațiu deschis era dificil. Norii coborau tot mai jos și se întunecau, iar vântul depășea 60 de noduri**, smulgând crengi și luând pe sus tot ce nu era bine fixat, vestind sosirea unui taifun în toată regula. Fiecare val care se izbea de țărm avea o forță neobișnuită, distrugând tot ce stătea în calea înaintării sale. Ogoarele joase au început să se inunde. În ciuda condițiilor aspre, furtuna nu ajunsese încă să se dezlănțuie.

La aproape patru zile de la apariția primelor valuri, viteza vântului a ajuns la aproape 160 de kilometri la oră – depășind 80 de noduri*** – și o ploaie necontenită lansa ace orizontale asupra pământului. Pe uscat, apele mării au depășit jaloanele care indicau cel mai ridicat nivel al fluxului. Nimeni nu putea ieși afară fără ajutor. Vântul smulgea copacii din rădăcini și îi purta prin aer. Pe mare, reteza crestele valurilor și jerbe albe de spumă acopereau suprafața agitată a apei. Pe măsură ce se apropia centrul furtunii, rafalele orizontale de ploaie se intensificau. Nivelul apelor a crescut și vântul a depășit 90 de noduri****. De-a lungul țărmului, valuri de peste 4,5 metri se izbeau de stânci. Când centrul furtunii a sosit, vântul a scăzut, întâi imperceptibil, apoi semnificativ. Cerul s-a înseninat și se părea că furtuna, incredibil de puternică cu numai câteva

---

* 55 – 74 de kilometri pe oră.

** 111 kilometri pe oră.

*** 148 de kilometri pe oră.

**** 166 de kilometri pe oră.

minute în urmă, se epuizase acum. Aerul a devenit cald și umed și nefiresc de calm. Soarele era vizibil și nori albi și strălucitori formau un perete circular în jurul ochiului furtunii: o imitație sinistră a păcii. Apoi, ușor-ușor, vântul a crescut și ziduri de nori s-au ivit, anunțând reîntoarcerea furtunii, la fel de cumplită ca până atunci.

Cei prinși în furtună abia au remarcat când aceasta a început să bată încet în retragere. La o jumătate de zi după ce ochiul ei trecuse pe deasupra, vântul, suflând tot cu peste 60 de noduri*, s-a mai domolit puțin, iar oceanul, mai devreme gata să inunde întreg ținutul, a revenit la nivelul lui obișnuit.

La o zi după ce ochiul furtunii trecuse, plafonul noros a început să se împrăștie și mareea, retrăgându-se de pe uscat, a dat la iveală dezastrele pe care le provocase. Mici brizanți și valuri masive încă mai acopereau suprafața apei, pe măsură ce marea începea să-și elibereze morții. În câteva ore, norii cirus s-au împrăștiat, cerul s-a înseninat și soarele a prins să strălucească nemaipomenit de tare. Dar aerul era agitat, îmbibat cu apă sărată și cu duhoarea vegetației putrede dislocate de pe fundul mării și a cadavrelor umflate care pluteau.

Acest taifun își încheiase ciclul, în timp ce undeva în vestul Pacificului noi taifunuri erau gata să se nască.

Vântul suflase atât de mult și cu o asemenea forță încât, spunea Marco, „bună parte din oastea Marelui Han n-a putut îndura". Mongolii au decis fără întârziere să fugă de taifun ca să-și salveze viața. „Să nu fi plecat", explica Marco, „vântul le-ar fi sfărâmat corăbiile." Au renunțat repede la ideea cuceririi, fie și a unor cătune. „Apoi suitu-s-au cu toții pe corăbii, lăsând în urmă insula, și s-au îndreptat spre larg, îngrijindu-se ca niciunul dintre ai lor să nu rămână pe uscat."

La șase kilometri în largul lui Çipingu, „tăria vântului a prins a spori, și, fiind corăbiile atât de numeroase, multe s-au izbit

* 111 kilometri pe oră.

între ele sfărâmându-se, iar numai acelea ce nu s-au îngrămădit una într-alta, ci s-au împrăștiat pe întinsul mării, au scăpat". Unele corăbii au căutat refugiu pe o „altă insulă, nu prea mare și pustie", numai pentru a fi „împinse cu putere de vânt, fărâmându-se de malurile insulei, pe care mulți dintre cei ajunși la apă și-au aflat scăparea, înot sau cățărați pe scânduri". Între timp, „cei care nu au reușit să ajungă pe insulă au pierit".

Kamikaze își făcuse treaba, distrugând flota mongolă. Planul îndrăzneț al lui Kubilai Han se încheiase cu o înfrângere umilitoare.

Câteva zile mai târziu, „când vântul s-a domolit și furia mării s-a potolit", căpeteniile mongole au lansat o operațiune la scară largă pentru a-i salva „pe toți cei care aveau un rang, fiind căpitani peste sute, mii și zeci de mii de oameni". Nu au reușit să-i salveze pe toți, „fiind numeroși", și „apoi au ridicat pânzele pornind către casă".

Supraviețuitorii care s-au adăpostit pe insulă – 30 000 de suflete, susținea Marco, deși numărul real era numai o fracțiune infimă din această cifră – și-au dat seama că fuseseră abandonați de propria lor armată și că îi aștepta o încercare teribilă. „Văzându-se părăsiți pe insulă în așa mare primejdie și atât de aproape de Çipingu, s-au socotit ca și morți, căci erau lipsiți de merinde sau aveau prea puține, salvate de pe corăbii, neavând nici arme și nici vreun plan și fiind foarte furioși că, deși scăpaseră din ghearele furtunii, primejdia nu se împuținase, căci nu vedeau cum ar fi putut pleca de pe insulă spre vreun port, corăbiile lor fiind toate sfărâmate." Ca să le sporească disperarea, „corăbiile scăpate de furia mării se îndepărtau fără a-i ajuta, gonind cu mare iuțeală către țara lor, fără să dea semn că aveau de gând să facă cale întoarsă ca să-și salveze soții*".

* Tovarășii. (arh.)

Supraviețuitorii „se socoteau sortiți pieirii, nevăzând nicio cale de scăpare".

Când împăratul și supușii săi și-au dat seama că Vântul Divin le-a distrus dușmanii, Japonia toată a fost în sărbătoare. Priveau întâmplarea ca pe o garanție din partea Cerului că națiunea lor va rămâne nevătămată, iar domnia împăratului netulburată.

Pe lângă faptul că mongolii abandonați se confruntau cu perspectiva unei morți lente prin înfometare, situația lor imediată s-a înrăutățit. Patrulând prin apele din largul Çipingului, marina japoneză a salvat câțiva mongoli care au dezvăluit faptul că restul forțelor lor se refugiaseră pe o insulă nelocuită, aflată la șase kilometri de coasta Japoniei. Japonezii au pornit „direct către insulă, cu o mulțime de corăbii bine înarmate și cu oameni câtă frunză, câtă iarbă și, fără rânduială sau prevedere, au coborât cu toții pe uscat să-i ia prinși pe cei rămași pe insulă. Iară cei 30 000, văzându-și dușmanii viind asupra lor, s-au dus de s-au ascuns într-o pădure de pe lângă limanul corăbiilor". Din ascunzătorile lor, mongolii i-au privit pe japonezi cum umblă pe insulă „ca unii ce nu aveau de nimic a se teme, precum niște nepricepuți ce se aflau". Crezând că mongolii erau prea slabi ca să reprezinte o amenințare, nici nu se osteniseră să pună santinele pe corăbiile care îi așteptau.

În mijlocul insulei era un deal și, „când dușmanii s-au repezit să-i prindă", războinicii mongoli s-au prefăcut că vor să fugă. Au alergat în zigzag pe insulă până când „au ajuns la corăbiile dușmane și, neaflând niciun ostaș prin preajmă, au urcat de îndată pe ele". Spre mirarea lor, corăbiile „erau pustii și nepăzite". Odată intrați în posesia corăbiilor, mongolii „s-au grăbit să ridice pânzele, lăsând insula în urmă și, fiind oameni curajoși, s-au îndreptat către cealaltă insulă mare a dușmanului". Mongolii disperați, cândva considerați ca sortiți morții, reușiseră să-și răstoarne soarta.

Ajunși în Çipingu, mongolii s-au grăbit să debarce, dându-se drept soldați japonezi. Aveau cu ei „stindardele și însemnele stăpânului acelei insule". Astfel deghizați, au mărșăluit direct spre „cetatea de scaun", unde au fost luați drept soldații care se întorceau. „Așa că [locuitorii] au deschis porțile, lăsându-i să intre."

Odată trecuți de porțile orașului, mongolii „nu au aflat niciun bărbat, ci [numai] bătrâni și femei" pe care „i-au mânat afară". Apoi „au luat fortăreața de cum au intrat și i-au gonit pe toți [...], mai puțin niște femei tinere și frumoase pe care le-au păstrat pentru a-i sluji".

Marco aduce povestea în punctul culminant: „Descoperind stăpânul insulei și supușii lui că își pierduseră și cetatea, și corăbiile și [...] aflând că, la luarea cetății, tații și fiii lor fuseseră goniți, iară femeile păstrate, i-a cuprins o rușine atât de mare, mai ales pe rege, că mai-mai să se prăpădească de durere, știind că greșeala care îi acoperise de atâta ocară nu se datora mai marii puteri a dușmanului, ci lipsei lor de grijă."

După această demonstrație de autoînvinovățire ritualică, japonezii, recurgând la rezervele lor inepuizabile de putere, au organizat o nouă apărare împotriva invadatorilor. Marco relatează că „bravii locuitori l-au îmbărbătat pe rege, spunând că nu era vreme de plâns, ci trebuiau să se adune și să răzbune această mare ocară".

Japonezii și-au executat planurile cu puteri reînnoite. „Au revenit pe insula lor cu alte corăbii ce le aflaseră pe țărm, căci, având ei atât de numeroase nave, tătarii, care erau numai 30 000 și aceia puși pe fugă, nu le putuseră lua pe toate. Așa că, urcând la bord care cum putură, se înturnară pe insulă." Deși japonezii îi înconjuraseră pe mongoli, invadatorii prinși în cursă țineau ostatice femeile de pe insulă „și nimeni nu putea să intre sau să iasă fără voia lor".

Impasul în care se aflau mongolii ce ocupau orașul și japonezii care încercau să-l recucerească a durat câteva luni.

În acest timp, mongolii „s-au căznit în toate chipurile, zi și noapte, să-i dea de veste Marelui Han, ca să le trimită ajutoare", dar japonezii le-au prins toți solii, oricât de îndrăzneți sau de iuți de picior erau aceștia.

Între timp, Kubilai Han ignora cu totul întrecerea prelungită care avea loc în numele lui. „Tătarii nu conteneau a-i lovi pe locuitorii insulei nici ziua, nici noaptea, aducându-le mari pagube. Și văzând că nu puteau făptui cu niciun chip ceea ce doreau, din lipsa bucatelor și nemaiputând ține mult cetatea, au căzut în cele din urmă la învoială cu cei de afară și s-au predat, scăpând cu viață, dar siliți fiind să rămână acolo pentru restul zilelor lor."

A căzut în seama combatanților să negocieze o pace, după cum explica minuțios Marco. „Cei de pe insulă, care de mulți ani nu mai purtaseră un război și greu le era să-l îndure, fiind mai cu seamă îndurerați de pierderea femeilor care erau în puterea dușmanului și crezând că nu le vor mai vedea nicicând, atât s-au bucurat că tătarii vor să le dea înapoi cetatea și femeile, încât l-au silit pe rege să cadă la pace fără a se mai tocmi. Și s-a făcut întocmai și s-a încheiat pacea, iar regele și-a recăpătat palatul."

Povestea spusă de Marco este remarcabilă, dar imposibil de verificat. Spre deosebire de alte aspecte ale atacului eșuat al lui Kubilai Han asupra Japoniei, acest deznodământ suspect de pașnic nu este confirmat de alte surse. Dar povestea lui se potrivește atât de bine cu ceea ce se știe despre eforturile acelea eșuate, încât este cel mai probabil bazată pe fapte istorice și surse pierdute, toate relatate *con brio*[*].

Deși o parte importantă a forțelor lui Kubilai Han a supraviețuit, campania menită să aducă Japonia sub stăpânirea mongolilor s-a încheiat cu cel mai rușinos episod al domniei

[*] Viguros. (*it.*)

sale, amenințându-i prestigiul și tronul. Pentru mongolii profund superstițioși, întregul episod și, mai ales, intervenția Vântului Divin indicau faptul că Cerul se întorsese împotriva planurilor împăratului.

Kubilai a căutat țapi ispășitori și aceștia păreau a fi peste tot. Aflând despre certurile și resentimentele dintre generalii săi, Kubilai „pe dată le-a și poruncit [mongolilor] să-l scurteze de cap pe unul dintre nobili, ce fusese căpitanul armatei fugite atât de mișelește, iar pe celălalt l-a trimis pe o insulă pustie zisă Ciocia, unde îi trimitea la moarte pe cei care îl făcuseră de ocară". Căpetenia dezonorată, al cărui nume Marco nu l-a pomenit, a avut parte de moartea pe care mongolii le-o hărăzeau trădătorilor. „Când Kubilai trimite pe cineva la pieire pe insula aceea", spunea Marco, „pune să-i fie înfășurate mâinile într-o bucată de piele de bivol de curând jupuită și să fie cusute strâns, iar pielea, uscându-se, se strânge în jurul mâinilor, încât cu niciun chip nu poate fi desprinsă. Și astfel e părăsit pe insulă, sortit fiind să moară în chinuri, căci nu se poate elibera și nici ce mânca nu are, iar de vrea a se hrăni cu iarbă trebuie să umble târâș. Și așa și-a aflat nobilul acela moartea."

Trecând cu vederea îndrumările sfetnicilor săi, Kubilai Han s-a pregătit pentru cea de-a treia invazie a Japoniei.

În 1283, la doi ani după ce *kamikaze* devastase flota mongolă, șantierele navale din sudul Chinei s-au însuflețit din nou, ca urmare a poruncii Marelui Han de a construi 500 de corăbii noi de luptă. Doi ani mai târziu, Hanul le-a cerut manciurienilor din nordul Chinei o contribuție asemănătoare. Chinezii au protestat față de excesele războinice ale lui Kubilai, la fel și sfetnicii săi. Opoziția față de această aventură a devenit generalizată, iar în 1286, vrând-nevrând, Kubilai Han și-a abandonat visul său de cucerire.

După debandada din Japonia, Kubilai Han nu și-a mai recăpătat niciodată puterea politică sau abilitatea diplomatică, iar întregul Imperiu Yüan și-a pierdut din prestigiu. Morris Rossabi, biograful lui Kubilai, observa: „Eșecurile au spulberat renumele de invincibilitate dobândit de mongoli în Asia de Est." Și toți au remarcat asta. „Una dintre principalele fundații ale puterii lor – avantajul psihologic al terorii pe care o exercitau asupra adversarilor lor – a fost sever zguduită."

Înfrânt, Kubilai Han s-a retras tot mai departe de realitate. Își petrecea zilele și nopțile ospătându-se cu carne fiartă de berbec, ouă, legume crude înfășurate în aluat, cumâs și bere. A devenit obez și deprimat. Portretele Marelui Han la bătrânețe îl înfățișează la fel de gras ca Buddha, dar nici pe departe la fel de fericit. Cum să fie fericit când imperiul i se prăbușea în jur, soția favorită și fiul preferat muriseră amândoi*, iar reputația lui era în zdrențe? Și-a căutat alinarea suferințelor sale politice și fizice în felurite leacuri miraculoase, de la droguri la și mai multă băutură și la incantații ale șamanilor veniți chiar și din Coreea. Niciuna dintre vrăji nu s-a dovedit eficace, iar problema lui cu băutura s-a agravat și mai tare. Monarhul expansiv, dar viclean care îi întâmpinase cândva pe Marco Polo, pe tatăl și pe unchiul acestuia lăsase loc unui bătrân trist care-și plângea de milă și ale cărui slăbiciuni îi făceau pe dușmanii săi să prindă curaj.

Marco a privit șocat cum Marele Han și, odată cu el, întreaga dinastie Yüan era cât pe ce să cadă pradă planurilor subversive ale unui singur individ bine plasat.

Îl chema Ahmed și se ridicase din anonimat pentru a deveni cel mai puternic dregător musulman din timpul lungii domnii a lui Kubilai Han. Ahmed se pricepea la finanțe, domeniu în care mongolilor le lipsea expertiza, și a profitat cu viclenie de influența și poziția sa pentru a obține un profit

* Chinkim, moștenitorul desemnat al Hanului, a murit în 1286.

personal fabulos. Avea aroganța unui ministru sigur de încrederea suveranului său. Era cel care stătea de strajă și care permitea accesul la Kubilai, temut și disprețuit în secret, care intimida pe toată lumea la curte și îi ținea pe toți la distanță, cel puțin pentru o vreme. În timp ce Hanul își dedica energia cuceririlor militare strălucite, ministrul lui instituise un regim de teroare în palat.

Ahmed devenise indispensabil Hanului, dar rămânea un intrus fiindcă era musulman. Deși Kubilai îl declarase pe profetul Mohamed ca fiind unul dintre cele patru jaloane spirituale ale imperiului, el prefera să-i țină pe musulmani la distanță. Kubilai îi considera utili pentru că se pricepeau la finanțe și comerț. Și erau socotiți mai demni de încredere decât chinezii, fie și pentru că le erau îndatorați mongolilor, așa cum era și Marco. Dintre mulții musulmani care îl serveau zelos pe Kubilai Han, niciunul nu se ridicase mai sus și nu reprezenta o amenințare mai mare pentru stăpânirea mongolă a Chinei – și a adăpostului sigur al familiei Polo – decât Ahmed. În foamea lui de putere, a fost cât pe ce să răstoarne dinastia Yüan.

Marco a observat îndeaproape mărirea și căderea lui Ahmed. Îi cunoștea pe principalii demnitari și a putut să descrie uluirea lor la gândul că un singur om – și încă un străin – fusese cât pe ce să-l doboare pe Kubilai Han. Întreaga întâmplare este consemnată amănunțit de cronicile mongole și chineze și a fost descrisă de istoricul persan Rashid al-Din în 1304, la scurt timp după producerea evenimentului, însă în Vest era necunoscută. Relatarea lui Marco Polo a fost cel dintâi prilej cu care europenii au auzit despre Ahmed cel lacom de putere și despre uneltirile periculoase de la curtea mongolă.

Tradiția susține că Ahmed provenea dintr-o regiune din sudul Tașkentului, cucerită de mongoli cu 50 de ani înainte de călătoria familiei Polo către China. Regiunea, predominant

musulmană, era populată de grupuri etnice de iranieni și turci. Ahmed apare pentru prima oară în analele istoriei ca servitor al unui membru proeminent al tribului Quonggirat, care, din întâmplare, era cumnatul lui Cinghis Han. Mai târziu, i-a atras atenția lui Kubilai, care a ajuns să se bazeze pe el în administrarea finanțelor. În relatarea sa, Marco îl descria pe Ahmed ca pe un „bărbat isteț și puternic, care se bucura de atâta trecere pe lângă Marele Han, încât acesta îl avea drag și îi îngăduia orice".

Subiectul colaborării lor era centralizarea, o abordare complet străină mongolilor nomazi, care dezvoltaseră strategii de a controla regiuni întinse cu o birocrație minimală. Prin contrast, Kubilai Han se străduia să-și consolideze imperiul copiind exemplul chinezilor. În timp ce Kubilai căuta noi tărâmuri de cucerit, Ahmed a restructurat răbdător finanțele, de la un capăt la altul al imperiului. A fost numit administrator al grânarelor imperiale și, în această calitate, a înființat Oficiul pentru Achiziții Armonioase. Ideea era să cumpere grâne la prețuri fixe, pentru a le avea ca rezervă în cazul unui război sau a foametei. În practică, Oficiul pentru Achiziții Armonioase, în cooperare cu o instituție înrudită, Oficiul Administrativ de Stat, confisca pur și simplu bunuri pentru curtea mongolă. Ahmed avea grijă ca Kubilai Han și nobilii săi să aibă tot ce le trebuia ca să-și ducă viața lor opulentă și plină de plăceri.

În 1262, Ahmed fusese promovat în Consiliul Ministerial, o altă fortăreață mongolă, și numit împuternicit cu transporturile pe întregul imperiu. A pledat pentru mărirea taxelor pe sare, o sursă semnificativă de venituri, și pentru consolidarea rezervei imperiale de grâne. Deși își întărise controlul financiar asupra Imperiului Mongol, îl înfuria faptul că trebuia să dea socoteală în fața consiliului. Vreme de 20 de ani, Ahmed s-a luptat cu consiliul, încercând să-l nesocotească, să-l ocolească, să-l marginalizeze – orice numai să reușească să-i dea socoteală

direct lui Kubilai Han. Marele său rival era funcționarul chinez Chang Wen-ch'ien, care insista ca ierarhia guvernamentală să fie respectată cu strictețe. În repetate rânduri, Chang Wen-ch'ien l-a convins pe Han să păstreze intacte puterile consiliului.

Peste doi ani, Ahmed a reușit să fie numit responsabil cu chestiunile politice în cadrul Consiliului și, chiar mai important, controlor al Trezoreriei Imperiale. Știa mai multe ca oricine despre finanțele Imperiului Mongol și exercita mai multă putere asupra lui ca oricine altcineva, cu excepția Hanului. În timp ce Kubilai Han se angrena în practici sexuale cu câte șase concubine deodată, Ahmed supraveghea administrarea finanțelor imperiale. Dar Ahmed avea și el un harem de dimensiuni mari, la care adăuga constant noi achiziții, oferind posturi guvernamentale profitabile în schimbul femeilor pe care le plăcea. Soții îi ofereau soțiile, iar tații fiicele, în schimbul numirilor râvnite.

Marco remarca tăios: „Nu se afla femeie frumoasă pe care, voind-o, să n-o poată avea, luând-o în haremul lui dacă nu era măritată sau altminteri silind-o să consimtă. Când prindea de veste că un bărbat avea o fiică frumoasă, își trimitea zurbagiii la tatăl fetei, zicându-i: «Dă-i-o de soție lui Ahmed și noi vom face în așa fel încât să îți încredințeze cutare dregătorie sau slujbă timp de trei ani»." În aceste tranzacții, Ahmed obținea de fiecare dată ce voia, atât din partea Hanului, care aproba numirea, cât și din partea fetei în discuție, care nu avea de ales.

Influența lui Ahmed a pălit în 1264, când susținătorii săi s-au implicat într-o încăierare violentă care, de la distanță, aducea a insurecție. Scandalul care a urmat a zguduit dinastia Yüan până în temelii. Ahmed a fost judecat, găsit vinovat că nu reușea să-și controleze adepții și pedepsit cu o bătaie zdravănă. La curtea turbulentă a Hanului, pedepsele corporale sub forma bătăilor cu bastonul sau nuiaua erau o procedură

standard de disciplinare a oficialilor guvernamentali, echivalentul mongol al unei mustrări scrise.

Neobositul Ahmed a revenit după această umilință și a obținut numirea sa în fruntea unei noi agenții, Oficiul pentru Regularizarea Cheltuielilor Statului. Era încă o dată în elementul său, făcând plângeri oficiale cu privire la proasta calitate a pânzeturilor produse în Manciuria și a nefuncționalității forjelor de aur și argint din Chen-ting și din Shun-t'ien. Aflând despre producerea azbestului, așa cum a relatat-o Marco Polo, agenția a trimis funcționari care să naționalizeze producția acestui bun. Abordarea lui Ahmed era simplă: guvernul mongol lua partea leului din orice. Într-adevăr, nicio nouă sursă de venituri nu era prea mică pentru a scăpa atenției lui. Aflând că într-o localitate izolată din districtul Shangdu se extrăgea argint, a recomandat să fie vândut cositorul, un subprodus deloc costisitor al topirii minereului, iar banii rezultați să fie plătiți direct guvernului.

În tot acest timp, Ahmed a tras sfori ca să-și consolideze puterea. În 1270, Kubilai l-a numit director al afacerilor politice în cadrul unui nou Consiliu responsabil cu finanțele imperiului, în ciuda opoziției intense a unei coaliții de rivali mongoli și chinezi respectabili, inclusiv Hsü Heng, savant și dregător prestigios. Ahmed a reușit din nou și, odată ce și-a asigurat postul, s-a apucat să-și învrăjbească dușmanii între ei. Confruntat cu perspectiva unei noi anchete soldate cu o bătaie, a aruncat vina în cârca unui dregător mai mărunt, care a devenit țapul ispășitor.

Mai influent ca oricând, se afla acum în fruntea unei gospodării tot mai mari, cu patru soții și 40 de concubine, nu suficient cât să eclipseze haremul stăpânului său, dar o demonstrație impresionantă a statutului de care se bucura. În același timp, a obținut un post prestigios pentru fiul său Husain, ca și cum ar fi pregătit terenul pentru o dinastie rivală.

Când Marco Polo a sosit pentru prima oară la curtea mongolă, controlul financiar al lui Ahmed și cuceririle militare ale lui Kubilai Han păreau să se îmbine fără cusur.

În ianuarie 1275, forțele mongole s-au înșirat de-a lungul fluviului Yangtze și au pus pe fugă rămășițele armatei dinastiei Song. Kubilai Han, sfătuitorii săi chinezi și Ahmed se întâlneau în mod regulat ca să discute despre recoltarea avuției noilor tărâmuri cucerite. O problemă era moneda. Ahmed, faimos pentru elocința sa, era în favoarea înlocuirii monedei Song cu banii de hârtie recent puși în circulație de dinastia Yüan. Demnitarii chinezi îl contraziceau, spunând că Baian, comandantul mongol, tocmai promisese regiunii cucerite că moneda Song va continua să circule sub stăpânirea mongolă. Au insistat că, dacă Kubilai Han ar fi poruncit altceva, mongolii și-ar fi pierdut credibilitatea. Chinezii nu au reușit să cadă de acord între ei cu privire la cea mai bună metodă de acțiune, iar Ahmed le-a exploatat disensiunile și a ieșit câștigător. Bancnotele dinastiei Yüan au inundat teritoriile cucerite de la dinastia Song și, ca să înrăutățească lucrurile și mai tare, Ahmed a impus o rată de schimb de 50 la 1 în favoarea bancnotelor dinastiei Yüan. Dintr-o lovitură, economia chineză din regiune s-a prăbușit.

Odată ce a câștigat această victorie în fața sfetnicilor lui Kubilai Han, Ahmed a făcut asemenea manevre încât să le reducă influența la curte. A pus capăt politicii mongole tradiționale privind comerțul liber și taxele locale, impunând un sistem împovărător de taxare centralizată. I-a înlocuit cu musulmani pe dregătorii chinezi de care se temea și în care nu se încredea. A urmat exemplul lui Kubilai Han, care se baza pe străini pricepuți în administrarea imperiului. În ce-l privea pe el, Ahmed a făcut în așa fel încât Kubilai Han să-i lase mână liberă cu inima ușoară, convingându-l că se va ocupa de birocrația guvernamentală și că îi va asigura bogății de tot felul – o manevră calculată să satisfacă înclinația Hanului pentru opulență, în timp ce Ahmed înăbușea nemulțumirile

prin orice mijloace. Ahmed nu era unicul beneficiar al politicii de a angaja străini. Cei trei Polo își datorau poziția la curtea mongolă acestei practici, mai ales când vine vorba despre Marco și cariera sa incredibilă în slujba Hanului.

În timp ce Ahmed își consolida puterea, la curte începuse să se răspândească zvonul că își dorea încă și mai multă. Oriîncotro se uita, Ahmed vedea inamici și avea grijă să se descotorosească de ei. Exagerând puțin, Marco insistă că „ori de câte ori [Ahmed] avea dușmănie pe cineva și voia să-l prăpădească, se înfățișa dinaintea Hanului, spunând: «Cutare merită pedeapsa cu moartea fiindcă a adus cutare ocară Luminăției Voastre.» Iar Hanul spunea: «Fă cum ți-e voia» și imediat omul era osândit la moarte."

În realitate, mașinațiile lui Ahmed erau mult mai subtile. De exemplu, când generalul mongol Baian a revenit victorios acasă, oficialitățile locale au vrut să-i ofere o cataramă din jad aparținând dinastiei Song, ca să-i sărbătorească triumful. Cu un gest plin de modestie, Baian a refuzat darul, spunând că el personal nu ar putea lua nimic de la dinastia Song.

Demonstrându-și talentul subversiv, Ahmed l-a acuzat în mod mincinos pe generalul cel cinstit că furase o cupă de jad, cerând o investigație. Kubilai era atât de căzut sub influența lui Ahmed, încât a ordonat orbește să se facă cercetarea. În ciuda intrigilor lui Ahmed, Baian a scăpat necondamnat, deși asupra lui au continuat să planeze suspiciunile, căci cupa nu a putut fi găsită nicăieri. Ahmed a făcut o nouă încercare de a-l neutraliza pe potențialul său rival susținând că Baian masacrase în mod inutil soldați ai dinastiei Song. Nu a avut nici acum mai mult succes ca în tentativa sa anterioară de calomniere, dar, cu fiecare acuzație îndreptată împotriva lui, Baian, eroul de război, își pierdea din prestigiu la curte, până când nu a mai reprezentat o amenințare serioasă pentru Ahmed.

Cu alți critici ai săi Ahmed era chiar mai lipsit de scrupule. Ts'ui Pin, liderul chinez al unui grup care i se opunea lui Ahmed, s-a plâns că acesta înființase agenții guvernamentale inutile pentru a le oferi numeroaselor sale rude slujbe profitabile și poziții influente în administrație, în ciuda jurământului său că nu va recurge la nepotisme. Pentru o scurtă perioadă, Ts'ui Pin a ieșit câștigător, reușind să le scoată pe rudele lui Ahmed, inclusiv pe fiul acestuia, Husein, de pe statele de plată ale guvernului. Apoi însă Ahmed a aranjat ca Ts'ui Pin să fie investigat. În urma unei anchete s-a ajuns la concluzia că Ts'ui Pin și alți doi conspiratori furaseră grâne din rezerva guvernamentală și turnaseră sigilii de bronz neautorizate pentru a-și spori puterea. În 1280 au fost găsiți vinovați și au fost executați toți trei.

Până atunci Husein revenise în postul său din guvern, pusese el însuși bazele unei noi birocrații guvernamentale și dublase taxele din bogata regiune Quinsai. Teoretic, aceste taxe erau menite să finanțeze campanii militare mongole în locuri îndepărtate ca Birmania, Japonia și Java. În tot acest timp, respingea acuzațiile de lăcomie și nepăsare care i se aduceau, pretinzând că dregătorii locali trimiteau raportări mincinoase și furau proviziile de grâne.

Pe toată durata acestor controverse, Ahmed s-a bucurat de încrederea naivă a lui Kubilai Han, mereu mai interesat de cuceririle militare glorioase și de plăcerile sale decât de detaliile finanțelor și administrației.

După moartea lui Baian, cupa de jad a fost găsită, demonstrându-i nevinovăția. Spășit, Kubilai Han și-a dat seama cât de aproape fusese Baian de o înfrângere completă în fața lui Ahmed, cu Hanul însuși pe post de complice neștiutor. Dar acesta dintâi nu a făcut nimic ca să pună capăt regimului de teroare politică al lui Ahmed.*

* Probabil o eroare a autorului, căci Baian a murit după Kubilai Han.

Prin contrast, fiul și moștenitorul lui Kubilai Han, Chinkim, îl disprețuia cu patimă pe Ahmed. Dintre toți adversarii săi, Ahmed se temea numai de Chinkim, care era la adăpost de anchetele aranjate care îi doborâseră pe alții. Acesta îl denunța adesea în public pe geniul financiar musulman. Chinkim nu vorbea numai în numele său, ci și al savanților și curtenilor chinezi ce gravitau în jurul Hanului și, cu timpul, a devenit șocant de sinizat, vorbind chineza și purtând veșminte tradiționale chineze. Unul dintre colaboratorii săi cei mai apropiați fusese Ts'ui Pin, care fusese doborât de Ahmed. Chinkim trimisese chiar funcționari care să oprească execuția în ultima clipă, dar aceștia ajunseseră prea târziu. Acum nu voia decât să se răzbune.

Oricât de multă cultură chineză ar fi absorbit, Chinkim rămânea fidel adevăratelor sale rădăcini mongole. În timpul unei dispute, l-a lovit pe Ahmed atât de tare, că ministrul nu a putut să deschidă gura sau să vorbească vreme de o săptămână. Când Kubilai l-a întrebat cum a căpătat acele răni, musulmanul s-a temut să-l arate cu degetul pe fiul Hanului, dând vina pe o cădere de pe cal.

Cu un alt prilej, Chinkim l-a atacat pe Ahmed în prezența Hanului, care, în mod uluitor, a părut să nu remarce scandalul.

Ahmed începuse să se teamă pentru viața lui. Ca să se pună la adăpost de mânia lui Chinkim, a pledat pe lângă Kubilai Han să înființeze o înaltă curte de justiție, în speranța că aceasta s-ar putea implica. Dar Kubilai a refuzat, considerând că asta ar fi dublat o instituție deja existentă.

Regimul de teroare birocratică al lui Ahmed a mai durat doar puțin. Și-a petrecut următorii doi ani mărind taxele până în punctul critic și complotând să-și distrugă criticii chinezi. Dacă Kubilai Han va fi bănuit că era ceva în neregulă, nu a dat niciun semn. De fapt, l-a promovat din nou pe temutul ministru musulman, de data asta în postul de vicecancelar. Ahmed era mai puternic ca oricând.

Ahmed își pedepsea cu viclenie dușmanii de la curtea mongolă, însă lăcomia sa dăduse naștere unei uri ce depășea granițele acesteia. În timpul unei campanii militare obscure dintr-o provincie nordică a Imperiului Mongol, un soldat și ascet chinez pe nume Wang Chu a întâlnit din întâmplare un călugăr budist pe nume Kao, care pretindea că se pricepe la magie. Pentru o vreme, Kao mărșăluise alături de armata mongolă, dar, când vrăjile lui dăduseră greș, fusese demobilizat. Dacă nu era în stare să facă magie, a demonstrat în schimb o înclinație către macabru. Pentru a convinge lumea că murise, a răspândit zvonuri și chiar a ucis un bărbat, după care a îmbrăcat trupul acestuia în hainele sale. Odată ce Kao și Wang Chu s-au cunoscut, au descoperit că îl urau amândoi pe Ahmed și au pus la cale un complot nebunesc pentru asasinarea lui.

Nu se știe dacă au acționat singuri sau dacă au fost uneltele unei conspirații mai largi. Analele sugerează că au acționat pe cont propriu, dar Marco insistă că acei chinezi oprimați de Ahmed „s-au sfătuit să-l omoare și să se răzvrătească împotriva stăpânirii cetății". Conform relatării incendiare a lui Polo, Wang Chu nu era doar un ascet, ci un bărbat „căruia Ahmed îi necinstise, mama, soția și fiica", un om întruchipând voința tuturor chinezilor care îl disprețuiau pe Ahmed.

În cele dintâi luni ale anului 1282, soldatul ascet și călugărul viclean au plănuit să se infiltreze la curtea lui Kubilai. Wang Chu a falsificat niște documente, chipurile din partea lui Chinkim, care îi porunceau să se înfățișeze la palatul prințului. Era o înșelătorie, căci prințul însuși nu era acolo.

Apoi, Wang Chu s-a apropiat de Ahmed aducând falsa veste a revenirii iminente a lui Chinkim la palatul său. Ahmed și alți demnitari trebuiau să-l întâmpine cu respect dinaintea intrării.

Marco, bazându-se pe surse neoficiale și pe zvonuri, explică faptul că era o conspirație mult mai amplă: ei ar fi

trebuit să le facă semnale cu torțele altora, răspândiți în tot ținutul, ca să „îi dea pieirii pe toți cei cu barbă și să dea semn cu focuri celorlalte cetăți, ca să facă așișderea". Întrucât chinezii nu purtau barbă, cei cu bărbi ar fi trebuit să fie mongoli, musulmani și creștini.

Cei doi conspiratori aveau o mică oaste de strânsură de vreo sută de oameni care să-i ajute să-și ducă la îndeplinire planul. La adăpostul întunericului, s-au apropiat călare de palat, luminându-și drumul cu un număr impresionant de lampioane și torțe. În mijlocul lor, călugărul Kao călărea țanțoș pe calul său, străduindu-se să-l imite cât mai bine pe Chinkim sosind la palat.

În același moment, Ahmed intra pe poarta orașului, venind să-l întâmpine pe Chinkim, și s-a întâlnit cu un „tătar pe nume Cogatai, căpetenie peste 12 000 de soldați ce păzeau neîncetat cetatea", conform lui Marco Polo, a cărui relatare despre aceste întâmplări merită atenție, fiindcă susține că a fost martor ocular.

„Încotro mergi așa târziu?" l-a întrebat Cogatai pe Ahmed.

„La Chinkim, care tocmai sosește."

Cogatai a intrat la bănuieli, lucru lesne de înțeles. „Cum se poate să fi venit în așa mare taină încât nici eu să nu prind de veste?"

Analele istorice susțin că, atunci când acesta a sosit, Kao, care poza în continuare drept Chinkim, le-a cerut soldaților din gardă să se apropie, manevră care l-a lăsat descoperit pe Ahmed. Wang Chu, care aștepta prilejul, a scos un drug solid de fier din mânecă, a sărit asupra lui Ahmed și l-a omorât în bătaie.

Marco oferă o relatare mult mai sofisticată a asasinatului: „Îndată ce Ahmed a pătruns în palat, văzând atâtea făclii aprinse, a îngenuncheat dinaintea lui Kao, luându-l drept Chinkim. Iară Wang Chu, care se ținea prin apropiere cu spada în mână, i-a retezat capul. Văzând aceasta, Cogatai a tras pe dată o săgeată care l-a omorât pe Kao în jilțul său."

(Conform izvoarelor istorice, Kao a mai supraviețuit, dar nu pentru mult timp.)

Cogatai a poruncit ca „oricine se afla pe lângă palat să fie ucis" și s-a apucat imediat să măcelărească chinezi, pornind de la presupunerea că asasinii conlucraseră îndeaproape cu localnicii. Și barbaria s-a răspândit iute și în alte orașe.

Rămasă fără căpetenii, revolta s-a stins în curând de la sine. În câteva zile, Wang Chu și Kao s-au predat autorităților, proclamându-se eroi pentru că scăpaseră imperiul de mișelul de Ahmed.

Pe 1 mai 1282, ambii conspiratori au fost rupți în patru – prin smulgerea membrelor, cu niște cai mânați în direcții opuse – și decapitați ca pedeapsă pentru faptele lor.

Chiar înainte să fie executat, Wang Chu a strigat: „Eu, Wang Chu, mor acum fiindcă am mântuit lumea de o năpastă. Într-o zi cineva va spune povestea mea!"

Când veștile despre asasinarea lui Ahmed au ajuns la urechile lui Kubilai Han, conducătorul suprem a reacționat alarmat și într-o manieră decisivă, care nu-i era caracteristică. A călătorit către Shangdu și a ordonat să se facă o cercetare amănunțită asupra faptelor. Așteptându-se să afle despre perfidia ucigașilor lui Ahmed, Kubilai a auzit în schimb povești despre trădările acestuia. Acum, că ministrul nu mai era, cei cărora le făcuse rău au ieșit în față și au descris necinstea lui scandaloasă și abuzul de putere.

Indignat de aceste revelații, Kubilai i-a adus la judecată pe partizanii lui Ahmed, pe copiii săi și pe alți membri ai clanului. În câteva săptămâni, s-a decretat ca oricine își oferise soția sau nevasta lui Ahmed în schimbul unei dregătorii să fie dat afară, iar toate proprietățile confiscate de acesta să revină proprietarilor de drept. Conform documentelor oficiale, au fost demiși în total 714 funcționari guvernamentali.

În iunie, dinastia Yüan a terminat de contabilizat avuția uimitoare a lui Ahmed, care includea mai bine de 3700 de cămile, bivoli, oi și măgari. Sclavii lui au fost eliberați, iar proprietățile confiscate de stat sau dăruite. Marco relatează riposta nemiloasă a lui Kubilai Han: „A poruncit ca trupul lui Ahmed să fie scos afară din mormânt și zvârlit pe stradă ca să fie sfâșiat de câini. Iar pe fiii care îșI urmaseră tatăl în aceste nelegiuiri a pus să fie jupuiți de vii." Rashid al-Din, principalul istoric al acelei ere, adaugă și el câteva amănunte sinistre, dezvăluind că, stăpânit de furie chiar și după moartea lui Ahmed, Kubilai a poruncit ca trupul ministrului să fie „târât afară din mormânt, legat de picioare și atârnat la răscruce, în bazar, iar peste capul său au trecut cu roțile".

Răzbunarea a durat mult după dispariția lui Ahmed, în principal din pricină că sistemul corupt creat de el persista. Conform obiceiului chinez, execuțiile se țineau toamna și, când a sosit acest anotimp, patru dintre fiii săi, inclusiv Husein, dar și un nepot, și-au aflat pieirea. Pentru a spori rușinea, cadavrele lor au fost conservate. Toți partizanii lui Ahmed erau pe lista neagră. Guvernul a alcătuit un catalog al nelegiuirilor comise de el, care să fie citit în toate așezările imperiului, pentru ca toți să îi cunoască faptele rele și trădările. Majoritatea celor peste 100 de oficii guvernamentale pe care le crease el au fost desființate, iar excesele asociate cu administrația sa, cum ar fi tratamentele rele acordate prizonierilor, au fost domolite.

Efectele personale al lui Ahmed includeau obiecte bizare care ofereau indicii despre viața sa interioară, sugerând că nu era un musulman convențional, așa cum îl credea Kubilai Han. În dulapul său s-a găsit o pereche de piei umane tăbăcite, iar eunucul care avea grijă de el a spus o poveste alarmantă. Ahmed le punea uneori pe un altar și murmura descântece misterioase. La fel de tulburător s-a dovedit și un sul de mătase pe care era desenată imaginea unor soldați călare ce înconjurau un cort mare, atacându-l pe ocupantul lui nevăzut, poate

Hanul însuşi. Marco a luat aceste obiecte drept dovada că „Ahmed atâta îl fermecase pe Han, încât acesta nu mai avea urechi decât pentru vorbele lui şi îi făcea pe voie".

Asemenea revelaţii l-au determinat pe Kubilai să-i elimine pe musulmanii de la curtea lui, după cum relata Marco: „Şi-a amintit de blestemata sectă a sarazinilor [musulmanilor], cărora le e permisă orice nelegiuire şi pot ucide pe oricine nu e de o credinţă cu ei şi, [gândind] că din această pricină blestematul de Ahmed şi fiii săi nu socotiseră a săvârşi vreo nelegiuire, a prins mare dispreţ şi ură pentru toţi cei de-un neam cu ei." De atunci încolo, spunea Marco, Kubilai a poruncit ca musulmanii să se supună „legii tătarilor şi să nu mai taie gâturile vitelor lor, cum obişnuiau, ci să le spintece pântecele dacă le era a se-nfrupta cu carne".

Moştenirea lui Ahmed i-a scos din minţi pe Kubilai Han şi pe curtenii lui. Aceştia se mirau foarte tare cum putea să fi înflorit în mijlocul lor, vreme de atâţia ani, un asemenea complotist avid de putere şi se întrebau de ce criticii săi rămăseseră tăcuţi până când moartea lui bruscă le dezlegase limbile. Exista un motiv incontestabil al ascensiunii constante a lui Ahmed: adăugase guvernării abilităţi financiare şi birocratice importante. Impusese o monedă uniformă unei societăţi fragmentate, făcuse ordine în taxele necesare pentru a plăti campaniile militare costisitoare ale lui Kubilai Han şi reuşise parţial în demersul său de a îndoctrina întreaga Chină cu ideea revoluţionară că o autoritate mongolă centrală administra întreaga ţară.

Nu rămâne decât o singură întrebare fără răspuns cu privire la acest tiran misterios. Ahmed plănuia o lovitură de palat sau se aştepta să prospere în continuare rămânându-i supus lui Kubilai Han? Dacă ar fi orchestrat o asemenea lovitură, impunerea unei conduceri musulmane în China ar fi schimbat cursul istoriei Asiei. Nici măcar Marco Polo nu s-a aventurat să-şi dea cu presupusul cu privire la asta. Pentru el, căderea lui Ahmed marca încheierea procesului maturizării

sale. Ajunsese la curtea mongolă ca un tânăr fascinat de figura colosală a lui Kubilai Han, pe care îl privea cu o adorație neprefăcută. Povestirea lui dă impresia că nu își putea crede norocului de a avea o relație personală cu atotputernicul cârmuitor. Dar chestiunea cu Ahmed le-a demonstrat lui Marco și mongolilor că, în ciuda talentelor sale militare și a politicilor sale sociale luminate, Kubilai Han era capabil să facă erori de judecată suficient de serioase încât să amenințe imperiul însuși.

Vreme de mai bine de 30 de ani, talentele complementare ale Hanului războinic și ale birocratului făcuseră Imperiul Mongol să înflorească. Somptuozitatea palatului de vară Shangdu reflecta gusturile lui Kubilai Han și talentele organizatorice ale lui Ahmed. În ciuda exceselor, colaborarea dintre cei doi ar fi putut dura chiar mai mult, dacă Ahmed s-ar fi priceput să câștige iubirea și respectul poporului chinez peste care stăpânea, în loc să stârnească frică.

În căutarea unui succesor al lui Ahmed, Kubilai Han s-a întors către un om despre care credea că este o alegere sigură. Îl chema Sanga și era uigur, membru al unui trib turcic. Dar acesta a dat în scurt timp de necazuri, când un rival gelos i-a povestit lui Kubilai Han despre o presupusă trădare a lui Sanga. Kubilai Han l-a disciplinat pe ministrul căzut în greșeală cu o bătaie în stil mongol.

Sanga s-a ținut pe poziție și mânia lui Kubilai s-a întors asupra informatorului, care a insistat că nu făcuse decât să-l avertizeze pe Han cu privire la pericol. Hanul a organizat o anchetă și a aflat de la un ajutor persan de încredere că Sanga aduna perle și nestemate pe cheltuiala guvernului. Când Hanul i-a cerut să împartă cu el această pradă, Sanga a protestat, spunând că nu are asemenea bogății. Hanul a făcut în așa fel încât atenția lui Sanga să fie distrasă, timp în care persanul a descoperit nu unul, ci două sipete pline cu perle de preț.

„Ce e cu toate astea?" și-a întrebat Kubilai Han ministrul. „Ai atât de multe perle și refuzi să împarți doar câteva. De unde ai luat aceste bogății?"

Sanga i-a explicat încurcat că le adunase de la musulmanii care guvernau provincii din China. Răspunsul lui l-a înfuriat pe Han.

„De ce mie nu mi-ai adus din acestea? Îmi aduci nimicuri, iar lucrurile mai de preț le păstrezi pentru tine!"

„Mi-au fost dăruite!" a insistat Sanga, oferindu-se să le restituie, dacă așa voia domnul și stăpânul său.

Neimpresionat, Kubilai Han l-a condamnat pe Sanga la moarte prin umplerea gurii cu excremente. Hanul a confiscat bijuteriile și a executat câțiva musulmani loiali lui Sanga. Kubilai învățase mult prea bine lecția revoltei lui Ahmed. Dar nu eliminase o amenințare decât pentru a se confrunta cu mai multe, căci dușmanii îl înconjurau din toate părțile.

Următoarea provocare a lui Kubilai Han a venit din partea detestatului său „unchi" Naian, care era decis să devină Mare Han în locul lui Kubilai. Când încă mai era tânăr, spunea Marco, Naian devenise „stăpân peste multe pământuri și provincii, de pe care putea strânge cu ușurință o oaste de 400 000 de călăreți". Având o armată atât de mare la dispoziția sa, visele de mărire n-au întârziat să apară. „Socoti potrivit să nu se mai închine dinaintea nimănui."

Deși Naian era creștin nestorian, la fel ca mulți dintre supușii și partizanii săi, simpatiile lui Marco sunt în mod clar de partea lui Kubilai Han. Dar conflictul dintre cei doi războinici nu era o cruciadă religioasă. Naian voia putere și, pentru a o căpăta, s-a aliat cu un alt membru nesupus al familiei regale mongole, Kaidu, subversivul nepot al lui Kubilai*, pe care Marco îl descria ca fiind „dușmanul de moarte" al Hanului și o permanentă sursă de instabilitate în Asia. „Credeți-mă",

* Era nepotul lui Ogodai, fratele mai mare al tatălui lui Kubilai.

spunea el, „că acest Kaidu nu e niciodată în bună înțelegere cu Marele Han, ci mereu merge cu război împotriva lui". Marco era cuprins de disperare în fața haosului provocat de acest ins turbulent de-a lungul anilor. „Kaidu dăduse deja multe bătălii cu oamenii Hanului." Deși Kaidu pierduse fiecare bătălie, cerea partea care i se cuvenea din victoriile greu obținute de Kubilai Han. Dacă e să-l credem pe Marco, Kubilai ar fi fost dispus să-i facă pe plac, numai să fi acceptat și Kaidu să apară în Cambulac ori de câte ori era chemat. Dar Kaidu „se temea pentru viața lui, dacă s-ar fi dus", iar Kubilai Han întreținea o „oaste de 100 000 de călăreți" care să-i oprească adversarul.

În 1287, Naian și Kaidu au complotat să-l atace simultan pe Kubilai din direcții opuse și să-l silească să li se supună. „Prinzând de veste despre uneltirile lor, Marele Han nu s-a pierdut cu firea", relata Marco, „ci, ca un bărbat vrednic și înțelept, s-a pus să-și adune oastea, juruindu-se că nu va mai purta vreodată coroană și nici va mai domni peste țara sa de nu le va aduce sfârșitul acestor doi trădători."

În numai 22 de zile, Kubilai a adunat o armată constând din 260 000 de călăreți și 100 000 de pedestrași, dar, chiar și așa, forțele coalizate împotriva sa erau mai numeroase. „S-a mărginit la atâția pentru că erau aduși numai din oștile aflate mai aproape", spunea Marco. Kubilai comanda alte 12 armate, dar acestea erau „la mare depărtare, cucerind noi ținuturi în atâtea colțuri ale lumii, că nu le-ar fi putut aduna laolaltă la momentul potrivit". Dacă și-ar fi chemat toți soldații aflați la datorie în diferite părți ale imperiului, „numărul lor ar fi fost peste putință de socotit sau de crezut". Dar asemenea măsuri ar fi fost prea lente și prea publice. Kubilai prefera iuțeala, „tovarășa biruinței", și discreția, „ca să o ia înaintea pregătirilor lui Naian și să-l prindă singur".

Izvoarele istorice chineze confirmă relatarea lui Marco și sugerează că Kubilai era dispus să-l sacrifice pe Baian trimițându-l într-o misiune de culegere a informațiilor plină de

pericole. Știindu-l pe Baian în apropiere, „Naian a pus la cale să-l răpească, dar Baian a prins de veste despre acest plan al său și a reușit să-i scape, înturnându-se lângă împărat".

În același timp, alți nobili mongoli din nord-vestul Chinei, aflând de rebeliunea lui Naian, s-au aliat cu el și, după cum relatează cronicile, „împăratul mult s-a întristat". Acționând după sfatul unui general de-al său, Kubilai a trimis un sol care să încerce să-i aducă pe calea cea bună pe nobilii insolenți, cunoscuți acum drept complici. Deși solul a reușit să-i convingă că susțineau o cauză pierdută, Naian a refuzat să se predea. În schimb, a făcut alianțe cu alte căpetenii, care i-au furnizat trupe. Forțele lui Kubilai Han i-au înconjurat tabăra. În cele din urmă, „o mică expediție secretă", compusă doar dintr-o duzină de „oameni curajoși și hotărâți" aflați sub comanda unui ofițer chinez, a străpuns liniile inamice.

Deși Kubilai Han a câștigat această partidă, nu a reușit să-l elimine pe Naian, ale cărui puteri și ambiții păreau să crească tot mai mult cu fiecare tentativă de a i le înăbuși.

Deși Marco dorea să-și convingă publicul și pe sine că Kubilai Han era un cârmuitor înțelept și iubit, care domnea prin virtute și cu mandatul Cerului, relatarea venețianului trădează uneori un punct de vedere opus, acela că Hanul putea fi un despot șiret, care conducea China și clanurile mongole rivale prin viclesug și forță militară. „În toate ținuturile sale", recunoștea Marco de la distanța sigură a închisorii genoveze, „se află mulți supuși nemulțumiți și răuvoitori care, de le-ar sta în putință, s-ar ridica la luptă împotriva domnului lor." Pentru a preveni revoltele locale, Kubilai Han muta trupele de ocupație o dată la doi ani și la fel și pe căpitanii din fruntea lor.

Menținerea unor armate numeroase pe tot cuprinsul Chinei îl costa scump pe Kubilai Han. Marco relatează că trupele, pe lângă plata regulată pe care o primeau, „trăiesc de pe urma numeroaselor cirezi de animale care le sunt date și al

căror lapte îl trimit în cetăți să-l schimbe pe numeroasele provizii ce le fac trebuință". În timp, armatele au secat atât trezoreria mongolă, cât și resursele naturale ale Chinei. Ca să conducă toată China, mai ales prin forță, mongolii erau siliți să se întindă la extrem și, în ciuda dexterității uimitoare a sistemului lor de mesageri și a respectului lor lăudabil (deși necesar) față de limbile, religiile și obiceiurile locului, prezidau peste un haos abia controlat. Marco fusese norocos să călătorească prin China în timpul anilor de Pax Mongolica, când mongolii mențineau un echilibru delicat între naționalismul chinez și ambițiile imperiale mongole. Această stare de lucruri însemna că drumeții de pe Drumul Mătăsii se bucurau de o relativă siguranță, mai ales în fortărețele mongole din nord, unde tâlharii care îi terorizau pe călători erau ținuți la respect. Dar, după cum a ajuns Marco să înțeleagă, această stare de lucruri nu putea dura, căci Naian voia să conducă el însuși China.

Trăgându-și ca de obicei încrederea din predicțiile astrologilor, Kubilai Han s-a convins că avea să iasă câștigător. Abia atunci și-a condus forțele – ajunse acum la 400 000 de călăreți – în luptă împotriva lui Naian. Norocul i-a mai surâs o dată lui Kubilai, după cum sublinia Marco: „Când au sosit, Naian era în cortul său, lenevind în pat cu una dintre soțiile sale, care-i era tare dragă." Naian se simțea atât de în siguranță, că nu se ostenise să pună străji sau să trimită patrule.

Fără niciun avertisment, Marele Han și-a făcut apariția. „Era în vârful unui turn de lemn plin de arcași și arbaletrieri, care era purtat de patru elefanți acoperiți cu armuri zdravene din piele ascunse sub țesături de mătase și aur. Deasupra capului său flutura stindardul înfățișând luna și soarele, atât de sus, că putea fi zărit de oriunde. Oștile sale mărșăluiau în 30 de escadroane a câte 10 000 de arcași călare, împărțiți în trei grupuri, iar pe cei de la dreapta și de la stânga sa i-a răsfirat până au împresurat în întregime tabăra lui Naian.

În fața fiecărui escadron călare, erau cinci sute de pedestrași înarmați cu lănci scurte și cu săbii. Ei erau deprinși ca, atunci când cavaleria se retrăgea, să sară pe crupele cailor și să fugă odată cu ea, apoi, când retragerea se oprea, descălecau și ucideau caii dușmanului cu lăncile lor." Falsele retrageri ale mongolilor s-au dovedit nemaipomenit de eficiente.

Trupele lui Naian, aproape egale numeric cu ale Hanului, s-au străduit să se alinieze în formație de luptă, acompaniate de tobe, cântece și imnuri războinice interpretate la un instrument cu două coarde. Cele două tabere au pornit una către alta, oastea lui Kubilai Han fluturând stindardul său cu soarele și luna, iar a lui Naian pe cel cu Hristos pe cruce.

După mai multe amânări, cele două oști „au pornit una asupra celeilalte cu arcuri, cu săbii, cu buzdugane și cu suliți, acestea mai puține". S-au ciocnit într-o „luptă cruntă și sângeroasă", la care se adăugau „săgețile ce cădeau ca grindina". Sub ploaia lor, „cai și călăreți picau morți la pământ".

Marco recunoaște meritul trupelor lui Naian, susținând că soldații erau dispuși să moară pentru căpetenia lor, „însă, la sfârșit, izbânda a fost a Marelui Han". Văzând că pierduse bătălia și, odată cu ea, și fieful său, Naian a încercat să fugă, dar el și generalii săi au fost împresurați cu toții și, în cele din urmă, s-au predat. Kubilai l-a condamnat pe Naian la moarte după obiceiul mongol. „A fost înfășurat într-un covor și târât de colo colo atât de năprasnic, încât și-a dat sufletul", relata Marco. „Au ales această moarte ca să nu verse sânge de viță regească pe pământ, iară soarele și aerul să nu fie martori și nicio părticică din trupul lui Naian să nu fie atinsă de vreun animal."

Kubilai Han a primit demonstrațiile de loialitate care i se cuveneau. Nobilii din patru provincii au venit să-i prezinte omagiul lor. Dar, în locul supunerii și al unității, relata Marco, urâțenia nu a întârziat să-și scoată capul. „Sarazini, idolatri, iudei și multe neamuri ce nu aveau credință în Dumnezeu

au prins a batjocori credința creștină și semnul Sfintei Cruci de pe steagul lui Naian."

Când vestea despre această blasfemie a ajuns la urechile lui Kubilai Han, „a pus să fie chemate dinaintea lui căpeteniile sarazinilor, iudeilor și creștinilor, certându-i cu aspre cuvinte pe cei care luau în râs crucea de față cu el și cu creștinii și spunându-le cu severitate: «Dacă crucea lui Hristos nu i-a ajutat lui Naian, bună și dreaptă lucrare a fost aceasta, căci a fost un trădător și s-a răzvrătit împotriva stăpânului său.»" Din acest motiv merita să moară, a spus Kubilai Han.

Cu acestea, Kubilai Han „a chemat mulți creștini și a prins a-i îmbărbăta, spunându-le că nu aveau pricină să se rușineze [...], căci Naian, care s-a ridicat împotriva stăpânului său, s-a vădit a fi necredincios și trădător, așa că e cum nu se poate mai drept ce i s-a întâmplat". Deși supușii creștini ai lui Naian au continuat să-l privească bănuitor pe Kubilai Han, au fost ușurați și poate totodată surprinși că nu „a încercat să-i abată de la credința lor și au trăit liniștiți și cu pace".

Consolidându-și puterea în China, Kubilai Han s-a poticnit din nou, inițiind o serie de atacuri armate în Asia de Sud-Est și provocând război acolo unde existase solidaritate și relații prietenești. Apoi a repetat dezastrul japonez încercând să cucerească o altă insulă fortificată: Java.

Marco povestește cu multă siguranță despre invazia mongolă în Java, oferindu-le încă o dată cititorilor săi europeni cea dintâi relatare a luptelor politice dintr-o țară despre existența căreia ei nu știau. Relatarea sa demonstrează un talent remarcabil în culegerea de informații. Deși înțelegerea evenimentelor era, în cazul său, doar parțială și inevitabil influențată de perspectiva mongolilor, ea este în linii mari precisă.

Situată la sud de Malaysia și Sumatra, în Oceanul Indian, Java se află atât de departe de China, încât, cel mai probabil, Marco nu a pus piciorul pe țărmurile ei, dar a adunat poveștile și le-a transmis către Vest, fiind cele dintâi relatări despre

acest regat îndepărtat care au ajuns în Europa. „După cum spun corăbierii meşteri", susţinea el, „ e cea mai întinsă insulă din lume, măsurând mai bine de 3000 de mile* de jur împrejur." Şi abunda în cea mai valoroasă marfă a lumii medievale: mirodeniile. „Au piper, nucşoară, nard**, căprişor***, cubebe****, cuişoare şi toate mirodeniile cele mai de preţ din lume." Din câte spunea el, comerţul era prosper: „Pe această insulă trag multe corăbii şi neguţători care târguiesc mărfuri de tot felul, cu mult câştig." Dar îi excludea pe trimişii lui Kubilai Han, care „nu au reuşit niciodată a o supune din pricina marii depărtări şi a primejdiilor de tot felul".

În ciuda pericolelor, Kubilai a trimis o solie, condusă de ambasadorul său personal, Meng Ch'i, la cârmuitorul Javei, regele Kertanagara. Trimişii au supravieţuit călătoriei – sau cel puţin Marco nu spune nimic despre vreun naufragiu sau alte pierderi suferite pe drum – şi, ajunşi la curtea Javei, au făcut aceeaşi solicitare scandaloasă pe care o auziseră cândva şi japonezii, insistând ca regele să se supună întru totul Hanului nevăzut de dincolo de ocean. Kertanagara a reacţionat cu o insultă şocantă: a însemnat faţa ambasadorului cu fierul roşu.

Pentru o căpetenie mongolă nu exista insultă mai mare decât desfigurarea sau uciderea unui sol. Profitând de acest nou motiv de război, Kubilai Han s-a pregătit de invazia Javei cu acelaşi zel cu care pregătise cândva invadarea Japoniei. Ignorând lecţiile eşecurilor trecute, a numit trei comandanţi care să se achite de această însărcinare. Unul era mongol, Shih-pi, comandantul principal, cel de-al doilea – un chinez,

---

* Aproape 5000 de kilometri.

** Plantă erbacee din rădăcina căreia se extrăgea o esenţă folosită la prepararea parfumurilor.

*** Mică plantă erbacee din familia ciperaceelor cu flori brun-închise, care creşte în locuri umede.

**** Cubeb, arbust exotic asemănător piperului, din ale cărui fructe se extrag substanţe folosite în cosmetică şi farmacologie.

Kao Hsing, numit general și cel de-al treilea – un uigur, I-k'o-mu-ssu, responsabil cu furnizarea corăbiilor.

În 1292, noua forță de invazie mongolă a pornit la drum. Era la fel de măreață precum predecesoarele sale: 1000 de corăbii, 20 000 de oameni, grâne pentru un an și 40 000 de uncii de argint ca să cumpere provizii pe drum. Cu totul, era extrem de costisitor.

Spionii lui Kertanagara l-au prevenit din timp despre asalt, dar acesta a făcut greșeala fatală de a-și trimite toate trupele în îndepărtata Peninsulă Malacca, unde credea că vor debarca mongolii. Devenit deodată vulnerabil pe propriul teritoriu, Kertanagara s-a pomenit victima unei rebeliuni locale. Inteligentul său rival Jayakatwang a profitat de slăbiciunea regelui, a trimis trupe și l-a ucis.

Dar asta nu a pus capăt influenței lui Kertanagara. Ginerele său, vicleanul prinț Vijaya, a ocupat tronul vacant și s-a oferit să se supună lui Kubilai Han dacă mongolii îl ajutau să domolească insurecția din Java. În acest scop, Vijaya a promis hărți care să înfățișeze în detaliu porturile și râurile din Java. Căpeteniile mongole au acceptat oferta și l-au urmărit pe îndrăznețul Jayakatwang, pe care l-au prins și l-au executat spre satisfacția lui Vijaya.

Chiar când părea că mongolii au repurtat un mare succes strategic, Vijaya le-a adresat o solicitare în aparență simplă: 200 de inși neînarmați care să-l însoțească până în regatul Madjapahit, unde, declara el, avea să se închine oficial dinaintea solilor lui Kubilai Han. Lacomi de câștig, mongolii i-au făcut pe plac. Dar în timpul marșului către Madjapahit, Vijaya și-a dezvăluit adevăratul scop. Soldații săi au lansat un atac-surpriză asupra escortei mongole neînarmate și au alungat forțele mongole din regiune. L-au atacat cu îndrăzneală pe generalul mongol, Shih-pi, care abia a scăpat cu viață. Shih-pi a ordonat o retragere umilitoare către corăbii, care a costat 3000 de vieți.

Ajuns în siguranță la bordul navei-amiral, Shih-pi a discutat cu celelalte căpetenii ale mongolilor despre cel mai bun mod de a-l pedepsi pe Vijaya pentru trădarea sa, dar nu au reușit să se pună de acord. Drept urmare, au pornit înapoi către China și către dizgrația care îi aștepta. Deși expediția se întorsese cu artefacte javaneze interesante – un corn de rinocer, o hartă, o evidență a populației Javei și o scrisoare din Bali scrisă cu caractere aurite –, era, dincolo de orice îndoială, o flotă învinsă.

Consecințele aveau să fie resimțite până la curtea lui Kubilai Han.

CARTEA A TREIA

INDIA

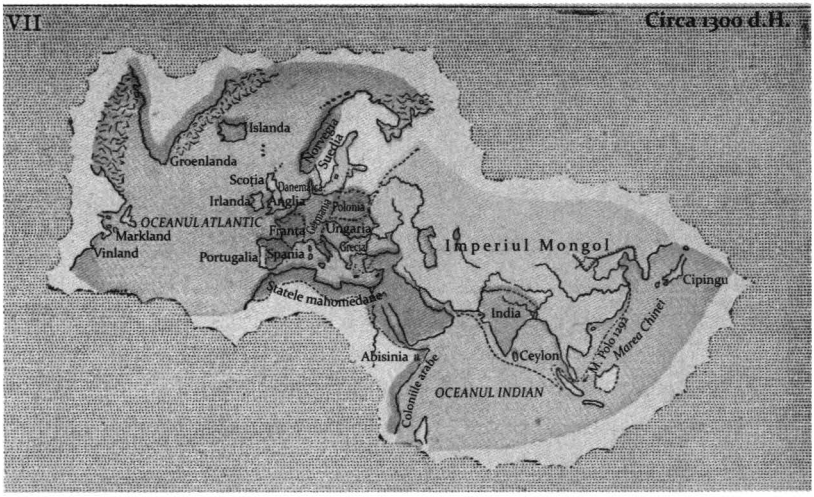

13

Căutătorul

Ar striga toți: Înapoi!
— Ochi vâlvoare, păr vâlvoi!

În timp ce dinastia Yüan se cutremura din temelii, Marco se distanța prudent de mentorul său de odinioară, Kubilai Han. Din câte relatează venețianul, principalul motiv pentru care părăsise curtea și intrigile ei era dorința lui insațiabilă de a vedea mai mult din lume decât oricine înaintea lui. Înfățișează această nouă fază a călătoriilor sale ca fiind atras de un irezistibil dor de ducă. Căzuse sub farmecul Indiei și obținuse permisiunea lui Kubilai Han de a o vizita.

Marco, la fel ca alți hoinari occidentali ai vremii sale, este destul de vag cu privire la ceea ce înțelege prin „India". Europenii vorbeau adesea despre „cele trei Indii" sau despre o Indie „Mare" și una „Mică", termeni cum nu se poate mai flexibili. Fiecare scriitor sau călător reconfigura „India" pentru a se potrivi cu scopul sau cu ideile sale preconcepute, iar Marco nu făcea excepție. În tot cazul, pentru el, India era mai degrabă un sinonim cu evadarea decât un loc precis aflat pe o hartă.

În drum spre India, Marco exploratorul uscatului s-a transformat în Marco navigatorul, lucru de așteptat din partea unui gentilom din Veneția, un imperiu maritim. A descoperit că nimic nu întrecea oceanul ca remediu în combaterea indispoziției. Marco a savurat efectele terapeutice ale priveliștii

acelei ape pline de vioiciune și senzația de libertate pe care i-o inspira aceasta.

„Mai întâi de toate, vom începe prin a vă vorbi despre marile corăbii cu care vin și pleacă neguțătorii din India", anunța Marco. Erau ambarcațiuni sofisticate proiectate de chinezi și arabi, construite din lemn de brad și pin și înzestrate cu o punte lată. Pentru cititorii săi europeni, obișnuiți cu niște corăbii mai primitive, mărimea acestora era un șoc. Nava pe care se îmbarcase avea 60 de cabine, fiecare suficientă pentru ca un neguțător „să huzurească". Era echipată cu o cârmă, patru catarge și patru pânze. „Adesea adaugă [...] alte două catarge, care se înalță și se coboară după dorință", relata Marco. Corăbiile cele mai mari se mândreau cu 13 magazii, așa că, „de face nenorocul ca o corabie să se spargă" – ciocnindu-se de o stâncă sau de o balenă agresivă „în căutare de hrană" – corabia vătămată ar continua să plutească.

Cu șase secole înainte de romanul *Moby Dick* al lui Herman Melville, Marco a descris cum supraviețuiau corăbiile arabe întâlnirii periculoase cu un cetaceu: „Umblând corabia pe timpul nopții [și] tulburând apele, de se întâmplă a trece pe lângă o balenă, balena, văzând licărul apei agitate, socoate că acolo va afla hrană și, repezindu-se ca fulgerul, izbește corabia și uneori chiar o sparge în vreo parte. Și apoi apa ce năvălește prin spărtură ajunge în santină, care e întotdeauna lăsată goală." Aici Marco pomenește o tehnologie necunoscută europenilor: o cală impermeabilă. Era o adevărată minune a ingineriei: „Și aflând marinarii unde a fost străpunsă corabia, golesc cala unde e spărtura, ducând marfa în celelalte, căci așa de strânse sunt la îmbinări, că nu-i chip să treacă apa dintr-una într-alta. Apoi dreg corabia și pun marfa la loc de unde au luat-o. Sunt închegate astfel: căptușite de jur împrejur, adică având două rânduri de scânduri, unele peste altele [...] [și],

cum se zice pe limba marinarilor, călăfătuite* și pe dinăuntru, și pe dinafară și bătute în cuie de fier."

Bazându-se pe studiile sale cu privire la tehnicile arabe de construcție a navelor, Marco descrie o tehnică de a face nava impermeabilă, care ar fi prezentat mult interes pentru constructorii Arsenalului din Veneția. „Nu sunt unse cu catran, căci nu se află pe aici din acesta", spunea el. „Adevărat grăiesc că iau cânepă măcinată mărunt și var stins și le bat bine în piuă, laolaltă cu o rășină a unui copac [...]. Și cu acesta își ung ei navele și e aproape la fel de bun precum catranul."

Nu numai că navele arabe erau mai bine proiectate și mai sigure decât echivalentul lor occidental, dar erau atât de mari, încât Marco nu a rezistat acestei noi ocazii de a-și ului publicul cu cifre. Vasele aveau echipaje de 150 – 300 de marinari și cărau mai multă marfă decât totalul transporturilor pe apă din Veneția. Corăbiile de odinioară fuseseră chiar mai mari, înainte ca o serie de furtuni, pe care le-a etichetat drept „furia mării", să facă nivelul apei din porturi și țărmuri prea puțin adânc pentru a primi „corăbiile acestea mari, așa că acum le fac mai mici, dar încă sunt atât de încăpătoare, că pot căra 5000 de coșuri de piper, dacă nu chiar 6000".

Marile corăbii aveau și „barcazuri" suficient de mari ca să transporte 1000 de coșuri cu piper. Fălindu-se cu priceperea lui într-ale navigației, Marco explică cu precizie cum erau folosite navele în acele țări îndepărtate. „Fiind mânate de vâsle, sunt trebuitoare pentru a trage corăbiile cele mari cu ajutorul funiilor, a odgoanelor adică, și la fel și când sunt mânate de pânze și vântul suflă pieziș, căci corabia mai mică merge înaintea celei mari și o trage cu odgoanele, dar nu și dacă vântul suflă drept în pânze, căci atunci pânzele corabiei mai mari ar împiedica pânzele corabiei mai mici să prindă vreo urmă de vânt."

---

* A călăfătui, a astupa găurile dintre scândurile unei nave cu un amestec din cârpe destrămate, îmbibate cu catran.

Asemenea manevre erau întreprinse pentru a aduce navele mai mari în port pentru reechipare. „Când corabia cea mare [...] a umblat pe mări vreme de un an sau mai bine și trebuie dreasă, ei [...] mai bat un al treilea rând de scânduri peste celelalte două, așa încât sunt trei, și apoi o călăfătuiesc și o ung." Această procedură migăloasă se repeta ori de câte ori era nevoie, până când se adunau șase straturi de scânduri, moment în care „corabia nu mai e scoasă pe mare, ci numai în călătorii scurte și cu vreme frumoasă". În cele din urmă, spunea Marco, „o desfac și o strică".

În ciuda tehnologiei lor superioare, marinarii din India urmau orbește tot soiul de superstiții bizare. Marco a fost șocat aflând cum prevesteau ei rezultatul unei călătorii. Era nevoie de o corabie, un vânt puternic și un bețivan mizerabil.

„Corăbierii iau o plasă ca un soi de grătar împletit din nuiele și leagă în cele patru colțuri și la mijloc câte o sfoară, până se fac opt sfori cu totul, prinse toate la celălalt capăt de un odgon foarte lung", explica el. „Apoi, punând mâna pe câte un nătărău sau bețiv, îl leagă de plasă, căci niciun om cu minte nu s-ar pune în asemenea primejdie. Când vântul începe să sufle cu tărie, lasă plasa în voia vântului, ce o saltă, purtând-o prin văzduh, iar oamenii o țin de o funie lungă [...]. Dacă grătarul se înalță spre cer, ei socot că acea corabie va călători iute și cu folos și toți neguțătorii se vor bate să urce pe ea. Dacă însă nu izbutește a se înălța, niciun neguțător nu va voi să pună piciorul pe ea, temându-se că nu va ajunge la capătul călătoriei și că nenorocirea o va urmări." Marco a consemnat acest comportament cu detașarea cu care un etnolog ar fi remarcat un obicei tribal neobișnuit.

Văzând și experimentând mai mult din lume decât alți europeni, a abordat experiențele sale din India cu o judecată matură, cu toleranță și scepticism, care s-au imprimat în informările sale din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii.

INDONEZIA

Marco începe prin a descrie Indonezia ca având opt regate, dintre care a vizitat șase, „adică [...] regatele Ferlec, Basman, Sumatra, Dagroian, Lambri și Fansur". Poate cel mai primitiv era Basman, ai cărui locuitori „nu au nicio lege, ci trăiesc ca animalele". Acesta a mai remarcat: „Sunt supușii Marelui Han, dar nu îi plătesc tribut, pentru că se află atât de departe încât oamenii Marelui Han nu vin aici."

Era un regat magic, înzestrat cu un bestiar ce conținea elefanți, inorogi, „și niște ereți negri de un soi deosebit". Încă o dată, inorogul lui Marco era rinocerul asiatic, lucru care rezultă clar din descrierea sa neapetisantă: „Au păr pe ei ca bivolii, dar picioare ca de elefanți. În mijlocul frunții au un corn negru și foarte gros. Dară nu le fac rău oamenilor și dobitoacelor cu cornul, ci numai cu limba și cu genunchii, având pe limbă niște țepi lungi și ascuțiți. Când voiesc a vătăma pe careva, îl doboară și îl apasă la pământ cu genunchii și apoi îl rănesc cu limba."

„Maimuțele" din Basman erau și mai tulburătoare. „Se află pe insulă un soi de maimuțe mici, aducând la chip cu oamenii și cu alte părți ale trupului asemenea lor. Și unii dau maimuțele acestea drept oameni, înșelând lumea." Maimuțele erau sursa unor amuzamente crude, după cum relata Marco: „Sunt vânători care prind asemenea maimuțe de le fierb, apoi le dau cu o unsoare care le curăță blana, lăsându-le numai perii lungi din bărbie în chip de barbă și pe cei de pe piept și le spoiesc pielea până aduce cu cea de om. Iară uscându-se pielea, găurile unde au vârât perii se strâmtează de ai zice că așa le-au crescut de la natură. Iară mâinile și picioarele, care nu sunt întocmai ca ale oamenilor, atâta le întind sau le micșorează și le sucesc până par a fi de om. Apoi le usucă și le pun în cutii de lemn, dându-le cu sare și ungându-le cu șofran și cu camfor ca să nu le mănânce putreziciunea și le așază în așa fel ca să pară că au fost oameni. Și le vând negustătorilor care le duc în

toate colţurile lumii de le vând unora zicând că sunt nişte oameni micuţi."

Marco nu vorbea despre maimuţe, ci despre pigmei, „oameni micuţi", definiţi în general ca fiinţe umane având mai puţin de 1,52 metri în înălţime. Deşi frecvent asociaţi cu Asia, comunităţi de pigmei sau rămăşiţe ale lor au fost găsite în Indonezia şi în tot sud-estul Asiei. Pigmeilor asiatici li s-a spus *negritos*, în contrast cu numele dat pigmeilor din Africa, *negrillos*, dar în ultimul timp ambele denumiri au căzut în dizgraţie. Nici până în ziua de azi originile pigmeilor nu sunt pe deplin cunoscute. Se crede, dar nu s-a demonstrat, că toţi pigmeii au o descendenţă comună, un ADN comun, şi în general comunităţile de pigmei rămân separate de comunitatea dominantă în care trăiesc.

Sumatra

Spre descumpănirea lui, anotimpul musonilor a sosit odată cu el: „Chiar eu, Marco, am rămas cu tovarăşii mei vreme de cinci luni, din pricina vremii duşmănoase ce ne-a silit a sta pe loc şi a vânturilor potrivnice care ne-au împiedicat să pornim."

În timpul popasului său, Marco a rămas blocat alături de alţi 2000 de călători care s-au adăpostit în cinci construcţii provizorii de lemn – „aici se află lemn din belşug", explica el. Afirmă că şi-a asumat rolul de căpetenie, apărându-i pe călători împotriva inundaţiilor pe durata acestor cinci luni ploioase. Dar Marco şi-a mai asumat şi altădată roluri eroice nejustificate şi e posibil să facă aşa şi de data asta. „Către insulă, am pus să se sape şanţuri mari împrejurul nostru", spunea el, „ale căror capete sfârşeau de o parte şi de alta pe ţărm, de teama fiarelor şi a acelor sălbatici" – canibali flămânzi, se pare – „care prind oameni şi se ospătează cu ei".

Lăsând în urmă această situaţie de criză, Marco dezvăluie că negustorii experimentaţi făceau schimburi cu canibalii de la o distanţă sigură, marfa constând în hrană şi cele necesare supravieţuirii, mai ales orez şi peşte, faţă de care demonstrează

o afecțiune născută din teama de înfometare, declarându-l „cel mai bun pește din lume". Și-a petrecut timpul bând vinul local ca să-și mai aline plictiseala și frica. „Au un soi de copac căruia îi taie ramurile și din tăieturi curge un soi de apă [...] care este vin. Cum au tăiat o creangă, oamenii agață sub ciot câte un burduf sau urcior foarte mare, lăsându-l acolo [...]. Din ramurile acelea vinul curge foarte iute și într-o zi și o noapte se umple și e un vin foarte bun de băut, ca vinul nostru de acasă."

Dagroian

La încheierea anotimpului ploios, Marco a schimbat, cam mahmur, adăpostul copacilor dătători de vin cu drumul care îl ducea spre următoarea lui destinație. Acolo a dat peste niște ritualuri șocante de tratare a bolnavilor, care erau examinați de „magicieni": clarvăzători care preziceau dacă invalidul „se va tămădui sau va muri".

Norocoșii erau cruțați de alte îngrijiri și lăsați să se vindece, dar cei declarați condamnați erau supuși unui soi de eutanasiere primitivă, urmată de un banchet canibalic: „Unii bărbați care știu să pună capăt zilelor bolnavului cu blândețe vin de îl țintuiesc în așternut pe bolnavul ce va muri [...] și îl înăbușă pe loc, înainte să-i sune ceasul. Și murind el, îl taie și îl gătesc cu pricepere. Iar rudele mortului se adună și ospătează împreună cu prietenie, mâncându-l până la cel mai mic oscior odată ce s-a fript bine."

Marco a înregistrat acest obicei cu detalii cumplite, descriind respectul și poate teama canibalilor față de sufletele morților. „Mănâncă și sug până și măduva din oase, de nu mai rămâne pic de sânge sau osânză", continua el. „Fac asta nevoind să rămână din el nicio fărâmiță care să fie atinsă de stricăciune. Căci spun că, dacă ar mai rămâne ceva hrănitor în oasele lui, ar face viermi și apoi viermii ar muri din lipsa

hranei* [...]. După ce l-au mâncat, iau oasele și le pun într-un sipet de piatră pe care îl duc de-l atârnă în peșterile din munți, în așa chip că nicio fiară sau făptură necurată nu le poate ajunge."

Marco își declară scârba: „Acestea sunt niște apucături rele și ticăloase, căci este un popor tare crud și ticălos."

Fansur

Povestind despre călătoriile sale prin Indonezia, Marco încetează să laude măreția Imperiului Mongol și se concentrează asupra mâncării. Când a ajuns în regatul Fansur – cuvânt care înseamnă camfor – era atât de flămând, încât a ignorat faimoasa resursă a regiunii în favoarea pâinii făcute din palmierul de sago. Aceasta era simplu de preparat: localnicii spintecau trunchiul unui arbore matur de sago și măcinau miezul, obținând o substanță bogată în amidon, pe care o spălau, o strecurau, o măcinau și o coceau sub forma unor pâini dense și aproape lipsite de gust, despre care el susținea că sunt „foarte bune de mâncat". De fapt, spunea el, „pâinea din acea făină e ca pâinea de orz și are același gust".

Îi invită pe cititori să și-l imagineze, în sfârșit, ospătându-se: „Eu, messer Marco Polo, care am văzut acestea cu ochii mei, vă spun cinstit că noi înșine am încercat-o pe săturate, căci am mâncat adesea [asemenea pâini]." S-a îndrăgostit atât de tare de făina de sago, încât a luat provizii cu el în călătorie. „Am adus la Veneția din făina aceasta", mărturisea el, dar e greu să ni-i imaginăm pe venețieni împărtășindu-i entuziasmul.

CEYLON

Marco a auzit că „se găsesc în această insulă rubine nobile și fără de preț". Chiar mai ispititor, „regele acestei țări are un

* Ceea ce, conform convingerilor lor, ar fi un păcat, după cum explica Marco în cartea sa.

rubin mai mândru decât toate". Îl descria plin de siguranță: „Eu, Marco, fiind unul dintre soli, am văzut rubinul cu ochii mei și, când regele îl cuprindea în palmă, ieșea pe dinafară și deasupra, și dedesubtul pumnului pe care regele și-l ducea la ochi și la gură." Marco face rubinul să pară și mai mare: „E lung cam de o palmă și gros cât brațul unui bărbat. Și e cel mai frumos lucru de privit. Nu are niciun cusur. E roșu ca focul."

Kubilai Han declarase că trebuia neapărat să-l aibă, așa că, spunea Marco, „Marele Han a trimis solie la acest rege, spunând că dorea să cumpere rubinul și că, de i l-ar fi dat, i-ar fi oferit bănet cât prețuiește o întreagă cetate". Dobândirea rubinului nu avea să se dovedească ușoară, căci „regele Seilanului a răspuns că nu i l-ar da pentru nimic în lume, căci a spus că fusese al strămoșilor săi și de aceea nu se putea despărți de el", cuvinte pe care Kubilai Han nu le putea accepta sau înțelege.

Cu asemenea povești, Marco recunoaște că până și Kubilai Han, cel mai puternic cârmuitor din lume, era muritor și, mai dureros chiar, își pierdea cu iuțeală puterile.

INDIA ȘI GOLFUL ADEN

Maabar

Aici, în „cea mai mândră și mai mănoasă provincie din lume", Marco s-a simțit și el o dată în elementul său. S-a pomenit printre negustori bogați ce făceau comerț cu perlele care se găseau în apele puțin adânci de lângă coastă. „În tot golful, apa nu e mai adâncă de 10 – 12 pași, ba în unele locuri nu trece de doi pași. Din acest golf se pescuiesc cele mai frumoase perle", raporta el. Bazându-se pe experiența sa cu această marfă prețioasă, Marco explică procesul de culegere și vânzare a perlelor, care suferise foarte puține schimbări de la cele dintâi relatări, survenite cu 2000 de ani mai înainte. „Mai mulți neguțători se adună formând o companie și iau o corabie mare, anume pregătită, în care fiecare are o cabină aparte, cu un ciubăr plin de apă și alte lucruri de trebuință."

Pe durata acestei scurte perioade a recoltei, din aprilie până în mai, corăbiile se îndreptau către „un loc pe uscat unde se află belșug de scoici, de i se zice Bettala. Și de acolo ies pe mare [...] înaintând cam 16 mile către miazăzi, apoi aruncă ancora și coboară din corăbiile cele mari în niște bărcuțe [...]. Sunt numeroase corăbii de acest soi" – chiar și 8000 conform altor relatări contemporane – „căci mulți negustători se îndeletnicesc cu acest fel de pescuit și alcătuiesc multe companii din acestea. Toți negustătorii de pe o corabie au bărci care să tragă corabia prin golf. Bărcile acestea micuțe cară ancorele corăbiilor mari către uscat. Tocmesc oameni ce știu a înota bine, pescuitori de perle iscusiți, cu care fac înțelegeri cu luna, zicând că le dau atâta pentru toată luna aprilie, până la jumătatea lui mai sau câtă vreme merge pescuitul în golf."

Culesul perlelor avea pericolele lui, unul dintre acestea reprezentat în special de niște „pești mari", gata să atace și să ucidă pescarii. Negustătorii se protejau cu ajutorul unor „vrăjitori" cunoscuți drept „braamani, care, cu descântecele lor și cu meșteșugurile lor necurate, stăpânesc și năucesc acești pești de nu mai vatămă pe nimeni. Pescuitul făcându-se pe timpul zilei, iară nu și noaptea, magicienii fac ziua farmece și le desfac la căderea nopții".

În cele din urmă, „corabia aruncă ancora, și oamenii din bărcile cele mici [...] sar din barcă, scufundându-se în apă până la patru, cinci sau unii chiar la 12 pași* și stând sub apă cât le e cu putință. Și, ajunși pe fundul mării, dau de scoicile care se cheamă stridii și le urcă la suprafață într-o punguță din mreajă pe care și-o prind de trup".

Marco descrie apoi procesul fără vârstă de extracție a perlelor: „Scoicile se desfac, fiind puse în ciuberele cu apă despre care v-am pomenit, căci perlele sunt ascunse în carnea acestor scoici. Stând în apa din ciubăr, carnea scoicilor putrezește de se face precum un albuș de ou și apoi se ridică la suprafață, iar

* Aproximativ 3, 6 și 9 metri.

perlele rămân curate pe fund." Când Marco spune că „perlele care se află în această mare sunt vândute în toată lumea", nu exagerează.

Locuitorii din Maabar se împodobeau din belșug cu perlele pe care le căpătau. Uneori nici nu purtau altceva: „Nu au trebuință nici de croitori, nici de cusătorese care să taie și să coasă pânza, căci umblă despuiați mai tot anul", remarca Marco, numai că „își acoperă părțile rușinoase cu un petic de cârpă". Regele ținutului se distingea printr-un colier lat bătut cu „perle mari și frumoase și cu [...] nestemate", inclusiv rubine, safire și smaralde. De colier atârna „o sfoară subțire de mătase" pe care erau înșirate exact 104 perle și rubine dintre cele mai alese, numărul de pietre prețioase coincizând cu cele 104 rugăciuni pe care purtătorul lor le rostea zilnic. Regele mai purta și brățări de aur bătute cu perle – „minunate de privit" – care îi acopereau brațele și picioarele, ba chiar și toate degetele. Marco estima că aceste nestemate erau „mai de preț ca o cetate mai răsărită". Regele își păzea comoara cu gelozie „poruncind ca toți cei care au nestemate sau perle frumoase să le aducă la curte, unde el le va plăti îndoit de cât prețuiesc". Oferta atrăgea negustori ca Marco, dar și supuși ai regelui, „care bucuroși le duceau la curte, știind că vor fi bine plătiți".

Ca întotdeauna, excesele sexuale îl preocupau pe venețian, care dezvăluie că regele avea 500 de neveste. „Cum vede o femeie sau o fată frumoasă pe care și-o dorește pentru sine, pe dată o ia de soție", declara Marco. „În regatul său, femeile sunt foarte frumoase și mai presus de aceasta se și boiesc în așa chip că își sporesc frumusețea."

În ciuda ușurinței cu care dobândea neveste, acest rege privilegiat recursese la o faptă „necuvenită" pentru a câștiga, „o femeie nespus de frumoasă", care era soția fratelui său. Nesinchisindu-se de asta, regele „a luat-o cu forța [de la fratele său], ținând-o mai multe zile. Fratele lui, chibzuit om și înțelept, nu dădu niciun semn de supărare, ci îndură în tăcere

și nu se gâlcevi cu el." Reticența sa avea un motiv neobișnuit: „Fost-a el nu doar într-un rând gata să-l certe cu război [pe rege] fiindcă îi luase nevasta, dar de fiece dată mama lor se punea între dânșii și își dezgolea pieptul, zicând: «Dacă vă războiți între voi, o să-mi retez sânii care v-au hrănit.» Și astfel se punea capăt supărării."

Regele avea multe altele care să-i ocupe gândurile – nenumărați copii, de exemplu, și o suită imensă de servitori devotați. Atingând maturitatea într-o epocă în care relațiile feudale erau încă puternice, Marco a înțeles legătura dintre stăpân și servitori – în fond și el fusese vasalul lui Kubilai Han vreme de două decenii – dar legătura dintre acest rege și servitorii săi era cu totul altceva, după cum povestește. „Murind regele, trupul îi e ars pe un rug mare [...], iar mulți dintre servitori și chiar dintre nobilii săi credincioși [...] sar în flăcări laolaltă cu regele, de bunăvoie, arzând dimpreună cu el ca să-i țină de urât pe lumea cealaltă. Căci ei spun că, fiindu-i tovarăși pe lumea aceasta, se cade să-i fie de asemenea și în cealaltă, slujindu-l în toate cele." Acest obicei șocant este primul contact al lui Marco cu *suttee*, practicat intensiv în lumea pe care o explora. „Când un bărbat a murit și i se arde trupul pe rug, soția sa se azvârle în foc și se lasă arsă laolaltă cu domnul ei", se minuna el, adăugând că „femeile care fac asta sunt foarte lăudate", în timp ce acelea care refuzau să-și dea foc atrăgeau asupra lor disprețul.

Felul în care acest regat trata problema infracțiunilor diferea radical de obiceiurile vestice. „Când un om a săvârșit o fărădelege pentru care se plătește cu viața, iar regele cere ca el să fie ucis, cel care trebuie ucis spune că vrea să-și pună singur capăt zilelor, în cinstea și din dragostea față de cutare idol. Regele îi dă îngăduința."

Marco descrie pedeapsa ritualică care urmează, cu înfloriturи macabre: „Toate neamurile și prietenii celui care trebuie să-și ia viața îl iau și-l pun într-un jilț, dându-i 12 săbii sau cuțite bine ascuțite și tăioase, pe care i le leagă împrejurul

gâtului, apoi îl poartă prin toată cetatea, strigând: «Acest bărbat vrednic își va pune capăt zilelor din preamultă dragoste și cinstire pentru cutare idol.»" Când procesiunea ajunge într-un anume punct, „cel care trebuie să-și ia zilele ia un cuțit și strigă cu glas mare: «Îmi dau viața de dragul idolului cutare.» Și, zicând acestea, se lovește cu cuțitul în burtă [...]. Își dă atâtea lovituri cu aceste cuțite până moare." Într-o altă versiune, poate chiar mai oribilă, acesta își pune cuțitul „la ceafă și, trăgând cu putere către sine, își retează singur gâtul, fiind cuțitul foarte bine ascuțit, și astfel își află moartea".

După ce și-a șocat astfel publicul, Marco a comentat: „După ce a murit, rudele ard mortul veselindu-se tare și cu mare fast, socotind că a fost norocos."

Nebunia, dă el de înțeles cu o ocheadă venețiană, era în ochii privitorului.

Marco le-a mai făcut cunoștință cititorilor săi și cu bizarii *ciugi* sau yoghini, indieni pioși, distinși prin „marea lor cumpătare" și „viața aspră și trudnică" pe care o duceau „de dragul idolilor lor".

Erau apariții frapante: „Umblă despuiați, fără nimica pe ei, așa că rușinea lor nu e acoperită și nicio altă parte a trupului." Marco spune că idolatrizau bivolul și că mulți dintre ei aveau „un mic bivol din aramă sau bronz aurit în mijlocul frunții". Ardeau bălegar de bivol, apoi se ungeau cu cenușa acestuia, „cu același respect [...] cu care creștinii iau agheasmă". Nu mâncau nimic verde, convinși că toate lucrurile vii, inclusiv plantele și frunzele, aveau suflete; și dormeau goi pe sol „fără să-și aștearnă nimica deasupra sau dedesubt". Era „mare minune" că nu mureau cu toții din pricina asta. Pentru a completa tabloul acestui trai aspru, „postesc tot anul și nu beau nimic altceva decât apă".

Yoghinii își confruntau sexualitatea în „bisericile" sau „mânăstirile" unde desfășurau ritualuri bizare, pe care Marco le relata cu încântare lascivă. Când unul dintre cei care slujeau

„idolilor" murea, candidații la succesiune veneau la mânăstire pentru a le fi pusă la încercare tăria voinței împotriva mângâierilor seducătoare ale unor tinere fete. „Ele îi dezmiardă când ici, când colo, prin toate părțile trupului", spunea Marco, „îi îmbrățișează și-i sărută, oferindu-le cele mai alese plăceri [...]. Dacă mădularul nu tresare, rămânând ca înainte să-l atingă fecioarele, omul e socotit curat și vrednic și îl țin printre ei ca să le slujească idolilor." Cât despre candidatul incapabil să reziste atingerii fecioarelor, „dacă membrul său tresare și se ridică, pe acela nu îl țin cu ei, ci îl alungă pe dată de-a pururi din rândurile călugărilor, spunând că nu vor a ține printre ei pe un om care nu cunoaște stăpânirea de sine".

Remarcând aceste obiceiuri străine, Marco nici nu le judeca, nici nu era oripilat. Rămase obiectiv, chiar dacă nedumerit, mereu absorbit de uimitoarea varietate de comportamente pe care le vedea în provinciile pe unde călătorea. Dincolo de amestecul de observații pe care le oferea publicului său, el se îndepărta tot mai mult de reperul tinereții sale, creștinismul, pătrunzând pe tărâmul budismului.

S-a oprit asupra Sfântului Toma, unul dintre cei 12 apostoli, ca principal punct de comparație între creștinism și budism. În aramaică, dar și în greacă, numele sfântului înseamnă „geamăn" și în Ioan 11:16 este identificat drept „Toma, căruia i se zicea Geamănul". Toma a fost singurul dintre ucenici care s-a îndoit de vestea Învierii, aceasta fiind originea expresiei „Toma Necredinciosul". (Numai după ce a atins rănile lui Iisus, Toma a devenit un credincios fervent.) Subiect al unei mari cantități de literatură apocrifă, inclusiv *Faptele lui Toma*, se spune că a fost martirizat în anul 53 d.H. în Madras, India, pe ceea ce a devenit cunoscut mai târziu ca Muntele lui Toma.

În timp ce călătorea prin India, gândurile lui Marco s-au întors uneori către acest martir, deosebit de orice altă figură a creștinătății. „Trupul Sfântului Toma Apostolul, care a fost martir întru Hristos în această țară, e îngropat în [...] Maabar [...],

într-un cătun, căci pe acolo nu prea trăiesc oamenii şi nici neguţători nu prea se află, cari neguţători nici nu se duc într-acolo, căci nu există mărfuri de târguit, dar şi fiindcă locul e peste mână de departe." Auzind asta, Marco nu a putut să nu se îndrepte într-acolo. Cu ani înainte, în Armenia, ratase ceea ce credea că fusese şansa sa de a confirma prezenţa Arcei lui Noe pe Muntele Ararat. Acum avea prilejul să demonstreze existenţa unui apostol şi, de data asta, era decis să-l fructifice.

A făcut pelerinajul însoţit atât de creştini, cât şi de musulmani. „Să ştiţi că sarazinii de pe aceste meleaguri cred cu tărie în el şi spun că a fost sarazin" – o presupunere înduioşătoare, dar ilogică, întrucât viaţa şi faptele lui Toma precedau cu câteva secole apariţia islamului. Cu toate acestea, acei sarazini „spun că a fost un mare profet şi îi zic *aviarun*, care pe limba lor înseamnă om sfânt". Confuzia lui Marco în legătură cu identitatea lui Toma poate reflecta contopirea tradiţiilor religioase din regiune sau propria lui neînţelegere cu privire la cele ce i se povestiseră.

Indiferent cine va fi fost acel „sfânt" în timpul vieţii, locul lui de îngropăciune era înconjurat de mistere şi miracole. Copacii făceau nuci – Marco le zice „nucile Faraonului" – care ţineau loc atât de hrană, cât şi de băutură. „Au o coajă pe care se află ca un soi de fire ce au multe întrebuinţări şi sunt de mult folos. Sub coajă e o hrană cât să sature un om. E gustoasă, dulce ca zahărul şi albă ca laptele şi e rotunjită ca un vas, după cum e şi coaja. Şi în mijlocul acestei mâncări se află apă cât să umpli o ulcică, o apă limpede şi rece şi cu gust minunat", spunea Marco uluit de-a binelea. Aceste nuci misterioase erau, firește, nucile-de-cocos.

Chiar şi solul, fertil şi roşu, avea proprietăţi vindecătoare. „Creştinii care vin aici în pelerinaj iau ţărână din locul unde a fost răpus Sfântul Toma şi o duc în ţara lor şi, dacă vreunul e chinuit de friguri tot la trei-patru zile" – malarie adică – „îi dau puţin din această ţărână în apă sau în alt lichid şi, de cum o bea, prin puterea Domnului şi a sfântului, omul se înzdrăvenește."

Marco declară că el însuși „a adus cu sine niște țărână din aceea și pe mulți i-a lecuit cu ea". Marco negustorul nu a îmbrăcat cu ușurință mantia tămăduitorului. Deși este foarte posibil să fi revenit la Veneția cu o mostră din acest sol magic, nu avem informații că l-ar fi folosit ca să-i vindece pe alții și nici nu a fost menționat printre lucrurile lui. Cel mai probabil, colaboratorul său, Rustichello, sau un traducător pios al manuscrisului a adăugat această înfloritură pentru a-l portretiza pe Marco drept un bun creștin.

Devenea de altfel tot mai înclinat către spiritualitate. Nu numai că Marco Polo nu mai respingea sutele și apoi miile de imagini ale lui Buddha pe care le întâlnea – statui din lemn, sculpturi în piatră, ilustrații – ca fiind idoli. Acum se cufunda în istoria acestei figuri unice, încercând să înțeleagă atracția misterioasă a lui Buddha.

Primele simpatii budiste ale lui Marco puteau să fi provenit din contactul cu mongolii, care cedau budismului în număr tot mai mare. Îl întâlniseră inițial la vecinii lor din vest, uigurii, dar versiunea de budism a uigurilor nu provenea din India, ci din Tibet. Această variantă întrețesută cu ritualuri magice se răspândise spre est de-a lungul Drumului Mătăsii, ajungând până la Cambulac și la Kubilai Han, care o sprijinise, așa cum făcuse cu toate marile credințe din imperiul lui. În India, Marco a întâlnit o formă mai străveche de budism și a descoperit că era fascinantă. Cameleon ca întotdeauna, și-a schimbat încă o dată pielea: Marco Mongolul a devenit Marco Budistul.

Marco și-a asumat însărcinarea de a educa publicul occidental cu privire la importanța lui Buddha. Descrierea întâlnirii dintre călătorul nostru și Buddha conține sugestia predestinării, ca și cum Marco ar fi străbătut toată această distanță numai ca să-l cunoască pe marele învățător care avea să ofere călătoriei lui scop și claritate. Maturizarea lui Buddha seamănă cu cea a lui Marco, așa că negustorul venețian

s-a identificat în mod firesc cu călătoria spirituală a înțeleptului indian. Povestea vieții lui Buddha, spusă de Marco, a fost drastic simplificată, dar este sinceră, și nu disprețuitoare sau condescendentă. El i-a prilejuit publicului său cel dintâi contact cu Buddha și cu misticismul budist.

Marco se referă la Buddha cu un nume neobișnuit, Sagamoni Burcan, „Divinul Buddha". Prima parte a acestui nume este felul în care a transcris el termenul sanscrit S'akyamouni, care însemna „sfântul familiei regale S'akya". Cea de-a doua parte vine din termenul mongol *burkhan*, care înseamnă „zeu", „făptură divină" sau „sfânt".

„Acest Sagamoni fost-a cel dintâi om după chipul căruia s-au făcut idoli," explica Marco, descriindu-l apoi drept „cel mai sfânt și mai vrednic om ce a viețuit printre ei".

Marco continua: „Fost-a el fiul unui mare rege avut și puternic. Și acest fiu ducea un trai atât de curat, că nu voia a ști de lucrurile lumești și nici rege nu voia a fi. Și văzând tatăl că fiul său nu vrea domnia [...] s-a mâhnit peste măsură. I-a făcut o ofertă mărinimoasă, zicând că îl va înscăuna pe loc rege și el va rămâne un nobil în slujba sa.

Dar fiul său a răspuns că nu-și dorește nimic. Și văzând că fiul său nu vrea să fie domn pe această lume, tatăl său atât s-a întristat, de era să se prăpădească de durere. Nu e de-a mirarea, căci, neavând alți fii decât pe acesta unul, nu avea cui lăsa regatul după moartea sa [...]. Regele, după multă cumpănire [...], l-a silit să se mute într-un palat frumos, cu 30 000 de fecioare minunate care să-i facă toate voile, poruncindu-le să îl desfete zi și noapte și promițând că întâia care îl va face să împartă patul cu ea îi va fi soție și regină."

Fecioarele au făcut cum li s-a poruncit. Au cântat și au dansat. I-au „slujit la masă și i-au ținut de urât zi și noapte". Și totuși fiul regelui refuza să se lase „pradă ispitelor" și continua să ducă o viață virtuoasă, păstrându-și inocența. „Era un tânăr atât de delicat", spunea Marco, „încât nu ieșise niciodată din palatul tatălui său și nici văzuse vreodată om mort sau

olog, căci tatăl său nu lăsa niciun om bătrân sau gârbov să i se înfățișeze dinainte." Această inocență nu putea dura.

„S-a întâmplat odată ca acest tânăr, primind îngăduință de la tatăl său să plece într-o aleasă tovărășie, să străbată călare drumul prin oraș și să vadă un mort pe care îl duceau la îngropăciune și multă lume care îl urma. Buimăcit de această priveliște, i-a întrebat pe tovarășii săi ce era acela, iar ei i-au spus că era un om mort.

«Cum?» a întrebat fiul regelui. «Toți oamenii mor?»

«Cu adevărat, așa e», i-au răspuns ei.

Tânărul nu a mai zis nimic și a călărit mai departe, căzut pe gânduri. Nici nu s-a îndepărtat bine, că a zărit un om tare bătrân și gârbovit, care de-abia mergea și nu mai avea niciun dinte, pierzându-i pe toți de bătrânețe [...]. Tânărul a întrebat: «Cum așa, din tineri oamenii ajung bătrâni și cocoșați ca acesta?» Servitorii i-au răspuns: «Sire, toți cei care sunt dăruiți cu zile lungi pe astă lume trebuie să îmbătrânească precum acest om și să moară.» Și, înțelegând despre moarte și bătrânețe, fiul regelui a revenit la palat cuprins de uimire și înfricoșare."

Marco relatează această poveste cu mai multă convingere și exactitate decât în cazul altor episoade legate de viața spirituală. Dintre toate legendele pe care le-a auzit pe parcursul călătoriilor lui, povestea reacției tânărului prinț față de decăderea și moartea lumii înconjurătoare găsise cea mai mare rezonanță în el. A continuat: „S-a dus în munții cei mari și singuratici, căutând cele mai aspre sălbăticii, și acolo și-a petrecut toate zilele vieții sale, trăind în cinste și curăție, hrănindu-se cu rădăcini, ierburi și poame sălbatice și ducând o viață la fel de cumpătată ca un creștin."

Pentru Marco, povestea vieții acestui tânăr privilegiat marca punctul de contact dintre Est și Vest, dintre credința creștină și viziunea budistă asupra lumii. Mai mult, îl îndemna să îndrăznească să situeze sistemul central al credinței budiste la același nivel cu creștinismul, oricât de eretică ar fi părut

această idee în Veneția. Cu toate acestea, el insistă: „Căci, să fi fost creștin, ar fi fost unul dintre cei mai sfinți, aproape de Domnul Nostru Iisus Hristos, atât de curat și bun trai a dus."

Marco face o pauză, apoi vine cu sfârșitul poveștii: „Și murind fiul regelui, l-au înfățișat dinaintea lui tătâne-su, regele. Când l-a văzut mort pe acela de-l iubea mai mult decât pe sine, nu se pot descrie jalea și mânia lui. Puțin a lipsit să-și iasă din minți. L-a jelit nespus și la fel și întreg poporul. Apoi a pus să se facă o statuie cu chipul său, numai din aur și nestemate, și a poruncit ca toți supușii să se închine dinaintea ei și să o slăvească de parcă era un zeu."

O schimbare în tonul narațiunii indică faptul că, deși era dornic să-l îmbrățișeze pe Buddha, Marco era sceptic cu privire la doctrina reîncarnării: „Au spus că era Dumnezeu și așa mai cred și-acuma și că a murit de 84 de ori. Căci spun că atunci când a murit prima oară s-a întrupat în om, apoi a reînviat și a devenit un bivol și apoi a reînviat și a devenit cal și apoi măgar și spun că a murit de 84 de ori și de fiecare dată ei spun că a devenit alt animal, câine și alte vietăți, dară când a murit a optzeci și patra oară a devenit zeu și pe el idolatrii îl socot cel mai mare dintre zei și cel mai de seamă."

Versiunea de budism a lui Marco era influențată considerabil de interpretarea mongolă, care vedea în Buddha o sursă bogată de magie. Dar Marco a introdus o abordare personală în privința tradițiilor budiste pe care le-a întâlnit în India, căutând o figură paternă idealizată, care să nu-l părăsească așa cum făcuse propriul său tată cu ani în urmă, și totodată o stea călăuzitoare care să depășească mortalitatea și carnalitatea lui Kubilai Han. Mereu eluzivul Buddha îndeplinea acest rol și aprecierea preceptelor budiste l-a eliberat pe Marco de trecutul său.

În împărăția lui Buddha, nimic nu era șocant sau blasfemator, aceasta fiind o schimbare de perspectivă care a însemnat cea dintâi revoluție din conștiința lui Marco după boala

sa din câmpurile cu maci din Afganistan. De data asta, iluminarea era una în întregime naturală, dar năucitoare. Aproape mărturisește că, acum, limba se dovedește insuficientă pentru a descrie expansiunea conștiinței sale. În India, capacitățile lui descriptive nu reușesc să țină pasul cu experiența directă. Nu își mai retrăiește aventurile spre beneficiul cititorilor, imaginându-și-le în locul lor. În schimb, oferă crâmpeie dintr-un tablou incomplet. Pare mai degrabă să gândească cu glas tare, pornit într-o căutare spirituală, în loc să-și recreeze experiențele pentru uzul tuturor. Toate bătăliile glorioase și concubinele voluptuoase asupra cărora își abătuse atenția pălesc dinaintea călătoriei spirituale care i se deschide dinainte, ca urmare a celei mai noi și mai mari descoperiri: el însuși.

Povestind despre Ceylon, Marco se referă în treacăt la un munte abrupt, inaccesibil, în vârful căruia s-ar afla un „monument" al lui Adam, sau așa auzise el de la creștini și musulmani deopotrivă. Dar, după ce oferă tribut interpretării tradiționale, trece imediat la interpretarea budistă a „mormântului". Indiferent cine era cel comemorat în acel loc, toate credințele cădeau de acord că acolo se găseau „dinții, părul și blidul" (castronul pentru mâncare adică) unei figuri venerabile. Marco are grijă să consemneze că el, unul, nu era de acord cu cei convinși că aici se găseau rămășițele lui Adam, „căci învățătura sfintei noastre Biserici spune că e în altă parte a lumii. Las pe alții să hotărască ei cum or ști mai bine".

În 1281, Kubilai Han aflase de la musulmanii care ajunseseră în acel vârf de munte că acolo s-ar fi aflat rămășițele lui Adam. „Și-a spus atunci că trebuia să aibă dinții, blidul și părul." Această dorință, oricât de nerealistă, era conformă cu manifestările lui Kubilai Han la vârsta nevolniciei. Ca în multe alte ocazii, „a trimis solie regelui insulei Seilan cerându-i acele lucruri". Era exact genul de expediție în care Marco însuși ar fi fost trimis, dacă în acel moment nu ar fi făcut manevre ca să poată pleca acasă, și o descrie cu aprecierea unui inițiat.

Trei ani mai târziu, trimișii au ajuns la capătul drumului. După cum povestea Marco, „atâta s-au străduit, până au căpătat doi molari mari și zdraveni și au mai dobândit o șuviță de păr și blidul din care [sfântul] mânca. Blidul era din porfir verde, foarte frumos. Și dobândind aceste lucruri, solii Marelui Han au purces la drum înapoi la domnul lor. Când s-au apropiat de măreața cetate Cambulac, unde era Marele Han, au trimis de veste că soseau, aducând cu ei lucrurile sfinte după care îi trimisese." Kubilai a primit recunoscător obiectele și a acordat o atenție specială castronului, despre care auzise că, dacă se punea în el mâncare pentru o singură persoană, „cinci bărbați s-ar fi săturat din el". Căutând dovadă, a poruncit să fie umplut cu o porție de o persoană, apoi a declarat că, într-adevăr, din el puteau mânca cinci inși... sau cel puțin așa susținea Marco. El spune povestea castronului magic cu un scepticism vizibil și, deși se abține să-l eticheteze pe Kubilai Han drept credul, sugerează acest lucru.

Oriunde călătorea Marco de-a lungul coastei Indiei, îl chinuia „arșița cumplită". „Soarele arde atât de tare, că numai cu greu poate fi îndurat", se plângea el. „Chiar și apa e atât de fierbinte că, de ar fi să pui un ou într-un râu când arde soarele deasupra lui, s-ar găti înainte să te îndepărtezi prea tare, ca și cum l-ai fierbe în apă." În ciuda climatului opresiv, corăbii cu mărfuri din toate colțurile lumii veneau aici să facă afaceri.

Regiunea era populată de făpturi exotice și înspăimântătoare și acestea erau „cum nu s-au mai văzut nicăieri în lume", conform lui Marco. Erau „lei negri" (probabil pantere), păuni mai mari decât cei din Veneția, găini mai mari și mai bune ca oriunde și fructe cum nu mai văzuse și ale căror nume nu le știa. De data asta, varietatea florei și faunei l-a lăsat pe Marco fără cuvinte.

Melibar

Ajungând în acest „mare regat de la apus", Marco lansează un avertisment legat de pirați. Îi denunță ca fiind, „tâlhari neîntrecuți ai mărilor" și descrie maniera în care operau, din câte se pare, din proprie experiență: „Corăbiile acestor pirați mârșavi se împrăștie ici-colo, așteptând să treacă cele ale negustătorilor." Spune că aceștia sunt niște prădători atât de iscusiți, încât „nu se află corabie cu mărfuri care să nu cadă prinsă, căci corăbiile acestor corsari umblă câte 20 – 30, răsfirate la mare distanță". Ancorați la opt kilometri unul de altul, „20 de pirați pot stăpâni peste 100 de mile* de apă".

Vânătoarea continua zi și noapte. „Cum văd o corabie cu mărfuri, pe dată își fac semn cu foc sau fum și se adună laolaltă, căzând asupra corabiei și prădând tot." Încărcătura consta în mărfuri variate și valoroase, precum cuprul (folosit ca balast), mătasea și piperul, nardul, cuișoarele și alte mirodenii aflate la bordul corăbiilor nenorocoase. Ca negustător, Marco își dă seama că tovarășii săi „cunosc mârșăviile acestor pirați ticăloși și știu bine că nu-i pot ocoli", așa că „se adună mai mulți laolaltă și înarmați până în dinți, ca să nu aibă a se teme când vor da de ei, ci se apără cu vitejie și adesea le aduc mari stricăciuni".

Uneori piraților prindeau vreuna dintre aceste corăbii de mărfuri, luând bunurile la bordul lor, dar cruțând viețile oamenilor, pe care îi necăjeau spunând: „Mergeți acasă de adunați altele, să vi le luăm și pe acelea!"

Goçurat

Aici, piraților erau chiar mai „cruzi și ticăloși" ca prin alte părți. Plin de simpatie față de victime, Marco povestea cum „prinzând pe negustori, nu se mulțumesc să le ia avutul, ci

* 160 de kilometri, presupunând că Marco s-a exprimat în mile terestre, și nu în mile marine (unitate de măsură reglementată mult mai târziu în Europa).

îi pun la cazne și le cer să se răscumpere și, de nu plătesc pe dată, îi muncesc atât de cumplit, că mulți își află moartea".

Nimic din ceea ce văzuse Marco, fie și printre mongoli, faimoși pentru cruzimea lor, nu l-a afectat atât de profund ca relatările despre torturile îndurate de negustori în mâinile piraților arabi. Indignându-se din ce în ce mai tare în numele tovarășilor săi, negustătorii, descrie strădunța acestora pentru a zădărnici eforturile călăilor lor. Dacă aveau perle sau alte pietre prețioase, „le înghițeau pentru ca piratii să nu pună mâna pe ele" și astfel reușeau să-și păstreze o parte din bunuri.

Dar piratii erau „ticăloși până-n măduva oaselor", avertiza Marco, căci „acești corsari vicleni, prinzând câte o corabie de negustori și negăsind perle și nestemate, le dau o licoare din tamarind și apă de mare, făcându-i să meargă ades la umblătoare și să deșerte sau să vomite ce au în pântece".

Copac peren și masiv, tamarindul se distinge prin frunzișul său verde-închis, aducând cu penajul unei păsări, și retractil în timpul nopții. Pierdute în acest hățiș se află florile tamarindului, care ascund păstăi cafenii ca scorțișoara și lungi cât banana, cu pulpa acidă și semințele moi. Când se maturizează, păstăile se împlinesc, pulpa devine cafenie sau cafeniu-roșcată, iar semințele se întăresc. Tamarindul este un element de bază în bucătăria și medicina indiană, iar piratii descriși de Marco îl foloseau în chip de purgativ foarte puternic. Apa de mare pe care o înghițeau negustorii îi făcea să vomite, scoțând afară unele dintre obiectele pe care era posibil să le fi înghițit, în timp ce acelea care își continuaseră drumul în jos pe tractul alimentar se amestecau cu tamarindul și erau eliminate odată cu fecalele.

„Corsarii pun să se adune tot ce au dat afară negustătorii și răscolesc pentru a găsi perle sau orice fel de nestemate", explica Marco cu o simpatie amestecată cu dezgust. „De cad în mâinile lor, negustătorii nu scapă fără a-și pierde tot avutul." Într-un fel sau altul, piratii își recuperau prada și în același timp îi umileau pe negustori. „Acum ați văzut [...] o mârșăvie

de neînchipuit", pufnea Marco cu gândul la acești tâlhari ai mărilor.

Tana

Marco dă de înțeles că a vizitat acest loc, dar nu insistă foarte tare asupra lui. Neglijența față de sursele sale de informare devine din ce în ce mai evidentă pe parcursul călătoriei în India, când îl vedem bazându-se tot mai mult pe informații la mâna a doua. Fie că a făcut sau nu un ocol ca să o includă în călătoriile sale, Tana se potrivea cu tema lui: pericolul reprezentat de piraterie pentru negustori și pentru comerțul din India, altminteri atât de profitabil. În acest loc abundau piperul și tămâia, precum și vatirul* și bumbacul. „Corăbiile negustătorilor vin aici în număr mare și fac negoț bun", își informa el publicul, „iar cei care sosesc cu corăbiile pleacă încărcați cu de toate: aici se află aur, argint, alamă și multe alte lucruri trebuincioase regatului, de pe urma cărora speră să aibă mult câștig."

Tot aici, apele colcăiau de pirați, un nou motiv de critică din partea venețianului: „Din acest regat se trag mulți corsari care umblă pe mare făcând mari supărări negustorilor." În mod bizar, își vedeau de afacerile lor necurate cu complicitatea regelui din Tana, în schimbul cailor de care regatul acestuia avea nevoie. „Regele a făcut învoială cu piratii, care s-au legat să-i aducă toți caii pe care pun mâna." În același timp, „toate celelalte mărfuri, aur, argint și nestemate le rămân corsarilor". În fața acestei corupții care păgubea negustorii din toată India, venețianul nu putea decât să se plângă: „[...] aceasta e o ticăloșie și o purtare nedemnă de un rege."

* Țesătură de bumbac, de in sau de cânepă, foarte rigidă, folosită pentru întăritura hainelor.

Socotra

Dorul de mare și, prin extensie, de casă l-au îndemnat pe Marco să traverseze Oceanul Indian până în insula Socotra, aflată la intrarea Golfului Aden.

Parte a unui arhipelag compus din insule mult mai mici, Socotra pare singură când o vezi cum se înalță din ape pe niște bancuri masive de coral. Adăpostind un ecosistem care a fost izolat vreme de milioane de ani, insula conține multe rarități biologice. Venețianul pătrunsese în visul unui biolog, căci o treime dintre plantele și animalele care îl înconjurau puteau fi găsite numai acolo. Printre specimenele unice figurau crabi de uscat trăind la mai bine de 600 de metri deasupra nivelului mării, păsări rare și o mulțime de reptile exotice. Cel mai faimos exemplar al florei insulei era copacul sângele-dragonului, a cărui rășină astringentă era folosită la tratarea rănilor. Marco a fost atât de impresionat de flora și fauna insulei, de șopârlele ei gigantice și de acei copaci cu frunzișul lor ca un evantai, însingurați sub cerul nesfârșit, încât a declarat-o „cel mai fermecat loc de pe pământ".

Spre încântarea sa, a descoperit că acest avanpost îndepărtat, dar amplasat strategic, susținea o industrie prosperă a pescuitului de ton și balenă, care i-a ațâțat instinctele negustorești. În Europa, balena era bine cunoscută, chiar dacă nu tocmai corect înțeleasă. Vreme de secole, mamiferul gigantic le furnizase nord-europenilor carne, osânză și dinți. Oasele de balenă erau la mare preț pentru că din ele se confecționau unelte de țesut, piese de joc și blocuri de măcelărie. În secolul al XI-lea, un călător arab aflat departe de casă a descoperit că oamenii de pe insulele din largul coastei Angliei foloseau oase de balenă, și nu lemn, pentru construcții. Vânătoarea balenelor era o ocupație populară în Scandinavia și în Irlanda.

Marco explică cum prindeau arabii balenele și ce profit frumos scoteau negustorii din subprodusele rezultate de pe urma lor. Începe prin a descrie procedeul de pregătire a unui ton, care era folosit ca momeală. „Tonul e foarte gras și ei

îl taie în bucăți pe care le pun într-un ciubăr încăpător unde toarnă sare și fac multă saramură", spunea el. „Făcând aceasta, 12 inși iau o corabie mică și, suind în ea peștele cu saramură cu tot sau zeama sărată de la pește, ies pe mare. Pe urmă înmoaie niște zdrențe sau alte cârpe de aruncat făcute boccea în saramura cea plină de grăsime și le aruncă în apă, legându-le de corabie cu o funie. Apoi ridică pânza și hoinăresc ziua-ntreagă pe ocean și, pe oriunde trec, grăsimea din saramură lasă pe apă un soi de dâră ca o cărare.

Marco a fost uluit de rezistența balenei – „dacă se nimeresc pe lângă un loc unde se află o balenă sau dacă balena ia cumva mirosul și urma tonului, [balena] urmează acea cărare [...] chiar și o sută de mile" – și de vulnerabilitatea ei. Când ajungeau lângă prada lor fugară, vânătorii îi aruncau „două-trei bucăți de ton", iar balena, devorând momeala, „se amețește deodată, ca un om care a băut vin".

Cei mai viteji dintre vânătorii de balene coborau din ambarcațiune pe spinarea udă și alunecoasă a animalului și încercau să-și țină echilibrul. Unul ducea „o țepușă de fier cu ghimpi la un capăt, făcută în așa chip încât, odată ce a pătruns, nu mai poate fi scoasă din pricina ghimpilor". Cu primul prilej, unul dintre vânători, „sprijină țepușa de capul balenei și un altul o bate cu un mai de lemn, așa că pătrunde cât ai clipi în capul balenei. Căci, amețită fiind, balena nici nu-i simte pe cei care îi stau pe cap, așa că pot face tot ce poftesc."

Prin „țepușă", Marco înțelegea harpon. Odată fixat, terenul era pregătit pentru o cursă nebunească. „Când balena se scufundă și o ia la sănătoasa, trage după ea barca de care e legat odgonul. Dacă pare a trage barca prea tare la fund, se aruncă un alt butoi cu un steguleț, căci nu poate trage butoaiele sub apă și, ostenind tare de cât le-a târât după ea, în cele din urmă e slăbită din pricina rănii și moare."

În clipa morții balenei, mica ambarcațiune care o urmărise se apropia. Oamenii legau bine balena de corabie și o târau către „insula lor sau vreo alta aflată prin apropiere și o vând.

Iau ambra din pântec" - o excreție din intestinele balenei, de consistența cerii- și „multe poloboace de ulei din cap". Marco a estimat că o singură balenă producea 450 de kilograme de ulei.

Subprodusele de balenă reprezentau numai o parte dintre elementele prezente în pieţele îmbelșugate din Socotra. În timpul plimbărilor sale pe țărm, Marco a remarcat că „vine aici mulțime de corăbii, cu un puhoi de negustori și cu sumedenie de mărfuri pe care le vând pe insulă și pleacă încărcate cu mărfurile aflate pe insulă și din care se aleg cu mult câștig". În această abundență, pirateria prospera la vedere: „Terminând de umblat pe mare, piraţii trag pe insulă cu corăbiile lor, așezându-și tabăra și vânzând tot ce au furat pe mare." Aproape toată lumea știa despre piraţi și mai toți închideau ochii, inclusiv creștinii, care erau conștienți că „toate acele lucruri sunt furate de la idolatri și sarazini". În același timp, Marco spunea că creștinii „socot că e legiuit să le cumpere pe toate și o fac bucuroși", finanțându-i pe piraţii pe care îi condamnau.

În aceste ape nelegiuite, vrăjitorii, fermecătorii și necromanții își practicau fiecare propria escrocherie, întâmpinați cu mult cinism, dar cu prea puțină opoziție. Arhiepiscopul însuși „nu voiește ca ei să se dedea la farmecele lor, așa că le interzice cât poate și îi ceartă și îi pedepsește, spunând că e un păcat". Dar, adaugă Marco oftând resemnat, „nu servește la nimic, căci ei spun că așa se face din moși-strămoși". Așa că arhiepiscopul „rabdă toate acestea". Nici măcar amenințarea cu excomunicarea nu avea efect asupra magiei negre practicate de necromanți.

Conform credinței populare, pe care Marco o repetă binevoitor, magicienii îndrăzneau să-i sfideze pe piraţi: „Dacă piraţii fac vreo pagubă insulei, îi înlănțuie cu farmecele lor, făcând corabia să nu poată pleca până nu se dă înapoi ce s-a furat. Dacă o corabie cu pânze are vânt prielnic și s-a îndepărtat binișor, ei fac un alt vânt, potrivnic, s-o izbească și să o silească să se întoarne pe insulă." Acești vraci puteau la fel de

ușor să domolească marea sau, dacă voiau, să cheme o furtună devastatoare.

Pentru a-și îmbogăți povestirea, în timpul călătoriei sale pe coastă, Marco Polo a recurs tot mai des la informații adunate din surse relativ demne de încredere, cum ar fi negustorii, comercianții și funcționarii locali, și nu la experiența personală. Deși nu a pus piciorul prin ele, regiunile cu obiceiuri complicate de curtare și căsătorie și cu credințe variate păreau menite să îi atâțe gusturile lascive și imaginația înfierbântată, mai ales două insule numite Insula Femeilor și Insula Bărbaților.

Insula Bărbaților, își informa el cititorii pe un ton sigur, era un teritoriu creștin populat cu precădere de bărbați. „Când nevasta [unui locuitor] rămâne grea, el nu se mai atinge de ea până nu a născut și chiar după aceea vreme de 40 de zile. Dar după 40 de zile poate s-o atingă din nou, după cum poftește [...]. Vă spun", afirma Marco, „că nici soțiile lor, nici alte femei nu locuiesc cu bărbații pe această insulă, ci pe alta, care se cheamă Insula Femeilor. Și să știți că femeile nu calcă niciodată pe Insula Bărbaților, ci, în luna martie, bărbații merg cu toții pe Insula Femeilor rămânând acolo vreme de trei luni, martie, aprilie și mai". În acest timp, bărbații „mult se bucură și se desfată" cu soțiile lor, apoi revin în locuințele lor de burlaci de pe Insula Bărbaților ca să „semene, să secere și să își vândă mărfurile".

Insulele se aflau la o depărtare de 48 de kilometri una de cealaltă, iar cuplurile învățau cum să integreze creșterea copiilor în acest soi de aranjament domestic. „Copiii care se nasc sunt îngrijiți de mame pe insula lor și, dacă sunt fete, rămân cu mamele lor până la vârsta măritișului, iar când a sosit vremea o dau de soție unui bărbat de pe insulă. Dar dacă e băiat, după ce ajunge la vârsta de 14 ani, mama lui îl trimite pe insula tatălui său." Lui Marco, acest plan i se părea o metodă bună de a crește copiii, bazată pe cooperarea plină de respect

a ambelor sexe. „Soțiile nu fac alta decât să se ocupe de copii", remarca el, „căci bărbații le dau toate cele de trebuință. Când bărbații vin pe insula femeilor seamănă grâne, iar femeile le cresc și le culeg. Și femeile mai culeg poame, care se află din belșug pe insulă." În lumina exceselor senzuale sau ascetice pe care le văzuse, locuitorii Insulei Bărbaților și ai Insulei Femeilor găsiseră, după părerea lui, un stil mulțumitor, chiar dacă trudnic, de viață.

Deși scurtă în raport cu perioada îndelungată petrecută în China, călătoria în India a declanșat o transformare spirituală. Marco plecase la drum cu unicul țel de a ajunge întreg la curtea lui Kubilai Han. Mai târziu, căutase să călătorească pentru a înțelege întreaga Chină și apoi India. Pe drum, evoluase de la statutul de ucenic de negustător și călător amator (și elev stângaci al istoriei) la cel de pelerin și explorator al spiritului. În acest moment târziu, lentilele sale interioare se deschiseseră suficient cât să cuprindă toată omenirea; sau așa credea el. Dar nimic nu îl pregătise pentru spectacolul dat de fluviul câmpiilor, Gangele, cel mai sfânt dintre fluviile hinduse, poate cel mai sfânt fluviu din lume.

Gangele nu era cel mai lung fluviu din Asia – cu cei peste 2500 de kilometri ai săi era depășit de multe altele –, dar, de la izvorul său din Himalaya și până la destinația sa finală, Golful Bengal, era cel mai venerat, după cum a descoperit Marco. Probabil a vizitat fluviul în ianuarie sau februarie, când avea loc faimosul festival de scăldat numit *mela*. În timpul ceremoniei de purificare, pelerini veniți de foarte departe se scufundau în apele lui. „Bărbații, dar și femeile, se scaldă de două ori pe zi în apă, din cap până în picioare, dimineața și seara", spunea el. Să refuzi să te îmbăiezi era de-a dreptul o erezie. Observa fascinat: „Intră în apă despuiați și iau apă pe care și-o toarnă pe cap și apoi se spală unii pe alții."

Obsesia curățeniei îmbrăca multe alte forme. „Mănâncă numai cu mâna dreaptă și nu se ating de mâncare cu mâna

stângă. Tot ce e curat și frumos săvârșesc sau ating numai cu dreapta, iară stânga o întrebuințează numai la treburi neplăcute sau murdare, cum ar fi să se șteargă la nas sau la fund sau altele asemenea. Nu beau decât din cupe și fiecare o are pe a lui și nici că ar bea vreunul din cupa altuia. Când beau nu pun cupa la gură și nu dau de băut străinilor din ea."

Sistemul judiciar local l-a șocat pe Marco ca fiind la fel de sever, dar nici pe departe ilogic. Spune că, dacă o datorie este neplătită și datornicul face promisiuni deșarte, „creditorul poate să îl prindă făcând un cerc în jurul lui, iar datornicul nu poate ieși din cerc până nu îl mulțumește pe creditor sau nu se leagă dinaintea lui cu jurământ că îi va plăti totul în aceeași zi". Dacă datornicul încerca să fugă fără să plătească, „era osândit la moarte ca unul care a încălcat legea și dreptatea lăsate de domnul și stăpânul său".

În mâinile lui Marco, următoarea istorisire devine un studiu interesant privind soluționarea unui conflict comercial: „Și aflându-se în regat, în drum spre casă, messer Marco a văzut asta până și la rege. Căci, legându-se regele să plătească unui negustător venetic niște lucrușoare pe care le cumpărase de la dânsul, îi tot spunea că o să plătească mai târziu, deși negustătorul mult stăruia. Negustătorul, căruia întârzierea îi vătăma afacerile, stând la pândă într-o zi când regele umbla călare, l-a înconjurat pe dată, cu cal cu tot, cu un cerc tras în țărână. Și, văzând acestea, regele a oprit calul și nici că s-a mai clintit din loc până ce negustorul nu a fost mulțumit pe deplin." Priveliștea i-a surprins pe cei care erau martori la ea și care au exclamat: „Priviți cum regele s-a închinat dinaintea legii." Iar regele le-a zis: „Eu, care am dat această lege, să o calc fiindcă e împotriva mea? Nu, eu sunt cel dintâi ținut a i se supune!"

Contopirea ritualurilor religioase cu cele de fertilitate i-au stârnit curiozitatea lui Marco. A devenit conștient de mulțimea de fete tinere care vizitau mânăstirile, unde cântau și dansau

ca să distreze idolii, adică imaginile diverselor zeități, și să le dea de mâncare preoților și călugărilor care trăiau în ele. Obiceiul continua până când fetele se măritau, spunea el. Fetele erau zvelte și nespus de frumoase: „Aceste fecioare [...] au carnea atât de tare, că nu poți să le apuci sau să le piști de nicăierea", cu excepția faptului că, „pentru o firfirică, ele îngăduie unui bărbat să le piște cât poftește". Pe baza acestor indicii, ni-l putem imagina pe negustorul venețian privind, calculând și în cele din urmă despărțindu-se de o monedă sau mai multe pentru a-și satisface curiozitatea și libidoul.

Comportamentul fecioarelor ridica o întrebare urgentă: „De ce dau ele acest spectacol dinaintea idolilor? Pentru că preoții idolilor vestesc adesea că zeul și zeița s-au gâlcevit și acum e zavistie între ei și nu își vorbesc. Și câtă vreme sunt mânioși și înciudați, până nu cad la pace toate treburile noastre vor merge prost și vom da greș, căci nu vor revărsa binecuvântarea lor peste noi."

De dragul acestui scop, „fecioarele vin [...] despuiate, mai puțin în părțile rușinoase, și cântă dinaintea zeului și a zeiței. Căci zeul stă de unul singur într-un altar, sub un baldachin, iar zeița stă singură în alt altar, sub alt baldachin și oamenii spun că el se desfată adesea cu ea și că, atunci când sunt certați, nu se mai unesc între ei. Atunci fecioarele vin să-i împace [...] începând a cânta, a juca, a țopăi și a face tumbe ca să-i bucure pe zeu și pe zeiță și să-i împace unul cu altul și de aceea în timp ce joacă, spun: «O, stăpâne, de ce te-ai mâniat pe zeiță și nu-ți mai e dragă? Nu e ea frumoasă? Nu te mulțumește?»." Această pledoarie era însoțită de piruete uimitoare. „Cea care a rostit acestea își duce piciorul pe după gât și se răsucește pentru plăcerea zeului și a zeiței. Și, după ce i-au îmbunat îndeajuns, se duc acasă. Și, de dimineață, preotul idolilor anunță cu mare bucurie că i-a văzut pe zeu și pe zeiță împreună și că între ei s-a făcut pace și toți se veselesc și sunt recunoscători."

Oricâtă silinţă şi-a dat Marco să se împace cu oamenii şi cu obiceiurile la care fusese martor, India rămânea din cale-afară de stranie şi îl punea în mod constant la încercare pe călătorul veneţian. Observă că „nişte vietăţi cărora le zice tarantule" infestau locuinţele. Aceste arahnide carnivore hidoase erau pretutindeni, băgându-l în sperieţi. Semănau cu nişte „şopârle care se cocoţau pe pereţi" şi aveau „o muşcătură otrăvitoare şi peste măsură de dureroasă". Ba chiar ţipau – cel puţin aşa pretindea Marco.

Pentru a înrăutăţi şi mai mult situaţia, el considera tarantulele drept semne rele pentru negustori. „Când neguţătorii se târguiesc într-o casă cu asemenea tarantule şi o tarantulă ţipă la neguţători de deasupra capetelor lor, ei iau aminte din ce parte a neguţătorului, fie a vânzătorului, fie a cumpărătorului, a ţipat, dacă dinspre stânga sau dinspre dreapta, dacă din spate sau din faţă sau de deasupra capului [...]; aşa ştiu dacă e semn bun sau rău şi, dacă e bun, încheie târgul, iară dacă e rău, târguiala nici nu mai începe. Uneori e semn bun pentru vânzător şi rău pentru cumpărător, uneori e semn rău pentru vânzător şi bun pentru cumpărător, uneori e bun pentru amândoi sau rău pentru amândoi şi ei se călăuzesc după acestea."

Ca să doarmă în siguranţă înconjurat de asemenea pericole, se baza pe un dispozitiv inteligent folosit de localnici. „Oamenii au paturi foarte uşoare de trestie, astfel tocmite încât, aflându-se în ele şi voind să doarmă, se trag în sus cu nişte funii până sub tavan şi se priponesc acolo. Fac aceasta ca să scape de tarantulele care muşcă, dar şi de purici şi alte gângănii şi pentru a avea aer, la adăpost de zăduful cumplit din acele părţi."

Călătorii ca Marco mai foloseau aceste paturi suspendate şi ca să-şi ţină bunurile în siguranţă. „Cine călătoreşte noaptea şi se întâmplă să vrea a dormi (căci din pricina mai puţinei călduri, pe aceste meleaguri oamenii umblă mai degrabă noaptea, iară nu ziua), dacă are o pungă cu perle sau alte

comori, își pune punga sub cap și doarme acolo și nimeni nu păgubește prin furtișag sau altfel. Și de o pierde, e despăgubit pe loc, numai să poată dovedi că a dormit pe stradă." Dacă nu dormise pe stradă, „e bănuit că i-a stat gândul la rele, căci oamenii stăpânirii spun: «De ce nu ai dormit pe stradă, dacă nu ți-ai pus în gând să jefuiești pe careva?» Și e pedepsit și nu capătă nimic pentru paguba sa."

AFRICA

Zanzibar

„O insulă din cale-afară de nobilă și de măreață", declara Marco. „Are 2000 de mile* de jur împrejur."

De data asta se aventurase într-un teritoriu cu o istorie neînsemnată. Cei dintâi locuitori ai insulei emigraseră, după toate aparențele, de pe continentul african și locuiau în mici sate asemănătoare celor din Africa. În curând s-au pomenit în conflict cu comercianții arabi, care se poate să fi știut despre existența insulei încă dinainte de colonizarea acesteia. Marinari pricepuți și curajoși, comercianții se foloseau de musoni ca să iuțească traversarea Oceanului Indian și găsiseră un port improvizat acolo unde astăzi se află orașul Zanzibar. În cele din urmă, se stabiliră și ei aici și se împerecheară cu emigrantele africane. Cu puțin timp înainte de sosirea lui Marco, comunitatea în dezvoltare din Zanzibar își alesese un conducător, Jumbe. Deși nu era nici vreun mare războinic, nici o căpetenie îndrăzneață, el dădea insulei aparența unei unități politice.

În ciuda repetatelor afirmații că primul european care a vizitat Zanzibarul a fost Vasco da Gama, în 1499, Marco, conform relatării sale, a pus piciorul pe insulă cu 205 ani înainte ca navigatorul portughez să pătrundă în portul ei. Dacă e adevărat, Marco a fost cel dintâi european care a făcut-o sau cel

* Peste 3000 de kilometri.

puțin primul european care a scris despre Zanzibar. Relatarea lui Marco descrie Zanzibarul în starea sa pre-colonială: o insulă primitivă și izolată, capabilă să-l șocheze până și pe experimentatul nostru călător venețian.

Ajuns acolo, s-a simțit de parcă ar fi pătruns într-o altă lume, una plină de pericole. Bărbații sunt „foarte grași și îndesați", atâta chiar că, dacă ar fi la fel de înalți pe cât sunt de îndesați, ar „părea fără nicio îndoială uriași". Chiar și așa, spunea el, sunt „nemăsurat de puternici, cărând poveri cât patru bărbați care nu s-au născut pe insulă. Și asta nu e de mirare, căci fiecare dintre ei mănâncă de cinci ori cât bărbații născuți pe alte meleaguri". Acești supraoameni „sunt negri din cap până în picioare și umblă despuiați, mai puțin în părțile rușinoase" – spre marea sa ușurare –, „căci sunt nespus de mari, și de hidoase, și groaznice de privit". Până și părul lor l-a uluit, „negru ca piperul și așa de creț, că greu se îndreaptă, fie și udat cu apă". Și fețele lor l-au șocat până la traumă: „Au o gură grozav de mare și un nas turtit și răsucit către frunte, iar bărbile și nările atât de mari că te prinde mirarea. Au urechi mari și buze groase, răsucite în afară și ochii atât de mari și însângerați, încât sunt cumplit de privit; oricine i-ar vedea pe alte meleaguri ar crede că sunt diavoli."

Femeile de pe insulă i s-au părut lui Marco respingătoare, „ceva hidos de privit", declara el. „Au guri largi, ochi mari și nasuri mari, groase și scurte. Au sâni de patru ori mai mari ca ai femeilor de rând, ceea ce le sporește urâțenia. Sunt negre ca duda și foarte solide." Și ele „semănau cu niște diavolițe".

Descrierea deosebit de aspră și mustind de rasism la adresa locuitorilor din Zanzibar ridică semne de întrebare cu privire la autenticitatea ei. Poate că a combinat povești din Africa de Est, aflată în apropiere, cu povestiri din Zanzibar, înflorindu-le din mers, cu nepăsare. Dar, după ce își mai varsă focul, își îmblânzește descrierea ca pentru a se căi, recunoscând un interes comun: „Sunt negustători iscusiți și fac afaceri pe cinste." Prin această afirmație dă de înțeles că, indiferent

de prima impresie, locuitorii insulei erau oameni ca toți oamenii. Conform modului său de a gândi, comerțul era practic sinonim cu umanitatea.

Pe insulă se creșteau elefanți, iar negustorii locali făceau „un negoț frumos cu fildeși". Fascinat, Marco include o descriere plastică a ritualului de împerechere a elefanților: „Dorind elefantul să se împreuneze cu femela, sapă o groapă mare în pământ, până când femela poate să încapă acolo, răsturnată ca o femeie, căci are părțile rușinoase aproape de buric, iar masculul elefant se urcă pe ea ca un bărbat."

Insularii, pe care Marco îi considera „războinici de nădejde" și „puternici", deși nu „pe măsura mărimii lor", se bazau pe elefanți în luptă, echipându-i cu „castele de lemn" acoperite cu „scânduri și piei de fiare". Echipați în această manieră, puteau adăposti „16 sau 20 de bărbați cu lănci, săbii și pietre". Marco spunea că, pentru a pregăti elefanții de luptă, războinicii „le dădeau să bea vin de-al lor pe săturate [...] ca să-i îmbete pe jumătate și fac asta pentru că zic că un elefant care a sorbit din băutura aceea merge mai voios la luptă și e mai sălbatic și mai mândru și e mai merituos în bătălie".

Marco insista, fără nicio dovadă, că elefanții constituiau prada unei fiare mult mai mari decât ei, „pasărea grifon". Cei pe care i-a întrebat despre această făptură stranie au asemănat-o cu un vultur „nemaipomenit de mare". Relata: „Zice-se că sunt așa de mari și de puternice, că o singură pasăre de acest soi, fără ajutor din partea alteia, apucă elefantul în gheare și se ridică în aer. Apoi îi dă drumul la pământ și elefantul se face bucăți, iar pasărea grifon coboară, poposește pe trupul lui și îl sfâșie și îl mănâncă, îndestulându-se după pofta inimii." E o privelițte pe care și-a dorit foarte tare să o vadă, dar tot ce poate face este să redea ceea ce a auzit despre această apariție improbabilă.

Deși Marco nu a vizitat Etiopia – și nici măcar nu a pretins că ar fi făcut-o –, această scăpare nu l-a împiedicat să ofere

câteva mici perle. A speculat că Părintele Ioan, legendarul rege creştin, putea să fi trăit pe aceste meleaguri îndepărtate ale Africii. Bazându-se numai pe zvonuri, Marco susţinea: „Cel mai mare dintre toţi regii de pe aceste meleaguri este creştin şi toţi ceilalţi regi lui i se închină."

Existau şase regate, relata el, trei creştine şi trei sarazine, adică musulmane. „Mi s-a povestit", spunea, „că toţi creştinii din această ţară poartă pe chip trei însemne aurite în formă de cruce pentru a cunoaşte toată lumea că ei sunt cei mai nobili, după cum urmează: un semn pe frunte şi două pe obraji. Iar semnul de pe frunte coboară până la jumătatea nasului şi au câte unul asemenea pe fiece obraz. Şi aceste însemne li se fac cu fierul roşu, când sunt mici copii, fiind cel de-al doilea botez, al focului, căci, când sunt botezaţi în apă [...] atunci li se fac însemnele de care v-am povestit." Mai spune că în Etiopia locuiesc „mulţi iudei"şi că „aceştia au şi ei însemne pe chip, dar iudeii au numai două, câte o linie lungă pe fiecare obraz". Cât despre sarazini, ei au „numai un singur însemn, de pe frunte până la jumătatea nasului, şi şi-l fac cu fierul încins".

Practicile religioase ale etiopienilor prezentau un interes special pentru Marco, căci acest ţinut fusese căminul reperului său spiritual, „Sfântul Toma, apostolul". Discipolul sfântului relatează fascinat că Toma a predicat în Etiopia „şi i-a convertit pe unii din acest neam la credinţa creştină cu predicile şi miracolele sale", înainte să plece în „ţara Maabar din India, unde, după ce numeroşi oameni a convertit, fost-a ucis şi unde trupul său cel sfânt se află".

Deşi Marco îi privea cu căldură pe regele creştin al Etiopiei şi pe supuşii săi şi tânjea să vadă împrejurimile Adenului, recunoştea că, dacă ar fi vizitat regiunea, ar fi fost ostracizat, fiindcă „neguţătorii creştini sunt foarte urâţi în acest regat, căci [locuitorii] nu vor să-i vadă dinaintea ochilor, socotindu-i duşmani de moarte". Această realizare a fost un şoc. Făcuse eforturi considerabile ca să se convingă pe sine şi pe alţii că

era un dregător mongol, un învățăcel budist, un gentilom călător. În tot acest timp se angajase într-o căutare a identității sale, încercând rolurile de om de afaceri, povestitor și aventurier. Dar cei din jurul lui se uitau dincolo de numeroasele lui deghizări și îl priveau doar ca pe un „alt negustor creștin". Oricât de departe călătorise, chiar până la capătul pământului, sau oricât de bine se adaptase mediului schimbător din jurul său, până la punctul în care se convinsese pe sine că era altcineva, nu reușise încă să se lase în urmă.

Marco Polo ajunsese la capătul căutărilor sale personale și al protecției lui Kubilai Han. Văzuse lumea sau măcar partea ei cunoscută. Dar avea să-și afle drumul spre casă?

14

Prințesa mongolă

Am văzut ca-ntr-o părere
O domniță cu-un chimval [...].

Pe măsură ce Kubilai Han cădea pradă unui declin lent și dureros, Marco, tatăl și unchiul său se străduiau cu disperare să obțină eliberarea din serviciul lui. Cu fiecare an care trecea, părea tot mai probabil că nu aveau să mai revadă Veneția. Mai rău, dacă Kubilai murea cât timp se aflau în China, pașapoartele – și viețile lor – nu mai valorau nimic. Puteau cădea victime dușmanilor Hanului sau oricui ar fi ocupat tronul și ar fi dorit îndepărtarea lor. Așa că eliberarea la timp din serviciul lui era o chestiune de viață și de moarte.

Marco descrie cu multă prudență împrejurările din spatele eliberării lor din acea servitute aurită, descriind felul în care o dorință dragă inimii s-a transformat într-o obsesie și, în cele din urmă, într-un plan. „Petrecând messer Niccolo, messer Maffeo și messer Marco mulți ani la curtea Marelui Han", începea el, „au tot vorbit între ei că într-o bună zi și-ar dori să se întoarne pe [...] meleagurile lor de baștină, căci se cam făcuse vremea. Deși erau bogați în pietre prețioase și aur, ardeau de dorul de a revedea locurile unde se născuseră și, fiind chiar onorați și bucurându-se de favoruri, nici că se puteau gândi la alta." Marco rezumă ananghia lor într-o manieră neechivocă și plină de realism: „Văzând că Marele Han era tare bătrân, au prins teamă că, de s-ar fi întâmplat ca el să moară înaintea

plecării lor, nici că aveau să se mai întoarne la casele lor, drumul fiind lung și plin de nenumărate pericole. Dar sperau să poată înfăptui asta cât trăia el."

Când a considerat că era momentul potrivit, tatăl lui Marco, Niccolo, a profitat de el. „Într-o bună zi, văzându-l pe Marele Han vesel peste măsură, s-a aruncat în genunchi, implorându-l în numele a tustrei să le dea voie să meargă la casele lor. Auzind aceste cuvinte, Hanul tare s-a tulburat, spunând: «De ce vreți să plecați aflându-vă pieirea pe drum? Spune-mi! Dacă îți trebuie aur, îți voi da mai mult decât ai acasă și asemenea orice alt lucru mi-ai cere.»"

Hanul a promis să le ofere „oricâte onoruri și-ar dori" pentru a-și asigura loialitatea lor. Din spusele sale, reieșea că îi socotea pe cei trei Polo legați de el pe viață, dacă nu chiar pentru eternitate.

Îngenuncheat, Niccolo l-a contrazis: „Acestea nu le spun dintr-o prea mare dorință de aur, ci pentru că în țara mea mi-am luat soție după obiceiul creștinesc și nu o pot părăsi cât se află în viață."

Kubilai Han a cântărit acest apel formulat cu grijă. „Pentru nimic în lume nu vreau să părăsești împărăția mea", a spus el, „dar nu mă împotrivesc să umbli prin ea după pofta inimii."

Încă nemulțumit, Niccolo l-a implorat, după cum spunea Marco, „cu mare dulceață", să le permită oficial să părăsească împărăția, numai pentru a-și vedea eforturile sabotate de îndelungata loialitate a familiei sale față de cârmuitorul mongol. „Marele Han prinsese atâta drag de ei și atât era de mulțumit de faptele lor, încât cu multă plăcere îi ținea prin preajmă și nu le-a dat voie cu niciun chip să plece." Abia acum și-au dat seama cei trei Polo că era posibil ca Kubilai Han să considere plecarea lor drept un simbol al împuținării autorității sale. În acest moment nesigur al domniei lui nu își putea permite o asemenea provocare.

Când părea că negocierile intraseră într-un impas, Kubilai Han, inspirat de cele mai improbabile circumstanțe – efortul de a-i găsi o succesoare unei regine dintr-o țară îndepărtată –, a venit cu o soluție care a salvat obrazul tuturor.

După cum relata Marco, „tocmai atunci s-a întâmplat de a murit regina Bolgana, soția regelui Argon". Argon sau Arghun, cum i se mai spunea, era „domnul Levantului", un regat vestic, vag asociat cu Imperiul Mongol*. În același timp, Argon era încleștat într-o înfruntare violentă cu unchiul său, Acmat Soldan, care se convertise la islam și comisese nelegiuirea de a fura nevestele fratelui său. Argon jurase să răzbune această ticăloșie și să-l ucidă pe Acmat Soldan, care, la rândul lui, jurase să-l ucidă pe Argon, dar numai după ce îl va pune la cazne. Cei doi au petrecut ani luptându-se între ei și, în cele din urmă, Argon a învins.

De dragul menținerii unei aparențe de stabilitate în imperiul său, Kubilai Han era dispus să se implice în problema succesiunii din acel regat îndepărtat. Din câte explica Marco, regina, aflată pe patul de moarte, își exprimase dorința ca „nicio femeie să nu șadă pe tron și nici lui Argon să-i fie soață decât dacă s-ar fi tras din neamul ei". Atunci, a continuat el, „Argon a pus să i se înfățișeze trei nobili credincioși" – pe nume Oulatai, Apusca și Coja – și i-a trimis „cu multă măreție, ca pe niște soli ai săi la Marele Han, cu un alai de fețe alese, să ceară o domniță din neamul reginei Bolgana [...] ca să o ia de soață".

Cei trei emisari s-au achitat de misiunea lor plină de pericole, ajungând dinaintea lui Kubilai Han, care „i-a primit cu multă cinstire și cu veselie i-a ospătat. Apoi, având mare prietășug cu regele Argon, [Kubilai a trimis] după o domniță ce se numea Cocacin și se trăgea din stirpea dorită". Aceasta este prințesa mongolă pe care istoria o cunoaște drept Kokachin.

* Regatul (Hanatul) lui Argon, cunoscut și ca Ilhanat, își avea baza pe teritoriul de astăzi al Iranului.

Avea 17 ani, era „foarte frumoasă și cu alese purtări" și a căpătat pe loc aprobarea trimișilor. Numele ei, care însemna „albastră precum cerul", a fost considerat adesea un indiciu că avea ochii albaștri, lucru extrem de neobișnuit printre mongoli. Cel mai probabil avea ochii închiși la culoare, iar numele ei, ca multe nume mongole, includea o culoare, în cazul acesta albastrul, care trimitea cu gândul la cer.

Kubilai le-a poruncit celor trei baroni: „Înfățișați-o domnului vostru Argon, căci ea este din neamul ce-l vrea el și poate să o ia de soață cu inima ușoară."

În relatarea lui Marco, călătoria spre sud pare un basm, dar e plină de stângăciile realității, inclusiv un start ratat. „Când toate cele trebuincioase au fost adunate și o mare brigadă se gătise să însoțească cu toată cinstirea pe noua mireasă a regelui Argon, solii, luându-și rămas-bun de la Cinghis Han, au pornit la drum, călărind opt luni pe drumul pe unde veniseră." În curând, au dat de necazuri. „Pe drum aflat-au că, dând război între ei niște regi ai tătarilor, drumurile erau închise și, neputând înainta, au fost nevoiți fără de vrere a se întorna la curtea Marelui Han, înștiințându-l de necazul care îi lovise."

Această răsturnare de situație i-a oferit familiei Polo șansa infimă de a evada din Imperiul Mongol, explica Marco. „Pe când veniseră trimișii după domniță, messer Marco se întornase dintr-o solie în India, unde mersese ca trimis al măritului domnitor și fusese sau trecuse prin regatul lui Argon." Marco avea tolba plină de povești fascinante, descriind „cum împlinise solia și multe alte lucruri pe care le văzuse pe drum și cum străbătuse ținuturi străine și mări ciudate și [a spus] multe lucruri noi și minunate despre acea țară".

Mulțumită călătoriilor lui dese, Marco avea referințe impresionante, care îl recomandau ca pe un paznic de nădejde al tinerei prințese pe drumul ei către regele Argon. „Cei trei nobili, văzându-i pe messer Niccolo, messer Maffeo și messer Marco, ce erau latini" – creștini adică – „și oameni înțelepți, tare s-au minunat. Și aflând ei că aceștia [cei trei Polo] voiau

a pleca, au cugetat și și-au zis ei între ei că vor a-i lua cu ei pe mare, căci gândeau să se întoarne în țara lor pe mare, de hatârul domniței, fiindu-le greu peste măsură a călători pe uscat [...]. Altminteri, încă tot i-ar fi luat bucuros de tovarăși [pe cei trei Polo], știindu-i că au văzut și cercetat mult din Oceanul Indian și din acele țări pe unde aveau a trece și" – adaugă povestitorul cu mândrie – „messer Marco mai presus de toți."

Priceperea într-ale navigației cu care se fălea Marco i-a asigurat o misiune din partea Hanului. „După cum a zis Marco, ca unul ce umblase pe mare până pe acele meleaguri, maiestatea sa ar fi trebuit, în marea sa bunătate, să le îngăduie a pleca pe mare, iară cei trei latini, adică Niccolo, Maffeo și Marco, care era priceput în a străbate mările, să-i însoțească până în țara regelui Argon."

Chiar dacă acest aspect era în favoarea lor, Hanul, ca un faraon al zilelor sale, se împotrivea încă ideii de a-i lăsa să plece pe cei trei Polo. „Însă, neputând face altminteri, a consimțit la toate câte i le-au cerut ei."

Dând dovadă de cumsecădenia care îl atrăsese pe Marco către el în primele zile, Kubilai Han „a pus să fie aduși tustrei dinaintea lui și a grăit către ei multe cuvinte pline de bunătate despre marea dragoste ce le purta, punându-i a jura că, petrecând oarece vreme în țara creștinilor și la ei acasă, se vor înturna la el". Cei trei Polo, nerăbdători să pornească la drum după ani de amânări, s-au arătat de acord, fără să aibă însă nicio intenție de a-și ține promisiunea. Timpul era de o importanță capitală. Kubilai Han se apropia de sfârșitul vieții, lucru evident pentru toată lumea. Nu aveau de ales, trebuiau să plece de îndată, în orice condiții pe care le puteau negocia.

Înțelegerea încheiată cu căpetenia mongolă nu le oferea o libertate totală. Kubilai Han putea pretinde că îi trimisese pur și simplu pe cei trei Polo într-o nouă misiune în slujba imperiului. Dar nu se făcuseră niciun fel de planuri de întoarcere. Odată ce se achitau de însărcinare, cei trei Polo erau liberi.

În 1292, Marco Polo era un bărbat de 38 de ani, care își petrecuse 17 ani în slujba Hanului. Nu mai avea prilejul să pretindă că e altceva decât un negustor venețian, deși era cel mai memorabil și mai convingător când se prefăcea că e altcineva, o copie capabilă să întreacă originalul. Prizonier între granițele propriei identități, era acum împuținat. Drept compensație, nu mai trebuia să joace rolul fiului îndatoritor, într-o lungă și chinuitoare ucenicie pe lângă tatăl și unchiul său, sau pe al protejatului plin de farmec al celui mai puternic cârmuitor de pe pământ. Era pur și simplu un negustor itinerant dotat cu spirit de observație, impresionat de ingenuitate, disprețuitor în fața prostiei, susceptibil tentațiilor cărnii și mișcat la vederea credinței. Marco cel matur privea cu răceală întâmplările din jurul său, observând uneltirile drept ceea ce erau, și nu drept ceea ce le-ar fi putut lua imaginația lui fertilă.

În ciuda deziluziilor sale, Marco era îmbătat de perspectiva de a reveni acasă. Ulterior, când s-a apucat să-și spună povestea, pare să fi intenționat să descrie acest moment crucial al călătoriilor sale de două ori, ca pentru a-i sublinia importanța. Dar maniera de a o face a fost stranie. A dedicat o parte semnificativă a prologului povestirii foarte amănunțite a acestui episod, în loc să-l rezume. De fapt, descrierea plecării sale de la curtea lui Kubilai Han este cea mai lungă parte a prologului, iar spațiul care îi e acordat sugerează că Marco îl considera drept cel mai important episod al întregii sale cariere în serviciul Imperiului Mongol.

Cu fiecare kilometru parcurs pe Drumul Mătăsii și dincolo de el, Marco și-a compus propriul epitaf, combinând crâmpeiele experienței sale într-o poveste măreață, deși dezlânată, romantică, deși existențială, controlată și totuși impulsivă. Marco nu a plecat la drum ca să descopere un loc anume și nu s-a considerat niciodată un explorator. „Călător" – acesta este termenul prin care se descrie. Aventurile sale s-au petrecut și vor continua să se petreacă accidental, nu în mod premeditat. Nu a făcut planuri și nici n-o putea face. Trăia pe baza inteligenței

sale și a talentului pentru improvizație. Un rătăcitor prin temperament, știa că e mai bine să se integreze decât să iasă în evidență.

Deși Marco s-a văzut întotdeauna ca fiind un negustător, a demonstrat prea puțin interes în a se îmbogăți el însuși, chiar dacă măsura în mod constant avuția altora. Credea în comerț cum credea în puține alte lucruri. Pentru el, comerțul și călătoria erau sinonime și, dincolo de asta, erau însăși esența vieții. Erau, în opinia lui, îndeletniciri mai logice decât politica și războiul. De fapt, el privea în mod implicit războiul ca pe un obstacol nefast care se interpunea în calea naturii comerciale a tot ce făcea omenirea. Carisma (și concubinele) lui Kubilai Han l-au fascinat pe Marco mai mult ca aurul și nestematele. În mod cert, existau căi mai sigure de îmbogățire decât aceea de a călători de-a latul unui continent, expunându-se pericolelor la fiecare pas. Dar pe Marco îl interesa procesul în sine – negocierea, observarea, conflictul –, nu rezultatul. Când și-a început călătoria către casă, se considera bogat în cunoștințe și experiență mai degrabă decât în bunuri materiale.

Chiar înainte de a părăsi curtea mongolă, Kubilai Han, cu o demnitate melancolică, le-a dat noi *paizas* celor trei Polo, încă și mai împodobite, ca să le garanteze siguranța și bunăstarea pe drum. Erau niște frumuseți, „două tăbliță cu totul de aur, purtând pecetea împărătească și cu grozavă poruncă să fie lăsați a umbla liberi și neîmpovărați prin toate ținuturile peste care stăpânea el și să nu li se facă nicio răutate". Felul în care avea să se desfășoare călătoria celor trei promitea să fie la fel de luxos. „Oriîncotro ar fi mers", a poruncit Kubilai, „să li se dea toate cele de trebuință lor și alaiului lor și gărzi ca să poată umbla fără a suferi vreo stricăciune."

De fapt, Kubilai Han avea planuri complicate pentru ambasadorii și negustorii săi favoriți și a transformat călătoria lor într-o misiune internațională de o importanță considerabilă. „Le-a încredințat multe lucruri dinspre partea sa" – probabil

scrisori și alte obiecte de natură personală – „și o solie către papă, și către regele Franței, și regele Angliei, și regele Spaniei, și către toate capetele încoronate ale creștinătății."

Gata adunată, expediția era magnifică: 14 corăbii mari, fiecare cu câte patru catarge și 12 pânze. Entuziasmul lui Marco față de aventura care i se așternea dinainte în 1292 erupe din fiecare cuvânt. Dorul după albastrul apei și mirosul sărat al largului mării este palpabil. Perspectiva făcea apel la priceperea lui nautică. „V-aș putea povesti cum erau tocmite [corăbiile]", spunea el, „dar nu voi pomeni acum, căci ne-am lungi prea tare", deși observă că fiecare corabie avea câte 250 de oameni. O flotă măreață avea să pornească spre regele Argon, ducându-i mult râvnita prințesă.

Plecarea propriu-zisă a fost prilejul altor daruri generoase din partea lui Kubilai Han și a inepuizabilei vistierii mongole. „Gătind ei corăbiile de plecare, cu belșug de merinde și toate cele de trebuință, cei trei nobili și domnița, dimpreună cu cei trei latini, cei doi frați, messer Niccolo și messer Maffeo, și messer Marco, fiind gata a porni către regele Argon, s-au înfățișat dinaintea Marelui Han de și-au luat rămas-bun și veseli foarte au mers la corăbiile ce erau gătite și acolo au urcat pe corăbii cu mare alai de doamne și domni de neam mare. Iar Marele Han a pus de li s-au dat rubine fără număr și alte pietre de mare preț și bani de cheltuială să le ajungă zece ani."

Ceremonia a reprezentat ultima ocazie în care l-au mai văzut pe Han. După 20 de ani în străinătate, lungul drum spre casă începea, iar aventura lor de o viață se apropia de final.

Misiunea celor trei Polo de a o duce pe prințesa Kokachin la regele și regatul ei de drept a căpătat o semnificație specială în ultimii ani, pentru că este unica întâmplare descrisă de Marco care a fost confirmată în amănunt de izvoare istorice mongole și chineze. În 1941 și în 1945, savantul chinez Yang Chih-chiu a comparat sursele dinastiei Yüan cu relatarea detaliată a lui Marco privind circumstanțele plecării sale din China

și a descoperit că se potriveau aproape perfect, cu excepția semnificativă a omisiunii numelor celor trei trimiși ai lui Kubilai Han.

O relatare scrisă în 1301 de Rashid al-Din, cel mai credibil cronicar al acelei epoci, spune în linii mari aceeași poveste, pomenind-o pe prințesa Kokachin și pe cei trei ambasadori care o însoțeau, cu detalii ce corespund îndeaproape celor oferite de Marco. La fel ca omologii săi chinezi, Rashid al-Din nu menționează numele celor trei Polo, dar existența unei surse independente care confirmă amănuntele precise din descrierea lui Marco nu poate fi o coincidență. Luate laolaltă, sursele confirmă că Marco a însoțit-o pe prințesă la regele Argon și că se afla în serviciul lui Kubilai Han, așa cum a susținut el.

„Pornind ei pe mare, au umblat pe marea cea largă a Indiei vreme de 18 luni până au ajuns pe pământul regelui Argon", spunea Marco, „și în călătoria lor au văzut multe lucruri nemaivăzute și au aflat mari minuni." În graba sa, nu i-a spus niciodată colaboratorului său, Rustichello, care erau acele lucruri, dar, judecând după puținele informații pe care le-a oferit, călătoria pe ocean din 1293 a fost violentă și traumatizantă.

„Când au intrat în corăbii în țara Marelui Han", povestea Marco, „erau cu totul, doamne și domni, 600 de suflete, fără a pomeni marinarii. Iară când au ajuns pe uscat acolo unde voiseră a ajunge, au socotit că toți s-au prăpădit, fără doar 18 dintre ei. Iară dintre cei trei soli abia unul rămăsese, de se chema Coja, dară din toate femeile și fetele numai una a murit." Boala, naufragiile și pirații sunt cel mai probabil vinovații, dar Marco nu oferă nicio explicație, în ciuda înclinației lui către descrierea întâmplărilor dramatice și a împrejurărilor care îl puteau pune într-o lumină eroică. Dată fiind fascinația sa față de corăbii, pare posibil ca un fragment important și dramatic al relatării sale, dedicat acestor chestiuni, să se fi pierdut.

Tot ce a rămas din acest episod traumatizant este o colecție de fragmente care sugerează suferință extremă și durere. În ciuda a toate, cei trei Polo și tânăra prințesă mongolă au supraviețuit.

Marco îndurase un chin care depășea tot ce trăise mai înainte, chiar și în tinerețe, când străbătuse stepa pentru prima oară. În descrierile sale era acum mai sobru, mai puțin înclinat să se laude, nu atât deziluzionat, cât dezorientat. Marco și-a redobândit vechea vitalitate retrăind episoade anterioare ca să-și amuze cititorii, dar în timp ce nara ultima parte a poveștii sale nu a mai dat impresia că duce o existență magică. În schimb, tonul său mai respectuos sugera că se simțea pur și simplu norocos să se numere printre cei vii.

Sosirea neașteptată a supraviețuitorilor în regatul lui Argon a provocat mai degrabă șoc decât ușurare. Situația din acest regat îndepărtat se schimbase radical de când cei trei ambasadori plecaseră către curtea lui Kubilai Han cu câțiva ani mai devreme. Argon era mort – otrăvit, poate, de dușmanii săi.

Marco era consternat. În locul lui Argon, cei trei Polo au descoperit „un ins numit Chiacatu*, căci fiul aceluia nu era bun de domnie, fiind prea fraged în ani". Neștiind ce să facă cu prințesa pe care o escortaseră până aici riscându-și viețile, au decis în cele din urmă să i-o ofere lui „Cazan**, fiul lui Argon, de soție" și, în ciuda tinereții băiatului, cei doi s-au căsătorit.

Dacă Marco, tatăl și unchiul său credeau că se achitaseră de responsabilitățile lor și puteau, în sfârșit, să părăsească serviciul lui Kubilai Han, îi aștepta o dezamăgire. Încă o dată, loialitatea și abilitatea lor de a îndeplini misiuni aparent imposibile în serviciul Marelui Han aveau să le fie fatale. Tânăra prințesă nu voia să fie lăsată singură în acest ținut straniu și

* Gaykhalt, fratele lui Argon.

** Ghazan, viitorul conducător al Ilhanatului. Născut în 1271, el nu pare să fi fost minor în 1293, la sosirea prințesei Kokachin.

amenințător și, fiind prințesă, dorința sa era lege. Au încercat să se supună tuturor cerințelor ei, dar, în cele din urmă, spunea Marco, „când messer Niccolo, messer Maffeo și messer Marco împliniră toate treburile ce le fuseseră încredințate pe lângă domniță și celelalte solii date de Marele Han, s-au înturnat la Chiacatu, căci drumul într-acolo îi ducea, și acolo au rămas nouă luni".

Nouă luni! Trebuie să se fi întrebat, și pe bună dreptate, dacă aveau să mai vadă vreodată marile domuri ale Bazilicii San Marco, să-și sărute soțiile și să-și reia viețile lor confortabile în Veneția. În timpul acestei amânări nesfârșite, cei trei Polo au îndurat excese sufocante de ospitalitate și afecțiune din partea gazdelor lor recunoscătoare. Chiar și când vremea s-a îmblânzit și condițiile politice le-ar fi permis să pornească la drum, tânăra femeie pe care o însoțiseră din China nu a vrut ca paznicii ei să plece. Încă o dată, cei trei Polo s-au văzut siliți să implore și să facă promisiuni nesincere că se vor întoarce, numai ca să capete permisiunea de a pleca. În cele din urmă, dorința le-a fost îndeplinită, dar chiar și atunci, „când cei trei soli au părăsit-o, pornind către țara lor, domnița a plâns amarnic la despărțire". Poate ajunsese în cele din urmă să înțeleagă că fusese vehiculul evadării lor din Imperiul Mongol. Nefericita Kokachin, care riscase totul călătorind până în acest regat îndepărtat, a murit peste puțin timp, în iunie 1296. Cea mai credibilă explicație a morții ei premature este otrăvirea de către o facțiune opusă lui Kubilai Han.

Când familia Polo s-a pregătit de plecare, Gaykhalt, în spiritul lui Kubilai Han, le-a dăruit o serie de daruri, binecuvântări și poveri în forma unor *paiza* foarte complicate: „patru tăblițe de aur [...], două cu o pajură, una cu un leu, iară cea de-a patra netedă și fiecare era lungă de un cot și lată de cinci degete". Tăblițele proclamau că „acești trei soli trebuie cinstiți și slujiți pe tot cuprinsul țării sale precum ar fi el însuși și să li se dea cai și bani de cheltuială și pază în toate locurile cu primejdie, pentru ei și pentru tovarășii lor".

Bunăvoința lui Kubilai Han era nesfârșită, chiar și acum. „De multe ori li s-au dat 200 de călăreți, mai mulți sau mai puțini, după trebuință, ca să umble dintr-o țară în alta fără să sufere vreo răutate. Și nu o dată s-a făcut asta, căci au aflat multe locuri primejdioase, Chiacatu nefiind rege de drept și norodul neținându-se de la rele cum ar fi făcut având un suveran legiuit." Pe măsură ce se îndepărtau mai mult de regatul lui Argon, cei trei puteau conta tot mai puțin pe *paiza* ca protecție împotriva tâlharilor care nu îi juraseră supunere lui Kubilai Han.

De acum încolo trebuiau să-și poarte singuri de grijă, dacă voiau să supraviețuiască lungii călătorii către casă.

Era 1294 și în februarie începea Anul Nou mongol. Kubilai Han era atât de slăbit și deprimat, încât i-a gonit pe cei care călătoriseră până la curte ca să-i prezinte urările lor de bine pentru noul an. Generalul său favorit, Baian, a încercat să-i reamintească de marile lor victorii militare, dar nici el nu a reușit să-l însuflețească pe Han.

Pe 18 februarie, Kubilai Han a murit la 80 de ani, în siguranța și confortul palatului său.

Două zile mai târziu, un convoi funerar purtând rămășițele pământești ale lui Kubilai Han a pornit cu încetineală de la palat către nord, către munții Khenti. Respectând tradiția mongolă, locul său de veci, despre care se crede că se află lângă cel al bunicului său, Cinghis, era ascuns în mijlocul acestei naturi maiestuoase și sumbre. Nu au supraviețuit anale care să îl descrie și nici situl în sine nu a fost descoperit. A fost o încheiere excepțional de modestă pentru un împărat care se remarcase printr-o viață plină de îndrăzneală și excese.

Succesorul desemnat al lui Kubilai, Chinkim, murise cu mulți ani mai devreme. În locul lui, nepotul lui Kubilai, Temür, a devenit următorul împărat mongol, moștenind un imperiu în dezordine. A poruncit să fie înălțat un altar în memoria lui Kubilai Han și i-a conferit numele postum (chinez) de Shih-tsu, „Întemeietorul unei Dinastii".

Cronicarii timpurii ai dinastiei Yüan au răspândit faima lui Kubilai Han în lung și-n lat. Musulmanii au ajuns să afle despre acest ins extraordinar din scrierile lui Rashid al-Din. Cronicarii chinezi și coreeni au celebrat realizările lui Kubilai și Bar Hebraeus a scris cu căldură despre domnia îndelungată și spectaculoasă a acestuia. În ciuda amplorii lor, niciuna dintre aceste relatări nu se compară cu povestea plină de culoare lăsată de cel mai faimos cronicar european al lui Kubilai, Marco Polo. Numai el și-a cunoscut personal subiectul și încă mai avea *paiza* sau pașaportul pe care i-l dăduse împăratul cu ani în urmă, când Marco plecase din Cambulac pentru prima oară. A scris despre căpetenia mongolă cu o asemenea pasiune împletită cu venerație, încât a edificat de unul singur Vestul cu privire la unul dintre cei mai puternici cârmuitori care au trăit vreodată.

Marco Polo a aflat despre moartea lui Kubilai în timpul drumului de întoarcere la Veneția alături de tatăl și unchiul său. Probabil că și-a amintit pentru totdeauna unde era și ce făcea când a primit această veste copleșitoare, dar nu i-a încredințat amănuntele lui Rustichello. Spune simplu: „Fiind messer Niccolo, messer Maffeo și messer Marco în această călătorie, au aflat că Kubilai Han nu mai era pe această lume și au pierdut orice speranță de a se mai întoarna prin acele părți."

În loc să le ofere libertatea pe care o anticipase Marco, moartea lui Kubilai Han vestea sfârșitul aventurii și chiar al speranței înseși. În perioada plecării lor, cei trei Polo făcuseră uz de talentele lor de negociatori ca să se elibereze din servitudine, fie ea și una privilegiată. Acum că erau departe de acest tiran binevoitor care le controlase destinele, nu puteau să nu se gândească că nu aveau să mai vadă niciodată Cambulacul. Splendoarea și imensitatea Asiei erau pierdute pentru ei de-a pururi. Sfârșitul domniei lui Kubilai Han punea capăt unui parteneriat unic între Est și Vest, între un domnitor atotputernic

și o mică familie de negustori. Căpetenia mongolă le oferise celor trei un statut, dar, mai presus de-atât, îi oferise protejatului său un țel. Era personificarea puterii și a magiei.

În capitolele finale ale cronicii sale, curiozitatea fără hotare a lui Marco se oprește asupra ținutului în linii mari neexplorat al Rusiei. În realitate, drumul spre casă nu l-a purtat prin apropierea Rusiei sau a altora dintre meleagurile nordice care i-au stârnit brusc curiozitatea, dar relatarea sa, un rezumat bazat, după cum recunoaște, pe informații la mâna a doua, este memorabilă prin elocința ei și prin invocarea unui peisaj și al unui mod de viață pe care ceilalți europeni cu greu și-l puteau imagina.

Dacă e să te iei după Marco, drumul către Rusia dinspre est l-ar putea descuraja până și pe cel mai călit negustor. „Niciun cal nu pătrunde aici, fiind un ținut cu multe lacuri, izvoare și păraie și peste măsură de mocirlos, iar din pricina frigului cumplit din această țară, gheața e mai mereu groasă și corăbiile nu pot trece, nefiind însă atât de tare cât să țină o căruță sau un dobitoc." Cu toate acestea, negustorii și cei care puneau capcane și vindeau blănuri reușeau să traverseze acest pustiu, scoțând „mult bănet" pentru osteneala lor, iar acești inși încercați au fost cel mai probabil sursele lui de informații despre această regiune.

Marco auzise că traversarea acestui ținut dificil putea fi realizată în etape care durau 13 zile, cunoscute drept „parcursuri", la capătul cărora călătorul înghețat și epuizat putea fi sigur că va găsi un cătun constând din „câteva case de lemn ridicate pe pământ, în care se adăpostesc cei care duc și aduc mărfuri". Comerțul reușea, încă o dată, să depășească orice obstacol. Pentru Marco acesta era un aspect firesc al vieții, nicidecum un prilej de mirare.

„În fiecare cătun ca acesta", continua el, „se află o casă pe care o numesc poștă și unde trag toți solii domnului, ce bat ținutul în lung și-n lat." O versiune adaptată la vremea rece a

caravanelor care-i slujiseră ca principal mijloc de transport de-a lungul anilor, organizarea lor prezenta aspecte familiare. „La fiecare asemenea poștă sunt ținuți 40 de câini foarte mari, abia mai mici ca un asin, și câinii ăștia sunt deprinși să tragă la fel de bine ca boii de pe la noi și sunt înhămați la sănii, care se cheamă *sliozola* [...], ducându-i pe soli de la o poștă la alta, adică de la un parcurs la altul."

Marco a fost intrigat mai ales de sănii, despre care auzise probabil în amănunt de la vreun alt negustor: „Sania e o căruță lipsită de roți", explica el publicului nefamiliarizat cu ideea călătoriei de-a latul imenselor pustiuri înghețate, „dar făcută din lemn ușor și netedă pe dedesubt, ridicată la capete ca o jumătate de cerc, ca să poată trece peste gheață și peste noroi și peste mocirlă."

Marco s-a informat foarte amănunțit cu privire la mânatul câinilor. Relatarea sa pare scrisă de unul care a ținut el însuși frâiele: „Cei care umblă cu sania înhamă șase câini din aceștia [...] în jug, doi câte doi, să tragă la sănii. Și nimenea nu-i mână, ci merg drept până la următoarea poștă, trăgând sania cum nu se poate mai bine și pe gheață, și prin mocirlă. Și merg astfel de la o poștă la alta [...]. Acela ce are solii, suie și el într-o sanie și lasă câinii să-l poarte pe cel mai drept și mai bun drum. Și, ajungând la următoarea poștă, unde e capătul călătoriei, află acolo alți câini și sănii și altă călăuză gata să-i poarte mai departe. Și asta se face, căci câinii nu pot duce poveri așa mari vreme de 13 zile, iar cei care i-au adus fac cale-ntoarsă cu ei. Și așa străbat parcursurile acestea, schimbând câinii, sania și călăuza [...] până când solia domnului e dusă [...] prin munți și, cumpărând piei, revin în țara lor pe câmpie."

Marco e plin de entuziasm cu privire la comerț, mai ales când înșiră soiurile de blănuri cu care fac comerț mesagerii: „animale mici, dar de mare preț", se minunează el, „de pe urma cărora se aleg cu mare câștig și mult folos; sunt zibeline, hermine, veverițe și vulpi negre și alte felurite animale de pe care se scot piei de mare preț". Însă, gândindu-se la condițiile

îndurate de negustori în acest climat aspru, Marco, călătorul fără astâmpăr, Marco senzualul, îi întoarce spatele: „Toate casele lor sunt tocmite sub pământ din pricina frigului cumplit de pe aici și ei numai sub pământ viețuiesc." La fel de aspre sunt cuvintele de încheiere rostite de venețian pe acest subiect: „Nu sunt plăcuți văzului." Perspectiva de a fi închis luni în șir într-o locuință subterană cu ei a pus capăt viselor lui Marco de a se îmbogăți din comerțul de blănuri.

Era momentul ca iubitorul de spații vaste, soare și intrigă să meargă mai departe.

În vecinătatea pustiului dătător de blănuri, Marco a localizat o regiune încă și mai sumbră, Valea Întunecimii, numită astfel din pricina ceților dese care o ascundeau și pe care uneori o numește „ținutul umbrelor". Deși pare să descrie un ținut alegoric, el credea că descrie un loc concret, aflat imediat dincolo de sfera de influență a mongolilor, departe de centrele de putere pe care le cunoscuse în ultimele două decenii. Oamenii de aici, spunea el, „trăiesc asemenea dobitoacelor".

În ciuda climatului inospitalier, o mână de mongoli se aventura în regiune, luând precauții neobișnuite ca să fie în siguranță. Ei „vin aici cu iepe cu mânji și lasă mânjii în grija unor paznici ce-i așază la hotare, căci iepele, făcând călătoria, caută a se întoarce la copiii lor, deslușind drumul mai bine ca omul, după mirosul mânjilor". Unicul motiv pentru care Marco credea că merită riscul de a călători prin această regiune era, inevitabil, perspectiva comerțului cu blănuri de samur și „alte blănuri de mare preț".

În mod surprinzător, Marco are vorbe bune de zis despre locuitorii acestui ținut al umbrelor. „Sunt oameni chipeși, înalți tare și desăvârșit făcuți", remarca el ușurat, „dar foarte palizi și fără de nicio culoare, ducând prea mare lipsă de soare".

Marco îndurase partea lui de ierni mongole reci, dar descrie iernile rusești ca fiind mai brutale ca orice trăise el – „frigul

cel mai cumplit de pe lume, încât greu scapi cu viață" – evocând cu atâta forță mușcătura gerului, încât ai impresia că a suferit-o el însuși. „De n-ar fi multele sobe pe care le au pe aici, oamenii altă soartă n-ar avea, decât ar pieri de prea mult frig", spunea el. „Dar aici se află sobe în tot locul, căci cei nobili și puternici pun să se înalțe, din multa lor pioșenie, cum se înalță spitalele pe la noi. Și tot omul poate da fuga la o sobă din aceasta când dă de nevoie. Căci uneori frigul e atât de necruțător, încât, umblând oamenii prin ținut către casă ori ducându-se și venind de la treburile lor, mai că nu îngheață de la o sobă la alta, deși sobele sunt atât de multe, că le despart abia 60 de pași."

Nevăzând vreun motiv să se îndoiască de acest aranjament, Marco raporta: „Adesea se întâmplă ca un om, ori că nu s-a încotoșmănat bine, ori că nu poate călători cu iuțeală, fiind el bătrân sau mai slab la trup și la puteri sau fiind casa lui poate prea departe, să cadă la pământ înghețat înainte să ajungă de la o sobă la alta. Și negreșit și-ar afla sfârșitul, dar alți trecători îl iau repede, ducându-l la o sobă unde îl despoaie și, când se încălzește, își vine în simțiri și înviază."

Marco e pe un teren mai sigur când descrie sobele ciudate, care seamănă cu niște saune. Vorbește despre „bârne groase, așezate unele peste altele închipuind un pătrat" și spune că „sunt atât de bine îmbucate, că nimic nu se zărește printre ele și pe la încheieturi sunt astupate cu clei și altele asemenea, ca ploaia să nu poată pătrunde pe nicăieri. Sub acoperiș, se află o ferestruică pe unde răsuflă fumul când se face focul de le ține calde. Aici se țin bușteni din belșug, pe care oamenii îi pun pe foc clădind mari stive, iar când buștenii ard și scot fum, ferestruica se deschide și fumul iese prin ea." Aceste construcții erau atât de răspândite în Rusia, că „fiecare nobil sau om avut" spunea că are una.

Sursele locale ale lui Marco – negustori care chiar se aventuraseră în acest ținut bizar – au confirmat patima nemăsurată

pe care o nutreau rușii față de băutură. I-au povestit că nobilii și „magnații", bărbați și femei deopotrivă, la fel și „soții, soțiile și copiii" se adunau în grupuri de până la 50 de persoane numai ca să bea „un vin desăvârșit, care se chema *cerbesia*" și era îndulcit cu miere. „Sunt unii cărora li s-ar putea zice hangii", continua Marco, „care vând *cerbesia* aceasta. Grupurile de care v-am pomenit se duc la crâșmă și se pun pe băut cât e ziua de lungă. Numesc bețiile acestea *straviza*. La înserat, hangiul socoate câtă *cerbesia* au băut și fiecare plătește partea sa, a nevestei și a copiilor de i-a adus cu el."

Femeile își rezervau un timp anume ca să bea pe săturate *cerbesia*, cu obiceiuri specifice sexului lor. „Când femeile vin să stea toată ziua", relata Marco, „ele nu ies, ci, vrând să se ușureze, pun cameristele de le aduc niște bureți mari pe care-i așază sub ele cu atâta îndemânare, că nu se bagă de seamă. Căci una se face a vorbi cu stăpâna ei, iară cealaltă potrivește buretele sub ea și stăpâna se ușurează în buretele pe care stă, iar după aceea camerista scoate afară buretele îmbibat, și așa se ușurează ori de câte ori poftesc."

Concluzia lui Marco despre poporul rus, bazată pe o anecdotă pe care o auzise, este comică și grotească: „Odată, un bărbat a plecat cu soția sa de la o beție ca aceea. Și, punându-se soția sa pe vine să se ușureze, părul dintre coapse i-a înghețat din pricina frigului ce era, prinzându-se de iarbă. Iară femeia, neputându-se mișca de durere, a țipat."

Marco își încheie povestea cu o întorsătură obscenă: „Atunci soțul, fiind din cale afară de beat și milă făcându-i-se de soția sa, s-a aplecat și s-a pus să sufle, vrând să topească gheața cu suflarea sa. Dar când sufla, răsuflarea i-a înghețat și firele din barbă i s-au prins de perii dintre coapsele femeii. Așa că nici el nu se mai putea mișca din pricina durerii, rămânând cocoșat." În acest moment, dacă le spunea povestea altora, Marco probabil demonstra ce voia să spună, spre amuzamentul publicului.

„Şi n-a fost chip să se mai clintească din loc până n-a venit un trecător de a spart gheaţa." În mijlocul râsetelor beţivanilor, e posibil ca nimeni să nu mai fi putut să-l audă pe Marco rostind ultimele cuvinte ale acestei glume crude.

Marco lasă impresia că putea s-o ţină la nesfârşit cu istorisirile sale despre miracole, mituri, glume şi experienţe unice. „Acum aţi auzit toate lucrurile care se puteau povesti despre tătari şi sarazini, despre traiul şi obiceiurile lor şi ale multor alte ţări, câte am putut cerceta şi cunoaşte", cu o singură excepţie importantă.

Ca într-un bis, Marco a dorit să relateze o călătorie pe apă. Fusese consemnat pe uscat atâţia ani şi jinduia după un vânt proaspăt şi pânze umflate. „Nu v-am povestit nimica despre Marea cea Mare*, nici despre ţările ce o înconjoară, măcar că noi le-am văzut pe toate." Flirtează cu tentaţia de a se lansa în povestire, dar în cele din urmă respinge ideea, căci, explica el, „mi se pare netrebuincios a vorbi despre lucruri de care nu e nici nevoie, nici folos, fiind atâţia care umblă zi de zi pe această mare." De fapt, în ultimul deceniu al secolului al XIII-lea, când majoritatea oamenilor nu se aventurau la mai mult de câţiva kilometri de locul naşterii lor, nu prea mulţi ştiau ce era acolo, dar probabil persoanele pe care Marco le cunoştea şi le respecta ştiau.

„Aşa că voi tăcea şi acestea nu vi le voi mai povesti." Poate altădată.

În final, Marco recunoaşte că nu ar fi putut face mare lucru ca să schimbe cursul vieţii sale. „Cred că întoarcerea noastră a fost voia Domnului", conchidea el, „pentru ca lucrurile ce se află pe această lume să fie cunoscute. Căci, după cum am spus la începutul cărţii [...], nu s-a mai aflat alt om, fie el creştin sau sarazin, tătar sau păgân să fi colindat o aşa mare parte din

* Marea Mediterană.

lume ca messer Marco, fiul lui Niccolo Polo, cetățean nobil și de seamă al Veneției."

Rezultatul a fost o poveste care dă pe dinafară, inepuizabilă și care se alimentează pe sine. În ea, Marco a călătorit și prin timp, nu doar prin spațiu. De-a lungul fâșiilor celor mai vestice ale Drumului Mătăsii, pe înălțimile Pamirului, a vizitat o lume mai primitivă, întâlnind oameni și societăți neschimbate încă din timpuri preistorice. În China s-a deplasat cu sute de ani înainte, într-o utopie tehnologică și culturală. Dar viziunea sa despre viitor, întrupat de extrem de civilizatul Quinsai, era tulburată de noile manifestări ale unor lupte străvechi. Corupți de succesul lor în materie de comerț și sclavi ai superstițiilor și senzualității, chinezii din Quinsai, așa cum i-a înfățișat Marco, nu erau stăpâni pe destinul lor ca națiune: erau vulnerabili dinaintea unor războinici agresivi ca mongolii, preferând să combată pericolele de acasă, precum incendiile, și nu pe cele venite de dinafară, cum ar fi războinicii călare, însetați de cuceriri. În China, Marco a văzut viitorul, dar acesta era doar cu puțin mai haotic decât prezentul.

Despărțite de tâlhari, de regate războinice și de ascensiunea Islamului până la instaurarea Pax Mongolica, Estul și Vestul aveau Drumul Mătăsii pe care bunurile – și figurile religioase – circulau înainte și înapoi. Poate cea mai mare influență a „Superautostrăzii Sericiculturii" nu a fost mătasea însăși sau alt bun pământesc, ci informația despre locuri îndepărtate, a căror natură era greșit înțeleasă sau a căror existență nu era cunoscută. Marco a vizitat multe asemenea locuri. Se considera un negustor de stofe, bijuterii și mirodenii. Dar marfa lui cea mai de preț era cunoașterea lumii și a oamenilor care o populau, anticipând astfel Renașterea și urmările ei. Prin relatarea sa, a condus atât Estul, cât și Vestul către viitor.

Nu era o perspectivă pașnică, așa cum o experimentase și o prezentase Marco. Era în egală măsură păgână și pioasă, dar umanitatea ei nu putea fi negată. Era o lume în care oamenii depășeau granițele geografice, religioase și politice pentru

a se conecta. Spre deosebire de izolarea impusă de condițiile aspre ale Evului Mediu, viziunea despre viitor a lui Marco cerea călătorii constante, comerț fără limite și o comunicare permanentă în mai multe limbi. Era o lume în care creștinii făceau comerț cu musulmanii, cu „idolatrii" și cu oricine avea o vagă idee despre comerț și în care un regim ca dinastia Yüan încorpora indivizi dintr-o uimitoare varietate de culturi în serviciul unui ideal. Era o contopire eterodoxă, unificată nu de un guvern sau de un sistem de credințe, ci de o forță pe care Marco o credea a fi universală, și deci mai puternică: impulsul de a face comerț.

Când cei trei Polo au ajuns în Trapezunt, un mic regat corupt din Imperiul Bizantin, aflat pe malul Mării Negre, dezastrul i-a lovit, deși nu sub forma unei furtuni, a unei molime sau chiar a unui act de violență. În Trapezunt au ajuns, în cele din urmă, dincolo de limitele influenței pașapoartelor lor. Guvernul local le-a confiscat 4000 de hyperpyra (o monedă bizantină de aur de largă circulație). Deși e dificil să stabilim echivalentul în bani moderni al hyperpyrei, cu acea cantitate s-ar fi putut cumpăra 450 de kilograme de mătase. Cu alte cuvinte, au fost jefuiți de o parte importantă a averii pe care o agonisiseră cu multe riscuri în deceniile petrecute departe de casă.

Marco a omis din relatarea sa supărătorul și jenantul episod din Trapezunt. Acesta nu a fost pomenit decât peste mulți ani, în testamentul unchiului său, Maffeo, care aborda subiectul sensibil al datoriilor familiei. Omițându-l, Marco a evitat să deschidă răni vechi. La fel de important, acest impas nu se potrivea cu imaginea succesului întreprinzătoarei familii Polo pe care a vrut să o proiecteze pe tot parcursul cărții sale.

În loc să insiste asupra pierderii, Marco înșiră opririle de pe drum, ca să sugereze înaintarea lor rapidă către casă: „Din Trapezunt au mers la Constantinopol și din Constantinopol la Negropont și din Negropont, cu multă bogăție și în aleasă

tovărășie, dând slavă și mulțumită Domnului că i-a salvat din multe trude și nesfârșite primejdii, au urcat pe o corabie ajungând teferi în Veneția. Și asta s-a petrecut în anul 1295 de la nașterea Domnului Nostru Iisus."

După 24 de ani de aventuri, scăpări ca prin urechile acului, comerț în țări exotice și misiuni diplomatice la nivel înalt, expediția celor trei Polo prin Asia, India și Africa ajunsese la sfârșit. Cei trei deveniseră de nerecunoscut în timpul acestor ani petrecuți în străinătate. Semănau la îmbrăcăminte și în privința manierelor cu mongolii și aproape că își uitaseră limba maternă.

La finele secolului al XIII-lea, venețienii se îmbrăcau simplu. Femeile purtau rochii lungi și vaporoase, încinse la mijloc cu o centură lată, brodată, și își acopereau capetele cu glugi sau văluri, de dragul modestiei. Predominau țesăturile bej și ecosez, însuflețite ocazional cu nuanțe de portocaliu sau roșcat. Bărbații purtau tunici fără mâneci, închise cu nasturi, pe deasupra unei cămăși lungi albe, fără guler, pantaloni largi și o pălărie moale, cu bor îngust.

Prin contrast, cei trei Polo arborau portul mongol cu care se obișnuiseră în ultimii 20 de ani. Țesăturile mongole, mătăsuri în culori vibrante precum stacojiu, galben și albastru, erau mai extravagante decât moda venețiană. Mongolii, bărbați și femei deopotrivă, purtau *del*, caftanul, un veșmânt lung ca un soi de haină, cu o parte petrecută peste alta în față și cu mâneci largi și suficient de lungi cât să acopere mâinile când vremea era friguroasă. Era adesea din mătase. Pe sub caftane, mongolii de ambele sexe purtau pantaloni largi, iar femeile mai aveau și jupe.

Pășind de-a lungul canalelor și piațetelor Veneției îmbrăcați în caftanele lor viu colorate, cei trei Polo au atras privirile și au dat naștere multor bârfe. Și dacă și-or fi purtat părul după obiceiul mongol, probabil se făceau și mai remarcați. În timp ce venețienii își ascundeau părul sub pălării, bărbații

mongoli îl purtau lung și împletit în cozi aduse ca niște toarte îndărătul urechilor și își rădeau creștetul, lăsându-și numai un zuluf pe frunte.

Marco Polo învățase cum să nu mai pară străin în Imperiul Mongol numai ca să descopere că devenise din nou străin, acum, când ajunsese acasă.

15
Fiul risipitor

În triplu cerc să fie-nchis!
Și cum de el să nu te sperii?
Căci a sorbit lamura mierii
Și laptele din paradis.

Cei trei Polo au ajuns la Ca'Polo după un sfert de veac de absență și au bătut la ușă numai pentru a fi ignorați de străinul care le-a deschis. Așa susținea o relatare populară publicată în 1599 de un demnitar și cărturar venețian, pe nume Giambattista Ramusio. El compară situația lor cu cea a lui Ulise, care a revenit acasă, în Itaca, deghizat în bătrân, după o lungă absență și a descoperit că nu-l recunoștea nimeni. În mod similar, cei trei Polo au constatat, spre descumpănirea lor, că rudele lor se instalaseră în casă, în urma convingerii greșite că Marco, tatăl și unchiul său muriseră sau dispăruseră pentru totdeauna pe meleagurile acelea îndepărtate.

Ca pentru a spori scepticismul locatarilor, străinii care pretindeau că sunt cei trei Polo nu aduceau deloc a venețieni. „Aveau ceva tătăresc în port și în vorbire, uitând aproape de tot graiul venețian. Hainele lor nu erau nici ele prea acătării, fiind făcute din pânză aspră și croite după portul tătarilor", a relatat Ramusio.

Cel mai sceptic cu privire la identitatea nou-veniților era fratele vitreg al lui Marco, Maffeo Polo. Cei doi nu se văzuseră niciodată. Cel mai probabil, până în acel moment Marco ignorase cu totul existența lui Maffeo. Dar Maffeo auzise despre

Marco. Mai mult, fuseseră luate măsuri legale, oricât de insuficiente, cu privire la eventuala revenire în Veneția a tatălui și a unchiului său. Cu 15 ani mai devreme, pe 27 august 1280, unchiul lui Marco, pe care îl chema tot Marco, își făcuse testamentul, numindu-i ca executori pe cumnata sa, Fiordilige, și pe soțul ei, Giordano Trevisan, „până când frații mei Niccolo și Maffeo vor reveni în Veneția. Și apoi ei și numai ei vor fi executori". Când dictase aceste prevederi, Marco cel vârstnic nu avea de unde ști dacă ele se vor aplica vreodată, dar, după neașteptata apariție a lui Niccolo, Maffeo și a tânărului Marco, acestea deveneau subit valabile.

Termenii testamentului le-au oferit fraților, chiar dacă nu și lui Marco, statutul legal de care aveau nevoie în familia Polo și dinaintea comunității negustorilor venețieni.

O altă poveste des repetată se referă la necazurile unchiului lui Marco, Maffeo, la întoarcerea acasă. Deși soția sa l-a recunoscut, nu s-a putut obișnui cu caftanul mongol pe care el insista să-l poarte. Ca să-și dezbare soțul de acest obicei, a decis cu de la sine putere să dăruiască veșmântul cel neobișnuit unui vagabond aflat în trecere. În acea seară, sosind acasă, Maffeo a întrebat ce s-a întâmplat cu caftanul lui mongol. Era îngrijorat pentru că, în virtutea obiceiului său încetățenit, își cususe nestematele în căptușeală, ca să le țină în siguranță.

Când soția sa a recunoscut cu mare reticență ce făcuse cu hainele lui, povestea spune că Maffeo a prins a-și smulge părul din cap și a se bate cu pumnii în piept, în timp ce căuta o cale să dea de urma cerșetorului care intrase în posesia averii sale. Din fericire, Veneția e un loc mic. A doua zi de dimineață, s-a dus în Rialto, centrul comerțului venețian, și s-a pus să aștepte apariția insului în cauză. Se spune că Maffeo ducea cu el un fus fără lână, răsucindu-l de parcă ar fi fost nebun. O mulțime s-a adunat în jurul lui, iar privitorii i-au strigat tot soiul de întrebări, la care el a răspuns: „Cu voia Domnului, va veni el!"

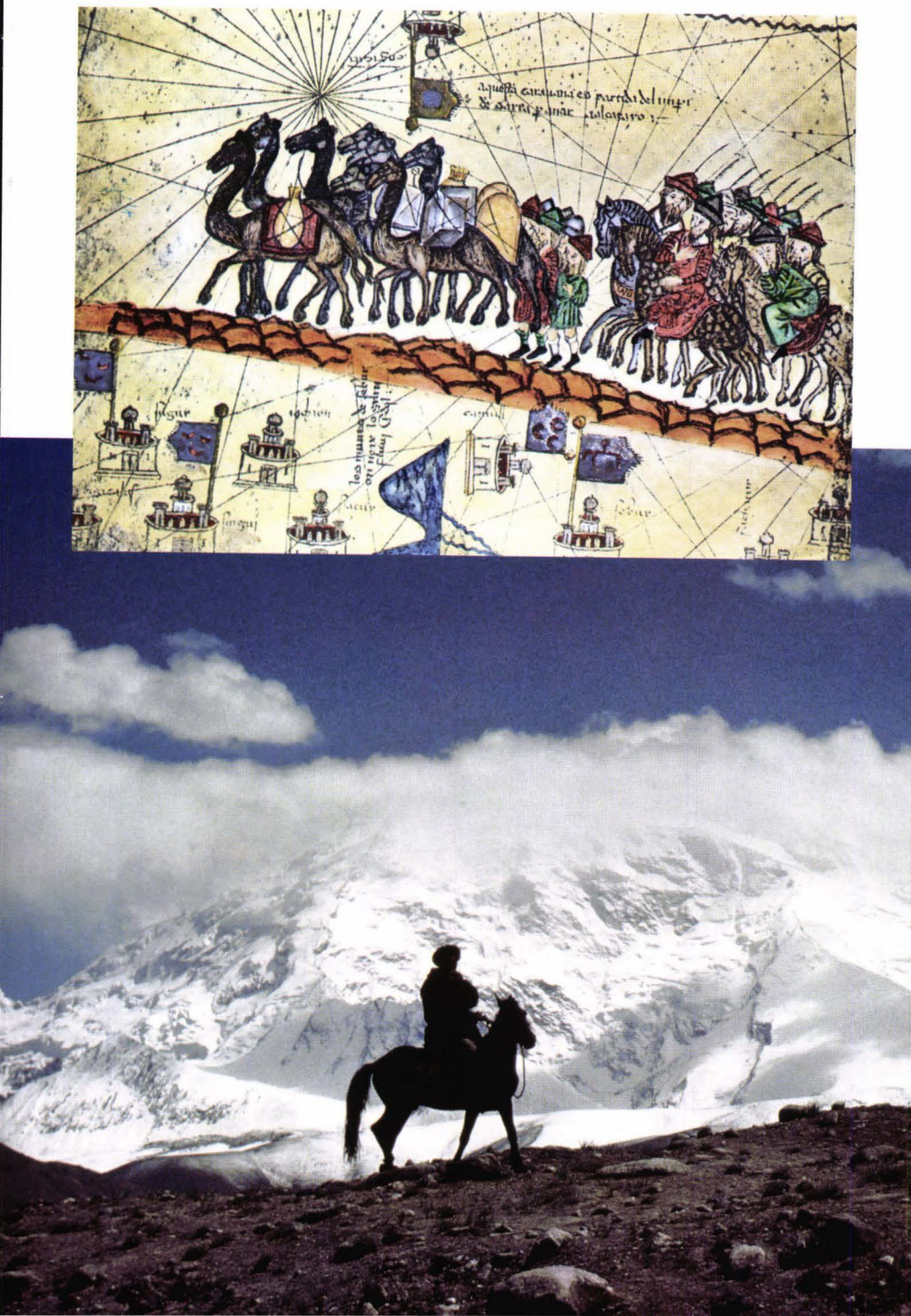

Plecarea lui Marco Polo din Veneția în 1271, pictată într-un manuscris cu ornamente, din secolul al XV-lea
(*Imagework*)

Harta lumii din epoca lui Marco Polo
(*Bridgeman*)

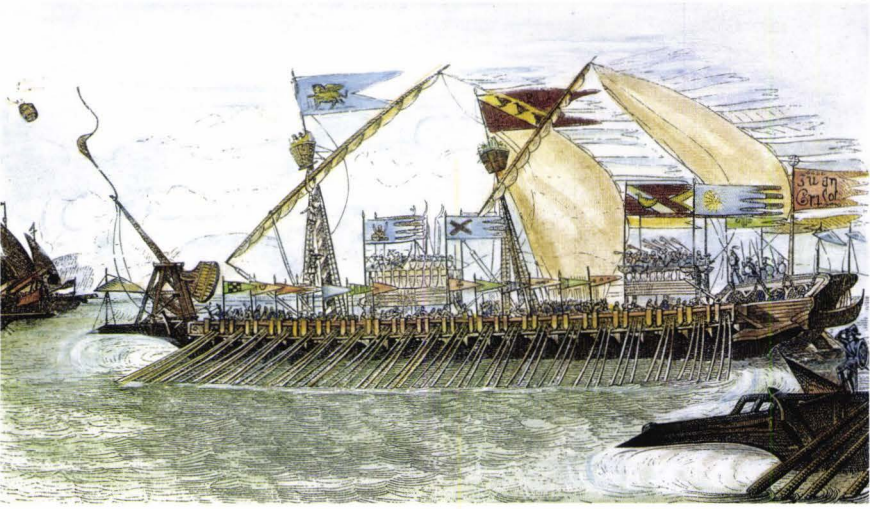

În Bătălia de la Curzola, Marco Polo a comandat
o galeră asemănătoare.
(*Granger*)

Papa Grigore al X-lea le dă o scrisoare diplomatică
lui Niccolo și lui Maffeo Polo.
(*AKG*)

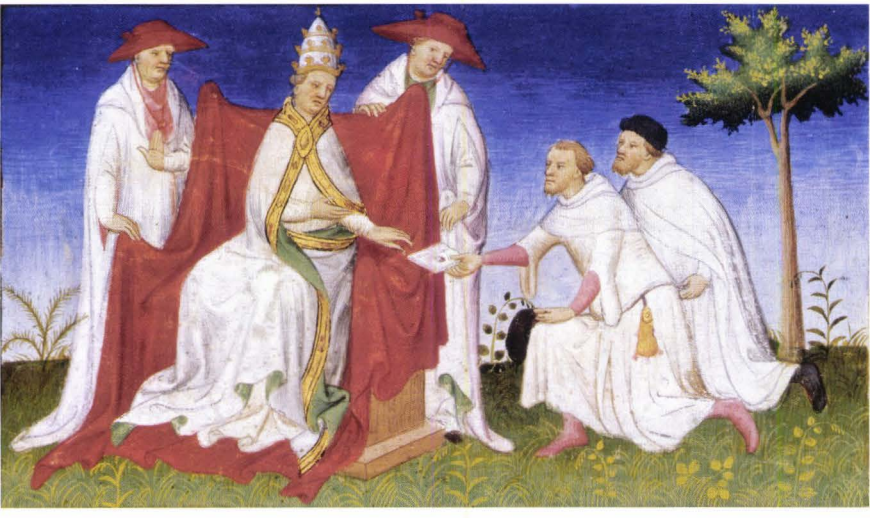

Marco Polo
(*Corbis*)

Intrarea în Arsenalul din Veneția, de Canaletto (1732).
Aici Republica producea în masă nave de război.
(*Art Resource*)

Apostolul Toma, al cărui exil l-a fascinat atât de mult pe Marco Polo, într-un portret dramatic de Caravaggio (1601 – 1602) (*Bridgeman*)

O reproducere europeană a unei corăbii mongole scufundându-se în ocean. Marco abia a scăpat cu viață dintr-un naufragiu în timpul călătoriei de întoarcere acasă.
(*Biblioteca Națională a Franței*)

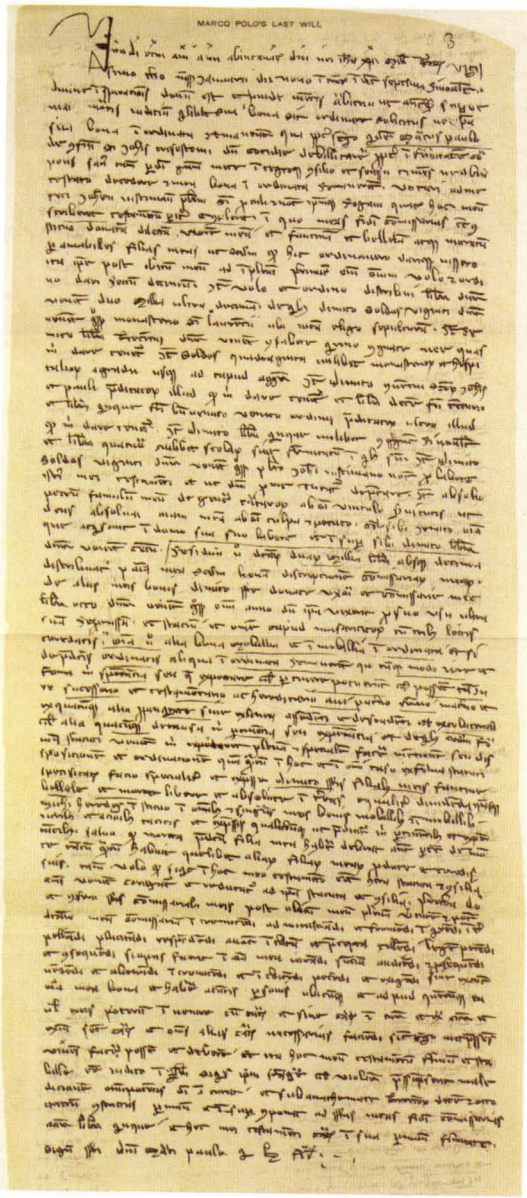

Testamentul lui Marco Polo. Împărțindu-și cu atenție averea, s-a dovedit un negustor vrednic până în ultimele lui clipe. (*Bridgeman*)

Stânga: În această ilustrație din *Cartea minunilor*, trupele mongole încearcă să ocupe Japonia. Până când Marco nu a descris această luptă epocală pe mare, Europa nu a știut nimic despre ea. (*Bridgeman*)

Frontispiciul uneia dintre primele ediții
ale *Cărții lui Marco Polo*
(*Granger*)

Frontispiciul uneia dintre primele ediții ale *Cărții lui Marco Polo*, Nürnberg, Germania, 1477
(*Granger*)

Faimoasa hartă a lumii a lui Fra Mauro (1459) s-a bazat pe relatarea lui Marco Polo.
(*Corbis*)

Veneția în secolul al XVIII-lea, pictată de prolificul artist Canaletto (Giovanni Antonio Canal)
(*Art Resource*)

Generozitatea lui Kubilai Han față de săraci, descrisă de Marco Polo și reprezentată în acest manuscris cu ornamente a impresionat mințile occidentalilor.
(*Art Archive*)

Viermi-de-mătase, una dintre principalele surse de bogăție ale Chinei
(*Imageworks*)

Reprezentările lui Buddha din apropierea Quinsaiului (Hangzhou) l-au impresionat pe Marco Polo, care inițial le disprețuise, considerându-le „idoli".
(*din arhiva autorului*)

Descrierile vii și uneori greșit înțelese ale lui Marco despre locurile pe unde a călătorit l-au inspirat pe acest artist medieval să picteze dragonii ca trăind în China.
(*Granger*)

O reproducere a orașului Pagan ale cărui turnuri de aur și argint l-au impresionat pe Marco
(*Imageworks*)

Kubilai Han îl atacă pe rivalul său, Nayan.
(*AKG*)

Dreapta: Puternica flotă a lui Kubilai Han a încercat să extindă Imperiul Mongol atacând de mai multe ori Coreea și Japonia, dar fără succes.
(*Corbis*)

În administrarea imperiului său, Kubilai Han recurgea la occidentali pe post de colectori de taxe și cel mai probabil Marco Polo s-a pomenit el însuși jucând acest rol.
(*AKG*)

Kubilai Han la vânătoare pe elefanți
(*AKG*)

În această ilustrație din *Cartea minunilor*, Kubilai Han privește în timp ce emisarii săi fac afaceri folosind bani de hârtie, o inovație necunoscută în Occident în epoca lui Marco Polo.
(*Imageworks*)

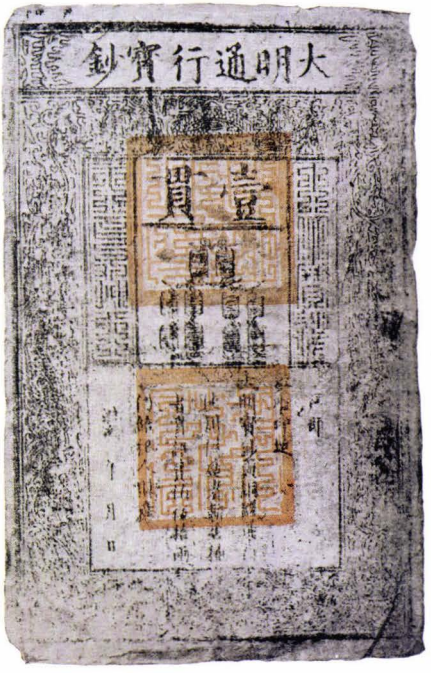

Bancnotă chinezească
(*Bridgeman*)

Orașul Quinsai (Hangzhou), așa cum este reprezentat în *Cartea minunilor* din secolul al XV-lea, pe baza descrierii amănunțite a lui Marco despre ceea ce era pe atunci cel mai mare oraș din lume (*AKG*)

Călătorul venețian îmbrăcat în haine mongole (*Art Resource*)

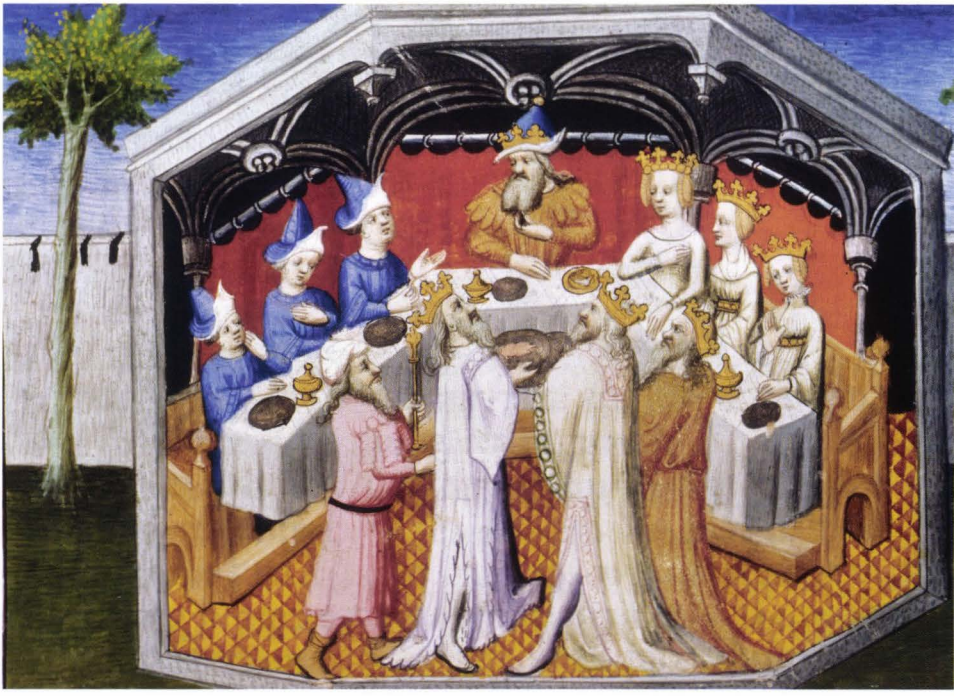

Kubilai Han luând cina alături de nobili și soții
(*AKG*)

Dreapta-sus: Una dintre multele statui care se înșiră ca niște santinele supranaturale pe Podul lui Marco Polo
(*din arhiva autorului*)

Dreapta-jos: Podul lui Marco Polo, partea care pleacă din Cambulac (Beijing). Venețianul a traversat acest pod impresionant de piatră ca să-și înceapă călătoria prin China în serviciul Hanului.
(*din arhiva autorului*)

Kubilai Han, împăratul celui mai întins imperiu de pe uscat
(*Granger*)

Chabi, soția lui Kubilai Han, un partener influent pe durata domniei lui
(*Granger*)

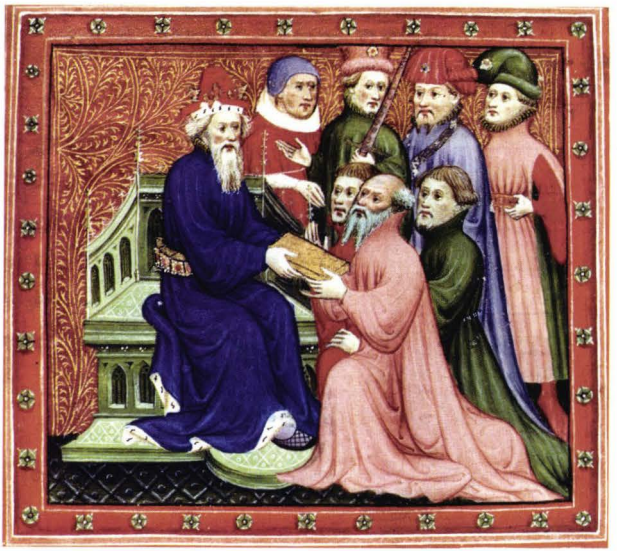

Îngenunchind, Niccolo și Maffeo Polo
îi oferă lui Kubilai Han scrisoarea papei.
(*Imageworks*)

Kubilai Han le dăruiește fraților Polo *paiza*
(pașaportul de aur) care le permitea să călătorească
pe tot cuprinsul Imperiului Mongol.
(*AKG*)

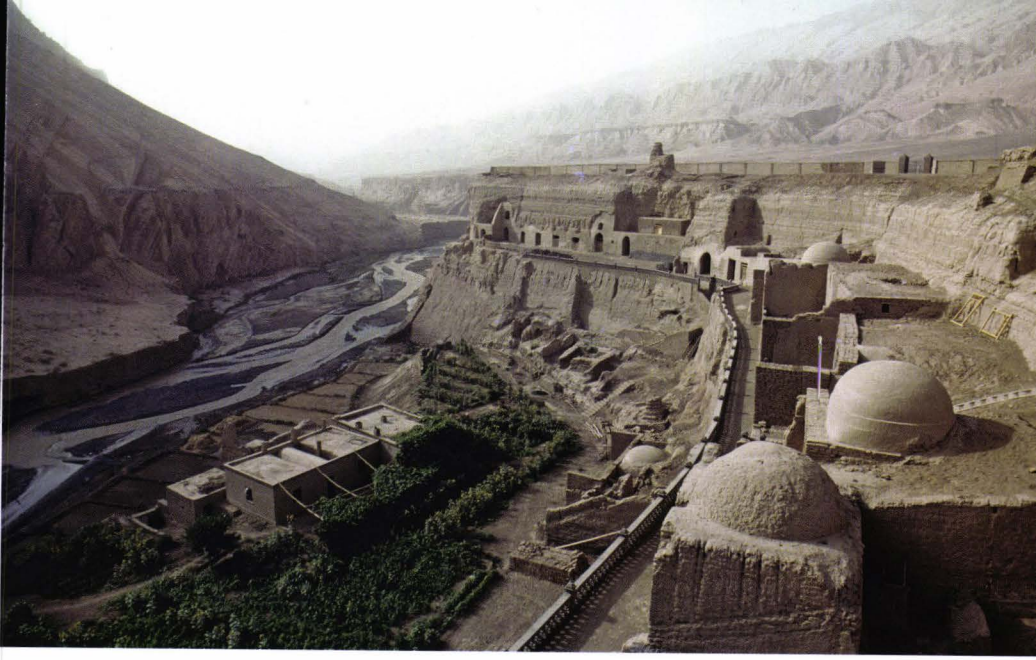

Marco Polo sosește în Hormuz,
la începutul călătoriei lui.
(*Art Resource*)

Dreapta-sus: O mânăstire budistă de-a lungul
unei porțiuni izolate a Drumului Mătăsii din
Deșertul Gobi. După contacte repetate cu budismul,
Marco a ajuns, treptat, să-i aprecieze filosofia.
(*National Geographic Society*)

Asprul Deșert Taklamakan, care conține cele mai dificile rute
ale Drumului Mătăsii. Se spune că numele său înseamnă
„cei ce intră nu se mai întorc".
(*Corbis*)

În prezent, ca pe vremea lui Marco, călătoria pe Drumul Mătăsii presupune luni întregi de greutăți și condiții vitrege.
(*Yamashita*)

Stânga-sus: Detaliu din influentul *Atlas catalan* (1375), înfățișându-i pe cei din familia Polo în timpul călătoriei
(*Corbis*)

Pamirul, cunoscut și ca „Acoperișul Lumii". Marco spunea că aerul era atât de rarefiat, încât nicio pasăre nu putea zbura.
(*Corbis*)

Vestea despre apariția nebunului de Maffeo Polo în Rialto s-a răspândit în toată Veneția, stârnind curiozitatea tuturor. Vagabondul care avea asupra lui avuția lui Maffeo nu și-a făcut apariția. A doua zi, Maffeo și-a repetat performanța, la fel și în ziua următoare. De data asta a apărut cineva: era vagabondul, purtând caftanul aruncat al lui Maffeo. Văzând această apariție stranie, Maffeo s-a năpustit asupra lui, i-a smuls haina și a pipăit după bijuteriile ascunse. Toate erau la locul lor, așa cum fuseseră dinainte ca vagabondul să intre în posesia caftanului. Maffeo și-a recuperat averea și l-a trimis pe ghinionistul cerșetor la treburile lui.

Ramusio a mai consemnat o altă legendă legată de familia Polo. Susține că a aflat-o de la „mărețul messer Gasparo Malpiero, un gentilom foarte bătrân și de o nespusă cinste și bunătate, a cărui casă se află [...] tocmai în centrul [...] Corte del Milion", locul unde odinioară se ridicase casa familiei Polo. „A spus că și el a auzit-o de la tatăl și bunicul său și de la alți vecini bătrâni."

Povestea spusă de bătrânul gentilom începe cu familia Polo din Veneția manifestându-și scepticismul față de identitatea rudelor lor de mult timp absente. În loc să fie mândri și ușurați de întoarcerea lor, păreau stânjeniți. Ca să-și recapete credibilitatea, Marco, tatăl și unchiul său au decis să își invite toate rudele la un ospăț fastuos. S-au pregătit pentru eveniment „cu onoare și multă măreție, în casa lor de care s-a zis". La începerea ospățului, gondolele au blocat canalele. Oaspeții debarcau și îi așteptau pe călători, sperând să primească daruri de pe meleaguri îndepărtate sau măcar o dovadă că aceștia străbătuseră Drumul Mătăsii de la un capăt la altul, așa cum pretindeau. În schimb, s-au pomenit luând parte la o petrecere costumată, cum nu se poate mai bizară.

Odată ce oaspeții și-au ocupat locurile, cei trei călători și-au făcut apariția. Aceștia erau îmbrăcați în caftane lungi și largi din stofe scumpe, de croială venețiană. Mai târziu în acea

seară, şi le-au scos şi le-au sfâşiat, împărţind bucăţile servitorilor. Oaspeţii, nedumeriţi, s-au apucat să mănânce, pe când cei trei Polo şi-au schimbat din nou veşmintele, reapărând în caftane de catifea roşie. La fel ca mai înainte, şi-au sfâşiat hainele şi au împărţit bucăţile servitorilor. Dacă Marco, tatăl şi unchiul său voiau să dea impresia că erau atât de bogaţi după călătoria lor în Asia, încât puteau da de pomană, fără să clipească, stofe valoroase, au reuşit pe de-a-ntregul.

Demonstraţia însă nu se terminase. Când ospăţul s-a apropiat de final, cei trei şi-au schimbat iarăşi hainele, dând din nou bucăţile servitorilor, în timp ce oaspeţii se minunau de această demonstraţie de bogăţie. În acel moment s-au făcut nevăzuţi, reapărând apoi îmbrăcaţi în hainele cu croială mongolă pe care le purtaseră tustrei în ziua în care sosiseră în Veneţia, numai ca să-şi vadă identitatea pusă sub semnul întrebării.

După spusele lui Ramusio, care probabil mai înflorea, dar nu inventa cu totul, cei trei au pus mâinile pe cuţite şi au tăiat cusăturile caftanelor lor mongole, „scoţând la iveală cantităţi nemăsurate de pietre preţioase, rubine, safire, carbuncule (un soi de rubin roşu-închis), diamante şi smaralde ce fuseseră cusute în sus-pomenitele veşminte, cu multă viclenie şi în aşa fel încât nimeni nu ar fi putut să-şi închipuie că erau acolo. Căci, despărţindu-se de Marele Han, schimbaseră bogăţiile dăruite de el în rubine, smaralde şi alte nestemate, ştiind prea bine că, să fi făcut altfel, nu ar fi putut niciodată să care atâta aur cu ei pe un drum atât de lung şi de anevoios."

Această demonstraţie i-a uluit pe oaspeţi şi, mai important pentru cei trei Polo, i-a impresionat. „Cei de care până atunci se îndoiseră", scria Ramusio, „erau într-adevăr onorabilii gentilomi ai casei Polo, aşa că i-au tratat cu multe onoruri şi respect. Iar când acest lucru a devenit cunoscut în toată Veneţia, întregul oraş a făcut astfel, atât gentilomii, cât şi oamenii de rând, care s-au îngrămădit la ei acasă ca să-i îmbrăţişeze, să-i scalde în laude şi să-şi demonstreze afecţiunea şi respectul."

Deşi povestea lui Ramusio are un final fericit, rămâne ca un comentariu sarcastic cu privire la superficialitatea şi materialismul veneţienilor. Nu au vrut – sau chiar nu au putut – să-i recunoască pe Marco, Maffeo şi Niccolo până când cei trei nu au pus la cale o demonstraţie teatrală a bogăţiei lor.

Acel ospăţ şocant a marcat începutul reabilitării celor trei Polo proaspăt reîntorşi. După aceea, au primit tustrei respectul care considerau că li se cuvine din partea compatrioţilor lor, Marco beneficiind de o atenţie deosebită. „Tinerii veneau zi de zi să-l viziteze şi să discute cu messer Marco", a pretins Ramusio, „care era cum nu se poate mai fermecător şi mai graţios, şi să-l întrebe despre Catai şi despre Marele Han, iară el le răspundea cu atâta bunătate, încât toţi simţeau că îi sunt oarecum îndatoraţi."

Este uşor de înţeles de ce Marco atrăgea atenţia. Semnificaţia invenţiilor pe care le adusese din China şi care au fost ulterior descrise în *Cartea* sa nu poate fi subliniată îndeajuns. La început, europenii au privit cu neîncredere aceste minuni tehnologice, dar au sfârşit prin a le adopta.

Banii de hârtie, practic necunoscuţi în Occident înainte de întoarcerea lui Marco, au revoluţionat finanţele şi comerţul în întregul Vest.

Cărbunele, un alt lucru care îi atrăsese atenţia lui Marco în China, s-a dovedit o sursă nouă şi relativ eficientă de căldură pentru o Europă flămândă de energie.

Ochelarii (sub forma lentilelor şlefuite), pe care unele relatări susţin că i-ar fi adus cu el, au devenit un remediu acceptat pentru vederea precară. În plus, lentilele au dus la apariţia telescopului – care la rândul său a revoluţionat bătăliile navale, permiţându-le combatanţilor să vadă navele de la mare distanţă – şi a microscopului. Peste 200 de ani, Galileo a utilizat telescopul – bazat pe aceeaşi tehnologie – pentru a revoluţiona ştiinţa şi cosmologia, susţinând şi răspândind

teoria copernicianã a rotației Pământului și a altor planete în jurul Soarelui.

Praful de pușcă, folosit de chinezi deja de 300 de ani, a revoluționat știința războiului în Europa, când inamicii au renunțat la lănci, spade și arbalete în favoarea tunului, a archebuzelor portabile și a pistoalelor.

Marco a adus și daruri de o natură mai personală. *Paiza* de aur, pașaportul primit de la Kubilai Han, îl însoțise timp de mulți ani în călătorii, război și greutăți. Marco încă îl mai avea și urma să-l păstreze până la sfârșitul zilelor sale. A adus cu el și un servitor mongol căruia i-a spus Petru, o amintire vie a rangului pe care îl avusese cândva într-o țară îndepărtată.

În concluzie, este greu să ne imaginăm Renașterea – sau chiar lumea de astăzi – fără exemplul lui Marco Polo de transfer cultural între Orient și Occident.

Dincolo de suprafața ei calmă, Republica Veneția era suferindă în momentul întoarcerii lui Marco. Domnia lui Lorenzo Tiepolo, doge când plecaseră cei trei Polo, fusese marcată de lovituri după lovituri: mai întâi foametea, apoi certurile inutile cu vecinii, pe care Veneția și i-a înstrăinat când a impus taxe pe comerțul maritim al străinilor, un gest care nu a făcut decât să-l împuțineze. Cam în aceeași perioadă, republica a avut trei ani de conflicte armate cu Bologna. Deloc surprinzător, relațiile cu nordul Italiei s-au deteriorat grav.

Situația s-a agravat când Veneția a refuzat să ajute Biserica în Războiul Vecerniilor Siciliene, un conflict prelungit (1282 – 1302) în care regele Petru al III-lea de Aragon se opunea papei Martin al IV-lea. Drept pedeapsă, Biserica a instituit o interdicție fermă, cu începere din 1284. La San Marco nu mai putea fi oficiată slujba. Clopotele din turla înaltă păstrau o tăcere nefirească. Procesiunile religioase care marcau viața Veneției – nunți, înmormântări, chiar botezuri – erau interzise cu strictețe. Interdicția se extindea și asupra ultimei împărtășanii. Cei cărora le era refuzată puteau suferi chinuri chiar mai mari în

Viața de Apoi. Iarna sosea și pleca fără sărbătoarea Crăciunului. Veneția amuțise plină de căință dinaintea Atotputernicului, ca și cum Dumnezeu ar fi condamnat-o la un purgatoriu sumbru. „De 24 de ani nimic nu părea să le fi reușit", scria John Julius Norwich despre impasul Republicii. „Din punct de vedere militar, fuseseră învinși pe mare și pe uscat, cu pierderi serioase, atât de corăbii, cât și de vieți omenești. Fuseseră siliți să privească neputincioși cum dușmanul pătrunde între granițele lagunei. Vecinii lor, de care depindeau pentru a-și face negoțul, le erau mai mult sau mai puțin ostili. Principala lor colonie, Creta, se revoltase din nou."

Ca pentru a confirma impresia dizgrației divine, în acea iarnă, un cutremur a zguduit din temelii orașul cel fragil. Când scoarța pământului s-a cutremurat, inundațiile au făcut prăpăd în Veneția, invadând în case, distrugând vieți și lăsându-i pe cetățeni să moară de foame în mijlocul splendorii în ruine. Cu infrastructura civică încă intactă, Veneția s-a organizat și a reușit să păstreze o poleială de prosperitate și măreție în ciuda dezastrului. Dar, în culise, Republica trecea printr-un moment dificil și fără perspective de îmbunătățire.

Veneția socoteau că pentru decăderea lor era de vină o clică de familii nobile ce adunaseră avere în aceste vremuri dificile, nicidecum dezastrele naturale (ca inundațiile și cutremurele), politica externă catastrofală și incoerentă a Republicii, Biserica sau rivalele geloase – care toate chiar îi făcuseră rău Veneției. În particular, îi considerau responsabili pe membrii strâns unitului clan Dandolo. Pe durata celor mai rele dintre necazurile recente ale Republicii, cei doi dogi fuseseră, din întâmplare, din familia Dandolo, inclusiv Giovani Dandolo, care ocupase funcția în perioada de mari încercări din 1280 până în 1289.

În timpul în care ocupase acest post, Piața San Marco răsunase de demonstrații publice în favoarea unei familii rivale, Tiepolo, care relua mereu subiectul caracterului democratic

al Republicii. Giacomo Tiepolo, fiu de doge, s-a pomenit într-o poziție favorabilă pentru a deveni conducătorul Republicii în acele vremuri zbuciumate. Marco ar fi putut observa că Tiepolo se confrunta cu aceleași presiuni ca Marele Han. Pe de o parte, trebuia să satisfacă un nucleu de susținători care gândeau ca el, iar pe de altă parte, să-și cultive popularitatea în rândul maselor. Apropiații îl avertizau că republica devenea prea democratică și că era pe punctul de a fi condusă de gloată, iar populiștii credeau că Tiepolo plănuia să impună o monarhie ereditară în Veneția.

Supus presiunii din toate părțile, Tiepolo a plecat în exil pe continent. În același timp, în 1289, Pietro Gradenigo, fiul de 38 de ani al unei familii nou îmbogățite de negustori, a fost ales fără tragere de inimă să fie noul doge, dobândind în timpul acestui proces porecla batjocoritoare de Pierrazzo. Indiferent cine ocupa Palatul Dogilor, fie că era autocrat, fie populist, degradarea Veneției se accelera.

În 1291, îndeplinind un jurământ de o viață, sultanul Egiptului, Al-Ashraf Khalil, a cucerit Acra și i-a ucis pe majoritatea locuitorilor. Șocul s-a resimțit până la mii de kilometri, în Veneția, căci Acra era scena de desfășurare a multor negustori și a mărfurilor lor, cum fusese cazul și cu cei trei Polo.

După căderea Acrei și a altor avanposturi ale creștinătății în mâinile musulmanilor, venețienii s-au reorientat către Europa. Navele lor porneau spre destinații variate ca Amsterdam, Londra și Marsilia. Negustorii venețieni au învățat cum să-i amuze și să-i distreze pe nobilii feudali neglijați, cu o menajerie itinerantă de animale, clovni, muzicanți și acrobați înainte să treacă la afaceri. Dogele încuraja comerțul cu Vestul, exceptându-se numai pe sine de la obligația de a plăti taxe pe mărfurile cumpărate.

Cu timpul, eforturile Republicii împotriva rivalilor militari și economici l-au atras și pe Marco în luptă. De această dată,

dușmanul principal era Genova. Orașul-stat, la fel de avar ca Veneția, își apăra cu ferocitate comerțul constând în mirodenii din India și grâne din Crimeea, de asemenea pește, sare, blănuri și chiar sclavi. Orice putea fi vândut și cumpărat slujea drept combustibil, ținând în funcțiune motorul economic al Genovei.

Pentru a evita conflictele deschise, Veneția și Genova încheiaseră un tratat precar, însă căderea Acrei a dat peste cap echilibrul, căci ambele părți voiau controlul asupra acelui oraș. Pregătindu-se să pornească la război împotriva rivalei sale, Veneția și-a unit forțele cu cele ale mai puțin puternicei Pisa. De data asta, aliații erau serioși: toți cei sănătoși la trup și minte cu vârsta între 16 și 60 de ani puteau fi chemați la arme în orice clipă. În plus, era de așteptat ca fiecare familie înstărită să finanțeze și să echipeze una sau mai multe galere. Cei trei Polo nu erau de rang atât de înalt, dar, cu toate astea, Marco a fost cuprins de febra războiului. Reacționa, în parte, la o schimbare dramatică a dispoziției venețienilor. După ani de declin, republica era deodată pregătită să lupte ca să-și apere reputația și interesele.

E posibil ca Marco să se fi azvârlit cu atâta nesăbuință în acest conflict și din plictiseală. În Veneția, era sufocat de clădirile cenușii, cafenii și portocalii care se înălțau amenințător deasupra canalelor strâmte și adesea urât mirositoare. În loc să colinde călare prin stepă sau să traverseze deșerturile cu o caravană de cămile, Marco era nevoit să umble pe străzile Veneției, unele dintre ele atât de înguste, că era silit să se întoarcă în lateral ca să le poată străbate. În loc să vadă până la linia orizontului, nu putea privi mai departe de ferestrele vecinilor care își vedeau de rutina lor domestică. Măreția și aventura pieriseră din viața sa, înlocuite fiind de rutina negustorilor din Veneția, cu conturile și datoriile lor, cu procesele lor obositoare și familiile lor arțăgoase. Pentru omul care călătorise alături de mongoli și se rugase laolaltă cu budiștii, aceste constrângeri deveniseră probabil de neîndurat.

În 1298, Marco avea numai 43 de ani, fiind încă în stare să reacționeze la cea mai mică promisiune a unei aventuri care îi ieșea în cale. Bătălia de la Curzola, în care a fost luat prizonier, nu a fost prilejul glorios la care sperase Veneția. Dar se poate să-i fi oferit lui Marco evadarea de care avea nevoie.

E posibil ca Marco să fi privit cu ușurare capturarea sa de către genovezi și captivitatea privilegiată, care îi permiteau să se țină departe de Veneția și de constrângerile ei. În mod paradoxal, era mai liber în închisoare, unde nevoile zilnice îi erau satisfăcute și mintea lui putea să colinde prin lumea întreagă: pe culmile Pamirului, prin deșertul Gobi, prin stepa ca smaraldul, prin iurtele Mongoliei, până în palatele fantastice din Cambulac și Shangdu. A fost nevoie de încercările grele ale închisorii pentru a-l face pe călătorul cel neobosit să stea locului suficient cât să-și spună povestea și este ușor să ni-l imaginăm povestindu-i zi și noapte aventurile sale lui Rustichello, care aduna entuziasmat izbucnirile febrile ale lui Marco, pregătindu-le pentru publicul european. Era încă o problemă dacă Marco îi putea convinge pe venețienii cei cârcotași, ca să nu mai pomenim de restul Europei, de adevărul aventurilor lui fabuloase, însă colaborarea sa cu Rustichello promitea să o facă.

Scriitor popular, obișnuit să-și umple povestea cu idile curtenești și scene mișcătoare de luptă, Rustichello avea idei precise despre cum să înfrumusețeze relatarea lui Marco cu elemente din recuzita standard a genului. Dar negustorul venețian prefera să pună accentul pe întâmplările la care fusese martor. Totuși, perspectiva lui Marco diferea de cea a publicului său; părerile lui despre lume și despre locul creștinătății în ea nu coincideau cu ale acestuia. După anii petrecuți în străinătate, se impregnase cu obiceiurile mongolilor, cu graiurile lor și cu viziunea mongolă asupra lumii și privea viața cu ochi de mongol: vioi, barbari și respectuoși.

Rustichello din Pisa nu era un scriitor oarecare de romane cavalerești. Provenea dintr-o familie de notari, profesie pe care era calificat s-o practice. În Italia, notarii aveau un statut ales, și asta nu de azi, de ieri. În Antichitatea romană, fuseseră înalți funcționari publici, care redactau contracte și înțelegeri financiare; de asemenea, înregistrau și aprobau transferul de bunuri, acte și testamente. Munca obositoare de copist o lăsau pe seama sclavilor. Numele lor venea de la un sistem răspândit de scriere prescurtată, cunoscut în latină ca *notae Tironinae*, după secretarul lui Cicero, Tullius Tiro, despre care se spune că l-ar fi inventat pentru a consemna discursurile stufoase ale lui Cicero. Un scrib care folosea acest sistem se numea *notarius* și umbla prin cele mai înalte cercuri ale funcționărimii romane. Succesorii săi creștini, notarii, consemnau la fel de îndatoritori predicile, dar și procedurile legale împotriva martirilor creștini. După prăbușirea Imperiului Roman, notarii erau numiți de papă, iar autoritatea lor se întindea asupra întregii creștinătăți. Erau o parte integrantă a sistemului judiciar. În calitate de notar, Rustichello putea atesta veridicitatea aventurilor lui Marco.

Imaginația literară a lui Rustichello îl atrăgea către bătălii, cavaleri rătăcitori și fecioare virtuoase, dar pregătirea sa în domeniul legilor îl îndemna să-i ceară dovezi lui Marco. Cum putea el să demonstreze aspectele practice ale călătoriilor sale, ca să nu mai pomenim despre episoadele fantastice la care susținea că fusese martor? Răspunzând la această întrebare, Rustichello ne oferă o scurtă privire asupra manierei de lucru a lui Marco. Acesta, scria Rustichello, „a scris numai câteva lucruri pe care le mai ținea minte și care sunt puține, prin comparație cu nenumăratele lucruri pe care le-ar fi putut scrie, dacă s-ar fi așteptat să ajungă din nou prin părțile noastre. Dar crezând că era aproape peste putință să părăsească serviciul Marelui Han, regele tătarilor, a scris numai vreo câteva lucrușoare."

Din fericire pentru posteritate – şi pentru Rustichello – nu se pierduse chiar tot, căci, din închisoare, Marco a trimis după însemnările sale şi le-a primit şi, folosindu-se apoi de ele ca să-şi reîmprospăteze memoria, „a făcut ca toate acestea să fie povestite în ordine de messer Rustichello, cetăţean al Pisei, care a fost cu el în aceeaşi închisoare din Genova când se făceau 1298 de ani de la naşterea Domnului nostru Iisus Hristos".

Marco ştia persana şi mongola, limbi necunoscute în Occident, asta ca să nu mai pomenim de dialectul veneţian, dar niciuna nu era pe măsura operei pe care o aveau în vedere el şi Rustichello. Numai franceza, limba romanelor cavalereşti, adică a poveştilor aventuroase, era la înălţime, dar nu există nicio dovadă că Marco ar fi cunoscut-o. Rustichello însă ştia franceză, sau mai bine zis versiunea ei negramaticală (numai gândul la franceza pe care o va fi vorbit el e dureros), aşa încât cei doi italieni au compus epopeea lor asiatică în această limbă. Rigorile lingvistice reprezentau o problemă serioasă pentru „secretarul" lui Marco. Rustichello a măcelărit sintaxa franceză. Uneori se referă la Marco la persoana întâi, iar alteori la a treia, fără vreun motiv vizibil. Cartea însăşi este descrisă uneori ca fiind „cartea mea", adică a lui Polo, iar alteori drept „cartea noastră", rodul colaborării. Rustichello scrie adesea acelaşi cuvânt în moduri diferite, uneori chiar pe aceeaşi pagină. Timpurile verbelor, care sunt destul de complexe în franceză, s-au dovedit dificil de stăpânit, aşa că naraţiunea trece adesea de la timpul prezent la diverse timpuri trecute, uneori chiar în cadrul aceleiaşi fraze. De-a lungul secolelor, franceza sa fără respect pentru gramatică va deveni o sursă de disperare pentru traducătorii care vor încerca să ghicească ce anume voia să spună.

Experienţa lumească a lui Marco, imaginaţia şi egoul său depăşeau talentele lui Rustichello, iar cei doi colaboratori au eşuat adesea în încercarea de a crea un glas comun, armonios.

Rustichello încerca să-i impună nesupusului Marco concepţia sa despre canoanele literare şi despre idealurile creştine, dar, pe măsură ce povestea progresa, Rustichello pare să fi cedat şi să-l fi lăsat pe călătorul cel neobosit să urmeze căile sale blasfematoare. Cu formulele sale narative convenţionale şi cu efortul său constant de a obţine efecte, lui Rustichello îi lipsea *sprezzatura*, arta de a nu părea că faci artă. Dar Marco, care îşi perfecţionase talentul povestindu-şi şi repovestindu-şi istoriile şi care era animat de entuziasm, dădea pe dinafară de *sprezzatura*. Drept rezultat, povestitorul amator îl surclasa pe profesionist. Date fiind diferenţele evidente dintre cei doi colaboratori, parcă îi şi auzi gâlcevindu-se între ei aplecaţi deasupra relatării, cu compromisurile ei stângace, schimbările abrupte de ton şi inconsecvenţele ei vizibile. Ca o catedrală medievală ridicată de meşteri anonimi, rezultatul este o acumulare spectaculoasă, dar dezordonată de idei, de gândiri şi de răzgândiri, un monument neintenţionat ridicat în memoria civilizaţiilor dispărute.

În ciuda limitelor sale, Rustichello s-a achitat cu succes de însărcinare. Dacă încăpăţânatul scriitor din Pisa nu l-ar fi silit pe călătorul veneţian să stea liniştit, suficient cât să-şi dicteze amintirile stufoase, povestea călătoriilor lui Marco nu ar fi fost scrisă niciodată. Nu ar fi rămas decât un zvon circulând în cadrul frăţiei negustorilor de pe Drumul Mătăsii, iar poveştile lui Marco ar fi murit odată cu el.

Autor experimentat de romane cavalereşti, Rustichello din Pisa nu a ezitat să introducă o scenă de luptă plină de culoare, luată aproape cuvânt după cuvânt dintr-o lucrare mai timpurie de-a lui. A împrumutat începutul succesului său anterior, *Meliadus*, o compilaţie de povestiri arthuriene tradiţionale, folosind aproape aceleaşi fraze în introducerea cărţii lui Marco Polo.

„Nobili, împăraţi şi regi, duci şi marchizi, conţi, cavaleri şi târgoveţi şi toţi cari vreţi a cunoaşte multele seminţii ale

neamului omenesc și feluritele ținuturi și țări ale lumii", începea Rustichello, „luați această carte și puneți a citi și veți afla într-însa minunățiile și marile ciudățenii ale Marii și Micii Armenii, Persiei, Mediei, Turciei, ale țării tătarilor și Indiei și ale multor alte ținuturi de prin Asia Mică și Europa, mergând către greco, levant și tramontană*, istorisite limpede și cu rânduială în cartea noastră, așa cum le povestește messer Marco Polo, cetățean nobil și învățat al Veneției, care le-a văzut cu ochii lui."

De aici încolo, relatarea lui Marco se depărtează de romanele cavalerești tradiționale, iar el se afirmă drept faimosul călător fascinant și gălăgios, un bărbat care a devenit prieten intim al lui Kubilai Han și chiar el însuși oarecum mongol. Copleșiți de entuziasmul reciproc, cei doi colaboratori comentează că nimeni, „fie el creștin sau sarazin, păgân, tătar sau indian sau de orice alt neam [...] nu a văzut, cunoscut sau cercetat atât de multe și felurite colțuri ale lumii câte a cercetat și cunoscut messer Marco Polo".

Vocea lui Marco, chiar și îmblânzită de clișeele tipice romanelor eroice introduse de Rustichello, nu seamănă cu nicio alta: într-un moment, seacă și precisă ca a perceptorului și negustorului care a fost, apoi plină de înfloriturі ca a unui fabulist, cu tonul sigur luminat de câte o ocheadă conspirativă. Dacă această voce narativă redată de Rustichello captează măcar o parte din intensitatea și energia lui Marco Polo, atunci când le-a apărut dinainte temnicerilor săi genovezi, este ușor de înțeles de ce aceștia au fost fascinați. Numai Marco avusese norocul sau ghinionul să fie prizonier vreme de decenii între granițele Imperiului Mongol și numai Marco avea imaginația capabilă să se identifice complet cu acesta și să-l descrie cu patimă și autenticitate.

* Adică est, nord-est și nord.

Manuscrisul original rezultat în săptămânile petrecute împreună în închisoare nu a supraviețuit. Scrisă înainte de inventarea tiparului în Occident, relatarea a circulat prin Europa sub formă de manuscrise copiate în diverse limbi, transcrise de călugări și colecționate de nobili pentru bibliotecile lor. În timpul acestui proces, a suferit adesea modificări, uneori deliberat, alteori din pricina neglijenței sau a vreunui accident. Ca rezultat, multe secțiuni nu sunt în ordinea potrivită. Adesea, capitole, paragrafe sau fraze apar unde nu le este locul, întrerupând fluxul narațiunii.

Pe baza dovezilor interne – episoade pe care Marco promite să le povestească, dar care nu mai apar – se poate concluziona că este incompletă, mai ales în ultimele capitole. Nu e vorba că Marco și-ar fi pierdut din energie: secțiuni întregi par să lipsească sau să fi fost trunchiate. În lipsa unei ediții definitive, savanții și traducătorii s-au bazat, de-a lungul secolelor, pe versiunile incomplete din biblioteci și arhive, atât cele laice, cât și cele bisericești, deși acestea diferă foarte mult între ele, unele având mult mai multe capitole ca altele. Niciuna nu pare a fi cea completă. Seamănă cu niște scenarii din care lipsesc indicațiile scenice. Publicul trebuie să și le imagineze, încercând să ghicească unde se va fi aflat Marco în timp ce descria o întâmplare și care era atitudinea lui față de aceasta: era respectuos sau ironic, amuzat sau scandalizat? Era capabil de toate aceste emoții și de multe altele, însă ele trebuie deduse din franceza chinuită a lui Rustichello. În ciuda limitărilor sale, Rustichello reușește să redea vocea narativă a lui Marco Polo, când histrionică, când respectuoasă, când scandaloasă, modificându-și constant tonul și ritmul. Marco debordează de povești despre călătoriile lui prin Asia și înfrumusețează anii din slujba lui Kubilai Han cu glume deocheate, sensuri duble și paranteze. Rezultatul este un compendiu de experiențe personale, suprapuse peste forțele impersonale ale istoriei ca un graffiti pe granit.

Rustichello ni-l dezvăluie pe Marco drept volatil, excitabil, dramatic și capabil de schimbări nesfârșite de dispoziție. Redă puhoiul nestăvilit al amintirilor și limbajului lui Marco, laolaltă cu înclinația sa către exagerări. Candoarea lui Marco răzbate până la noi neștirbită, mai ales senzația că nu a întâlnit un conducător pe care să nu-l admire din toată inima. Marco cel din manuscris vorbește prea repede și prea tare. Îi place să-și audă vocea și să imite când poate. Spre deosebire de alți palavragii înveterați, arareori se repetă și este pe deplin conștient că spune una dintre cele mai mărețe povești istorisite vreodată. Sub suprafața însuflețită a povestirii poate fi întrezărit un alt Marco: o persoană de o inteligență lucidă, cu o memorie fenomenală și, dacă se baza pe însemnările sale din China ca să-și depene povestea, foarte atent la detalii. Deși se lasă pradă pasiunilor de moment – adorația față de Kubilai Han, fascinația față de nenumăratele femei cu care și-a încrucișat pașii – arareori se lasă păcălit pe termen lung, păstrându-și scepticismul. Insul impulsiv și senzual devine un om aflat în căutarea adevărului și a împlinirii spirituale, scopuri care se dovedesc mai greu de atins decât negoțul profitabil de pe urma căruia trăia. Cu inteligența lui ca argintul viu, Marco cântărește mereu priveliștile și oamenii care îi ies în cale și încearcă să-i descrie pe înțelesul cititorilor săi. Ca orice reporter conștiincios, are grijă să spună ce, cine și unde, dar este mai puțin precis cu privire la *când*, căci nu oferă o cronologie a șederii sale în China, cu excepția călătoriei prin Asia. Mai degrabă alcătuiește descrieri tematice ale locurilor pe care le-a vizitat sau despre care a auzit, presărate cu anecdote și crâmpeie de istorie pe care le-a cules de-a lungul drumului.

Povestitorul cel pătimaș nu este niciodată altfel decât vorbăreț și adesea se ridică pe culmile elocinței ca un înger păstrător al civilizațiilor pierdute. Dacă povestea redată de Rustichello se apropie cât de cât de povestirile pe care Marco li le spunea temnicerilor săi genovezi, este lesne de înțeles de ce au fost fascinați. Personalitatea hibridă a lui Marco, în parte

venețiană și în parte mongolă, oferă un gust aparte relatării sale. Nicio altă istorie a vreunui pelerinaj prin China nu e pe măsura vioiciunii sale, a potopului de informații și a vastității imaginației lui.

Niciun povestitor nu a mai fost atât de convins că publicul său se va materializa, gata să îi soarbă fiecare cuvânt. Marco emană încrederea că scrie pentru prezent și pentru istorie. Cronica sa pare, printre altele, o încercare evidentă de a dobândi faima, o stratagemă de a face numele său să dăinuie. Dacă acesta i-a fost într-adevăr scopul, a reușit poate dincolo de așteptările sale, căci numele lui Marco Polo a devenit sinonim cu călătoriile, atât cele reale, cât și cele metaforice și cu explorarea pașnică a necunoscutului.

În scurtele capitole ale relatării sale, Marco face dovada unei importanțe exagerate a propriei persoane. Se pune în centrul scenei marilor evenimente ale zilei – bătălii, intrigi curtenești, scandaluri –, deși analele istorice arată că rolul său a fost adesea neînsemnat sau inexistent, că era mai degrabă spectator decât actor. Însă înclinația de a-și exagera rolul, șocantă prin comparație cu discreția relatărilor lăsate de alți călători și pelerini ai epocii sale, conferă cronicii sale dramatism, sens și emoție. Ea este memorabilă în mare parte tocmai pentru că abundă de amor propriu. Tot ce întâlnește Marco, tot ce aude este de o importanță capitală pentru el și face în așa fel încât și publicului să-i pese. Își păzește cu gelozie locul de privilegiat la desfășurarea istoriei. Într-un act de uimitoare îndrăzneală, se desemnează pe sine drept cronicarul Estului și al Vestului.

În cele din urmă, copiștii au creat peste o sută de versiuni ale relatării lui Marco, și nu sunt două care să semene. Ca să simplifice imensul puzzle textual al acestor versiuni, oamenii de știință au adoptat convenția de a le încadra în două grupe, grupa A și grupa B. Majoritatea manuscriselor din grupa A conțin intervenții evidente – completări făcute de traducători

suferind de exces de zel – şi sunt pline de erori. De exemplu, o traducere toscană din secolul al XVI-lea derivă dintr-o traducere în latină a unei versiuni toscane mai timpurii, considerată a se baza pe una dintre cele dintâi versiuni ale textului francez al lui Rustichello. Adesea, nuanţările lui Marco, străfulgerările sale de umor şi ironia nu au supravieţuit traducerii şi retraducerii. Pentru a complica şi mai tare lucrurile, manuscrisele din grupa B conţin adesea material care nu se regăseşte în cele din grupa A. Unii oameni de ştiinţă cred că este posibil ca Marco să fi supervizat versiunile B după întoarcerea sa la Veneţia, pentru a satisface curiozitatea cititorilor care doreau o relatare mai amănunţită decât cea compusă de el în închisoare. Ca o serie de studii făcute de un artist pe acelaşi subiect, fiecare manuscris are o aparenţă de autenticitate, dar niciunul nu reprezintă ultimul cuvânt pe tema călătoriilor sale.

Pe când Marco rămânea în captivitate în Genova, tatăl său, Niccolo, şi unchiul său, Maffeo, lăsaţi în urmă în Veneţia, îşi făceau griji pentru siguranţa lui. Au încercat în mod repetat să-l răscumpere. Nu ştiau că el se bucura de un oarecare confort şi respect în captivitate sau că începuse o colaborare pentru a descrie călătoriile sale fantastice.

Aveau şi planuri pentru viitorul lui Marco, chiar dacă el nu avea. De la întoarcerea lor în Veneţia, tot încercaseră să-i aranjeze o căsătorie respectabilă, fie şi numai ca să păstreze averea în partea lor de familie prin generaţiile viitoare. Marco se împotrivise ideii, dar acum, când era în captivitate, ei încercau să-i găsească o partidă bună în aşteptarea întoarcerii sale.

Se pare că, în cele din urmă, s-au dat bătuţi. „Văzând că nu-l puteau răscumpăra cu niciun chip", scria Ramusio, „şi sfătuindu-se între ei, au hotărât ca messer Niccolo, care, deşi bătrân, era foarte viguros, să îşi ia el însuşi o soţie." Pe Marco probabil că l-a tulburat această întorsătură, dacă va fi aflat despre ea sau dacă aceasta chiar se va fi produs în realitate. Documentele epocii se contrazic. Dacă Niccolo s-a căsătorit,

atunci s-a apucat imediat să-şi întemeieze noua familie, care avea să constea din trei fii.

În Genova, Marco Polo şi Rustichello continuau să-şi compună povestea, fără să aibă idee ce le rezerva soarta lor sau remarcabilei lor colaborări literare.

Pe 25 mai 1299, Genova şi Veneţia au pus capăt ostilităţilor, încheind o „pace eternă". După ani de conflict, cele două oraşe-stat ajunseseră la o remiză, spre marea uşurare a tuturor. Nicio parte nu trebuia să plătească despăgubiri şi puţini îşi aminteau ce anume declanşase conflictul... Mândria, poate.

Trei luni mai târziu, pe 28 august, Marco Polo şi colaboratorul său, Rustichello din Pisa, şi-au câştigat libertatea din închisoarea genoveză în care lânceziseră. Marco s-a întors imediat la Veneţia. Rustichello, care îşi terminase însărcinarea, a dispărut. Veneţianul avea 45 de ani şi era în sfârşit gata să-şi ia locul cuvenit în ierarhia familiei Polo. După lunile plictisitoare din închisoare, Veneţia i se părea un refugiu seducător, poate nu la fel de ispititor ca măreţiile şi excesele mongolilor, dar cel mai sigur loc pe care îl cunoscuse de când pornise în călătorie în tinereţe.

În lipsa lui, membrii familiei îşi îmbunătăţiseră condiţiile de viaţă şi statutul social. Cumpăraseră un *palazzo* elegant, cu curte interioară şi un turnuleţ, în distinsul cartier San Giovanni Crisostomo. Aici avea să-şi trăiască Marco restul vieţii. Nu se poate decât specula cum anume şi-a cumpărat familia Polo această locuinţă impunătoare. Este posibil să fi investit profiturile din afaceri, dar se bănuieşte şi că a plătit-o cu rubinele şi safirele aduse la întoarcerea în Veneţia.

Locul lui Marco în societatea veneţiană era asigurat, iar averea sa era intactă. Şi, din nou, bătrânii au ridicat problema unei căsnicii avantajoase, nu cu exotica prinţesă indiană sau mongolă a viselor lui, ci cu o femeie dintr-o familie veneţiană de rang egal cu cea a lui Polo. După feluritele ritualuri de împerechere şi comportamente sexuale pe care le văzuse în

Asia, este posibil ca perspectiva căsătoriei monogame să nu fi fost chiar binevenită. Însă în anul 1300, a fost aranjat un mariaj.

Viitoarea soție a lui Marco se numea Donata și era fiica unui negustor pe nume Vitale Badoer. Nunțile venețiene erau tare complicate, remarcându-se prin ospețe și prin aranjamentele de afaceri dintre cele două părți. Reprezentanții mirelui și miresei contractau oficial *dies desponsationis*. Cu acest prilej, mirele îi făcea miresei o vizită oficială și, reproducând un ritual transmis de la strămoșii lor romani, îi ungea capul cu mir. Ceremonia de nuntă propriu-zisă avea loc în *dies nuptiarum* și avea propriile ei ritualuri. În *transductio ad domum*, mirele își conducea pentru prima oară mireasa la el acasă, însoțit de rude în dispoziție festivă. După aceea, cuplul efectua *visitatio* la biserică, unde avea să aibă loc ceremonia al cărei punct culminant era *benedictio*, adică prezentarea și binecuvântarea verighetei. Imediat după aceea, mireasa dădea la iveală *repromissa*, adică zestrea, în acest caz cufere pline cu bijuterii, lenjerie, damasc, mătăsuri și pietre prețioase. Zestrea Donatei includea și numeroase proprietăți, inclusiv imobiliare. (Conform unui document datat 17 martie 1312, unchiul Donatei i-a lichidat zestrea în beneficiul soțului.)

Tradițiile venețiene cereau ca, la opt zile după nuntă, mireasa să-și viziteze tatăl acasă, ceremonie cunoscută ca *reverentalia* și marcată printr-un nou ospăț, în cadrul căruia invitații primeau daruri. După aceasta, ritualurile matrimoniale ale lui Marco și ale Donatei s-au încheiat.

Abia după căsătoria atât de târzie, Marco Polo s-a conformat tradițiilor vieții venețiene. El și soția sa au adus pe lume, una după alta, trei fete, Fantina, Bellela și Moreta (numele, comune în Veneția, apăreau frecvent în documentele legale, scrise în diferite variante). Tatăl lui murise cândva înainte de 1300, când un document se referă la el ca fiind „răposatul"

Niccolo Polo, însă data precisă a morții rămâne necunoscută. Deși numai Marco este amintit pentru călătoriile sale, cariera de explorator a mai vârstnicului Polo a fost poate chiar mai neobișnuită decât a fiului său, căci Niccolo a făcut nu una, ci două călătorii dus-întors până la curtea lui Kubilai Han.

Deși în *Cartea* sa Marco le acordă prea puțină atenție tatălui și unchiului său la fel de aventuros, părând adesea dornic să-și asume doar el meritul aventurilor lor comune, în Veneția și-a manifestat respectul față de părintele său. „La moartea tatălui său", spunea Ramusio, „el, așa cum îi șade bine unui fiu bun și credincios, a pus să i se facă un mormânt foarte onorat în condițiile acelor vremuri, fiind un sarcofag de piatră care poate fi văzut și azi" – Ramusio scria cu 250 de ani mai târziu – „așezat sub porticul din fața Bisericii San Lorenzo a acestui oraș, pe stânga cum intri, cu o inscripție care arată că este mormântul lui messer Niccolo Polo."

După moartea lui Niccolo, Marco și unchiul său, Maffeo, au continuat să facă afaceri profitabile, dar pentru ei vremea călătoriilor se încheiase. Este foarte posibil să nu fi ajuns niciodată mai departe de provincia venețiană Dalmația. Cât despre Marco, el nu a mai pus niciodată piciorul pe Drumul Mătăsii și nici nu a mai revenit în Asia, cu promisiunile, magia și pericolele ei. A rămas priponit în Veneția, locuind împreună cu soția și fiicele sale, cu unchiul său Maffeo și cu alți membri ai familiei într-o gospodărie mare, dar aglomerată, unde au îndurat furtunile politice ce s-au abătut asupra Republicii.

În 1300, cetățenii furioși au întâmpinat noul secol cu o rebeliune împotriva dogelui Pietro Gradenigo. Armata venețiană a domolit-o, iar cadavrele conducătorului rebeliunii, Marin Bocconio, și a zece dintre adepții săi au fost atârnate în spânzurători ridicate în Piața San Marco, ca un avertisment direct pentru toți cei care ar fi putut avea idei similare.

Cu timpul, Veneţia şi-a recăpătat într-o oarecare măsură stabilitatea economică şi a profitat de necazurile rivalilor ei. Ţesătorii talentaţi din Lucca au dat conflictele căminului lor pe promisiunea Veneţiei, găsindu-şi repede loc pentru războaiele lor lângă Rialto. Ca rezultat al acestei migraţii, mătăsurile şi catifelele veneţiene au devenit faimoase pentru textura lor bogată şi culorile vii. Breslele impuneau standarde înalte şi produsele de calitate inferioară erau arse în public.

Practicile comerciale ale Veneţiei, multă vreme cele mai agresive şi inovatoare ale Europei, au continuat să evolueze. Vreme de secole, negustori ca familia Polo îşi bazaseră tranzacţiile pe trocuri, schimbând de obicei nestemate şi stofă pe alte mărfuri. Dar pe durata regimului său plin de frământări (1280 – 1289), Giovanni Dandolo îi îndemnase pe veneţieni să accepte simbolul financiar care avea să devină cunoscut ulterior în toată lumea: ducatul de aur. Ducaţii circulau deja de ceva vreme, dar Dandolo a ridicat această unitate monetară la noi standarde de calitate, declarând: „Trebuie să aibă cea mai fină lucrătură, ca florinul, dar mai bună." Florinul era simbolul comercial al Florenţei rivale, însă ducatul veneţian l-a eclipsat curând. Numele monetăriei veneţiene, Zecca, ce producea aceşti ducaţi preţioşi venea din arabul *sikkah*, ce însemna matriţă sau sigiliu, iar ducaţilor li se spunea adesea ţechini (baza cuvântului *sequin* – paiete). Ducatul era frumos, greu şi strălucitor. Faţa era împodobită cu imaginea dogelui îngenuncheat dinaintea Sfântului Marcu, iar reversul cu imaginea lui Iisus. De atunci, negustorii ca Polo şi-au măsurat averile în ducaţi, şi nu în nestemate.

Deşi Marco îmbrăţişase în cele din urmă stilul de viaţă şi obiceiurile veneţiene, există indicii că nu a renunţat niciodată complet la obsesiile lui asiatice.

Oriunde se ducea, Marco lua cu el copii scrise de mână ale istorisirilor sale de călătorie. Vorbea tot timpul despre aventurile lui şi uneori îi dădea un exemplar al cărţii sale vreunui

nobil de seamă, care, spera el, avea să-l păstreze în siguranță în biblioteca sa. Interesul sau bunăvoința unui protector înstărit era unicul mod – cu excepția depozitării unei copii într-o mânăstire – prin care Marco se putea asigura că poveștile lui aveau să-i supraviețuiască. Dedicația de pe un manuscris timpuriu arată că i-l dăruise unui „Monseigneur Thiebault, cavaler, senior de Cepoy" în august 1307. Conform dedicației, cavalerul, aflat în Veneția ca trimis al lui Carol de Valois, ceruse manuscrisul de la autorul său și ne putem imagina cu ce încântare i-a satisfăcut Marco cerința.

În acest timp, războiul prelungit al Republicii cu Biserica făcea să se destrame țesătura fragilă a vieții economice. Pe 27 martie 1309, Biserica a emis o nouă bulă papală, de data aceasta cu pedepse mai serioase decât anterioara. Încercând să-i dea acestui oraș nesupus o lecție, o dată pentru totdeauna, Biserica a excomunicat Republica și pe cetățenii ei. Toate tratatele Veneției erau declarate nule, o lovitură potențial dezastruoasă pentru relațiile ei comerciale. Proprietățile venețiene de dincolo de lagună erau confiscate de Biserică. Creștinilor de pretutindeni le era interzis să facă afaceri cu Veneția. Se spune că băncile, corăbiile, fabricile, depozitele și punctele comerciale care reprezentau interesele Veneției pe teritoriu străin au fost arse.

La început, venețienii, călîți în conflicte, au părut să se adapteze cu ușurință acestei noi lovituri, dar când soldații au căzut pradă unei molime, inamicii Republicii i-au nimicit flota. La Serenissima părea să fi ajuns la sfârșitul lungii ei dominații. Până și încrederea aristocrației negustorești a Veneției s-a năruit, iar dogele, Pietro Gradenigo, i-a trimis o delegație papei Clement al V-lea, aflat la Avignon, cerându-i cu umilință iertare. Gestul a avut succes și excomunicarea Veneției s-a încheiat. Cu toate astea, dogele a fost discreditat în ochii cetățenilor Republicii.

Rebeliunea plutea din nou în aer, întrucât un grup de nobili conspira să-l îndepărteze de la putere pe Gradenigo. Planul era îndrăzneț: în dimineața de 15 iunie 1310, aveau să dea năvală în Piața San Marco, să-l ucidă pe doge și apoi pe colaboratorii săi cei mai apropiați. Din fericire pentru stabilitatea Republicii, vremea a refuzat să coopereze. A izbucnit o furtună violentă, care a biciuit laguna cu tunete și fulgere, ca pentru a avertiza că se pregătea o ticăloșie. Derbedeii care scandau *„Morte al doge Gradenigo!"* abia se auzeau pe ei înșiși și s-au împrăștiat în fața vremii urâte. În haosul ce a urmat, gărzile dogelui au aflat despre revoltă și au atacat cel puțin un grup ostil, punându-l pe fugă.

Rebelii au mai suferit un dezastru dintr-o sursă neașteptată. În timp ce Bajamonte Tiepolo, unul dintre lideri, conducea o mulțime furioasă în apropiere de Rialto, tărăboiul a înfuriat o femeie care locuia în zonă, Giustina Rosso pe numele ei, care a deschis fereastra, a înhățat o oală grea în care erau plantate garoafe și a aruncat-o drept în capul lui Tiepolo. Proiectilul a fost cât pe ce să nimerească ținta. Tiepolo a scăpat, dar stegarul său a căzut mort pe pavajul ud, cu craniul sfărâmat de oala cu flori. Gloata din jurul lui Tiepolo a fost cuprinsă de o panică subită, pe măsură ce alți localnici înfuriați au început să arunce cu tot ce nimereau în capetele lor lipsite de apărare. Rebelii s-au împrăștiat, lăsându-l pe Tiepolo fără altă alegere decât aceea de a se preda și a se târgui pentru viața lui. Din fericire, a reușit să negocieze un exil de patru ani în Dalmația, în timp ce alții au plătit pentru rebeliune cu viețile lor.

Giustina Rosso, cea care aruncase oala fatală, a primit mulțumiri sincere din partea dogelui. Întrebată ce răsplată voia pentru fapta ei vitejească, a răspuns cu modestie că dorea să arboreze, în fiecare zi de 15 iunie, un stindard cu Sfântul Marcu, protectorul Veneției, în amintirea evenimentului. În afară de asta, a mai cerut un singur lucru: să nu plătească niciodată o chirie mai mare de 15 ducați pe an.

Asemenea capricii ale sorții au decis soarta Veneției.

Marco a evitat disputele politice ale zilei, preferând să aibă grijă de avutul lui. A contestat o singură dată ordinea stabilită, în 1305, când a apărut la tribunal de partea unui contrabandist de prost renume, Bonocio din Mestre, garantând pentru el. Aceasta sugerează că derbedeul desfășura unele operațiuni în beneficiul lui Marco.

Pe 6 februarie 1310, unchiul lui Marco, Maffeo, a simțit că i se apropie sfârșitul. Și-a făcut testamentul și, după puțin timp, a murit. Deși căsătorit, Maffeo nu avea copii, așa că și-a lăsat cea mai mare parte a considerabilei sale averi nepoților, printre care și lui Marco. Peste puțin timp, fratele vitreg al lui Marco a murit fără moștenitor de parte bărbătească, lăsându-i cea mai mare parte a averii sale tot lui Marco. Aceste moșteniri, combinate cu cea de la tatăl său, însemnau că Marco avea partea leului din afacerile familiei Polo.

Averea proaspăt dobândită nu l-a făcut mai fericit sau mai generos. Relatările despre Marco, povestitorul cel plin de viață, lasă loc documentelor ce fac dovada meschinăriei și procesomaniei care au caracterizat anii finali ai vieții sale. A devenit din ce în ce mai preocupat de înavuțirea de dragul înavuțirii, fiind cunoscut pentru firea sa conflictuală și iritabilă. Această comportare, atât de diferită de firea plăcută din tinerețe, sugerează o tendință spre depresie. Cel mai mare călător din lume nu mai călătorea. Încetase să adauge la tezaurul experiențelor sale, preferând să-și consolideze statutul financiar în anii rămași. Documentele arată că Marco putea fi lacom atunci când îi convenea, ca și cum ar fi crezut că averea sa mare îi dădea dreptul la una și mai mare. Uneori le împrumuta bani rudelor aflate la ananghie, dar întotdeauna cu dobândă, iar când nu puteau plăti nici nu prelungea termenul, nici nu îi ierta de datorie, ci îi târa la tribunal, fără să-i pese de spectacolul oferit când un membru al familiei Polo îl dădea în judecată pe un altul.

În 1319, Marco l-a dat în judecată pe vărul său Marcolino pentru recuperarea unei datorii făcute de tatăl lui Marcolino în 1306. Tribunalul venețian a stabilit că reclamantul avea dreptul să confișteze bunuri egale cu valoarea datoriei plus dublul acestei sume în chip de amendă, dar și o dobândă de 20% acumulată de-a lungul celor 13 ani. Totalul depășea valoarea bunurilor lichide ale sărmanului Macolino, care pe 10 septembrie a fost silit să îi transfere două proprietăți din cartierul San Giovanni Crisostomo lui Marco Polo, acum mai bogat ca oricând.

Marco nu ezita să-i dea în judecată și pe alții, pentru pricini mari și mici. A chemat la tribunal un compatriot venețian, Paolo Girardo, ca să dea socoteală pentru un comision modest pe care nu i-l plătise după vânzarea a 700 de grame de mosc. Pentru a complica situația, Girardo vânduse pe furiș o mică parte, apoi îi dăduse restul înapoi lui Marco, care, cântărindu-l, descoperise că lipseau vreo cinci grame. Furios, l-a dat în judecată. Descris în acte ca un „nobil", Marco a repurtat o victorie răsunătoare și a avut satisfacția meschină de a primi banii de la Girardo, care risca să ajungă la închisoare dacă nu reușea să se achite față de Marco într-un interval rezonabil de timp.

Reputația lui Marco Polo a supraviețuit acestui episod meschin și altora asemănătoare. La un moment dat, Marco a atras asupra sa atenția lui Pietro d'Abano, profesor de medicină și filozofie. Cei doi s-au întâlnit de câteva ori ca să discute despre călătoriile lui Marco dincolo de Veneția și, de fiecare dată, Abano a plecat impresionat de cunoștințele lui vaste, de memoria excelentă și, după cum e evident din fiecare pagină a *Cărții*, de uimitorul său simț al observației. Revenit în Padova, d'Abano a compus un tratat în care îl lăuda pe „Marco Venețianul" ca fiind „omul care a străbătut mai mult din lume în călătoriile sale ca oricare altul pe care l-am cunoscut și un cercetător cum nu se poate mai răbdător", relatând apoi

discuțiile lor despre astronomie, dintre toate, și despre o anumită „stea" vizibilă din Zanzibar, insula pe care Marco pretinsese că o vizitase aproape de finele călătoriei lui. „A văzut aceeași stea sub Polul Antarctic și are o coadă lungă, pe care mi-a desenat-o."

Apoi Marco a început să vorbească precum călătorul veșnic curios care fusese cândva, dând o mulțime de detalii, ca și cum ar fi găsit un nou Rustichello gata să-i imortalizeze experiențele. „M-a mai înștiințat că de acolo sunt trimise spre noi camfor, aloe și lemn-roșu*", a scris d'Abano. „Mi-a spus că pe acolo arșița e cumplită, iar localnicii, puțin numeroși. Aceste lucruri le-a văzut cu ochii lui pe o anumită insulă la care a ajuns pe mare. Mai spune că oamenii sunt foarte grași și că acolo se găsesc berbeci foarte mari, care au o lână țeapănă și aspră ca părul de pe porcii de pe la noi."

D'Abano l-a întrebat pe Marco dacă era adevărat că oamenii care trăiesc „pe meleaguri calde sunt timizi, iar aceia care trăiesc în locuri reci – virili", cum pretinsese Aristotel. Marco a încercat să reconcilieze cât mai bine propria lui experiență cu spusele lui Aristotel. „Am aflat de la Marco Venețianul, care a călătorit dincolo de Ecuator, că a descoperit acolo oameni cu trupuri mai mari ca pe la noi; în asemenea locuri ei nu cunosc frigul care vlăguiește și, ca urmare, îi face pe oameni să fie mai mici." Conform relatării lui d'Abano, Marco dezmințea teoriile clasice într-un fel nesistematic, bazat pe propriile lui experiențe, dar profesorul a continuat să-l stimeze. Dacă nu mai era călător, Marco se putea bucura cel puțin de o reputație înfloritoare de înțelept al Veneției.

---

* Termenul folosit de autor este brazilwood, adică fernambuc (de la Pernambuco), un lemn de culoare roșiatică folosit la fabricarea arcușurilor, dar este imposibil ca d'Abano să-i fi spus așa, Americile nefiind încă descoperite.

În 1318, când avea 64 de ani, Marco își putea privi cu o oarecare satisfacție familia care se mărea. Fantina, cea mai mare dintre cele trei fiice ale sale, s-a măritat cu Marco Bragadin, cu o zestre bună oferită de bogatul ei tată. Sora ei mai mică, Bellela, a urmat același tipar, măritându-se cu Bertuccio Querini, dintr-o veche familie venețiană. Din căsătoria lor s-au născut doi copii. Nu se știe mare lucru despre Moreta, cea de-a treia fiică a lui Marco, pe numele căreia nu sunt înregistrați copii și care probabil nu s-a măritat în timpul vieții tatălui ei.

Noii gineri ai lui Marco i-au devenit aliați în certurile lui nesfârșite cu ceilalți Polo. Ignorându-și rudele de sânge, care poate meritau mai multă loialitate din partea sa, a ales să lucreze cu soțul Fantinei, Marco Bragadin. Erau atât de apropiați, încât tânărul cuplu și copiii lor – patru băieți și două fete – locuiau alături de patriarhul familiei, la Ca' Polo.

Când se apropia de cea de-a șaptezecea iarnă, înțeleptul de la Ca' Polo și-a pierdut trecerea în ochii venețienilor. Cu Imperiul Mongol aflat în declin și cu Drumul Mătăsii devenit impracticabil, momentul istoric căruia îi aparținea Marco a început să pară tot mai îndepărtat, deși implicațiile călătoriilor sale încă nu fuseseră înțelese și nici cartea lui nu fusese apreciată pe deplin.

Când se plimba pe străzile Veneției, copiii se luau după el, strigând: „Messer Marco, mai zi-ne o minciună!" Sau așa susține o legendă. O alta spune că, la un bal mascat, și-a făcut apariția un petrecăreț deghizat în Marco Polo, care a amuzat oaspeții spunând cele mai scandaloase povești cu putință, de parcă ar fi fost adevărate.

În 1323, Marco era bolnav și silit să stea în pat. În acel moment, *Cartea* sa intrase în atenția unui călugăr dominican pe nume Jacopo d'Acqui, care, așa cum se obișnuia pe atunci, a reprodus părți din ea în lucrarea sa, *Imago mundi*, în care a relatat o poveste menită să intrige: „Pentru că în ea se spuneau

lucruri măreţe, lucruri de mare importanţă şi aproape de necrezut, el" – adică Marco – „aflându-se pe patul de moarte, a fost rugat de prieteni să corecteze cartea şi să dezmintă cele scrise în ea ce nu erau cu totul adevărate. Auzind acestea, el a răspuns: «Prieteni, nu am scris nici jumătate din câte am văzut.»"

Ce a omis Marco din povestea sa? Probabil bârfe de la curtea mongolă sau păcatele tinereţii sale petrecute departe de casă. Dar nu asta e impresia pe care o lasă declaraţia lui. Nu pare să se refere la o simplă idee, ci pare a sugera că, deşi îşi terminase cartea, cartea nu terminase cu el. Experienţele din paginile ei nu-i dădeau pace. Le retrăise de la întoarcerea sa, dar nu aflase nicio uşurare încredinţându-le hârtiei. Descriindu-le, nu făcuse decât să-şi adâncească obsesia. Dacă e să ne încredem în cele scrise de d'Acqui, comentariul surprinzător al lui Marco ne spune că înclinaţia sa de a-şi retrăi la nesfârşit călătoriile pe Drumul Mătăsii era un dar, dar şi o povară. Nu putea uita aceste experienţe. Deşi relatarea sa se încheie cu eliberarea din serviciul lui Kubilai Han şi cu revenirea în Veneţia, povestea lui este amorfă, o odisee fără limite. Asia era atât de largă şi de variată, atât de bogată în resurse naturale, obiceiuri, politici, războaie şi înţelepciune şi atât de avansată faţă de Europa, încât nimeni nu putea să cuprindă totul într-o singură carte.

Sănătatea lui Marco s-a deteriorat şi a fost chemat medicul – măsură sinonimă cu a chema preotul ca să acorde ultima împărtăşanie. În Veneţia, medicii ocupau un loc respectabil în societate, însă abilităţile lor profesionale erau foarte limitate. Legea le cerea să sfătuiască un pacient care avea o afecţiune gravă, ca să aibă timp să-şi facă sau să-şi refacă testamentul şi să ceară iertarea păcatelor.

Pe 8 ianuarie 1324, Marco zăcea pe moarte la el acasă, în ciuda îngrijirilor primite de la doctori. Ziua se scurtase. Soarele palid arunca umbre livide, sinistre. Familia a trimis

după preotul de la San Procolo, Giovanni Giustiniani, care, în mod convenabil, avea și pregătire ca notar, ceea ce însemna că putea scrie și autentifica testamentul muribundului. Pentru Marco, aceasta era ultima tranzacție, contractul său cu Veșnicia, și a abordat-o cu șiretenia unui negustor experimentat. Lucrând cu notele exacte ale lui Marco, părintele Giustiniani, scriind în latina vulgară a Evului Mediu, a redactat documentul, lung în amănunte, dar scurt în consistență.

Marco și-a numit soția, Donata, și pe cele trei fiice ca executoare, o mare parte din limbajul testamentului fiind plin de șabloane, în conformitate cu obiceiurile venețiene. A spus că Biserica era îndreptățită la o zecime din proprietatea lui, așa cum cerea legea, și a cerut ca sumele datorate să fie plătite mânăstirii San Lorenzo, „unde doresc să fiu îngropat". A adăugat un număr de daruri către persoane și instituții religioase și pentru „fiecare breaslă și frăție de care țin".

Pe patul de moarte, Marco a declarat: „anulez datoria de 300 de lire a cumnatei mele" și a continuat anulând alte datorii către el pe care le aveau mânăstirile San Giovanni, San Paolo, ordinul predicatorilor și un călugăr pe nume Benvenuto. În același timp, a cerut ca notarului să-i fie plătiți 220 de soldi „pentru lucrul la testamentul meu și ca să se roage Domnului pentru mine".

Când a ajuns la Petru, mongolul care îl slujise în Veneția, Marco a devenit brusc generos: „Îl slobod pe Petru, servitorul meu din neamul tătarilor, din toate servituțile și, rugându-mă ca Domnul să-mi ierte păcatele și vina, îi eliberez tot ceea ce a câștigat trudind în această casă și pe deasupra îi ofer 100 de lire în dinari venețieni."

Abia apoi s-a ocupat Marco de moștenirea familiei sale. Donata avea să primească o sumă anuală, un aranjament prestabilit, și mobilierul casei, inclusiv trei paturi cu tot cu lenjerie și perne. Fetelor li s-a cerut să împartă între ele ceea ce rămânea, în mod egal, cu o excepție importantă. Moreta, încă

nemăritată, trebuia să primească „o sumă egală cu cele date celorlalte fiice ale mele ca zestre și îmbrăcăminte".

Testamentul lui Marco se încheia cu o mustrare severă: „De va îndrăzni oarecine să încalce acest testament, fie să se abată asupra lui blestemul Domnului Atotputernic, fie să-l ajungă blestemul celor 318 Sfinți Părinți* și, dincolo de aceasta, să plătească executoarelor mele sus-pomenite cinci lire de aur, iară acest testament al meu să rămână neatins." Documentul se încheia astfel: „Semnătura sus-pomenitului messer Marco Polo, care a cerut să fie scrise acestea."

De fapt nu și-a semnat testamentul, aflat acum la Biblioteca Nazionale Marciana din Veneția, omisiune care a dus la bănuiala că era atât de slăbit, încât nu mai era capabil nici măcar de acest act simplu. Însă semnătura lui nu era necesară. Giovanni Giustiniani, preot și notar, a semnat și a autentificat testamentul lui Marco în conformitate cu legea venețiană. Pentru a preveni orice posibilă falsificare, a aplicat și *tabellionato*, o înfloritură distinctă, numai a lui.

Testamentul lui Marco dezvăluie că acesta adunase o avere considerabilă, inclusiv în mărfurile cu care făcea comerț, adică țesături, precum și clădiri de preț, inclusiv Ca' Polo. Ar fi putut aparține oricărui negustor venețian prosper, cu excepția câtorva obiecte exotice, care erau mărturia trecutului său neobișnuit. Celor capabili să înțeleagă, fiecare obiect le spunea o poveste.

Primul era o „tăbliță de aur" care îi fusese dăruită de Kubilai Han la plecarea din Cambulac și care îi acorda un rang înalt la curtea mongolă, curte care abia mai exista în momentul morții lui Marco. Tăblița era mărturia profunzimii relației dintre Marele Han și venețianul care îl slujise atâția ani.

* Cei 318 Sfinți Părinți care au participat la primul Sinod ecumenic de la Niceea, în anul 325, când s-au definit în mod unitar dogmele creștinismului.

Cel de-al doilea erau „niște mătănii budiste", confecționate, conform inventarului bunurilor lui Marco Polo, din lemn de merișor, „în maniera unui rozariu", o întorsătură grijulie de frază menită să le deosebească de echivalentul lor creștin. Acest obiect vorbește despre căutarea spirituală intensă întreprinsă odinioară de Marco în Asia și India.

Cel de-al treilea era o *bochta*, adică un soi de acoperământ de cap împodobit cu perle. Acest obiect neobișnuit poate fi cel purtat de tânăra prințesă Kokachin pe care Marco o condusese de-a curmezișul Chinei. Dăruirea unui veșmânt regal unui servitor favorit era o practică răspândită și ar fi fost firesc și poate chiar de așteptat ca ea să-i mulțumească venețianului care o călăuzise în siguranță prin Asia, către noua ei casă. Marco a scris că ea vărsase lacrimi la despărțirea de cei trei Polo și poate că îi oferise darul în acel moment încărcat de emoție.

În total, averea oficială a lui Marco nu îl califica drept un membru al elitei financiare veneției, dar este posibil ca aceasta să nu fie tot. Se poate ca o parte importantă, dacă nu chiar grosul averii lui, să fi constat în nestematele pe care le adusese din Asia. Rubinele și safirele erau ușor de ascuns de rivalii comerciali, de colectorii de taxe și chiar de membrii familiei. Marco, tatăl și unchiul său trăiseră ani întregi printre mongoli, ascunzând bijuterii în căptușelile caftanelor lor, și povestea despre disperarea care îl cuprinsese pe Maffeo când aflase că soția sa dăruise caftanul lui, ce părea obișnuit, unui cerșetor indică importanța crucială a acestei averi ascunse. Ar fi fost firesc ca Marco să-și păstreze obiceiul de a ascunde pietre prețioase și după întoarcerea la Veneția, poate chiar până la moarte. Dacă este așa, adevărata lui avere a scăpat neobservată de autoritățile veneției și nu va mai fi cunoscută niciodată.

Cu fiecare ceas care trecea, Marco era tot mai aproape de moarte. Conform legii veneției, ziua începea la apus și în

curând se făcu 9 ianuarie. Notarul datase testamentul lui Marco pe 8 ianuarie, ceea ce înseamnă că îndelungata călătorie a vieții lui s-a încheiat între apusurile zilelor de 8 și 9 ianuarie 1324.

Cel mai faimos călător din lume fusese prizonier pentru perioade îndelungate ale vieții sale. Îndurase decenii în două forme separate de claustrare, mai întâi în captivitatea de lux în care îl ținuse Kubilai Han în China, apoi a doua oară când devenise prizonier în Genova. Paradoxal, în timpul acestor două perioade a dat ce a avut mai bun din el. Demonstrase o răbdare imensă în fața acestor încercări grele. Această hotărâre l-a ajutat să revină în siguranță acasă din peregrinările sale și, mai târziu, să-și termine povestea în cele mai improbabile circumstanțe, într-o închisoare dușmană. Îmbibată cu spiritul lui neliniștit, *Cartea lui Marco Polo* supraviețuiește și ca o cronică istorică, și ca o operă de artă, reprezentând descrierea unor lumi dispărute în forma unei aventuri atemporale.

În acea epocă, înmormântările venețiene erau ceremonii publice îmbibate de influențe bizantine. Decedatul era dat jos din patul unde murise și pus pe podea sau pe o saltea presărată cu cenușă. Apoi clopotul bătea a jale și preoții cântau rugăciuni în latină. Se aștepta din partea văduvei să afișeze în public o durere nemaipomenită, plângând, urlând și smulgându-și părul. Când cioclii înfășurau trupul într-un giulgiu și încercau să-l scoată pe ușă către locul odihnei sale de veci, era de așteptat ca ea să le taie calea și să se vaite cu și mai multă vehemență. În timp ce trupul era transportat către biserică, membrii familiei îl urmau îndeaproape, deplângându-și pierderea într-o manieră cât mai publică. Spectacolul se repeta lângă mormânt. Săracii Veneției scoteau pe stradă trupurile neînsuflețite ale membrilor familiei și le țineau acolo zile în șir ca să adune pomeni de la trecători, dar bogata familie Polo i-a aranjat lui Marco o înmormântare rapidă în cimitirul bisericii San Lorenzo, aproape de tatăl său, Niccolo, cu care

călătorise prin lume. Peste câțiva ani, în 1348, testamentul celei mai tinere dintre fiicele sale, Moreta, indica dorința acesteia de a fi îngropată în același loc, „în mormântul părinților mei".

Tradiția spune că locul odihnei de veci a lui Marco era marcat de sarcofagul tatălui său și se pare că venețianul cel mai faimos dintre toți nu a avut un monument funerar propriu, cu excepția *Cărții*, firește.

Majoritatea contemporanilor lui Marco și-au bătut joc de realizările sale sau pur și simplu le-au ignorat, dar, în cele din urmă, istoria avea să și le reamintească.

EPILOG

Povestitorul

În ciuda preciziei *Cărții* sale, după moarte, de numele lui Marco s-a prins porecla *Il Milione*. La început, el a fost privit mai mult ca un născocitor talentat decât ca un istoric. De exemplu, Amalio Bonaguisi, un traducător florentin al poveștii lui Marco, a scris în 1392 că venețianul s-a apucat de scris numai „ca să-și treacă timpul și să nu-l apuce melancolia". I-a prevenit pe cei care citeau acea versiune a *Cărții* că „cele relatate mi se par greu de crezut și spusele lui nu erau atât minciuni, cât cel mai probabil pilde".

Reacția lui Bonaguisi era de înțeles. Colaboratorul lui Marco, Rustichello, a inclus cu de la sine putere câteva miracole creștine, din convingerea că poveștii îi trebuia mai mult senzațional decât avea deja. Aceste născoceli, deși puține la număr, au ridicat semne de întrebare și asupra experiențelor autentice ale lui Marco. „Poate fi adevărat ceea ce spune, dară eu nu cred, deși pe lume se pot afla multe lucruri osebite de la o țară la alta", conchidea Bonaguisi. „Am copiat-o pentru plăcerea mea [...], nu ca să fiu crezut sau lăudat."

Această situație nu e atât de absurdă pe cât pare, fiindcă unica relatare care se putea compara până și de departe cu a lui Marco Polo chiar era o colecție de scorneli și mituri prezentate ca fapte. Sir John Mandeville, ale cărui *Călătorii* au apărut într-o ediție franceză în 1356, ar putea fi numit Marco Polo al Angliei, numai că Sir John, după toate probabilitățile,

nu a călătorit niciodată mai departe de biblioteca lui bine garnisită. Identificat doar drept un cavaler englez din Hertfordshire, misteriosul Mandeville a pretins că a plecat de acasă în 1322 – sau, în unele versiuni, în 1332 – și a călătorit până în Țara Sfântă și mai târziu în India, Persia și chiar China, revenind în patrie în 1356 (sau în 1366). A afirmat că i-a arătat relatarea sa papei, care a declarat-o adevărată. Dar cartea sa era o compilație de povești adunate de la istorici și nu numai – inclusiv Pliniu, Herodot și miticul Părinte Ioan la care și Marco era sensibil –, dar și din diverse romane cavalerești și legende avându-l ca protagonist pe Alexandru cel Mare. A încorporat în ea și lucrări ale unor scriitori mai puțin cunoscuți, ca Albert din Aix, William din Tripoli, Odoric din Pordenone și Vincent din Beauvais, care, la rândul lor, împrumutaseră intensiv de la autori ai Antichității. Cum era de așteptat, opera lui Mandeville a fost ulterior copiată de alți inși înclinați să-și compună propriile lor istorisiri fantasmagorice.

Călătoriile imaginare ale lui Mandeville au devenit o lucrare populară pe la finele Evului Mediu și în timpul Renașterii engleze. În secolul al XV-lea s-au publicat de cinci ori mai multe ediții din Mandeville decât din Marco Polo. Vreme de cel puțin două secole, cele două cărți au fost adesea asociate, ca niște relatări amuzante și înflorite ale unor călătorii ce ar fi putut avea loc. Pe la începutul secolului al XVIII-lea, lucrarea lui Mandeville a fost reevaluată și dată în cele din urmă în vileag drept o carte de „basme cu zâne".

Spre deosebire de Mandeville, care pornise dintru început să inventeze, Marco crezuse fiecare cuvânt pe care îl dictase. Însă ideea lui despre adevăr nu era *ad litteram*, ci încorpora elemente de subiectivitate, roade ale imaginației și chiar elemente de mitologie, în încercarea de a înfățișa o realitate mai vastă, mai convingătoare. Dacă Marco s-ar fi bazat numai pe fapte, relatarea lui ar fi fost la fel de seacă precum ale predecesorilor săi în haine preoțești. Deși conținea exagerări,

nu era o invenție și el se aștepta – de fapt pretindea – ca publicul să-i creadă fiece cuvânt. Chiar dacă această abordare pare să-i fi pus o mare povară în spinare, pentru că l-a silit să demonstreze veridicitatea a tot ce descria, povara le-a fost transferată cititorilor săi, cărora le cerea în mod repetat să accepte ce avea el de spus.

După două decenii de călătorii, Marco înțelesese că faptele erau mai ciudate ca ficțiunea, dar nu i-a fost ușor să-i convingă și pe ceilalți de acest paradox. Oare a mai existat scriitor cu experiența lui Marco care să simtă nevoia să se fălească atât cât a făcut-o el sau să-și implore cititorul să accepte spusele sale ca fiind adevărate? Și totuși avea un instrument unic cu care să-i convingă pe cei care se îndoiau de el: considerațiile personale și comentariul istoric despre cel mai puternic cârmuitor al lumii, Kubilai Han. Fără portretul acestei figuri impunătoare, relatarea lui Marco ar fi fost încă o poveste plină de culoare despre viața pe Drumul Mătăsii. Serviciul său îndelungat în beneficiul căpeteniei mongole a ridicat cartea pe un cu totul alt plan. Nu doar un simplu călător, el a dus o existență magică la răspântia a două civilizații, acționând ca intermediar și, mai bine chiar, supraviețuind ca să-și spună povestea.

Dar Marco are și el lacunele sale. Odată ce Kubilai Han a intrat în declin, venețianului îi lipsește vocabularul care să descrie deteriorarea fostului său erou. În rest e predispus la entuziasme subite – față de femei, artă sau chiar religie –, de care se leapădă la fel de iute cum le-a preluat, ca și cum ar fi un negustor în bazar, mânuind, cercetând și apoi respingând mărfurile puse dinaintea sa. În ciuda efortului de a părea învățat, nu te poți baza pe cunoștințele lui istorice. Știe câte puțin despre multe, dar rămâne, în final, un diletant fascinant.

La trei secole după moartea lui Marco, ghidul Veneției scris de Francesco Sansovino, referindu-se la Biserica San Lorenzo,

îl pomenește pe călătorul venețian în asociere cu Columb, navigatorul și exploratorul genovez: „Sub portic este îngropat Marco Polo, poreclit *Il Milione*, care a scris despre călătoria în lumi noi și a fost cel dintâi, înaintea lui Cristofor Columb, care a descoperit noi ținuturi." Să fi trăit Marco, ar fi primit aceste laude cu lăcomie, deși poate ar fi insistat că nu se credea un explorator al unor tărâmuri necunoscute, ci un negustor extraordinar de umblat prin lume, urmând rute tradiționale și observând lumi străvechi din Asia și India. Țările și popoarele cercetate de el erau noi doar pentru Europa.

Se pare că prin 1685 reputația lui Marco era asigurată, cel puțin la nivelul Veneției. În enciclopedica sa istorie ecleziastică, Tomaso Fugazzoni, descriind reparațiile Bisericii San Lorenzo, remarca: „În centrul porticului era locul de veci al faimosului Marco Polo, nobil venețian", descriere suficient de măreață ca să satisfacă până și vanitatea celui care constituie subiectul ei.

Dar locul nu a supraviețuit. În 1827, Emmanuele Antonio Cicogna, scriind în vastul său catalog al inscripțiilor venețiene, menționează monumentele dispărute ale familiei Polo. De fapt, Biserica San Lorenzo căzuse ea însăși în decrepitudine. A fost reconstruită ulterior, iar investigații mai recente au conchis că oasele familiei Polo și ale altora îngropați în incinta ei au fost adunate într-o groapă comună și poate folosite drept umplutură ca să susțină podeaua cea nouă a bisericii renovate. În tot cazul, sarcofagul și celelalte obiecte care marcau locul de veci al lui Marco, al părinților și unchiului său, al soției și copiilor s-au pierdut toate.

Dacă se poate spune despre vreun membru al familiei Polo că a dus mai departe moștenirea familiei, aceasta a fost Fantina, cea mai mare dintre cele trei fiice, și nu a făcut-o în chip de exploratoare, ci de procesomană. Arhivele arată că era mereu prezentă la tribunal, apărându-și moștenirea primită de la tatăl ei. Pe 4 august 1362, s-a plâns că răposatul ei soț își însușise fraudulos moștenirea ei înainte să moară în colonia

venețiană Creta. În deceniile care au urmat, membrii familiei Polo s-au certat între ei pe averea familiei – aur, mirodenii, țesături și imobile. Niciunul nu pare să fie interesat sau să susțină cauza celei mai mari avuții dintre toate, povestea călătoriilor lui Marco. Misiunea aceasta le-a revenit altora, iar manuscrisele au proliferat în toată Europa, până când *Cartea lui Marco Polo* a căpătat o viață proprie, departe de cercurile provinciale din Veneția.

Colaborarea dintre Marco Polo și Rustichello din Pisa a dat naștere unei adevărate industrii a reproducerilor, toate spontane și independente. Cei dintâi protectori și cititori ai *Cărții lui Marco Polo* au fost savanți, călugări și nobili curioși. Oamenii mai puțin educați și privilegiați din Veneția și de aiurea, dacă știau despre carte, știau numai zvonuri legate de poveștile fantastice ale lui Marco Polo.

Au supraviețuit 119 versiuni timpurii ale cărții lui Marco Polo. Toate diferă între ele. O versiune timpurie în dialectul toscan se poate să fi fost compusă când Marco era încă în viață. În scurt timp, *Cartea lui Marco Polo* a apărut și în alte limbi europene, inclusiv venețiană, germană, engleză, catalană, aragoneză, galeză și, firește, latină. Într-o epocă în care tiparnița nu fusese inventată, se poate considera că s-a bucurat de o distribuție largă, deși alte lucrări au depășit-o ca popularitate. Relatarea fictivă a lui John Mandeville a circulat în forma a cel puțin 275 de manuscrise, iar în secolele al XIV-lea și al XV-lea nu mai puțin de 500 de manuscrise ale *Divinei Comedii* aduceau viziunea lui Dante sub ochii publicului cititor.

Prin contrast, scepticismul venețienilor l-a făcut pe Marco să fie un profet nerespectat în propria țară. Dante, contemporanul său, nu l-a pomenit niciodată (deși unii savanți cred că au descoperit o referință misterioasă la călătorul nostru). Dintre manuscrisele timpurii, numai două au circulat în orașul natal al lui Marco și erau datate 1445 și 1446, la aproape

150 de ani de la momentul când Marco era prizonier în închisorile genoveze împreună cu Rustichello. Puținii norocoși vor fi putut să consulte un exemplar public al cărții – nu se știe în ce versiune – despre care se spune că ar fi fost legată cu lanțul de Podul Rialto, în centrul districtului comercial al Veneției. Îmbrânciți de negustorii care se tocmeau la sânge, cititorii devotați se vor fi adunat laolaltă pentru a fi transportați într-o altă lume, una locuită de Kubilai Han, cu concubinele lui ispititoare și oștirile lui nenumărate, rod în egală măsură al călătoriilor lui Marco Polo, nu doar al imaginației lui.

Manuscrisul senzațional al lui Marco a ajuns, până la urmă, la cunoștința publicului larg. Ramusio susține că „în câteva luni toată Italia se umpluse de el", dar asta este o exagerare născută din bune intenții. În realitate, lucrarea s-a răspândit cu încetineală, copie după copie, având nevoie de mai mult de un secol ca să-și câștige locul în istoria și conștiința literară europeană. În cele din urmă, Marco Polo a obținut statutul unui purtător de cultură, unul dintre rarii indivizi cu o experiență vastă, care întrupează și transmit un întreg etos generațiilor viitoare. Cultura era cea a unui călător și comerciant global, conținând numeroase subculturi: a mongolilor, a chinezilor, a locuitorilor subcontinentului indian și a triburilor asiatice. Acoperirea sa se întinde din Armenia până în Zanzibar. Descrierea făcută de el acestor culturi și, mai ales, Chinei a devenit principala sursă de informare a Europei cu privire la acestea până în secolul al XIX-lea. Marco i-a oferit Europei nu o descriere a lumii, așa cum promitea titlul inițial al operei sale, ci a jumătății care-i lipsea. Și, în acest proces, a salvat oameni și întâmplări importante de la uitarea totală.

Editorii și oamenii de știință s-au străduit să pună de acord manuscrisele haotice, să verifice anumite detalii sau să-și exprime scepticismul cu privire la ele și să călăuzească cititorii prin îndepărtatele și adesea enigmaticele Asia și India. Printre ei, cel mai de seamă a fost un călugăr deloc fericit de

însărcinarea de a traduce imensul manuscris în latină. „Eu, fratele Francesco Pipino din Ordinul Frăției Predicatorilor din Bologna", începea el, „sunt silit de mulți dintre frații și stăpânii mei să fac o traducere adevărată și fidelă din limba comună" – probabil toscana sau venețiana – „în latină". S-a ocupat de asta între 1310 și 1314, în ultimii ani de viață ai lui Marco. Manuscrisul folosit de Pipino era apropiat de cel original, dar se pare că Marco a tot continuat să adauge la relatarea sa până a murit. Din acest motiv, Pipino se temea că traducerea sa ar fi putut să nu fie cea finală și, mai mult, că îi va lipsi savoarea brută a „limbii comune".

Oricare îi vor fi fost reținerile, Pipino a introdus în munca sa idei religioase distincte. Traducerea în latină era menită să-i informeze pe călugării ordinului său despre Orient, ca să se poată pregăti în vederea stabilirii unor misiuni în țări îndepărtate. A tăiat din text în numele bunei-cuviințe și în conformitate cu credința sa, omițând referințele sexuale explicite și multe dintre spusele cu două înțelesuri ale lui Marco. Unde a simțit că e necesar, a introdus propriile sale comentarii. Și-a exprimat speranța că cititorii lui cei credincioși, „văzând oamenii aceștia atât de gentili ducându-și traiul în asemenea beznă și orbire și cu asemenea necurăție, îi vor mulțumi Domnului care i-a luminat pe credincioșii săi cu lumina adevărului, îndurându-se să-i cheme din această beznă primejdioasă către lumina sa".

Concepțiile spirituale exprimate de Marco sunt, desigur, mai nuanțate și mai paradoxale decât ale lui Fra Pipino. Deși, de exemplu, Marco nu a apreciat niciodată subtilitatea, forța și sofisticarea culturii islamice, Pipino exagerează, introducând cuvinte ca „urâții" sau alte adjective similare ori de câte ori venețianul se referă la musulmani sau necredincioși. Rezultatul transformă indiferența lui Marco față de islam în ostilitate fățișă, deși ranchiuna exista numai în mintea lui Pipino, nu și într-a lui Marco. Cu toate acestea, denaturările

lui Pipino au supraviețuit până și în unele versiuni mai moderne ale *Cărții*.

Cea dintâi versiune tipărită a *Cărții lui Marco Polo* a apărut la Nürnberg în 1477, la 175 de ani după ce Rustichello a pus-o pe hârtie. Cartea avea pe frontispiciu un portret idealizat, mare cât pagina, al tânărului călător. Cererile pentru cartea lui Marco au dus la o a doua versiune tipărită în germană, aceasta produsă în Augsburg, patru ani mai târziu. Au urmat ediții tipărite în alte țări. Traducerea lui Pipino a servit ca bază pentru o ediție în franceza populară (a nu se confunda cu dialectul francez în care a scris-o cel mai probabil Rustichello), tipărită în 1556.

Vreme de mulți ani, principala versiune în limba italiană a fost a lui Ramusio. A fost publicată în mai multe ediții, cu o variantă definitivă în 1557, la doi ani de la moartea lui Ramusio în Padova (și la mai bine de 200 de ani de la moartea lui Marco). Cu entuziasmul său inepuizabil, Ramusio, la curent cu bârfele care îl înconjurau pe Marco, a insuflat o viață nouă legendei călătorului venețian, înțelegând totodată pe deplin contribuția acestuia la înțelegerea lumii în care trăiau. „Văzând că multe amănunte din acea parte a lumii despre care [...] a scris Marco sunt descoperite în zilele noastre, am socotit cuvenit să fac această carte să iasă la lumină, ajutându-mă de diferite copii scrise acum mai bine de 200 de ani (după judecata mea), cum nu se poate mai corecte și mult mai credincioase adevărului decât ceea ce se citește în zilele noastre, pentru ca lumea să nu piardă roadele ce se pot aduna de pe urma unei asemenea răbdări și sârguințe în slujba unei științe onorabile."

Dintre toți exploratorii antici sau moderni, Marco Polo i s-a părut lui Ramusio cel mai mare, mai mare chiar decât Cristofor Columb. Ramusio a recunoscut că judecata lui era părtinitoare, căci Columb pornise din Genova, eterna rivală a Veneției, și navigase sub steagul la fel de rivalei Spanii. Dar,

a opinat el, „mi se pare că o [călătorie] pe uscat ar trebui să treacă dinaintea uneia pe mare", ținând cont de „măreția sufletului ce s-a pus în slujba unei misiuni atât de trudnice, ducând-o la bun sfârșit, pe un drum nespus de lung și de greu", ca să nu mai pomenim de „lipsa alor gurii, nu zile, ci luni la rând".

Columb a adnotat grijuliu un exemplar din relatarea lui Marco pe durata celor patru călătorii pe care le-a întreprins în Lumea Nouă, căci navigatorul genovez se străduia în zadar să găsească China lui Marco. (S-ar putea spune că Marco mai degrabă l-a indus în eroare decât l-a ghidat pe Columb, făcându-l să creadă că China se afla în apropierea Caraibelor.) În exemplarul său personal, în italiană, al *Cărții lui Marco Polo*, Columb a făcut adnotări copioase pe margini, din care reiese că acordase o atenție specială posibilelor surse de bani indicate de Marco – piper, scorțișoară și cuișoare – pe care Columb visa să le importe în Europa cu mult profit. Și, sperând să reia lucrurile de unde le lăsaseră cei trei Polo, plănuise să-l cunoască pe Marele Han și să-i înmâneze scrisori oficiale din partea regelui Ferdinand și a reginei Isabella a Spaniei, sponsorii săi cu sânge nobil, și să-l inițieze în căile Occidentului, mai ales în creștinism – fără să-și dea seama că Imperiul Mongol ținea de domeniul trecutului.

Cartea lui Marco Polo a inspirat un alt călător impresionabil, un tânăr diplomat pe nume Antonio Pigafetta, care a fost cronicarul oficial al lui Fernando Magellan pe durata ocolului lumii, începând din 1519. Unul dintre cei 18 supraviețuitori ai acelei expediții dezastruoase, venețianul Pigafetta și-a scris relatarea ca o emulație a eroului și compatriotului său venețian, Marco Polo.

Incompletă și inconsistentă, *Cartea lui Marco Polo* rămâne o capodoperă neterminată care le-a vorbit următoarelor generații de călători și vizionari.

Într-o zi de vară a anului 1797, povestește Samuel Taylor Coleridge, „autorul acestor rânduri, stând prost cu sănătatea, s-a retras la o fermă singuratică dintre Porlock și Linton, unde Exmoor limitează Somerset și Devonshire". Coleridge avea 25 de ani, fiind cel mai mic dintre cei 14 copii ai unui vicar de țară. Părăsise de curând Jesus College (Cambridge) fără o diplomă, decis să devină poet și utopist radical. Chinuit de o constituție șubredă și de accese de melancolie extremă, și-a căutat ușurarea în laudanum, o tinctură de opiu.

„Ca urmare a unei ușoare indispoziții", continua el, „i-a fost prescris un calmant, care l-a făcut să adoarmă pe scaun în timp ce citea următoarea frază [...] din *Călătoria lui Purchas*" – cronica publicată în 1613 de Samuel Purchas, care cuprindea și fragmente generoase din cartea lui Marco Polo. „În Shangdu, vru Kubilai Han un palat măreț", a scris Purchas, fără să-și imagineze că avea să inspire unele dintre cele mai faimoase cuvinte din poezia engleză, cuvinte care aveau să fie atribuite altcuiva, „împrejmuind 16 mile de câmp cu un zid între care se află pajiști roditoare, izvoare mângâioase, pâraie încântătoare și felurite animale bune de vânat și, în mijlocul lor, o somptuoasă casă a plăcerilor, ce poate fi mutată de colo colo [...]. Aici Kubilai Han a poruncit să i se ridice un palat și o grădină falnică pe lângă el. Și astfel 10 mile de pământ roditor au fost închise între ziduri."

După ce a citit aceste cuvinte, Coleridge a petrecut trei ore „într-un somn profund, cel puțin al simțurilor exterioare". I s-a părut că, în timp ce dormea, mintea lui inconștientă a compus „200 sau 300 de versuri", „fără să am senzația că făceam vreun efort". Când s-a trezit din toropeala indusă de drog, s-a apucat „degrabă și cu nerăbdare" să aștearnă pe hârtie cât mai multe dintre aceste versuri. Dat fiind materialul pe care Colerigde îl citea când îl luase somnul, versurile-fantomă aveau de-a face cu Kubilai Han.

Chiar atunci, faimosul „om de afaceri din Porlock" a sosit și l-a distras pe tânărul poet de la treabă. După aceea, poetul,

„întors în camera sa, a descoperit, spre deloc mica lui surpriză și rușine, că, deși mai păstra o vagă amintire a ideii generale, cu excepția a opt sau zece versuri și imagini răzlețe, restul pierise ca imaginile de pe suprafața unei ape în care a fost aruncată o piatră, dar, vai! fără restabilirea ulterioară a acesteia!".

După ce s-a luptat cu materialul pe jumătate uitat, ca furat dintr-un vis, Coleridge a început să scrie primele versuri din „Kubla Han".

La Xanadu vru Kubla Han
Un dom-al-poftelor, pe unde
Alf, râul sfânt, curgea avan
Prin peșterile mult afunde
Spre-a mării sumbre unde.

Dispoziția devine din ce în ce mai euforică, până când Coleridge încheie cu un avertisment despre pericolele extazului necontrolat. Și-i imaginează pe alții observându-l pe el sau un spirit înrudit și exclamând:

Ar striga toți: Înapoi!
— Ochi vâlvoare, păr vâlvoi!
În triplu cerc să fie-nchis!
Și cum de el să nu te sperii?
Căci a sorbit lamura mierii
Și laptele din paradis.[*]

Viziunea armonioasă a lui Coleridge despre putere și spațiu se extindea atât de mult înaintea vremurilor sale, încât au trecut aproape 20 de ani până s-a simțit pregătit să-și publice

[*] Traducere de Tudor Dorin. *Antologie de poezie engleză de la începuturi până azi*, volumul II, ediție întocmită de Leon Levițchi și Tudor Dorin, Biblioteca pentru toți, Editura Minerva, București, 1981, pp. 138-139.

poemul despre „Kubla Han", opera care i-a asigurat cârmuitorului mongol un loc permanent în imaginația occidentală.

În ciuda temperamentelor diferite ale lui Marco, negustorul ambulant, și Coleridge, poetul neurastenic, măreția Imperiului Mongol a avut ecou în inimile ambilor. Coleridge nu era străin de halucinații: îi serveau ca sursă pentru viziunile lui poetice. Fără să-și dea seama care fusese adevărata sa sursă de inspirație, căzuse sub farmecul descrierilor hipnotice ale venețianului, parafrazate de Samuel Purchas. Marco, pe de altă parte, avusese și el probabil prilejul de a se familiariza cu opiul în Afganistan și e posibil ca drogul să aibă legătură cu boala de care suferise pe acele meleaguri. Poate că amândoi recurseseră la droguri, ceea ce le-ar fi ascuțit percepțiile și ar fi conferit o vivacitate nefirească operelor lor literare. Dacă Marco a învățat să asimileze și să tolereze opiul, este posibil ca acesta să îi fi ascuțit sau alterat simțurile și, odată cu ele, *Cartea*. În acest caz, ar fi mai potrivit să spunem că era un amplificator, nu un exagerator, că era nefiresc de sugestibil. Asta ar explica de ce multe părți ale povestirii sale au un mare grad de precizie și detaliu, în timp ce altele sunt fanteziste. Dacă Marco a încetat să mai folosească droguri precum opiul după întoarcerea la Veneția, sevrajul putea să fi contribuit la transformarea sa din solul exuberant care călătorise de la un regat la altul în negustorul răzbunător care intenta proces după proces.

Deși Marco Polo a fost aproape uitat, cartea sa – socotită un amalgam inclasificabil de fapte și născociri, ca scrise de un gazetar luat razna – a continuat să trăiască. Această situație a început să se schimbe în secolul al XIX-lea, când cercetătorii au încercat să pună ordine în haosul materialului legat de Marco Polo și să producă o ediție definitivă a relatării sale. Atrași spre cartea lui Marco ca expresie a orientalismului (moda de a fi pasionat de arta și gândirea asiatică), francezii au fost deschizători de drum. În 1824, Societatea de Geografie din Paris a scos o ediție adnotată cu grijă a *Cărții lui Marco*

Polo. Acum oamenii de știință nu mai erau preocupați de ceea ce era fals, ci doreau să verifice cât din ceea ce povestea Marco era adevărat. În ciuda exceselor retorice, majoritatea celor descrise de el au trecut testul. Cartea a ajuns să fie privită ca un depozit de informații – în linii mari, demne de încredere – despre un continent inaccesibil, atrăgând valuri de noi admiratori. Ceea ce cândva sunase ca o fantezie a început să fie privită tot mai mult ca istorie.

Peste patru decenii, lingvistul francez M.G. Pauthier a comparat relatarea lui Polo, conform ediției din 1824, cu izvoarele istorice mongole și chineze și și-a dat seama că nu era o născocire, fie ea indusă de droguri sau nu, ci un raport uimitor de precis. Analele istorice au confirmat tot ce scrisese Marco despre activitățile comerciale, ritualurile de la curte, religiile exotice și obiceiurile matrimoniale sau funerare.

Munca savantă a lui Pauthier a fost amplificată și înfrumusețată de doi comentatori, Henry Yule și Henri Cordier, care au poleit reputația lui Marco pentru publicul vorbitor de engleză de pretutindeni. Pentru aceștia doi, „fascinația" principală a relatării lui Polo nu consta în conținutul ei sau în maniera unică în care luase ființă, ci în „întrebările dificile" pe care le ridica. Pe un ton bombastic, Yule și Cordier au declarat: „Este o mare carte cu puzzle-uri și avem atâta încredere în adevărul spuselor sale, încât suntem convinși că fiecare dintre acestea are o soluție." Cu vigoarea și încrederea epocii căreia îi aparțineau, și-au propus să afle răspunsurile. Cu ajutorul unei rețele globale de corespondenți, au asociat neobosiți referințele lui Marco cu oameni și locuri din Asia, demonstrând că nu putea să-și fi scris relatarea decât pe baza observației directe. Yule și Cordier au considerat aceste dovezi drept o reparație suficientă a reputației eroului lor itinerant, dar, verificând conștiincios faptele, au reușit să pună cumva în umbră imaginația bogată a lui Marco. Dacă ar fi scris pur și simplu o enciclopedie despre Asia, este greu de crezut că opera lui ar fi devenit atât de populară și de influentă pe cât a devenit.

Ediția plină de adnotări a lui Yule și Cordier, de patru ori mai groasă decât originalul, îl portretizează ca pe un vestitor al Epocii Descoperirilor și ca pe cel mai ambițios și mai de succes dintre exploratori... mai de succes chiar decât Ferdinand Magellan sau Cristofor Columb, care fuseseră inspirați în parte de călătoriile lui Marco. Spre deosebire de ei, Marco nu a mânuit o sabie, nu a lansat războaie, nu a luat sclavi, nu a ucis niciun dușman. Unică printre călătoriile exploratorilor europeni, a lui a pus bazele unor lucrări literare al căror impact continuă să se facă simțit. „A fost cel dintâi călător care să schițeze o rută de-a lungul întregii longitudini a Asiei", au comentat Yule și Cordier cu o înfloritură,

> numind și descriind regat după regat după ce le văzuse cu ochii lui: deșerturile Persiei, platourile înfloritoare și defileurile sălbatice ale Badakhshanului, râurile purtătoare de jad din Khotan, stepele mongole, leagănul puterii ce tocmai încercase să înghită creștinătatea, noua și strălucita curte stabilită la Cambulac. Cel dintâi călător care a scos la lumină China în toată bogăția și vastitatea ei, cu fluviile mărețe, orașele imense, manufacturile prospere, populația numeroasă, cu flotele ei incredibil de mari care populau mările și apele interioare. Să ne povestească despre națiunile de la granițele ei, cu toate excentricitățile lor de comportament și religioase, despre Tibet și credincioșii săi sordizi, despre Birmania cu pagodele ei aurite și coroanele ei frumos sunătoare [...].

Lăsând deoparte excesul de retorică, aceasta este o evaluare exactă a ceea ce a realizat Marco. La fel ca Alexis de Tocqueville*, Marco Polo a fost unul dintre rarii străini capabili să vadă un ținut cu mai multă claritate decât cei care îl locuiau.

---

* Diplomat francez, cunoscut pentru lucrarea sa *Despre democrație în America* (1835, 1840), considerată una dintre cele dintâi lucrări de sociologie și știință politică.

Studiile italiene privind *Cartea lui Marco Polo* au atins apogeul odată cu apariția unei ediții ambițioase alcătuite de Luigi Foscolo Benedetto. Publicată la Florența în 1928, lucrarea încerca să adune laolaltă numeroasele manuscrise. Benedetto părea să fi avut ultimul cuvânt în privința studiilor legate de Marco Polo, dar în 1932 a apărut un manuscris remarcabil, conținând atât episoade mai amănunțite, cât și material inedit. Sir Percival David, cel responsabil cu această descoperire, era un colecționar și savant stabilit în Londra și expert în ceramica chinezească. Interesul său față de călătoriile lui Marco Polo prin China l-a purtat până în orașul spaniol Toledo și în biblioteca unui cardinal pe nume Francisco Xavier de Zelada (1717 – 1801), care includea o traducere în latină a manuscrisului lui Marco Polo cu 50% mai lungă decât toate celelalte versiuni. Oamenii de știință au ajuns la concluzia că fusese scrisă sau tradusă în Italia în secolul al XV-lea, într-o perioadă când alte versiuni ale relatării lui Marco Polo făceau trecerea de la manuscris la cartea tipărită. A devenit cunoscută ca versiunea Zelada sau manuscrisul din Toledo.

Pentru a înfățișa unui public cât mai larg cea mai completă versiune a cărții lui Polo, alți oameni de știință, profesorii A.C. Moule de la Cambridge și Paul Pelliot, stabilit în Franța, au compilat o ambițioasă „traducere mixtă", care a „încercat să adune la un loc toate sau aproape toate cuvintele existente care i-au fost vreodată atribuite lui Marco Polo și să indice sursa din care provin". Rezultatul, incluzând versiunea Zelada, a fost publicat în engleză și franceză în 1938, urmat de două volume de adnotări. Nu era doar cel mai complet manuscris, ci și cel mai proaspăt, căci traducerea lui Moule și Pelliot reușea să redea ceva din înflăcărarea și spontaneitatea vocii originale a lui Marco. Combinând limbajul colocvial cu știința, invoca spiritul sprințar al lui Marco mai clar decât toți predecesorii săi rezervați și solemni.

Marco Polo nu a fost numai un călător, ci și un participant la istoria vremurilor sale. Crescuse de la tânărul naiv de 17 ani care trăia în umbra tatălui și a unchiului său, devenind un dregător priceput și sigur pe sine în serviciul celui mai puternic conducător al lumii. Cartea lui este, printre altele, o relatare despre istoria la care a fost martor și la a cărei modelare a contribuit fie și într-o manieră limitată. Poate că niciun ins nu ar fi reușit, de unul singur, să se achite de însărcinările literare și istorice pe care și le-a asumat el. Vastitatea cunoștințelor sale și distanțele pe care le-a acoperit erau prea imense pentru ca un gentilom trăitor la finele secolului al XIII-lea și în zorii secolului al XIV-lea să le poată discuta cu precizie completă. Dar încercarea lui ambițioasă a extins granițele cunoașterii umane, ale experienței și imaginației.

Mesajul final al *Cărții lui Marco Polo* continuă să ne scape printre degete, înnebunindu-i și exasperându-i pe cei care o citesc cu atenție. Oferă un ghid al lumii naturale, ca atunci când Marco îi comunica lui Kubilai Han observațiile sale la întoarcerea din misiuni, sau e ceva mai ascuns, mai provocator? Este un peisaj de vis sau poate ecoul unei fantezii alimentate de opiu?

Sensibilitatea stranie a lui Marco se trage din deceniile petrecute printre mongoli. Atingând vârsta maturității printre ei, s-a considerat unul de-al lor. Putea gândi ca un mongol și putea să vadă lumea așa cum o vedeau ei. Drept rezultat, relatarea sa oferă o viziune asupra Asiei în parte occidentală, descriptivă și bazată pe fapte, și în parte mongolă, atotcuprinzătoare, a unui univers animist în care forțe supranaturale călăuzesc eforturile oamenilor. Deși Marco se străduiește să se prezinte ca un bun creștin, această impresie este o pojghiță creată de pioșenia de fațadă a lui Rustichello și amplificată de traducători ca Pipino și Ramusio, care au încercat cu toții să îl aducă înapoi în brațele Bisericii, când, de fapt, în materie de credință el era la fel de eclectic precum mentorul său,

Kubilai Han, iar sistemul său de convingeri religioase era la fel de permisiv şi de permeabil ca acela al mongolilor.

Din pricina obiceiului său de a-şi însuşi modul de gândire mongol până când i-a devenit o a doua natură, pentru sceptici occidentali, Marco pare să amestece fantezia şi realitatea cu un abandon total. Această combinaţie stranie, depăşind limitele istoriei, i-a intrigat pe europeni, dar totodată le-a stârnit suspiciunile. Celor dornici să îi accepte viziunea, relatarea lui Marco le oferă o imagine caleidoscopică a culturilor estice şi vestice, dezvăluindu-i faţete ascunse cititorului dispus să privească cu indulgenţă slăbiciunile sale ocazionale.

Dar Marco nu a fost un explorator cu o direcţie precisă şi cu ţeluri ştiinţifice, în sensul modern al cuvântului. S-a dus oriunde l-au purtat vânturile sorţii. A rămas deschis capriciilor experienţei, ajustându-şi în mod constant atitudinea faţă de oamenii, locurile şi evenimentele care i se înfăţişau. Lipsa unei misiuni anume l-a transformat în cel mai prietenos şi mai paşnic dintre călători. Deşi la începutul şi sfârşitul vieţii lui s-a considerat creştin, a călătorit printre musulmani, budişti şi alte grupuri cu religii diferite. Ne-a învăţat, prin exemplul său, că nu există limite ale capacităţii de a te autoinventa. Conform viziunii lui despre lume, realul şi fantasticul se contopesc, uneori în mod armonios, alteori ciocnindu-se.

Credinţele lui maleabile şi lipsa unui scop definit l-au făcut complet diferit de toţi ceilalţi exploratori. Lumea lui este una magică, un tărâm plin de amazoane şi dragoni, spirite şi demoni. Este o lume în care forţele creştinătăţii au puteri ciudat de reduse şi, numai pentru a supravieţui, trebuie să se lupte în mod constant împotriva întunericului atotputernic reprezentat de alţi zei şi alţi oameni. Şi e o lume în care magia şi logica coexistă, deşi arareori coincid.

Lumea pe care a explorat-o Marco Polo este în multe feluri pierdută în negura istoriei, dar descrierea pe care i-a făcut-o el cuprinde aspecte şocant de contemporane. Ca negustor, a înţeles că schimburile comerciale erau esenţa relaţiilor

internaționale și că transcendeau sistemele politice și credințele religioase, care erau toate, așa cum le-a descris Marco, autolimitative. În lumea lui Marco, oamenii trăiau cu convingeri absolute, atât politice, cât și spirituale, dar el recunoștea că, într-o perioadă tumultuoasă și în perpetuă schimbare, singurul lucru absolut era însăși puterea credinței.

Cartea lui Marco și-a găsit o utilizare surprinzătoare: în cartografie. Nu există nicio dovadă că el și-ar fi dorit ca lucrarea lui să servească drept ghid practic de călătorie prin Asia: era o colecție de informații și anecdote, istorie și mit. În tot cazul, dacă va fi făcut vreo hartă, niciuna nu a supraviețuit. Chiar dacă ar fi desenat o hartă sau le-ar fi reprodus pe ale altora, felul în care vedea lumea era prea convențional – Ierusalimul sus, trei continente, ignorarea totală a ceea ce mai târziu a devenit cunoscut drept Lumea Nouă – pentru a le fi de vreun folos celor care au încercat să-i calce pe urme. Unitatea sa de măsurare a distanței era „ziua de călătorie", un concept destul de elastic, iar ideile lui despre direcție erau mai degrabă subiective decât științifice. Chiar și așa, evreii din Catalonia, care au lucrat în Mallorca și au creat influentele hărți portulane* și atlase pentru navigatori la finalul secolului al XIV-lea, au citit cu atenție cartea lui Marco, căutând caracteristici ale lumii la care ceilalți scriitori și istorici nu făcuseră referire și le-au încorporat în hărțile lor. Alți cartografi europeni le-au urmat exemplul, considerând referințele sale ca fiind complet demne de încredere, prin comparație cu cele adesea fantastice din lucrările autorilor greci și romani. Poate cea mai mare reverență dinaintea talentelor de geograf ale lui Marco a venit din partea lui Fra Mauro, a cărui faimoasă hartă a lumii, datând din 1459 și încă expusă la Biblioteca Nazionale Marciana din Veneția, include aspecte luate din *Cartea lui Marco Polo*.

* Hartă de navigație folosită în Evul Mediu.

Alte două hărți datând aproximativ din aceeași perioadă, cea publicată la Veneția de Giovanni Contarini și cea publicată în Roma de Johann Ruysch, au încorporat și ele date din paginile *Cărții*. Ruysch a remarcat că harta sa conținea detalii despre interiorul Asiei de Est „care nu se mai bazează pe [...] Marinus din Tyr și Ptolemeu [...], ci pe relatări mai noi, mai ales cea a lui Marco Polo".

Cartografii Renașterii se așteptaseră ca hoarde de negustători să se folosească de hărțile lor ca să calce pe urmele lui Marco de-a lungul Drumului Mătăsii până în Cambulac, dar, după moartea lui Kubilai Han, Imperiul Mongol s-a dezintegrat rapid. Hanii mai mărunți din provinciile de la vest de China nu au mai jurat credință dinastiei Yüan, îmbrățișând în schimb islamul. În 1368, urmașii lui Kubilai Han au fost siliți să-și abandoneze capitala, Cambulac. Sfârșitul dinastiei mongole și, odată cu ea, a Pax Mongolica, a însemnat că Drumul Mătăsii nu mai era sigur, ca în zilele în care cei trei Polo călătoriseră de-a lungul lui. Dinastia Ming, în ascensiune în China, nu împărtășea interesul lui Kubilai Han în promovarea comerțului cu negustorii din Apus, iar hanii musulmani nici atât. Comerțul către Apus s-a împuținat și, încă o dată, China s-a izolat de restul lumii. Imperiul Mongol descris de Marco nu mai exista. Kubilai Han nu mai era, și, odată cu el, dispăruseră și negustorii, oamenii de știință și intelectualii pe care îi atrăsese în jurul lui.

Mongolii, întotdeauna puțini la număr, s-au retras în ținuturile lor de baștină din arida stepă nordică. Violentul și gloriosul lor imperiu a devenit numai o amintire consemnată în cronicile chineze și mongole și preamărită în *Istoria secretă a mongolilor*. Marco fusese acolo în culmea gloriei lui și în *Cartea* sa i-a imortalizat liderii cruzi, femeile frumoase, campaniile militare și obiceiurile exotice, ca pe niște insecte în chihlimbar.

Succesorul lui Kubilai, nepotul său Temür, a murit de tânăr, în 1307. După moartea sa, dinastia Yüan a sfârșit în haos.

În următoarele cinci decenii, chinezii s-au aflat în plină ascensiune, așa cum crezuseră dintotdeauna că vor fi. Începând din 1368, cel dintâi împărat Ming, Chu Yüan-chang, i-a împins pe mongoli înapoi către granițele lor inițiale din nord. În aceeași perioadă, federația de state controlate de mongoli care se întindea în toată Asia s-a dezintegrat, permițându-i Islamului să se răspândească în Persia. Fără trupele mongole care să-i garanteze siguranța, ramura nordică a Drumului Mătăsii a încetat să mai fie folosită. Dacă Marco s-ar fi întors în Asia la bătrânețe, ar fi descoperit șocat că *paiza* aurită pe care i-o dăduse Kubilai Han era un obiect aparținând unei epoci trecute. Și ar fi fost uluit să vadă *Cartea* sa supraviețuindu-i vreme de secole aparent invincibilului Imperiu Mongol. Chiar și astăzi, lumea încă se mai străduiește să-l ajungă din urmă pe Marco Polo.

La mult timp după ce autenticitatea relatării lui Marco Polo părea stabilită definitiv, au început să se ridice întrebări – unele justificate, altele de o perversitate încăpățânată – care să-i întunece reputația. În 1995, în lucrarea *Did Marco Polo Go to China?*, Frances Wood a insistat că Marco nu a ajuns niciodată mai departe de Constantinopol și că și-a alcătuit *Cartea* bazându-se pe relatările unor călători mai aventuroși. Sau poate și-a luat informațiile din ghidurile persane.

Ipoteza respectivă fusese luată în calcul cu mulți ani mai înainte de savantul german Herbert Franke, dar mai mult în glumă decât în serios. În momentul în care Wood, afiliată cu British Library, a repus în discuție problema veridicității lui Marco, oamenii de știință indignați erau gata să răspundă provocării. Ei au subliniat că nu existau „ghiduri persane". Iar când Wood s-a întrebat de ce nicio cronică chineză nu îl pomenește pe Marco Polo, ei i-au amintit că savantul chinez

Yang Chih-chiu descoperise o referire la misiunea celor trei Polo în Persia, ca însoțitori ai prințesei mongole Kokachin.

Și mai provocator, Wood a contraargumentat că, dacă Marco Polo ar fi ajuns în China, sigur ar fi descris Marele Zid Chinezesc, dar că acesta nu este pomenit în cartea sa. Dar asta este valabil și pentru alte lucrări contemporane cu a lui Marco. Iar motivul acestei omisiuni e unul foarte întemeiat: Marele Zid nu fusese construit încă.

Arthur N. Waldron, scriind în *Harvard Journal of Asiatic Studies*, a demonstrat că Marele Zid a fost construit în timpul dinastiei Ming (1368 – 1644), cu mult după moartea lui Marco Polo. „Să ne ferim de mitul Marelui Zid Chinezesc", a conchis el. „Mitul acela [...] a înflorit în Occident cu aproape patru secole în urmă. Deși un subiect promițător pentru cei care studiază folclorul și mitologia, pe istoric îl poate duce pe căi greșite." Și Igor de Rachewiltz de la Universitatea Națională din Australia a remarcat că nici cartografii chinezi nu pomenesc despre Marele Zid decât cu începere din 1579. „Asta înseamnă că, *până în 1579*, înșiși cartografii chinezi au ignorat existența Zidului. Nu e de mirare că Marco Polo nu l-a observat!"

De Rachewiltz a demonstrat meticulos că aproape toate neînțelegerile legate de *Cartea lui Marco Polo* nu sunt provocate de născociri ale autorului, ci de erori de text sau de traduceri greșite. Marco nici nu s-a inspirat din alte surse ca să-și compileze cartea. De Rachewiltz a scris: „Simplul fapt că a putut să adune informații atât de variate și de amănunțite despre cea mai mare parte a Asiei din secolul al XIII-lea fără să fi mers acolo este, după părerea mea, o realizare chiar mai mare ca aceea de a compila o relatare la prima mână de magnitudinea *Descrierii lumii*."

Până și Herbert Franke, care avansase primul posibilitatea ca Marco să fi stat acasă, a respins-o după ce a văzut ce încerca Wood să facă din ea. Deși Marco – și colaboratorul său, Rustichello – au mai distorsionat sau au omis uneori aspecte

pe care alții le-ar fi dorit incluse, relatarea venețianului este, în linii mari, adevărată, mai ales ținând cont de standardele elastice ale zilelor sale.

Cea mai interesantă întrebare ridicată de această controversă globală nu este dacă Marco Polo a fost în China – dovezi copleșitoare confirmă acest fapt –, ci de ce persistă suspiciunea că nu ar fi fost. Motivul ar putea fi felul lui specific de a privi lumea. A pornit spre est la 17 ani și s-a maturizat în Imperiul Mongol, vorbind limbi învățate pe drum și trăind într-un mediu însuflețit ce combina influențe mongole, chineze, budiste, nestoriene și indiene, care împreună i-au extins vocabularul și gândirea. Relatarea sa reflectă influența mongolă asupra maturizării și a sensibilității sale și poate de aceea unora le pare atât de stranie și de minunată, iar câtorva suspectă.

Călătorul modern dornic să refacă traseul lui Marco Polo va descoperi că multe locuri au supraviețuit cu încăpățânare din secolul al XIII-lea și până astăzi. În Veneția, repere ca Bazilica San Marco și clopotnița ei nu s-au schimbat aproape deloc. Vizitatorii aflați în căutarea altor elemente din epoca lui Marco vor descoperi Corte seconda del Milion, o piațetă mică. O nouă clădire ocupă locul unde, cândva, generații de Polo au trăit, au făcut afaceri și s-au dat în judecată, dar încă mai există în prezent câteva elemente structurale ale Ca'Polo și ale vechiului cartier în care a trăit Marco. Arcade bizantine pe sub care Marco a umblat odinioară au supraviețuit intacte, ca elemente ale unei epoci trecute, când Veneția domina mările și făcea comerț cu lumea întreagă.

Afganistanul a rămas la fel de sălbatic, de frumos și de periculos și la fel de dependent de opiu ca în zilele când cei trei Polo i-au traversat munții îndreptându-se către Balch și începutul Drumului Mătăsii. Înălțimile Pamirului sunt și acum la fel de singuratice și de izolate ca în secolul al XIII-lea și tăcerea lor e rareori tulburată de camioane și mașini, căci metoda

preferată de a călători rămâne tot măgarul. Deșertul Gobi a rămas inaccesibil tuturor, mai puțin celui mai hotărât călător, iar Nisipurile Cântătoare încă mai duc la pierzanie vizitatorii neștiutori, deși astăzi GPS-ul îi poate ajuta pe exploratori să urmeze o rută precisă până și prin cele mai izolate regiuni ale planetei. În prezent, mongolii sunt la fel de deschiși față de influențele străine ca atunci când i-a întâlnit Marco pentru prima oară: în continuare nomazi și stăpâni ai stepei, trăind în iurte, înconjurați de turmele și cirezile lor ca pe vremea domniei lui Kubilai Han, deși acum lângă locuințele lor pot fi văzute antene parabolice. După plecarea sovieticilor în 1989, Mongolia a devenit o națiune independentă, care se luptă să-și armonizeze trecutul nomad la cerințele prezentului.

Străvechea capitală mongolă Karakorum, înființată de Cinghis Han ca simbol al unității naționale, este acum o ruină, o amintire ștearsă a splendorii care a însuflețit odinioară regimul său. Unul dintre puținele lucruri care au supraviețuit din vremea când Imperiul Mongol era în culmea gloriei este o țestoasă uriașă de granit după care și-a luat numele un munte îndepărtat. Stă singură în mijlocul unui câmp, așteptând un loc mai potrivit de odihnă. Din magnificul Shangdu al lui Kubilai Han nu au supraviețuit decât niște movile sugestive care se ridică pe o câmpie acoperită de ierburi și șoaptele măreției pierdute purtate de vânt.

Mulțumiri

Pe durata călătoriilor mele în căutarea lui Marco Polo, au existat multe persoane care m-au ajutat să transform această carte într-o realitate.

La Alfred A. Knopf, am avut privilegiul de a beneficia de ajutorul lui Sonny Mehta, Ashbel Green și Carol Janeway, care au adăugat un entuziasm constant și o generoasă înțelepciune editorială eforturilor mele. Le sunt recunoscător acestor persoane legendare pentru inspirația lor. În plus, doresc să-mi exprim recunoștința față de Sara Sherbill și Katherine Hourigan.

Suzanne Gluck, agentul meu literar de la William Morris, a fost o sursă neclintită de încredere și sinceritate încă de la începutul acestui proiect: e întotdeauna o plăcere să învăț din perspicacitatea ei fără pereche. Le sunt în egală măsură îndatorat și priceputelor ei asistente: Christine Price, Erin Malone și Georgia Cool.

De la Biblioteca New York Society, doresc să-i mulțumesc lui Mark Piel pentru ajutorul oferit la această carte, dar și la cele de dinainte, și lui Arevig Caprielian, bibliotecară la Rare Books. Doresc de asemenea să mai mulțumesc Bibliotecii John Carter Brown din Providence, Rhode Island, și mai ales bibliotecarului Richard Ring pentru ajutorul său și Bibliotecii Thomas J. Watson de la Muzeul Metropolitan de Artă din New York. Doresc să-mi exprim recunoștința în mod special față de bibliotecile Universității Columbia, inclusiv Biblioteca

Butler, Biblioteca Colegiului Barnard și Biblioteca Est-Asiatică C.V. Starr, ale căror colecții le-am consultat adesea în timpul documentării pentru această carte. Prietenul meu de mai bine de 30 de ani, Patrick Ryan, membru al Societății Iezuiților, a acceptat cu generozitate să-mi supervizeze manuscrisul, mai ales cu privire la chestiunile legate de istoria Bisericii, și îi sunt recunoscător pentru lămuririle sale savante.

Doresc să-mi mai exprim recunoștința față de Ludwig W. Adamec pentru expertiza oferită cu privire la Afganistan; față de Caroline Alexander, Susan Beningson, Sheila Callahan, Kimball Chen și Kristina Cordero care m-au ajutat cu traducerea; față de Daniel Dolgin, căruia n-o să-i pot mulțumi niciodată îndeajuns, dar trebuie să continui să o fac, căci generozitatea spiritului și inteligenței lui nu-mi dau de ales; față de dr James B. Garvin, director științific în cadrul NASA, care mi-a dat lămuriri cu privire la reperele geologice de pe ruta lui Marco Polo prin Pamir; față de Toby Greenberg, ai cărei ochi atenți și cunoaștere a istoriei artei o fac căutătorul ideal al imaginilor reproduse în această carte; față de Lila Haber, pentru sprijinul acordat în etapele timpurii ale acestei lucrări; față de Jack Hidary și Fritz Jacobi; față de Ted Kaplan, pentru expertiza sa în ceea ce privește Drumul Mătăsii; față de Laura Kopp, pentru traducerile ei elegante; față de distinsul medievalist James Muldoon de la Universitatea Brown; față de Robert B. Oxnam, președinte emerit la Asia Society, SUA, și președinte al Institutului de Cercetare Needham din SUA; față de Alice Petillot, cercetătoarea și traducătoarea mea din Paris; față de veșnica inspirație Peter Pouncey de la Universitatea Columbia; față de Igor de Rachewiltz de la Universitatea Națională din Australia; față de Morris Rossabi de la Universitatea Columbia, autorul unei biografii extraordinare a lui Kubilai Han și o sursă generoasă de informații cu privire la mongoli; față de James D. Ryan de la City University din New York; față de Denise Sinclair, membru în consiliul Institutului de Cercetare Needham din SUA, pentru informațiile ei privitoare la știința chineză și la

Joseph Needham; față de Jonathan Spence de la Universitatea Yale și Joseph Thanhauser III, care, împreună cu gașca de la Byrnam Wood, mi-a distras atenția în mod amuzant.

Fiica mea Sarah a devenit un consultant neoficial în problema budismului pe parcursul scrierii acestei cărți, iar fiul meu Nick a contribuit clarificându-mi perspectivele istorice.

Le sunt profund îndatorat următoarelor persoane și instituții din Anglia, care mi-au oferit ajutorul lor generos pe durata vizitelor în scopuri documentare: regretatului David Patterson, președinte emerit al Centrului de Studii Evreiești și Iudaice de la Oxford; lui Christopher Cullen; lui Susan J. Bennett și John P.C. Moffett de la Institutul de Cercetare Needham al Universității Cambridge. Pe parcursul studiului meu în biblioteca Ancient India and Iran Trust din Cambridge, am beneficiat de călăuzirea lui Wieslaw Mikal și James Cormick. Iar la Londra, am consultat vastul fond Marco Polo de la British Library, poate cea mai mare de felul ei.

În Franța, Biblioteca Națională mi-a oferit material suplimentar despre Marco Polo și China.

În final, în Washington, D.C., cercetările mele în Biblioteca Congresului mi-au oferit o deschidere în depozitele bibliotecilor de pe întreg globul.

Am fost norocos să mă bucur de o admirabilă susținere în cercetarea lui Marco Polo dintr-o perspectivă orientală. Traducătoarea mea italiană, Anna Basoli, aflându-se vreme de câteva luni în Afganistan în scopuri jurnalistice și fără să fie întrebată, a luat urma unor documente despre călătoria de un an a lui Marco Polo prin acele părți ale lumii. În plus, soțul ei, Shoaib Harris, mi-a atras atenția asupra unor documente și istorisiri despre Drumul Mătăsii, în parte necunoscute în Occident, și a tradus pentru această carte inclusiv comentariile istoricului persan Vassaf, un contemporan al lui Marco Polo. Mulțumirile mele se îndreaptă și către profesorul Mir Ahmad Joyenda, conducătorul Afghanistan's Research and Evaluation Unit, pentru sprijinul său.

În Veneția am efectuat cercetări la Biblioteca Nazionale Marciana, unde arhiviștii mi-au oferit ajutor, călăuzindu-mă prin labirintul de înscrisuri oficiale, către cele relevante, la Arhivele Statului, la Institutul Venețian de Științe, Litere și Arte și la Arhiva Veneției.

Mulțumirile mele merg și către Società Ligure di Storia Patria din Genova pentru informațiile legate de timpul petrecut de Marco Polo în închisoare în acest oraș.

În timpul vizitei mele în China, în 2005, Bohai Dang de la Universitatea din Peking, devotat studiului lui Marco Polo, m-a pus la curent cu cele mai recente cercetări științifice chineze despre Marco Polo, punându-mi la dispoziție multe surse chineze, atât ale lui, cât și ale altora.

În 2006, în timpul călătoriilor mele în Mongolia, am avut șansa de a face cunoștință cu Nomin Lkhagvasuren, după câte s-ar părea omniscientul meu ghid și translator pe parcursul călătoriilor mele prin țară. Uneori, sora ei Kuka i-a ținut locul în mod competent, ajutată de translatorul Batchuluun Baldandorj și de șoferul și mecanicul nostru, Dugeree, care a făcut reparații vitale în toiul unei nopți când soba s-a stricat și mi-a umplut iurta de fum. Mulțumirile mele tuturor, mai ales lui Dan Dolgin și lui Loraine Gardner, care m-au însoțit în această aventură și au contribuit cu atât de multe la aceasta, inclusiv cu niște cântece entuziaste din gât, în stil mongol.

Mulțumiri și Muzeului Mongol de Istorie Naturală din Ulan Bator, unde am avut prilejul să mânuiesc arme și armuri din perioada dinastiei Yüan, mai precis de la atacul eșuat asupra Japoniei din secolul al XIII-lea. Călugării din lamaseriile mongole din Gandan, Erdene Zuu și Chojin m-au primit cu bunăvoință în timpul vizitelor mele. Doresc să-mi exprim recunoștința față de Muzeul Mongol de Arte Alese, cu colecția sa de obiecte de epocă.

Doresc să-mi exprim recunoștința și față de toți oamenii de știință mongoli care mi-au pus la dispoziție cu generozitate timpul și cunoștințele lor pe durata interviurilor pe care mi

le-au acordat în Ulan Bator: dr Kh. Lkhagvasuren, președinte al Federației Arheologice Mongole, profesorul Shagdaryn Bira, secretar general al Asociației Internaționale de Studii Mongole, profesorul O. Sukhbaatar, vicedirector al Universității Cinghis Han și profesorului S. Tsolmon de la Academia Mongolă de Științe.

În încheiere, pe durata șederii mele în Taiwan, am beneficiat de încurajările lui Harvey Chang, de la colecția Muzeului Palatului Național și de compania studioasă a profesorului Hsiao Ch' i-ch'ing de la Universitatea Națională Tsing Hua.

Notă cu privire la surse

În ciuda comorilor pe care le conține, *Cartea lui Marco Polo* prezintă câteva provocări pentru cititorii zilelor noastre. Cea dintâi o constituie lipsa unei variante autorizate a relatării. Sunt zeci de manuscrise timpurii, multe dintre ele diferind drastic unele de altele. Unele versiuni se bazează pe un singur text, în timp ce altele combină mai multe texte. Unele conțin adăugiri, mai subtile sau mai vizibile. Altele, precum cele reproduse în franceză de Pauthier și în engleză de Yules și Cordier, conțin adnotări valoroase. Dar aceste versiuni tind să umbrească energia și farmecul neobișnuit al originalului, impunându-i întregii lucrări un ton uniform. Rezultatul seamănă cu o pictură a marilor maeștri ale cărei culori s-au întunecat după secolele de mizerie acumulată. Dar o traducere relativ recentă în engleză, de A.C. Moule și Paul Pelliot, a manuscrisului în latină descoperit în 1932 în biblioteca catedralei din orașul spaniol Toledo, reușește să evoce spiritul și esența originalului sau cel puțin așa mi s-a părut mie după ce am studiat numeroase alte versiuni. Publicată în 1938 și bazată pe cel mai lung manuscris cunoscut al lui Marco, este cu 50% mai lungă decât celelalte versiuni. Citând din această versiune, precum și din altele, am făcut mai multe schimbări de dragul clarității și al sintaxei. Unde Moule și Pelliot s-au poticnit sau au repetat porțiuni de text încâlcit fără a-l lămuri, am recurs la venerabila traducere din 1818 a lui William Marsden, care și-a bazat versiunea pe traducerea în italiană a lui Giovanni-Battista Ramusio, de asemenea pe numeroase alte manuscrise timpurii din franceza medievală și pe alte traduceri care lămureau mai bine sensul anumitor pasaje.

Altă problemă semnificativă în ce privește *Cartea lui Marco Polo*, adesea trecută cu vederea de traducători, este legată de ordinea întâmplărilor, chestiune deloc minoră în cazul unei cronici atât de ample. În prologul său, Marco promite că va relata întâmplări pe care nu ajunge să le mai povestească niciodată în text. Și uneori descrie la începutul povestirii întâmplări care au avut loc către finele călătoriilor sale. Bănuiesc că această confuzie se datorează împrejurărilor în care a fost scrisă lucrarea (Marco Polo în

închisoare, spunându-şi povestea unui colaborator care era un străin pentru el), dar şi erorilor care s-au strecurat în relatare în timp ce trecea de la un copist la altul în epoca pre-Gutenberg. Dar chiar şi multe paragrafe sau fraze din *Carte* par nelalocul lor. Dezordinea mi-a amintit adesea de un manuscris scăpat pe scări, apoi adunat cu multe pagini alandala. Ca să reduc confuzia, am relatat întâmplările importante în ordine cronologică, ceea ce a însemnat să mă îndepărtez de ordinea în care anumite evenimente apar în textul original.

Sunt îndatorat eforturilor anumitor oameni de ştiinţă francezi, inclusiv Jacques Genet, A.C. Moule, M.G. Pauthier şi Paul Pelliot, pentru elucidarea unor aspecte din text. În plus, erudita lucrare *Marco Polo's Asia*, de Leonardo Olschki a fost nepreţuită prin amploarea şi precizia ei, în ciuda tendinţei ocazionale a lui Olschki de a exagera ceea ce Marco sau mongolii făceau „întotdeauna" sau nu făceau „niciodată". În realitate, *Cartea* e una dintre acele cronici multidimensionale în care totul şi contrariul său sunt adevărate, în funcţie de moment şi de context.

Un al doilea set de provocări se referă la multele limbi pe care le implică demersul de a încerca să îi înţelegem pe mongolii care domină relatarea lui Marco Polo. În lucrarea lui din 1990, *The Mongols*, David Morgan scrie: „Sursele aflate la dispoziţia istoricului sunt în mongolă, chineză, persană, arabă, turcă, japoneză, rusă, armeană, georgiană, latină şi alte limbi. Nimeni nu poate spera să citească mai mult de o fracţiune din ele în original." Din fericire, am putut apela în mod repetat la sfaturile profesorului Morris Rossabi de la Universitatea Columbia, autor al unei biografii a lui Kubilai Han şi specialist în Mongolia şi în istoria ei, ca să mă călăuzească prin acest hăţiş lingvistic. Am consultat deopotrivă şi scrierile unor cronicari persani din secolul al XIII-lea – Vassaf al-Hazrat, Juvaini şi Rashid al-Din – care discută isprăvile mongolilor ca pe un fenomen mai mult sau mai puţin contemporan. Toţi erau istorici de curte, iar Rashid al-Din a fost chiar mare vizir al Ilkhanatului. Este adevărat că au exprimat convingerile protectorilor lor, dar, ca rezultat al poziţiilor lor privilegiate, au avut acces la multe surse care altminteri s-ar fi putut pierde. Oriunde a fost posibil, i-am lăsat pe ei să vorbească.

Epigrafele capitolelor din această carte sunt luate din poemul *Kubla Han* al lui Samuel Taylor Coleridge.

PROLOG – Comandantul

Legat de implicarea lui Marco Polo în bătălia de la Curzola, unii comentatori au sugerat că Marco nimerise în toiul bătăliei în timp ce pilota o navă de mărfuri, şi nu o corabie de luptă. Alţii chiar insistă că nu ar fi participat

deloc la luptă, fiind luat prizonier ca urmare a unei încăierări maritime ulterioare. Henry H. Hart, în scurta sa lucrare *Marco Polo, Venetian Adventurer*, plasează discursul lui Dandolo în toiul bătăliei de la Curzola, dar Hart se numără printre cei care consideră că prinderea lui Marco a fost rezultatul altei lupte între genovezi și venețieni.

Deși Veneția și Genova erau ambele orașe-stat faimoase pentru comerțul lor maritim agresiv, totodată erau foarte diferite. Genovezii erau individualiști și încăpățânați. Întreprinderile lor comerciale se făceau cu finanțare privată, iar simțul datoriei civice era minim. Prin contrast, venețienii erau cunoscuți pentru simțul colectivității și pentru exclusivismul lor. Corăbiile lor erau proprietate colectivă, iar marinarii lor nu aveau voie să slujească alte guverne.

Henry Yule și Henri Cordier, în versiunea lor a *Descrierii lumii*, volumul 1, pagina 55, oferă o variantă alternativă a capturării și închiderii lui Marco Polo, citând din *Imago mundi* a călugărului dominican Jacopo d'Acqui. Multe amănunte sunt familiare, dar d'Acqui spune că Polo ar fi fost luat prizonier într-o altă bătălie. Nu există niciun motiv să presupunem că d'Acqui este mai precis decât alte surse, dar era contemporan cu Marco Polo și, ca urmare, a scris la puțin timp după întâmplări. Dar până și d'Acqui comite erori evidente. Eseul Mariei Bussagli, *Marco Polo: Venezia e l'Oriente*, publicat de Alvise Zorzi, conține o altă variantă. În această versiune, Marco Polo se întorcea în Trapezunt ca să recupereze bunurile de valoare care îi fuseseră confiscate cu câțiva ani în urmă. Am consultat și *Annali genovesi dopo Caffaro e suoi continuatori*.

Puține relatări ale acțiunilor navale din largul insulei Curzola din 1298 cad pe deplin de acord asupra datelor. Pentru o versiune, consultați W. Carew Hazlitt, *The Venetian Republic*, volumul 1, paginile 454 - 472. Condițiile din închisorile genoveze sunt descrise pe larg de Leondia Balestrieri în „Le Prigioni della Malapaga".

CAPITOLUL 1 – Negustătorii din Veneția

Pentru o explorare rațională a etosului medieval al epocii lui Marco Polo, vedeți lucrarea revelatorie a lui Janet Abu-Lughod, *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250–1350* și Barbara Tuchman, *A Distant Mirror: The Calamitous Fourteenth Century*, mai ales paginile 55 - 56. Cea mai bună lucrare contemporană despre istoria Veneției este *A History of Venice* de John Julius Norwich. Lucrarea lui Mrs. Oliphant, *The Makers of Venice: Doges, Conquerers, and Men of Letters*, are de asemenea farmecul ei.

Lumea surprinzător de sofisticată a contractelor și practicilor comerciale ale Veneției și Italiei medievale a fost descrisă în detaliu de Robert S. Lopez și Irving W. Raymond în lucrarea *Medieval Trade in the Mediterranean World*. Paginile 14 - 15 și 168 - 178 sunt deosebit de edificatoare. Pentru mai

mult context, consultați *Merchants in Crisis: Genoese and Venetian Men of Affairs and the Fourteenth-century Depression*, a lui Benjamin Z. Kedar. Cunoștințele despre dialectul veneta provin din spumoasa *The World of Venice* a lui Jan Morris, la pagina 31 în ediția Harcourt Brace din 1993.

Unele informații despre primii ani de viață ai lui Marco Polo se pot găsi în lucrarea *Marco Polo* a lui Hart, care are mai mult context decât date biografice, mai ales la paginile xvii, 55 - 56 și 63 - 64.

Rodolfo Gallo prezintă Ca'Polo în „Nuovi documenti riguardanti Marco Polo e la sua famiglia", nota numărul 3.

În *Venice: Lion City*, la pagina 30 și următoarele, Garry Wills analizează fundamentele puterii în cadrul Republicii. Michael Yamashita descrie ceremonia căsătoriei cu marea în *Marco Polo: A Photographer's Journey*, la pagina 41. Cartea lui Alvise Zorzi, *Vita di Marco Polo veneziano*, e o plasare utilă a lui Marco în contextul venețian.

CAPITOLUL 2 – Pașaportul de aur

În considerațiile lor despre străinii care și-au găsit de lucru în cadrul regimului mongol, Yule și Cordier menționează o tradiție orală care susține că evreii s-ar fi aflat în China încă de la începutul secolului I. Relatări despre sinagogi și călători evrei apar uneori în analele chineze încă de prin secolul al XII-lea, deși termenii care sunt socotiți a se referi la evrei ar putea de fapt indica un alt grup etnic. Pentru mai multe date despre lunga, dar nu tocmai bine înțeleasa istorie a evreilor în China, vezi Yule și Cordier, volumul 1, pagina 347. (Toate citatele din Yule și Cordier se referă la versiunea lor din *Descrierea lumii*.)

În incisiva sa *The History of the Mongol Conquests*, J.J. Saunders descrie segregarea dintre mongoli și chinezi, vezi pagina 124. Vezi și Hart, *Marco Polo*, pagina 16.

Igor de Rachewiltz, în „Marco Polo Went to China", pagina 66, susține că, prin „latini", Marco (sau traducătorul său) înțelegea de fapt „italieni" și că, așadar, frații Polo ar fi fost cei dintâi *venețieni* pe care îi întâlnise Kubilai. Dacă e așa, Marco nu a exagerat în privința asta. Hart, în *Marco Polo*, în nota de la pagina 38, urmărește înaintarea nesigură a celor trei Polo și include descrierea Acrei făcută de Ludolph von Suchem. Vezi și lucrarea ilustrată *Marco Polo* a lui Richard Humble pentru o altă versiune.

CAPITOLUL 3 – Ucenicul

Ce anume înțelegea Marco prin „muselină" este un subiect deschis dezbaterii. Termenul se referă în general la o țesătură albă sau neînălbită din bumbac, dar a lui era țesută cu aur și argint, în care caz e posibil să se fi referit la un cu totul alt material. Sau poate voia să spună că țesătura de muselină era tivită cu fir de aur sau de argint.

Remarca lui Gibbon provine din *The Decline and Fall of the Roman Empire*, volumul 2, pagina 818. Mai multe detalii despre calif și despre Hülegü pot fi găsite în *Vita di Marco Polo* a lui Zorzi. Yule și Cordier (volumul 1, pagina 344, nota nr. 1) comentează despre tabuul mongolilor privitor la vărsarea de sânge. Pentru o introducere antrenantă în cultura mongolilor, vezi „Invaders" de Ian Frazier, *New Yorker*, aprilie 2005. Remarca lui Kuo P'u apare în *The Silk Road: A History*, de Irene M. Franck și David Brownstone, la pagina 48. Pentru o analiză exhaustivă a posibilelor semnificații ale Arborelui Sec, vezi Yule și Cordier, volumul 1, paginile 128 – 139. Validitatea relatării lui Marco privind secta Asasinilor a dat naștere unor dezbateri. Unii comentatori cred că legătura cu haşişul este absurdă și că Bătrânul nu își droga adepții. Pentru mai multe informații, consultați *Marco Polo's Asia* de Leonardo Olschki, paginile 369 – 370, iar pentru comentarii recente despre Asasini, vedeți Bernard Lewis, *The Assassins: A Radical Sect in Islam* și Farhad Daftary, *The Assassin Legends: Myths of the Isma'ilis*.

Descrierea orașului Balch făcută de Nancy Hatch Dupree poate fi găsită în *The Road to Balkh*, la pagina 1. Comentariile lui Juvaini apar în aceeași lucrare la pagina 75 și următoarele. Hart, în *Marco Polo*, pagina 97, adaugă context. Vezi și *An Historical Guide to Afghanistan*, de Dupree, pagina 42, pentru descrierea distrugerii Balchului de către invadatorii mongoli.

CAPITOLUL 4 – Mâncătorul de opiu

Manuel Komroff include o relatare a lui Benjamin din Tudela în *Contemporaries of Marco Polo*, paginile 268 – 269. Lucrarea lui John Larner, *Marco Polo and the Discovery of the World*, paginile 12 – 13, oferă context suplimentar; comentariile lui Willem van Rubroeck cu privire la ceea ce lua drept caracterul sordid al mongolilor sunt la pagina 25. Relatarea lui Carpini este citată în cartea lui Christopher Dawson, *The Mongol Mission*, la paginile 6 – 7, și în neprețuita lucrare a lui Margaret T. Hodgen, *Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, la paginile 90 – 92.

Articolul lui James D. Ryan, „Preaching Christianity Along the Silk Route: Missionary Outposts in the Tartar «Middle Kingdom» in the Fourteenth Century" conține o comoară de date utile privind încercările cu care s-au confruntat cei dintâi misionari în Asia.

Povestea calului lui Cinghis Han este spusă de Mike Edwards în articolul „Genghis: Lord of the Mongols", din revista *National Geographic*, numărul din decembrie 1996. Observațiile lui Juvaini despre distrugerile mongole sunt extrase din *Khubilai Khan: His Life and Times*, de Morris Rossabi, pagina 2.

Pentru o discuție interesantă, deși cam tehnică, despre originile și evoluția Drumului Mătăsii, vezi *Science and Civilisation in China* de Joseph Needham, volumul 1, paginile 181 – 204. Acesta este numai un mic eșantion dintr-o cercetare extraordinară, pe mai multe volume, a cunoașterii

chineze, compilată de un specialist în China cu o viziune și un talent ieșite din comun.

Dr. Sarah Schlesinger de la Universitatea Rockefeller a subliniat din abundență prevalența tuberculozei în vremea lui Marco și complicațiile bolii pe care este posibil să o fi contractat în Afganistan.

CAPITOLUL 5 – Rătăcitori pe plai

Informațiile privind azbestul se găsesc în cartea lui Joseph Needham, *Science and Civilisation in China*, volumul 3, pagina 660. După cum demonstrează Needham, chinezii cunoșteau de secole existența azbestului, pe care îl numeau, nu tocmai inexact, „vine de piatră".

Despre Pamir, dr. James B. Garvin, director științific al NASA și geolog ca pregătire, remarcă: „Din pricina mediului arid, a lipsei degradării peisajului de către om și a expunerii spectaculoase a efectelor cutremurelor recente și ale ridicării munților, această regiune este un laborator natural de primă calitate pentru investigarea [...] unor probleme [geologice] importante."

Relatarea lui Carpini cu privire la viața printre mongoli este extrasă din *The Mongol Mission*, a lui Christopher Dawson, pagina 37. Observațiile lui Vassaf pot fi găsite în *History of Vassaf*, volumul 1. Lucrarea datează din 1302 și e tradusă de Shoaib Harris.

CAPITOLUL 6 – Istoria secretă a mongolilor

Variatele traduceri în engleză ale lucrării *Istoria secretă a mongolilor* diferă semnificativ între ele. Cei dornici să afle mai multe despre acest document remarcabil ar face bine să le compare pe toate. Printre cele mai importante sunt traducerea lui Francis Woodman Cleaves, o adaptare versificată de Paul Kahn și extraordinar de amănunțita variantă a lui Igor de Rachewiltz. Eu m-am bazat pe versiunea în engleză a lui Urgunge Onon, publicată în Mongolia în 2005, care pare fidelă literei și spiritului sagăi originale. Mulțumirile mele lui Nomin Lkhagvasuren, care mi-a recomandat-o. Versurile citate se află la pagina 110.

Nicholas Wade în *The New York Times* a citat spusele lui Juvaini despre Cinghis Han. Vezi „A Prolific Genghis Khan, It Seems, Helped People the World", 11 februarie 2003. Articolul lui Chris Tyler-Smith, „The Genetic Legacy of the Mongols", aruncă lumină asupra numeroșilor descendenți ai lui Cinghis Han.

Descrierea sugestivă a concepției mongolilor despre suflet vine din ediția lui A.C. Moule și Paul Pelliot a cărții lui Marco Polo, *The Description of the World*, volumul 1 (retipărit în 1976), paginile 257 - 258. Citatele din David Morgan și Juvaini sunt extrase din Morgan, *The Mongols*, pagina 55. Pentru o analiză amănunțită a sistemelor militare chinez și mongol, vezi Chi'-Ch'ing Hsiao, *The Military Establishment of the Yüan Dynasty*.

Rețetele mongole menționate aici pot fi găsite (alături de altele) în articolul lui Paul Buell, „Pleasing the Palate of the Qan". Dar sunt mult mai multe de spus despre dieta mongolă și despre efectele ei asupra istoriei dinastiilor mongole. În „Dietary Decadence and Dynastic Decline in the Mongol Empire," John Masson Smith Jr. are o estimare drastic diferită despre cât de sănătos era sau nu regimul alimentar al mongolilor. „Majoritatea conducătorilor mongoli trăiau puțin", declară el. „Cei din Orientul Mijlociu mureau, în medie, la 38 de ani și succesorii lui Kubilai au ridicat pragul dat fiind că el a trăit în mod atipic până la 78 de ani (*sic*); Cinghis a trăit până pe la 60. Cât despre restul, puțini au trecut de 50 de ani." Smith dă vina pentru lipsa de longevitate a mongolilor pe „regimul alimentar nepotrivit și sărac", adică prea multă carne de oaie, lapte de iapă și alcool și prea puține alte soiuri de alimente. Citează statisticile lui Marco Polo ca dovezi ale înclinației mongolilor către excese. În concluzie, se omorau cu mâncarea și băutura.

CAPITOLUL 7 – Împăratul universal

Laudele aduse de Bar Hebraeus lui Sorghaghtani se găsesc în *The Cambridge History of China*, volumul 6, pagina 414. Mulțumirile mele profesorului S. Tsolmon de la Academia Mongolă de Științe pentru că a scos în evidență cele patru etnii majore.

Khubilai Khan a lui Morris Rossabi oferă cea mai bună relatare contemporană a ascensiunii lui Kubilai la putere. M-am inspirat în special de la pagina 8 și de la pagina 46 și următoarele. Manevrele lui Ârak Böke sunt relatate în notele lui M.G. Pauthier pentru *Le Livre de Marco Polo*, începând de la pagina 237.

Pentru o comparație tehnică a monedei chineze și a celei mongole, vezi Yule și Cordier, volumul 1, paginile 426 – 430. În *Marco Polo's Asia*, la paginile 234 – 240, Olschki analizează tensiunile din relația dintre mongoli și musulmani și motivele pentru care islamul nu a căpătat o influență mai mare în Imperiul Mongol.

În *Khubilai Khan*, la paginile 40 – 41 și 155 – 160, Rossabi relatează povestea lui 'Phags-pa și a scrierii sale. Vezi și *Genghis Khan and the Making of the Modern World* de Jack Weatherford, paginile 205 – 206. Iar Zhijiu Yang, în *Yüan shi san lun*, propune o discuție interesantă despre limbile pe care este posibil să le fi știut sau folosit Marco Polo, cu referințe la considerațiile pe aceeași temă ale lui M.G. Pauthier. *Marco Polo's Asia*, de Olschki, abordează de asemenea subiectul scrierii lui 'Phags-pa și conține argumente interesante pro și contra cu privire la impactul mongolilor asupra culturii chineze (paginile 124 – 128). Câteva relatări timpurii îi atribuie lui Kubilai Han cinci sau șase neveste, nu doar patru. Vezi Yule și Cordier, volumul 1, pagina 358, nota nr. 2. Pentru o explicație a problemelor

legate de succesiunea la tronul mongol, vezi aceeași lucrare, paginile 360 – 361, nota nr. 1.

CAPITOLUL 8 – În slujba Hanului

Precizia cu care a descris Marco Polo Cambulacul poate fi dedusă din faptul că istoricul Rashid al-Din, contemporanul său cel învățat, a descris cetatea într-o manieră asemănătoare:

> Zidul înconjurător al cetății Kanbaligh e încadrat de 17 turnuri. Între fiece asemenea turnuri este o depărtare de un parasang. Daidou [Ta-tu sau Cambulac] e atât de populată, că până și în afara acestor turnuri mari se află străzi și case, iar în grădinile ei se află mulți pomi roditori aduși de pretutindeni. În inima acestei cetăți, Khoubilai-Haan și-a pus unul dintre *ourdou*-urile (termen din mongolă care, la fel ca termenul chinez *Koung* înseamnă „locuință imperială") sale, într-un palat mare pe nume Karsi (sau *tien* în chineză, adică un pâlc de pavilioane destinate folosinței împăratului).
>
> Stâlpii și podelele palatului sunt tăiate în piatră sau marmură și de o mare frumusețe. Este înconjurat și întărit de patru ziduri. Între fiecare două ziduri este o distanță cât ar zbura o săgeată trasă cu toată puterea. Curtea dinafară este pentru gărzile palatului. Următoarea e pentru prinți (*omera*, emiri), care se adună aici în fiece dimineață. A treia curte este ocupată de demnitarii de rang înalt din armată și a patra de cei din cercul cel mai apropiat al prințului. Pictura acestui palat se bazează pe una de la fața locului.
>
> În Khanbaligh și Daidou sunt două râuri mari și importante. Vin dinspre nord, unde se află drumul ce duce spre palatul de vară al Hanului. La defileul de hotar Djemdjal (defileul fortificat Kiu-young) se unesc cu alt râu. În oraș se află un lac întins ce seamănă cu o mare. E un dig ca să cobori corăbiile. Mai departe apa râului face un canal ieșind în golful care, pornind de la ocean, se întinde până în împrejurimile Khanbalighului. [Din ediția lui Pauthier, *Le livre de Marco Polo*, pagina 266, nota nr 5.]

Pentru mai multe detalii despre subiectul complex al calendarului chinezesc, vezi Yule și Cordier, volumul 1, paginile 388 – 389, Needham, *Science and Civilisation in China*, volumul 3, pagina 390 și următoarele și Robert Temple, *The Genius of China*, paginile 36 – 38. Lucrarea ilustrată a lui Temple poate fi socotită o introducere simplificată în *magnum opusul* lui Needham, adesea dificil de navigat.

Remarcabila lucrare a lui J.D. Langlois, *China Under Mongol Rule*, oferă, la pagina 3 și următoarele, mai multe detalii despre rădăcinile conceptuale

și istorice ale dinastiei Yüan și despre rolul împăratului așa cum l-a jucat Kubilai Han.

Amănuntele despre uluitoarea garderobă a lui Kubilai Han sunt extrase din *Le Livre de Marco Polo* de Pauthier, pagina 285, nota nr. 4, iar regulile ceremoniale din aceeași lucrare, pagina 290, nota nr. 4. Ritualurile aniversare erau extrem de complicate. Pauthier oferă o relatare a ceremonialului epuizant desfășurat cu prilejul zilei de naștere:

> „Cel dintâi vestitor" rostește pe un ton cadențat: „Înclinați-vă!" „Ridicați-vă". Se apropie de vestibulul stacojiu (al împăratului) și se înclină dinaintea jilțului sau a tronului imperial. „Cel dintâi ordonator" anunță că totul e în ordine și bine executat. Apoi „aprodul-șef" strigă tare și cadențat: „Înclinați-vă adânc!" „Aprozii umblători" strigă: „Înclinați-vă! Înclinați-vă adânc! Ridicați-vă! Înclinați-vă din nou adânc! Ridicați-vă!" Când toate aceste preliminarii au fost executate cu promptitudine și în succesiunea corectă, „aprodul-șef" anunță: „Sosește împăratul însuși, însoțit de 10 000 de preafericiți!" „Aprozii umblători" strigă: „Reluați-vă locurile! Înclinați-vă adânc! Ridicați-vă! Înclinați-vă din nou adânc! Ridicați-vă! Înclinați-vă! Înlocuiți tăblițele de fildeș de la brâu! Înclinați-vă! Bateți cu piciorul în pământ de trei ori! Îndoiți genunchiul stâng! Închinați-vă de trei ori cu fruntea la podea!"

Pauthier notează: „Este faimoasa formulă de salut în prezența împăratului recomandată de ritualul chinez, constând în trei închinăciuni adânci, în genunchi și cu fruntea la podea, căreia mulți ambasadori europeni au refuzat să i se supună [...]." Aceasta era numai o ceremonie introductivă, care era urmată de rugăciuni îndelungate pentru a îndupleca cerurile, la rândul lor coregrafii complexe, urmate de alte plecăciuni și încheiate cu procesiuni. Numai atunci se termina ceremonialul aniversar.

Hart, în *Marco Polo*, discută despre folosirea cărbunelui în China la pagina 121.

Cu privire la caritatea mongolă, Pauthier observă la pagina 346: „Se poate vedea că Marco Polo era departe de a exagera actele de binefacere pe care i le atribuie lui Kubilai Han. Astfel, în 1260, când proviziile de hrană s-au dovedit insuficiente, s-au adunat bani pentru a fi împărțiți unui anumit număr de nevoiași. În 1261, guvernul i-a scutit de plata taxelor pe locuitorii a trei sectoare ale capitalei [...]. Pe durata întregului regim al lui Kubilai Han, nu există an în care analele să nu consemneze scutiri de dări, taxe sau onorarii, dintr-un motiv sau altul, pentru locuitorii capitalei, ai reședinței imperiale de vară sau ai variatelor provincii sau departamente ale imperiului sau distribuirea de ajutoare în caz de foamete sau dezastre publice." Conchide: „Credem că putem afirma că istoria niciunui suveran și

a niciunei dinastii din Europa nu poate prezenta un număr similar de fapte bune și generoase."

CAPITOLUL 9 – Lupta pentru supraviețuire

Mai multe despre *paiza* mongolă la Yule și Cordier, volumul 1, paginile 352 – 353.

Relatarea lui Marco Polo despre pod a fost criticată pentru presupusele ei neconcordanțe. În anumite manuscrise el susține că podul are 24 de arcade, în timp ce în altele afirmă că ar fi 13 sau 11. Din nou, discrepanțele pot fi provocate de descrierile podului așa cum se prezenta el în diferite epoci. Mai multe despre istoria acestui pod legendar, în Yule și Cordier, volumul 2, paginile 4 – 8, nota nr. 1.

Dr. Sarah Schlesinger de la Universitatea Rockefeller a oferit observații clare despre producerea și structura moleculară a mătăsii.

Legat de procedeul de obținere a sării, Yule și Cordier (volumul 2, paginile 57 – 58, nota nr. 5) relatează că până și în zilele lor – în 1913 – sarea era folosită ca monedă în aceste piețe.

Ediția Penguin a *Cărții lui Marco Polo* include remarci despre discrepanțele cu privire la data ofensivei militare a lui Kubilai împotriva dinastiei Song (nota de la pagina 187). Descrierea armurii mongole și a săgeților se bazează pe artefacte din colecția Muzeului de Istorie Naturală al Mongoliei din Ulan Bator.

CAPITOLUL 10 – Generalul și regina

Dinamicile psihologice ale unei sarcini sunt discutate în „Why Do Some Expectant Fathers Experience Pregnancy Symptoms?" din *Scientific American*, numărul din octombrie 2004, pagina 116.

Pentru mai multe despre cariera lui Baian, vezi Yule și Cordier, volumul 2, paginile 148 – 150. Detaliile despre viața lui Baian au fost extrase din *In the Service of the Khan: Eminent Personalities of the Early Mongol-Yüan Period (1200–1300)*, editată de Igor de Rachewiltz et al., paginile 584 – 606.

CAPITOLUL 11 – Cetatea Cerurilor

Capitolul despre Quinsai este cel mai lung din relatarea lui Marco, o mărturie a importanței sale. Cu toate acestea, incertitudini planează încă. În lucrarea sa *Quinsai; with Other Notes on Marco Polo*, A.C. Moule observă că termenul Cetatea Cerurilor nu apare în analele chineze. Unde l-a auzit Marco sau dacă locuitorii din Quinsai îl întrebuințau rămâne sub semnul întrebării. Moule, la pagina 11, atribuie precizia cu care descrie Marco Quinsaiul „unei relatări oficiale ce i-a fost trimisă generalului mongol Baian când se apropia de cetate". Ca rezultat, „numărul și precizia descrierilor topografice și ale altor detalii pomenite sau sugerate le depășesc pe cele din

oricare altă descriere din carte". Una dintre cele mai importante întrebări fără răspuns este rolul precis al lui Marco în Quinsai. Pentru mai multe pe acest subiect, vedeți riguroasa abordare a lui Olschki, *Marco Polo's Asia*, paginile 174 - 175. Este posibil ca ideea că Marco ar fi fost numit guvernator al Quinsaiului de însuși Kubilai Han să fi fost avansată de Giambattista Ramusio la mult timp după aceea.

Controversa legată de numărul de poduri din Quinsai e abordată de Moule în *Quinsai*, la paginile 23 - 29. Printr-o coincidență, Marco afirmă și că sunt 12 000 de clădiri în Quinsai, când de fapt existau mult mai multe. „12 000" era un termen convențional însemnând „nenumărate" case. În ciuda afirmației contrare a lui Moule, este foarte probabil ca Marco să fi folosit pur și simplu același clișeu și cu privire la numărul de poduri.

Wu Tzu-mu, despre care se cunosc puține, a lăsat o descriere expresivă a Quinsaiului în culmea gloriei sale, într-o lucrare cunoscută ca „Relatarea unui vis cu terci" (1274), în care un țăran visează la lux în timp ce hangiul pregătește o masă simplă - cu alte cuvinte, săracul visează la abundența simbolizată de Quinsai. „În orice mahala, pe străzi, pe poduri, la porți și în cel mai mic colțișor se află cărucioare, dughene și prăvălii cu mărfuri felurite unde se încheie târguri", scria el. „Motivul e că locuitorii au nevoie zilnic de lucruri trebuincioase traiului, cum ar fi lemn de foc, orez, ulei, sare, sos de soia, oțet și ceai și chiar și de obiecte de lux în oarece măsură, orezul și supa fiind neapărat trebuincioase, căci până și săracii nu pot sta fără ele. Cinstit vorbind, locuitorii din Quinsai sunt mofturoși și greu de mulțumit."

A evocat superbele case de ceai ale orașului, servindu-și clientela pretențioasă. „Se împodobesc cu flori în orice anotimp, atârnă tablouri ale unor artiști de seamă, împodobesc pereții și tot anul vând ceaiuri neobișnuite și supe ciudate. În lunile de iarnă mai vând un ceai foarte fin măcinat, clătite, ceai de ceapă și uneori supă de fasole sărată. În anotimpul cald adaugă un vin de floare de prun cu spumă de zăpadă, o băutură pentru contractarea bășicii fierii și ierburi împotriva căldurii." Și, la fel ca Marco, s-a simțit în largul său în bordelurile orașului: „Să vizităm dar unul dintre aceste localuri elegante, cu nume pline de promisiuni ca «Întâlnire fericită» sau «Seducție» ori «Plăcerea noutății» [...]. O duzină de curtezane îmbrăcate în haine luxoase și cu fața boită din greu se adună la intrarea în gangul principal așteptând grațioase comenzile clienților."

Pentru rememorarea Cetății Cerurilor de către Odoric of Pordenone și Ibn Battuta, vezi ediția lui Pauthier, *Le Livre de Marco Polo*, nota de la pagina 502. Superba *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250-1276* de Jacques Gernet detaliază măsurile luate împotriva incendiilor la paginile 36 - 37 și 52.

Moravurile sexuale din China au fost abordate exhaustiv în lucrarea lui R.H. van Gulick, *Sexual Life in Ancient China* (vezi mai ales paginile 138 - 260). Pentru o altă discuție savantă despre atitudinile și practicile sexuale ale

chinezilor, vezi Needham, *Science and Civilisation in China*, volumul 2, paginile 146 - 150. Needham subliniază dedesubturile filozofice ale obiceiurilor sexuale ale chinezilor, mai ales taoismul, și enumeră beneficiile sociale și psihologice ale acestora.

T'ao Tsung-i, savant și scriitor chinez din perioada târzie a dinastiei Yüan, a scris despre eunuci într-un dialog simbolic între Împăratul Galben și unul dintre supușii săi, cunoscut drept Ch'i Po, o figură legendară căreia i se atribuie descoperirea artei de a vindeca trupul, după cum urmează: „Împăratul Galben a spus: «Sunt unii bărbați care, din pricina unei răni în părțile lor rușinoase, și-au pierdut dorința sexuală, iar membrul lor nu se mai ridică și devine nefolositor. Dar barba și mustața nu le dispar. De ce numai eunucii nu au barbă și mustață? Vreau să aud care e pricina!» Ch'i Po i-a răspuns astfel: „În cazul eunucilor, părțile lor rușinoase sunt tăiate, așa încât canalul lor seminal este retezat și ei nu mai pot emite sămânță [...]. Ca urmare, buzele și gura lor devin aride și nu le mai cresc nici barba, nici mustața.» Împăratul Galben a întrebat: «Dar sunt și unii eunuci de la natură, care, deși nu au fost mutilați, nu au nici barbă, nici mustață. De ce?» Ch'i Po a răspuns: «Aceasta pentru că Cerul nu i-a dăruit cu o prea mare dorință sexuală. Atunci canalul lor seminal nu s-a dezvoltat și nici genitalele lor. Au ch' (esența), dar nu au sămânță.»"

Exemple ale poeziei publice chineze pot fi găsite în *Daily Life in China* a lui Genet, la pagina 237 și aceeași lucrare descrie alte obiceiuri din Cetatea Cerurilor la paginile 184, 189 - 191 și 214 - 215.

„Creștinii pierduți" ai lui Marco pot să fi aparținut sectei puțin cunoscute a creștinilor armeni, care erau diferiți de nestorieni. Creștinii armeni erau monofiziți, susținând că Iisus avea o singură natură, care era divină și încorpora și natura lui umană. Dacă erau creștini armeni este posibil să se fi temut să-și dezvăluie identitatea, ca să nu fie copleșiți de creștinii nestorieni.

CAPITOLUL 12 – Vântul Divin

În *Le Livre de Marco Polo*, Pauthier oferă detalii despre flota mongolă (paginile 540 - 543). Vezi și Yule și Cordier, volumul 2, pagina 263, nota nr. 3.

Marco a provocat secole de controverse menționând 1269 ca anul în care mongolii au încheiat tratatul prin care li s-au predat japonezilor (vezi *Descrierea lumii*, editată de Moule și Peliott, pagina 362). Aceasta este o nouă greșeală de calcul din partea lui Marco sau a traducătorilor lui, care nu au convertit corect calendarul lunar mongol sau chinez în echivalentul său occidental. Yule și Cordier corectează data ca fiind 1279, dar, ținând cont că Kubilai Han a atacat Japonia în mod repetat între 1274 și 1283, este greu de știut când anume a fost încheiat tratatul și când a avut loc asediul care l-a precedat. Se mai pune și întrebarea dacă povestea celor 30 000 de

refugiați care au ocupat capitala Japoniei recurgând la deghizare se bazează pe fapte sau este o născocire pe care Marco a considerat-o irezistibilă. Spre deosebire de mai toate celelalte întâmplări relatate de el în legătură cu asediul eșuat al lui Kubilai asupra Japoniei, acest aspect nu este confirmat de alte surse. Dar relatarea lui Marco este atât de detaliată și de plauzibilă și se potrivește atât de bine printre datele cunoscute despre asediul eșuat, încât este posibil să se bazeze pe fapte istorice și pe surse pierdute, înfrumusețate probabil de flerul de povestitor al lui Marco.

Pentru analiza extrem de utilă a lui Morris Rossabi cu privire la exercitarea puterii de către mongoli, vezi lucrarea sa *Kubilai Khan*, pagina 212. Și pentru o evaluare completă a rolului musulmanilor în timpul dinastiei Yüan, vezi „The Muslims in the Early Yüan Dynasty," în *China Under Mongol Rule*, editată de J.D. Langlois Jr., paginile 256 – 295. Rossabi scrie: „Slujind ca intermediari între conducătorii mongoli și supușii lor chinezi, musulmanii ofereau servicii valoroase, dar în același timp stârneau mânia cuceritorilor și cuceriților." El mai avansează ipoteza că „deliberat sau nu, mongolii s-au folosit de musulmani pe post de țapi ispășitori, abătând astfel animozitatea chinezilor dinspre ei înșiși".

Afacerea Ahmed a provocat neînțelegeri repetate printre cei care studiază subiectul Marco Polo. Unele relatări povestesc despre un ministru pe nume Po-lo, care s-a implicat în partea finală a scandalului. De exemplu, Yule și Cordier (volumul 1, pagina 442, nota nr. 5) scriu: „Este plăcut să constatăm că prezența lui messer Marco și comportarea lui ireproșabilă cu acest prilej nu au fost uitate de analele chineze: «Împăratul [...] a dorit ca Polo, asesor în Sfatul său Privat, să îi explice motivele care l-au împins pe Wangchu la omor. Polo a vorbit cu îndrăzneală despre crimele și opresiunea lui Ahmed, care îl făcuseră să fie urât în întreg imperiul. Ochii împăratului s-au deschis și a lăudat curajul lui Wangchu.»" Dar Moule (*Quinsai*, pagina 84) a demonstrat că demnitarul în chestiune, „Po-lo", nu era Marco al nostru, ci un chinez. Nu se cunoaște numele care i se dăduse lui Marco Polo la curtea mongolă sau în analele chineze sau mongole. Nu există nicio dovadă scrisă că l-ar fi prevenit pe Kubilai Han despre trădarea lui Ahmed sau că ar fi jucat un rol activ în căderea acestuia, chiar dacă a relatat întâmplările cu acuratețe.

In the Service of the Khan, editată de Igor de Rachewiltz et al., conține cea mai bună relatare în limba engleză a ascensiunii și căderii lui Ahmed (paginile 539 – 557). În articolul respectiv, H. Franke se bazează din plin pe izvoarele chineze, precum și pe relatarea istoricului persan Rashid al-Din. Pentru o altă relatare a ascensiunii și căderii lui Ahmed, vezi lucrarea lui R.P. Lister, *Marco Polo's Travels in Xanadu with Kublai Khan*, pagina 138. În *The Mongols*, despre care se spune că era una dintre lecturile preferate ale lui Theodore Roosevelt, Jeremiah Curtin relatează episoadele legate de Ahmed și Sanga (paginile 372 – 373).

Marco plasează complotul lui Naian și Kaidu în 1286, dar se pare că s-a încurcat din nou când a convertit data din calendarul lunar chinez sau mongol în cel iulian. Date legate de rebeliune apar în ediția lui Pauthier, *Le Livre de Marco Polo*, pagina 237, nota nr. 4. Soarta forței invadatoare mongole este relatată de Rossabi în *Khubilai Khan*, la pagina 220 și următoarele.

CAPITOLUL 13 – Căutătorul

Pentru o discuție despre ceea ce se înțelegea pe atunci prin „India", vezi Yule și Cordier, volumul 2, paginile 426 – 427. Comentarii suplimentare despre etapa finală a călătoriei lui Marco pot fi găsite în *Marco Polo* a lui Hart, la paginile 145 – 167. Iar pentru o discuție amănunțită și provocatoare despre experiențele spirituale ale lui Marco Polo și despre evoluția credinței sale, vezi Mario Bussagli, „La Grande Asia di Marco Polo", în lucrarea lui Zorzi, *Marco Polo, Venezia e l'Oriente*.

Marco l-a asociat pe Sfântul Toma cu „un soi de oameni care se numesc *gavi*" și care și-au făcut un obicei din a ședea pe covorașe. „Întrebați de ce fac asta", relata Marco, ei răspundeau că o fac „pentru că am răsărit din pământ și în el ne vom întoarce". În ciuda firii lor pasive, Marco a insistat că strămoșii acestor *gavi* „l-au ucis pe Apostolul Toma cu mult timp în urmă". Ca urmare a acestei fapte, „niciunul nu se poate duce în locul unde se odihnește trupul Sfântului Toma, care se află într-un mic cătun din țara Maabar". Marco a comentat: „Douăzeci de oameni în putere nu ar fi putut duce unul dintre acești *gavi* la locul unde este îngropat Apostolul Toma, căci locul nu îi primește, prin puterea moaștelor." Dându-și seama că e nevoie de o explicație mai detaliată, Marco a dat amănunte: „Ei spun că au făcut încercarea și că un *gavi*, tras cu forțele a mai mulți bărbați ca să intre în locul de îngropăciune al Sfântului Toma, nu a putut fi clintit din loc oricât s-au opintit aceștia [...]. Și această minune osebită a Domnului Nostru arată respectul față de preasfântul apostol."

Cei care doresc să afle despre diversele interpretări ale lui Toma dintr-o perspectivă modernă ar face bine să consulte lucrarea lui Elaine Pagels, *Beyond Belief: The Secret Gospel of Thomas* (Random House, New York, 2003). Influența budismului asupra mongolilor este explicată de Gianroberto Scarcia în „I Mongoli e l'Iran: la situazione religiosa," din *Venezia e l'Oriente* a lui Zorzi. Comentarii despre numele pe care i-l dă Marco lui Buddha pot fi găsite în ediția lui Pauthier, *Le Livre de Marco Polo*, la nota de la pagina 588 și în *Marco Polo's Asia* de Olschki, la paginile 254 – 255.

Vreau să subliniez ajutorul oferit de Patrick Ryan, S.J., prin comentariile lui lămuritoare despre istoria și tradițiile religioase ale Zanzibarului.

CAPITOLUL 14 – Prințesa mongolă

Hart, în *Marco Polo*, la nota de la pagina 142, oferă versiunea convențională despre semnificația numelui lui Kokachin. Versiunea mea

se bazează pe analiza convingătoare a profesorului S. Tsolmon din Ulan Bator de pe 15 iunie 2005, mai bine ancorată în obiceiurile și limba mongolă.

Francis Woodman Cleaves oferă o listă completă a surselor legate de călătoria lui Kokachin în „A Chinese Source Bearing on Marco Polo's Departure from China and a Persian Source on His Arrival in Persia". Ultima etapă a călătoriei lui Marco este tratată amănunțit de Mike Edwards în *National Geographic*, numărul din iulie 2001.

CAPITOLUL 15 – Fiul risipitor

Cea mai bună – chiar dacă nu complet demnă de încredere – sursă de informații despre viața lui Marco Polo după revenirea din China o constituie lucrările lui Giambattista Ramusio, dregător venețian de seamă și geograf strălucit. Ramusio și-a botezat lucrarea în trei volume conținând poveștile diverșilor navigatori de seamă *Navigazioni e viaggi* și a început cu cronica lui Marco, sanctificând-o. Ramusio, un ins cu multe conexiuni, a scris că el credea că prima copie a manuscrisului lui Marco a fost în latină. El și-a bazat traducerea pe acest manuscris și pe alte câteva.

Deși Ramusio pare savant, a preluat pe nemestecate, consolidându-le, convingerile tradiționale despre Marco Polo, în loc să se bazeze numai pe fapte. Ramusio a explicat: „Pentru că, de câte ori a repetat povestea pe care o spunea cel mai des când vorbea despre măreția Marelui Han, a declarat că veniturile sale erau de 10 – 15 milioane în aur și când vorbea despre multele bogății ale acelei țări vorbea mereu despre milioane, l-au poreclit messer Marco Milioane, așa cum am văzut scris în acte publice ale Republicii când se pomenește despre el, și curtea casei sale de atunci și până în zilele noastre se cheamă în popor Curtea Milioanelor" – cum i se spune astăzi.

Povestea întoarcerii celor trei Polo a fost relatată printre alții de Hart (*Marco Polo*, pagina 171). Comentariul lui Ramusio despre farmecul și bunăvoința lui Marco poate fi găsit în lucrarea lui Hart, la paginile 175 – 177.

Cea mai bună relatare în engleză a greutăților Republicii poate fi găsită în *A History of Venice* de John Julius Norwich: „De 24 de ani nimic nu părea să le fi reușit. Din punct de vedere militar fuseseră învinși pe mare și pe uscat, cu pierderi serioase, atât de corăbii, cât și de vieți omenești. Fuseseră siliți să privească neputincioși cum dușmanul pătrunde între granițele lagunei. Vecinii lor, de care depindeau pentru a-și face negoțul, le erau mai mult sau mai puțin ostili. Principala lor colonie, Creta, se revoltase din nou. Suferiseră înghețul – ca să nu mai pomenim de pericolele din plan spiritual – unei interdicții papale, spaimele unui cutremur și blestemul inundațiilor."

Giorgio del Guerra, în *Rustichello da Pisa*, prezintă cea mai amănunțită relatare a vieții subiectului său. Pentru amănunte despre strădaniile lui Rustichello în genul romanului arthurian, vezi lucrarea lui Fabrizio Cigni, *Il romanzo arturiano di Rustichello da Pisa*. John Larner, în *Marco Polo and*

the Discovery of the World, paginile 47 – 49, analizează talentele și limitările lui Rustichello.

S-a crezut mult timp că Marco și Rustichello și-au scris manuscrisul original în latină sau poate într-un dialect italian, dar savanții au ajuns la concluzia comună că limba în care și-au compus cartea a fost franceza. Ca dovadă, citează o remarcă a unui călugăr benedictin cunoscut ca John Lunganul din Ypres: în 1350, el a scris că opera lui Marco a fost creată inițial în „dialectul francez", de bine, de rău. Yule și Cordier (*Travels*, volumul 1, pagina 83) oferă o estimare concisă a abilităților lingvistice ale lui Rustichello: „Autorul a declarat război tuturor regulilor gramaticii franceze. Subiectul și complementul, numărul, modul și timpul sunt într-o desăvârșită confuzie", se plâng ei. „Folosește constant cuvinte în italiană, fie ca atare, fie francizate în mod grosolan." Aceste idiosincrazii gramaticale și lingvistice susțin ideea că venețianul i-a dictat istorisirea sa autorului toscan de romane cavalerești, care a scris în franceză, „limbă străină ambilor".

Pentru a ilustra asemănarea cu relatarea lui Marco, merită citat începutul scrierii anterioare a lui Rustichello, *Meliadus*: „Nobili, împărați și prinți, duci și conți, baroni, cavaleri și vasali, târgoveți și oameni umblați prin lume care găsiți desfătare în romanele cavalerești, luați această carte și puneți a vi se citi de la cap la coadă și veți afla întrânsa despre mărețele aventuri ale cavalerilor rătăcitori din timpurile regelui Uther Pendragon [...]."

Pentru un alt rezumat al reputației postume a lui Marco, una îndelungată și dinamică, vezi Yule și Cordier, volumul 1, pagina 116 și următoarele. Harry Hart, în *Marco Polo*, la pagina 212, menționează relatarea lui Ramusio despre cea de-a doua familie a tatălui lui Marco, dar rămâne sceptic. Ramusio este înclinat că greșească și este posibil să fi luat alte rude drept posibili urmași ai lui Niccolo Polo. Este posibil ca Niccolo nici să nu se mai fi recăsătorit.

Amănuntele despre întoarcerea lui Marco provin din *Marco Polo* a lui Hart, pagina 209, iar noua locuință a lui Marco este descrisă de Larner în *Marco Polo and the Discovery of the World*, la pagina 44.

Pe tot parcursul relatării sale, Marco demonstrează foarte puțină curiozitate cu privire la experiențele anterioare ale tatălui său printre mongoli și îi pierde urma ani în șir. Marco nu pare să se îngrijoreze niciodată cu privire la bunăstarea sau locul unde se aflau tatăl și unchiul său. Nici nu dă amănunte despre afacerile acestora. Marco este preocupat numai de propriile experiențe. De parcă tatăl și unchiul său ar fi existat cu unicul scop de a-l transporta pe el în China și de a-l aduce dinaintea lui Kubilai Han. După aceea încetează să mai joace un rol activ în viața lui.

Comentariile lui Ramusio despre gesturile de pietate filială ale lui Marco sunt citate în *Marco Polo* a lui Hart, la pagina 215. Hart discută și despre monetăria venețiană (pagina 179).

Cu privire la exemplarul oferit lui Monseigneur Thiebault, Hart (pagina 219) avansează ipoteza că flatarea lui Charles de Valois, conținută în dedicație, ridică semne de întrebare cu privire la autenticitatea documentului. Chiar și așa, dedicația demonstrează că lucrarea lui Marco era prețuită de persoane importante.

Giuseppi Castellani observă că testamentul lui Marco face referire la două tipuri de monede, lire constând din dinari venețieni și lire din dinarii venețieni numiți groși. Pentru alte amănunte despre monedele venețiene menționate în testament, vezi „I valori delle monete espresse nel testamento di Marco Polo", *Rivista mensile della Città di Venezia* 3, nr. 9 (septembrie 1924), paginile 257 – 258. În general se consideră că a încerca să exprimi valorile acestor monede în banii actuali reprezintă un efort zadarnic.

Originalul testamentului în latină poate fi găsit în *The Travels of Marco Polo: The Complete Yule-Cordier Edition*, volumul 1, cu începere de la pagina 70. Cu privire la acoperitoarea femeiască de cap găsită printre bunurile lui Marco Polo, vezi Olschki, *Marco Polo's Asia*, paginile 104 – 108. Iar Hart vorbește despre moartea lui Marco în *Marco Polo*, în nota de la pagina 230.

Pentru mai multe detalii despre moștenirea lui Marco Polo și acțiunile legale întreprinse de moștenitorii săi, vezi Rolfo Gallo, „Nuovi documenti riguardanti Marco Polo e la sua familiglia". Este o cercetare utilă, dar este posibil ca amănuntele acestor tranzacții din vremuri îndepărtate să nu fie corecte sau să nu fie corect traduse. Gallo presupune că, la întoarcerea din China, Marco, tatăl și unchiul său și-au folosit bogățiile ca să-și extindă locuința sau ca să cumpere una nouă. Testamentul Monetei este citat de Hart, în *Marco Polo*, la pagina 61.

EPILOG – Povestitorul

Bonaguisi este citat de Hart în *Marco Polo*, la pagina 259; la pagina 248, Hart menționează demersurile legale ale Fantinei.

Moule și Pelliot abordează difuzarea cărții lui Marco Polo în *The Description of the World*, la pagina 40 din volumul 1. Pentru o analiză interesantă a defectelor și inconsistențelor sale, vedeți John Critchley, *Marco Polo's Book*, mai ales paginile 1 – 11. Critchley poate fi extrem de riguros, dar are un ochi necruțător când vine vorba despre contradicții și lipsă de logică. Pentru o comparație între variantele timpurii ale textului lui Marco Polo, vezi Moule și Pelliot, *The Description of the World*, volumul 1, cu începere de la pagina 499. Cât despre o listă completă a cărților și manuscriselor timpurii ale lui Marco Polo, vezi același volum, cu începere de la pagina 509. Vezi și ediția lui Yule și Cordier, volumul 2, cu începere de la pagina 523.

Il „Milione" veneto, editată de Alvaro Barbieri și Alvise Andreose, cu o introducere de Lorenzo Renzi (care se referă și la posibila existență

a manuscrisului legat cu lanțul pe Podul Rialto), conține o relatare detaliată a originilor și rapoartelor diverselor manuscrise ale lui Marco Polo. Renzi îl citează pe Luigi Foscolo Benedetto care „a descâlcit hățișul dens al acestor manuscrise [...] și a elaborat prima trecere în revistă sistematică a multitudinii de martori" în 1928. Bazându-se pe lucrarea lui Benedetto, Renzi rezumă: „Cele mai bine de 130 de codice care au transmis până la noi diversele variante ale cărții lui Polo pot fi împărțite în două grupuri principale, etichetate A și B, ale căror arhetipuri provin de la o versiune apocrifă parțial compromisă (01) a originalului pierdut (0). Între cele două copii rezultate din (01), care diferă una de alta în privința gradului de corupere al scrierii și al reducerii conținutului, prototipul din Grupul B este mai aproape de original. Grupul A se împarte în continuare în F, unica mărturie completă în forma lingvistică originală, și trei subgrupuri suspecte ce rezultă din trei exemplare franco-italiene pierdute (F1, F2 și F3), similare cu F, dar fără legătură cu el. F1 este modelul rescrierii într-o franceză corectă, atribuit lui Gregoire (FG). Din F2 rezultă cel mai vechi extras în toscană (TA), iar din F3, versiunea din regiunea venetă pe care o publicăm aici. Grupul B conține patru ediții care reprezintă în diverse grade «o fază de dinainte de F», provenind, așadar, dintr-o etapă mai conservatoare a transmiterii cărții lui Marco. Include Z, o versiune în latină bogată în conținut, V, o traducere mai degrabă rudimentară în dialectul veneta, L, o ediție prescurtată în latină și VB, o recompunere venețiană aproximativă, plină de intervenții și erori. Aceste texte acceptă influențe franco-italiene pierdute care ar fi trebuit să fie foarte aproape de F ca formă și subiect, dar care sunt în linii generale mai corecte în interpretare și mai complete în cazul anumitor pasaje [...]."

Unii oameni de știință insistă că însemnările făcute de Columb datează din 1497 sau 1498. Pentru o discuție mai amplă pe subiect, vedeți Larner, *Marco Polo and the Discovery of the World*, cu începere de la pagina 155 și *El libro de Marco Polo anotado por Cristóbal Colón*, editată de Juan Gil. Spre deosebire de Larner, Felipe Fernández-Armesto, în cartea lui, *Columbus*, la paginile 36 – 37, susține că amiralul a consultat cartea lui Marco înainte să pornească în cea dintâi călătorie a sa către Lumea Nouă.

Hart (*Marco Polo*) prezintă citatul din Samuel Purchas la pagina 111. John Livingston Lowes, în *The Road to Xanadu: A Study in the Ways of the Imagination*, pagina 324 și următoarele, este de părere că memoria lui Coleridge era cam nesigură și că, de fapt, poetul a avut faimosul său vis inspirat de opiu în 1796. Demn de remarcat, studiul lui Caroline Alexander, *The Way to Xanadu*, analizează legătura dintre Coleridge și Marco Polo la paginile xiv și xv.

În *The Medieval Expansion of Europe*, ediția a doua, paginile 194 – 195, J.R.S. Phillips discută despre Mandeville și Polo. Introducerea edificatoare scrisă de C.W.R.D. Moseley la ediția Penguin a cărții *The Travels of Sir John Mandeville*, paginile 9 – 39, merită și ea să fie consultată.

Estimările lui Yule și Cordier despre Marco Polo pot fi găsite în volumul 1, la paginile 1 și 106 – 107 a *Călătoriilor* lor. În ciuda devotamentului față de cele mai mici amănunte ale relatării lui Marco și a fermecătoarei corespondențe dintre diverși gentlemani victorieni aflați în călătorie cu privire la impresiile lor despre Polo, această ediție masivă are contradicțiile ei de care cititorul modern ar trebui să fie conștient. Unde au găsit câte un pasaj prea explicit pentru gustul lor, cei doi l-au omis tacit. Mai grav, au tăiat secțiuni întregi din relatarea lui Marco pretinzând că sunt inferioare sau, așa cum s-au exprimat ei (volumul 2, pagina 456), „sunt numai poliloghii și repetiții ale unor formule narative lipsite de cea mai mică valoare", o afirmație îndoielnică și deloc în ton cu erudiția lor considerabilă.

Problema hărților este una dintre cele mai frustrante pentru cei care îl au pe Marco Polo ca obiect de studiu. Este posibil ca Marco să fi intenționat să includă în povestirea sa anumite rute utile pentru negustori, dar s-au pierdut sau poate că Rustichello, autor de romane cavalerești, și nu geograf, nu le-a inclus. De-a lungul timpului s-au ivit unele hărți concurente sau pretendente la statutul de hărți ale lui Marco Polo, dar autenticitatea lor este puțin probabilă. Pentru o trecere în revistă a acestor documente curioase, vezi Leo Bagrow, „The Maps from the Home Archives of the Descendents of a Friend of Marco Polo". Trebuie ținut cont că hărțile puse în discuție de Bagrow sunt copii moderne ale unor hărți mai vechi sau presupuse mai vechi. Este posibil ca hărțile care i-au fost atribuite lui Marco Polo să nu fie decât un fals foarte bine pus la punct. Johann Ruysch este citat de Hart în *Marco Polo*, paginile 260 – 261. Mai poate fi consultat și J.H. Parry, *The Discovery of the Sea*, cea dintâi ediție californiană (University of California Press, Berkeley, 1981), pagina 51.

Cea mai bună abordare în engleză a subiectului Marelui Zid Chinezesc, cu aluzii la relatarea lui Marco Polo, este articolul lui Arthur N. Waldron, „The Problem of the Great Wall of China".

Pentru un rezumat succint despre păruiala declanșată de Frances Wood, vezi Luce Boulnois, *The Silk Road*, paginile 353 – 355. Igor de Rachewiltz oferă o critică persuasivă și amănunțită a cărții lui Frances Wood în articolul său, „F. Wood's *Did Marco Polo Go to China?*". Pentru o critică și mai detaliată a cărții lui Wood, vezi de Rachewiltz, „Marco Polo Went to China". Mulțumirile mele profesorului de Rachewiltz pentru un apendix de adăugiri și corecturi ale lucrării sale care include și observații despre cartografii chinezi.

Pentru o discuție tehnică despre cum relatarea lui Marco despre escortarea prințesei mongole Kokachin până în Persia slujește ca dovadă că Marco Polo a fost în China și l-a slujit pe Kubilai Han, vezi Francis Woodman Cleaves, „A Chinese Source Bearing on Marco Polo's Departure from China and a Persian Source on His Arrival in Persia".

Bibliografie selectivă

Abu-Lughod, Janet, *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250–1350*, Oxford University Press, New York, 1989

Adamec, Ludwig W., ed., *Historical and Political Gazetteer of Afghanistan*, vol. 1, *Badakhshan Province and Northeastern Afghanistan*, Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, Graz, 1972

Alexander, Caroline, *The Way to Xanadu*, Alfred A. Knopf, New York, 1994

Allen, Mark, *Falconry in Arabia*, Orbis, Londra, 1980

Allulli, Ranieri, *Marco Polo*, Paravia, Torino, 1924

Annali genovesi dopo Caffaro e suoi continuatori, Municipio di Genova, Genova, 1941

Ariz, Ghulum Jilani, *Shah Rahai Afghanistan* [King's Roads of Afghanistan], Afghanistan Resource and Information Centre (ARIC), Peshawar, 2000

Avon Caffi, Giuseppe, „L'Arte cinese a Venezia", *L'Italia che scrive*, anul 37, nr. 10, octombrie 1954

Bagrow, Leo, „The Maps from the Home Archives of the Descendants of a Friend of Marco Polo", *Imago Mundi* 5, 1948, pp. 3 – 13

Balazs, Etienne, *Chinese Civilization and Bureaucracy: Variations on a Theme*, în traducerea lui H.M. Wright, editată de Arthur F. Wright, Yale University Press, New Haven, 1964

Balestrieri, Leonida, „Le Prigioni della Malapaga", în *Cassa di Risparmio di Genova*, Marzo-Giugno, Genova, 1960

Bar Hebraeus, *The Chronology of Gregory Abû'l Faraj*, în traducerea lui E.A. Wallis Budge, Oxford University Press, Londra, 1932

Barraclough, Geoffrey, *The Medieval Papacy*, Thames & Hudson, Londra, 1968

Barrett, T.H., „Marco Polo Did Go to China, So There", *London Review of Books*, 30 noiembrie 1995, pag. 28

Bertúccioli, Umberto, „Il ritorno via mare di Marco Polo", *Giornale economico della Camera di Commercio di Venezia*, martie 1954, Officine Grafiche F. Garzia, Veneția, 1954

Bertúccioli, Umberto, „Marco Polo: Uomodimare", *Ateneo Veneto*, anno 146, vol. 139, nr. 1, ianuarie – iunie 1955, pp. 1 – 15

Bira, Sh., *Studies in Mongolian History, Culture, and Historiography*, editat de Ts. Ishdorj și Kh. Purevtogtokh, International Association for Mongol Studies, Ulan Bator, 2001

Boorstin, Daniel, *The Discoverers*, Random House, New York, 1983

Boulnois, Luce, *The Silk Road*, în traducerea lui Helen Loveday, Odyssey Books, Hong Kong, 2004

Boyle, John Andrew, „Marco Polo and His *Description of the World*", *History Today* 21, nr. 11, Londra, 1971, pp. 759 – 769

Braunstein, P., și R. Delort, *Venise; portrait historique d'une cité*, Éditions du seuil, Paris, 1971

Brătianu, G.I., *Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIIIe siècle*, P. Geuther, Paris, 1929

Brice, Catherine, *Histoire de l'Italie*, Hatier, Paris, 1992

Brown, Lloyd A., *The Story of Maps*, 1949, retipărit la Dover, New York, 1977

Brunetti, Mario, „Venezia al tempo di Marco Polo", *L'Italia che scrive*, anul 37, nr. 10, octombrie 1954

Buell, Paul, „Pleasing the Palate of the Qan", *Mongolian Studies* 13, 1990, pp. 57 – 81

Cable, Mildred, cu Francesca French, *The Gobi Desert*, Macmillan, New York, 1944

Calvino, Italo, *Invisible Cities*, în traducerea lui William Weaver, Harcourt, New York, 1974

The Cambridge History of China, vol. 6, *Alien Regimes and Border States*, editat de Herbert Franke și Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, 1966

Capusso, M.G., *La lingua del* „Devisament dou monde" *di Marco Polo*, Pacini, Pisa, 1980

Carter, Thomas Francis, *The Invention of Printing in China and Its Spread Westward*, Columbia University Press, New York, 1925

Cary, George, *The Medieval Alexander*, Cambridge University Press, Cambridge, 1956

Castellani, Giuseppi, „I valori delle monete espresse nel testamento di Marco Polo", *Rivista mensile della Città di Venezia* 3, nr. 9, septembrie 1924, pp. 257 – 258

Chamerlat, Christian Antoine de, *La fauconnerie et l'art*, ACR Éditeur, Courbevoie, 1986

Cigni, Fabrizio, *Il romanzo arturiano de Rustichello da Pisa*, Edizioni Cassa di Risparmio di Pisa, Pisa, 1994

Cleaves, Francis Woodman, „A Chinese Source Bearing on Marco Polo's Departure from China and a Persian Source on His Arrival in Persia", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 36, 1976, pp. 181 – 203

Cleaves, Francis Woodman, „An Early Mongolian Version of the Alexander Romance", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 22, decembrie 1959, pp. 1 – 99

Collis, Maurice, *Marco Polo*, Faber & Faber, Londra, 1950

Colón, Fernando, *The Life of the Admiral Christopher Columbus by His Son, Ferdinand*, tradusă și adnotată de Benjamin Keen, Rutgers University Press, New Brunswick, 1959

Cordier, Henri, *Histoire Générale de la Chine*, vol. 2, Librăria Paul Geuthner, Paris, 1920

Crane, Nicholas, *Mercator*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 2002

Crawford, F. Marion, *Venice, the Place and the People: Salve Venetia; Gleanings from Venetian History*, Macmillan, New York, 1909

Critchley, John, *Marco Polo's Book*, Variorum, Brookfield, Vermont, 1992

Crouzet-Pavan, Elisabeth, *Enfers et Paradis: L'Italie de Dante et de Giotto*, Albin Michel, Paris, 2001

Crouzet-Pavan, Elisabeth, *„Sopra le acque salse": Espaces, pouvoir et société à Venise à la fin du Moyen Age*, École Française de Rome, Roma, 1992

Crouzet-Pavan, Elisabeth, *Venise triomphante: Les horizons d'un mythe*, Albin Michel, Paris, 1999

Curtin, Jeremiah, *The Mongols: A History*, Da Capo, New York, 2003, publicată pentru prima oară de Little, Brown în 1908

Daftary, Farhad, *The Assassin Legends: Myths of the Isma'ilis*, Tauris, Londra, 1994

Dalrymple, William, *In Xanadu: A Quest*, Collins, Londra, 1989

Dang, Baohai, „Cheetah and Cheetah-Hunting in the Mongol Empire" [în chineză], *Nationalities Studies* 4, 2002

Dawson, Christopher, ed., *The Mongol Mission*, Sheed & Ward, New York, 1955

Del Guerra, Giorgio, *Rustichello da Pisa*, Nistri-Lischi, Pisa, 1955

Delumeau, Jean-Pierre, și Isabelle Heullant-Donat, *L'Italie au Moyen Âge*, Hachette, Paris, 2000

„Did Marco Polo Come to China?" [în chineză], *Science World*, vol. 8, 11 noiembrie 2003

Dizionario delle strade di Genova, ediția a treia, vol. 1, Edizioni Culturali Internazionali Genova, Genova, 1985

Dotson, John E., „Foundations of Venetian Naval Strategy from Pietro II Orseolo to the Battle of Zonchio, 1000–1500", *Viator, Medieval and Renaissance Studies* 32, 2001

Dunn, Ross E., *The Adventures of Ibn Battuta, a Muslim Traveler of the Fourteenth Century*, University of California Press, Berkeley, 1986

Dupree, Nancy Hatch, *An Historical Guide to Afghanistan*, ediția a II-a, Afghan Air Authority, Afghan Tourist Organization, Kabul, 1977

Dupree, Nancy Hatch, *The Road to Balkh*, Afghan Tourist Organization, Kabul, 1967

Dupree, Nancy Hatch, *The Valley of Bamyian*, ediția a III-a, Abdul Hafiz Ashna, Peshawar, 2002

Edwards, Mike, „The Adventures of Marco Polo: Part 1", *National Geographic Magazine*, mai 2001

Edwards, Mike, „The Adventures of Marco Polo: Part 2", *National Geographic Magazine*, iunie 2001

Edwards, Mike, „The Adventures of Marco Polo: Part 3", *National Geographic Magazine*, iulie 2001

Edwards, Mike, „Genghis, Lord of the Mongols", *National Geographic Magazine*, decembrie 1996

Edwards, Mike, „Sons of Genghis: The Great Khans", *National Geographic Magazine*, februarie 1997

Edwards, Mike, *Millennium: A History of the Last Thousand Years*, Scribner, New York, 1995

Fernández-Armesto, Felipe, *Columbus*, Oxford University Press, Oxford, 1991

Foglietta, Uberto, *Uberti Folietae clarorum Ligurum elogia*, Roma, Apud Josephum De Angelis, 1573

Foltz, Richard C., *Religions of the Silk Road*, St. Martin's Press, New York, 1999

Fong, Wen C., și James C.Y. Watt, *Possessing the Past: Treasures from the National Palace Museum, Taipei*, Metropolitan Museum of Art, distribuit de Abrams, New York, 1996

Forman, Werner și Cottie A. Burland, *The Travels of Marco Polo*, McGraw-Hill, NewYork, 1970

Franck, Irene M. și David Brownstone, *The Silk Road: A History*, Facts on File, New York, 1986

Franke, H[erbert], „Sino-Western Contacts Under the Mongol Empire", *Journal of the Hong Kong Branch of the Royal Asiatic Society* 6, 1966

Frazier, Ian, „Invaders", *New Yorker*, 25 aprilie 2005

Frederic al II-lea, Împăratul Sfântului Imperiu Roman (1194 – 1250), *The Art of Falconry: Being the „De arte venandi cum avibus" of Frederick II of Hohenstouffen*, în traducerea lui Casey A. Wood și F. Marjorie Fyfe, Stanford University Press, Stanford, 1943

Frederic al II-lea, Împăratul Sfântului Imperiu Roman (1194 – 1250), *De arte venandi cum avibus*, tradusă în franceză de Anne Paulus și Baudoin Van den Abeele, J. Laget, Nogent-le-Roi, 2000

Friedman, John B. și Kristen Mossler Figg, editori, *Trade, Travel, and Exploration in the Middle Ages: An Encyclopedia*, Garland Publishing, New York, 2000

Friedman, Thomas L., *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*, Farrar, Straus & Giroux, New York, 2005

Frimmer, Steven, *Neverland: Fabled Places and Fabulous Voyages of History and Legend*, Viking, New York, 1976

Gallo, Rodolfo, „Marco Polo; la sua famiglia e il suo libro", în *Nel settimo centenario della nascita di Marco Polo*, Arhiva de Stat din Veneția, 1954

Gallo, Rodolfo, „Nuovi documenti riguardanti Marco Polo e la sua famiglia", *Atti dell' Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1957–1958*, vol. 116, pp. 309 - 325

Gaudio, Attilio, *Sur les traces de Marco Polo*, R. Julliard, Paris, 1955

Gernet, Jacques, *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250–1276*, în traducerea lui H.M. Wright, Stanford University Press, Stanford, 1962

Gibbon, Edward, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, editat de J.B. Bury, 3 volume, Modern Library, New York, 1995

Gil, Juan, *En demanda del Gran Khan*, Alianza, Madrid, 1993

Green, Peter, *Alexander of Macedon, 356–323 B.C.: A Historical Biography*, University of California Press, Berkeley, 1991

Grossi Bianchi, Luciano și Ennio Poleggi, *Una città portuale del Medioevo, Genova nei secoli X–XVI*, Sagep, Genova, 1979

Gulik, R.H. van, *Sexual Life in Ancient China*, Brill, Leiden, 2003

Haeger, John W., „Marco Polo in China: Problems with Internal Evidence", *Bulletin of Sung and Yüan Studies* 14, 1978, pp. 22 - 30

Harley, J.B. și David Woodward, editori, *The History of Cartography*, University of Chicago Press, Chicago, 1987

Hart, Henry H., *Marco Polo, Venetian Adventurer*, University of Oklahoma Press, Norman, 1967

Hazlitt, W. Carew, *The Venetian Republic: Its Rise, Its Growth, and Its Fall*, vol. 1, Adam & Charles Black, Londra, 1900

Hazlitt, W. Carew, *Marco Polo*, Fayard, Paris, 1983

Hedin, Sven, *Across the Gobi Desert*, în traducerea lui H.J. Cant, Dutton, New York, 1932

Hedin, Sven, *Overland to India*, Macmillan, Londra, 1910

Hedin, Sven, *Riddles of the Gobi Desert*, în traducerea lui Elizabeth Sprigg și Claude Napier, Dutton, New York, 1933

Heers, Jacques, „De Marco Polo à Christophe Colombe: Comment lire de *Devisement du monde*?", *Journal of Medieval History* 10, 1984, pp. 125 – 143

Heissig, Walther, *A Lost Civilization: The Mongols Rediscovered*, în traducerea lui D.J.S. Thomson, Basic Books, New York, 1966

Herodot, *The Histories*, în traducerea lui Robin Waterfield, Oxford University Press, Oxford, 1998

Heyd, W., *Histoire du commerce du Levant au Moyen Âge*, vol. 1 – 2, editate de Furcy Reynaud, 1885 – 1886, retipărită de A.M. Hakkert, Amsterdam, 1967

Hildebrand, J.J., „The World's Greatest Overland Explorer", *National Geographic Magazine*, noiembrie 1928

Hodgen, Margaret T., *Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1964

Hourani, George Fadlo, *Arab Seafaring in the Indian Ocean in Ancient and Early Medieval Times*, Princeton University Press, Princeton, 1951

Howard, Deborah, *Venice and the East: The Impact of the Islamic World on Venetian Architecture*, Yale University Press, New Haven, 2000

Hsaio, Ch'i-ch'ing, *The Military Establishment of the Yüan Dynasty*, Council on East Asian Studies, Cambridge, Massachusetts, distribuit de Harvard University Press, 1978

Humble, Richard, *Marco Polo*, Putnam, New York, 1975

Ibn Battuta, *Travels in Asia and Africa, 1325–1354*, în traducerea lui H.A.R. Gibb, 1929, retipărită de Asian Educational Services, New Delhi, 1992

Il romanzo arturiano di Rustichello da Pisa, în traducerea lui Fabrizio Cigni, Cassa di Risparmio di Pisa, Pisa, 1994

„I valori delle monete espresse nel testimento di Marco Polo", *Rivista mensile della Città di Venezia*, anul 3, nr. 1, ianuarie 1924, pp. 257–258, Poligrafica Italiana, Veneția, 1924

Iwamura, Shinobu, *Manuscripts and Printed Editions of Marco Polo's „Travels"*, National Diet Library, Tokio, 1949

Jennings, Gary, *The Journeyer*, Atheneum, New York, 1984

Kahn, Paul, *The Secret History of the Mongols: The Origin of Chinghis Khan; An Adaptation of the „Yüan Ch'ao pi shih", Based Primarily on the English Translation by Francis Woodman Cleaves*, North Point Press, San Francisco, 1984

Kedar, Benjamin Z., *Merchants in Crisis: Genoese and Venetian Men of Affairs and the Fourteenth-century Depression*, Yale University Press, New Haven, 1976

Kimble, George H.T., *Geography in the Middle Ages*, Methuen, Londra, 1938

Komroff, Manuel, ed., *Contemporaries of Marco Polo*, Boni & Liveright, New York, 1928

Labande, Edmond-René, *L'Italie de la Renaissance: Duecento, Trecento, Quattrocento*, Payot, Paris, 1954

Lach, Donald F., *Asia in the Making of Europe*, vol. 1, University of Chicago Press, Chicago, 1965

Lane Fox, Robin, *Alexander the Great*, Penguin Books, New York, 1986

Langlois, J.D., Jr., ed., *China Under Mongol Rule*, Princeton University Press, Princeton, 1981

Larner, John, *Marco Polo and the* Discovery of the World, Yale University Press, New Haven, 1999

Lee, Sherman E. și Wai-Kam Ho, *Chinese Art Under the Mongols: The Yüan Dynasty, 1279–1368*, Muzeul de Artă din Cleveland, distribuit de Press of Case Western Reserve University, 1968

Lewis, Bernard, *The Assassins: A Radical Sect in Islam*, Basic Books, New York, 2003, publicată pentru prima oară în 1968

Li, Chih-ch'ang, *The Travels of an Alchemist*, în traducerea lui Arthur Waley, Routledge, Londra, 1931

Lister, R.P., *Marco Polo's Travels in Xanadu with Kublai Khan*, Gordon & Cremonesi, Londra, 1976

Liu, Guojun și Zheng Rusi, *L'histoire du livre en Chine*, tradusă în franceză de Ann-Muriel Harvey și Olivier Pasteur, Éditions en langues étrangères, Beijing, 1989

Liu, Xinru, *Silk and Religion: An Exploration of Material Life and the Thought of People, AD 600–1200*, Oxford University Press, Delhi, 1996

Lopez, Donald S. Jr., *The Story of Buddhism: A Concise Guide to Its History and Teachings*, Harper San Francisco, San Francisco, 2001

Lopez, Robert S., *The Commercial Revolution of the Middle Ages: 950–1350*, Cambridge University Press, Cambridge, 1976

Lopez, Robert S. și Irving W. Raymond, *Medieval Trade in the Mediterranean World*, Columbia University Press, New York, 1955

Lowes, John Livingston, *The Road to Xanadu: A Study in the Ways of the Imagination*, Princeton University Press, Princeton, 1986, publicată pentru prima oară în 1927 de Houghton Mifflin

Man, John, *Kublai Khan: From Xanadu to Superpower*, Bantam Press, Londra, 2006

Mandeville, John, Sir, *The Travels of Sir John Mandeville*, în traducerea lui C.W.R.D. Moseley, Penguin Books, Harmondsworth, 1983

Marshall, Robert, *Storm from the East: From Genghis Khan to Kublai Khan*, University of California Press, Berkeley, 1993

Martin, Hervé, *Mentalités médiévales*, vol. 1 – 2, Presses universitaires de France, Paris, 1998

McNeill, William H., *Plagues and Peoples*, Anchor Press, New York, 1976

Meibiao, Cai, „Marco Polo in China", în traducerea lui Wang Yintong, *Social Sciences in China* 14, nr. 2, 1993, pp. 171 – 179

Ménard, Philippe, „Le problème de la version originale du *Devisement du Monde* de Marco Polo", în *De Marco Polo à Savinio; Écrivains italiens en langue française*, Presses de l'université de Paris-Sorbonne, Paris, 2003

Miao, Wang și Shi Baoxiu, *Tracing Marco Polo's Northern Route*, Intercontinental Press, Beijing, 2004

Miles, Keith și David Butler, *Marco Polo*, Dell, New York, 1982

Mingzhao, Cheng, *On the Shore of West Lake*, în traducerea lui Tang Bowen, Foreign Languages Press, Beijing, 2001

Mollat, Michel, *Les explorateurs du XIIIe au XVIe siècle*, Éditions J.C. Lattès, Paris, 1984

The Monks of Kûblâi Khân, Emperor of China, în traducerea lui E.A. Wallace Budge, Religious Tract Society, Londra, 1928

Morgan, David, *The Mongols*, Blackwell, Cambridge, Massachusetts, 1990, publicată pentru prima oară în SUA în 1986

Morgan, D.O., „Marco Polo in China - or Not", *Journal of the Royal Asiatic Society*, series 3, 6, 2, 1996, pp. 221 - 225

Morison, Samuel Eliot, *The European Discovery of America*, vol. 2, *The Southern Voyages: A.D. 1492 -1616*, Oxford University Press, New York, 1974

Morris, Jan, *The World of Venice*, Rev. ed. San Diego, Harcourt Brace, 1993

Moule, A.C., *Quinsai; with Other Notes on Marco Polo*, Cambridge University Press, Cambridge, 1957

Mozai, Torao, „The Lost Fleet of Kublai Khan", *National Geographic Magazine*, noiembrie 1982

Muldoon, James, *Popes, Lawyers, and Infidels: The Church of the Non-Christian World, 1250–1350*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1979

Muldoon, James, ed., *Varieties of Religious Conversion in the Middle Ages*, University Press of Florida, Gainesville, 1997

Needham, Joseph, *Heavenly Clockwork: The Great Astronomical Clocks of Medieval China*, Cambridge University Press, Cambridge, 1960

Needham, Joseph, *Science and Civilisation in China*, vol. 1 - 3, Cambridge University Press, Cambridge, 1954 - 1959

Needham, Joseph și Robin D.S. Yates, *Science and Civilisation in China*, vol. 5, pt. 6, Cambridge University Press, Cambridge, 1994

Needham, Joseph, et al., *Science and Civilisation in China*, vol. 5, pt. 7, Cambridge University Press, Cambridge, 1986

Nel VII centenario della nascita di Marco Polo, Istituto Veneto di Scienze, Lettre ed Arti, Veneția, 1955

Norwich, John Julius, *A History of Venice*, Alfred A. Knopf, New York, 1982, Vintage Books, 1989

Oliphant, mrs. [Margaret], *The Makers of Venice: Doges, Conquerors, and Men of Letters*, Macmillan, Londra, 1887

Olschki, Leonardo, *Marco Polo's Asia*, în traducerea lui John A. Scott, revizuită de autor, University of California Press, Berkeley, 1960

Oriente poliano: Studi e conferenze tenute all'Is. M.E.O. in occasione del VII centenario della nascita di Marco Polo, 1254–1954, Istituto italiano per il Medio ed Estremo Oriente, Roma, 1957

Parry, J.H., *The Discovery of the Sea*, University of California Press, Berkeley, 1981

Pelliot, Paul, *Notes on Marco Polo*, vol. 1 și 2, Imprimerie Nationale, Librărie Adrien-Maisonneuve, Paris, 1959 - 1963

Phillips, E.D., *The Mongols*, Praeger, New York, 1969

Phillips, J.R.S., *The Medieval Expansion of Europe*, ediția a II-a, Oxford University Press, Oxford, 1998

Pliniu cel Bătrân, *Natural History: A Selection*, în traducerea lui John F. Healy, Penguin Books, New York, 1991

Plutarh, *The Age of Alexander: Nine Greek Lives*, în traducerea lui Ian Scott-Kilvert, Penguin Books, Middlesex, 1973

Polo, Marco, *La Description du monde*, editată de Louis Hambis, Librăria C. Klincksieck, Paris, 1955

Polo, Marco, *The Description of the World / Marco Polo*, tradusă și adnotată de A.C. Moule și Paul Pelliot, vol. 1 - 2, 1938, retipărită de AMS Press, New York, 1976

Polo, Marco, *Le Devisement du monde*, editată de Philippe Ménard et al., vol. 1 - 2, Droz, Geneva, 2001

Polo, Marco, *El libro de Marco Polo / anotado por Cristóbal Colón*, editată de Juan Gil, Alianza, Madrid, 1987

Polo, Marco, *Le Livre de Marco Polo*, tradusă în franceza modernă și adnotată de A.J.H. Charignon, vol. 1 - 3, A. Nachbauer, Beijing, 1924 - 1928

Polo, Marco, *Le Livre de Marco Polo*, editată de M.G. Pauthier, Slatkine Reprints, Geneva, 1978

Polo, Marco, *Il Milione, prima edizione integrale, a cura di Luigi Foscolo Benedetto, sotto il patronato della città di Venezia*, Comitato Geografico Nazionale Italiano, Florența, 1928

Polo, Marco, *Il "Milione" veneto*, editată de Alvaro Barbieri și Alvise Andreose, cu o introducere de Lorenzo Renzi, Marsilio, Veneția, 1999

Polo, Marco, *The Travels of Marco Polo*, Orion Press, New York, 1958

Polo, Marco, *The Travels of Marco Polo*, în traducerea lui Ronald Latham, Penguin Books, Middlesex, 1958

Polo, Marco, *The Travels of Marco Polo*, în traducerea lui Aldo Ricci, Viking Press, New York, 1931

Polo, Marco, *The Travels of Marco Polo*, editat de Milton Rugoff, New American Library, New York, 1961

Polo, Marco, *The Travels of Marco Polo: The Complete Yule-Cordier Edition*, vol. 1 – 2, Dover, New York, 1993

Polo, Marco, *The Travels of Marco Polo, the Venetian*, în traducerea lui William Marsden, revizuită de Thomas Wright, cu o introducere de John Masefield, J.M. Dent, Londra, 1908

Power, Eileen, *Medieval People*, Houghton Mifflin, Boston, 1924

Prawdin, Michael [Michael Charol], *The Mongol Empire, Its Rise and Legacy*, în traducerea lui Eden și Cedar Paul, Macmillan, New York, 1940

Prestwich, Michael, *Edward I*, Methuen, Londra, 1988

Procacci, Giuliano, *Histoire d'Italie*, Fayard, Paris, 1968

Rachewiltz, Igor de, „F. Wood's *Did Marco Polo Go to China*?"

Rachewiltz, Igor de, „Marco Polo Went to China", *Zentralasiatische Studien* 27, 1997, pp. 34 – 92

Rachewiltz, Igor de, *Papal Envoys to the Great Khans*, Stanford University Press, Stanford, 1971

Rachewiltz, Igor de, et al., editori, *In the Service of the Khan: Eminent Personalities of the Early Mongol-Yüan Period (1200–1300)*, Harrassowitz, Wiesbaden, 1993

Rashid al-Din, *The Successors of Genghis Khan*, în traducerea lui John Andrew Boyle, Columbia University Press, New York, 1971

Read, Bernard E., *Chinese Materia Medica: Insect Drugs*, Peking Natural History Bulletin, Peiping, 1941, retipărit de Southern Materials Center, Taipei, 1982

Renouard, Yves, *Les Hommes d'affaires italiens du Moyen Âge*, A. Colin, Paris, 1968

Rosengarten, Frederic, Jr., *The Book of Spices*, Pyramid Books, New York, 1973

Rossabi, Morris, *Khubilai Khan: His Life and Times*, University of California Press, Berkeley, 1988

Rossabi, Morris, *Voyager from Xanadu: Rabban Sauma and the First Journey from China to the West*, Kodansha, International, Tokio, 1992

Rossini, C. Conti, „Marco Polo e l'Etiopia", *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, 1939 – 1940, vol. 99, pt. 2, 1021 – 1039

Runciman, Steven, *A History of the Crusades*, vol. 3, Cambridge University Press, Cambridge, 1966

Ryan, James D., „Christian Wives of Mongol Khans: Tartar Queens and Missionary Expectations in Asia", *Journal of the Royal Asiatic Society*, noiembrie 1998

Ryan, James D., „Preaching Christianity Along the Silk Route: Missionary Outposts in the Tartar 'Middle Kingdom' in the Fourteenth Century", *Journal of Early Modern History*, noiembrie 1998

Saunders, J.J., *The History of the Mongol Conquests*, Routledge & Kegan Paul, Londra, 1971

The Secret History of the Mongols, în traducerea lui Francis Woodman Cleaves, vol. 1, Harvard University Press, Massachussets, 1982

The Secret History of the Mongols, în traducerea lui Urgunge Onon, Bolor Sudar, Ulan Bator, 2005

The Secret History of the Mongols: A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century, în traducerea și cu comentariile lui Igor de Rachewiltz, vol. 1 – 2, Brill, Boston, 2004

Severin, Timothy, *Tracking Marco* Polo, prima ediție americană, Peter Bedrick Books, New York, 1986

Shor, Jean Bowie, *After You, Marco Polo*, McGraw-Hill, New York, 1955

Silverberg, Robert, *The Realm of Prester John*, prima ediție broșată, Doubleday, New York, 1972; Ohio University Press, Atena, 1996

Smith, John Masson, Jr., „Dietary Decadence and Dynastic Decline in the Mongol Empires", *Journal of Asian History* 34 (2000), pp. 35 – 52

Spence, Jonathan D., *The Chan's Great Continent: China in Western Minds*, W.W. Norton, New York, 1998

Spence, Jonathan D., „Marco Polo: Fact or Fiction?", *Far Eastern Economic Review*, 22 august 1996

Spence, Jonathan D., *The Memory Palace of Matteo Ricci*, Viking Penguin, New York, 1984

Spuler, Bertold, *History of the Mongols, Based on Eastern and Western Accounts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, în

traducerea Helgăi și a lui Stuart Drummond, University of California Press, Berkeley, 1972

Staley, Edgcumbe, *The Dogaressas of Venice*, C. Scribner's Sons, New York, 1910

Stein, Aurel, *Innermost Asia: Detailed Report of Explorations in Central Asia, Kan-su, and Eastern Iran*, vol 1 – 4, Clarendon Press, Oxford, 1928

Sze, Mai-Mai, *The Way of Chinese Painting, Its Ideas and Technique*, Vintage Books, New York, 1959

Temple, Robert G.K., *The Genius of China: 3,000 Years of Science, Discovery, and Invention*, ediția broșată, Prion Books, Londra, 1998

Thiriet, Freddy, *La Romanie vénitienne au Moyen Âge*, Éditions E. de Boccard, Paris, 1975

Tuchman, Barbara W., *A Distant Mirror: The Calamitous Fourteenth Century*, Alfred A. Knopf, New York, 1978

Tyler-Smith, Chris, „The Genetic Legacy of the Mongols", *American Journal of Human Genetics* 72, 2003, pp. 717 – 721

Vassaf al-Hazrat, *History of Vassaf* [în persană], vol. 1, editat de Abdul Hameed Ayati, Cultural Foundation of Iran, Teheran, 1346, Hijri Shamsi, 1959

Waldron, Arthur N., „The Problem of the Great Wall of China", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 43, nr. 2, decembrie 1983, pp. 643 – 663

Waley, Arthur, *The Secret History of the Mongols: And Other Pieces*, Allen & Unwin, Londra, 1963

Watanabe, Hiroshi, *Marco Polo Bibliography: 1477–1983*, Tokyo Bunko, Tokyo, 1986.

Weatherford, Jack, *Genghis Khan and the Making of the Modern World*, Crown, New York, 2004

Whitfield, Susan, editor, cu Ursula Sims-Williams, *The Silk Road: Trade, Travel, War, and Faith*, British Library, Londra, 2004

„Why Do Some Expectant Fathers Experience Pregnancy Symptoms?", *Scientific American*, octombrie 2004

Wiet, Gaston, *Baghdad: Metropolis of the Abbasaid Caliphate*, în traducerea lui Seymour Feiler, University of Oklahoma Press, Norman, 1971

Wilford, John Noble, *The Mapmakers*, ediție revăzută, Alfred A. Knopf, New York, 2000

Wills, Garry, *Venice: Lion City; The Religion of Empire*, Simon & Schuster, New York, 2001

Wood, Frances, *Did Marco Polo Go to China?*, Secker & Warburg, Londra, 1995; Westview Press, Colorado, 1996

Wood, Frances, *The Silk Road: Two Thousand Years in the Heart of China*, University of California Press, Berkeley, 2002

Wylie, A., *Chinese Researches*, 1897, Ch'eng Wen Publishing Company, Taipei, 1966

Yang, Zhijiu, „The Great Kublai Khan in Marco Polo's Eyes", *Historical Monthly*, Taiwan, noiembrie 2000

Yang, Zhijiu, *Makeboluo zai Zhongguo* [Marco Polo în China], Tianjin shi: Nan kai da xue chu ban she, 1999

Yang, Zhijiu, *Yüan shi san lun* [Trei articole privind Dinastia Yüan], Ren min chu ban she: Xin hua shu dian fa xing, Peking, 1985

Yamashita, Michael, *Marco Polo: A Photographer's Journey*, Barnes & Noble Books, New York, 2002

Yü, Chün-fang, *Encountering the Dharma*, Global Scholarly Publications, New York, 2003

Yule, Henry, Sir, tr. și ed., și Henri Cordier, rev, „Cathay and the Way Thither: Being a Collection of Medieval Notices of China", varianta retipărită a ediției din 1913, vol 1 – 4, Ch'eng-Wen Publishing Company, Taipei, 1966

Zorzi, Alvise, ed., *Marco Polo, Venezia e l'Oriente: Arte, commercio, civilità al tempo di Marco Polo*, Electa, Milano, 1981

Zorzi, Alvise, ed., *Vita di Marco Polo veneziano*, Rusconi, Milano, 1982

Cuprins

PROLOG: Comandantul 11

CARTEA ÎNTÂI. EUROPA

Capitolul 1: Negustătorii din Veneția 21
Capitolul 2: Pașaportul de aur 46
Capitolul 3: Ucenicul 60
Capitolul 4: Mâncătorul de opiu 80
Capitolul 5: Rătăcitori pe plai 100
Capitolul 6: Istoria secretă a mongolilor 121

CARTEA A DOUA. ASIA

Capitolul 7: Împăratul universal 157
Capitolul 8: În slujba Hanului 180
Capitolul 9: Lupta pentru supraviețuire 211
Capitolul 10: Generalul și regina 236
Capitolul 11: Cetatea Cerurilor 257
Capitolul 12: Vântul Divin 290

CARTEA A TREIA. INDIA

Capitolul 13: Căutătorul 331
Capitolul 14: Prințesa mongolă 368
Capitolul 15: Fiul risipitor 391
EPILOG: Povestitorul 425

Mulțumiri 448
Notă cu privire la surse 453
Bibliografie selectivă 472

Grupul Editorial ART
Comenzi – Cartea prin poștă
C.P. 4, O.P. 83, cod 062650, sector 6, București
tel.: (021) 224.01.30, 0744.300.870, 0721.213.576;
fax: (021) 369.31.99
Comenzi – online
www.editura-art.ro

Laurence Bergreen (n. 1950) este istoric și biograf american, membru al PEN America și administrator al New York Society Library. A colaborat cu History Channel și a scris numeroase articole pentru *The New York Times*, *The Wall Street Journal*, *The Los Angeles Times*, *Newsweek* și *Chicago Tribune*, precum și pentru alte publicații importante.

Cărțile sale, în special biografiile lui Marco Polo, Irving Berlin, Al Capone, Louis Armstrong, Fernando Magellan, Cristofor Columb, Casanova sau Francis Drake, au fost traduse în peste 25 de limbi.

Fără să fie primul călător european din Evul Mediu care a ajuns în Asia și a scris despre lumea orientală, Marco Polo este, cu siguranță, cel mai cunoscut. În timp, notele sale de călătorie, pe care i le-a dictat în închisoare lui Rustichello din Pisa, vor forma, pentru occidentali, imaginea dominantă a Orientului în perioada medievală târzie și a Renașterii, ecourile descrierilor sale ajungând până în modernitate.

Cu ajutorul unui bogat material documentar, Laurence Bergreen reușește să separe legenda negustorului venețian de realitatea istorică și să ofere una dintre cele mai complexe și documentate biografii ale lui Marco Polo. Scrisă cu deosebită atenție la detalii și cu un talent care ține cititorul cu sufletul la gură, cartea este la fel de impresionantă ca viața pe care o descrie.

„Marco Polo a impulsionat comerțul dintre Europa și Asia și asta e cam tot ce știu despre el cei mai mulți dintre noi. Laurence Bergreen umple acest gol subliniind importanța istorică a lui Marco Polo într-o carte la fel de captivantă ca un jurnal de călătorie."

The New York Times

„Laurence Bergreen folosește o gamă largă de documente în mai multe limbi. Pentru sursele originale, în chineză, mongolă sau persană, se bazează pe experți din Londra, Ulan Bator și Beijing, reușind să țească acest material complicat și, adeseori, contradictoriu într-o narațiune palpitantă, excelent scrisă."

The New York Sun

Pe copertă, *Marco Polo*, mozaic, Palatul Doria-Tursi, Genova

www.editura-art.ro
ISBN 978-606-710-875-0